

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**İNSAN HAKLARININ KORUNMASI ÇERÇEVESİNDE
AZINLIK HAKLARI**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Doğan KILINÇ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan TUNÇ**

Ankara 2008

ÖNSÖZ

Azınlık kavramı ve azınlıklar sorunu uluslar arası ilişkilerde her zaman ciddi bir sorun olmuştur. Bu sorun, uluslar arası hukuku meşgul eden önemli konulardan birisidir. Azınlık sorununun hukuksal, tarihsel, siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve ideolojik boyutları vardır. Bu çalışma, Avrupa Birliği sürecinde konunun sürekli gündeme gelmesiyle bir merak üzerine başlamış ve sonuçta ortaya böyle bir çalışma çıkmıştır. Sorunun çözümüne, bir nebze katkıda bulunmak benim için büyük bir mutluluk olacaktır.

Çalışmaya, bilgisi, sabrı ve ilgisiyle her zaman destek olan tez danışmanım Prof. Dr. Hasan TUNÇ' a sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI ÇERÇEVESİNDE AZINLIK HAKLARI

ÖNSÖZ	
İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ, TANIMLANMASI VE KAVRAMIN İNSAN HAKLARI İÇİNDEKİ YERİ

1. AZINLIK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	3
1.1. Azınlık Kavramının Ortaya Çıkması ve Azınlıkların Korunması.....	3
1.2. Ulus Devlet ve Azınlıklar.....	9
1.3. Uluslararası İlişkilerde Azınlıklar.....	12
2. AZINLIK KAVRAMININ TANIMLANMASI SORUNU.....	21
3. AZINLIK TÜRLERİ.....	34
3.1. Etnik Azınlıklar.....	35
3.2. Dini Azınlıklar.....	41
3.3. Dil Azınlıkları.....	42
3.4. Ulusal Azınlıklar.....	45
4. AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SİSTEMLER.....	50
4.1. Genel Olarak Azınlıkların Korunması.....	50
4.2. Milletler Cemiyeti Sisteminde Azınlıklar.....	52
4.3. Birleşmiş Milletler Sisteminde Azınlıklar.....	59
4.4. Avrupa Konseyi ve Azınlıklar.....	71
4.5. Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Teşkilatı Ve Azınlıklar.....	74
5. AZINLIK HAKLARININ İNSAN HAKLARI İÇİNDEKİ YERİ VE NİTELİĞİ.....	83

5.1. Kişi Hürriyetleri ve Siyasal Haklar.....	86
5.2.Sosyal Ekonomik Hak ve Ödevler.....	87
5.3. Dayanışma Hakları.....	89
5.4. Azınlık Haklarının Niteliği (Bireysel Haklar- Kolektif Haklar).....	90
6. SELF DETERMİNASYON HAKKI VE AZINLIK HAKLARIYLA İLİŞKİSİ.....	99

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN BELGELER VE AVRUPA BİRLİĞİNİN AZINLIK ANLAYIŞI

1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KARARLARINDA AZINLIKLAR.....	125
2. AVRUPA KONSEYİ KARARLARINDA AZINLIKLAR.....	131
2.1. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Kararlarında Azınlıklar.....	131
2.1.1. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1990 tarihli ve 1134 Sayılı Tavsiye Kararı.....	131
2.1.2. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1992 Tarih ve 1177-1 Sayılı Kararı.....	133
2.1.3. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1993 Tarihli ve 1201 Sayılı Tavsiye Kararı.....	134
2.1.4. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1995 Tarihli ve 1255 Sayılı Tavsiye Kararı.....	136
2.1.5. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 2001 Tarihli ve 1492 (1) Sayılı Tavsiye Kararı.....	137
3. ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ÇERÇEVE SÖZLEŞME.....	139
3.1. Genel Olarak Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme.....	139
3.2. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme Maddelerinin Değerlendirilmesi.....	142
4. AVRUPA BÖLGESEL VEYA AZINLIK DİLLERİ ŞARTI.....	156
5. AVRUPA BİRLİĞİ VE AZINLIKLAR.....	166
5.1. Genel Olarak Avrupa Birliği ve Azınlıklar.....	166

5.2. Maastricht Antlaşması ve Azınlıklar.....	168
5.3. Amsterdam Antlaşması ve Azınlıklar.....	171
5.4.Nice Antlaşması ve Azınlıklar.....	176
5.5. Kopenhag Zirvesi ve Azınlıklar.....	178
5.6. Avrupa Birliği Parlamenterler Meclisi Kararlarında Azınlıklar.....	179
5.6.1. 16 Ekim 1981 tarihli “Bölgesel Diller ve Kùltürler ile Etnik Azınlıkların Hakları Üzerine Şart” Kararı.....	179
5.6.2. 11 şubat 1983 Tarihli Azınlık Dilleri ve Kùltürleri Yararına Önlemler İçin Karar.....	181
5.6.3. 30 Ekim 1987 Tarihli Avrupa Toplumundaki Etnik ve Bölgesel Azınlıkların Dilleri ve Kùltürleri Üzerine Karar.....	182
5.6.4. 21 Ocak 1993 Tarihli Topluluğun Kùltürel Politikasında Yeni Görünümler Kararı.....	184
5.6.5. Avrupa Parlamentosunun 2003/2057 Nolu Kararı.....	185
6. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (AGİT) BELGELERİNDE AZINLIKLAR.....	187
6.1.Helsinki Nihai Senedi.....	187
6.2.Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı.....	188
6.3. AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi.....	189
7. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ULUSAL AZINLIKLAR YÜKSEK KOMİSERLİĞİ OFİSİ BELGELERİNDE AZINLIKLAR.....	193
7.1. Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri.....	193
7.2. Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri.....	195
8. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ KARARLARINDA AZINLIKLAR.....	199
8.1. TK. v. Fransa Kararı.....	199
8.2. H.K. v. Fransa Kararı.....	202
9. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA AZINLIKLAR.....	206
9.1. Kıbrıs v. Türkiye.....	206
9.1.1. 1 No’lu Protokolün 2. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası.....	206
9.1.2. Sözleşmenin 11. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası.....	208
9.2. Fatmir Skender v. Eski Makedonya Yugoslav Cumhuriyeti.....	211
9.2.1. Davanın Arka Planı	211
9.2.2. Başvurucunun kazasında Türkçe eğitim olanağı.....	211

9.2.3. Başvurucunun büyük kızının farklı bir kazadaki Türkçe konuşulan okula kaydı.....	212
9.2.4. Şikayet konusu hükümler.....	214
9.3. Ekin Derneği v.Fransa.....	216
9.3.1. Davanın Konusu.....	216
9.3.2. Karar.....	219
9.3.2.1. Tarafların İddiaları.....	221
9.3.2.1.2. A.İ.H.M.'nin Değerlendirmesi.....	222
10. AVRUPA BİRLİĞİNİN AZINLIKLARA YAKLAŞIMI.....	226
11. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE AZINLIK POLİTİKALARI.....	236
11.1. Fransa ve Azınlıklar.....	237
11.2. Yunanistan ve Azınlıklar.....	247
11.2.1. Yunanistan'daki Etnik Gruplar.....	249
11.2.1.1.Batı Trakya Müslümanları.....	249
11.2.1.2. Makedonlar.....	253
11.2.1.3. Arnavutluklar.....	255
11.2.1.4. Ulahlar.....	256
11.3.Hollanda ve Azınlıklar	257
11.4. İsveç ve Azınlıklar.....	260
11.5. Belçika ve Azınlıklar.....	264
11.6. İspanya ve Azınlıklar.....	270

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE AZINLIKLAR

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE AZINLIKLAR.....	276
1.1. Genel Olarak Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Azınlıklar ve Millet Sistemi.....	276
1.2. Osmanlı İmparatorluğunda 1839 Tarihli Tanzimat Fermanından Sonra Azınlıklar.....	279
2. GENEL OLARAK LOZAN ANTLAŞMASI VE AZINLIKLAR.....	284
2.1. Lozan Barış Antlaşması.....	284
2.2. Lozan Barış Konferansına Katılan Devletlerin Azınlık Yaklaşımı.....	287
2.3. Lozan Barış Konferansında Azınlıklarla İlgili Konular.....	291
2.3.1. Ermeni yurdu.....	291

2.3.2. Rum ve Türk Ahalisinin Değişimi.....	292
2.3.3. Sivil Suçluların İadesi ve Genel Af.....	293
2.3.4. Patrikhane Sorunu.....	293
2.3.5. Taabiyetle İlgili Hükümler.....	294
2.3.6. Lozan Barış Antlaşmasının Azınlık Maddeleri.....	296
3. TÜRK-BULGAR DOSTLUK ANTLAŞMASI VE AZINLIKLAR.....	306
4. TÜRKİYE’NİN AZINLIK UYGULAMASINDA PROBLEM KONULAR.....	307
4.1. Heybeliada Ruhban Okulu.....	307
4.2. Azınlık Vakıflarının Taşınmazları Problemi.....	310
4.2.1. Yargıtay’ın Azınlık Vakıfları Konusundaki Kararları.....	316
4.2.2. Danıştay’ın Azınlık Vakıfları Konusundaki Kararları.....	319
5. TÜRK HUKUK MEVZUATINDA AZINLIKLAR.....	321
5.1.1982 Anayasasında Azınlıklarla İlgili Hükümler.....	321
5.2. Değişik Kanunlarda Yer Alan Azınlık Hükümleri.....	323
5.2.1.Siyasi Partiler Kanunu.....	323
5.2.2. Nüfus kanunu.....	324
5.2.3. Soyadı Yönetmeliği.....	324
5.2.4 Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu.....	325
5.2.5.Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu.....	325
6. ANAYASA MAHKEMESİNİN AZINLIKLARA YAKLAŞIMI.....	327
6.1. Türkiye İşçi Partisi Kararı.....	327
6.2. Türkiye Emekçi Partisi Kararı.....	328
6.3. Türkiye Birleşik Komünist Partisi Kararı.....	329
6.4. Sosyalist Parti Kararı.....	334
6.5. Sosyalist Türkiye Partisi Kararı.....	338
6.6. Demokrasi Partisi Kararı.....	338
6.7. Emek Partisi Kararı.....	342
6.8. Anayasa Mahkemesinin Azınlık Yaklaşımının Değerlendirilmesi.....	344

7. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNDE YAPILAN ANAYASA DEĞİŞİKLİLERİ İLE ÇIKARILAN UYUM PAKETLERİ VE AZINLIKLAR.....	347
7.1. Genel Olarak Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Katılım Ortaklığı Belgeleri.....	347
7.2. 2001 Anayasa Değişiklikleri .	350
7.3. 2004 Anayasa Değişiklikleri.....	353
7.4. Uyum Paketleri.....	354
8. Avrupa Birliği Komisyonunun Türkiye Hakkındaki İlerleme Raporları.....	359
8.1.1999 Tarihli İlerleme Raporu.....	359
8.2. 2000 Tarihli İlerleme Raporu.....	359
8.3. 2001 Tarihli İlerleme Raporu.....	360
8.4. 2002 Tarihli İlerleme Raporu.....	361
8.5. 2003 Tarihli İlerleme Raporu.....	362
8.6. 2004 Tarihli İlerleme Raporu.....	362
8.7. 2005 Tarihli İlerleme Raporu.....	364
8.8. 2006 Tarihli İlerleme Raporu.....	365
8.9. 2007 Tarihli İlerleme Raporu.....	368
SONUÇ.....	373
KAYNAKÇA.....	383
ÖZET.....	404
ABSTRACT.....	405

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ATAD	: Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
BM	: Birleşmiş Milletler
MC	: Milletler Cemiyeti
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu
AÜ	: Ankara Üniversitesi
GÜ	: Gazi Üniversitesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
TOHAV	: Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı
UAYK	: Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri
RG	: Resmi Gazete
Bkz	: Bakınız
AMKD	: Anayasa Mahkemesi Kararları
Kt	: Karar Tarihi
Çev	: Çeviren
ECRI	: Irkçılık Ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele İçin Avrupa Komisyonu
Ed	:Editör
E	:Esas
K	:Karar
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
P	: Paragraf
S	:Sayı
s	:Sayfa
SPK	: Siyasi Partiler Kanunu
TMK	: Terörle Mücadele Kanunu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
vd	: ve devamı
Vol	: Volume
C	: Cilt

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Önemi

Bu çalışmada, asırlardır devletleri ve devletler arası ilişkileri meşgul eden ve hala da etmekte olan, tarihsel, siyasal, hukuksal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve ideolojik boyutları olan azınlık hakları, insan haklarının korunması çerçevesinde incelenmiştir.

Dil, din, ırk gibi kavramlar yeryüzünde yaşayan insanları, taşıdıkları özellikler bakımından birbirinden ayırt etmek için kullanılırlar. Azınlık kavramı, bu anlatımları içinde barındıran ve bu özellikler açısından içinde yaşadıkları toplumdan farklı olan ve sayıca az olan topluluğu ifade eden bir terimdir.

Azınlık sorunları hükümetler için hassas bir konudur. Azınlıklar, uluslararası hukukun en tartışmalı konularından birisi olup tarihsel olarak insan hakları teriminden daha eski bir kavramdır. Örneğin, 1648 tarihli Westphalia Antlaşması'na dinsel azınlıklar konu olmuştur.

16. yüzyılda reform süreciyle kilisenin temsil ettiği din yorumuna karşı çıkışla birlikte azınlıklar ortaya çıkmıştır. Kavram, 17. yüzyıldan beri uluslararası ilişkilerin önemli konularından birisi olmuş ve büyük sınır değişikliklerinin yaşandığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası toplumun sorunları arasına girmiştir. Savaştan sonra imzalanan ikili ve çok taraflı antlaşmalar, Milletler Cemiyeti garantisi altında olduğundan azınlık konusu uluslararası boyut kazanmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, dünyada barışı tesis etmek amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler döneminde, azınlık sorununa farklı bir açıdan yaklaşılmış, etnik dilsel veya dinsel azınlık mensuplarının haklarının korunması bireysel insan haklarının korunması içinde mütalaa edilmiştir.

Azınlıklar sorunu, modernitenin, hatta postmodernitenin önde gelen problemleri içerisinde yer almaktadır. 1989 yılında, çift kutuplu dünyanın sembollerinden olan Berlin Duvarı'nın yıkılışı, Sovyet bloğunun çökmesi, Yugoslavya'nın dağılması, Balkanlarda Sırbistan'ın yaptığı etnik temizlik azınlık sorunlarını yeniden dünyanın gündemine taşımıştır. Başka bir ifadeyle, azınlık sorunlarının dünya barışını tehdit eden istikrarsızlık unsurlarından biri haline gelmesi dikkatleri bu konuya çevirmiştir. Bu kapsamda, 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından "Ulusal Ya Da Etnik, Dinsel Ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge", yine aynı yıl Avrupa Konseyi tarafından "Avrupa Bölgesel

veya Azınlık Dilleri Şartı” ile 1994 yılında “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” kabul edilmiştir.

Her ülkede, ne şekilde ifade edilirse edilsin, etnik yapısı, dili, dini çoğunluktan farklı olan ve sayıca az olan topluluklar mevcuttur ve bu farklılıklar kişinin tercihinine bağlı değildir. Burada problem, bu grupların ismi değil, bu gruplara mensup olan kişilerin hakkıdır. Bu durum ise, kanımızca insan hakkı olarak değerlendirilmesi gereken bir konudur. Kişinin doğumla birlikte kazandığı vazgeçilmez, devredilmez olan haklar, insan hakları olarak ifade edilmekte ve bu haklara sahip olabilmek için herhangi bir kayıt veya şartın olmadığı kabul edilmektedir. Bu itibarla, azınlık hakları, farklılıkları nedeniyle çoğunluktan sayıca az olan kişileri koruyan insan haklarının korunması çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Öte yandan azınlıklar, Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında çok sık gündeme gelmekte ve Türkiye’den çözüm üretmesi istenmektedir.

Bu çalışmada, çağımızın en karmaşık, en tartışmalı, hatta 2008’de Gürcistan-Rusya savaşında olduğu gibi zaman zaman sıcak çatışmalara yol açan önemli konularından birisi olan azınlıklar incelenerek, ülkemizde tartışılan konunun çözümüne katkıda bulunmaya çalışılmış ve bu konudaki boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

2. Çalışmanın Kapsamı Sınırları ve İncelenmesi

Çalışma, üç bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde, azınlık kavramının tarihsel gelişimi, tanımlanması ve kavramın insan hakları içindeki yeri ile azınlık türleri, azınlıkların korunmasına ilişkin uluslararası sistemler, self determinasyon hakkı ve azınlık haklarıyla ilişkisi incelenmiştir. İkinci bölümde; başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın hazırladığı azınlıkların korunmasına ilişkin belgeler ile Avrupa Birliği’nin azınlık anlayışı, üçüncü bölümde ise Lozan Antlaşması çerçevesinde Türkiye’nin azınlık anlayışı incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZINLIK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ, TANIMLANMASI VE KAVRAMIN İNSAN HAKLARI İÇİNDEKİ YERİ

1. AZINLIK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Azınlık Kavramının Ortaya Çıkması ve Azınlıkların Korunması

Eski Yunan ve Roma'da azınlık kavramı yoktur. Burada, azınlıktan ziyade insanlar arasında köle, yurttaş, yabancı gibi ayrımlar vardır¹. Ortaçağda toplumsal yapı parçalı olup, derebeyleri, kral ve kilise siyasal iktidarı paylaşan unsurlardır². Ancak kilise zamanla tüm toplumsal hayata hakim olmuştur. Burada azınlıktan bahsetmek pek kolay değildir. Sadece Yahudi gruplar vardı fakat onlar da azınlık olmaktan ziyade toplumdan dışlanan ve hor görülen bir gruptur³.

Azınlıklar, Avrupa'da, Ortaçağ'dan sonra yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan yeni siyasal yapıyla beraber tarih sahnesine çıkmıştır. 16. yüzyılda reform süreciyle birlikte topluma hakim olan kilisenin temsil ettiği din yorumuna karşı çıkışla birlikte dinsel azınlıklar ortaya çıkmıştır⁴. Azınlık, reform hareketinden beri kullanılan bir kavramdır. Kilise ve ile kralın hakimiyeti altında toplumda homojen bir yapı varken reform hareketiyle ortaya çıkan yeni mezhep (Protestanlık) farklılık meydana getirmiş ve bu inançta direnç gösterince azınlıklar gündeme gelmiştir⁵.

Tarihsel süreçte, azınlık kavramı merkezi devletlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi merkezi devletler, otoritenin tek merkezde yoğunlaştığı devletlerdir. Bu devletlerde; yasama yürütme ve yargı organları tektir ve tek bir anayasa vardır. Başka bir ifadeyle, ülkede siyasi otorite tek bir merkezde toplanmıştır. Bu tür devletlere üniter devletler de denir. Üniter devletlerde yerinden yönetim kuruluşları olsa da bunlar daha çok merkezi yönetime yardım amaçlıdır⁶. İşte azınlık kavramı için öncelikle bir bütünlük ve bunun bozulması sonucu farklı bir grubun ortaya çıkması

¹ Hasan TUNÇ, "Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye", G.Ü.H.F. Dergisi, C.VIII, S.1-2, Haziran-Aralık 2004, s.184.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için, bkz. İlhan AKIN, Genel Kamu Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1993, s. 47.; Mehmet Semih GEMALMAZ, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Basım Yayım Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul, 2001.;s.6.

³ Baskın ORAN, Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 17.

⁴ Baskın ORAN, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001, s.66.

⁵ Erol KURUBAŞ, Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006, s.10.

⁶ Atilla ÖZER, Anayasa Hukuku (Genel İlkeler), Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s. 62; Erdoğan TEZİÇ, Anayasa Hukuku, Beta Yayın Basım Dağıtım, İstanbul, 2001, s. 124.

gerekmiştir⁷. Bütünlüğün bozulması ise ancak merkezi devletlerde söz konusu olur. İmparatorluklarda, etnik, dinsel, azınlıklara pek ilgi gösterilmez burada önemli olan imparatorluğa sadakattir⁸. Bu nedenle, azınlıkların ortaya çıkabilmesi için merkezi devletleri kurulması gerekmiştir.

Azınlıklar ilk ortaya çıktığında toplumda çoğunluğu oluşturanlar bu azınlıkları ortadan kaldırmak istemişler ancak, bunun mümkün olmadığını görünce, azınlıkları karşılıklı olarak korumaya çalışmışlardır⁹. Bu koruma, ilk önce ikili anlaşmalar biçiminde olmuş ve bu antlaşmalarda, çoğunlukla dini yönden farklı olan bireylere ya da gruplara bazı haklar veren maddelere yer verilmiştir¹⁰. İkinci koruma yöntemi, azınlıkları büyük bir devletin korumasıdır. Üçüncüsü, büyük devletlerin kolektif koruması, son olarak, bir uluslararası örgütün garantisi altında, korumadır. Günümüzde, bu dördüncü aşamanın bir çeşitlemesi yaşanmaktadır. Uluslararası örgütlerin şemsiyesi altında yapılan ve insan hakları alanında imzalanan sözleşmelerle, insan haklarını ve azınlık haklarını koruma evresinde bulunuyoruz.

Azınlık kavramını geliştirerek uluslararası hukuka sokan olay; Avrupalıların yaptıkları din savaşları ve bu savaşlar sonucunda Katolik devletlerle Protestan devletler arasında yapılan azınlıkları koruyan antlaşmalardır. Azınlıkların korunmasına ilişkin ilk düzenlemeler reform döneminde yapılmıştır. Katoliklik ve Protestanlık arasında seçim yapılabilme imkanını getiren 1555 tarihli Augsburg Din Antlaşması bu duruma örnek olarak verilebilir¹¹.

Din, Avrupa devletlerinde azınlıklar için bir kriter olarak kullanılmasının yanı sıra onların dış politikası üzerinde de etkili olmuştur. Avrupa devletlerinin başka dinlere mensup devletlerin egemenliği altında yaşayan Hristiyanlar için sürekli imtiyaz talepleri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

Dinsel azınlıkların korunmasında değişik metotlar uygulanmaktadır. Birincisi; İki devlet arasında yapılan bir anlaşma ile azınlıklar korunabilir. Fransa ile Kutsal

⁷ Patrick THORNBERRY, "Is There, a Phoenix in The Ashes International Law and Minority Rights", Texas International Law Journal, Vol. 15.421, 1980, s.421.

⁸ ORAN, 2004, s. 18.

⁹ THORNBERRY, 1980, s.421.

¹⁰ Hüseyin AKGÜL, Azınlık Kavramı, Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler, Azınlık Kavramı ile İlgili Temel Sorunlar ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Azınlıklara Bakış, Akademi Kitabevi, İzmir 2003, s.17.

¹¹ AKGÜL, 2003, s.17; Jennifer Jackson PREECE, Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi, Çev. Ayşegül Demir, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001, s.10.; Asbjorn EIDE, "The Framework Convention in Historical and Global Perspective", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.29.; GEMALMAZ, 2001, s.26.

Roma-Germen İmparatorluğu arasında yapılan ve 30 yıl savaşları sonucunda imzalanan 1648 tarihli Vestfalya Antlaşması konuya örnek olarak verilebilir. Bu antlaşma, devletler hukuku bakımından azınlıkların korunmasına dair ilk antlaşmadır ve aynı zamanda devletler hukuku sisteminin de temelini oluşturmaktadır. Burada inanç özgürlüğü sadece prensler için kabul edilmiş, ülkede yaşayan kişiler kapsam dışı tutulmuştur¹².

Vestfalya Antlaşması; 1648 tarihli Osnabrück ve Münster Antlaşmalarını örnek almıştır. Antlaşmanın 5. maddesinde; Katolik ve Protestan mezheplerinin hukuksal açıdan eşit olduğu kabul edilmiş, farklı bir inanca sahip olan kralın Katolik ve Protestan kişilerin din, vicdan ve ibadet özgürlüğünü güvence altına alacağı hükme bağlanmıştır. Bu iki mezhep dışında olan inançlar ise kapsam dışı bırakılmış ayrıca mülkiyet hakkına zarar gelmeksizin göç etme hürriyeti getirilmiştir. Antlaşmanın 10. maddesine göre, başka bir ülkeye devredilen ülkenin dini inanç özgürlüğünün korunacağı belirtilmiştir¹³. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; antlaşmalarda verilen hakların hukuksal güvencesinin bulunmamasıdır. Krallar bu hakları mutlakiyet rejiminin doğası gereği istediği zaman geri alabilmektedir. Yine, Hollanda krallığının kurulmasında ırk ayrımının yasaklanması yoluyla azınlıkların korunması gündeme gelmiştir. Benzer şekilde Yunanistan'ın bağımsızlığına ilişkin anlaşmada buradaki Müslümanların korunmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonucunda bazı ülkelerin sınırları değişmesi sonucu azınlıkların korunması genel bir sorun olarak kabul edilmiştir. Savaştan sonra yapılan antlaşmalarda da bu konuya ilişkin hükümler konulmuştur. Almanya ile yapılan Versailles Anlaşması (m.86, 93), Avusturya ile yapılan Saint-Germain Anlaşması (m.62-69), Macaristan'la yapılan Trianon Anlaşması (m.54-60), Bulgaristan'la yapılan Neully Anlaşması (m.49-57), Türkiye ile yapılan Lozan Anlaşmasında (m.37-45) azınlık konusu düzenlenmiştir¹⁴. Getirilen bu düzenlemelerle azınlıklara bireysel ve kolektif haklar verilmiş bu sayede farklılıklarını sürdürmelerine imkan sağlanmıştır¹⁵.

¹² Ayşe Füsün ARSAVA, Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi, A.Ü.S.B.F. Basımevi, Ankara 1993 s. 15.; GEMALMAZ, s.2001, s.254.

¹³ Ülkü BİLGİN, Azınlık Hakları ve Türkiye, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 32.

¹⁴ Hüseyin PAZARCI, Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s.206.; Fahir ARMAOĞLU , 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara,1983, s.145 vd.; Mesut GÜLMEZ , Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2004, s.30.; ARSAVA, 1993, s.9

¹⁵ Birsan ERDOĞAN, Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Korunması: BM ve Avrupa Sistemlerinin İncelenmesi", Türkiye'de İnsan Hakları, TODAİE, Ankara 2000, s.237.

Yapılan bu antlaşmalarda genellikle azınlıklar terim olarak yer almamış, dil, din ırk gibi kriterlere dayanarak belirlenebilen etnik, dil ve din azınlıklarından söz edilmiştir¹⁶. Bu Antlaşmalarda, 19. yüzyılda dünyaya hakim olan devletlerin azınlık anlayışlarını görmek mümkündür¹⁷.

Birinci Dünya Savaşından sonra bazı devletler aralarında özel azınlık anlaşmaları imzalanmıştır. Bu antlaşmalarda; etnik, dilsel veya dinsel açıdan farklı olan grupların korunması öngörülmüştür. Bu düzenlemeler, azınlık grubuna mensup kişilerin mağdur edilmesini önleyerek, resmi makamlara başvurma hakkı getirmiştir. Böylece, hukuken ve fiilen azınlıklara eşit muamele yapılması garanti altına alınmıştır. Söz konusu azınlık antlaşmalarından Polonya antlaşması güzel bir örnektir¹⁸. Bu antlaşmaya göre, azınlık dilinin özel ve resmi yaşamda, mahkemeler ve resmi merciler önünde kullanılması garanti edilmiştir. Azınlıklar, nüfuslarının yoğun olduğu yerlerde giderlerini kendileri karşılamaları şartıyla dernek, sosyal kurum, hayır kurumları vb. kuruluşlar oluşturabilirler. Yine, ilkokullara derslerin azınlık dilinde yapılması ve bazı kamu harcamalarının din, eğitim ve hayır amaçları için kullanılması antlaşmada kabul edilen bazı hükümlerdir¹⁹. Bu dönemde, azınlıkları koruma hükümlerinin ağırlık noktasını, mağdur etmeme prensibi ve azınlıkları korumak için özel önlemler alma oluşturmuştur. Sürekli Adalet Divanı, 6.4.1935 tarihinde verdiği Arnavut'taki azınlık okulları hakkında verdiği bir danışma görüşünde azınlıkları dolaylı olarak korunan bir obje olarak kabul etmiştir. Divan'a göre; özel okullar azınlıklar bakımından vazgeçilmez bir unsurdur. Çünkü, sadece özel okullar azınlıkların kültürel gereksinimlerini karşılayabilir. Bu karar, azınlıkların çoğunlukla eşit haklara sahip olma ve kendi kimliğini koruma hakkının teyidi olarak yorumlanmıştır²⁰.

Birinci Dünya Savaşından sonra devletler arası yapılan ikili antlaşmalarda da azınlıklara ilişkin hükümler bulunmaktadır²¹. TBMM'nin S.S.C.B. ile yaptığı anlaşmada Batum'daki Türklerin kültürel ve dinsel haklardan yararlanılması öngörülmektedir. Bu antlaşmalarda yer alan hükümler Milletler Cemiyeti garantisi altına alınmıştır. Bu sayede hem büyük devletlerin müdahaleleri önlenmek istemiş

¹⁶ ARSAVA, 1993, s. 8-17.; GEMALMAZ, 2001, s.255.

¹⁷ THORNBERRY, 1980, s.430.; Onur ÖYMEN, Ulusal Çıkarlar Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005, s. 122-132.

¹⁸ THORNBERRY, 1980, s.431.; GEMALMAZ, 2001, s.256.

¹⁹ ARSAVA, 1992, s. 52.;KURUBAŞ, 2006, s.50.

²⁰ ARSAVA, 1992, s. 53

²¹ GEMALMAZ, 2001, s.256.

hem de azınlık sorununa uluslararası bir boyut kazandırılmıştır²². Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan antlaşmalar sadece savaşta mağlup olan devletlere ve yeni kurulan devletlere yükümlülükler getirmiş olup galip devletlere ilişkin herhangi bir yükümlülük içermemektedir. Öte yandan yapılan bu antlaşmalarda evrensel kurallar oluşturmaktan ziyade savaş sonrası dünyada galip devletlerin siyasi yapıları istedikleri şekilde dizayn etme amacı bulunmaktadır. Bu durum, evrensel bir azınlık sistemi kurulmasına engel olmuştur²³.

Dinsel azınlıkların korunmasında ikinci metod; savaş sonucunda bir ülkeden diğerine geçen insanları, grupları ve toprakları üzerinde yaşayanları korumak için belge düzenlemektir. Başka bir ifadeyle, ülke devri antlaşmalarında, devredilen ülkenin halkına inanç özgürlüğü açısından bazı düzenlemeler yapmaktır. 1660 tarihli İsveç ve Polonya arasında yapılan Olivia Antlaşması²⁴, Fransa ile İspanya arasında yapılan 1678 tarihli Nimeguen Antlaşması, Fransa ile Hollanda arasında yapılan 1697 tarihli Ryswick Antlaşması ile Fransa ile İngiltere arasında yapılan Kuzey Amerika'nın İngiltere'ye devrini öngören 1763 tarihli Paris Antlaşması ve Polonya'nın bölünmesine ilişkin 1773 tarihli Varşova Antlaşması devredilen ülkelerdeki inanç özgürlüğünü sağlayan antlaşmalara örnek olarak verilebilir²⁵.

Belçika ile Hollanda arasında Viyana'da 1814 yılında yapılan protokole göre; bütün inançların korunması ve tüm vatandaşlara resmi görevlere inançlarından bağımsız olarak başvuru yapma imkanı getirilmiştir. Bu antlaşmayla ilk kez antlaşmanın taraflarının bütün vatandaşlarına inanç özgürlüğü ve medeni haklardan yararlanma eşit olarak faydalanabilmeleri garanti altına alınmıştır²⁶. Viyana Konferansından sonra, dinsel azınlıkların korunmasından, ulusal azınlıkları korumaya doğru bir eğilim ortaya çıkmıştır. Yine Müslüman ülkelerde yaşayan Hristiyanların haklarını güvence altına almak için yapılan çalışmalar da bu bağlamda değerlendirilebilir²⁷.

Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa arasında 1535-1740 tarihleri arasında geçerli olmak üzere yapılan kapitülasyon antlaşmaları, Osmanlı Devletinde yaşayan Hristiyan azınlıklara kendi dinlerini özgürce yaşama hakkı vermiştir. Her ne kadar

²² AKGÜL, 2003, s. 21.

²³ Gökçen ALPKAYA, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler", İnsan Hakları Yıllığı, C.XIV, 1992, s.148.; THORNBERRY, 1980, s.430.

²⁴ Bu antlaşma ile, İsveç, Polonya'dan devraldığı Livonya'da yaşayan dini azınlık olan Katoliklerin din hürriyetini koruma yükümlülüğü altına girmiştir.

²⁵ AKGÜL, 2003, s. 18

²⁶ ARSAVA, 1993, s. 2

²⁷ Levent ÜRER, Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 36

devletler hukuku açısından bu antlaşmalar azınlıkların korunması antlaşması olarak kabul edilmese de Osmanlı devletinde yaşayan Hristiyan azınlıklara dinsel özgürlük getirdiği de inkar edilemez²⁸.

Osmanlı İmparatorluğunun Rusya ile yaptığı 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşmasında Hristiyan dini ve kiliselerin korunması kararlaştırılmıştır. Rusya, İstanbul'daki kilise nedeniyle kendi bakanı vasıtasıyla Sultana şikayette bulunma hakkını elde etmiştir. Osmanlı Devleti, Moldova ve Erdel'de Hristiyanların dinlerini özgürce icra etmelerini sağlayacak, yeni kiliseler yapacak ve eski kiliseleri onaracaktır. Bu hükümler Rusya'nın azınlıklara müdahalede bulunmasına zemin hazırlamıştır²⁹.

Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere, Fransa, Sardinya ve Rusya arasında yapılan 1856 tarihli Paris Antlaşmasının 9. maddesinde Sultanın tebaasındaki bütün dinlerin eşit olduğu ve herkesin dinini özgürce yaşayabileceği hükme bağlanmıştır. Yine Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere, Avusturya-Macaristan imparatorluğu, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya ile imzalanan 1878 tarihli Berlin Antlaşmasına göre; Osmanlı devleti farklı dini inançları koruyacak, medeni ve siyasi hakları kullanma veya onlardan yararlanma veya resmi görevlere, mercilere, makamlara kabul edilme veya bazı meslek ve sanatlara kabul edilmede dini inanç ayrımı yapılmayacaktır³⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nun imzaladığı bazı antlaşmalarda İslam dinine mensup kişilerin inanç özgürlüğünün korunmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. 1881 yılında Yunanistan'la imzalanan antlaşmada; Yunanistan'da yaşayan Müslümanlara dinlerini özgürce yaşama hakkı ile kendi dini nitelikli mahkemelerine sahip olma özgürlüğü verilmiştir. 1913 yılında Bulgaristan'la yapılan İstanbul Antlaşmasında Bulgaristan'da yaşayan Müslüman halka medeni ve siyasi haklardan yararlanmada eşitlik, din ve vicdan özgürlüğü tanınmıştır. Aynı haklardan Osmanlı topraklarında yaşayan Bulgarlar da yararlanabilecektir. 1913 yılında yapılan antlaşmada Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Müslümanlara yaşam,

²⁸ AKGÜL, 2003, s. 18

²⁹ GEMALMAZ, 2001, s.254.; <http://www.turktarih.net/t-302-kucuk-kaynarca-antlasmasi.html> (Erişim tarihi: 29.03.2007)

³⁰ AKGÜL, 2003, s. 19.; GEMALMAZ, 2001, s.254. antlaşma metni için bkz. <http://www.turkcebilgi.net/bilim/osmanli-tarihi/berlin-konferansi-ve-antlasmasi-31423.html> (Erişim tarihi: 30.03.2007)

mülkiyet, şeref, din ve geleneklerini koruma hakkı tanınmıştır. İslam topluluklarına teşkilatlanma, taşınır ve taşınmaz mallarının yönetiminde özerklik tanınmıştır³¹.

Dilsel azınlıklara yönelik ilk devletler hukuku düzenlemesi 1914 yılında, Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşmadır. Burada Sırbistan, Türklerin bıraktığı topraklardaki Müslüman okullarında Türkçe eğitim verilmesini kabul etmiştir. Ancak zorunlu dil Sırp dili olacaktır. Yine Yunanistan ve Arnavutluk arasında yapılan 1914 tarihli antlaşmayla Yunan dilinin korunması kabul edilmiştir. Yunanca, Arnavutça'yla birlikte öğretilecek, ayrıca resmi makam ve mahkemelerde kullanılabilecektir³².

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yukarıda bahsedilen antlaşmalarda azınlık kavramı kullanılmamakta, korumanın konusunu belirli bir din, inanç ve bunların mensupları oluşturmaktadır. Birinci Dünya Savaşından sonra devletler yaptıkları antlaşmalarla azınlıklara yönelik bazı yükümlükler altına girmiştir. Ayrıca, azınlıkların korunması konusunda Milletler Cemiyetinin denetim ve garanti mekanizması getirilmiştir³³.

1.2. Ulus Devlet ve Azınlıklar

19. yüzyılda Fransız İhtilali meydana gelmiş, bu ihtilal pek çok açıdan dünyayı etkilemiş ve azınlıklar konusunda önemli sonuçlar doğurmuştur³⁴. Bir kere, “dinsel azınlık” kavramından “ulusal azınlık” kavramına geçilmiş, hatta dilsel ve ekonomik haklar dahi gündeme gelmiştir³⁵. Yine bu ihtilal sonucu ulus devletler ortaya çıkmıştır.

Bir kavram olarak “ulus” modern devletin doğmasından çok önceleri kullanılmaya başlamıştır. Ancak, o zamanlardaki kullanımı günümüzden farklıdır. Modern devlete gelinceye kadar ulus pek çok aşamadan geçmiştir. Ulus sözcüğü, (natio) Latince’de, yaşama başlamak, kök salma, doğmak kelimelerinden türetilmiştir. Yaşama, doğum ve doğum yerine işaret eder. Kavram Latin kilisesinde ise, Hristiyan dünyasının dışında yaşayanlar için kullanılmıştır. Roma İmparatorluğu’nda, imparatorluk sınırları dışında yaşayan yabancılar için kullanılmıştır. Ulus ve halk sözcükleri, ortaçağ boyunca, insanların ailesi, kökeni, bağlı bulunduğu toplumu ifade

³¹ AKGÜL, 2003, s. 20

³² ARSAVA, 1993, s. 7

³³ GEMALMAZ, 2001, s.256.

³⁴ EİDE, 2005, s.30.

³⁵ Birsen ERDOĞAN, “Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Korunması: BM ve Avrupa Sistemlerinin İncelenmesi”, Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Ankara 2000, s. 236.;TUNÇ, 2004, s.194; ORAN, 2004, s. 21.

edecek şekilde ve ırksal boyutu olmadan kullanılmıştır. Ulus, 15. yüzyılda, vatandaşlığa almak fiilinin yerleşmeye başlamasıyla siyasal bir hüviyete bürünmeye başlamıştır. 1789 Fransız ihtilalinden sonra ise ulus kavramı mutlak olarak siyasal bir anlam kazanmıştır³⁶. İhtilalden sonra hazırlanan, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde ulus egemenliğin kaynağını ve özünün oluşturan bir ilke olarak belirlenmiştir.

Ulus nedir? sorusunun cevabı konusunda bir uzlaşma olduğunu söylemek güçtür. Ulus, aynı toprak parçası üzerinde yaşayan, aynı hukuk kurallarına tabi olan, dil, din, kültür gibi bazı ortak paydalara sahip olan topluluk olarak tanımlanabilir³⁷. Ulus devlette amaç; bütün alt kültürleri eritip tek ulus ortaya çıkarmaktır. Bu da kendi dilsel, dinsel ve etnik açıdan farklı hisseden ve bu farklılıklarını korumak isteyen topluluklarla-azınlıklarla- ulus devlet arasında çatışmaya yol açar.

Her ulusun kendi devletine sahip olması ve her devletin de yekpare bir ulusa sahip olması gerektiği görüşü öteden beri ileri sürülmektedir³⁸. Ancak bu görüşün hem normatif hem de pratik açıdan gerçekleşmesi oldukça zordur. Eğer her ulus, kendi ulus devletini kurmaya kalkarsa bu parçalanma dünya üzerinde ulus devlet diye bir olgunun kalmamasıyla sonuçlanabilir.

Ulus, siyasal örgütlenme şekli olarak, belirli bir zaman ve mekan gerçekliğinin kavranması ve denetim altına alınmasını ifade eden modern devlet anlayışıyla birlikte doğmuştur. Modernite, genel olarak; modern dünyayı oluşturan bireyselleşme, endüstrileşme, laikleşme, kültürel farklılaşma, kentleşme, rasyonelleşmeyi ifade eden seküler bir kavramdır ve bugüne vurgu yapar. Modernite, sanayileşme sayesinde dinin toplum üzerindeki etkisinin azaldığını, düşüncenin değişimi ile, dinsel bütünlük ve meşruluk odaklı toplumdan laikleşmiş bir sisteme geçildiğini ileri sürer. Bu genelleme, bütün toplumlar açısından doğru olmadığı gibi, modernitenin ürünü olarak doğan ulus devlet açısından da bir problemdir³⁹. Dünya tarihindeki gelişmeler bu görüşün gerçekliğini tartışmalı hale getirmiştir.

Aydınlanma, dinin toplumdaki etkisini kırarak toplumsal bağı inançtan iradeye çevirmiştir. Fakat Fransız yazar Duguit, ulusal egemenlik teriminin, Tanrı aracılığı ile egemenlik söylemi karşısında bir çeşit dünyevi din, bir mistifikasyon aracı olarak yer aldığını ve ulusun egemen kişiliğinin Ortaçağ'dan boş kalan metafizik özlemlerini

³⁶ Rukiye AKKAYA, Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu, Legal Yayıncılık İstanbul, 2004, s.20.

³⁷ ÖZER, 2005, s. 47.

³⁸ Hastings DONNAN-Thomas M. WILSON, Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yayınevi, Ankara 2002 s. 260.

³⁹ AKKAYA, 2004, s. 28.

doyurduğunu ileri sürer. Yüzyıllar boyunca, prenslerin sahip oldukları iktidarın meşruiyet kaynağı ilahi irade olmuştur. 1789 devriminden sonra aynı ateşle ulusal egemenlik bir nevi kutsanmıştır. Halk egemenliğine duyulan bu bağlılık kitleleri ayaklandırıp tahtları devirmiş, modern siyasi dünyayı meydana getirmiştir. 1789'da, yöneticilerin gücünün ardına yeni bir metafizik unsur olarak ulusun egemen kişiliği konmuştur. Ancak burada sadece varsayımlar söz konusudur ve adeta mistik özelemler tatmin edilmiştir⁴⁰.

Modern devlet, üzerinde kurulduğu toprakları, kurumsallaştırdıktan sonra, o topraklar üzerinde yaşayan sosyal grupların siyasi ve hukuki açıdan şekillendirilmesinde temel bir rol oynamıştır. Tarihteki bu şekillendirme, 18. yüzyılda egemenliğin kaynağının ulusa verilmesiyle siyasi ve hukuki bir kalıba oturmuştur⁴¹.

Günümüz dünyasında, çokuluslu şirketler, uluslararası ticari ve siyasi oluşumlar, toplum ve kültürün globalleşmesi, emperyalizmle birlikte milliyetçi teşebbüslerin sona erdiği düşüncesi ulus devletin geleceğini tartışmaya açmıştır. Bu tartışmalar, ulus devletin doğum yeri olan Avrupa'da yoğunlaşmaktadır. Bilim adamları, çeşitli yayınlar, Avrupa'da pek çok devlet adamı ulus devletin bir kriz yaşadığını kabul etmektedir.

Ulus devletin yaşamakta olduğu krizin sebeplerinden birisi; ulus devlet fikrinin, normatif ilgi alanından olan silahlı çatışmaların çok görüldüğü yerlerin, görece olarak azalmasıdır. İkinci sebep; ulusal sınırların dışına taşan ve fiilen bu tür hudutların içerisine sığdırılamayan ekonomik, ekolojik, askeri ve politika alanında ortaya çıkan meydan okumaların ortaya çıkmasıdır⁴². Başka bir ifadeyle, ulus devletin krizi aslında ulus devletin etkinliğinin krizidir. Günümüzde, devletin en önemli vasıflarından olan iç ve dış egemenliğinin sınırlanması ulus devletin etkinliği tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Devlet toplumun temel ihtiyaçlarını sağlayan bir siyasal yapıdır. Devletin kendi ulusuyla ilişkisi verdiği hizmetler kapsamında değerlendirilir. Ancak devletin gücünün değerlendirilmesinde iç ve dış baskılara karşı olan direnci daha çok öne çıkar⁴³. Çünkü bu baskılar, devletin ekonomik ve siyasal sisteminin işleyişi açısından gerek ulusal gerekse uluslararası alanda istikrarlı bir düzen sağlanmasına engel teşkil eder.

⁴⁰ Leon DUGUÏT, "Egemenlik ve Özgürlük" Devlet kuramı, Der. Cemal Bali Akal, Dost Yayınevi, Ankara, 2000, s. 395

⁴¹ AKKAYA, 2004, s. 146

⁴² DONNAN- WILSON 2002, s. 264

⁴³ DONNAN- WILSON 2002, s. 265

Bazı yazarlar, modern ulus devletin vatandaşlık kavramını, değişim ve dönüşüme uğratan, ekonomide devlet kontrolünü azaltan, devletlerin egemenlik yetkilerini azaltan ekonomik, kültürel ve sosyal alanlar başta olmak üzere pek çok konuda etkili olan küreselleşme dalgasının başarıyla üstesinden geleceğini düşünmektedir⁴⁴.

Avrupa'nın birçok devletini içerisine alan Avrupa Birliği, dünyadaki ulus devletlerin yaşayabilecekleri değişimlerin ilginç bir laboratuvarıdır. Bazı görüşler, ulus devletin ölümünü ilan etmek için henüz erken olduğunu düşünmektedir. Bazı görüşler ise; ulus devletin tarım politikası, maliye politikası, dış politika gibi konularda siyasi ve ekonomik yetkilerini kaybedip bu konulardaki egemenlik yetkisini Avrupa'nın kurumlarına bırakması gerektiğini ileri sürmektedir. Öte yandan, ulus devletin bugün Avrupa'da amaç fonksiyonuna ve koşullara uygun olarak kendini yeniden dizayn edebildiği, hem ulusalüstü hem de globalleşen kapitalizm kültürünün baskıları karşısında gücünü kaybetmeyeceği öne sürülmektedir. Bu görüşe göre; ulus devlet düşüş içinde olmayıp bazı açılardan hala olgunlaşmaya devam etmektedir⁴⁵. Ancak, günümüzde yapılan ulusalüstü siyasal ve ekonomik antlaşmalar ile bölgesel ticaret antlaşmaları, klasik anlamda, ulus devletin temel niteliklerinden birisi olan kuvvet tekeli ve toprak bütünlüğünün aşılmağa başladığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

1.3. Uluslararası İlişkilerde Azınlıklar

Dünya tarihinde, büyük nüfus hareketleri ve siyasi iktidar yapı ve sınır değişikliklerinin yaşandığı her dönem, azınlık sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴⁶. Bu sebeple azınlıklar, ilk çağdan beri sosyolojik olarak var olmuştur. Ancak, hukuken tanınmadıklarından ve korunma altına alınmadıklarından dolayı azınlık olarak kabul edilmemişlerdir. Ayrıca, bu topluluklarda azınlık bilinci olmadığı için kendilerini azınlık olarak hissetmemişlerdir⁴⁷.

Devletlerarası ilişkilerde kendisine önemli bir yer edinen azınlıklar, insan hakları kavramının ortaya çıkışından daha eskiye gitmektedir. Örneğin 1648 tarihli

⁴⁴ DONNAN- WILSON 2002, s. 263

⁴⁵ DONNAN- WILSON 2002, s.22

⁴⁶ TUNÇ, 2004, s.183.; Slobodan MİLACIĆ, "Azınlık Meydan Okuması Karşısında Demokratik Teori", Çev. M.Şerif Yılmaz, Ulusal, Ulusalüstü ve uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, İstanbul 2002, s.34.

⁴⁷ KURUBAŞ, 2006, s. 9.

Westphalia Antlaşması'nda devletler kendi ülkesindeki vatandaşlarla aynı inanca sahip olan toplulukların içinde yaşadıkları devletleriyle olan sorunlarda desteklememeyi taahhüt etmişlerdir⁴⁸.

Azınlıklar, 17. yüzyıldan beri uluslararası ilişkilerin önemli konularından birisi olmuştur⁴⁹. Özellikle büyük sınır değişikliklerinin yaşandığı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası toplumun sorunları arasına girmiştir⁵⁰. İnsan hakları rejiminin henüz doğmadığı bu yıllarda, azınlıkların korunması devletlerin dış politikasının bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde ise bu konunun yalnızca dış politikanın bir aracı olmayacak kadar hassas bir konu olduğu⁵¹ ve insan haklarının önemli bir parçası olduğu kabul edilmekte ve bu sebeple uluslararası ve bölgesel düzeyde konuya ilişkin önemli kararlar alınmaktadır⁵². Ancak yine de azınlıklar konusunun devletler arası ilişkilerde bir araç olmaktan tam anlamıyla kurtulduğunu söylemek kanımızca zordur.

Dil, din, ırk gibi kavramlar yeryüzünde yaşayan insanları, taşıdıkları özellikler bakımından birbirinden ayırt etmek için kullanılırlar. Azınlık kavramı, bu anlatımları içinde barındıran ve bu özellikler açısından içinde yaşadıkları toplumdan farklı olan ve sayıca az olan topluluğu ifade eden bir kategori olarak değerlendirilmiştir. Dünyada, tamamen homojen bir toplum bulunmamaktadır. Günümüz dünyasında her devlet az ya da çok dil, din veya etnik köken açısından farklı grupları içinde barındırmaktadır. Ülke nüfusuna göre daha az sayıda olan azınlıklar, özellikle savaşlarda yalnız olmaları nedeniyle her zaman özel himaye talep etmişlerdir⁵³.

Bir ülkede, sayısal açıdan az olan toplulukların siyasal sistemde kendilerini temsil edecek kişileri belirlemeleri kolay olmamaktadır. Çünkü demokrasi, siyasal iktidarı çoğunluğa vermekte, sayısal çoğunluk ise kendi belirlediği politikalar doğrultusunda ülkeyi yönetmektedir. Sayısal açıdan az olanların yönetimde temsil edilmesi, onların hak ve özgürlüklerinin güvenceye alınması, çoğunluk baskılarına

⁴⁸ Gözde Kılıç YAŞIN, "Avrupa Birliği'nin Azınlık Anlayışı", Ulusal Güvenlik Araştırmalar Merkezi, Balkan Araştırmaları Masası, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=288&sayfa=47> (Erişim tarihi: 12.09.2006)

⁴⁹ Alparslan PARLAK, Azınlık Hakları ve Türkiye, TODAİ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 24.

⁵⁰ EİDE, "2005, s.28.

⁵¹ Fusun ÜSTEL, "Yurttaşlık ve Demokrasi" Ulusal, Uluslararası ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s.49.

⁵² Hüseyin DURAN- Hakan ARIDEMİR, "Rum Azınlıklar Özelinde Türkiye'de Uygulanan Azınlıklar Rejimi", Uluslararası Hukuk & Politika, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayını, Yıl 1, S. 4, Ankara, 2005, s. 1. bkz. <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=210> (erişim tarihi: 20.02.2007)

⁵³ AKGÜL, 2003, s. 7.

karşı korunması önem arz ettiğinden⁵⁴ azınlıklar, uzun süreden beri uluslararası düzenlemelere konu olmuş ve uluslararası hukuku meşgul etmiştir⁵⁵.

Azınlıklar, günümüz dünyasında pek çok ülkede ortak bir sorun olarak gündemdedir. Örneğin, çingeneler bazı Avrupa ülkeleri ile Balkanlar'da ayrımcılığa uğramakta ve yaşadıkları toplumdan dışlanmaktadır. A.B.D.'de meydana gelen 11 Eylül olayından sonra Asya ve Ortadoğu kökenli gruplar başta A.B.D. olmak üzere Batı ülkelerinde potansiyel tehdit olarak algılanmakta ve temel hak ve özgürlüklerine keyfi bir şekilde müdahale edilebilmektedir. Mısır, Suriye gibi ülkelerdeki otoriter rejimlerde sisteme egemen olan azınlıklar, çoğunluğu baskı altında bulundurmaktadır. Benzer şekilde uzun yıllar Güney Afrika'daki beyaz azınlık siyah çoğunluğun temel hak ve özgürlüklerini kullanmasını engellemiştir.

Balkanlarda yakın geçmişte yaşanan soykırımın arka planında etnik ve dinsel ayrımcılığın ulaştığı nefret ve düşmanlık boyutu endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Dolayısıyla sorun, çoğunluk veya azınlığın mücadele alanı olarak değil, tüm birey ve toplulukların hak ve özgürlüklere eşit olarak sahip olmaları açısından değerlendirilmelidir. Hak ve özgürlüklerin egemen olmadığı bir sistemde ne azınlıkların ne de çoğunluğun mutlu olması mümkün görünmektedir. Burada ortak payda insan hakları olmalıdır. Çoğunluk ve azınlığın birbirine baskı kurmasını engellemenin yolu, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün gerçekleştiği katılımcı ve çoğulcu toplumsal yapıyı oluşturmaktır.

Her ülkede, ne şekilde ifade edilirse edilsin, etnik yapısı, dili, dini çoğunluktan farklı olan ve sayıca az olan topluluklar bulunmaktadır. Burada problem, bu grupların ismi değil, bu gruplara mensup olan kişilerin hakkıdır. Bu durum ise, kanımızca insan hakkı olarak değerlendirilmesi gereken evrensel bir konudur. Bir kişinin, kişisel tercihi olmayan doğumla beraber kazandığı etnik kimliğinden dolayı aşağılanması veya toplumdan dışlanması bir insan hakkı sorunu olarak incelenmelidir. Kişinin doğumla birlikte kazandığı vazgeçilmez, devredilmez olan haklar, insan hakları olarak ifade edilmekte ve bu haklara sahip olabilmek için herhangi bir kayıt veya şartın olmadığı kabul edilmektedir⁵⁶. Bu itibarla, azınlık hakları, farklılıkları nedeniyle çoğunluktan sayıca az olan kişileri koruyan insan haklarının korunması çerçevesinde değerlendirilmelidir.

⁵⁴ Murat SARAÇLI, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar, Lotus Yayınevi, Ankara 2007, s.11.

⁵⁵ TUNÇ, 2004, s. 183.

⁵⁶ SARAÇLI, 2007, s. 12.

Azınlık uygulamaları, azınlıkların korunması sorunu ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Azınlıklarla ilgili en çok tartışılan konulardan birisi azınlıkların bağımsızlık haklarıdır. Baskı altında bulunan azınlıkların korunması dışında çok etnik yapıli devletlerde belirli ulusal grupların hakları sorunu da tartışma konusudur⁵⁷.

Azınlıklar, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, 20. yüzyılda uluslararası ilişkilere damgasını vuran pek çok antlaşmada yer almıştır. Ancak yapılan vurgulara rağmen kavramın tanımı yapılmamıştır. Bu yaklaşımda, kavramın hukuki olmaktan öte birtakım siyasi çağrışımlar yapmış olması etkili olmuştur. Çünkü azınlık kavramı çok değişik görünümleri olan ve farklı çıkarları ilgilendiren sosyo politik bir kavramdır⁵⁸.

Azınlık sorunları çağımızın en karmaşık, en tartışmalı, zaman zaman sıcak çatışmalara yol açan önemli olgularından birisidir. Dünyamızı son yıllarda etkileyen önemli iki olay vardır. Birincisi dünyayı adeta köy haline getiren küreselleşme⁵⁹, diğeri, etnik, dilsel, dinsel farklılıklardan hareket eden dayanışma olgusu. Her ikisinin ortak noktası, ulus devleti sorgulaması ve zorlamasıdır. Devletlerin çoklu etnik yapısından kaynaklanan sorunlar, hükümetlerin uğraşmak zorunda kaldığı ve ülkelerin toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek boyutlara ulaşabilen en çetin sorunlardandır⁶⁰. Gerçi etnik, dilsel, dinsel birtakım farklılıkları gündeme gelmesinde ulus devletleri önünde bir engel olarak gören küresel aktörlerin olduğu ileri sürülebilir. Ancak, sonuç itibarıyla dünyada bazı şeylerin ciddi ve hızlı bir şekilde değiştiği de bir gerçektir.

Azınlıklar sorunu modernitenin, hatta postmodernitenin önde gelen problemleri içerisinde yer alır. Azınlık sorunlarının dünya barışını tehdit eden istikrarsızlık unsurlarından biri haline gelmesi dikkatleri bu konuya çevirmiştir⁶¹. Demokrasisi gelişmekte olan ülkelerde, demokratik ülkelerde, hatta demokratik olmayan ülkelerde bile gündemde bulunan azınlık sorunları küreselleşmenin bir parçası olarak ifade edilmektedir. Azınlıklar, kırıdamakta, talepte bulunmakta, barışçıl ya da şiddetli bir şekilde hareket etmektedir. Öte yandan çoğunluklar da kurulu devlet iktidarı olarak, ayrıca uluslararası birimler, politik ve hukuksal söylevlerinde, kararlarında azınlıklara

⁵⁷ Ayşe Füsün ARSAVA, "Azınlık Hakları ve Bu Çerçeve Ortaya Çıkan Düzenlemeler", A.Ü.S.B.F.Dergisi, C.XLVII, No:1-2 Ocak-Haziran 1992, s. 51.

⁵⁸ TUNÇ, 2004, s. 184; Hakan BAŞ, Unutulan Batı Trakya Türkleri, Umay Yayınları, İzmir 2005, s. 59.

⁵⁹ Küreselleşmenin etkileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. İlyas DOĞAN, Parçalayan Küreselleşme, Yetkin Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Ankara 2006; Manfred b. STEGER, Küreselleşme, Çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi Ankara 2006

⁶⁰ THORNBERRY, 1980, s.440.

⁶¹ THORNBERRY, 1980, s.424.

yer vermektedir. Demokrasinin yeni postmodern bağlamında çoğunluk olmak ideolojik açıdan her zaman rahat olmak anlamına gelmez. Günümüzde, demokratik devletlerden neredeyse azınlıklara ilişkin iyi niyetlerini ispat etmeleri istenmektedir⁶².

Devlet yapılarında meydana gelen değişiklikler, azınlık grupları etkilemiş ve yeni azınlık grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle, Avrupa'da çokuluslu imparatorlukların dağılmasından sonra yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla pek çok grup azınlık haline gelmiştir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşından sonra, Osmanlı ve Avusturya Macaristan İmparatorluğunun dağılmasıyla birlikte Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlarda azınlıklar konusu ciddi bir sorun haline gelmiş ve ülkeler arası ilişkilerde önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur⁶³.

Modern tarihte, azınlık probleminin genellikle uluslararası sistemin değişim konjonktüründe uyandırıldığı ileri sürülmektedir. Bu süreç, güçler ilişkisi ve jeopolitik etki alanlarını değiştiren uluslararası ilişkilerin yeniden dizayn edildiği zamana denk düşer. Yirmi birinci yüzyıl, iki büyük dünya savaşına sahne olmuş ve bu savaşlar devletlerin yeniden şekillendirilmesine sebep olmuştur. Devletlerin birbirine katılmaları, imparatorlukların bölünmeleri yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Savaşın galipleri ve mağlupları arasında tekrarlanan devletlerin yeniden parçalanması süreci, azınlıkların birikmesi sonucunu doğurmuştur⁶⁴. Burada uygulanan nüfusların karşılıklı mübadelesi problemi kısmen çözebilmiştir. Çünkü tarihten kaynaklanan, savaşın ağırlaştırdığı ve sürdürdüğü güven sorunu, problemin çözümünü zorlaştırmıştır.

Uluslararası hukukta azınlık hakları ve azınlıkların statüsü sorunu, hem bireysel hem de kolektif insan hakları ile bağlantılı olarak giderek önem kazanmaktadır⁶⁵. Devletler için büyük bir girdap olan bu konuda uluslararası hukukun oynayacağı rol hayati önem taşımaktadır. Azınlıkların uluslararası hukuktaki kişiliği sorunu, fay hattı gibidir. Onlar, sınırlarının tespiti kolay olmayan bir alanı işgal ederler. Bu alanlar devletlerin kendi özellikleri çerçevesinde tespit edilirler⁶⁶. Bu yüzden azınlık kavramının anlamını dikkatlice gözden geçirmekte fayda vardır.

Grup olarak azınlıklar, hemen her devlette bulunmaktadır. Etnik, dilsel, kültürel, dini, politik, sosyolojik azınlıklar, azınlık çeşitlerine örnek olarak verilebilir.

⁶² MİLACİC, 2002, s.29.

⁶³ KURUBAŞ, 2006, s. 11.

⁶⁴ MİLACİC, 2002, s.34.

⁶⁵ TUNÇ 2004, s. 192.

⁶⁶ Malcolm N. SHAW., "The Definition of Minorities in International Law, Kluwer Academic Publishers. Dordrecht-Boston-London, 1993, s. 2.

Ancak, devletlerin azınlık uygulamaları aynı şekilde olmamaktadır. Bazı devletler, azınlıkların varlığını tanıdıktan sonra onlara, kültürünü ve kimliğini geliştirebilmesi için cömertçe imkanlar sunmaktadır. Bazı devletler ise asimilasyon politikası uygulamakta, hatta fiziksel olarak azınlıkları yok etmeye çalışmaktadır⁶⁷. Belirsizliğin devlet uygulamalarından ortaya çıktığı görüşü karşısında, azınlıkların tanımlanması ve haklarının tespit edilmesi ve açıkça ortaya konması gerekir. Azınlıklar hakkında değerlendirme yapılırken, ülkelerin tarihsel gelişimlerini, sosyolojik yapılarını, kültürel dokularını göz ardı etmemek gerekir, aksi halde sağlıklı sonuçlara ulaşılamaz. Ancak azınlık problemleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de her toplumun içerisinde olan bu sorun aslında evrensel niteliktedir. Dolayısıyla azınlık kavramının çözümü her ülkeye fayda sağlayacaktır. Nitekim pek çok uluslararası sözleşmede azınlıklara yer verilmesi sorunun evrenselliğini teyit etmektedir⁶⁸.

1989 yılında, çift kutuplu dünyanın sembollerinden Berlin Duvarı'nın yıkılışı, Sovyet bloğunun çökmesi, Avrupa ve Asya'daki ulus devletlerin uzun ve derin uykudan uyanışlarının habercisi olmuştur. Yugoslavya'nın dağılması, bölgedeki ulus devlet oluşum aşamasına gölge düşüren bir dizi etnik savaş 20. yüzyılın Balkan çatışmasını ateşlemiştir. Amerika, Avrupa ve Arap işbirliğinin ve Yeni Dünya düzeni olarak ifade edilen dönemin ilk belirtisi, on yıl süren İran-İrak Savaşından sonra ortaya çıkan Körfez Savaşıdır. Bu savaş, bölgedeki devletlerin ulusal egemenliklerinin büyük devletler tarafından nasıl ihlal edildiğini gösteren çarpıcı bir örnektir⁶⁹.

Herhangi bir halkın veya azınlığın, ister ayrılma, ister yerel özerklik veya özel çözüm önerisi olsun, bir azınlığın kendi geleceğini belirlemeye yönelik taleplere devletlerin verdiği tepkiler veya devletlerin bu konudaki politikaları farklı olmaktadır. Birincisi, azınlığı ortadan kaldırmadır. Bu, soykırım yoluyla, yerinden kovarak veya gönüllü sürgünle olabilir. İkincisi, farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışma yani asimilasyondur. Üçüncüsü, azınlıklara ayrımcılık yapmak, dördüncüsü, tanıma ve uzlaşmadır. Burada, ayrılmaya karşı özel önlemler alınır ve azınlıklara eşit muamele yapılır. Son olarak, azınlıklara iç özerklik verme veya onların ayrılmasını kabul

⁶⁷ Javaid REHMAN, "Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları", Ulusal, Ulusalüstü ve uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, İstanbul 2002, s. 95.

⁶⁸ ARSAVA, 1993, s.46.

⁶⁹ DONNAN- WILSON, 2002, s. 13.

etmedir⁷⁰. Bu yöntemlerden soykırım, zorla sürgün etme, ayrımcılık, zorla asimilasyon uluslararası hukukta yasaklanmıştır.

1960'lı yıllarda ekonomik amaçlarla temelleri atılan Avrupa Topluluğu, 1992 Maastricht Zirvesinden sonra on beş devletin para ve siyasi birliğini ve ortak bir Avrupa vatandaşlığını hedeflemesiyle Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür. AB'nin başarısı, kuzey yarımkürede de benzer hareketleri ortaya çıkarmıştır. A.B.D., Kanada ve Meksika arasında yapılan anlaşma siyasal ve ekonomik etkileri bu ülkelerin sınırlarının dışına taşıyacak ekonomik bir antlaşmanın yapılmasını teşvik etmiştir. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA). Ortadoğu'da ve Kuzey İrlanda'da bir süre ortaya çıkan uzlaşma belirtileri, milliyetçi ve etnik çatışmaların ortaya çıkardığı soruların çözülebileceği konusunda umut vermiştir. Ancak daha sonra yaşanan olaylar bu sürecin çok da kolay olmayacağını göstermiştir. 1989 sonrası dünyanın geçirdiği değişim ve dönüşümler sınır anlaşmazlıklarının sayısını arttırmıştır. Bu anlaşmazlıklara; egemenlik hakkına sahip olduğu iddia edilen topraklar üzerinde çatışmaları, (Irak ile Kuveyt, Ermenistan ile Azerbaycan, İsrail ile Lübnan), sınır ötesine taşan etnik çatışmaları (Zaire ile Ruanda, Yunanistan ile Arnavutluk, İrlanda ile İngiltere, Sırbistan ile Arnavutluk), self determinasyon hakkını kullanmak için yapılan mücadeleler (Baskılar, İrlandalılar, Quebec'li) örnek olarak verilebilir⁷¹.

1995 yılında binlerce Bosna-Hersekli Srebrenica'da Sırp'lar tarafından katledilmiştir. Olayın, BM tarafından belirlenen "güvenli bölge" içinde yer alması oldukça manidardır. Boşnakların bu katliamda kurban olarak seçilmelerinin sebebi ise dinsel azınlık olmalarıdır. Bu durum daha sonra dünya kamu oyunda "etnik temizlik" olarak ifade edilmiştir. Srebrenica katliamı, uluslararası toplumun azınlıkları koruma rolü konusunda önemli soru işaretleri ortaya çıkarmıştır. Etnik temizlik, azınlıklar sorununun çağdaş sosyal ve politik hayatta önemli bir sorun olarak ifade edilebilmesine elverişli bir ortam sağlamıştır⁷². Toplumlarda çeşitlilik, neden genellikle tehlike olarak kabul edilir? İstikrar sadece homojen bir yapıda mı sağlanabilir? Farklı azınlık gruplarının varlığı devam ettirilebilir mi? Azınlık hakları sonuçta, azınlıklar

⁷⁰ Tom HADDEN, "Uluslararası Hukukta Azınlıkların ve Halkların Hakları", Schulze, Kirsten E.-Stokes. Martin- Campbell Colm, Ortadoğu'da Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diasporalar, Çev. Ahmet Fethi, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 28.

⁷¹ DONNAN- WILSON 2002, s. 14

⁷² Jennifer Jackson PREECE, Minority Rights. Blackwell Publishing, 2005, s. 2.

problemini çözebilecek mi? Ya da sürekli bir çözüm hayal gibi mi görünüyor? Bunlar cevabı pek de kolay olmayan sorulardır.

Azınlıklar problemi, hem insan aklının hem de tarihin ortaya çıkardığı bir olgudur. Aslında, bunun sebebi politik düşüncedeki temel değişikliktir. Avrupa’da önceleri, otoritenin meşruiyeti ilahi nitelikteydi. Bugün ise, meşruiyet aşağıdan yani, halktan gelmektedir⁷³.

Günümüzde, bağımsız, sınırları belli yaklaşık 200 devlet vardır ve bunlar, politik, dinsel, etnik açılardan birbirinden farklıdır. Ayrıca bu devletlerin içinde de etnik, dilsel farklılıklar bulunmaktadır. Bütün toplulukların bağımsız devlet olma iddiası, dünyayı yaşanmaz bir hale getirecektir. Zorlamalar, çatışmalar, ulus devleti hatta uluslararası sistemi zorlayan savaşların doğmasına yol açabilir. Aslında dünyada pek çok devlet homojen nüfusa sahip değildir. Nitekim, Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreterlerinden biri olan Boutros Gali; *“Eğer her, etnik, dinsel, dinsel grup devlet iddiasında bulunsaydı, bölünmenin sınırı olmazdı ve barış, güvenlik ve ekonomik gelişmeyi başarmak çok zor olurdu”* demiştir. 1985 yılında yapılan bir araştırmaya göre, komşularıyla sınır problemi olmayan, homojen sadece 7 devlet tespit edilmiştir. Bunlar; Danimarka, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç ve Portekiz’dir. Ancak bu devletler de bile göçmenler ve mülteciler dolayısıyla bazı sorunlar yaşanmaktadır⁷⁴. Sonuç itibarıyla, çağdaş devletlerin çoğunda azınlıklar probleminin olduğunu söyleyebiliriz.

Dil, din veya etnik köken açısından yaşadıkları toplumdan farklı olan azınlık gruplarının korunması sorunu, 19. yüzyılda da gündemde olmuştur. Bu dönemde yapılan düzenlemelerin en önemli özelliği; azınlık grupların tabi bulundukları devlete karşı korunmaları sorununun, kendileriyle dil, din etnik köken vb. çeşitli bağları olan diğer devletler tarafından gündeme getirilmesi ve bu devletler arasında yapılan antlaşmalarla koruma altına alınmasıdır⁷⁵. Başka bir ifadeyle, bu dönemde azınlıkların korunması daha çok siyasi bir konudur. Bütün azınlık grupların korunması değil, belirli azınlık gruplarının korunması söz konusudur. Bu çerçevede devletler arasında yapılan ikili antlaşmalarla azınlık hakları güvence altına alınmıştır⁷⁶.

⁷³ ÖZER, 2005, s. 55.

⁷⁴ PREECE, 2005, s. 4.; ÜSTEL, 1999, s.79.

⁷⁵ THORNBERRY, 1980, s.425.

⁷⁶ Patrick THORNBERRY, *International Law and the Rights of Minorities*. Oxford Clarendon Press.1991, s. 26

I. Dünya Savaşına kadar geçen dönemi şu şekilde özetleyebiliriz. Azınlıklara, din ve vicdan hürriyeti seçme hakkı gibi bireysel hakların yanında ibadet yeri yapabilme, özerklik tanınması, anadilde ders verilmesi gibi kolektif haklar tanınmıştır. Bu zamandaki düzenlemelerin en önemli özelliği; azınlıkların içinde bulundukları devlete karşı korunması sorununun azınlık gruplarıyla dil, din veya etnik köken gibi bağları bulunan diğer devletler tarafından gündeme getirilmesi ve bu devletlerle yapılan antlaşmalarla garanti altına alınmasıdır⁷⁷. Başka bir ifadeyle bu dönemde azınlıkların korunması siyasi bir hüviyet taşımakta genel olarak azınlıkların korunması düşüncesinden ziyade bir ülkedeki belirli azınlık grupların korunması söz konusu olmaktadır.

Birinci Dünya Savaşından sonra azınlıkların korunmasına ilişkin düzenlemeleri genel hatlarıyla şu şekilde özetleyebiliriz⁷⁸:

1- Azınlıkların korunmasına ilişkin Paris barış konferansında pek çok antlaşma imzalanmıştır⁷⁹. İtilaf devletleri ile Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan ve Ermenistan arasında antlaşmalar gibi.

2- Savaş sonunda yapılan barış antlaşmalarında azınlıkların korumasına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Avusturya, Bulgaristan, Türkiye ve Macaristan'la yapılan antlaşmalar gibi.

3- Milletler Cemiyeti önünde yapılan deklarasyonlarda bazı düzenlemeler vardır. MC aldığı kararla, üye olmayı azınlık antlaşmalarında yer alan temel ilkeleri ilgili devletin kabul etmesi şartına bağlamıştır. Bu ilkeler kabul edilmeli ve uygulama hakkında bilgi verilmelidir⁸⁰. Arnavutluk, Letonya, Litvanya, Estonya ve Finlandiya azınlıkların korunmasına ilişkin deklarasyonu imzalamışlardır.

4- Azınlıkların korunmasına ilişkin ilkeler yapılan iki taraflı antlaşmalarla genişletilmiştir. Avusturya-Çekoslovakya (1920), Almanya-Polonya (1922), Polonya Çekoslovakya (1925), Polonya-Rusya-Ukrayna (1920), Yunanistan-İtalya (1920), Rusya-Türkiye (1921), Litvanya-Estonya (1931), Yugoslavya-İtalya (1925), Yugoslavya-Romanya (1934) arasında antlaşmalar yapılmıştır.

Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan barış antlaşmaları MC garantisi altına alınmış, bu sayede azınlık sorunu uluslararası boyut kazanmıştır. MC' nin

⁷⁷ AKGÜL, 2003, s. 20

⁷⁸ ARSAVA, 1993, s. 9.

⁷⁹ EİDE, 2005, s.33.

⁸⁰ ARSAVA, 1993, s. 9.

uygulamada görevi öncelikle barış antlaşmalarının bölgesel düzenlemelerini garanti altına almak ve mevcut durumun korunmasını sağlamaktır⁸¹.

2. AZINLIK KAVRAMININ TANIMLANMASI SORUNU

Azinlık kavramı ve azınlıklar sorunu, 16. yüzyıldan beri dünya siyasetini ve uluslararası hukuku meşgul eden oldukça tartışmalı bir kavramdır. Azınlık kavramının ne anlama geldiği konusunda pek çok tanım yapılmış olmakla birlikte, üzerinde herkesin anlaştığı bir tanıma henüz ulaşılamamıştır⁸². Kavram, çeşitli kaynaklarda farklı açılardan yaklaşılarak tanımlanmaya çalışılmakta, kimi zaman sosyolojik, kimi zaman hukuksal yönden tanımlar yapılmaktadır.

İçerdiği konular açısından hassas olan kavramların tanımlanması önemli bir sorundur. Çünkü bu kavramların yerli yersiz kullanılması, tartışma konusu olması diğer kavramlara göre daha yüksek bir olasılıktır⁸³. Azınlık kavramı bu kapsamda olan terimlerden birisi olarak değerlendirilebilir.

Uluslararası sözleşmelere baktığımızda azınlıklara ilişkin düzenlemelerde, azınlık tanımı yapılmaksızın azınlık haklarının belirlenmeye çalışıldığını görürüz. Bu yaklaşımda, azınlık kavramına yere zamana göre farklı anlamlar yüklenmesi ile sorununun siyasi imalar taşıması etkili olmuştur⁸⁴. Her devlette etnik, dilsel veya dinsel yönden az ya da çok sayıda azınlık bulunduğu ve devletler kendi tanımlarıyla bağlı kalmak istediklerinden dolayı bugüne kadar azınlık kavramı üzerinde ortak bir tanıma ulaşılamamıştır⁸⁵.

Azinlık kavramı sosyolojik ve hukuki açıdan olmak üzere iki şekilde tanımlanabilir. Sosyolojik açıdan yapılan tanımlar şu şekildedir: İngilizce’de minority, Latince’de minor (küçük, az) karşılığı olarak kullanılan azınlık; Türkçe Sözlüğe göre; *“Bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar ya da bunların durumu, çoğunluk karşıtı, ekalliyet. Bir ülkede, egemen ulusa göre ayrı*

⁸¹ ARSAVA, 1993, s. 13

⁸² TUNÇ, 2004, s.181; AKGÜL 2003, s. 13; Naz ÇAVUŞOĞLU, “Azınlık Nedir?”, İnsan Hakları Yıllığı, C. XIX-XX, 1997-1998, s. 93-101; François RIGAUX, “Azınlıklar Hukuku: Tanımlama Sorunları”, Ulusal, Uluslararası ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s. 51-67; ARSAVA, 1993, s. 41; KURUBAŞ, 2006, s. 27; ORAN, 2004, s. 25; Francis DELPEREE, “Avrupa ve Azınlıklar” Kopenhag Kriterleri Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği’nin Ortak Paydası mı? Editör İbrahim Ö. KABOĞLU İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, İstanbul, 2001, s.187

⁸³ BİLGİN, 2007, s.17.

⁸⁴ TUNÇ, 2004, s.188; ÇAVUŞOĞLU, 1997-1998, s. 101

⁸⁵ ÇAVUŞOĞLU, 1997-1998, s. 93.; THORNBERRY, 1980, s.422.

soydan ve sayıca az olan topluluk” olarak⁸⁶, başka bir tanımda; *“İrk, milliyet, din veya dilsel özellikleriyle geniş toplumdan ayrılan ve hem geniş toplum hem de kendi üyeleri tarafından farklı bir grup olarak algılanan bir insan topluluğu”* olarak ifade edilmiştir⁸⁷.

Uluslar arası hukukta, özel bir himaye konusu olan azınlıklar, eski tarihlerden beri, belli bir ülkede yerleşmiş, fakat bünyesine girdikleri devletlerin halkından geleneksel olarak, ırk, dil, ve din vb. bakımdan ayrılan topluluklardır⁸⁸.

Bir ülkede egemen çoğunluktan soy, din ve dil vb. bakımlardan ayrılan küçük topluluktur⁸⁹. Ana Britanica’da ise azınlık; içinde yaşadıkları toplumdan kültürel, etnik ya da ırksal özellikleri bakımından diğerlerinden farklı olan topluluklar olarak tanımlanmaktadır⁹⁰. Sosyolojik literatürde kültürel ve fiziki özellikleri yönünden farklı olan insanlar eğer farklı muameleye tabi tutuluyorsa azınlık olarak kabul edilmektedir. Böylece azınlık muamelesi görmek, bu duruma düşen gruplarda azınlık bilincinin gelişmesine yol açabilmektedir⁹¹. Başka bir tanıma göre azınlık; *“Bir ülkedeki nüfusta egemen durumda olmayan, etnik, dil, din ve gelenekler açısından ayrı özellikler gösteren ve bunları korumak isteyen devlete bağlı yurttaşlar topluluğu”*dur⁹².

Yukarıda yapılan tanımlarda azınlıkların ortak özelliği; bir toplumda belli noktalarda çoğunluktan farklı bir durumda olmaktır. Azınlıklar, bir kültür içinde fizyonomi, dil, örf ve adetler açısından hakim gruptan ayırt edilebilmektedir⁹³.

Kavram hukuk sözlüklerinde ise; *“Bir ülkede veya belli bir toplulukta veya kurulda çoğunluğu oluşturmayanlar, azlık olanlar”* olarak tanımlanmıştır⁹⁴.

Hukuksal açıdan azınlık kavramı uluslararası belgelerde, “azınlık hakları”, “azınlıkların korunması” gibi başlıklar altında düzenlenmekte, kavramın açıkça tanımı yapılmamaktadır. Bunun nedeni, devletlerin ortak bir tanım üzerinde anlaşamamalarıdır. Ancak, bu azınlık kavramının tanımlanmadığı anlamına

⁸⁶ <http://www.tdk.gov.tr/>(Erişim tarihi: 12.03.2006); <http://www.minorityrights.org> (Erişim tarihi: 12.03.2006)

⁸⁷ Kadir CANATAN, “Azınlıklar ve Azınlıkların Oluşumu”, Avrupa Günlüğü, 2001/1, s. 82

⁸⁸ ORAN, 2004, s. 26. ; MİLACI, 2002, s.46.; ÜSTEL, 2002, s. 46.

⁸⁹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.II, 1986, s. 1139

⁹⁰ Ana Britanica Ansiklopedisi, C.III, 1987, s.118; <http://www.britannica.com/eb/article-9052878?query=minority&ct=http://www.britannica.com/eb/article-9052878?query=minority&ct=> (Erişim tarihi: 16.03.2006)

⁹¹ Sosyal Bilimler Ansiklopedisi I-IV, İstanbul, 1990, azınlık maddesi, I-136

⁹² Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi 3, 1999, s. 1144

⁹³ Orhan TÜRKDOĞAN, Etnik Sosyoloji, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 7

⁹⁴ Ejder YILMAZ, Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara, 1992, s.101.

gelmemektedir. Hukukçular kavramın tanımlanması için uzun süredir çaba göstermektedirler.

1928 yılında Uluslararası Adalet Divanı'nda görülen Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davasında hukukçu Mello Toscana tarafından azınlık kavramı; *“Bir devletin nüfusunun, topraklarının belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karşılaştırılması imkansız kalıcı parçası olarak”* tanımlanmıştır⁹⁵.

1930 yılında Uluslararası Adalet Divanı Bulgar Rumların Göçü ile ilgili danışma görüşünde (27 Kasım 1919 tarihli Yunan–Bulgar Sözleşmesine atıfta bulunularak) bir azınlık tanımı önermiştir. Buna göre azınlık; *“Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan aynı ırktan dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak din, dil, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanışma duygularıyla birbirlerine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitime ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur”*⁹⁶. Yapılan bu tanım, daha sonraki azınlık tanımlama çalışmalarına kaynaklık teşkil etmiş ve bu tanımdan yararlanılmıştır.

Uluslararası Adalet Divanı 1935 tarihli Yunan Azınlık Okulları konusunda davada azınlıkları; *“Bir devlette yerleşmiş bulunan ve nüfusu ayrı bir ırk ya da dinden oluşan toplumsal gruplar”* olarak tanımlamıştır⁹⁷.

BM belgelerinde azınlık tanımı yapılmamakla birlikte hazırlanan çeşitli raporlarda azınlık tanımları bulunmaktadır⁹⁸. BM faaliyetlerinde azınlıkların tanımı üzerinde 1948’de çalışmalara başlanmıştır. Alt-Komisyonun çalışmaları, ilgili devlet temsilcilerinden oluşan İnsan Hakları Komisyonu tarafından uzunca bir süre baltalanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında problemin karmaşıklığı ve bazı devletlerin azınlık tanımında kendi ülkelerinde hiçbir azınlık grubu bulunmadığı şeklinde kısıtlama veya ayrıntılandırma istekleri etkili olmuştur. Ancak bu tutum, azınlıkların uluslararası belgelerde düzenlenmesine engel olmamıştır⁹⁹. Öte yandan, gerek uluslararası belgelerde gerekse ulusal düzenlemelerde azınlık tanımlamasında

⁹⁵ KURUBAŞ, 2006, s. 28.; THORNBERRY, 1980, s.432.

⁹⁶ KURUBAŞ, 2004, s. 16

⁹⁷ PAZARCI, 2003, s. 208.

⁹⁸ Jelena PEJİC, “Minority Rights in International Law” Human Rights Quarterly, Vol. 19, 1997, s.668.

⁹⁹ ALPKAYA, 1992, s. 153

bazı ortak ölçütlerin kullanılması aslında ortak bir azınlık tanımına ulaşıldığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bağımsız bir devlette azınlıkların tanımlanması önemli bir sorundur. 1966 yılında Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesine bağlı bir çalışmayı hazırlamak amacıyla Francesco Capotorti özel raportör olarak görevlendirilmiştir. Capotorti'nin yaptığı tanım günümüzde azınlıkların tanımlanması çerçevesinde yapılan çalışmalarda belirleyici rol oynamıştır. Etnik, dilsel, dinsel azınlıklara ait kişilerin haklarını inceleyen Capotorti, genellikle kabul edilen şu tanımlamayı yapmıştır. *“Azınlık, bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak daha az olan, egemen durumda olmayan, bu devletin vatandaşı olan, nüfusun geri kalan bölümünden etnik, dinsel, dilsel nitelikleri bakımından farklılık gösteren ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini korumaya yönelik, üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren gruptur”*¹⁰⁰.

Dolayısıyla bu tanıma göre bir grubun azınlık olabilmesi gerekli koşullar şunlardır¹⁰¹:

Birincisi; etnik, din, dil gibi noktalarda toplumun çoğunluğundan farklı bir topluluğun olması gerekir. Burada, ilgili devletin bu topluluğu hukuken tanıyıp tanımamasının bir öneminin olmadığı Milletler Cemiyeti döneminde Uluslararası Sürekli Adalet Divanının verdiği kararda şöyle ifade edilmiştir: *“Topluluk, belirli bir ülkede ya da bölgede yaşayan, kendisine özgü bir ırkı, dini, dili ve gelenekleri bulunan ve ırk, din, dil ve gelenek özdeşliğiyle, geleneklerini korumak, inanç biçimlerin devam ettirmek, çocuklarının eğitim ve öğretimlerini ırklarına özgü anlayış ve geleneklerle sağlamak ve birbirlerine karşılıklı yardım etmek amacıyla bir dayanışma duygusunda birleşen bir insan grubudur”*. Dolayısıyla bu karara göre; herhangi bir devlet, sınırları içerisindeki azınlık grupları ister tanısin isterse inkar etsin bu durum azınlıkların varlığı açısından önemli değildir. Çünkü, azınlıkların varlığı hukuksal değil olgusal bir problemdir.¹⁰² Ancak, her ne kadar bir topluluğun azınlık statüsünde olması için devlet tarafından hukuki olarak tanınması gerekmediği ileri sürülse de uygulamada hukuksal açıdan azınlık olmak için ilgili devletin bu konuda ya ulusal ya da uluslararası bir düzenleme ile bunu kabul etmesi

¹⁰⁰ CAPOTORTI 1991, s. 96.; PEJİC, 1997, s.670.; THORNBERRY, 1980, s.423.

¹⁰¹ PEJİC, 1997, s. 672, Tarık Ziya EKİNCİ, “Türkiye’de Azınlık Sorunun Çözümü ve Demokrasi”, Ulusal, Uluslararası ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s. 358.

¹⁰² CAPOTORTI 1991, s. 5.; THORNBERRY, 1980, s.448.

gerekmektedir¹⁰³. Öte yandan uluslararası sözleşmelerde üzerinde uzlaşmış bir azınlık tanımının olmaması hukuksal açıdan devletlere ülkesinde azınlık bulunduğunu reddetme ya da azınlık statüsünü dar yorumlama imkanı vermektedir¹⁰⁴.

İkincisi; söz konusu topluluğun sayısıdır. Irk, dil, din gibi noktalarda farklılık arz eden kişilerin çoğunluk nüfusundan az olmalıdır. Diğer bir ifadeyle; etnik, dinsel ya da dilsel özellikleri nedeniyle nüfusunu geri kalanından ayrılan grupların sayısal olarak da nüfusun geri kalanından az olması gerekmektedir¹⁰⁵. Ancak bu ölçüt bazı özel durumlarda yetersiz kalmaktadır. Güney Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde bu durum görülmektedir. Burada sayıca çok olan siyahlar azınlık grubu oluşturmaktadır. Öte yandan, nüfusça az olan grup örf adet meraklısı bir avuç kişi olmamalı, grubun örf ve adetlerini kendi başına koruyabilecek bir sayıya ulaşmalıdır. Ancak bu sayının çoğunlukla başa baş bir şekilde de olmaması gerekir¹⁰⁶. Güney Afrika ve Bosna'da yaşanan olaylar "sayıca az olma" unsuru olmadan da azınlık olunabileceğini göstermiştir. Bu itibarla bu unsurun mutlak bir şart olmadığı ileri sürülebilir¹⁰⁷.

Üçüncüsü; söz konusu azınlık grupları, nüfusun geri kalan kısmı karşısında egemen konumda olmamalıdır¹⁰⁸. Örneğin Apartheid¹⁰⁹ Güney Afrika'sında, Beyazlar nüfusun %20'sini, zenciler ise %80'ini oluşturduğu halde zenciler azınlık konumundadır. Çünkü ülkede egemen durumda olanlar beyazlardır. Dolayısıyla buradaki azınlık olan beyazların değil çoğunluk olan siyahların haklarının korunması gerekir. Avrupa Konseyi Sözleşme taslağında bu ölçüte açıkça yer verilmemiştir. Ancak, kanımızca, bu ölçütün zımnen yer aldığını kabul edilmelidir. Aksi halde Güney Afrika'daki beyazların azınlık haklarından yararlanmasını kabul etmek gibi garip bir durum ortaya çıkacaktır¹¹⁰. Son olarak halkların kendi geleceğini kendilerinin belirlemesi ilkesini ihlal eden bu grupların korunması söz konusu olmamak gerekir¹¹¹.

¹⁰³ TUNÇ, 2004, s. 188

¹⁰⁴ Naz ÇAVUŞOĞLU, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye" <http://kafkasya.net/modules.php?name=News&file=article&sid=25> (Erişim tarihi:20.04.2006)

¹⁰⁵ PEJİC, 1997, s.671.

¹⁰⁶ ORAN, 1991, s. 41

¹⁰⁷ TUNÇ, 2004, s. 186

¹⁰⁸ THORNBERRY, 1980, s.423.

¹⁰⁹ Güney Afrika Cumhuriyetinde beyaz olmayan kişilere uygulanan sistemli ırk ayrımı politikasına ve bu politikanın yürürlükte olduğu dönemde Güney Afrika'ya verilen isimdir. Hem siyasal hem de hukuki açıdan etnik ayrımcılık uygulanmıştır. Bu politika 1991 yılında sona ermiştir.

¹¹⁰ ALPKAYA, 1992, s. 156.

¹¹¹ CAPOTORTI, 1991, s.96.

Dördüncüsü; azınlık grupları üzerinde yaşadıkları ülkenin vatandaşı olmalıdır. Başka ülkelerin vatandaşları azınlık kategorisinde kabul edilmemektedir¹¹². Doktrinde bu şart eleştirilmekte ve vatandaş olmayanların da bu korumadan yararlanması gerektiği ileri sürülmektedir¹¹³. Örneğin yabancılar, mülteciler, göçmen işçiler bu kapsamdadır. Bu gruplar, geçici bir süre için başka bir ülkede bulunmakta ve uluslararası hukukun azınlıklara tanıdığı haklardan yararlanamamaktadır¹¹⁴. Ancak bunların “*azınlık sayılmasalar da korumasız kalmamaları için azınlık haklarından yararlandırılmak istenen gruplar*” olarak¹¹⁵ değerlendirilmesi yabancı ülkede yaşayan bu grupların insan haklarının korunması açısından önemlidir.

Bu noktada azınlık ile o ülkede yaşayan yabancı arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Devletin vatandaşı olmanın doğal sonucu, kişilerin bazı hak ve yükümlülükler altında olmasıdır. Azınlık olan grupların ülkenin vatandaşı olmaları halinde ülkeye sadakat borçları bulunmaktadır. Dolayısıyla, ayrı bir devlet kurma konusunda istek ve eylemler içinde olan bir topluluk azınlık olarak kabul edilmemektedir¹¹⁶.

BM İnsan Hakları Komisyonu’nun kurduğu “Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu”, azınlık şartlarına bir yenisini daha eklemiştir. Buna göre; ülkede yaşayan vatandaşlar, kendi devletlerine sadakatle bağlı olmalıdırlar. İçinde yaşadıkları devletten ayrılıp başka bir devlet kurma gibi fiillerden kaçınmaları gerekir.¹¹⁷ Dolayısıyla, azınlıklar haklarını mevcut devletin içinde kalarak savunabileceklerdir. Yukarıda azınlıklar için aranan şartlar objektif ya da nesnel koşullar olarak¹¹⁸ ifade edilmektedir.

Azınlık olabilmek için aranan diğer şart ise sübjektiftir. Toplumda sayıca az olan ve etnik, din, dil gibi belli noktalarda çoğunluktan farklı olan azınlıklarda bu farklılığı devam ettirme isteği varsa¹¹⁹ azınlık olarak ifade edilebilir. Örneğin çoğunluğun içinde gönüllü olarak asimile olma isteği varsa orada azınlık yoktur¹²⁰.

¹¹² THORNBERRY, 1980, s.423.; Pejic, 1997, s. 671.; Christopher PIERSON, Modern Devlet, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul 2000, s. 208.

¹¹³ TUNÇ, 2004, s. 187.

¹¹⁴ ALPKAYA, 1992, s. 156.

¹¹⁵ ORAN, 2004, s. 26.

¹¹⁶ Çağatay OKUTAN, “Teori ve Uluslar arası Metinlerde Azınlık Tanımı” A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 59-2, Nisan-Haziran 2004, s. 62.

¹¹⁷ TUNÇ, 2004, s. 187.

¹¹⁸ ÇAVUŞOĞLU, 1997-1998, s. 95.

¹¹⁹ TUNÇ, 2004, s. 187.

¹²⁰ THORNBERRY, 1980, s.423.

Nasıl ki “sınıf bilinci” olmadan sınıf sosyal sınıf olmazsa “azınlık bilinci” olmadan da azınlık olmaz¹²¹.

Farklılığı devam ettirme isteği sübjektif şart olarak nitelense de aslında bu şartın da nesnel yönü ağır basmaktadır. Zira bu istek grubun ayırt edici özelliklerinin zaman içinde korumasıyla ispat edilmektedir¹²². Aksi halde devletler, objektif unsurlarının varlığını reddetmemekle birlikte, böyle bir isteğin bulunmadığını, dolayısıyla azınlık haklarından söz edilemeyeceğini ileri sürebileceklerdir. Bu sebeple, azınlıkları resmen tanımayan devletlerde, azınlığa mensup kişilerin günlük hayatlarında birlik ve dayanışma duygusu varsa, örf ve adetlerini korumak için çaba gösteriyorsa, bütün engellemelere rağmen dillerini konuşmakta ısrar ediyorsa, kendilerini farklı bir grup olarak görüyor ve başkaları tarafından da farklı bir grup olarak görülüyorsa bu tutum, kendilerine özgü farklılıklarını koruma ve geliştirme isteklerinin açık bir ifadesi olarak kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir¹²³.

Son olarak, bir topluluğun kendisini azınlık olarak görmesinin yeterli olmayacağı, çoğunluğun da bu durumu kabullenip buna uygun şekilde davranmasının gerekli olduğu ileri sürülmektedir. Burada; ülkedeki azınlık grubu etnik, dinsel, dilsel farklılığını devam ettirme bilinciyle hareket etmekte ve egemen durumda bulunan topluluk bunlara bazı politikaları zorla kabul ettirmeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle, azınlıklar kendilerine baskı uygulandığı takdirde ortaya çıkabilecektir¹²⁴.

Capotorti'nin önerdiği bu tanımın kaynağı, Milletler Cemiyeti döneminde Uluslararası Sürekli Adalet Divanının “topluluğu”, belirli bir ülke ya da bölgede yaşayan ve ırk, din, dil ve geleneklerini korumak için bir dayanışma duygusu ile birleşen bir grup olarak tanımladığı 31 Temmuz 1930 tarihli istişari görüştür¹²⁵.

Capotorti, tarafından hazırlanan bu tanım çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Birincisi; tanıma baktığımızda objektif ve sübjektif kriterleri görüyoruz. Objektif kriter, toplumun diğer kesimlerinden ayıracak, devamlı etnik, dini veya dilsel farklılığa sahip olmaktır. Sübjektif kriter ise, grupta, grubun ayırt edici özelliklerinin korunmasına doğrudan yönelen ortak arzu, birlik ruhunun varlığıdır.

¹²¹ ORAN, 1991, s. 42

¹²² ALPKAYA, 1992, s. 156

¹²³ CAPOTORTİ 1991, s. 96

¹²⁴ TUNÇ 2004, s. 187; KURUBAŞ, 2006, s.29-30.

¹²⁵ AKGÜL, s. 10

İkincisi; söz konusu grubun sayısal gücüdür. Tek bir kişi azınlık grubu oluşturamayacağı için, sayısal gücün en azından yeterli sayıdaki kişilerin geleneksel özelliklerini koruması için dikkate alınması zorunludur. Ancak, bunun azınlık olabilmek için kesin bir kural olması durumunda bazı sorunlar doğabilir. Bu nedenle nüfusun geri kalanından sayıca az olmak şartını mutlak kabul etmemek gerekir. Doğu Pakistan'daki Bengallerin durumu bu tezi güçlendirmektedir. Pakistan bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığında iki eşit olmayan kanada ayrılmıştır. Doğu Bengal (daha sonra doğu Pakistan oldu) ve Batı Pakistan. Doğu Bengal toplam nüfusun %54'ünü oluşturuyor, dolayısıyla nüfus açısından çoğunluk oluyordu, ancak, Bengaller devlet yönetiminde çok az yer alabiliyorlardı. Bu konuda ağır bir ayrımcılık söz konusuydu. Benzer azınlık sendromu, ırkçı rejim altındaki Güney Afrika ve Rodezya'daki¹²⁶ siyah çoğunluk için de geçerliydi¹²⁷. İki Orta Afrika devleti olan Ruanda ve Burundi'deki etnik temizlik trajedisi de azınlığın sayıca az olması şartını taşımamaktadır.

Doktrinde, reel politik olarak, azınlıkların sayıca zayıflıklarından dolayı değil güçten uzak olmaları sebebiyle azınlık olduğu da ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre, uluslar ve azınlıklar arasındaki fark güçtür. Güç veya güçsüzlük unsuru ulus veya azınlık tezlerinin ayırıcı ögesidir. Azınlık, bir ulus devlette herhangi bir ırksal, kabilesel, dilsel, dinsel, sınıfsal ve vatandaşlık grupları ve devletin politik sisteminde söz sahibi olmayan gruplardır¹²⁸.

Capotorti'nin nüfusun diğer kısmına göre sayısal azınlık ısrarı hiçbir grubun tek başına çoğunluğu sağlayamadığı durumlarda ve çok azınlıklı durumlarda da sorunlara yol açmaktadır. Dünya'da sınırları belirli yaklaşık 200 devlette 1000'den fazla azınlık olduğunu göz önüne alırsak durumun zorluğu daha iyi anlaşılır¹²⁹.

Capotorti'nin tanımlamasındaki diğer bir sorun, bir devlette vatandaş olmayanların durumudur. Vatandaş olmayanlar devlet nüfusunda önemli bir oran oluşturabilirler. Gerçi insan haklarının uluslararası hukuktaki gelişiminin temel hedefi vatandaşların kötü duruma düşmesini önlemektir. Ancak günümüzde vatandaş

¹²⁶ Zimbabwe'nin eski ismidir.

¹²⁷ REHMAN,2002, s. 97

¹²⁸ Claire PALLEY, Constitutional Law and Minorities. London Minority Rights Group , 1978, s. 3

¹²⁹ Bridget ANDERSON, Minority Rights Group Publications. July 1997, s.15

olmayanların kişi olarak hakları, insan hakları hukukunun kapsamına artan oranda girmektedir¹³⁰.

Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve sözleşmenin hazırlanması sürecinde, vatandaş olmayan göçmenler ve mülteciler, azınlık kapsamı dışında bırakılmıştır. Asamblenin hazırladığı açıklayıcı notta, azınlık haklarının yabancıların, göçmenlerin veya mültecilerin haklarıyla karıştırılmaması gerektiği belirtilmiştir. Uzmanlar Komitesi tartışmalarında ise, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokolle azınlık haklarının eklenmesi durumunda, belirli hakların sadece vatandaşlara tanınması halinde sözleşmenin 1. maddesi¹³¹ ile çelişeceği ileri sürülmüştür¹³². Komite üyelerinin çoğu, vatandaş olmayanlar açısından yeterli korumanın sağlanamayacağı konusunda endişelerini dile getirmişlerdir.

Vatandaşlığın temel özelliği; bir siyasi topluluğun üyesi olmak ve yaşadığı ülkede vatandaşlık haklarına sahip olmaktır. Vatandaşlık kavramı son iki yüzyıl içinde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Vatandaşlık kavramının içerisinde üç unsur bulunmaktadır. Sivil unsur, siyasal unsur ve sosyal unsur. Sivil unsur, bireysel özgürlükleri, siyasal unsur, iktidarın kullanılmasına katılmayı, sosyal unsur ise, toplumun ekonomik refahına katılma ve sosyal korumaya özgürce erişebilme hakkını içerir. 20. yüzyılın başı ile sonu arasındaki en temel fark, vatandaşlığın ulus devlet modeli içindeki hukuksal, siyasal içeriğinden sıyrılarak farklı kimlikleri, pozisyon ve hassasiyetleri içine alacak şekilde genişlemesi ve sivilleşmesidir. Bugün, batıda vatandaşlıkla ilgili tartışmaların başında, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin niteliği ile, vatandaşlık statüsünün farklı bireysel veya toplumsal konum ve kimliklerle yeniden tarif edilmesi gelmektedir¹³³.

Vatandaşların yasalar önünde eşit olması önemli bir konu olmakla birlikte bunun yeterli olmadığı ileri sürülmektedir. Eşit bir vatandaşlar topluluğundan bahsedebilmek için iki şartın yerine getirilmesi gerekir. Fırsat eşitliği ve eşit başlangıç ilkesi. Fırsat eşitliği ve eşit başlangıç ilkeleri olmadığı takdirde, yasalar önündeki eşitlik başka türden eşitsizlikleri gizlemeye hizmet eder. Sınıfsal, dinsel, dilsel

¹³⁰ Richard B. LİLLİCH, The Human Rights of Aliens in Contemporary International Law, Manchester University Press. 1984, s. 2

¹³¹ AİHS' nin birinci maddesi sözleşmedeki haklardan "herkesin" yararlanacağını belirtmektedir.

¹³² ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 45

¹³³ Fusun ÜSTEL, "Yurttaşlık ve Demokrasi", Ulusal, Ulusalüstü ve uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, İstanbul 2002, s. 44

toplumsal eşitsizlik gibi¹³⁴. Fırsat eşitliği ve eşit başlangıç ilkesi azınlık hakları söz konusu olduğunda ayrıca bir önem taşır.

Yabancıların hakları sorunu, çağdaş insan hakları hukuku ile kaçınılmaz bir şekilde bağlantılı hale gelmiştir. Vatandaş olmayanlar; göçmenler, işçiler, mülteciler ve devletsiz kişileri de içine almaktadır. Yakın zamanda bunların sayısındaki olağanüstü artış, uluslararası hukukta dikkatleri çekmiştir. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin hazırlık çalışmalarında vatandaş olmayanların azınlık kategorisinden dışlanması yönündedir. 25. madde ise 27. maddenin tersine bireylere atıf yapmaktadır¹³⁵. İnsan Hakları Komitesinin 27. maddeyle ilgili yorumu şöyledir:

“27. maddede¹³⁶ kullanılan terim göstermektedir ki korunması amaçlanan kişiler gruba ait olan ortak kültür, din ve/veya dilsel paylaşımlardır. Bu terimler ayrıca korunması hedeflenen kişilerin taraf devlet vatandaşı olma ihtiyacının olmadığını belirtmektedir. Bu kapsamda, 21¹³⁷. maddeden kaynaklanan yükümlülükler de, bu madde kapsamında taraf devlet sözleşme tarafından korunan bu maddeye göre bütün hakların kendi sınırları içindeki ve yetki alanındaki bireyler için, 25. maddedeki¹³⁸ siyasi haklar gibi açıkça vatandaşlar için uygulanması belirtilen haklar dışında olduğu için ilgilidir. Bundan dolayı taraf devlet 27. maddede belirtilen hakları sadece kendi vatandaşlarına hasredemez”¹³⁹.

İnsan hakları Komitesinin 27. maddeyle ilgili diğer yorumu şöyledir. *“Madde 27, bir taraf devlette var olan azınlıklara ait kişilerin haklarının varlığına gönderme yapmaktadır. Bu maddeye göre; hakların doğası ve kapsamı göz önüne alındığında var olan terimin akla getirdiği ifade devamlılığının derecesi ile ilgili değildir. Bu haklar sadece azınlıklara dahil kişilerin inkar edilemez şekilde, toplumdaki diğer grup üyeleriyle birlikte, kendi kültürlerine sahip olma, dinlerini uygulama ve dillerin konuşma hakkıdır. O ulustan veya vatandaşlardan olma zorunluluğu olmadığı için, devamlı ikametgaha da ihtiyaçları yoktur. Böylece taraf devletteki göçmen işçiler*

¹³⁴ ÜSTEL, 2002, s. 45

¹³⁵ REHMAN, 2002, s. 98

¹³⁶ “Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.”

¹³⁷ Barışçıl bir şekilde yapılan toplanma özgürlüğünü düzenlemektedir.

¹³⁸ “Her vatandaş, bu Sözleşmenin ikinci maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkanlara sahiptir...”

¹³⁹ PEJIC, 1997, s. 672.; <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (Erişim tarihi:08.04.2006)

veya hatta ziyaretçilerin oluşturduğu bu azınlıklar bu haklarının kullanılmasının engellenmemesi hakkına sahiptir¹⁴⁰.

Her ne kadar İnsan Hakları Komitesi'nin 27. maddeden yararlanmak için vatandaş olma şartı olmadığı şeklindeki görüşlerine rağmen hak talep eden grupların ulusal statüsüyle ilgili karışıklık devam etmektedir. Yeni azınlık hakları belgelerinin çoğu "ulusal" terimine yollama yapmaktadır. Azınlıklarla ilgili BM Bildirisi (1992), Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşme (1994) örnek olarak verilebilir. Öte yandan bu durum, bazı devletlerce azınlık statüsünün kapsamına bir sınır getirildiği şeklinde de yorumlanabilmektedir. Bu devletlere göre, ulusal kimlik, azınlık statüsü açısından bir talepte bulunmada temel bir şarttır. Güney Asya'da Bangladeş'in Biharileri, Sri Lanka'nın Tamilleri ve Nepalce konuşan Bhutaneseleri, devletin azınlık grubuna karşı ayrımcılık ve baskı yapmak için ulusal kimlik konusunu istismar ettiği örneklerlerdir¹⁴¹.

Capotorti' nin tanımına karşı ileri sürülen diğer bir itiraz ise, kendi isteğiyle azınlıklar ve zorlama azınlıklar sorunudur. Azınlıklar, çoğunlukla ilişkisi açısından iki tür farklı tavır gösterebilirler. Asimile olmak isteyebilirler veya bunu reddedebilirler. Asimile olmayı isteyen fakat bu isteği engellenen grup zorlamayla azınlıktır. Asimile olmayı reddeden grup ise kendi isteğiyle azınlıktır¹⁴².

Alt Komite çalışmalarında 1985 yılında Kanadalı bir üye olan Jules Deschenes de bir tanımına göre azınlık;

*"Bir devletin sayıca azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip, birbiriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönelmiş ve amacı çoğunluk ile fiili ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaşdır"*¹⁴³. Bu tanım büyük ölçüde Capotorti' nin yaptığı tanıma benzemektedir. "Sayısal azlık", "etnik, dinsel, dini farklılık", "vatandaş olma", "egemen konumda olmama", "farklılıklarını koruma ve devam ettirme isteği" her iki yazarın ortak kullandığı terimlerdir. Deschenes'in tanımında Capotorti'den farklı olarak "hukuki ve fiili eşitlik elde etme" dikkati çekmektedir¹⁴⁴. Desche'nes'in azınlık tanımı da Capotorti'nin tanımı ile benzerlikler göstermektedir. Ancak her iki tanımda bir

¹⁴⁰ Human Rights Committee, par.5.2, <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (Erişim tarihi:08.04.2006)

¹⁴¹ REHMAN, 2002, s. 99

¹⁴² Jean A. LAPONCE, The Protection of Minorities. University of California Presss. 1961

¹⁴³ UN Doc. E/CN.4 4-Sub.2-1985-31.par. 181 nakleden, ÇAVUŞOĞLU, 1997-1998, s. 95 ; AKGÜL, 2003, s. 11

¹⁴⁴ ARSAVA 1993, s. 44

devletin vatandaşı olan azınlık gruplarının hukuki statüsünü çerçeve içine alırken vatandaşlık hakkı bulunmayan göçmenler veya mültecileri kapsam dışı bırakıyor.

Buradaki iki tanımda “objektif” ve “sübjektif” unsurlar vardır. Azınlık olabilmek için gerekli olan sübjektif koşul “azınlık bilincidir”. Yani çoğunluktan farklı olan özelliklerini devam ettirme isteğidir. Eğer gönüllü olarak çoğunluğa asimile olma söz konusu ise azınlık olmaz. Yukarıda ifade edilen diğer koşullar ise azınlık olmak için gerekli olan “objektif koşullar” olarak ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi; azınlık kavramının sosyolojik tanımı konusunda uluslararası alanda bir konsensüs bulunmamaktadır. Kavramın hukuksal açıdan tanımlanması konusundaki tartışmalar ise çok daha yoğundur. Kavramın hukuksal açıdan ne anlama geldiği her devlet tarafından farklı bir şekilde yorumlanmaktadır. Bu yaklaşımda devletlerin siyasal endişeleri etkili olmuştur¹⁴⁵.

Bütün çabalara rağmen etnik, dini, dilsel azınlık kavramını tanımlama çalışmaları başarıya ulaşamamasının sonucu olarak, BM’nin 1992 yılında kabul ettiği “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara mensup kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge”de¹⁴⁶ azınlık tanımına yer verilmemiştir.

Avrupa Konseyi bünyesinde sürdürülen çalışmalarda hazırlanan iki belgede azınlık tanımına yer verilmiştir. Birincisi; Avrupa konseyi’nin danışma organı niteliğinde olan “Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu”nun¹⁴⁷ (Venedik komisyonu-1991) hazırladığı “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” önerisidir. Diğeri Parlamenter Asamble’nin hazırladığı “Ulusal Azınlıklara Mensup kişiler Hakkında İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ne Ek Protokol(1993)”¹⁴⁸ önerisidir. Venedik Komisyonu önerisinin 2. maddesinde azınlık şöyle tanımlanmıştır: *“Bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerin, geleneklerini dinlerini koruma isteğiyle yönelen bir grubu ifade eder”*¹⁴⁹.

¹⁴⁵ TUNÇ, 2004, s. 188

¹⁴⁶ http://www.un.org.tr/doc_pdf/metin138.pdf; (Erişim tarihi: 17.04.2006) Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic Religious and Linguistic Minorities. 14 HRLJ, 1993, nakleden ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 38

¹⁴⁷ Proposal for a European Convention for the Protection of Minorities. 12 HRLJ, 1991, s. 270-273, nakleden ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 38; http://www.ecmi.de/doc/CoE_Project/intro.html (Erişim tarihi: 21.08.2007)

¹⁴⁸ Proposal for an Additional Protocol to the ECHR Concerning Persons Belonging to National Minorities. HRLJ, 1993, s. 145-146, nakleden, ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 38

¹⁴⁹ KURUBAŞ, 2006, s. 29; ALPKAYA, 1992, s. 154;

http://assembly.coe.int/ASP/Search/PACEWebItemSearchDoc_E.asp (Erişim tarihi: 25.08.2006)

Avrupa Konseyi Parlamenter Asamble'nin hazırladığı “Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Ek Protokol önerisinde azınlık; *“Ulusal azınlık bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan, o devletle eskiden beri süregelen sıkı ve sürekli bağlarını koruyan, ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren, o devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen, kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dahil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla yönelen kişiler grubu”*¹⁵⁰ olarak tanımlanmıştır.

Parlamenter Asamble'nin hazırladığı Ek Protokol dilinde, BM yaklaşımından farklı olarak azınlık terimi ulusal nitelemesiyle sınırlı olarak kabul edilmektedir. Protokolü açıklayıcı Not'ta bunun sebebi şu şekilde açıklanmaktadır. Bu terimsel tercih Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddesinde “ulusal azınlık” ifadesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, “etnik azınlık”, “halk” ve benzeri terimler Avrupa'nın değişik bölge ve dillerinde çeşitli anlamlar taşımaktadır¹⁵¹.

Yukarıda bahsedilen azınlıkların tanımlaması konusunda farklı düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır. Bunlara göre; tüm azınlıkları kapsayan bir tanım yerine her bir azınlığın içinde bulunduğu şartlara göre değişen azınlık tanımı yapılmalıdır¹⁵². Bu anlayış ülke şartlarını dikkate aldığı için daha gerçekçidir.

Azınlıkların tanımlanması konusunda yaşanan bu belirsizliğin en önemli nedenlerinden birisi devletlerin bütünlüklerini koruma konusundaki endişeleridir. Diğer bir neden ise; sorunun sosyolojik boyutudur. Etnik, dilsel, dinsel, kültürel farklılıklardan hangilerinin asli, hangilerinin tali ölçüt olarak kullanılacağı devletler arasında anlaşmazlıklara yol açmaktadır¹⁵³. Sosyolojik boyutun getirdiği problemlere hukuksal sorunlar eklendiğinde çözüm daha da zorlaşmakta ve uluslararası ilişkileri etkilemektedir. Öte yandan devletler arasındaki güç dengeleri de konunun yere ve zamana göre farklı uygulamalarının ortaya çıkmasına neden olmakta ve yeknesak bir yaklaşımın ortaya çıkmasını engellemektedir.

¹⁵⁰ KURUBAŞ, 2006, s.29; ÇAVUŞOĞLU, 1997-1998, s. 96; TUNÇ, 2004 s. 186.; GEMALMAZ, 2001, s.404.

http://assembly.coe.int/ASP/Search/PACEWebItemSearchDoc_E.asp (Erişim tarihi: 25.08.2006)

¹⁵¹ ÇAVUŞOĞLU 1997-1998, s. 96

¹⁵² Will KYMLICKA, “Nation Building and Minority Rights: Comparing West and East” Journal of Ethnic and Migration Studies. April 2000, Vol.26, Issue 2, s. 187'den nakleden KURUBAŞ 2006, 27.

¹⁵³ KURUBAŞ, 2006, s. 29.; PEJIC, 1997, s. 675.

3. AZINLIK TÜRLERİ

Azınlık türleri başlangıçta, etnik, dinsel, dilsel ve ulusal azınlıklar olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵⁴ Daha sonra bu kavram her türlü topluluk tipini kapsar bir şekilde yorumlanmış ve hatta sosyolojik anlamda “gruplar” da buraya dahil edilmiştir. Başlangıçta, haklı bir durumu haklılaştırmak ve kimlikleri savunmak için bu yapılmıştır. Ancak zaman içinde, ekonomik, meslek birlikleri, kadınlar, cinsel gruplar (homoseksüeller, lezbiyenler) da buraya eklenmiş ve sorun karmaşık hale getirmiştir. Hukuksal alanda sonuç almada, nicelik, boyut önemsiz değildir. Azınlığın gücü buna göre değişmektedir. Demokraside belirleyici olanın davasının meşru olması gerektiği halde, bütün azınlıklar meşruiyet sağlayan değerler açısından başlangıçta eşit değildir. Bu sebeple, demokraside bir problemi çözerken, ilgili topluluğun niteliğini ve kültürel özelliklerini göz ardı etmemek gerekir¹⁵⁵.

Paradigmanın karmaşıklığı, bütün bu değişkenleri her zaman değişebilen orantılarda ve yönlerde birleştiren somut olguların farklılığı ile zenginleştirmektedir. Azınlık sorunu başlangıçta, eşitsizlikleri gidermeyi hedefliyordu, yani pozitif ayrımcılık söz konusuydu. Daha sonra fikir gittikçe moda bir doktrin belki de ideoloji haline gelmiş ve sosyal gruplara doğru genişlemiştir¹⁵⁶. Kısaca, gittikçe artan bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz.

Öte yandan azınlıkların, daha iyi politik bütünleşmesinin veya ilgili devletlerin demokratik açıdan gelişmesini beklerken, burada tartışmanın asıl konusunun siyasi olduğunu unutmamak gerekir. Etnik, dilsel, dinsel, ulusal azınlıklar sorununun geçici olduğu ileri sürülebilir. Çünkü, kamu politikaları gibi demokratik olarak doğru bir yaklaşım, zaman içinde söz konusu problemin zorlu görünümünü ortadan kaldıracaktır. Teorik olarak, siyasal olmayan azınlıklar probleminin, iktidarın elde edilmesi ve kullanılması yarışı ve kamu politikaları seçiminde, ilk başta fazla eşitsiz olan fiili durumların düzeltilmesi ve yeniden ayarlanması olarak kabul etmek gerekir. Buna karşılık, etnik, dilsel, dinsel azınlıkların statüsü problemi, genel tartışmanın merkez sorunu haline getirilirse, demokratik sistem çözüm üretmekte zorlanır. Siyasallaşan bir konunun çözüme kavuşturulması ise kolay olmayacaktır¹⁵⁷.

¹⁵⁴ TUNÇ, 2004, s. 188

¹⁵⁵ MİLACİC, 2002, s. 31

¹⁵⁶ MİLACİC, 2002, s. 31

¹⁵⁷ MİLACİC, 2002, s. 32

3.1. Etnik Azınlıklar

Etnisite; sosyal bir süreç olarak, insanların bireysel ya da kolektif açıdan sosyal yaşamlarına çektikleri hareketli sınırlar ve kimlikler olarak ifade edilebilir. Kültürün, benimsenmiş soyun ve soy ideolojilerinin üretilip yaşatılması ve dilin belirleyici bir sosyal farklılık unsuru ve bir halkın simgesi olarak kullanılması bu sürecin merkezinde yer almaktadır. Etnisite, kendilerini kültürel açıdan farklı gören insan grupları arasındaki ayırıcı temel farklılıkların toplumda yaşatılmasına imkan sağlar. Etnisite, soya, kültüre ve dile önem verildiği bazen esnek bazen de zorlayıcı bir grup kimliğidir. Etnik değer ve kolektif kimlikler, şartlar değiştikçe şekil ve içerik açısından değişime uğrarlar. Ancak etnik değerler ve bağlılıklar sadece kurulmuş veya icat edilmiş olgular değildir. Etnisite, hem bir dizi değişken etiketler ve taleplerle sosyal açıdan oluşturulmuştur hem de sosyal örgütlenme şekilleri ve akrabalığın uzantıları içinde yükümlülükler ve sosyal bağlarla dolu bir düzende sosyal olarak temellendirilmiştir¹⁵⁸.

İrk ve etnik terimleri, sosyal bilimler literatürüne ait terimler olmakla birlikte sadece orada kullanılmamaktadır. Özellikle son yıllarda sosyal hayatta, günlük konuşmalarımızda ve basında kullanılmaya başlamıştır. Olaya ülkemiz açısından baktığımızda, özellikle Avrupa Birliği üyeliği sürecinde sık sık bu terimlerin kullanıldığına şahit olmaktadır.

Etnisite kavramı, sosyal ve kültürel farklılığın, dil ve soyun, sosyal eylemin ve sosyal örgütlenmenin bir boyutu olarak nasıl birleştiğini ve sosyal olarak yeniden üretilen bir sınıflandırma sisteminin nasıl meydana geldiğini ifade eder. İrkçilik kavramı ise, ırkları sınıflandırma iddiasındadır ve ırkların esaslı bir şekilde birbirinden farklı olduğunu, bazı ırkların diğerlerinden daha üstün olduğunu ileri sürer¹⁵⁹.

Küreselleşme sürecinin karmaşık dinamikleri içinde etnik gruplar ayrı bir önem kazanmaya başlamıştır. Günümüz dünyasında etnik eksenli siyasi hareketler büyük bir ivme kazanmıştır. 1990'lı yıllarda Eski Yugoslavya'da yaşananlar "etnik çatışma", olarak tanımlanmış, Sırpların Boşnaklara karşı yaptıkları katliamlar "etnik temizlik" olarak dünya gündemine oturmuştur. Dünyadaki ulus devletlerin neredeyse bütünü şu ya da bu ölçüde etnik bir çeşitlilik içerdikleri için etnik taleplerle ilişkili sorunlarla ve

¹⁵⁸Steve FENTON, Etnisite, İrkçilik, Sınıf ve Kültür, Çev.Nihat Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara 2001, s.

¹⁵⁹FENTON, 2001, s. 87

bu sorunların doğal bir sonucu olan, tezahür şekli ve şiddeti ülkeden ülkeye değişen gerilimlerle karşı karşıya kalmıştır.

Akademik söylemde, idari ve siyasi söylemde, etnik ve ırk kavramları iç içe geçirilip birbirinin yerine kullanıla gelse de farklı terimler olduğunu belirtmek gerekir. ırk terimi, fiziksel ve görünen farklılıklarla ilişkilidir. Bir topluluğun, açık veya örtülü bir şekilde kendilerine özgü görünüş yapıları veya biyolojileri açısından farklı oldukları tezine dayanır. Etnik veya etnik grup terimi ise kültürel farklılıklar bağlamında kullanılır. Kültürel farklılık, gerçek veya yaygın bir biçimde algılanan ortak bir soy, ayırıcı dil özellikleri ve ulusal ya da bölgesel kökenle bağlantılıdır. Başka bir ifadeyle, etnik kavramının ağırlık merkezi; soy, dil ve kültürdür. Burada, soy ve soya dair inanışların toplumsal değeri vardır. Ayrıca, yerel ve global ölçekte dil ve kültür farklılıklarına atfedilen sosyal anlamlar açıkça gözlemlenebilir¹⁶⁰. Dil ve kültür, sosyolojide ve antropolojide sıkça kullanılan ortak bir kavramdır. Kültür terimi; sembolik olan, değer verilen hayat şekil ve tercihleri, örf adetler, evlilik, yeme içme alışkanlıkları gibi konularla ilgili olan her şeydir¹⁶¹. Ancak kültür durağan değildir. Kültürler bazen yavaş yavaş bazen aniden değişime uğrarlar.

Etniklik ne demektir? Etnikliğin sınırları belirlenebilir mi? Doktrinde ve uluslararası kuruluşların çalışmalarında azınlık tanımında olduğu gibi etniklik üzerinde uzlaşmaya varılan bir tanım bulunduğunu söylemek güçtür. Ancak, etniklik tanımının ırk teriminden daha geniş ve kapsayıcı olduğunu söyleyebilir¹⁶². Ayrıca, etnik terimi sosyolojide analitik değerlendirmeler için daha çok kullanılmaktadır. Çünkü, ırk teriminde olduğu gibi itibarını kaybetmiş bir bilimin ve kötü niyetli uygulamaların çağırışımıyla yüklü bir geçmişi bulunmamaktadır¹⁶³.

Politik tartışmalara konu olan kavramlar, sözlük anlamlarından öte çağırışım yaparlar. Etniklik de aynı tarihi kaderi izleyerek günümüze ulaşmış, halk kelimesinin masumane ifadesinin ötesine geçmiş ve çatısı altında toplama iddiasında olduğu kesimin ortak çıkarlarını dile getiren gelecek projesini de bağrında taşımaya başlamıştır. Etniklik genellikle kimlik kelimesiyle birlikte kullanılır. En genel manada, kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama ilişki kurma biçimimiz gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin

¹⁶⁰ FENTON 2001, s. 5.

¹⁶¹ FENTON 2001, s. 12

¹⁶² Hayati HAZİR, "Demokrasilerde Etniklik Sorunu ve Türkiye Açısından Tartışılması", Avrasya Dosyası, 1996, C.3, S.4, s. 269

¹⁶³ FENTON, 2001, s. 6

toplamdır¹⁶⁴. Bireyler toplumsal hayata kimlikleriyle katılırlar. Meslek, gelir, yaş, cinsiyet, cesaret, yetenek, iktidar bu anlamda kimliğe ilişkin olan ve toplumsal ilişkilerde kendilerine atfı yapılan belli başlı noktalardır.

Etnik kimliği öne çıkartan birbiriyle ilişkili iki temel zemin vardır. Birincisi, nesnel şartlar itibarıyla teşekkül etmiş bir etnisite olgusu; ikincisi ise, varlığından kaynaklanan semboller, ritüeller, seronomiler gibi duygusal bağlılık elamanları. A. Cohen'e göre, bir etnik grup; tutum ve değerlendirme normlarında ortak kalıpları paylaşan, bir sosyal sistem çerçevesinde diğer (öteki) kolektivitelerden ayrılan ve bir iç ilişkiler ağına sahip olan nüfus kesimidir. Cohen'in tesbitleri bir etnik kimliğin ilk elde görünenleriyle ilgilidir. Bu manada ortak kalıplar, iç ilişkilerce oluşturulan aidiyet bilinçlerinin iç dünyası tarih içinde sürekli değişmiştir¹⁶⁵.

Roma İmparatorluğu'nda temel toplumsal ayırım Patricia ve Plebtir. Eski Yunan'da insanlar, aynı zamanda dini bir örgütlenme biçimi olan sitelerde yaşamıştır ve şehre bağlılık en önemli siyasal ülkülerden biridir. Atina, Isparta sitelerinde aynı etnik kökene sahip insanların yaşadığı yerlerken, bunların birbirleriyle ilişkilerini belirleyen, o dönem için hayatta hiçbir karşılığı olmayan bu ortak payda değil, içinde yaşadıkları şehirlerin çıkarlarıdır. Ortaçağ Avrupa'sında ise yine siyasal ve duygusal aidiyetin kaleleri senyör malikaneleri, ya da çağın sonlarına doğru 13. yüzyıldan itibaren beliren şehir devletleriydi¹⁶⁶.

Azınlıklar ve etniklik arası ilişkiler etno-antropoloji¹⁶⁷ ve sosyolojinin ışığı altında incelenmelidir¹⁶⁸. Etnik kavramı ethnosdan gelir ve halkın karşılığı olarak kullanılır. Etniklik bir çok farklı ölçütte tanımlanabilen esnek bir kavramdır. Genel olarak; benimsedikleri dil, din, din ve sahip oldukları kültür nedeniyle diğer gruplardan farklı olan gruplar etnik olarak nitelenir¹⁶⁹. Günümüz çağdaş dünyasında kültür etnik kimliği belirleyen önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dil ve dini inanç da etnikliğin önemli göstergelerindendir. Ancak zaman zaman bu unsurlardan birisi toplumların yapısına göre sivrilebilmektedir. Örneğin, Kuzey İrlanda'da etnik gruplaşma Katolik-Protestan ayırımına dayanır. Örgütlenme yapısı, aşiret

¹⁶⁴ Naci, BOSTANCI, "Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik", Türkiye Günlüğü, No.50, Ankara 1998, s. 38, Ayrıca http://www.bkd.org.tr/analiz_ac.asp?id=13 (Erişim tarihi: 27.08.2007)

¹⁶⁵ BOSTANCI, http://www.bkd.org.tr/analiz_ac.asp?id=13 (Erişim tarihi: 27.08.2007)

¹⁶⁶ BOSTANCI, http://www.bkd.org.tr/analiz_ac.asp?id=13 (Erişim tarihi: 27.08.2007)

¹⁶⁷ Etnoloji ve Antropoloji

¹⁶⁸ TÜRKDOĞAN, 2003, s. 11

¹⁶⁹ TUNÇ, 2004, s. 188.; İ.Alper ARISOY, Avrupa Birliği ve Azınlıklar, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002, s.9

organizasyonu, benzer meleklerle uğraşma, ortak bir kader paylaşma da etnik grupların oluşmasında ve pekişmesinde rol oynayabilir¹⁷⁰.

Bir tanıma göre etnik grup; aralarında biyolojik olarak bir farklılık bulunmamasına rağmen, insanlar etnik kökene dayalı olarak kendileriyle diğer insanlar arasında fark görmekte, etnik grup fikri ise, biz ve onlar, grubun içindekiler ve dışındakiler ayrımını içermekte, üyeleri için ortak bir kaderi ifade etmektedir¹⁷¹. Etnik farklılaşma, bir toplum içindeki azınlık, çoğunluk ayrımıyla ilgilidir. Bir ülkede ferdin ait olduğu grup egemense o kişi çoğunluğun içindedir; aksi halde fert azınlığa dahildir¹⁷².

Başka bir tanıma göre etnik grup; soya ait mitlerin rolünü ve tarihi hatıraları öne çıkaran, dil, din, gelenek ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel açıdan farklılığa göre ayırt edilebilen topluluktur. Bu tanıma göre etnik topluluğun temel özellikleri; ortak özel bir isim, ortak bir soy miti, tarihi hatıralar, ortak kültürü farklılaştıran bir veya birden fazla unsur, özel bir yurt ile ilişki ve nüfusun önemli kesimleri arasındaki dayanışma duygusudur¹⁷³.

Etnik grup, bireyin kendisini kendisi gibi olan diğerlerinden biri olarak görmesini sağlayan sosyal kolektif kimlik oluşumu olarak da tanımlanmaktadır. Sınırları ister esnek isterse sıkı bir şekilde belirlensin halklar kendilerini diğer halklardan ayırt ederler. Dolayısıyla etnisite ilişkiler içerisinde ortaya çıkan sosyal sınıflandırmalarla ilgilidir. Burada şu soru ortaya çıkar: İnsanlar bu ayrımı nasıl yaparlar ve bu kimliklerini nasıl geliştirirler? Etnik kimliklerin inşa edildiği merkez; soy, dil ve kültürdür. Ancak etnisitenin ilişkilere dayanan doğası gereği etnik gruplardan salt aynı soy, kültür ve dili paylaşan halklar diye bahsetmek doğru olmayacaktır. Gerçi bu paylaşım az çok pek çok etnik grupta rastlamak mümkünse de etnisitenin ortaya çıkabilmesi için gerçek veya algılanan soy, kültür ve dil farklılıklarının sosyal davranışlarda harekete geçirilmesi gerekmektedir. İnsanlar gerek konuşma şeklimizden gerekse nesiller boyu devam eden örf adetlerden dolayı bizim onlardan farklı olduğumuzu ifade ederler¹⁷⁴.

Etnik grup tanımlamalarını incelediğimizde, iki temel yaklaşım olduğunu görürüz. Etnik grubun en dar tanımı onu, aynı soydan gelenlerle yani kabileyle eşit

¹⁷⁰ Ali Tayyar, ÖNDER, Türkiye'nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler, Pozitif Yayınları, İstanbul 2002, s. 11

¹⁷¹ Yılmaz AYTEKİN, Etnik Ayrımcılık, Ankara, 1994, s. 47

¹⁷² Orhan TÜRKDOĞAN, , Niçin Milletleşme? Milli Kimliğin Yükselişi, İstanbul, 1995, s. 12

¹⁷³ Antony D. SMİTH, Milli Kimlik, Çev. Bahadır Sina Şener, 2004, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 42

¹⁷⁴ FENTON 2001, s. 9

tutar. En geniş tanım ise; bir sosyal grup olarak akrabalık bağına dayanılarak yapılmaktadır. Bu anlayışa göre, etniklik bir grup insanın müşterek bir atadan geldikleri inancıyla duygusal bağlarla birleşerek çoğunluktan ayrıldıklarını kabul etmeleri halidir. Burada etnikliğin negatif yönü ortaya çıkmaktadır. Yani bir kişinin, kendi isteğiyle bir etnik gruba katılamaması veya etnik bir gruptan çıkamaması etnikliğin olumsuz yönünü oluşturmaktadır. Etniklik bu noktada milliyetten farklılaşmakta sadece ortak bir atadan gelmek devletin temel insan unsurunu meydana getirmeye yetmemektedir. Bu nedenle salt etnik grup siyasal toplum olarak nitelendirilememekte ve daha çok geniş aileye benzetilmektedir¹⁷⁵. Diğer taraftan, etnikliğin taşıdığı bazı unsurlar çeşitli yollarla organize edilip anlamlı bir şekle sokulduğunda bazı yeni kimliklerin ortaya çıkması mümkündür. Nitekim milletler de zaman zaman etnik materyallerden yararlanmaktadır¹⁷⁶.

Toplumsal açıdan etnik grup iki farklı bakış açısıyla tanımlanabilir. Birincisi, emik bakıştır. Bu, bir grubun kendi kimliğiyle ilgili olarak kendisinin yaptığı tanımdır. Başka bir ifadeyle grubun kendine içeriden bakış açısıdır. Burada önemli olan grubun kendisini ne, kim olarak gördüğüdür. Görüldüğü gibi burada etnikliğin ölçüsü grubun kendi kabulleridir. Bu kabullerin bilimselliği veya dışarıdaki insanların bu grubu nasıl tanımladığı önemli değildir. Etnik gruplar arasındaki ilişkilerde belirleyici unsur her grubun kendisine ilişkin kimlik tanımıdır¹⁷⁷.

İkincisi, etik bakıştır. Bu yaklaşımda; bir grubun diğer bir grubu tanımlaması söz konusudur. Burada dışarıdan bir değerlendirme vardır. Başka bir ifadeyle bir gruba grup dışındakilerin bakışıdır. Örneğin Türkiye'deki insanların çoğu Karadeniz bölgesinde yaşayan vatandaşlarımızı laz olarak tanımlar. Ancak Karadeniz bölgemizde sadece Rize'de yaşayanlar lazdır. Görüldüğü gibi etik bakış açısı, bilimsel temeli olmayan genellemelere dayanan bir değerlendirmedir. Bu yüzden ülkenin etnik yapısının değerlendirilmesinde pek dikkate alınmaz. Her ne kadar ülkenin etnik yapısının değerlendirilmesinde önemli olmasa da çoğunluğun bakışı olarak etnik gruplar arası ilişkilerde etkindir. Etik bakış, devlet politikalarının belirlenmesinde etkili olabilmektedir¹⁷⁸. Grup dışındakilerin grubu tanımlaması, grubu hukuksal, siyasal ve psikolojik açılardan etkileyebilir.

¹⁷⁵ HAZIR, 1996, s. 270

¹⁷⁶ HAZIR, 1996, s. 270

¹⁷⁷ ÖNDER, 2002, s. 12

¹⁷⁸ ÖNDER, 2002, s. 13

Bir etnik grubun etnik azınlık olabilmesinde bilinç kavramı önem taşır. Etnik grup, hem kendi kimliğinin farkında olmalı hem de bu kimliğini koruma ve devam ettirme arzusunda olmalıdır. Etnik gruba çoğunluğun önyargılı ve ayrımcı bir şekilde yaklaşması bu bilincin güçlenmesine yol açabilir. Başka bir ifadeyle, etik bakışın etkisiyle azınlık bilinci çoğunlukla kaynaşmayı önleyici duruma gelebilir. Grup etnik, dilsel veya dinsel farklılıklarını yaşayabilmek için baskıların etkisiyle içe kapanabilir, hatta bu etki içinde yaşadıkları devletten ayrılmaya kadar gidebilir¹⁷⁹.

Etnik grup üyeleri; nesilden nesile taşınan, kendine özgü ve başka gruplardan farklı sosyal ve kültürel geleneği paylaşan veya daha karmaşık bir toplumun parçası olan veya tek başına var olan bir topluluktur. Doğal olarak bu farklılaşmaların kendine has ayırt edici özellikleri vardır. Etnik gruplar, gönüllü olmaksızın oluşmuş, çıkar bilincine sahip ve örgütlenişi şekilsel olmayan bir beraberliktir. Bu açıdan bir derneğe, siyasi partiye ya da bir ülkeye vatandaşlık bağıyla bağlı olmaya göre farklılık taşır¹⁸⁰. Etnik grupların bu özelliği; çoğunluk tarafından dışlanma, kabul edilmeme, baskı görme ve önyargılı davranışlara maruz kalmadır.

Etnik azınlığın karakteristik özellikleri şunlardır¹⁸¹:

1. Grup kendi kimliğine sahiptir ve gruptaki kişiler aynı kökenden gelirler.
2. Çeşitli kültürel özellikler gösterirler.
3. Grup içinde sosyal ilişkiler düzenlenir.

Yukarıda görüldüğü üzere etnik azınlıklar, ortak tarih, ortak kültür, ortak dil ve ortak birlikteliğe dayanmaktadır. Etnik azınlıklar kavramının içine dil ve din azınlıkları ile kültür de sokulmaktadır. Dil ve din azınlıkları da ortak bir geçmiş ve kültüre sahiptirler ve kader birlikteliği yapmışlardır¹⁸². Benzer bir şekilde daha sonra inceleyeceğimiz “ulusal azınlıklar” da etnik azınlıklar içinde değerlendirilmektedir.

Etnik azınlık kavramı, ulusal azınlık kavramından daha geniştir. Etnik azınlık kavramı ulusal azınlık teşkil etmeyen etnik grupları da kapsar. Eskiden, etnik azınlıklar yerine ırk azınlıkları kavramı kullanılırken, 1950 yılında BM Alt Komisyonu ırk kavramının sadece genetik fiziki özellikleri yansıtmaması, etnik kavramının ise, bütün

¹⁷⁹ BİLGİN, 2007, s. 26

¹⁸⁰ TÜRKDOĞAN 2003 ,s. 40

¹⁸¹ Erik ALLARDT, Implication of the Ethnic Revival in Modern Industrialized Society, s. 30, nakleden, ARSAVA, 1993, s. 54

¹⁸² ARSAVA, 1993, s. 55

biyolojik, kültürel ve tarihi özellikleri kapsamı nedeniyle ırk azınlıkları yerine etnik azınlıklar kavramını kullanmaya başlamıştır¹⁸³.

3.2.Dini Azınlıklar

Dini azınlıklar en eski azınlık türü olarak kabul edilmektedir. Dini azınlıklar, “azınlık kavramı”nın gelişerek uluslararası hukuka dahil olmasında önemli bir rol oynamıştır¹⁸⁴. Katolikler ve Protestanlar arasında yapılan ve yıllarca süren kanlı savaşlar, dinsel azınlık kavramının belirginleşmesinde önemli bir etken olmuştur¹⁸⁵. Bu savaşlar sonucunda, azınlıkları koruma anlaşmaları yapılmıştır. Azınlıkları korumayla ilgili düzenlemeler, önce tek taraflı fermanlar şeklinde başlamış, daha sonra yapılan ikili anlaşmalarla devam etmiştir. Avrupa ülkeleri, dini savaşlara 1648 Vestfalya Antlaşmasıyla son vermiştir. Yapılan anlaşmalar Avrupa’nın kendi içinde güçlenmesini sağlamıştır. Avrupalılar, antlaşmalardan sonra komşu ülkelerdeki azınlıkları korumak için harekete geçmiştir¹⁸⁶. İlk kez Hristiyanlar için başlayan azınlık koruma düzenlemeleri daha sonraları Müslümanları ve Yahudileri de kapsar hale gelmiştir. Günümüzde, din kriteri bir azınlığa mensup olmayı tespit etmede genel bir prensip olarak kabul edilmemektedir. Bu ayırım, din kriterinin grubu objektif olarak toplumun çoğunluk teşkil eden bölümünden ayırt etmesi ve dinin, grup mensuplarının yaşam ve kültürünü etkilemesi şartıyla kullanılabilir¹⁸⁷.

Azınlık kavramını açıklarken azınlık olmak için gerekli olan objektif ve sübjektif unsurlardan bahsetmiştik. Azınlık olabilmek için belli ortak noktalar (dil, din, kültür gibi) ve ilaveten azınlık olma bilincinin olması gerekir. Dini azınlıklar için burada durum farklıdır. Bir dine mensup olma kişisel bir karardır. Halbuki bir dini grup, gelenek, ortak tarih, organize olma ve birbirleriyle ilişki içerisinde olma gibi objektif özellikler taşıyorsa azınlık olarak kabul edilmektedir¹⁸⁸. Görüldüğü gibi burada bir de “azınlık olma bilinci” ayrıca aranmamaktadır. BM Medeni ve Siyasi Hakları sözleşmesinin 18. maddesinde¹⁸⁹ din ve vicdan özgürlüğü düzenlenmiştir. BM’nin

¹⁸³ AKGÜL, 2003 s. 14. ARISOY, 2002, s.9.; THORNBERRY, 1980, s.448.

¹⁸⁴ EİDE, 2005, s.29.

¹⁸⁵ TUNÇ, 2004, s. 188

¹⁸⁶ ORAN 2004 s. 20

¹⁸⁷ ARSAVA, 1993 s. 57

¹⁸⁸ ARSAVA, 1993, s. 56

¹⁸⁹ M.18-1.Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile, tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğünü de içerir. 2. Hiç kimse, kendi tercihi olan bir dini kabul etme veya inanca sahip olma özgürlüğünü zayıflatacak bir zorlamaya tabi tutulamaz. 3. Bir kimsenin dinini veya inancını açığa

çalışmalarında dini azınlık kavramına önem verilmiş ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinde¹⁹⁰ de dinsel azınlıklardan bahsedilmiştir.

Dini azınlık kavramı, dini inançları belirli olan bir gruba bağlılığı ifade eder. Fakat azınlık bir dini benimsemek zorundadır, bu inanmamayı içermez. Bu yüzden ateizm 27. madde kapsamında değildir. Çünkü ateizm henüz bir din değildir. Dini azınlık olmanın kişisel bir tercihe bağlı olduğu açıktır. Dolayısıyla herkes bir grubun diğer üyeleriyle ilişki kurup kurmamakta ya da ilişkiden vazgeçmekte serbesttir¹⁹¹. Dini grup eğer, objektif olarak toplumun çoğunluk kesiminden fark edilebilir bir şekilde ayrılıyorsa ve din söz konusu grubun yaşam ve kültürünü etkiliyorsa o zaman bir dini azınlıktan söz edebiliriz¹⁹². İtalya'da Protestanlar, Lübnan'da Hristiyanlar, Fransa'da Budistler dini azınlıktır.

3.3. Dil Azınlıkları

Dil; söz, yazı ve ortak kabul görmüş kelimelerin kullanılmasıyla anlaşmayı sağlayan insani iletişim metodu olarak tanımlanabilir. Bu tanım dilin esas itibarıyla sosyal içerikli yapısını ortaya çıkarır. Dil olabilmek için, topluluk tarafından genel kabul gören, sesler, semboller, sentaks (söz dizimi) olması ve bunun toplumda kullanılması gerekir. İnsanlık tarihinde çoğu zaman, hukuk, diplomasi vb. resmi işlerde dile politik açıdan önem verilmiştir. Ancak, pratikte dil anlayışı resmi görevliler -örneğin hakimler- tarafından sınırlandırılmıştır. Bu politik şartlarda, toplumdaki nüfus arttıkça, erkekler ve kadınlar tarafından günlük hayatta konuşulan dil çeşitliliği artmıştır¹⁹³.

Dil veya lisan, insanların düşündüklerini ve hissettiklerini bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları bir nevi anlaşmadır. Dil azınlıkları; bir millette, günlük yaşamda nüfusun çoğunluğunu oluşturanlardan farklı bir dili konuşan gruptur.

vurma özgürlüğü ancak kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlık veya ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, hukuken öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir. 4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, anne-babalar ile, mümkünse vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler.

¹⁹⁰ M.27.Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.

¹⁹¹ Yoram DİNSTEİN, "Freedom of Religion and Protection Religious Minorities", 1992 ,s. 145

¹⁹² ARSAVA1993, s. 57

¹⁹³ Dil hakları konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Gertrude DURUSOY Avrupa Birliği Sürecince Dil Hakları, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını, 2003.

Azınlıkların kendilerine ait dili geliştirmelerinde eğitimin önemi açıktır. İnsan, kendisine toplum tarafından verilen görevleri yerine getirebilmesi için diğer insanlarla iletişim kurmak zorundadır. Bireyin kendisine hükümet tarafından verilen hakları kullanabilmesi veya onları koruyabilmesi için bu haklarının bilincinde olması gerekir. Milletler orta çağa gelinceye kadar merkezi birlikten yoksun oldukları için bütün vatandaşlara kendini ifade etme imkanı sağlanmıştır. Ancak bugün milyonlarca insan, kültür ve dil izolasyonuna tabii tutulduğu gerekçesiyle modern uygarlığın faydalarını inkar etmektedir¹⁹⁴.

Dil azınlıkları, kolayca tanımlanabilir gibi görünmektedir. Ancak birden fazla dilin konuşulduğu ve pek çok lehçenin olduğu yerlerde bunu tespit etmek o kadar da kolay değildir¹⁹⁵. Nitekim Capotorti de yukarıda bahsettiğimiz raporunda, çok dilli ülkelerde bütün dillerin tanımlanmasının mümkün olmayabileceğini ifade etmiştir. Öte yandan devletler, ulusal birliklerini sağlayabilmek için tek bir dili resmi dil olarak kabul etme eğilimindedir. Vietnamda'ki Hmong'lar, Fas'teki Berberiler dil azınlıklarıdır.

Ulusal kimliğin ortak bir dil çerçevesinde geliştirme çabaları, bir toplumda çoğunlukla pek çok konuda ortak özelliklere sahip olmasına rağmen anadili farklı olan kişileri ister istemez azınlık konumuna sokacaktır. Dil azınlıkları, 1. Dünya Savaşına kadar bir gruba ait olmanın en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. Ancak dil kriteri zamanla bu ağırlığını kaybetmiştir. Belirli bir dili veya diyalekti kullanan tüm grupların dilsel azınlık olarak kabul edilip edilmeyeceği henüz çözümlenememiş bir konudur. Dilsel azınlıkların tespit edilmesinde nüfus yoğunluğu, göç, işsizlik, dilin gelişmişlik derecesi, grubun dil bilgisi, özerklik, okul dili, haberleşme araçlarının varlığı, azınlığın büyüklüğü, etnik bir partinin varlığı, siyasi güç, resmi dilin statüsü gibi farklı kriterler dikkate alınmaktadır¹⁹⁶.

Dil modern ulus devletleri oluşturan en önemli unsurlardandır. Dil, bir ulusun kültürel, manevi, sosyal, bilimsel ve edebiyat yanını ortaya koyan araçlardan birisidir ve azınlıkları içinde yaşadıkları toplumdan ve diğer uluslardan farklı kılar. Dil, kültürel mirasın nesilden nesile aktarılmasında kritik bir rol oynadığından azınlıklar açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Dilin korunması sayesinde farklı türdeki azınlıklar kültürlerinin devamını sağlayabileceklerdir¹⁹⁷.

¹⁹⁴ J. Reeber CRISTOPHER, "Linguistic Minorities And The Right To En Effective Edition," 3 Cal.W.int'l, L.J., 112, 1972-1973.

¹⁹⁵ SHAW, 1993, s. 19.

¹⁹⁶ AKGÜL, 2003, s. 15

¹⁹⁷ BİLGİN, 2007, s. 23

Çağdaş dünyada, dil azınlıkları hukuki faktörlerden çok sosyal, politik ve coğrafi faktörlerle belirlenmektedir. Bu da dil azınlıklarının tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Ancak BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinde ifadesini bulan “dilsel azınlıklar” kavramı konunun uluslararası hukuk tarafında kabul edildiğinin bir göstergesidir¹⁹⁸.

Avrupa Birliği'ne adını veren 1992 tarihli Maastricht Antlaşması'nın 9. bölümünün 128. maddesi kültürden bahsetmekte ve üye ülkelerin, milli ve bölgesel çeşitliliğe saygı göstererek onların kültürlerinin gelişmesine katkıda bulunması ve aynı zamanda ortak kültür mirasını ön plana çıkarması gerektiğini ifade etmektedir¹⁹⁹.

İnsanın kendini ifade etmesini sağlayan dil, temel hak ve özgürlüklerin bir parçası olarak pek çok uluslararası belgeye konu olmuştur. 1996 yılında Barcelona'da imzalanan Evrensel Dil Hakları Bildirgesi'nin 3.1. maddesine göre; bir dil topluluğuna ait olan kişilerin; özel ve kamu yaşamında kendi dilini kullanma; kendi adını kullanma; kendi kökeninden olan dil topluluğunun başka üyeleriyle ilişkide bulunma ve ortak olma, kendi kültürünü koruma ve geliştirme hakları vardır²⁰⁰.

Dil hakları, tek başına anlam ifade etmemekte daha çok, ekonomik, kültürel ve sosyal haklarla birlikte değerlendirilmektedir. Dil ve kültür, tarih boyunca birlikte anılmıştır. Evrensel Dil Hakları Bildirgesi'nin 3.2. maddesinde dilin sosyal boyutu; kendi dilini ve kültürünü öğrenme hakkı, kültür hizmetlerine katılma hakkı, iletişim araçlarında ve medyada kendi dil ve kültürünü kullanma hakkı, hükümet kurumları tarafından ve sosyo-ekonomik ilişkilerde kendi dilini göz önünde bulundurma hakkı olarak ifade edilmiştir²⁰¹.

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen “Bölgesel Diller veya Azınlık Dilleri Avrupa Şart”ında bölgesel diller ve azınlık dilleri şu şekilde tanımlanmıştır. *“Bölgesel diller ya da azınlık dilleri; bir devletin ülkesi içinde, o devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az bir grup oluşturan vatandaşların geleneksel olarak kullandığı, o devletin resmi dil ya da dillerinden farklı olan dillerdir”*. Dolayısıyla, bahsedilen dilleri konuşan topluluklar, dil azınlıkları olarak ifade edilebilir. Ancak, resmi dil ya da dillerin

¹⁹⁸ 27. maddeye göre; “Etnik, dini veya (farklı) dil azınlıkları bulunan ülkelerdeki devletler tarafından, bu çeşit azınlıklara mensup kişilere, gruplarının diğer üyeleriyle beraber kendi kültüründe yaşama, kendi dinini ifade etme ve o dinde ibadet etme veya kendi dilini kullanma hakkı sağlanacaktır”, ARSAVA, 1993, s. 57

¹⁹⁹ Anlaşmanın metni için bkz. <http://www.mess.org.tr/ab/absol/ Maastricht%20Antlasmasi.pdf> (Erişim tarihi:25.08.2006)

²⁰⁰ Evrensel Dil Hakları Bildirgesi için bkz. <http://www.egt.ie/udhr/udlr-en.html> (Erişim tarihi: 05.09.2006)

²⁰¹ <http://www.egt.ie/udhr/udlr-en.html> (Erişim tarihi: 05.09.2006)

lehçeleri ile göçmenlerin dilleri, Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı kapsamında değerlendirilmemiştir²⁰². Şartta, bireyin ve topluluğun dil hakları savunulmuş, hiç kimsenin dili veya adı nedeniyle mağdur olmayacağı belirtilmiş, toplumsal hayatta, eğitimde ve çeşitli kurumlarla ilişkilerde dile hak tanınacağı hükme bağlamıştır.

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmenin Başlangıç bölümünde, kültürel farklılıkların toplumlar için bölünme değil zenginlik kaynağı olduğu, böyle bir anlayışın ülkelerde yerleşebilmesi için hoşgörü ve diyalog ikliminin sağlanması gerektiği, çoğulcu ve demokratik bir toplumda ulusal azınlığa mensup kişilerin etnik, dilsel, kültürel ve dinsel kimliğine saygı gösterilmesi, ayrıca bu kimliklerini koruma ve geliştirmelerini sağlayan uygun koşulların oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir²⁰³.

Şubat 1998 tarihinde yayınlanan “Ulusal Azınlıkların Dilsel Hakları Üzerine Oslo Tavsiye Kararları” da dilsel azınlık hakları açısından önem taşımaktadır. Bu kararlarda; kendi adını kullanma, din, toplumsal ve ekonomik yaşam, medya, kamu kurumları ve hukuk gibi maddeler ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir²⁰⁴.

3.4. Ulusal Azınlıklar

Soğuk savaşın ardından eski doğu bloğu ülkelerde ister azınlık olsun isterse çoğunluk olsun ırksal çatışmaları körükleyen milliyetçilik²⁰⁵ akımları ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda bazı devletler parçalanmış ve içlerinden birden fazla devlet ortaya çıkmıştır. Yugoslavya, Çekoslovakya buna örnek olarak verilebilir. Yeni ulus devletlerin oluşması ulusal azınlıkların gündeme gelmesine yol açmıştır. İdeolojik çatışmaların ortadan kalkmasıyla beraber, etnik, dilsel, dinsel farklılıklar çatışmaları besleyen bir kaynak durumuna gelmiştir. Bunun trajedik örneği Sırp'ların Bosna Hersek'te yapmış oldukları soykırımdır.

Ulusal azınlık sorunu Avrupa açısından yeni bir konu değildir. Terim 1. Dünya Savaşından sonra yapılan antlaşmalarla uluslararası hukukun gündemine girmiştir²⁰⁶. 1945 ve öncesinde azınlıklardan bazı istekler olduğu halde Avrupa'nın güvenlik ve

²⁰² <http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyianlasma6.php>; <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/148.ht> (Erişim tarihi: 05.09.2006)

²⁰³ Naz ÇAVUŞOĞLU, “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme: Azınlık Dilinde Eğitim Hakkı/Azınlık Dilinde Yayın Hakkı”, Toplum ve Hukuk Dergisi, Y.3, S.11, 2004, s.61.

²⁰⁴ <http://www.osce.org/hcnm/documents/recommendations/oslo/index.ph3> (Erişim tarihi: 10.09.2006)

²⁰⁵ Fredy PERLMAN, , “Milliyetçiliğin Bitmeyen Çekiciliği”, Birikim, Çev. Gün Zileli-Kemal Orcan, S. 128,1999, s. 103

²⁰⁶ ARISOY, 2002, s.11.

istikrarını bozacağı endişesiyle bu talepler görmezden gelinmiştir. Avrupa siyasi haritasını donduran ve böylece kendi geleceğini kendi tayin hakkı ve bunun doğal uzantısı olan ulusal azınlık haklarının üstü örtülerek sorunun çözüldüğü düşünülmüştür²⁰⁷. Ancak S.S.C.B.'nin dağılmasından sonra sorunlar yeniden gün yüzüne çıkmış ve etnik çatışmalar Avrupa'nın düzenini tehdit etmeye başlamıştır. Aslında, S.S.C.B.'nin veya sosyalist bloğun çökmesinin nedeni milliyetçilik ve azınlıklar olmayıp bu unsurlar daha çok bu olayın sonucu olarak değerlendirilmelidir²⁰⁸.

Ulusal azınlık nedir? Sadece, etnik, dini, veya dil azınlıkları mı ulusal azınlıktır? Aksi takdirde bu azınlıklarla ulusal azınlıklar arasındaki farkı nasıl ayırt edebiliriz? Bu sorulara cevap vermek pek kolay değildir. Dinsel azınlıkların 16. yüzyılda ortaya çıkmasından sonra, 1789 Fransız Devrimi'yle birlikte yeni bir azınlık türü ortaya çıkmıştır. Burada sadece dinsel haklar değil, belli bir soydan gelme ve belli bir dili konuşma kavramları da ortaya çıkmış ve dinsel azınlıklar yerine ulusal azınlıklar kavramı kullanılmaya başlanmıştır²⁰⁹.

Ulusal azınlık teriminin kullanılması, etnik, dilsel ve dinsel azınlıkların aleyhine olacağı gerekçesiyle Versay anlaşmasını hazırlayanlarca reddedilmiştir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, ulusal azınlıkların egemenlikleri altında yaşadıkları ülkeden ayrılmak isteyebilecekleri endişesidir. Çünkü özgürlük, egemenlik cazip kavramlardır. İkinci sebep ise, en kırılgan dini azınlıklar olan Yahudilerin hariç tutulabileceği endişesidir²¹⁰.

Ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin ilk düzenleme 1815 tarihli Viyana Nihai Senedidir²¹¹. Burada; Rusya, Avusturya ve Prusya'nın egemenliği altında bulunan Polonya milletinin temsili ile çeşitli kurumlarla korunmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır²¹².

Günümüzde, etnik, dilsel, dinsel azınlıkların yanı sıra ulusal azınlıklar terimi de kullanılmaktadır. Ulusal azınlık kavramı genel olarak; kendi milli özellikleri, tarihi, kültürü veya dili olan grupları ifade etmek için kullanılmaktadır. Burada yer alan ulus sözcüğü ile halk, aynı soydan gelen topluluk kastedilmektedir. Ulusal azınlıklar diğer

²⁰⁷ PREECE 2001, s. 10

²⁰⁸ Eric J. HOBBSBAWM, 1780'den günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 1993, s.8

²⁰⁹ SHAW, 1993, s. 20.; EİDE, 2005, s.29.

²¹⁰ SHAW, 1993, s. 20.

²¹¹ EİDE, 2005, s.30.; GEMALMAZ, 2001, s.254.

²¹² THORNBERRY, 1980, s.426.; ARSAVA, 1993, s. 55.; Ayşe Özkan DUVAN, "Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları", Avrasya Dosyası, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, C. 10, S. 2, 2004, s.191.

azınlıklardan ayıran en önemli nokta halk olma konusunda gösterdikleri tutumdur. Ulusal azınlıklar, yaşadıkları devlette siyasi karar mekanizmalarına da katılmaktadırlar²¹³. Ulusal azınlıklar, diğer azınlık türlerinin sahip olduğu haklarına sahip olmanın yanı sıra, (dil, din kültür vb.) ulusal kimliklerinin korunması hakkına da sahiptir²¹⁴. Bugün pek çok ülkede çeşitli ulusal azınlık grupların yaşadığı görülmektedir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız, etnik, dilsel ya da dinsel azınlık türleri içerisinde kesin bir ayırım yapmak kolay değildir. Çünkü bir azınlık türünün özelliklerini taşıyan bir grup rahatlıkla başka bir gruba benzeyebilmektedir. Tarihsel süreçte bu türlerin farklı şekillerde öne çıktığı görülmektedir. Bunun sebebi ise kimliğin belirlenmesinde kullanılan ölçütlerin değişmesidir²¹⁵. Kimliğin belirlenmesinde din unsurunun öne çıktığı durumlarda dinsel azınlıklar, dilin ortak payda olarak kullanıldığı durumlarda ise dilsel azınlıklar dikkati çekmiştir. Ulus bilincinin oluşmasıyla ulus devletin ortaya çıkmasından sonra ulusal azınlıklar terimi kullanılmaya başlamıştır. Kavram, I. Dünya Savaşından sonra yapılan antlaşmalarla uluslararası hukukta kullanılmış, 1990 Kopenhag belgesinde kullanılmaya devam etmiş, 1994 tarihli Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme ile literatüre yerleşmiştir.

Uluslararası alanda ulusal azınlık kavramı dört farklı anlamda kullanılmaktadır.

Birincisi; etnik, dilsel ve dinsel azınlıkları ifade etmek içindir. İkincisi, bir akraba devleti olan yani vatandaşı olduğu ev sahibi devlet dışında, kendi etnik kökeninden insanların egemen olduğu bir akraba devleti olan azınlıklardır. Üçüncüsü, kültürel azınlık ile ulusal azınlık arasında bir ayırım yapılarak belirlenmektedir. Bu ayrıma göre bir azınlık; çoğunluktan farklı olma, sayısal açıdan az olma, vatandaş olma, başat durumda olmama özelliklerinin yanında azınlık olma bilinciyle hareket ediyorsa ulusal azınlıktır, aksi durumda yani bu bilinç zayıf ise kültürel azınlık olarak ifade edilir²¹⁶. Dördüncü anlam, göçmen işçiler, mülteciler gibi yeni azınlık olduğu iddia edilen gruplardır.

Etnik, dilsel, dinsel azınlıkların tanımında yaşanan zorluklar ulusal azınlık kavramını tanımlarken de karşımıza çıkmaktadır. Çünkü ulus kavramının ne olduğu zaten başlı başına bir problemdir. Ulusal azınlık; *“Tarihsel, kültürel, dilsel bağlarının*

²¹³ ARSAVA, 1993, s. 55; ÇAVUŞOĞLU, 1997-1998, s. 97

²¹⁴ TUNÇ, 2004, s. 19

²¹⁵ KURUBAŞ, 2004, s.34.

²¹⁶ BİLGİN, 2007, s. 22; ORAN, 2004, s. 41

olduğu etnik grubun egemenliği altındaki devletin ülke sınırları dışında yaşayan bir grup olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle, kendini devlet haline gelmiş başka bir ulusun parçası olarak gören azınlık türü ulusal azınlıktır. Günlük dilde kullanılan “akraba devlet” terimi bu çerçevede değerlendirilebilir. Bulgaristan’daki, Yunanistan’daki Türkler, Polonya’daki Almanlar, Almanya’daki Danimarkalılar konuya örnek olarak verilebilir²¹⁷.

Etnopolitoloji, etnik ve ulusal azınlık kategorisinden bahsederken Bulgaristan ve Makedonya Türkleri ulusal azınlık, devlete sahip olmayan Korsikalılar ya da Basklılar etnik azınlık olarak ifade etmektedir. Ancak, ulusal azınlık teriminin bir devletin sınırları içinde, o devletle vatandaşlık bağı bulunan etnik, dinsel veya dilsel azınlıkları içine alacak şekilde de kullanıldığını görmekteyiz. Avrupa Konseyinde yapılan çalışmalarda bütün azınlıkları kapsayacak şekilde ulusal azınlık kavramı kullanılmaktadır²¹⁸.

Ulusal azınlık daha çok Orta ve Doğu Avrupa’ daki azınlıklar için kullanılan bir terimdir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesinin yaptığı tanıma göre ulusal azınlık; *“Bir devlet ülkesinde yaşayan ve orada çoğunluğu oluşturan bir milletin üyelerinden bazılarının bir başka devlet ülkesinde azınlık durumunda olmasını”* ifade eder²¹⁹. Buradaki azınlık grubu, kendilerini devlet olma sürecini tamamlamış başka bir devletin vatandaşı olarak görmektedirler.

Başka bir tanıma göre ulusal azınlık, *“Ulus olmaya hak kazanmış ve belirli bir süre sonra kendi ulusal devletini kurarak içinde yaşadıkları topluluktan ayrılacak olan insan topluluğudur”*. Bu tanımda, dinsel azınlıklarla beraber etnik azınlıklar da kavram içinde değerlendirilmekte ve içinde yaşadığı devletten ayrılma potansiyeli taşıdığı ileri sürülmektedir²²⁰.

Ulusal azınlığı oluşturan temel unsurlardan birisi, azınlığın ulus bilinci, diğeri ise toplumda çoğunluğu oluşturan kısmın azınlık grup hakkındaki subjektif görüşüdür. Görüldüğü gibi buradan hareketle ulusal azınlıkları tanımlamak oldukça zordur. Bu nedenle doktrinde kavramı tanımlamaktan ziyade kavramla neyin kastedildiği

²¹⁷ KURUBAŞ, 2006, s. 36.; ARISOY, 2002, s.14.

²¹⁸ AKGÜL, 2003, s. 13

²¹⁹ TUNÇ, 2004, s. 189

²²⁰ Anıl ÇEÇEN, Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara Çalışmalar Dizisi No:9, Ankara 2001, s. 56-63.

belirtilmektedir. Örneğin Avrupa Konseyinin çalışmalarını dikkate alan Cristoph Pan ulusal azınlıklarda bulunması gereken özellikleri şu şekilde ifade etmektedir²²¹.

- Azınlık grup bir devletin içinde toplu veya dağınık olarak yerleşmiş olmalıdır.
- Devletin geri kalan nüfusundan sayıca az olmalıdır.
- Devletin vatandaşı olmalıdır.
- Etnik, dilsel veya kültürel açıdan devletin diğer vatandaşlarından farklı olmalıdır.

- Azınlık grup kendine özgü özelliklerini koruma isteğine sahip olmalıdır.

Yazara göre, göçmen işçiler, mülteciler gibi gruplar ulusal azınlık kavramı dışındadır.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi 1993 yılında hazırladığı “Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine Ek Protokol”de sayılan azınlık olma şartları şunlardır²²²:

- Devletin ülkesinde oturmak ve bu sebeple o devletin vatandaşı olmak,
- Devletle uzun zamandan beri devam eden sıkı ve devamlı bir bağa sahip olmak,
- Yaşadığı devlette, ayırt edici etnik, dilsel veya kültürel özelliklere sahip olmak,
- Devletin veya o devletin bölgesinin geriye kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen yeterli derecede temsil edilmek,
- Müşterek kimliklerini oluşturan gelenek, dil, din, kültür gibi öğeleri hep birlikte koruma kaygısı bunmak.

Azınlıkların korunmasına yönelik hukuki bağlayıcılığa sahip ilk çok taraflı belge olan “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme”de tanıma ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamış sadece “ulusal azınlık” kavramı kullanılmıştır. Burada ulusal azınlık kavramı; etnik, kültürel, dilsel ve dinsel özellikler çerçevesinde ele alınmıştır²²³. Bunun sebebi, azınlık herkesin üzerinde anlaşabildiği bir azınlık tanımının yapılamamasıdır. Bu durum pragmatik bir tutum izlenmesine yol açmış ve sözleşmede azınlık kavramının tanımı yapılmamıştır²²⁴. Uluslararası belgelerde genellikle “ulusal azınlık” yerine “azınlık” terimi kullanılmakta ve türüne göre, etnik, dilsel ya da dinsel azınlıklar olarak ifade edilmektedir. Ulusal azınlıklar, aynı zamanda

²²¹ KURUBAŞ, 2006, s. 29.

²²² ÇAVUŞOĞLU, 1997-1998, s. 96

²²³ John R., VALENTINE, “Toward A Definition of National Minority”, Heinonline, 32 Denv. J. Int’l L., Pol’y 445 2003-2004

²²⁴ ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 33

etnik veya dilsel azınlık olarak ifade edilirken etnik veya dilsel azınlıkların her zaman ulusal azınlık olmadığı değerlendirilmektedir.

4. AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SİSTEMLER

4.1. Genel Olarak Azınlıkların Korunması

Azınlıklar, ulusal ve uluslararası statüde önceleri devletlerin iç işi olarak kabul edilmiştir. Küreselleşme, ulus devlete ve azınlıklara bakış açısını değiştirmiştir. 18. yüzyılın sonundan 1990'lara kadar, gerek ulusal gerekse uluslararası alanda devletlerin tutumu azınlıkları gizlemek şeklinde olmuştur. Fransız ihtilalinden miras kalan ulus devlet modeli, halkların eşitliği, halkın birliği ve cumhuriyetin bölünmezliği adına azınlıkların varlığını inkar etmiştir. Ancak, 19. yüzyılın uluslararası toplumunda ulus toplulukları oldukça gelişmiştir. Gerek Milletler Cemiyeti paktında gerekse Birleşmiş Milletler Şartında azınlıklara yer verilmemiştir. Azınlıkların statüsü, Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan barış antlaşmalarında düzenlenmiştir²²⁵. I. Dünya savaşından sonra meydana gelen sınır değişiklikleri devletlerde azınlıkların ortaya çıkmasına ve buradaki azınlıkların korunması için yeni düzenlemelerin yapılmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın demografik yapısında ortaya çıkan değişiklikler, yeni oluşan siyasi şartlar, azınlıklar sorununun yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Devletler, kalıcı bir barışın kurulabilmesi için azınlıklar sorununun çözülmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varmıştır. Bu nedenle, insan hakları konusunda kapsamlı düzenlemeler yapılabilmesi için çalışmalara başlanmış ve yapılan çalışmalarda, azınlıkların korunması temel insan hak ve hürriyetlerine saygı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bunun doğal sonucu olarak azınlıkların korunması insan haklarının korunmasının yanında tali bir unsur olmuştur²²⁶.

İkinci Dünya Savaşından sonra 1947 yılında yapılan Paris Barış Konferansında İtalya, Finlandiya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'la yapılan barış antlaşmalarında galip devletler, azınlıklara özel haklar tanınması tezini, kabul etmemişlerdir. Bunun yerine devletler; dil, din, ırk, cinsiyet farkı gözetmeksizin herkesin kamu toplantılarına katılma, düşünce özgürlüğü, basın ve yayın hürriyeti,

²²⁵ THORNBERRY, 1980, s.425.

²²⁶ AKGÜL, 2003, s. 22

ifade özgürlüğü ve insan haklarının korunması yükümlülüğünü getirmişlerdir. Bu antlaşmalarda azınlıklara yönelik getirilen düzenleme ayrımcılık yasağıdır. İkinci Dünya Savaşından sonra azınlık hakları insan haklarıyla paralel bir şekilde uluslararası nitelik kazanmaya başlamıştır. Azınlıkların da bütün insanlar gibi insan haklarının uluslararası korumasından yararlanacağı fikri yaygınlaşmıştır. Yapılan ilk çalışmalarda azınlıklara eşit haklar tanınması ve ayrımcılığın önlenmesi öne çıkmıştır.²²⁷ Savaştan sonra, uluslararası kurumların azınlıklarla ilgili çalışmalar yaptığını görmekteyiz. BM, Avrupa Konseyi, AGİT, AGİK azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunmasına yönelik düzenlemeler yapmışlardır. Yine azınlıklar konusunda uluslararası sözleşmeler yapılmış ve denetim mekanizmaları kurulmaya çalışılmıştır.

Berlin Duvarının yıkılmasıyla birlikte Avrupa'da azınlıklara bakış açısı değişmiştir. Temel hakların ihlali ve Balkanlardaki savaşın canavarlıkları azınlık sorununu aynı zamanda insan hakları ve temel hak alanında dikkate alınmasını sağlamıştır²²⁸. 10 yıldan fazla bir süredir azınlıkların hukuk tarafından korunmasının gerekliliği kabul edilmektedir. Bugün devletler tarafından azınlıkların korunması konusuna verilen minimum cevap kültürel hakların tanınmasına öncelik verilmesi ve bunların politik haklardan ayrılması yönündedir.

Günümüzde, devletlerin azınlıkların korunması konusunda yaklaşımları belirsizlikler içermektedir. Devletler, azınlıklara haklar tanınması konusunda bazı endişeler taşımaktadır. Bu haklar, azınlıkların devletle bütünleşmesini artırıcı ve ulusal egemenliği koruyucu nitelikte mi olacak yoksa bu tanıma ulusal parçalanmaya mı yol açacaktır? Belirsizliğin derecesi, devletlerin üniter, federal yapılı olup olmasına göre, tarihsel miras ve olaylara, azınlıkların özelliklerine, kimliklerine ve onların diğer devlet ve uluslarla bağlarının olup olmasına göre değişmektedir²²⁹. Azınlıkların hukuki korunması yakın tarihli ve yenidir. Azınlık haklarının düzenlenmesi, hem uluslararası ve Avrupa standartları bakımından hem de ulus devletleri ilgilendiren gelişmeler açısından önem taşımaktadır.

Azınlıkların eskiden beri uluslararası ilişkileri etkileyen bir sorun olmasının çeşitli nedenleri vardır. Birincisi, bazı azınlıkların sınır aşan bir özelliğe sahip

²²⁷ AKGÜL, 2003, s. 23

²²⁸ Christian GRELLOİS, "Azınlık Hakları", Çev. M. Şerif Yılmaz, Ulusal, Ulusalüstü ve uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, İstanbul 2002, s. 389

²²⁹ GRELLOİS, 2002, s. 392

olmasıdır. Bütün azınlıklarda olmasa bile, bazı azınlıkların akraba veya komşu bir devlette yaşayan azınlık grupları bulunmaktadır. İkinci neden, azınlık haklarının evrensel insan haklarının bir parçası olarak değerlendirilmesidir. Azınlık sorunlarını genellikle insan hakkı ihlallerine yol açtığı kabul edilmekte, özellikle sivil toplum örgütleri konuyu kısa sürede uluslararası kamuoyunun gündemine taşıyabilmektedir.

Üçüncü neden, azınlıkların rakip veya düşman devletler arasında stratejik bazı kazanımlar elde etmek için birbirlerinin iç işlerine müdahale etmek amacıyla kullanılmasıdır. Bu yöntem, gerek MC gerekse BM döneminde dünya politikasına yön veren devletlerce kullanılmış ve halen kullanılmaktadır. Örneğin 1991 Körfez Savaşında Kürtler ABD tarafından Saddam Hüseyin Yönetimine karşı kullanılmıştır. Dördüncü neden, devletlerin kendi ülkeleri dışında yaşayan soydaşlarını koruma ve onlardan yararlanma istekleridir²³⁰. Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türklerle ilgilenmesi gibi.

Azınlık sorunlarının dünya gündemine geniş bir şekilde girmesi ulus devlet ve milliyetçilik ilkesiyle aynı döneme rastlar. Dünya tarihinde 19. ve 20. yüzyılın başlarında pek çok ulus devletin içinde azınlık sorununun olduğu görülmektedir²³¹. Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan antlaşmalarda azınlıklara ilişkin hükümler bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde azınlıklara ilişkin sorunlar ele alınmıştır.

4.2. Milletler Cemiyeti Sisteminde Azınlıkların Korunması

Birinci Dünya Savaşından sonra dünyanın tekrar aynı acıları yaşamaması için Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuştur. MC'nin kurulmasından sonra azınlıklar ilk kez uluslararası bir şemsiye ile korunmaya başlamıştır. Gerçi muhteva incelemesi yapıldığında bu korumanın sadece yenilen ülkeler ve savaşta galip gelse de zayıf devletler açısından bağlayıcı olduğu görülecektir. Ancak uluslararası örgüt denetimi ve Yargısal Güvence getirmesi açısından (Uluslararası Adalet Divanı) MC Sistemi önem taşır²³².

Milletler Cemiyetinin öngördüğü azınlık sisteminde, antlaşmaya taraf devletlerin uluslararası denetime açık olması öngörülmüştür. Burada yapılan çok

²³⁰ KURUBAŞ, 2006, s. 25

²³¹ TUNÇ, 2004, s. 193.; THORNBERRY, 1980, s.427.

²³² ORAN, 2004, s. 21

tarafli anlaşmalarla devletler ülkelerindeki azınlıkları korumalarına ilişkin anlaşmaları imzalamışlar ve Milletler Cemiyetinin garantörlüğünü kabul etmişlerdir²³³. Avusturya, Macaristan, Bulgaristan, Türkiye Antlaşmaları imzalayan ülkelerden bazılarıdır.

Milletler Cemiyetinin azınlıkların korunması konusunda yetkili organları Cemiyet Konseyi ve Uluslararası Adalet Divanıdır. Cemiyetin azınlıkların korumasındaki rolü Tittoni raporunda açıklanmıştır. Bu rapora göre; azınlıkların korunması temel bir koşuldur ve bu haklar çiğnenemez. Böyle bir düzenlemenin geçerli olabilmesi için Cemiyet Konseyi'nde üyelerin çoğunluğu tarafından kabul edilmesi gerekir. Cemiyet Konseyi'nin azınlık hakları konusunda garantörlüğü vardır. Dolayısıyla herhangi bir uyuşmazlık konusunda müdahale hakkı vardır. Ancak bunun için öncelikle durum tespiti yapılması gerekir. Bu tespitten sonra Konsey harekete geçebilecektir²³⁴.

Ulusal azınlıklar ve Cemiyet Konseyi üyesi olmayan bir devlet için ise, Cemiyet Konseyi uyarıda bulunabilir ancak bu uyarılar doğal olarak temenniden öteye geçemeyecektir. Konseye herhangi bir başvuru geldiğinde, Genel Sekreter bu başvuruyu Cemiyet Konseyinin bütün üyeleriyle görüşür. Genel Sekreter dilekçeyi, Cemiyetin diğer üyelerine de iletir bu sayede söz konusu devleti dilekçenin içeriği hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayabilir. Bu tür kurallar Cemiyetin herhangi bir soruna müdahalesini zamanında sağlamak şartıyla onun uluslararası alanda prestijini koruma açısından önem taşır²³⁵.

Tittoni raporunda yer alan ve 1920'de Cemiyet Konseyi tarafından uygulanmaya başlanan bu yöntemsel sınırlamalar getiren kuralların dışında, Cemiyet'in garantörlüğü, anlaşmalarda herhangi bir biçimde ifade edilmemiştir. Söz konusu eksiklik, 1920-1929 yılları arasında Cemiyet'in tarafsız garantörlüğünün zedelenmemesi için yeni kurallar getirilmiştir. Bu koşullar aynı zamanda, bu dönem boyunca egemen haklar ile uyumluluğun öncelikli olduğunu göstermiştir. Bu öge, Cemiyet azınlık sisteminin hedefleri içinde en ısrarlı olanıdır. Burada, 1919 kararlarıyla sağlanan yeni sınırların, azınlıkların ulusal kendi kaderini tayin hakkı talebinin istikrarsızlaştırıcı etkisinden korumayı amaçlanmıştır²³⁶.

Tittoni raporunun kabul edilmesinden sonra, Cemiyet Konseyi, Konsey Başkanı ve Başkan tarafından atanan iki üyeden kurulu bir komitenin, Genel

²³³ ÜRER, 2003, s. 81.; THORNBERRY, 1980, s.433.

²³⁴ THORNBERRY, 1980, s.434.; GEMALMAZ, 2001, s.256.

²³⁵ PREECE, 2001, s. 97.

²³⁶ PREECE, 2001, s. 97.

Sekretere başvuru dilekçelerini incelemesi ve gerekli olduğu takdirde, Cemiyet Konseyi'nin resmi bir girişimde bulunup bulunmayacağına karar verilmesi şeklinde bir çözüm benimsenmiştir²³⁷. Bu metotla, Cemiyet Konseyi'nin hiçbir üyesinin anlaşmayla bağlı devletlerin herhangi birine karşı tek başına suçlamalar getirme görevini üstlenmek istemeyeceği yolundaki güçlüklerin üstesinden gelmek istenmiştir.

Cemiyetin çalışma usulündeki beş farklı aşama şu şekilde düzenlenmiştir²³⁸.

1- Sekreterliğin azınlıklar bölümü bütün kaynaklardan (devletler, örgütler veya ulusal azınlık grupları...) ulusal azınlık anlaşmalarının ihlali iddiası taşıyan dilekçeler alır. Ulusal azınlık gruplarının sadece bu aşamada Cemiyetin işleyiş sürecine katılma hakları vardır²³⁹.

2- Genel Sekreter, dilekçeyi içerik ve şekil açısından kurallara uygun bulduğu takdirde, dilekçenin karşısına aldığı devlete yorum delillerle çürütme fırsatı tanımak amacıyla bildirir.

3- Suçlama veya suçlamaya verilecek herhangi bir yanıt, Cemiyet Meclisi üyelerinin tamamına, bilgilendirme amacıyla iletilir.

4- Bir Üçler veya Beşler Komitesi üyesi (genellikle Cemiyet Meclis Başkanı ve onun tarafından kurallara uygun olarak seçilen iki ve dört Cemiyet Meclisi üyesinden oluşur) evrakları inceleyip ya suçlamanın asılsız olduğuna karar veriyor ve suçlanan devletle resmi olmayan görüşmeler yoluyla, iyileştirici eylemleri teşvik eder veya olayın bir bütün olarak Cemiyet Meclisinin gündemine getirilip incelenmesine karar verir. Bu durumda, Cemiyet Meclisi suçlanan devletin temsilcisine de sırf bu amaca yönelik olarak bir sandalye ayrılan oturumlarda, şikayeti görüşür²⁴⁰.

Cemiyet Meclisi suçlanan devletin onayı olmaksızın bir karar alamayacağı için anlaşma kararlarının uzlaşma yoluyla uygulanmasını sağlamak esastır. Bu durum egemenlik haklarının ve çıkarlarının üstünlüğü olarak yorumlanabilir. Bu nedenle bir anlaşmaya varırken Cemiyet Meclisi, suçlanan devleti uzlaşmacı bir tutuma zorlamak için, uluslararası kamu oyunun ahlaka uygun bulmasına, Cemiyetin kendi saygınlığına ve diplomasi yeteneğine dayanır. Bu uygulama yöntemine, Cemiyet Meclisinin Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma niteliğinde görüş isteyebileceği şartı eklenerek, bir parça hukuki yöntemler de dahil edilmiştir. Öte yandan, Cemiyet Meclisi üyelerinden biri tarafından bir olay mahkeme önüne götürülürse, mahkemenin

²³⁷ GEMALMAZ, 2001, s.257.

²³⁸ THORNBERRY, 1980, s.434.

²³⁹ ÜRER, 2003, s. 94.

²⁴⁰ THORNBERRY, 1980, s.434.

kararı bağlayıcıdır²⁴¹. Ancak adli yöntemlere nadir başvuruldu, çünkü, devletlerin hakları ve egemenliği üstünlük taşıyordu²⁴².

Milletler Cemiyeti döneminde, azınlıkları korumaya ilişkin anlaşmalar imzalsansa da uygulamada devletler anlaşma hükümlerine uyma konusunda pek olumlu tutum göstermemiştir. Söz konusu devletler, Cemiyetin usule ilişkin kurallarına kısıtlamalar getirerek başvuruları engellemeye kalkışmıştır. Anlaşma devletleri, bir başvurunun Cemiyet önüne gelmesinden önce kabul edilebilirlik koşulları getirmede başarılı olmuşlardır. Aynı şekilde anlaşma devletleri azınlık hakları ihlali konusunda dilekçecileri kendi hükümetleri aracılığı ile başvuruya zorlamanın yollarını aramış ancak, başarılı olamamıştır²⁴³.

Bazı anlaşma devletleri, olası başvurulara karşı doğrudan zorlayıcı önlemlere başvurmuştur. Örneğin Polonya Cenevre'ye başvuran vatandaşlarına karşı işkence yaparak başvurularını geri aldirmaya çalışmıştır. Benzer şekilde, Litvanya'da da, ülke parlamentosu Cemiyete başvuran iki Polonya milletvekilini cezalandırma yolunu tercih etmiştir. Yugoslavya ise, Cenevre'yi ziyaret etmek isteyen dilekçecilerin pasaport taleplerini geri çevirmiştir. Öte yandan anlaşma devletleri, kendi egemenlik alanları içerisinde, anlaşmalara şeklen uyan ama içerik olarak ayrımcılık içeren anlaşmalar çıkararak anlaşma güvencelerini bertaraf etmeye çalışmıştır. Belli iş alanlarına girme koşulu, özel okullara girişi yasaklayan dil koşulu buna örnek olarak verilebilir. Bu durumu yapılan anlaşmalarla bağdaştırmak kanımızca güçtür²⁴⁴.

Anlaşma devletleri, kuralların uygulanmasında oldukça gönülsüz bir tutum sergilemiş ve uluslararası hukuktaki istisnai yerlerini hiçbir zaman kaybetmek istememişlerdir²⁴⁵. Onların görüşlerine göre Cemiyet Azınlık sistemi, hem egemenlik hakkı üzerinde gereksiz sınırlamalar getiriyor, hem de çoğu eski imparatorluk efendileri olan düşmanlarının uluslararası uyuşmazlıkları kışkırtmak ve var olan coğrafi bölümlenmeyi yıkmak amaçlarını tatmin etmek için bir araç işlevi görüyordu. Anlaşma ülkelerindeki hakim görüş, azınlık anlaşmalarının iki sınıf ülkenin oluşmasına katkıda bulunduğu şeklindedir. Birinci sınıf ülkeler, küçük rakamlarda

²⁴¹ ÜRER, 2003, s. 94

²⁴² EİDE, 2005, s.34.

²⁴³ ÜRER, 2003, s. 100.; EİDE, 2005, s.35.

²⁴⁴ PREECE, 2001, s. 105

²⁴⁵ THORNBERRY, 1980, s.437.

azınlık grupları içermelerine rağmen, hiçbir yükümlülüğe tabi olmayanlardır. İkinci sınıf ülkeler ise aşırı derecede külfetli yükümlülöklere tabi kılınanlardır²⁴⁶.

Sonuç olarak anlaşma devletleri defalarca, Milletler Cemiyeti azınlık anlaşmalarının bütün Cemiyet üyelerini bağlayacak şekilde genelleştirilmesi çağrısında bulundular. Bu çağrıların milletler Cemiyeti'nin güçlü üyeleri tarafından görmezden gelinmesi, hem güven sorununa yol açmış hem de anlaşma devletlerinin Cemiyet Sisteminin özünde adil olmadığı tezlerini haklı çıkarmıştır. Büyük güçler açısından Milletler Cemiyeti, uluslararası barış ve istikrarı güvenceye almak için, ilk kez ve öncü niteliğinde bir ortak güvenlik denemesidir. Ulusal azınlık anlaşmaları ise, bu amaca ulaşmada bir araçtır²⁴⁷. Bu durum Fransız temsilcisi Mr. Briand tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *"Azınlık sorunu hükümetlerin konumlarını zayıflatmak veya barış ortamını bozmak için bir araç olmamak zorundadır... adaletin yerine getirilmesi girişimlerinden herhangi birisi dünya barışını bozacaksa adaleti destekleyenlere barış adına bundan vazgeçmeleri çağrısını ilk yapacak kişi ben olurum"*²⁴⁸.

Bu tür açıklamalara rağmen, Cemiyet Meclisinde yer alan büyük güçlerin temsilcileri ulusal azınlık anlaşmalarının garantörlüğü görevinden kaçınmıştır. Bu temsilciler, garantörlüğü kabul ettikten sonra bile, genellikle anlaşma devletlerine karşı iddialar getirmekte gönülsüz davranmıştır. Bunun nedeni; uluslararası barışa zarar verme korkusudur. Öte yandan büyük devletler, ulusal azınlıkların içinde bulundukları devlete karşı yükümlölüklerinin altını çizmişler ve bu yönde açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunlardan birisine göre; *"Azınlıklar... içinde bulundukları devletin bir parçası olduklarını kabullenmek ve istikrarı ve devletin iyi yönetilmesini sağlamak için hükümetle işbirliği yapmak yüce görevini yerine getirmelidirler..."*²⁴⁹. Büyük devletlerin bu tutumları, anlaşma devletlerinin anlaşma ihlalinden zarar gören ulusal azınlığın devlete sadakatsizlik ettiği iddiası durumunda, ihlalden ötürü mazur görölmeleri gibi bir uygulamanın adeta meşruluk kazanmasına yol açmıştır.

Büyük devletlerin anlaşmalara koydukları hükümlerle bunların uygulanmasına ilişkin yaklaşımları pek çok çelişkiyi içinde barındırmaktadır. Burada azınlıkların baskın kültürde eritilmeleri doğal kabul ediliyor, bu konudaki evrensel bazı prensipleri kabul etmek fikrine sıcak bakılmıyordu. 7 Mart 1929 tarihli Cemiyet Raporunda bu

²⁴⁶ ÜRER, 2003, s. 101

²⁴⁷ TUNÇ, 2004, s. 194

²⁴⁸ PREECE, 2001 s. 106

²⁴⁹ PREECE, 2001, s. 107

yaklaşım açıkça görülmektedir: *“Anlaşmaların, (ulusal azınlık anlaşmaları), yazarlarının amaçları arasında evrensel yükümlülükler haline gelecek hükümet etme ilkeleri koymak yoktur...Konferansın üzerinde çalıştığı, tamamen yerel olan, Avrupa’nın sadece belirli bölgelerinde ortaya çıkan, fakat aynı zamanda zamanın siyasal koşulları gözetilerek, ciddi, acil ve ihmal edilmemesi gereken bir sorundur.”*²⁵⁰.

Kısaca büyük güçler, tamamen uluslararası barışın ve istikrarın korunması düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Bunun doğal bir sonucu olarak, MC’nin azınlık sistemine yönelik tepkilerinde insani veya ulusal kendi kaderini tayin hakkı düşünceleri gibi genel sözlerden çok, uluslararası toplumun geleneksel, devletçi görüşlerle (egemenlik, içişlere karışmama, sınırların dokunulmazlığı vb...) hareket etmişlerdir²⁵¹.

Milletler Cemiyeti’nin azınlıklar konusundaki başarısı beklentilerin gerisinde kalmıştır. Ulusal azınlık anlaşmalarının uygulanmasında istikrarlı bir uygulamadan bahsetmek zordur. Ulusal azınlık dilleri eğitime yönelik kimi ülkelerde kolaylıklar sağlanmış, kimi ihmal edilmiş halklar daha iyi koşullara sahip olmuşlar ve birkaç durumda da Cemiyet Meclisi anlaşma ihlalleri konusunda elle tutulur düzenlemeler yapmıştır²⁵². İki dünya savaşı arasındaki bu dönemde Cemiyetin azınlık haklarını korumaya yönelik çabaları genelde büyük devletlerin bariyerlerine takılmıştır²⁵³. Bazı yazarlar bunun toplumsal ve siyasal istikrarın sağlanması açısından gerekli olduğunu savunmaktadırlar²⁵⁴.

Milletler Cemiyeti azınlık sistemi, 1919 yılında toprakların paylaşımı anlaşmalarının sağladığı uluslararası barışı sürdürmek için tasarlanan bir ortak güvenlik rejiminin unsurudur²⁵⁵. Ulusal azınlık hakları, Orta ve Doğu Avrupa’nın

²⁵⁰ PREECE, 2001, s. 107

²⁵¹ THORNBERRY, 1980, s.429

²⁵² İki savaş arası ulusal azınlıkların korunması konusundaki başarısızlıklara, dikkate değer bir istisna, Finlandiya ve İsveç arasındaki 1921 tarihli Aland Adaları anlaşmasıdır. Teknik anlamda Milletler Cemiyeti azınlık sisteminin bir parçası olmamakla birlikte (–Finlandiya’nın Milletler Cemiyeti’ne katılım şartı değildi ve Milletler Cemiyeti anlaşma serileri arasında yer almaz, sadece Cemiyet Konseyi, 27 Haziran 1921 tutanaklarında yer alır–) bu anlaşma Fin hükümetinin 1922’de iç anlaşma ile verdiği ek haklarla birlikte, Aland adaları sakinlerine, azınlıkların korunması ve yerel hükümetin kurulmasına yardımcı olacak bir örgütlenme hakkı tanındı. Alanda Adası anlaşması Milletler Cemiyeti dışında kalması yanı sıra, Finlandiya’nın 1951’de halen yürürlükte olan iç işleri çerçevesindeki Aland ÖZERKlik anlaşmasını desteklemiş ve yeniden doğrulamıştır. Bk. J. Barros. The Aland Qusetion: Its Settlement by the League of Nations(Alan Adası Sorunu; Milletler Cemiyeti tarafından Karara Bağlanması- New Haven: Yale University Press. 1968, aktaran PREECE 2001, s. 109.; EİDE, 2005, s.35.

²⁵³ TUNÇ, 2004, s. 194

²⁵⁴ Jacob ROBINSON, Were the Minorities Treaties a Failure? New York : Institute of Jewish Affairs. 1943,s. 260

²⁵⁵ TUNÇ, 2004, s. 195

savaş sonrasındaki ulusal kendi kaderini tayin yarışında yenik düşen milletlere verilen adeta bir teselli ödülüdür. Evrensel planda uygulanacak kurallar koyma anlaşma devletlerinin istekleri arasında değildir. Aksi ifade edilse de Birinci Dünya Savaşı'nın galip güçleri, uluslararası toplumun bütün üyelerine uygulanabilir bir ulusal self determinasyon ilkesi koymayı hiç düşünmemiştir. Ayrıca, ulusal azınlık haklarla ilgili, topraklarında ulusal azınlıkları barındıran bütün devletleri veya başka bir ulus devletin sömürge konumunda olan ulusları kapsayan evrensel kurallar koyulmamıştır²⁵⁶. Azınlık sorunu günümüzde olduğu gibi o zaman da devletler arası ilişkilerde etkili olan bir konudur. Milletler Cemiyeti azınlık sistemi, anlaşmayla bağlı devletlerin egemenliklerinin hoşnutsuz veya sadakatsiz ulusal azınlıklar tarafından yıkılması tehlikesini önlemek, korumak ve desteklemek amacını gütmüştür²⁵⁷.

19. yüzyılda azınlıklarla ilgili devletlerin temel anlayışı; kendilerine etnik, dilsel veya dinsel açıdan yakın diğer devletlerde yaşayan azınlıkları ikili antlaşmalarla korumaktır. Bütün azınlıkların korunmasına ilişkin bir düşünce bulunmamaktadır. Milletler Cemiyeti sistemi de bu anlayışı ortadan kaldıramamıştır. Bu dönemde, azınlıklarla ilgili yapılan düzenlemelerde dünyadaki bütün azınlıklar için geçerli olacak evrensel kurallar oluşturma kaygısı bulunmamaktadır²⁵⁸. Bunun yerine savaş sonrası ortaya çıkan duruma göre galip devletlerin dünyayı yeniden çıkarları doğrultusunda düzenleme hedefi bulunmaktadır²⁵⁹.

Her şeye rağmen Milletler Cemiyeti azınlık sistemi, ilginç bir tarihsel deneyim olması açısından önem taşımaktadır²⁶⁰. Ulusal azınlık hakları sistemine ihtiyaç olduğunu kabullenilerek, Paris'in galip güçleri açıkça olmasa bile, zımnen self determinasyon hakkını, uluslararası toplumun yeni meşruiyet ilkesi olarak kabul etmişlerdir. Ancak bu ilkenin uluslararası barış ve istikrar açısından sorun teşkil edeceğinin de farkındadırlar²⁶¹. Nitekim Birinci dünya savaşı sonrasında barışın temel dayanağı olan "milliyetler ilkesi"²⁶² bu sürecin bitmesinde de temel etmenlerden birisi olmuştur.

²⁵⁶ ÜRER, 2003, s. 111.; THORNBERRY, 1980, s.429.

²⁵⁷ EİDE, 2005, s.35.

²⁵⁸ TUNÇ, 2004, s. 195.; EİDE, 2005, s.36.

²⁵⁹ ALPKAYA, 1992, s. 148

²⁶⁰ EİDE, 2005, s.36.; GEMALMAZ, 2001, s.258.

²⁶¹ THORNBERRY, 1980, s.438.

²⁶² Milliyetler ilkesi; "1789 Fransız ihtilali sonrası ortaya çıkmış ve Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı gibi çok uluslu devletlerin parçalanması amacıyla kullanılmıştır. Bu prensibe göre, millet teşkil edecek derecede gelişmiş her insan topluluğu, kendi devletini kurma hakkına sahiptir. Ancak bu prensip hukuken geçerli bir ilke olarak hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Uluslararası ilişkilerde bazı devletlerin diğer devletlere müdahale etmelerinde bir

4.3. Birleşmiş Milletler Sisteminde Azınlıklar

Milletler Cemiyeti sisteminin dünya barışını sağlamada başarısız olmasından sonra benzer amaçlarla yeni bir evrensel örgüt olan Birleşmiş Milletler kurulmuştur. BM Kurucu antlaşmasında azınlıklarla ilgili bir hüküm yoktur. Gerçi Milletler Cemiyeti sisteminde de bu konuda bir düzenleme yoktur. Ancak, orada yapılan iki taraflı ve çok taraflı azınlık anlaşmalarında Cemiyet Konseyinin güvencesinden bahsedilmiştir.

İkinci dünya savaşından sonra Milletler Cemiyeti azınlık sistemi açık bir şekilde sona erdirilmemekle birlikte, fiiliyatta uygulama alanı bulamamıştır. Birçok yeni devlet, içinde etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları barındırdığı için aslında azınlıklar sorunu acil bir nitelik taşıyordu. Ancak azınlıkların korunmasına ilişkin çalışmalar, bireysel insan haklarının korunmasına ve ırk ayrımcılığının önlenmesi noktasına kaymıştır²⁶³.

Birleşmiş Milletler Anlaşması, azınlık sorununa farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. BM, etnik dilsel veya dinsel azınlık mensuplarının haklarının korunmasını bireysel insan haklarının korunması içinde mütalaa etmiştir. BM'nin kurulmasıyla birlikte azınlıklarla ilgili sorunun yerel ya da bölgesel değil evrensel olduğu, özel siyasi düzenlemeler ne olursa olsun sorunun insan hakları sorunu olduğu anlayışı kabul edilmiştir²⁶⁴. İlk başta egemen olan “temelinde eşitlik ve ayrım gözetmeme prensiplerinin”²⁶⁵ yer aldığı insan haklarına saygının gerçekleştirilmesinin azınlıklara özel haklar tanınmasını gereksiz kılacağı beklentisi sebebiyle²⁶⁶ BM Şartı ve BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde azınlıklardan söz edilmemiştir. Bildirinin 2. maddesinde *“Herkesin ırk, dil, din siyasi ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken doğuş ya da başka bir statü gibi herhangi bir ayrım gözetmeksizin*

diplomatik araç olarak kullanılmıştır.” Kemal GÖZLER, Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, İkinci Baskı, Bursa 2002, s. 46

²⁶³ ARSAVA, 1992, s. 53

²⁶⁴ THORNBERRY, 1980, s.427.; GEMALMAZ, 2001, s.258.

²⁶⁵ EİDE, 2005, s.37.

²⁶⁶ BM Sekreterliğinin “Azınlıklara İlişkin Üstlenimlerin Hukuksal Geçerliliği” çalışmasında bu görüş şöyle açıklanmıştır. “ Soruna bir bütün olarak bakıldığında, azınlıkların korunması rejiminin bütünü 1919’da I. Dünya Savaşının sonuçlarını düzenlemek ve uluslar arası bir örgütü, Milletler Cemiyeti’ni kurmak üzere oluşturulan bir sistemin parçası olduğu kuşkusuzdur. Bu sistemin bir ilkesi, bazı devletlerin ve yalnızca bazı devletlerin (özellikle yeni kurulan ya da büyük ölçüde genişleyen devletlerin) azınlıklar konusunda bazı yükümlülöklere ve uluslararası denetime bağlı kılınmasıdır. Ama bu sistem II. Dünya Savaşıyla aşılmıştır. 1944’ten bu yana alınan bütün uluslar arası kararlar farklı bir felsefeden esinlenmektedir. İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin genel ve evrensel korunması düşüncesi doğmaktadır. Artık yalnızca bazı ölkelerdeki azınlıklar korunmayacak, ama bütün ölkelerdeki bütün insanlar belirli bir uluslar arası korumadan yararlanacaklardır.” ALPKAYA, 1992, s. 149

bu bildirgede yer alan tüm hak ve özgürlüklere sahip olduğu” hükmü getirilmiştir²⁶⁷. Dolayısıyla, evrensel düzeyde tanınan ve koruma altına alınan insan haklarının azınlık gruplar için de geçerli olduğu yaklaşımının kabul edildiğini söyleyebiliriz. Bunun doğal sonucu da azınlıkların korunması eşitlik ve ayrımcılık yasağı ilkesinin tam olarak uygulanmasıyla sınırlı olarak anlaşılmıştır.

BM anlaşmasının 1.²⁶⁸, 13.²⁶⁹, 62.²⁷⁰ ve 76²⁷¹ maddeleri hem yeni örgütün bu konuya verdiği önemi göstermiş, hem de azınlık haklarının artık negatif haklarla sınırlı olduğunu ilan etmiştir²⁷². Bu maddelerle; azınlıklara yönelik ayrımcılık yasağı getirilmiştir. Ayrıca, azınlıklar kimliklerini koruyabilmeleri için desteklenecek ve teşvik

²⁶⁷ AKGÜL 2003, s. 23

²⁶⁸ Birleşmiş Milletler'in amaçları şunlardır: 1- Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak; ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek; 2- Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek, ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak; 3- Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede, ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak; ve 4- Bu ereklerle ulaşılması yolunda ulusların giriştikleri eylemlerin uyumlaştığı bir odak olmak.

²⁶⁹ Genel Kurul: a. siyasal alanda uluslararası işbirliğini geliştirmek, uluslararası hukukun giderek geliştirilmesini ve yasalaştırılmasını teşvik etmek; b. ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda, eğitim ve sağlık alanlarında uluslararası işbirliğini geliştirmek ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan hakları ile temel özgürlüklerden yararlanmasını kolaylaştırmak için araştırmalar yapılmasına önayak olur ve bu amaçla tavsiyelerde bulunur. 2. Genel Kurul'un, yukarıda 1 (b) fıkrasında sözü edilen sorunlara ilişkin, öteki sorumluluk, görev ve yetkileri, IX. ve X. Bölümlerde belirtilmiştir.

²⁷⁰ Ekonomik ve Sosyal Konsey, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda, eğitim ve sağlık alanlarında ve bunlarla ilgili başka alanlarda uluslararası sorunlar üzerinde araştırmalar yapabilir, raporlar hazırlayabilir ya da bunların yapılıp hazırlanmasına önayak olabilir ve bütün bu sorunlara ilişkin olarak Genel Kurul, Birleşmiş Milletler üyeleri ve ilgili ihtisas kuruluşlarına tavsiyelerde bulunabilir. 2. Konsey, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine etkin bir biçimde saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde bulunabilir. 3. Konsey, Genel Kurul'a sunmak üzere, yetki alanına giren sorunlara ilişkin sözleşme tasarıları hazırlayabilir. 4. Konsey, Birleşmiş Milletler'ce öngörülen kurallara uygun olarak, yetki alanına giren sorunlara ilişkin uluslararası konferanslar düzenleyebilir.

²⁷¹ İşbu Antlaşma'nın 1. Madde'sinde belirtilen Birleşmiş Milletler'in Amaçları'na uygun olarak vesayet rejiminin temel hedefleri şunlardır: a. uluslararası barış ve güvenliği pekiştirmek; b. vesayet altındaki bölgelerde yaşayan insanların siyasal, ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemelerini ve eğitim alanında gelişmelerini kolaylaştırmak; her bölge ve halkına özgü koşulları, ilgili halkların özgürce dile getirdiği özelemleri ve her vesayet anlaşmasında öngörülebilecek hükümleri de göz önünde tutarak, bu bölgeler halklarının kendi kendilerini yönetmelerini ya da bağımsızlığa doğru giderek gelişmelerini kolaylaştırmak; c. ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesini teşvik etmek ve dünya halklarının karşılıklı bağımlılığını geliştirmek; ve d. sosyal, ekonomik ve ticari alanlarda bütün Birleşmiş Milletler üyeleri ile onların uyruklarına eşit davranılmasını sağlamak ve, yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesini engellemek ve 80. Madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, adalet dağıtımında da bu sonunculara eşit davranılmasını sağlamak.

²⁷² Baskın ORAN, Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Bilgi Yayınevi, Güncelleştirilmiş İkinci Basım, Ankara 1991, s. 84.; EİDE, 2005, s.37.

edilecektir²⁷³. Bilindiği gibi negatif haklar kişiyi devlete ve topluma karşı koruyan haklardır. Burada devlete olumsuz bir ödev yüklenmektedir. Yani ayırım yapılması önlenmekte, ancak azınlıkların kendilerini korumalarına yardım edecek ayrıcalıkları- bunu pozitif ayrımcılık olarak da ifade edebiliriz- içermemektedir. Paris barış konferansında da benzer bir tutum sergilenmiştir²⁷⁴. Burada ana yaklaşım; azınlık sorununu uluslararası boyuttan ulusal boyuta indirgemektir. Söz konusu ülkeler kendi içindeki azınlıklarla yapacağı görüşmelerle sorunu çözemeye çalışacaklardır. Bu tutumun azınlıkların korunması açısından ne kadar sağlıklı olduğu tartışmalıdır.

Görüldüğü gibi, BM azınlık sorunlarının uluslararası alanda çözümünü sağlama konusunda pek istekli davranmamıştır. Bu şekilde davranmasında, değişik sebepler ileri sürülmektedir.

Birincisi; BM sınır anlaşmazlıklarını çözümlmeye sınırlı düzeyde müdahale etmiştir. Sınırlar yeniden çizildiğinde ve insanlar bir egemenlik alanından diğerine aktarıldıklarında, genellikle azınlıklarla ilgili sorunlar ortaya çıkar. 1919 toprak paylaşımından kaynaklanan anlaşmazlıkları Milletler Cemiyeti büyük ölçüde barışçı yollarla çözmüştür²⁷⁵. Dolayısıyla burada Birleşmiş Milletler'e sınırlı sayıda talep gelmiştir.

İkincisi; İkinci Dünya Savaşından sonra, devletlerin egemenliğe verdikleri önem artmıştır. Savaştan sonra daha önce yaşanan acıların bir daha yaşanmaması için insan haklarının uluslararası alanda korunması gündeme gelmiştir. İnsan haklarının korunması daha önceleri bir iç hukuk ve anayasa sorunu olarak görülmüş ve anayasal düzeyde güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak savaştan sonra, bu düşünce değişmiş ve birey ulusal hukukun öznesi olmasının yanında uluslararası hukukun da öznesi olmuştur²⁷⁶. Daha sonra insan haklarını uluslararası alanda koruyan sözleşmeler yapılmıştır²⁷⁷. İşte bu tür sözleşmelere daha fazla devletin taraf olması için azınlıkları özel olarak koruyan hükümler BM Anlaşmasına konulmamıştır. Keza, İkinci Dünya Savaşında totaliter rejimlerin mağlup olması sonucu, insan haklarına saygılı bir ortamın kendiliğinden doğacağı düşüncesiyle, azınlık hakları

²⁷³ TUNÇ, 2004, s. 196

²⁷⁴ THORNBERRY, 1980, s.438.

²⁷⁵ PREECE, 2001, s. 129.

²⁷⁶ Yılmaz ALİEFENDİOĞLU, "İnsan Hakları Uluslararası Belgelerinin Türk Anayasa Mahkemesi ve Öteki Mahkemeler Kararlarında Gözlenen Etkisi", İnsan Hakları Yıllığı, C. 21-22, 1999-2000, s. 62

²⁷⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. A. Feyyaz Gölcüklü, - A. Şeref Gözübüyük, , Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması, Turhan Kitabevi, 6. Baskı, Ankara 2005

sözleşmede düzenlenmemiştir²⁷⁸. Bu düşünceye göre, birey zaten uluslararası hukukun öznesi olacağından artık azınlık sorunları çıkmayacaktır. Ancak yaşanan tarihsel süreç bu düşünceyi haklı çıkarmamıştır.

Üçüncüsü; büyük devletlerin tutumu dolayısıyla azınlık hakları anlaşmada düzenlenmemiştir. Gerek MC, gerekse BM sisteminin kurulmasında büyük devletlerin menfaatleri vardır. 19. yüzyıl müdahale sistemini devam ettirebilmek için Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Ancak aynı durum BM’ de yoktur. Çünkü, burada devletler arasındaki ideolojik farklılıklar arttığından eskisi gibi ortak hareket imkanı kalmamıştır²⁷⁹. Sonuç itibarıyla, sebep ne olursa olsun, Birleşmiş Milletler döneminde azınlık hakları konusunda daha önceki döneme göre bir gerileme olmuştur. Ancak daha sonra yapılan düzenlemelerle bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

Egemen anlayış insan haklarından ayrı bir düzenlemeye gerek olmadığı görüşünde olsa da 1947 yılında, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu (UNCHR), ulusal azınlık sorunlarını ve ayrımcılığı incelemek üzere bir alt komisyon kurulması için görevlendirilmiştir. Daha sonra UNCHR, her iki konuyu inceleyecek “Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonunu” kurmuştur. Bu komitenin soğuk savaş dönemindeki çalışmaları, devletlerin ayrımcılığa karşı destekçi olduklarını, ancak azınlıkların farklılıklarını ortaya koymaları ve sürdürmeleri konusunda oldukça isteksiz olduklarını göstermektedir. Bu alt komisyon hazırladığı bir raporda; “Azınlıklar veya yönetici konumda olmayan diğer gruplar, çoğunlukla birlikte genel eşit muameleye tabi olma isteği yanı sıra, sahip oldukları ve kendilerini nüfusun çoğunluğundan ayırt eden temel özellikleri korumaya yönelik farklı muamele ve güvenceler talep etmişlerdir²⁸⁰”. Ancak UNCHR, azınlıkların çoğunlukla birlikte eşit muamele isteğini kabul etmesine karşılık farklılıklarını koruma talebini reddetmiştir.

Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu çalışmalarında “azınlıkların” özne olamayacağından hareket ederek azınlık kavramı yerine “azınlığa mensup kişiler” kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Böylece, azınlıklar dil, din, kültür ve gelenek farkına dayanan gruplar ve cemaatler değil, bu gruplara mensup bireyler olarak haklardan yararlanabilir şeklinde görüş hakim olmuştur²⁸¹. Başka bir ifade ile azınlık hakları bireysel hak olarak kabul edilmiştir.

²⁷⁸ ORAN, 1991, s. 85.

²⁷⁹ ORAN, 1991, 85-86

²⁸⁰ THORNBERRY, 1980, s.442.

²⁸¹ Şeref ÜNAL, Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:79, Ankara 1997, s. 22

1948 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşında yapılan ağır insan hakları ihlalleri bu bildirinin kabul edilip yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Bu bildiri çağımızın “Magna Carta’sı” olarak da ifade edilmektedir²⁸². İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin taslak metninde azınlıklara ilişkin güvenceler olmasına rağmen bu temel metinde yer almamıştır. Bildiri’nin taslak metnindeki ifade şu şekildedir: *“İçinde çoğunluktan farklı olarak dikkate alınacak bir sayıda ırk, dil veya dine mensup bireylerin yaşadığı bütün ülkelerde... azınlıklar kendi okullarını, kültürel kurumlarını kamu gelirlerinden eşit oranda yararlanıp kurmak ve sürdürmek ve dillerini mahkemelerin, devlet organlarının önünde ve basında ve halka açık toplantılarda kullanma hakkına sahiptirler”*²⁸³.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi yayımlandığı gün BM Genel Kurulu “Azınlıkların Kaderi” isimli bir metin kabul edilmiştir²⁸⁴. Bu metinde; Genel Kurul azınlıkların kaderine seyirci kalınamayacağını, ancak bu konunun her devlette özel noktaları olan hassas ve karmaşık bir yapı arz etmesi nedeniyle çözüm bulmanın zor olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Genel Kurul bu konuda topu “Ayrımcılığı Önleme ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonuna” atmıştır. Ancak, bu komisyonun yaptığı çalışmaların başarılı olmadığı ifade edilmektedir²⁸⁵.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde azınlık haklarıyla ilgili olarak doğrudan hükümler bulunmamaktadır. Ancak konuyla ilgili dolaylı olarak bağlantı kurulabilecek maddeler vardır. Ayrımcılık yasağı (m.2 ve m.7), düşünce ve inanç özgürlüğü (m.18), ifade hürriyeti (m.19), toplanma ve dernek kurma özgürlüğü (m.20), topluluğun kültürel hayatına özgürce katılma hakkı (m.27) konuya örnek olarak verilebilir²⁸⁶. Ancak bu maddeler Milletler Cemiyeti döneminde olduğu gibi kültür, dil ve eğitim hakkını güvence altına almamaktadır. 27. maddedeki²⁸⁷ kültürel toplulukların korunması ayrı bir önem arz eder. Acaba burada azınlık kültürü mü yoksa çoğunluğun kültürü mü korunacaktır? Bu sorunun cevabı net değildir. Bu madde,

²⁸² Bu konuda daha fazla bilgi için bkz., Şeref ÜNAL, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslar arası İlkeleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:89

²⁸³ <http://www.ohchr.org/english/issues/minorities/docs/docstable.doc> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

²⁸⁴ 10 Aralık 1948 tarihli ve 217 C (III) sayılı karar

²⁸⁵ ORAN, 1991, s. 87

²⁸⁶ Burhan KUZU, Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994, s. 727-728

²⁸⁷ 1- Herkes. topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir.

2- Herkesin yarattığı, her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerin korunmasına hakkı vardır. <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/trk.htm> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

devletlere egemen kültüre katılımın güvence altına alındığı dolayısıyla azınlık kültüre yönelik asimile politikaların bu madde kapsamında olmadığı şeklinde fikir ileri sürme fırsatı vermiştir²⁸⁸.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde azınlıklar, hukuken güvence altına alınmamlarına rağmen, Birleşmiş Milletler ve onun uzmanlık kuruluşları, azınlıklara ilişkin anlaşmaların yapılmasına olumlu katkılar sağlamışlardır. Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun fiziksel varlığını ortadan kaldırmaya yönelik eylemleri önlemeye ve cezalandırmaya yönelik olan 1948 Jenosit Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 1957 Yerli ve Kabile Halkları Hakkında uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi, 1960 Eğitimde Ayrımcılığın önlenmesi UNESCO Sözleşmesi, 1965 Her Türlü Irk Ayrımının Önlenmesi Sözleşmeleri BM'nin katkılarıyla yapılmıştır. 1965 tarihli sözleşme ile ırka, renge, soya veya etnik kökene dayalı her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır. Burada azınlıklara pozitif haklar getirmeyen, doğrudan azınlık haklarını düzenlemeyen bu sözleşmeyi kabul eden devletler, ırka dayalı ayrımcılık yapmayacaklarını kabul etmişlerdir. Sözleşmenin uygulanmasını izlemek ve yönlendirmek için "İrk Ayrımcılığının Önlenmesi Komitesi" kurulması kararlaştırılmıştır. Sözleşmeye taraf devletler, Komiteye belirli aralıklarla rapor vermekle yükümlüdür. Devletlerin birbirleri aleyhine ya da bireylerin veya bir grup insanın ırk ayrımcılığına uğradıkları gerekçesiyle yaşadıkları ülke hükümeti aleyhine Komiteye başvuru hakkı tanınmıştır²⁸⁹.

1966'da hazırlanan ve 1976'da yürürlüğe giren, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi doğrudan doğruya azınlıklardan söz etmemesine rağmen, azınlıklarla ilgili bazı hükümler içermektedir. Örneğin velilerin kendi inançlarına uygun olarak çocuklarının din ve ahlak eğitiminin sağlamasını güvence altına almaktadır (m.13). Yine sözleşmenin 15. maddesinde herkesin özgürce sosyal ve kültürel yaşama hakkının olduğu ifade edilmektedir²⁹⁰. Bu sözleşmeyi imzalayan devletler, konuyla ilgili olarak yaptıkları faaliyetleri bir rapor halinde BM Genel Sekreterliğine sunarlar. Genel Sekreterlik de söz konusu raporları Ekonomik ve Sosyal Konseye sunar²⁹¹.

²⁸⁸ PREECE, 2001, s. 134

²⁸⁹ Metnin tamamı için bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/irkayrim.html> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

²⁹⁰ Pulat TACAR, Kültürel Haklar Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye için Bir Model Önerisi, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s.38

²⁹¹ KUZU, 1994, s. 735

1947 tarihinde kurulan “Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu” çalışmalarında devletler, ortak bir azınlık tanımı üzerinde anlaşamadılar. Devletler bu konuda kendilerini bir tanımla bağlamak istememişler ve kendi yaptıkları tanımlarla bağlı kalmak istemişlerdir. Bu durum, komisyon çalışmalarının kesintiye uğramasına yol açmıştır. Komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda 1966 yılında hazırlanan ve 1976 yılında yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi²⁹² ortaya çıkmıştır. Bu sözleşme, BM’nin kurulmasından itibaren azınlık haklarıyla ilgili kabul edilen en ileri belge olup, uluslararası insan hakları hukuku içerisinde evrensel nitelikte ve hukuki bağlayıcılığı olan azınlıklara ilişkin ilk düzenlemedir. Bu sözleşmeyle, sadece belirli bir ülkede bulunan azınlığa mensup kişiler değil, sözleşmeye taraf olan bütün ülkelerdeki etnik, dinsel ve dinsel azınlıklara mensup kişilerin hakları tanınmış ve teminat altına alınmıştır²⁹³.

Sözleşmenin 27. maddesi azınlık haklarıyla ilgilidir²⁹⁴. Söz konusu maddeye göre; *“Etnik, dinsel veya dinsel azınlıkların bulunduğu bir ülkelerde, bu azınlıklara mensup bulunan kişiler, gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerini yaşamak, kendi dinlerini açıkça ilan etmek ve uygulamak, ya da kendi dillerini kullanmak hakkından yoksun bırakılamaz”*. Buradaki düzenlemenin en önemli özelliği, daha önce azınlıklar, insan hakları kavramı içinde değerlendirilirken burada, ilk kez doğrudan bir sözleşmenin öznesi olmuşlardır²⁹⁵. 27. maddede, azınlıkların karakteristik özelliği olarak kültür ön plana çıkarılmıştır²⁹⁶.

Sözleşmenin, ulusal grupların özel durumunun söz konusu hükmün içeriğini oluşturması nedeniyle 27. maddenin ulusal grup haklarına yönelik bir düzenleme olduğu ileri sürülse de²⁹⁷ maddenin azınlıklara mensup bireylere vurgu yaptığı görülmektedir²⁹⁸. Bu maddede azınlıkların hangi somut haklara sahip olduğu

²⁹² Metnin tamamı için bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

²⁹³ ALPKAYA, 1992, s. 150

²⁹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Füsün ARSAVA, Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslar arası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara 1993

²⁹⁵ TUNÇ, 2004, s. 197

²⁹⁶ Kültür, öğrenilen, öğretilen, saklanan ve yeni kuşaklara aktarılan bir olgudur. Kültür, değişken bir yapıdadır, insanların birlikte yaşamalarından kaynaklanan davranışları kapsar. Kültür, öğrenilen, tarihi, devamlı, toplumsal idealleştirilmiş kurallara dayanan, ihtiyaçları giderme ve doyum sağlamaya yönelik soyut, değişken ve bütünleştirici bir özelliğe sahiptir. Dil, din, örf, adet eğitim kültürün oluşum sürecini etkileyen önemli unsurlardandır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. BOZKURT GÜVENÇ, İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981

²⁹⁷ Ayşe Füsün ARSAVA “Ulusal Grup Hakları ve Bu Konuda Meydana Gelen Gelişmeler”, A.Ü.S.B.F. Dergisi, C.47, S.3-4, 1992, s. 15

²⁹⁸ TUNÇ, 2004, s. 198

konusuna değinmemiştir. Başka bir ifade ile somut bir azınlık korunması modeli oluşturulmamıştır.

Sözleşmenin uygulanmasına yönelik düzenlemeleri ise şu şekildedir²⁹⁹:

Bu sözleşmenin uygulanması için bir İnsan Hakları Komitesi kurulacaktır. Bu komitede sözleşmeye taraf olan devletlerden hukuk deneyimi olan, insan hakları alanında yetkin ve ahlaklı kişilerden seçilecektir. Bu üyeler 4 yıl görev yaparlar, süresi biten yeniden seçilebilir³⁰⁰.

Taraf devletler, Sözleşmede tanınan hakları uygulamaya geçirmek için aldıkları önlemleri ve bu hakların kullanılması yolunda sağlanan gelişmeleri, uygulamada karşılaşılan sorunları ve bunların sebeplerini bildiren raporları BM Genel Sekreteri aracılığıyla Komisyona sunmayı taahhüt etmişlerdir (m.40). Devletler ilk raporları sözleşmenin imzalanarak yürürlüğe girmesini izleyen yıl içinde, sonraki raporları ise Komite talep ettiğinde vermeleri gerekir³⁰¹.

İnsan Hakları Komitesi; kendisine verilen raporları, taraf devletlerin temsilcilerinin de katıldığı toplantılarda inceler. Komite inceleme sırasında raporlarda yer alan bilgiler haricinde resmi veya sivil toplum örgütleri gibi gayri resmi kaynaklardan bilgiler elde edip bu konularda taraf devletlerden açıklama isteyebilir. Komite çalışmalarını tamamladıktan sonra hazırlayacağı raporları taraf devletlere gönderir (m.40)³⁰².

Komisyon, sözleşmecı devletlerin raporlarını inceleyerek devletlere sözleşmenin uygulanmasına ilişkin tavsiye ve telkinlerde bulunabilir. Devletler birbirleri aleyhine veya bireyler devletler aleyhine başvuru yapabilirler. Ancak komisyonun bu başvuruları inceleyebilmesi için ilgili devletlerin Ek Protokolü onaylayarak, Komisyonun inceleme yetkisini kabul etmiş olması gerekir. Devletlerarası başvuru yolu az sayıda devlet tarafından kabul edilmiştir. Ancak siyasi problemlere yol açacağı endişesiyle bu başvuru yolu pek tercih edilmemektedir. BM İnsan Hakları Komisyonu AİHM' den farklı olarak bir yargı organı değildir. Dolayısıyla kararları hüküm değil görüşür³⁰³. Sözleşmeyi imzalayan devletlerden biri, diğer bir devletin sözleşme hükümlerine işlerlik kazandırmadığını görürse bunu ilgili devlete bildirir ve bu konuda bilgi ister. Eğer 6 ay içinde herhangi

²⁹⁹ THORNBERRY, 1980, s.450.

³⁰⁰ KUZU, 1994, s. 747.

³⁰¹ KUZU, 1994, s. 747.

³⁰² Naz ÇAVUŞOĞLU, Uluslararası İnsan Hakları hukukunda Azınlık Hakları Su Yayınları, İstanbul, 2001, s. 140

³⁰³ ÜNAL, 1997, s. 22

bir açıklama gelmezse konu komiteye götürülebilir. Komite de sözleşme hükümleri çerçevesinde sorunu çözmeye çalışır (m.41)³⁰⁴.

Dernekler ve kişiler de BM'ye şikayette bulunabilir. Yapılan başvurular İnsan Hakları komisyonunda veya Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması alt komisyonunda incelenir. BM Genel Sekreterine yapılan başvurularda sürekli ve sistematik insan hakları ihlalleri iddiaları varsa ve bu iddialar sağlam delillere dayanıyorsa konunun ilk önce Komisyon veya Alt komisyonca oluşturulmuş Çalışma Gruplarında ve daha sonra aynı organların gizli oturumlarında görüşülmesi mümkündür. Eğer başvurular Çalışma Gruplarıncı ciddi bulunursa komisyonlara gönderilebilecektir³⁰⁵.

İnsan Haklar Komitesinin kişisel başvuruları kabul ve inceleme yetkisi Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesine yapılan Ek Seçimlik Protokolle³⁰⁶ düzenlenmiştir. Kişisel başvuru yoluna başvurabilmek için ilgili devletin bu protokolü imzalaması gerekir. Bu Protokol hükümleri çerçevesinde hakları ihlal edilen kişiler Komite'ye başvuruda bulunabilir. Protokolün 2. maddesine göre; kişisel başvuru yolunun kullanılabilmesi için iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Bu hüküm Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 35. maddesiyle paralellik arz etmektedir. Ancak 35. maddeye göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuru yapabilmek için konunun başka bir uluslararası soruşturma veya uzlaştırma yöntemine başvurulmuş olmama şartı vardır. Aksi bir durum varsa Mahkeme başvuruyu kabul etmez. İnsan Hakları Komitesine başvuruda ise bu şekilde bir sınırlandırma bulunmamaktadır. Başka bir uluslararası mercie başvuru yapılmış olsa veya konu sonuçlandırılmış olsa da Komisyon konuyu inceleyebilmektedir³⁰⁷.

Komiteye yapılan başvurular kapalı oturumlarda dosya üzerinden incelenir. İlgili taraf devlet Komitenin kabul edilebilir bulduğu başvuru hakkında gerekli olan açıklamaları 6 ay içinde yazılı olarak Komiteye bildirir (m.4) 93. Maddeye göre; başvuruda bulunan kişi de Komiteye görüşlerini bildirme hakkına sahiptir.

İnsan Hakları Komitesi; her iki tarafın kendisine sunduğu yazılı bilgileri göz önüne alarak başvuruyu inceler. İnceleme sonucundaki görüşlerini başvuru yapana ve ilgili devlete bildirir (m.5). Bu görüşler, Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 45.

³⁰⁴ KUZU, 1994, s. 747

³⁰⁵ ORAN, 1991, s. 88

³⁰⁶ Seçimlik Protokol 23 Mart 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Metnin tamamı için bkz. Tekin AKILLIOĞLU, İnsan Haklarının Korunması Alanında Temel Belgeler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s. 49-54; <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/411/PROTOKOL.doc> (Erişim tarihi: 21.01.2007)

³⁰⁷ ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 143

maddesi uyarınca Komite tarafından BM Genel Kuruluna sunulur ve yayınlanan yıllık faaliyet raporlarına eklenir³⁰⁸.

Komite yaptığı inceleme sonucunda Sözleşmenin ihlal edildiği sonucuna varırsa ilgili devlete durumun düzeltilmesi için Sözleşmeye uygun önlemler alınması gerektiğini bildirir. Ancak bu karar bağlayıcı değildir. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi taraf devletlerin Komite kararlarını uygulamasını sağlayacak herhangi bir düzenleme öngörmemiştir. Bu eksikliği gidermek için Komite 1990 yılında Komite görüşlerinin uygulanmasını izlemek için kendi üyeleri içinden bir özel raportör görevlendirmiştir. Özel raportör, başvuru ve ilgili devletle irtibat kurarak söz konusu görüşün uygulanıp uygulanmadığını kontrol edecektir³⁰⁹.

1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi³¹⁰ azınlıklarla ilgili yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Sözleşmenin 30. maddesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinde belirtilen hakları çocuklar açısından tekrar etmektedir. Bu yaklaşım, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonunun, etnik, dilsel ve dinsel azınlıklara ilişkin özel raportörü Capotorti'nin, 27. maddeye azınlıklara tanınan hakların, BM tarafından oluşturulan insan haklarını koruma sisteminin ayrılmaz bir parçası haline geldiği şeklindeki görüşünü desteklemektedir³¹¹.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin 30. maddesine göre; soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların olduğu devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleriyle birlikte kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama hakkından yoksun bırakılamaz. 17. maddeye göre; taraf devletler, kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya yerli bir ahaliye mensup çocukların dil ihtiyaçlarına özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler. Sözleşmenin 29. maddesine göre ise; taraf devletler çocuğun ana babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygının geliştirilmesi konusunda yükümlülük altına girmişlerdir. Sonuç olarak bu

³⁰⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Songül ATAĞ, "İnsan Hakları Komitesi ve Bireysel Şikayet Yöntemi" <http://www.akader.org/sbard/sayilar/2005Eylul/10.pdf>; www.un.org/selecteddecisions of the human rights committee, (Erişim tarihi: 21.01.2007)

³⁰⁹ ÇAVUŞOĞU, 2001, s. 145

³¹⁰ Türkiye bu sözleşmeyi imzalamakla birlikte, azınlıklara ilişkin izlediği politikaya uygun olarak bazı maddelerine çekince koymuştur. Buna göre; Türkiye Cumhuriyeti BM Çocuk Hakları sözleşmesinin 17. 29. ve 30. maddelerini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.

³¹¹ ALPKAYA, 1992, s. 151; GEMALMAZ, 2001, s.397.

sözleşmenin, azınlık haklarını insan haklarının korunmasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul eden BM anlayışına uygun bir şekilde hazırlandığı söylenebilir³¹².

Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinde belirtilen hakların somutlaştırılması için 1992 yılında bir bildirme hazırlamıştır. “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirme”³¹³. Bildirgenin en önemli özelliklerinden birisi; hukuki bağlayıcılığa sahip olmasa da, sadece azınlıkları konu alan ilk uluslararası belgesi olması ve azınlıklara ilişkin yeni standartlar getirmesidir³¹⁴.

Bildirme, BM uygulamalarındaki azınlık anlayışının değiştiğini göstermektedir. Ayrımcılığın önlenmesinden azınlıkların korunmasına geçilmiştir. Bildirme, devlete azınlıklar konusunda negatif ve pozitif yükümlülükler getirmektedir. Örneğin, azınlıkların dernek ve sınır ötesi ilişkiler kurma hakkı devletçe engellenmemelidir. Azınlıklara kendi dillerini öğrenme ve o dilde eğitim imkanı sağlanmalıdır³¹⁵.

Bildirme hazırlanırken, BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinden yararlanılmıştır. Bildirmede üye devletler, ülkelerinde yaşayan etnik, dilsel, dinsel, kültürel azınlıkların varlığını kabul etmeye davet edilmiştir. Azınlık grubuna mensup kişiler hiçbir müdahale ve ayrımcılığa tabi tutulmaksızın kendi kültürlerini koruyabilmeli, dini ibadetlerini yapabilmeli, özel ve toplumsal hayatlarında dillerini kullanabilmelidir. Tanınan haklar, bireysel veya gruba mensup diğer bireylerle birlikte topluca kullanılabilir. Devletler azınlığa mensup kişilerin kendi kültür, dil, din, gelenek, örf ve adetlerini geliştirmelerine elverişli bir ortam oluşması için gerekli önlemleri almalı, azınlıklara kendi dillerinde eğitim fırsatı tanınmalıdır. Sözleşmede yer alan haklar, BM’nin amaçlarına aykırı olarak veya devletlerin eşitliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı aleyhine kullanılamaz. Bu hükümle, hak ve yükümlülükler arasında bir denge kurulmuş, azınlık gruplarının ayrı bir devlet kurma, siyasi otonomi ve özerklik gibi talepleri engellenmek istenmiştir³¹⁶.

BM döneminde azınlıklar konusunda bazı ilerlemeler olmuştur, ancak bu ilerleme beklentilerin gerisindedir. Bu dönemi MC ile karşılaştırdığımızda; MC

³¹² Francesco CAPOTORTI, Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. United Nations. New York, 1991, s. 57

³¹³ Bu bildirme BM Genel Kurulu’nun 47/135 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. Bildiri metni için bkz. <http://www.bluegenclik.com/printthread.php?tid=2176> (Erişim tarihi: 08.2.2007)

³¹⁴ ÇAVUŞOĞLU 2001, s. 23.; REHMAN, 2002, s.113

³¹⁵ SARAÇLI, 2007, s. 37

³¹⁶ AKGÜL, 2003, s. 28

sisteminin BM'ye göre daha ileri olduğu söylenebilir. MC döneminde azınlıkların korunması ile çoğunluk içinde eritilmesi konusunda bir kararsızlık olduğu halde -hatta koruma eğilimi daha baskındır- BM döneminde azınlığın çoğunluk içinde eritilmesi eğilimi hakimdir³¹⁷. Başka bir ifadeyle, BM döneminde asimilasyon eğilimi varken MC döneminde asimilasyon ile azınlıkların korunması arasında gelgitler yaşanmaktadır.

Sonuç olarak, BM'nin kurulmasıyla birlikte, azınlık hakları BM öncesi dönemden farklı bir nitelik kazanmıştır. BM'nin kuruluşundan önce azınlık haklarının korunması devletler arası yapılan ikili antlaşmalarla güvence altına alınıyordu. BM kurulduktan sonra bu felsefede temel bir değişiklik olmuş ve azınlıkların korunması insan haklarının korunması çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Azınlıklara mensup kişiler de diğerleri gibi bu haklardan ayırım gözetilmeksizin yararlanabilmelidir anlayışı hakim olmuştur. Günümüzde ise eşitlik ve ayrımcılık yapmama yaklaşımı yeterli bulunmamakta azınlıklara ayrıca haklar tanınması ve bu hakların güvence altına alınması gerektiği belirtilmektedir. Başka bir ifadeyle devletler, ülkesinde yaşayan etnik, dilsel ya da dinsel azınlıklara yönelik pozitif ayrımcılıklar içeren düzenlemeler yapmalıdır.

BM tarafından azınlıklara yönelik hazırlanmış diğer belgeler ise şunlardır: Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması (1948), Tutuklulara Muamele Hakkında Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları (1955), Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi (1960) Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (1979), Dine veya İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi (1981)³¹⁸.

³¹⁷ ORAN, 1991, s. 89

³¹⁸ <http://untreaty.un.org/English/treaty.asp> (Erişim tarihi: 14.03.2007); <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/215-219.pdf> (Erişim tarihi: 14.03.2007)

4.4. Avrupa Konseyi ve Azınlıklar

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında, insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaşları izleyen dönemlerde Avrupa'daki siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlar, devlet yöneticilerinde karşılıklı anlayışa dayanan yeni bir Avrupa kurulması düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Oluşturulacak birliğin, Avrupa'da yeniden totaliter yönetimlerin doğmasını ve savaşları önlemesi hedeflenmiştir. İşte bu düşüncelerle 1949 yılında Avrupa Konseyi kurulmuştur. Bu konseyin en önemli amacı; üyeleri arasında ortak varlıkları olan ülkü ve ilkeleri korumak, yaymak ve üyelerinin ekonomik ve toplumsal gelişmelerini sağlamaktır³¹⁹.

Avrupa Konseyinin amaçları arasında yer alan ilkelerden en önemlisi insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesidir. Bu amaç sadece bir ideal olarak benimsenmemiş, Konseyin statüsünün 8. maddesinde yaptırıma bağlanmıştır. Buna göre; insan haklarının korunması konusunda üye ülkeler üzerine düşeni yapacaklardır. Eğer konsey üyesi bir ülke, insan haklarını ciddi şekilde ihlal ederse Konsey'den çıkarılması söz konusu olabilecektir³²⁰. Avrupa Konseyi, aynı zamanda azınlıkların korunması konusunda kendisine sıkça atıf yapılan uluslararası bir örgüttür³²¹.

Avrupa Konseyi, Bakanlar komitesi ve Parlamenterler Meclisi olmak üzere iki organdan oluşur. Bakanlar Komitesi; Konsey üyesi devletlerin dışişleri bakanlarından ya da söz konusu devletlerin belirlediği daimi temsilcilerinden oluşur. Parlamenterler Meclisi ise; üye devletlerin kendi meclisleri tarafından seçilir. Bu meclisin yasama yetkisi yoktur. Çeşitli sorunların tartışıldığı bir danışma organı niteliğindedir. Parlamenterler Meclisi Bakanlar Komitesine değişik konularda önerilerde bulunabilir³²². Parlamenterler meclisi, yasama yetkisi olmamasına rağmen uygulamada özellikle temel hak ve hürriyetlerin korunması konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Avrupa Konseyi kurulduktan sonra insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda çalışmalara başlamıştır. 1953 yılında "İnsan Haklarını ve Ana

³¹⁹ ÜNAL, 1997, s. 67.

³²⁰ GÖLCÜKLÜ, - GÖZÜBÜYÜK, 2005, s. 6.

³²¹ TUNÇ, 2004, s. 200-201.

³²² GÖLCÜKLÜ-GÖZÜBÜYÜK, 2005, s. 7; PAZARCI, 2003, s.181.; 13; <http://assembly.coe.int/default.asp> (Erişim tarihi:13.03.2007)

Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşme³²³ Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 15 ülke tarafından imzalanmış ve aynı yıl yürürlüğe girmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; dünyada barış ve adaletin asıl dayanağını oluşturan özgürlüklerin korunması, demokratik bir siyasal rejimin varlığı, insan haklarında ortak bir anlayış ve saygı esasına bağlı olarak imzalanmıştır. Yine sözleşmeyi imzalayan devletlerin; aynı anlayış içinde bulunan, siyasal gelenekler, idealler, özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü konusunda ortak bir anlayışa sahip oldukları ifade edilmiştir³²⁴.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; yalnız insan haklarının korunmasını sağlayan bir belge değildir. Sözleşme aynı zamanda batı demokrasisinin somut hale getirilmiş halidir³²⁵. Bu sözleşme ile, insan haklarının etkili bir şekilde korunması için bölgesel nitelikli bir sistem kurulmuş ve sözleşmeyi imzalayan devletler bazı yükümlülükler altına girmiştir. Ancak sözleşme bununla yetinmemiş daha önceki sözleşmelerden farklı olarak bireyi uluslararası alanda hak sahibi yapmıştır³²⁶. Diğer önemli bir nokta ise; sözleşmenin uygulanmasının yargısal denetimidir. Sözleşmenin koruduğu hakların ihlal edilmesi durumunda gerek bireyler gerekse devletler mahkemeye başvurabilecektir. Bu sözleşmeyle, insan haklarının korunması ulusal alandan uluslararası alana taşınmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde, azınlıklar doğrudan düzenlenmemiştir. Konuyla ilgili madde ayrımcılık yasağının düzenlendiği 14. maddedir.³²⁷ Bu madde; ayırım gözetmeme prensibi çerçevesinde “ulusal azınlığa mensup olma” kriterini getirmiş ancak azınlıklara özel haklar vermemiştir³²⁸. Maddede, sözleşmeyle tanınan haklardan her ne sebeple olursa olsun ayırım yapmaksızın herkesin yararlanacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla; sözleşmeyi imzalayan devletlerden birisinde yaşayan bir kişi ayrımcılığa tabi tutulduğu zaman Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurabilecektir.

Azınlıkların korunması ve azınlıklara mensup kişilere özel haklar verilmesi eğilimi zaman içinde güçlenmiştir. Azınlık mensubu olan kişilere özel haklar

³²³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html> (Erişim tarihi: 15.03.2007)

³²⁴ KUZU, 1994, s. 756.; GEMALMAZ, 2001, s.366.

³²⁵ GÖLCÜKLÜ-GÖZÜBÜYÜK, 2005, s. 7

³²⁶ ÜNAL, 1997, s. 67

³²⁷ Madde 14: “Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.”

³²⁸ ALPKAYA, 1992, s. 151

tanınması için yapılan çalışmalarda merkezi ve doğu Avrupa'daki etnik unsurların barış ve istikrarı bozucu etkisine çözüm bulma arayışı önemli rol oynamıştır. Azınlık hakları belirlendiği ve uluslararası alanda etkili koruma mekanizmaları kurulduğu takdirde etnik uyuşmazlıklar önlenerek ve sürekli barış ortamı sağlanacaktır³²⁹. Bu çerçevede Sözleşmeye azınlıklarla ilgili Ek Protokolün ana sözleşmeye dahil edilmesi fikri ortaya atılmıştır. Böylece, azınlıkların korunması insan haklarının korunması sistemine dahil edilecekti. Ancak bu çalışmalardan sonuç alınamamış³³⁰ onun yerine bağımsız bir sözleşme yapma fikri baskın çıkmıştır. Ulusal Azınlıkların korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme bu fikre istinaden hazırlanmıştır.

4 Kasım 1993 yılında, Avrupa Konseyi Bünyesinde, Bakanlar Komitesince azınlıkların korunmasına ilişkin bir komisyon kurulmuş, bu komisyon yaptığı çalışmalar sonucunda “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme Taslağı” 10 Kasım 1994’de Bakanlar Komitesince kabul edilmiştir. Daha sonra “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” 1 Şubat 1995 yılında imzaya açılmıştır³³¹. Bu sözleşmenin özelliği Avrupa Konseyi üyesi olmayan devletlerin de imzasına açık olmasıdır.

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme; ulusal azınlıkların korunması konusunda hukuki bağlayıcılığa sahip ilk çok taraflı bir hukuki belgedir³³². Ancak burada “çerçeve sözleşme” tekniği kabul edilmiştir. Bu özellik sözleşmenin doğrudan uygulanmasını engellemektedir. Çünkü; bu teknik “sözleşme hükümlerinin çoğunun, taraf devletlerin ulusal yasal düzenlemeleri ve uygun hükümet politikaları yoluyla uygulamayı taahhüt ettikleri ilkeleri belirleyen pragmatik nitelikte hükümler şeklinde düzenlenmeler” yapmasına imkan vermektedir³³³. Sözleşmeyi imzalayarak taraf olan devletlere, kendi ülkelerindeki özel durumları dikkate alarak düzenleme yapabilmeleri için geniş bir takdir yetkisi verilmiştir³³⁴.

5 aralık 1995 yılında imzaya açılan Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı Konseyin azınlıklarla ilgili ortaya koyduğu diğer önemli bir belgedir. Şartta; eğitim,

³²⁹ AKGÜL, 2003, s. 39

³³⁰ ALPKAYA, 1992, s. 151

³³¹ Rainer HOFMANN, The Framework Convention For The Protection Of National Minorities: An Introduction, The Rights of Minorities in Europe, (A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities) Oxford Univeersty Press, New York, 2006, s.2.; ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 25

³³² TUNÇ, 2004, s. 203

³³³ HOFMANN, 2006, s.5.; Heinrich KLEBES, “The Council of Europe’s Framework Convention for the Protection of National Minorities/Introduction”, HRJLJ, 28 April, 1995, Vol.16, No:1-3, s.92-98.

³³⁴ ÇAVUŞOĞLU, 2004, s.61.

kamu yönetimi, medya, mahkemeler, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta azınlık dillerinin kullanımının yaygınlaştırılması ve teşviki konularında oldukça geniş alanları içerecek şekilde düzenlemeler yapılmıştır. Önsözde; Avrupa'nın çeşitli ülkeleri ve bölgelerinde bölgesel veya azınlık dillerinin korunmasının ve desteklenmesinin, ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü çerçevesinde demokrasi ve kültürel çeşitlilik ilkelerine dayanan bir Avrupa'nın kurulmasında önemli bir rol oynayacağı ifade edilmiştir³³⁵. Avrupa Konseyinin insan ve azınlık hakları konusunda yaptığı bu çalışmalar ve kabul ettiği belgeler, Avrupa Birliği'nin azınlık anlayışını da etkilemektedir.

4.5. Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Teşkilatı Ve Azınlıklar

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, (AGİT) Avrupa Güvenlik ve İşbirliği (AGİK) Konferansı adı altında 1970 yılında kurulmuştur. Teşkilatın kuruluş amacı; soğuk savaş koşullarındaki Avrupa'nın bölünmüşlüğüne son verilmesi, güvenlik ve istikrarın sağlanması ve katılan devletler arasında bu amaca yönelik işbirliğinin geliştirilmesidir³³⁶. AGİT'in görevi; doğu-batı arasında çok taraflı bir müzakere ve diyalog formu olarak tespit edilmiştir. AGİK, 1994 yılında Budapeşte'de yapılan zirve'de AGİT adını almıştır. AGİK klasik anlamada bir uluslararası örgüt değildir ve kabul ettiği belgeler antlaşma niteliği taşımamaktadır. Ancak, bütün Avrupa devletlerinin içinde yer alması ve kararlarının uzlaşmayla alınması açısından önemli bir yapılanmadır³³⁷. Örgüt, A.B.D., Kanada ve Avrupa ülkeleriyle birlikte toplam 55 devletten oluşmaktadır.

BM dışında Avrupa'da kurulan bölgesel merkezli kuruluşlarda da azınlıklar konusunda çalışmalar yapılmış ve kapsamlı belgeler hazırlanmıştır. AGİT, bu konuda çalışma yapan örgülerden birisidir. AGİT, başlangıçta azınlıkları kültürel işbirliğine katkıda bulunacak unsurlar olarak değerlendirmiştir. Ancak daha sonra, azınlık haklarını demokrasi ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde değerlendirmeye başlamıştır. Azınlığa mensup olan kişilere kanun önünde eşitlik sağlanması, azınlıkların etnik, kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerinin tanınması ve korunup geliştirilmesi gerektiği

³³⁵ TUNÇ, 2004, s. 201 Sözleşme metni için bkz.

<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/148.htm> (Erişim tarihi: 24.04.2007)

³³⁶ Zeri İNANÇ, "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatında Azınlıkların Dil Hakları", Toplum ve Hukuk Araştırmaları Dergisi, Y.3, S.11, 2004, İstanbul, s.76.

³³⁷ ALPKAYA, 1992, s. 152

temel yaklaşım olmuştur³³⁸. AGİT, toplumsal barış ve istikrarın sağlanmasında azınlık sorunlarının çözülmesini önemli bir etken olarak değerlendirmektedir.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1973 yılında Helsinki’de çalışmalarına başlamıştır. İki yıldan fazla süren konferans 1975 yılında sona ermiştir. Konferans sonucunda Helsinki Nihai Senedi imzalanmıştır³³⁹. Bu belgeyi 33 Avrupa Devleti, ABD ve Kanada imzalamıştır.

Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı blokları arasında bir yumuşama belgesi olan Helsinki Nihai Senedi’nin amacı; sınırların ihlal edilmezliği ve devletlerin toprak bütünlükleri esaslarına bağlı kalınarak, Avrupa’da karşılıklı güven anlayışının güçlendirilmesine, barış ortamına elverişli şartların geliştirilmesine, demokrasi ve insan haklarının zemin kazanmasına katkıda bulunmaktadır³⁴⁰. Helsinki belgesinde azınlık haklarını insan haklarının bir parçası olarak değerlendiren BM döneminin anlayışının izlerini görebiliriz. Helsinki Nihai Senedinde ulusal azınlıklarla ilgili şu hükmü görürüz:

“Ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan -katılan - devletler, bu azınlıklardan olan kişilere, yasa önünde eşitlik hakkını tanırlar; bu kişilere, insan haklarından ve temel özgürlüklerden etkin olarak tümüyle yararlanma olanağını sağlarlar ve bu biçimde, bu alandaki yasal haklarını korurlar”. Bu ifade, azınlıkları grup olarak değil, gruba mensup bireyler olarak değerlendirmiştir³⁴¹.

Helsinki Nihai senedindeki bu hüküm, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesi esas alınarak düzenlenmiştir. Buradaki ulusal azınlık kavramı Avrupa’daki azınlıkları büyük ölçüde içermektedir. Devletler, ulusal azınlık mensuplarına kanun önünde eşitliği sağlamak zorundadır³⁴². Helsinki Nihai Senedi, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinden bir adım daha ileri giderek, bireysel mağduriyet yasağına ilave olarak, devletlere; bireylerin insan hakları ve özgürlüklerden tam olarak yararlanabilmesi için gerekli imkanları sağlama

³³⁸ ALPKAYA, 1992, s. 152-153.; İNANÇ, 2004, s.76.

³³⁹ <http://www.osce.org> (Erişim tarihi: 25.04.2007)

³⁴⁰ Helsinki Senedinde yer alan temel ilkeler şunlardır. 1.Devletlerin egemen eşitliği ve egemenliğin özündeki haklara saygı, 2.Tehdit veya kuvvete başvurmama, 3. Sınırların dokunulmazlığı, 4.Devletlerin toprak bütünlüğüne saygı, 5. Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü, 6. İç işlerine karışmama, 7.Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlükleri de dahil olmak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı, 8. Halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini tayin hakkı, 9.Devletler arasında iş birliği, 10.Uluslararası hukuk çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilmesidir. Bu prensipler ile Avrupa’da güvenlik, demokrasi, insan hakları ve ekonomik konuları içine alan bir süreç başlatılmıştır. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/hns1975.html> (Erişim tarihi:27.04.2007)

³⁴¹ ÜNAL, 1997, s. 22

³⁴² PREECE, 2001, s. 165

yükümlülüğü getirmiştir. Azınlıkların insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanabilmesi için getirilmiş bu düzenleme devrim niteliğindedir. Çünkü burada ayrımcılık yasağını aşan, doğrudan azınlık haklarının korunmasına ilişkin bir durum söz konusudur³⁴³. Gerçekten bir ülkedeki azınlıklar, ancak farklılıklarını koruyabilecekleri özgür bir ortamda varlıklarını devam ettirebileceklerdir. Bu senette azınlıkları çoğunlukla eşit kılmanın ötesinde, onları doğrudan koruyan düzenlemeler vardır³⁴⁴. Ancak burada unutulmaması gereken bir nokta vardır. Bu senette azınlıkları koruyan hükümler, azınlıklar lehine doğrudan bir hak talebi imkanı vermemektedir. Burada devletler, azınlıkları koruma konusunda yükümlülük altına girmişlerdir. Bu senedi imzalayan devletler, ülkelerindeki azınlıklar ve bölgesel kültürleri koruma hususunda işbirliği yaparak azınlık kültürlerin yaşamasını sağlayacaklardır³⁴⁵.

1990 yılında S.S.C.B.'nin dağılması dünya politikasındaki dengelerde önemli değişikliklere yol açmıştır. Soğuk savaşın sona ermesi AGİT'in kuruluş amacının yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Daha önce iki kutuplu olan Avrupa'da tehdit doğu Avrupa'dır. Doğu bloğunun dağılmasından sonra yeni tehdit unsuru, devletlerin kendi içlerindeki etnik unsurlar arasındaki çatışmalar olmuştur. Orta ve Doğu Avrupa'da istikrarsızlığa neden olduğundan azınlıkların önemi artmıştır.

AGİT 1990-1995 yılları arasında diplomatik konferans kimliğinden sıyrılarak uluslararası örgüt kimliği kazanmıştır. AGİT, ilk başta kültürel unsurlar olarak değerlendirdiği azınlıkları çatışmaların ortaya çıkmasıyla birlikte demokrasi, hukukun üstünlüğü çerçevesinde değerlendirmeye başlamıştır. Yapılan çalışmalarda, azınlıkların, etnik, dilsel, dinsel ve kültürel kimliklerin tanınması ve korunması gereğine işaret edilmiştir³⁴⁶.

AGİT, insan ve azınlık hakları konusunda bazı yaklaşımlar ortaya koymuştur. Bunları üç başlık altında toplayabiliriz: Birincisi; 1989-1993 yılları arasında benimsediği “İnsani Boyut Düzenegi”dir. Birincisi, kriz durumlarında kullanılabilecek “devletler arası şikayet” yöntemidir. İkincisi; 1992 yılında benimsenen üye devletlerce belirlenmiş ölçüleri nasıl uyguladıklarının değerlendirileceği “yıllık yürütme konferansları”dır. Üçüncüsü ise; 1992 yılında kabul edilen “Ulusal Yüksek Azınlık

³⁴³ ARSAVA, 1993, s. 91

³⁴⁴ <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/hns1975.html> (Erişim tarihi:27.04.2007)

³⁴⁵ ARSAVA, 1993, s. 92

³⁴⁶ KURUBAŞ, 2006, s. 84

Komiserliği”dir³⁴⁷. Komiserlik, çatışmaya neden olabilecek ulusal azınlık sorunluklarıyla ilgili konularda erken uyarı yapacak ve gerektiğinde harekete geçecektir. Yüksek komiser azınlıkların korunmasından ziyade çatışmaların önlenmesini hedeflemektedir³⁴⁸.

Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartında; bir ulus içindeki azınlıkların soy, kültür, dil ve din yönünden sahip oldukları kimliğin korunacağı, ve azınlıklara mensup kişilerin hiç bir ayırım yapılmaksızın kanun önünde tam bir eşitlik içinde kimliğini serbestçe ifade etmek, korumak ve geliştirmek hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir³⁴⁹. Bu şart 1990 yılında imzalanmıştır.

1990 yılında Avrupa Birliği ülkeleri tarafından yayınlanan Kopenhag Belgesi³⁵⁰ AGİT’te azınlıklara yönelik hazırlanan en kapsamlı belgedir. Buradaki düzenlemelerle azınlık sorununa yaklaşımda çok önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikte, S.S.C.B.’nin dağılması sonucunda ortaya çıkan yeni durumda etnik, dilsel farklılıkların Avrupa’da barış ve istikrarı olumsuz etkileyebileceği endişesi etkili olmuştur³⁵¹.

Kopenhag belgesinde taraf devletler, ulusal azınlık sorunlarını, demokratik hukuk devleti esasına dayanan bir ortamda ve bağımsız yargı organları nezdinde tatminkar bir biçimde çözeceklerini taahhüt etmişlerdir. Bu çerçevede insan hakları ve temel özgürlüklere tam olarak saygı gösterilmesi, tüm vatandaşların eşit haklara ve eşit statüye sahip olmaları, azınlıkların meşru çıkar ve isteklerini özgürce dile getirmeleri, siyasal çoğulculuğu, toplumsal hoşgörüyü ve yönetimin yetkilerini kötüye kullanılmasını engelleyecek etkin yasal güvencelerin alınması konusunda görüş birliğine varmışlardır³⁵². Kopenhag belgesi; azınlıklara mensup kişilere kanun önünde eşitlik sağlanması amacıyla azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin tanınması ve korunmasına geçişin çok önemli bir dönüm noktasıdır³⁵³.

Kopenhag belgesinde azınlıklarla ilgili olarak şu düzenlemeler mevcuttur. Bir ulusal azınlığa mensup olmak kişinin kendi kararına bağlıdır ve kişi bu isteğinden

³⁴⁷ PREECE, 2001, s. 173

³⁴⁸ Gökçen ALPKAYA, “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri”, A.Ü.S.B.F. Dergisi, C.LV, No.2, Nisan-Haziran 2000, s.12

³⁴⁹ Hasip KAPLAN, “21. yüzyılda Yurttaşlık ve Kültürel Haklar”, Açık Sayfa, No.33 Aralık 1999-Ocak 2000, s.19; KUZU, 1994, s. 893

³⁵⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tuday.de/turkce/yayinlar/nisan2000/nisan2000.pdf>; (Erişim tarihi: 30.04.2007) İNANÇ, 2004, s.113.

³⁵¹ ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 24

³⁵² TUNÇ, 2004, s. 207

³⁵³ ALPKAYA, 1992, s. 152

dolayı herhangi bir zarara uğramaması gerekir. Ulusal azınlık mensupları kendi, etnik, kültürel dile ilişkin ve dini kimliklerinin özgürce açıklama, onu koruma ve geliştirme kültürlerini her boyutuyla muhafaza etme ve geliştirme hakkına sahiptir. Azınlıklar ayrıca kendi istekleri dışında asimile edilmeme hakkına sahiptir. (m.32). Ulusal azınlık mensupları ana dillerini özel hayatlarında ve kamu yaşamlarında özgürce kullanabileceklerdir (m.32-1). Ulusal azınlık mensupları, uluslararası hukuka ters düşmeyen gönüllü, maddi ya da başka türde katkılarla kendi eğitim, kültür ve dini kuruluşlar düzenlemek veya derneklerini kurmak hakkına sahiptir. (m.32-2). Taraf devletler, ülkelerinde azınlıkların etnik, kültürel, dile ilişkin ve dinsel kimliklerini koruması için gerekli ortamı hazırlayacaktır (m.33). Yine taraf devletler, azınlıkların anadillerini öğrenebilmeleri için gerekli önlemleri alacaklardır. Hatta bu belgede azınlıkların; dil, etnik, kültürel ve dini kimliklerinin korunması ve geliştirilmesi için uygun bölgesel ya da özerk idareler kurulmasını bile önermektedir. Ancak, Kopenhag Belgesinde yer alan ve bir hakkın oluşmasını, bir davranışın gerçekleşmesini ve bir şeyin yapılmasını öngören hiçbir yükümlülük devletlerin ülke bütünlüğünün korunması ilkesine aykırı olamayacaktır³⁵⁴. Yine bu belgede sayılan haklar BM Anlaşması'na, uluslararası yükümlülüklerle ve Helsinki Nihai Senedine aykırı bir şekilde yorumlanamayacaktır. Kopenhag Belgesi, insan haklarıyla ilgili yapılan çoğu anlaşma gibi yaptırım mekanizması olmayan hukuki olmaktan çok siyasi bir belgedir. Türkiye'de bu belgeyi imzalayan devletler arasındadır. Ancak Türkiye'nin bazı çekinceleri vardır. Türkiye; "ulusal azınlık" kavramını sadece ikili ve çok taraflı uluslararası belgelerde statüleri belirlenmiş olan grupları kapsadığını belirtmiştir. Yine Kopenhag belgesinin anayasa ve iç mevzuata göre uygulanacağı ifade edilmiştir³⁵⁵. Kısaca, Kopenhag belgesine göre azınlıklarla ilgili sorunlar hukukun üstünlüğüne dayalı, demokratik bir siyasi yaklaşımla çözülebilecektir³⁵⁶.

AGİK, "Ulusal Azınlıklar Komitesi" 1991 tarihli Cenevre toplantısında Kopenhag Belgesindeki azınlıklarla ilgili hükümleri genişleterek yeniden düzenlemiştir. Cenevre Belgesi'nde; insan hakları ve özgürlüklerinin Avrupa'nın temeli olduğu, azınlıkların içinde yaşadıkları devlet ve toplumu ayrılmaz bir parçası ve yaşadıkları devlet ve toplumun zenginleşmesini sağlayan unsurlar olduğu

³⁵⁴ TACAR, 1996, s.48; Kopenhag Belgesi m.37, bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasi Kriterleri, Tüsiad Yayın No. T/2001-5/300, Mayıs 2001.

³⁵⁵ Naz ÇAVUŞOĞLU, "Azınlık Nedir?", İnsan Hakları Yıllığı, c, xix-xx, 1997-1998, s. 93

³⁵⁶ İNANÇ, 2004, s.113.

vurgulanmıştır. Cenevre Belgesi'nde; devletlerin farklı yapı ve anayasal sistemlerine dikkat çekilmiştir.³⁵⁷ Bu farklı yapı dolayısıyla AGİT belgelerindeki azınlıklarla ilgili uygulamaların farklılık arz edebileceği kabul edilmiştir. Belgede; ulusal azınlıklar konusunun ve azınlıklara mensup kişilerin haklarına ilişkin uluslararası borç ve yükümlülüklerin salt devletlerin iç işi olmadığı ve uluslararası topluluğun meşru bir uğraş alanı olduğu belirtilmiştir. Ancak, bir ülkede etnik, kültürel, dilsel ve dinsel farklılıkların bulunmasının mutlaka azınlık olacağı anlamına gelmeyeceği de vurgulanmıştır. Azınlık tanımına kimlerin dahil olduğu belgede belirtilmemiştir. Bu durum devletlere azınlık politikası uygulamada oldukça geniş bir hareket alanı bırakmıştır³⁵⁸. Belge, azınlıkların korunması konusunda bazı çözüm önerileri sunmuştur. Yerel ve özerk yönetim, bölgesel düzeyde özerklik bunun uygulanamaması halinde ulusal azınlıklar özyönetiminin kurulması örnek olarak verilebilir.

1992 Prag Belgesi ile oluşturulan “Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu”, azınlıkların korunması ve azınlık sorunlarından kaynaklanan çatışmaların önlenmesi için özel düzenlenmeler getiren 1992 Helsinki-II Belgesi ile bu mekanizmanın işleyişine katılmıştır. Büro; azınlıklarla ilgili toplantılar yapılması ve görüşülen konuların diğer katılımcı devletlere bildirilmesi konusunda yardımcı olacaktır³⁵⁹.

İnsani Boyut Mekanizması, katılımcı devletlerin AGİT belgelerinden kaynaklanan insan haklarına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştur. AGİT sürecinde, 1989 Viyana Belgesiyle ilk şeklini almış 1991 Moskova Belgesiyle geliştirilmiştir. Belgeyi imzalayan devletler, başta Kopenhag belgesi olmak üzere AGİT belgelerindeki azınlıklarla ilgili düzenlemeleri kabul ettiklerini beyan etmişlerdir.

Moskova Belgesinin öngördüğü uzmanlar, her katılımcı devletin, Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosunu belirlediği kaynak listeden seçtiği üç uzmandan oluşmaktadır. Bir devlet söz konusu uzmanları ülkesine davet edebilir. Ancak bazı şartlar altında bir devlet, diğer katılımcı devletler tarafından oluşturulan uzmanların ülkesine gelmesini kabul etmek zorunda kalabilir. Uzmanlar, gittiği ülkede serbestçe seyahat edebilir. Resmi görevliler, hükümet dışı kuruluşlar, kişi ya da gruplarla

³⁵⁷ AKGÜL, 2003, s. 32

³⁵⁸ ÜNAL, 1997, s. 30

³⁵⁹ ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 151

görüşmeler yapıp bilgi toplayabilir. İlgili devlet, bu çalışmalarda gerekli kolaylığı göstermekle yükümlüdür³⁶⁰ (P.6 10).

Bir devlet tarafından davet edilen uzmanlar gerektiğinde, taraflar arasında diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi için arabuluculuk görevi de üstlenebilir. (Par.5) Uzmanlar en kısa sürede incelediği konulara ilişkin gözlemlerini kendisini davet eden devlete sunar. İlgili devlet bu gözlemlere ilişkin aldığı ya da alacağı önlemleri açıklamalarıyla birlikte İnsan Hakları Bürosuna bildirir. (Par.7)

İnsani Boyut Mekanizmasında; dört aşamalı bir denetim mekanizması öngörülmüştür. Birinci aşamada; bir devlet, diğer bir devletten hak ihlalleri ile ilgili olarak genel bir durum ya da özel bir olay hakkında bilgi isteyebilecektir. Bu talep karşısında ilgili devletin 10 gün içinde yazılı olarak cevap vermesi gerekir. Verilen bilgi yeterli değilse, bir haftalık süre içerisinde iki devletin yetkilileri bir toplantıda görüşürler. Buradan da bir sonuç alınamazsa durum diğer katılımcı devletlerin dikkatine sunulur. Bu son aşamada da bir sonuç alınamazsa, katılımcı devletler sorunu AGİT zirvesinde tartışmaya açabilirler³⁶¹. Moskova Belgesi İnsani Boyut Mekanizmasının en önemli özelliği, insan hakkı ihlallerinin tarafsız uzman kişilerce incelenmesini sağlayan bir mekanizma getirmesidir³⁶².

İnsani Boyut Mekanizması, siyasi bir denetim mekanizması olarak işlemektedir. Bu mekanizma insan haklarıyla ilgili sorunları devletlerin iç sorunları olmaktan çıkartarak diğer devletlerin müdahalesine açmıştır. Böylece sorunlar, uluslararası düzeyde tartışılarak uygulamada belli bir etkinlik sağlanmıştır. Bu açıdan İnsani Boyut Mekanizması, azınlık sorularının AGİT gündemine getirilerek tartışılmasını sağlayan bir sistem olarak kabul edilmektedir³⁶³.

AGİT belgelerinde azınlıkların korunması ve azınlık sorunlarından doğan çatışmaların önlenmesi için getirilen diğer bir mekanizma “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliğidir”. Bu kurum; AGİT bölgesinde azınlıklarla ilgili problemlerin çatışmaya dönüşmesini önlemek amacıyla kurulmuştur. Azınlıklar Yüksek Komiserliği “erken uyarı” aracı olarak düşünülmüştür³⁶⁴.

Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri, azınlık problemlerini yerinde incelemek için AGİT dönem başkanına danıştıktan sonra ilgili devleti ziyaret edebilir. Ziyaret

³⁶⁰ http://www.osce.org/documents/odihr/1991/10/13995_en.pdf (Erişim tarihi: 03.05.2007);TOHAV, 2005, s.213. vd.

³⁶¹ TUNÇ, 2004, s. 209

³⁶² ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 150-151.

³⁶³ ÇAVUŞOĞLU 2001, s. 154.

³⁶⁴ AKGÜL, 2003, s. 33

esnasında, hükümet yetkilileriyle, azınlıkların yaşadığı bölgedeki yerel idari makamlarla, problemle ilgili grup, sivil toplum örgütleri veya varsa azınlık temsilcileriyle görüşmeler yapabilir. Problemin taraflarının birbirleriyle diyalog kurmasına yardımcı olabilir. Yaptığı çalışmalar sonucunda barış ve istikrarı tehdit edici bir durum olduğunu düşünüyorsa hazırladığı raporu AGİT başkanına sunar ve “erken uyarı” sisteminin devreye sokulmasını isteyebilir. Bu aşamadan sonra AGİT bünyesindeki “Kıdemli Memurlar Komitesi” devreye girer ve sorunu çözmek için çalışmalar yapar. Yüksek Komiser “erken uyarının” gerekli olmadığını düşünüyorsa “erken eylem” için Kıdemli Memurlar Komitesinden yetki isteyerek sorunun çözümü için ilave görüşmeler yapıp taraflar arasında uzlaştırma ve arabuluculuk çalışmaları yapabilir³⁶⁵. Görüldüğü gibi Yüksek Komiser, azınlık sorunlarından doğan gerilimlerin çatışmaya dönüşmesini engellemek için mümkün olan ilk aşamada müdahalede bulunmakta ve sorunun çözümü için çalışmalar yapmaktadır.

Yüksek Komiser, yaptığı çalışmalar sırasında; basın, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarından ulusal azınlıklarla ilgili bilgi ve belge alabilir. Yine azınlık haklarının ihlaline ilişkin kendisine iletilen raporları değerlendirebilir. Yüksek Komiser terör olaylarıyla bağlantılı kişi ve gruplardan gelen bilgileri dikkate almaz, terörle ilgili azınlık problemlerini incelemeyi. Terör ve şiddet uygulayan ya da bu yaklaşımı onaylayan kişi ve kuruluşlarla temas kurmaz. Ayrıca, bireysel olaylar da ilgi alanının dışındadır³⁶⁶. Kısaca, Yüksek Komiser taraflar arasında gerilimin doğmasını engellemeye çalışan, diyalog ve işbirliği kurulmasında yardımcı olan bir arabulucudur³⁶⁷. Çözüm sağlamada yetersiz kaldığı durumlarda, erken uyarı yöntemini kullanarak AGİT üyesi devletlerinin probleme siyasi müdahalede bulunmaları için elverişli ortamı sağlamaktadır³⁶⁸. AGİT, 1994 Budapeşte, 1996 Lizbon, 1999 İstanbul zirvelerinde yayınladığı bildirilerde AGİT belgelerinde yer alan azınlıklarla ilgili düzenlemeleri onayladığını ayrıca Yüksek Komiserin çalışmalarını desteklediğini bildirmiştir. Bu bildirilerde azınlıklarla ilgili yeni düzenleme yapılmamıştır.

Sonuç olarak, AGİT belgeleri, azınlıklara kendine özgü haklar tanınmasını savunan ve gittikçe güçlenen evrensel eğilimi yansıtmakta ve bu bağlamda bölgesel

³⁶⁵ ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 157

³⁶⁶ ÜNAL, 1997, s. 30

³⁶⁷ TUNÇ, 2004, s. 209

³⁶⁸ ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 158

bir örgüt olarak faaliyetlere önderlik etmektedir³⁶⁹. AGİT kararları hukuksal açıdan bağlayıcı olmasa da kararların oy birliği ile alınması sebebiyle siyasi açıdan devletler üzerinde etkili olabilmektedir. Ancak denetim mekanizmalarının etkili bir şekilde işletilemeyişi ve müeyyidelerin uygulamasında zorluklar yaşanması sebebiyle belgelerde alınan kararların pratiğe geçmesi beklentilerin altında kalmaktadır³⁷⁰.

³⁶⁹ ALPKAYA, 1992, s. 153

³⁷⁰ AKGÜL, 2003, s. 34

5. AZINLIK HAKLARININ İNSAN HAKLARI İÇİNDEKİ YERİ VE NİTELİĞİ

İnsanlığın kişiliğine bağlı hak ve özgürlük mücadelesinin kökleri, oldukça eskidir. Tarihte insan hakları kavramı, hem ülkeyi yönetenlerin hem de yönetim üzerine çalışmalar yapan filozofların dünyasında önemli bir yer tutmuştur. Konunun hukuksal ve siyasal alandaki uygulaması, teorik çerçevesinden daha fazla önem arz etmektedir³⁷¹. Başka bir ifadeyle, pratikte gerçekleşme, teorinin önüne geçmektedir.

İnsan hakları, bildirilerde, anayasalarda ve uluslararası belgelerde yer alan önemli bir konudur. İngiltere'de 1215 Büyük Özgürlükler Fermanı ve 1689 Haklar Bildirisi, Amerika'da 1776 Virginia İnsan Hakları Bildirisi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, Fransa'da 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi, insan haklarını adlandıran başlıca bildirilerdir. 1787 ve 1791 ABD Anayasaları, 1791 Fransız Anayasası, 1876 Osmanlı Devleti Anayasası ve günümüzün hemen hemen bütün anayasaları insan haklarına yer vermiştir³⁷². 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1961 Avrupa Sosyal Şartı, 1966 Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1969 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, 1981 İnsan ve Halkların Haklarına İlişkin Afrika Şartı, 1987 İşkencenin Önlenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi önemli uluslararası insan hakları belgelerindendir. Söz konusu belgelerin bazıları, insan haklarını bölgesel düzeyde, bazıları da evrensel düzeyde koruma altına alan sistemler kurmuşlardır. Böylece insan hakları, ulusal ve uluslararası düzeyde hukuksal birtakım güvencelere kavuşmuştur.

İnsan haklarının ulusal düzeyde anayasal olarak ya da uluslararası koruma mekanizmalarıyla güvenceye alınması olumlu bir durumdur, ancak tek başına yeterli değildir. Bu noktada ülkede yaşayan bireylerin, insan hakları konusunda bilinçli olması önem taşır. Bu durum, insan haklarının, ulusal düzeyde korunmasının asıl, uluslararası düzeyde korunmasının ikincil nitelikte olmasının doğal sonucudur.

³⁷¹ Hasan TUNÇ, Anayasa Hukukuna Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999, s. 75

³⁷² İngiliz özgürlük ve ferman ve kanunları, Amerikan ve Fransız bildirileri ve gibi gerçek anlamda birer insan hakları bildirisi olarak kabul edilmemektedir. Bu belgeler, İngiliz aristokrasisi ve onlarla birlikte hareket eden burjuvazinin kralın yetkilerini sınırlamak için giriştikleri özgürlük mücadelesidir. Söz konusu kanun ve fermanlar, kralın iktidarını sınırlandırmayı ve vatandaşları onun keyfi davranışlarına karşı korumayı hedeflemiştir. Amerikan ve Fransız bildirileri, yasama organını bağlayan kurallar getirmelerine karşılık bu özellik İngiliz bildirilerinde görülmez, çünkü İngiltere'de tarih boyunca krala karşı özgürlük mücadelesinin yürütüldüğü yer yasama organıdır. İngiliz bildirileri, bütün insanlığa yönelik genel, soyut ilkeler içermese de insanlığın özgürlük yolunda ilerlemesinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Münici KAPANİ, İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998,

İnsan hakları kavramı, doğal hukuk anlayışına dayanmaktadır. İnsan, salt insan olma dolayısıyla bu haklara sahiptir, bu haklara sahip olabilmek için başka bir şart aranmaz. Bu haklar, vazgeçilmez, devredilmez ve zaman aşımına uğramazlar. Yürürlükteki hukuktan beklenen, bu hakları tanıması, koruması ve güvence altına almasıdır. Bu hakların varlığı, siyasal iktidarın tanımasından bağımsızdır³⁷³.

İnsan hakları, ayırım yapılmaksızın bütün insanlara tanınmıştır. İnsan hakları tarihin seyri içerisinde birçok belgede yer almakla birlikte³⁷⁴ bütün insanların ayrımsız bu haklardan yaralanması kolay olmamıştır. İnsanoğlunun bu aşamaya gelmesi için epey çile çekmesi gerekmiştir. İnsan hakları alanında çalışma yapan BM, Avrupa Konseyi, Uluslararası Af Örgütü gibi kurum ve kuruluşların hazırladıkları raporlar insan haklarının devletler tarafından ihlal edildiğini göstermektedir³⁷⁵. Hak ve özgürlükleri yeterli iç politik demokrasi sistemiyle korumanın mümkün olmadığı ülkelerde, en azından uluslararası denetim araçlarını sağlamak için uluslararası hukuk enstrümanları ortaya çıkmıştır. Bu enstrümanlar özellikle devlet rejiminin hakları koruma için yeterli olmadığı yerlerde ortaya çıkmıştır.

İnsan haklarının ikinci dünya savaşından sonra evrensel bir nitelik kazandığı söylenegelen bir ifadedir. Hakikaten 1948 BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisiyle bu süreç başlamıştır. Ancak, kanımızca, günümüz dünyasında insan haklarının reel politik olarak evrenselleştiğini söylemek güçtür. Evrenselliği zorlaştıran bazı unsurlar vardır. Birincisi, insan haklarıyla ilgili eksen kavramlar henüz yerli yerine oturmamıştır. Özellikle özgürlük ve eşitlik arasındaki denge sağlanamamıştır. Bunun sebebi ise, insan haklarının insan şerefi temeline dayandırılmamış olmasıdır³⁷⁶. İkincisi, Amerika ve Avrupa Devletlerinin iki yüzlü, çifte standartlı uygulamalarıdır. Kısaca, teorik olarak, insan haklarının evrenselliği genel kabul görmekle birlikte pratikteki görünümünün pek iç acıcı olmadığı söylemek yanlış olmayacaktır.

İnsan hakları kavramının tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi önemlidir. Ancak kabul etmek gerekir ki bu kavramı bilimsel olarak tanımlamak oldukça güçtür³⁷⁷. İnsan hakları; *"Bütünü her insanın kişiliğinin gelişmesi için vazgeçilmez*

³⁷³ TUNÇ, 1999, s. 76

³⁷⁴ Bkz. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi vb...

³⁷⁵ Şeref ÜNAL, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Haklarının Uluslar arası İlişkileri, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.89, s. 7

³⁷⁶ İbrahim, KABOĞLU, "İnsan Hakları, Azınlık Hakları ve Türkiye",Ulusalüstü ve uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, İstanbul 2002, s. 19

³⁷⁷ TUNÇ, 1999, s. 75

*olan hakları ve özgürlükleri belirleyerek, insan onurundan hareketle insanlar arasındaki ilişkileri inceleme konusu yapan sosyal bilimlerin bir dalı*³⁷⁸ olarak tanımlanmıştır. Görüldüğü gibi burada insan hakları sosyal bilim olarak kabul edilmekte ve hareket noktası olarak insan onuru esas alınmaktadır.

Başka bir tanımda; *“İnsan haklarının konusu, ulusal ve uluslararası seviyede tanınan ve belli bir uygarlık durumunda bir yandan insan kişiliğine saygı ve korunması, öte yandan ise kamu düzenini sürdürülmesi arasında uzlaşma sağlayan haklar”* olarak ifade edilmektedir. Burada pozitif hukuktan hareketle tanımlama yapılmakta insan haklarının ulusal ve uluslararası olmak üzere iki boyutu olduğu vurgulanmaktadır. Devlet otoritesini tesis ile özgürlüklerin korunması kamu hukukunda önemli problemlerden biridir. İşte yukarıdaki tanımda insan haklarının zorunlu sınırı olarak kamu düzeni kavramının da altı çizilmektedir³⁷⁹.

İnsan haklarıyla ilgili olarak daha pek çok tanım yapmak mümkündür. Ancak bu kavramın içeriğinin tespit edilmesi tanımının yapılmasından daha önemlidir. Bir hakkın tanımlanmasında üç unsur öne çıkarılabilir. Birincisi, hakkın sujesi, ikincisi, hakkın konusu ve son olarak hakkın korunmasıdır. Geçmişten günümüze insan hakları incelendiğinde³⁸⁰ insan haklarının tanınması, düzenlenmesi ve korunması sürecinin birbirine paralel bir şekilde geliştiği söylenebilir. İnsan haklarına bireylerin doğuştan sahip olduğu, insan haklarıyla ilgili çalışma yapan pek çok yazarın eserinde söylenmektedir³⁸¹. Ancak pozitif hukuk düzeni söz konusu hakları güvence altına almadığı müddetçe bu ifade çok anlamlı olmayacaktır. Çünkü insan hakları pozitif hukuk düzeni tarafından tanındığı ölçüde insan hakları hukuku ortaya çıkacaktır. Ancak bu nitelendirme daha çok uluslararası hukuk açısından geçerlidir³⁸².

İnsan hakları sürekli bir değişim içerisindedir. İnsanların ihtiyaçları arttıkça yeni haklar doğmaktadır. Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler yeni haklar ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan bu hakların insan hakları içindeki yerlerini tespit etmek gerekmektedir. Burada bazı yazarlar yeni haklara eski haklarla çatışacağı gerekçesiyle sıcak bakmamaktadır. İhtiyaçların ortaya çıkardığı yeni hak ve özgürlüklere karşı çıkmak yerine onları yeni haklarla uzlaştırma arayışına girmek,

³⁷⁸ Revue Des Droits L’Homme (RDH), 1972, vol. I, p, 50; nakleden İbrahim KABOĞLU, Kolektif Özgürlükler, DÜHF Yayınları, Diyarbakır, 1989, s. 19

³⁷⁹ KABOĞLU, 1989, s. 20

³⁸⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Donnely, Jack, Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Türkçesi, Mustafa Erdoğan-Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995

³⁸¹ Batum Süheyl, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İstanbul 1993, 25; Münci KAPANİ, Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara 1993, s. 42

³⁸² KABOĞLU, 1989, s. 21

hem hakların kategorizasyonunu kolaylaştıracak hem de insan haklarının gelişmesine katkı sağlayacaktır³⁸³.

Pozitif hukuk tarafından tanınıp korunmaya alınan temel hak ve hürriyetlerin rejimini inceleyebilmek için gruplandırma yapmak faydalı olacaktır. Tarihsel gelişim çizgisine baktığımızda insan haklarının üç kuşak halinde geliştiği görülmektedir. Birinci kuşak haklar (Kişi özgürlükleri ve siyasal haklar), İkinci Kuşak haklar (Sosyal ekonomik hak ve ödevler veya iktisadi, sosyal hak ve özgürlükler), Üçüncü kuşak haklar (Dayanışma hakları)³⁸⁴.

5.1. Kişi Hürriyetleri ve Siyasal Haklar

Bu haklar “klasik haklar”, “koruyucu haklar”, negatif statü hakları olarak da ifade edilmektedir. Kişiyi devlete ve topluma karşı koruyan haklardır. 1789 Fransız ihtilalinden sonra liste halinde yayımlanmıştır. En eski ve ilk yayınlanan haklar olduğu için bunlar klasik haklar olarak da bilinmektedir³⁸⁵.

Klasik hakların tarihsel kökeni, feodalite ile burjuvazi arasındaki çatışmalara dayanır. İki sınıf arasındaki mücadele siyasal haklarda daha net ortaya çıkmaktadır. Gittikçe güçlenen burjuvazi sınıfı da iktidardan pay istemiştir. Eşitlik ve özgürlük kavramı iki sınıf arasındaki mücadele sonucu ortaya çıkmıştır. 17. ve 18. yüzyılda Avrupa’da meydana gelen gelişmeler feodal dönemin kapanmasına yol açarken beraberinde bazı hak ve özgürlükleri de getirdi. İşte klasik hak ve özgürlükler burjuva sınıfının feodal rejime karşı verdiği mücadeleden sonra ortaya çıkmıştır³⁸⁶.

1789 Fransız ihtilalinden sonra, ihtilalciler monarşi rejimine son verdikten sonra keyfi yönetimi sınırlayabilmek için çalışmalara başlamıştır. İhtilalcilere göre, devletin müdahale ettiği alanlar ne kadar azalırsa birey o ölçüde özgür olacak ve kişi maddi ve manevi varlığını geliştirme imkanı bulacaktır. Bu anlayışa göre, devletin iktidarı bireylerin özgürlük alanlarıyla çerçevelenmiştir. Birey bu alanda özgürce hareket edebilecek, devlet bu alana müdahale edemeyecektir³⁸⁷. Bu düşünce 18. yüzyıl düşünce dünyasında ortaya çıkmış Amerikan ve Fransız bildirilerinde etkisini hissettirmiştir. Burada devletten beklenen, pasif ve negatif şekilde davranmak, gölge etmemektir. Başka bir ifadeyle, bu hakların bulunduğu alan yasak bir bölgedir ve

³⁸³ KABOĞLU, a.g.m., s. 17

³⁸⁴ İbrahim Ö. KABOĞLU, Özgürlükler Hukuku, (İnsan haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme), Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 137

³⁸⁵ ÖZER, 2005, s. 90

³⁸⁶ KABOĞLU, 1996, s. 26.; GEMALMAZ., s.536.

³⁸⁷ ÖZER, 2005, s. 91

devlet buranın sınırını aşmamalıdır. 18. yüzyılın özgürlük dünyasına hediye ettiği klasik özgürlüklere negatif özgürlükler denmesinin nedeni budur³⁸⁸. Kişi hürriyeti ve güvenliği, haberleşme hürriyeti, konut dokunulmazlığı, din vicdan özgürlüğü, hak arama hürriyeti, özel hayatın gizliliği, basın hürriyeti kişi haklarına örnek olarak verilebilir.

Siyasal haklar; vatandaşların devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardır. Bu hürriyetler diğer hürriyetler için adeta bir sigortadır. Çünkü, birey bu haklarını bilinçli ve dikkatli bir şekilde kullanırsa siyasi iktidarlar hürriyetleri sınırlama konusunda daha hassas davranırlar³⁸⁹.

Siyasi hak ve özgürlükler, yönetime katılmaya imkan verdiği için, aktif statü hakları olarak da ifade edilirler. Seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, dilekçe hakkı bu haklara örnek olarak verilebilir.

19 yüzyılda ortaya çıkan anayasacılık hareketinin temel gayesi siyasi iktidarı sınırlandırmaktır. Tarihte ilk yazılı anayasa 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasıdır. Daha sonra dünyanın pek çok ülkesinde ve bizde de yazılı anayasalar yapılmaya başlanmıştır. Aslında bu anayasalar, sanayi ve ticaret burjuvazilerinin elde ettikleri toplumsal, iktisadi ve siyasi kazanımlarının bir anlamda hukukileşmesidir³⁹⁰. Birinci kuşak hakların ortaya çıkmasında Fransız ve Amerikan devrimlerinin oldukça önemli etkileri vardır.

5.2.Sosyal Ekonomik Hak ve Ödevler

19. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen sanayi devrimi sonrası, sosyalist doktrin ile liberal burjuvazi doktrininin özeleştirisi yaparak kendilerini sosyalleştirmesi sonucu sosyal ve ekonomik haklar ortaya çıkmıştır³⁹¹.

1789 Fransız ihtilalinin önemli özelliklerinden birisi, bireye verdiği önemdir. Bildiride fert, toplumun temel unsuru ve esas amacı olarak değerlendirilmiştir. Bildirinin başlangıç kısmında, kişi haklarının önemine işaret edilmiş ve geçmişte yaşanan sıkıntıların ana sebebinin, kişi haklarına saygı gösterilmemesi olduğu ifade edilmiştir. Bildiri, madde bazında incelendiğinde, felsefi, siyasi, ekonomik ve sosyolojik açıdan bireyci bir yaklaşıma sahip olduğu görülecektir. Kısa bir süre sonra bu bireyci yaklaşım eleştirilmeye başlanmıştır. Çünkü bu anlayış insanı içinde

³⁸⁸ KAPANI 1993, s. 50

³⁸⁹ ÖZER, 2005, s. 93

³⁹⁰ KABOĞLU 1996, s. 26

³⁹¹ GEMALMAZ, 2001, s.537.

yaşadığı toplum ve çevreden soyut bir şekilde ele alıyor, insanın günlük hayat şartları ile mücadele eden ve ayakta kalmaya çalışan bir varlık olduğu gerçeğini göz ardı ediyordu³⁹².

19. yüzyılda gelişen ve değişen ekonomik ve sosyal şartlar, Fransız insan hakları bildirgesindeki hak ve özgürlüklerin yetersizliğini, bu listeye yeni hak ve özgürlüklerin eklenmesi gerektiğini göstermiştir. Devlet artık, pasif rolünü terk etmeli, ülkede yaşayan her vatandaşının hak ve özgürlüklerden yararlanabilmesi için müdahalede bulunmalı ve gerekli tedbirleri almalıdır. Bu yeni anlayışa göre insan, bireyci yaklaşımda olduğu gibi içinde yaşadığı toplumdan soyut bir varlık olarak değerlendirilmemekte, içinde yaşadığı toplumun sosyal şartları ile çevrili olan bir kişi olarak ele alınmaktadır³⁹³. Bu yaklaşımda bireye, devletin müdahalelerine karşı ileri sürebileceği negatif haklar yanında, devletten olumlu bir davranış, hizmet ve yardım isteme hakkı veren pozitif haklar da tanınmıştır. Böylece devlet vatandaşlarına sadece özgürlük vermekle yetinmeyecek insan onuruna yakışır bir hayat sağlamakla da yükümlü olacaktır. Sosyal ekonomik hak ve ödevler devlet anlayışında da değişiklik yapmış ve “hizmet eden devlet ve “koruyucu devlet” anlayışını getirmiştir³⁹⁴.

Bireyci hürriyet anlayışı gibi sosyal ekonomik haklar da ilk kez Fransız ihtilalinde görülür. Robespierre tarafından Konvansiyona sunulan tasarıda sosyal haklardan bahseden kısımlar vardır. “Kamu yardımları kutsal bir borçtur. Toplum, çalışabileceklere iş bulmak, çalışamayacak durumda olanlara da yaşama imkanları vermek suretiyle yoksul vatandaşların geçimini sağlamak zorundadır (m.21)”. Benzer şekilde “Öğrenim herkesin ihtiyacıdır. Toplum, kamu eğitimin gelişmesine bütün gücüyle yardım etmek ve öğrenim imkanlarını bütün vatandaşlara sağlamak zorundadır (m.22)”³⁹⁵. Sosyal ekonomik haklara ilk kez yer veren anayasalar, 1917 Meksika, 1919 Almanya, 1924 Sovyetler Birliği Anayasalarıdır³⁹⁶.

Sosyal ve ekonomik hakların anayasalara girmesi Birinci Dünya Savaşıyla birlikte başlamış ve İkinci Dünya Savaşından sonra bu süreç hızlanmıştır³⁹⁷. İkinci Dünya Savaşı demokrasi ve insan hakları kavramlarını kabul etmeyen baskıcı rejimlere karşı yapılmıştır. Daha savaşımdan başından itibaren bu savaş, baskıcı

³⁹² KAPANİ 1993, s. 49.

³⁹³ KAPANİ 1993, s. 52

³⁹⁴ ÖZER, 2005, s. 92

³⁹⁵ KAPANİ 1993, s. 53

³⁹⁶ GEMALMAZ, 2001, s.182.

³⁹⁷ ÖZER, 2005, s. 92

rejimlere karşı adeta özgürlük savaşı şekline bürünmüştür³⁹⁸. Savaş devam ederken Avrupa’da barışın yeniden tesis edilebilmesi ve ayaklar altına alınan insan haklarının korunabilmesi için çalışmalara yapılmaya başlanmıştır. İşte bu çalışmalar sırasında sosyal ekonomik hak ve ödevler anayasalarda yer almaya başlamıştır.

Sosyal ekonomik hak ve ödevlerde kişi hak ve ödevlerinin tersine devletin aktif olarak bir şeyler yapması gerekir. Bu hürriyetler devlete bazı sorumluluklar yüklemektedir. Vatandaşın refah seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak³⁹⁹, işsizliği önlemek, milli gelirin adil bir şekilde dağılımını sağlamak, çalışanların adil bir ücret almaları⁴⁰⁰, herkese sosyal güvenlik imkanı sağlamak⁴⁰¹ gibi. Kısaca devlet vatandaşlarının insan haysiyetine uygun bir şekilde yaşayabilmesi için gerekli önlemleri alacaktır⁴⁰².

5.3. Dayanışma Hakları

Bu kategori, üçüncü kuşak haklar olarak da ifade edilmektedir. Bu hakların ortaya çıkmasında sömürgecilikten yeni kurtulan “üçüncü dünya” devletlerinin önemli bir etkisi olmuştur. Üçüncü kuşak hakların ortaya çıkış sebebi ise bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmelerdir. İkinci Dünya Savaşında atom bombasının kullanılması pek çok yerde endişeye yol açmıştır. Benzer şekilde insanoğlunun sanayi ve ticaret alanında sınırsız büyüme isteği çeşitli çevre sorunlarına yol açmıştır. Kısaca, devletlerin hem kendi içinde hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde yaşanan dengesizlikler ve çatışmalar dayanışma haklarının alt yapısını oluşturmuştur⁴⁰³.

Sinai ve teknolojik alanda meydana gelen gelişmelerin çevrede oluşturduğu zararlı etkiler toplumlarda bir bilinçlenmeye yol açmıştır. Bu durum da ister istemez yeni talepleri gündeme getirmiştir. Eskiden çevreciler tarafından savunulan dengeli ve korunmuş bir çevrede yaşama isteği geniş toplum kesimlerince de benimsenmeye başlamıştır. Belli bir süre sonra problem sağlıklı ve dengeli çevrede yaşamayı aşır insanoğlunun geleceğinin ne olacağı, neslinin devam edip etmeyeceği noktasına gelmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda dayanışma hakları, BM İnsan Hakları Üçüncü

³⁹⁸ KAPANİ 1993, s. 57

³⁹⁹ 1982 Anayasası m.49

⁴⁰⁰ 1982 Anayasası, m.55

⁴⁰¹ 1982 Anayasası, m.60

⁴⁰² ÖZER,2005, s. 92

⁴⁰³ KABOĞLU 1996, s. 28

Paktı Öntasarısında yerini bulmuştur. Çevre hakkı, gelişme hakkı, barış hakkı ve insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı⁴⁰⁴ örnek olarak verilebilir.

5.4. Azınlık Haklarının Niteliği (Bireysel Haklar- Kolektif Haklar)

18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan liberal düşüncüyü savunan kişiler, özgürlüklerin iktidar tarafından kötüye kullanılmasını önlemek için, kişiler ve halklar için tanınan hakların garanti edilmesini talep ettiler. İnsan haklarının bireylere ve milletlere miras olarak kaldığını ilan ettiler. Fransız devriminden günümüze bireylerin ve milletlerin özgürlüklerini hep birlikte kazandıklarına inanılır. Bireyler, tek bir milletin ferdi olarak devlet iktidarına katılmışlardır. Bu iktidar ise, medeni ve siyasal, özel ve kamu haklarını güvence altına almıştır⁴⁰⁵.

İnsan haklarının niteliği konusunda temel olarak bireyciler ve kolektivistler olmak üzere iki temel yaklaşım vardır. Bireyciler, bireyin ahlaki bakımdan gruptan önce geldiğini ileri sürerler. Bunlara göre, grup ancak kendisini oluşturan bireylerin refahına katkıda bulunduğu için önem taşır. Eğer bireyler, grubu artık mevcut kültürel pratikleri sürdürmeye değer görmüyorsalar o zaman grubun bu pratikleri korumada bağımsız bir menfaati kalmaz. Dolayısıyla, bireylerin bu pratikleri değiştirme ya da reddetmesini grup engellememelidir⁴⁰⁶. Bireycilere göre, etnik ve ulusal grupların herhangi bir kolektif hakkı yoktur.

Kolektivistler ise, bir grubun çıkarlarının onu oluşturan üyelerin çıkarlarına indirgenmesini kabul etmezler. Onlara göre, kolektif haklar bireylerin haklarıyla eşittir. Bireysel hakları savunanlar, bireyin ne olduğunu tanımladıktan sonra bireylerin çıkarlarını açıklar ve buradan bu çıkarları koruyan bir dizi hak ortaya çıkarır. Benzer şekilde, kolektivistler önce grubun ne olduğunu tanımlar. Daha sonra, grubun çıkarlarını açıklar ve buradan bir dizi grup hakları ortaya çıkarır. Nasıl bireysel haklar, her bireyin kişisel özgürlükte çıkarının olmasından doğarsa grup hakları da her grubun kendi çıkarının olmasında doğar. Sonuç olarak, grup hakları, grubu oluşturan bireylerin haklarından önce gelmelidir⁴⁰⁷.

Doktrinde, pek çok kolektif hak tanımı yapılmıştır. Ortak yaklaşım, tanımı gereği kolektif hakların bireysel hak olmadığı yönündedir. Kolektif haklar, topluluk

⁴⁰⁴ KABOĞLU, 1996, s. 29.; GEMAALMAZ, 2001, s.537.

⁴⁰⁵ Joseph, PESTIEAU, "Minority Rights: Caught Between Individual Rights and Peoples' Rights." Canadian Journal of Law and Jurisprudence Vol.4, no 2 July 1991, s. 361

⁴⁰⁶ KYMLICKA, 2000, s. 90

⁴⁰⁷ KYMLICKA, 2000, s. 90

tarafından kullanılan ve onlara uygun düşen haklar anlamına gelir ve bu noktada toplumu oluşturan bireylere tanınmış haklardan farklıdır belki de onlarla çelişir. Ancak, gruplara verilmiş hakların son tahlilde bireyler tarafından kullanılacağı unutulmamalıdır⁴⁰⁸. Örneğin bir gruba verilen, mahkemelerde dilini kullanma hakkı o gruba ait bireyler tarafından kullanılacaktır.

Görüldüğü gibi, bireyciler ve kollektivistler, grupların bireysel üyelerinden bağımsız olarak hakları veya çıkarları olabileceği konusunda farklı düşünmektedir. Bireyin veya grubun önceliği üzerine yapılan bu tartışma oldukça eskidir. Ancak bu tartışma, batılı demokrasilerdeki grup farkına dayalı hakların değerlendirilmesi açısından yetersizdir. Bu hakların çoğu, grupların bireylere önceliğinden ziyade, farklı gruplara farklı hakları vermede adaleti sağlamayı hedeflemektedir.

Birey ve bireyin sahip olduğu haklara verilen değer bütün dünyada gün geçtikçe artmaktadır. Birey hakları lehinde söylenenler, ona karşı çıkan modası geçmiş görüşlerden daha kuvvetlidir. Her birey farklıdır, bireyin yaşamı, topluma olan faydaları, özverileri, kişilik yapısı toplumdaki diğer kişilerden farklıdır.

Kollektif haklarda grubun belirli hakları elinde tutması ve koruması kabul edilmektedir. Ancak aynı koruma, bir grup üyesi olan birey için geçerli değildir. Bu duruma ilişkin en açık ve en klasik örnek halklara tanınan bazı haklardır. Self determinasyon hakkı, doğal zenginlikleri ve kaynakları özgürce tüketme hakkı. Öte yandan, bireylerden oluşan bir grup, grubun her bir üyesinin lehine olan ve onları güvenceye alan bir anlaşma yapmaya da hak kazanabilir⁴⁰⁹. 1948 yılında imzalanan “Birleşmiş Milletler Soykırım Suçlarını Önleme ve Cezalandırma Anlaşması” buna örnek olarak verilebilir. Bu anlaşmanın temel amacı ulusal, etnik, ırksal veya dinsel grupları fiziksel zarar risklerine karşı korumaktır. Anlaşma, söz konusu grupların üyelerinin korunmasını güvence altına almaktadır.

19. yüzyılda meydana gelen Fransız ihtilali dünyadaki bütün devletleri etkilemiştir. İhtilalin bireycilik anlayışının doğal sonucu olarak bütün rejimler kolektif özgürlüklere mesafeli davranmışlardır. Bu özgürlüklerin pozitif hukuk tarafından tanınması için 20. yüzyılı beklemek gerekecektir.

⁴⁰⁸ Will KYMLİCKA, Çok Kültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 87

⁴⁰⁹ Francesco CAPOTORTI, “Are Minorities Entitled to Collective International Rights?” The Protection of Minorities and Human Rights. Edited by Yoram Dinstein- Mala Tabory, Kluwer Academic Publishers 1992, s. 506

1917 Meksika Anayasası kolektif özgürlüklere ilk yer veren anayasadır. Çalışan kadın ve çocukların korunması ve çalışma şartlarının düzenlenmesi, dinlenme hakkı, asgari ücret, sendika kurma hakkı, grev hakkı (m123)⁴¹⁰ anayasadaki kolektif haklara örnek olarak verilebilir. 1919 Almanya Weimar anayasası da kolektif özgürlükler konusunda daha da ileri düzenlemeler yapmıştır⁴¹¹. Anayasa devlete vatandaşın refah seviyesini yükseltme görevi vermiştir. Devlet, ekonomik hayatı adalet esaslarına göre düzenleyecek ve vatandaşına insan onuruna yakışır bir hayat standardı sağlayacaktır. Yugoslavya (1921), Polonya (1921), Estonya (1920), Romanya (1923), İspanya (1931), anayasaları da kolektif özgürlüklere metinlerinde yer vermişlerdir.

İkinci dünya savaşından sonra insan hakları artık devletlerin bir iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası alana taşınmıştır, kısaca evrensel bir nitelik kazanmıştır. Savaştan sonra yapılan yeni anayasalarda kolektif haklar daha geniş bir şekilde yer almaya başlamıştır. 1946 Japon Anayasası, 1947 İtalyan Anayasası, 1949 Alman Anayasası, 1946-1958 Fransız Anayasaları, 1961 Türk Anayasası örnek olarak verilebilir.

18. yüzyıldan beri, birey ve grup hakları arasında bir rekabet vardır. İktisatçılar ve batılı liberaller, her çeşit grup veya azınlık haklarını dışlayarak bireysel haklar üzerinde odaklanmışlardır. Toplum bilimciler, sosyalistler ve batılı olmayan insan hakları savunucuları ise, kolektif hakları savunmuşlardır. Her iki taraftan çok az kişi, hem bireysel hakların hem de kolektif hakların kendi yerleşik sınırlarını koruyup bunların devlete karşı koruması gerektiğini düşünmüştür. İlk insan hakları belgelerinde (Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Bildirisi- Fransız İhtilali gibi) toplum sözleşmesi fikrine dayalı olarak bireysel haklara vurgu yapılmıştır. 19. yüzyılda ise, ulus devletin etkisiyle halkların hakları öne çıkmıştır. Dini azınlıkların haklarını güvenceye alan antlaşmaların izi 16. yüzyıla kadar sürdürebilse de bu konuda belli bir standardın sağlanabilmesi Doğu Avrupa ve Balkanlardaki etnik ve dinin azınlıkların gündeme geldiği 19. yüzyılın sonlarında mümkün olmuştur⁴¹².

⁴¹⁰ KAPANI 1993, 55

⁴¹¹ ÖZER, 2005, s. 93.; GEMALMAZ, s.183.

⁴¹² HADDEN, 1998, s. 29

Bireysel ve kolektif haklarla ilgili olarak ilginç görüşler de bulunmaktadır. Toplumdaki bir kişinin kaybı aslında diğerinin kazancıdır. Bu açıdan baktığımızda aslında kolektif haklar bireysel haklar üzerinde baskı oluşturabilir⁴¹³.

Kolektif hakların eğreti bir şekilde durduğu ileri sürülmektedir. Hiç kimse kendisi dışındaki birisinin neyi yapmasının zorunlu olduğu konusunda karar veremez. Birey sadece kendi hayatına yön verebilir. Bu yüzden haklar, neyi yapabileceği konusunda bireye garanti vermelidir. Birey kendi amaçlarına ulaşmada kişisel dokunulmazlığı olduğu konusunda ikna edilmelidir. Bu durum, diğer bütün özgürlüklere temel teşkil edecektir. Bireysel hakların diğer bir amacı; bağımsızlığı ve kişi dokunulmazlığını garanti altına almasıdır⁴¹⁴. Bu durum da toplumda demokratik, çoğulcu bir yapının oluşmasına yardımcı olur.

Kolektif hakların ayırt edici üç özelliğinden bahsedilebiliriz. Birincisi, kullanım biçimi, ikincisi tarihsel gelişimi son olarak da hakkın öznesi.

Bireysel hak veya kolektif hak ayrımı hakkın kullanılmasıyla ilgilidir. Bireysel haklar kişinin bizzat kendi iradesiyle kullanabildiği özgürlüklerdir⁴¹⁵. Seyahat hakkı, haberleşme hakkı, din vicdan hürriyeti, yerleşme hürriyeti, düşünce ve kanaat hürriyeti, hak arama hürriyeti gibi⁴¹⁶. Kolektif hakların özelliği ise, ancak birden fazla insanın bir araya gelmesiyle kullanılabilmesidir. Sendika kurma hakkı, grev hakkı, siyasi parti kurma hakkı, dernek kurma hakkı, toplantı ve gösteri yapma hakkı örnek olarak verilebilir⁴¹⁷. Görüldüğü gibi kolektif hakların kullanılabilmesi için birden fazla kişinin varlığı gereklidir. Kolektif hakların diğer bireysel haklar gibi insan haklarından olduğu pek çok yazar tarafından vurgulanmaktadır.

Bir sendikanın kurulabilmesi, ortak menfaatler için birden fazla kişinin iradesini aynı yönde beyan etmesini gerektirir. Her ne kadar sendika özgürlüğü bireysel hak gibi gözükse de sendikal eylem birden çok bireyin birleşmesiyle ortaya çıkabilir. O halde, kolektif hakları diğer haklardan ayıran en önemli kriter kullanılma şeklidir. Eğer bir hakkın kullanılabilmesi toplu hareket veya topluluğa bağlıysa ortada kolektif hak söz konusudur. Toplu olma şartı, eylemin başında arandığı gibi daha sonraki aşamalarda da aranır. Kullanılması bakımından topluluğu gerektiren özgürlükler için

⁴¹³ PESTIEAU, 1991, s. 362

⁴¹⁴ PESTIEAU, 1991, 362

⁴¹⁵ Yoram DİNSTEIN, "Collective Human Rights of People and Minorities" International and Comparative Law Quarterly Vol.25, 1976, s. 102

⁴¹⁶ 1982 Anayasası m. 17 vd...

⁴¹⁷ KABOĞLU, 1989, s. 33

doğası gereği kolektif hak olarak nitelendirilebilir⁴¹⁸. Öte yandan bazı haklar ise, bireysel hak olduğu halde günümüzde artık tek başlarına kullanılabilmeleri gittikçe zorlaşmaktadır. Basın özgürlüğü, eğitim özgürlüğü gibi. Ayrıca, bazı bireysel haklar aynı zamanda kolektif görünüme sahip olabilir. Örneğin din özgürlüğü bireysel bir haktır. Ancak bu özgürlük bir toplumda diğer üyelerle birlikte kullanıldığında kolektif bir boyut kazanır. Aynı şekilde her insanın ve bütün halkların gelişme hakkına sahip olduğunu belirten gelişme hakkı aynı zamanda kolektif hakkı ima etmektedir⁴¹⁹.

İnsan haklarının tarihsel gelişimi incelendiğinde ilk önce bireysel hakların ortaya çıktığı görülür. 20. yüzyılda özgürlükler konusunda bir dönüşüm yaşanmıştır. Bireysel hakların yanında sosyal ekonomik haklar da ortaya çıkmıştır. İnsan haklarıyla ilgili yeni metinlerde bireyden çok kişiden söz edilmeye başlanmıştır. Kişi sözlük anlamına baktığımızda insan, kimse, şahıs olarak ifade edilmektedir⁴²⁰. Kişi kavramı, insanı aşan bir içeriğe sahiptir. Kişi kavramı, insanın bütünleştiği ancak kendine özgü amacıyla insanı aşan toplumsal grupların dışında düşünülmesini pek mümkün olmadığını ifade eder⁴²¹. Dolayısıyla kişi kavramının içine gruplar da dahil edilmiş olmaktadır.

İnsan haklarının tarihsel gelişiminde; ilk başlarda devletin negatif bir tutum sergilemesi, başka bir ifadeyle gölge etmemesi istenmiştir. Daha sonra bu yaklaşımda değişiklik olmuş, devletin negatif bir tutum yanında pozitif bir tutumda bulunması gerektiği kabul edilmeye başlamıştır. 1789 Fransız İhtilali sonucunda yaygınlaşan bireycilik zamanla zayıflamış ve sosyal haklar, grup hakları da uluslararası hukuk metinlerinde kendine yer bulmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bireysel özgürlükler yanında kolektif özgürlükler de anayasalarda yer almıştır⁴²².

Kolektif özgürlüklerin son ayırt edici özelliği, hakkın öznesi açısındanadır. Birey, bireysel hakların öznesidir. Kolektif hakların özneleri ise, sadece bireyler değil, aynı zamanda birey toplulukları ve kişi gruplaşmalarıdır. Gruplar sürekli olabileceği gibi geçici de olabilirler⁴²³. Sivil toplum örgütleri, katılımcı demokrasi anlayışında önemli bir yer tutar. Çünkü seçim zamanı dışı zamanlarda vatandaşlar seslerini

⁴¹⁸ Jean, RİVERO, Sur le Droit au Developpement, UNESCO, UN Doc. 55-78/Conf./6302 1978, nakleden, KABOĞLU, 1989, s. 34

⁴¹⁹ Bedjaoua, MOHAMMED, International Law, Achievements and Prospects. London 1991, s. 1053

⁴²⁰ www.tdk.gov.tr (Erişim tarihi: 01.05.2007)

⁴²¹ KABOĞLU, 1989, s. 55

⁴²² ÖZER, 2005, s. 92

⁴²³ KABOĞLU, 1989, s. 56

ancak bu örgütler sayesinde duyurabilirler. Baskı grupları ve menfaat grupları da sivil toplum kuruluşları içerisinde yer alır. Baskı grupları üyelerinin menfaatlerini gerçekleştirebilmek amacıyla siyasi iktidar üzerinde sürekli baskı yaparlar. Menfaat grupları ise, üyelerinin belli konulardaki menfaatlerini gerçekleştirmek için bir araya gelirler. Menfaat gruplarının özelliği geçici oluşudur. Menfaat gerçekleşince grup dağılır⁴²⁴. Eğer menfaat grupları devamlılık gösteriyorsa zaten baskı grubuna dönüşmüş demektir. Süreklilik arz eden gruplara; dernekler, sendikalar, siyasi partiler örnek olarak verilebilir. Toplantı ve gösteri yapmak için toplanmış gruplar da geçici bir nitelik arz eder.

İnsan haklarının önemli bir özelliği, insanı siyasi, toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde söz sahibi yapmasıdır. Ancak bireyin bunu tek başına gerçekleştirmesi zordur. İnsanın siyasi, sosyal ve ekonomik yapıda söz sahibi olmasında grup hakları önemli bir kilometre taşıdır. Kolektif haklar, sadece kullanışları açısından toplu değil aynı zamanda tabiatları gereği toplu niteliktedir. Hakikaten bireyler söz konusu hakları tek başlarına kullanamazlar⁴²⁵. Hakkın öznesi kriterini bu açıdan kolektif hakları ayırt etmede önemli bir ölçü olarak düşünebiliriz.

Bireysel ve kolektif hakların sözleşmelerde düzenlenmesi de zaman zaman farklılık arz etmektedir. Mesela, temiz bir çevrede yaşama hakkı Afrika Şart'ında (m.24)⁴²⁶ halkların hakkı olarak düzenlenmiştir. Bu hak genelde iç hukuk düzenlemelerinde kişi hakkı olarak düzenlenmektedir. Öte yandan bir kişi hakkı olarak düzenlendiğinde çevre hakkının daha etkili korunacağı da düşünülebilir.

Halkların hakları ile kolektif hakları karıştırmamak gerekir. İki kavram farklıdır. İnsan hakları, bireysel veya kolektif olabilir. Halkların hakları kolektif olmasına rağmen uygulamada mükemmel bir bireysel hak olarak uygulanabilir⁴²⁷.

Sonuç olarak bütün insan haklarının kolektif bir görünüme sahip olduğu söylenebilir. Bütün insan haklarının gerçekleştirilebilmesi kolektif hareket gerektirir. Bu anlayış, açık bir şekilde modern insan haklarını teorisyenleri tarafından da ifade edilmiştir. Devlet ve toplum büyük ölçüde insan haklarının gerçekleştirildiği araçlardır⁴²⁸.

⁴²⁴ ÖZER, 2005, s. 104

⁴²⁵ KABOĞLU, 1989, s. 65

⁴²⁶ KUZU 1994, s. 826

⁴²⁷ KABOĞLU, 1989, s. 67

⁴²⁸ Jack, DONELLY, "The Theology of the Right to Development: A Reply to Alston", California Western International Law Journal, Vol. 15 1985, s. 521

İnsan hakları teorisinde, yukarıda açıklamaya çalıştığımız ve henüz çözülememiş bireysel haklar ve kolektif haklar problemi azınlık hakları açısından da geçerlidir. Azınlık haklarının bireysel haklar olduğunu iddia edenler olduğu gibi kolektif hak olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır.

Devletler hukukunda kabul edilen ilkeye göre; sadece egemen devletler hak ve yükümlülüklere sahiptir, dolayısıyla bireyler hukuk düzeninin öznesi değildir. Devletler hukukunda birey en fazla dolaylı olarak lehine düzenleme yapılan bir birim olarak ortaya çıkar. Aynı anlayış gruplar için de geçerlidir. Klasik devletler hukuku anlayışında bireylerin ve toplulukların korunması oldukça zordur. Ancak günümüzde, azınlıkların ve ulusal grupların haklarının uluslararası düzeyde korunması konusunda klasik devletler hukuku anlayışı terkedilmiştir. Ortaya çıkan bu yeni durumu BM antlaşmasının 2. maddesinin 4. fıkrasında görürüz. Buna göre; devletlerin savaş hakkı ortadan kaldırılmış, devletlere barışı koruma yükümlülüğü getirilmiştir. Bu sonuç, devletlerin egemenliğinin uluslararası hukuk düzeninde sınırlandırıldığının bir göstergesidir. Günümüz dünyasında, devletler her ne kadar uluslararası hukuk düzenindeki hakim pozisyonlarını koruma konusunda kararlı olsalar da dünya siyasetinin biricik aktörü olmaktan çıkmışlardır⁴²⁹. Sivil toplum örgütleri, çok uluslu şirketler, sermaye gibi pek çok unsur dünya siyasetinde etkili olmak için çaba göstermektedir.

Uluslararası alanda grup haklarının korunmasına ilişkin çalışmalar MC döneminde başlamıştır. Hatta ilginçtir grup haklarını koruma çalışmaları birey haklarını koruma çalışmalarından önce başlamıştır. MC döneminde, azınlıklar hak sahibi olarak değil haktan yararlanan gruplar olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde azınlıkların himayesi, devletler arasında yapılan ikili ve çok taraflı antlaşmalarla sağlanmaya çalışılmıştır. Azınlıklar, bir devlet içinde yaşayan etnik grup oldukları için uluslararası hukuk kurallarının uygulanması için gerekli olan organlara sahip değildir. Bu nedenle, azınlıklar için etkin bir koruma ancak ulusal ve uluslararası hukuk işbirliğiyle sağlanabilecektir⁴³⁰. Başka bir ifadeyle, uluslararası alanda alınan bir karar ulusal hukuk aracılığıyla uygulanacak ve böylece azınlık koruma sistemi etkin hale gelecektir.

Pek çok uluslararası bildiri ve sözleşmede “azınlıklara mensup kişilerin hakları” ifadesi kullanılmıştır. Örneğin, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi 27.

⁴²⁹ ARSAVA, 1992, s.13

⁴³⁰ ARSAVA, 1992, s. 14

maddesinde bu ifade tercih edilmiştir. Bu ifadenin tercih edilmesinin birinci sebebi; 1. Dünya Savaşı sonrasında meydana getirilen azınlık koruma sisteminde hakların azınlıklara değil bireylere tanınmasıdır. İkincisi, bireysel hakları düzenleyen sözleşmenin, bütünlüğünün bozulacağı endişesidir. Üçüncüsü ise siyasidir. Azınlık gruplarına haklar tanınması, toplumun bütünün çıkarlarını temsil eden devletin karşısında belirli bir grubun çıkarlarını temsil eden birimlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır⁴³¹. Sonuç olarak, tasarının hazırlık çalışmaları sırasında grup hakkı olarak düşünülen azınlık hakları yukarıda açıkladığımız endişelerden dolayı “azınlıklara mensup kişilerin hakları” olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla burada azınlıklara tanınan haklar, aksi iddia edilse de⁴³² kanımızca bireysel haklar kategorisinde değerlendirilebilecektir.

Azınlık haklarının niteliği konusunda Avrupa Konseyince hazırlanan “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” bu konuda ara bir çözüm benimsemiştir. Sözleşmenin 3. maddesinin ikinci fıkrasına göre; ulusal azınlıklara mensup kişiler bu sözleşmede korunan ilkelerden kaynaklanan hak ve özgürlükleri hem tek başlarına hem de topluluğun diğer üyeleriyle birlikte kullanabileceklerdir. Öte yandan bir azınlığa mensup olan kişi, haklarının gruba katılmak zorunda değildir. Bu konudaki kararı kişisel tercihinin bağlıdır. Bu tercihin o kişi açısından dezavantaj doğurmayacağı yine sözleşmenin 3. maddesinde belirtilmiştir. 3. maddeyle, hem herhangi bir azınlığa mensup olan ve bu kimliğini korumak isteyen kişiler hem de bu kimliğini korumak istemeyen kişiler güvence altına alınmaktadır.

2. Dünya savaşıdan sonra BM Genel Sekreterliği tarafından 1950 yılında hazırlanan bir raporda; insan haklarının korunmasına ilişkin yapılan çalışmaların azınlıkların korunmasına da hizmet edeceği gerekçesiyle ayrı bir azınlık hukukuna gerek olmadığı ifade edilmiştir. Gerçekten, bireysel insan haklarının grup haklarının koruması için kullanılmasında herhangi yanlış bulunmamaktadır. Çünkü, ulusal grup haklarının önemli dayanaklarından birisi, bireylerin kendileri açısından herhangi bir endişeye kapılmaksızın bir gruba ait olduklarını açıklayabilme hakkıdır. Ancak, bireysel haklar tek başına grup haklarını korumada yeterli olmamaktadır. Bu nedenle son yıllarda grup haklarına yeniden bir dönüş olduğu gözlenmektedir⁴³³.

⁴³¹ CAPOTORTİ 1991, s. 35.; PEJİC, 1997, s. 674.

⁴³² Örneğin bkz. ALPKAYA, 1992, s. 158

⁴³³ ARSAVA, 1992, s. 14

Azınlık haklarının -bizce de isabetli olan- birbiriyle ilgili ve kişi haklarına dayalı olduğunu ileri süren görüşler bulunmaktadır. Bunlara göre; azınlık hakları, bireysel insan hakları kategorisinde değerlendirilmelidir. Var olma hakkı, ayrımcılık yapılmaması, eşit olma hakkı, ifade, din, kültür özgürlüğü kişisel ve azınlık haklarının bir parçasıdır. Öte yandan azınlık haklarının kolektif boyutu da vardır. Azınlık hakkının varlığı, sadece fiziksel varlığa bağlı değildir. Söz konusu grubun diğerlerinin yanında, farklılığını kaybetmeden kültürel, dinsel, dilsel varlığını devam ettirmeyi de içerir. Bu grup kapsamında, eşitlik hakkı, ayrımcılık yapmama, sık sık eşit fırsatları tarihi olarak bastırılmış gruplara yapılan pozitif aktif ve pozitif ayrımcılık problemine neden olmaktadır. Azınlıkların, dini, dilsel, kültürel politik otonomi özgürlüğü genellikle self determinasyon kavramı ve bağımsız devlet fikri ile ilişkilendirilmektedir. Bu durum, dünya düzeni açısından en büyük tehdit olarak algılanmakta ve devletlerde ve hükümetlerde endişeye yol açmaktadır⁴³⁴.

Ulusal grup haklarına hukuki dayanak teşkil eden en önemli ilke, self determinasyondur. Ancak kanımızca bu ilkenin içeriği üzerinde aşağıda açıklanacağı üzere tam bir uzlaşma bulunmamaktadır. Örneğin, bu hakkın sadece halklara tanındığı ulusal gruplara tanınmadığı ileri sürülmektedir. Öte yandan bu ilkenin kabulü, ulusal gruplar açısından kendiliğinden ulusal grup hukuku tesis etmemekte, sadece yapılacak uluslararası bir grup hukuku oluşturma çalışmalarına dayanak teşkil etmektedir. Self determinasyon ilkesi, ulusal grupların sahip olabileceği tek hak değildir. Bu ilke öncelikle bir ulusal grubun yaşadığı bölgenin başka bir devlete bırakıldığı durumlarda etkisini göstermektedir. Oysa, varlığını devam ettirmek isteyen bir gruba içinde yaşadığı devletin yasama, yürütme ve yargısı tarafından temel hak ve hürriyetlerin tanınması ve o grubun ilgili devletin organları tarafından dikkate alınması gereklidir⁴³⁵.

Sonuç olarak, azınlık haklarının niteliğinin bireysel hak olduğu yönündeki genel eğilim⁴³⁶ bizce de isabetlidir. Uluslararası sözleşmelerde, bu eğilime uygun olarak “azınlığa mensup bireyler” ifadesi kullanılmaktadır. Bu tercihin birinci sebebi, ülke bütünlüğünün bozulmasından endişe eden devletlerin azınlıklara kişilik verilmesini istememeleridir. İkincisi, bireyi grubun baskısından korumaktır. Grup haklarının en önemli özelliği, bireyin herhangi bir zarar doğabileceği endişesi

⁴³⁴ REHMAN, 2002, s. 99

⁴³⁵ ARSAVA, 1992, s. 15

⁴³⁶ Karşı görüş için, bkz. ALPKAYA, 1992, s. 158

olmaksızın bir gruba ait olup olmadığı konusunda özgürce açıklama yapabilmesidir⁴³⁷. Bu tür baskılar olabileceği endişesiyle de azınlık haklarının bireyselliğine vurgu yapılmıştır.

6. SELF DETERMİNASYON HAKKI VE AZINLIK HAKLARIYLA İLİŞKİSİ

Self- determinasyon, uluslararası alanda en çok tartışılan konulardan birisidir. İçeriğinin ne olduğu konusunda uzlaşma bulunmasa da kavram uluslararası hukukun bir parçası haline gelmiştir⁴³⁸. Fransız ihtilali ve Amerika bağımsızlık savaşıyla başlayan hareket, daha sonra uluslararası arenaya sıçramıştır. Bugün dünyanın pek çok bölgesinde yaşayan ve etnik, dilsel, ya da dinsel açıdan farklı topluluklar self determinasyona dayanarak bağımsızlık talep etmektedir.

İnsan haklarıyla ilgili belgeleri incelediğimizde, hemen hepsinde self determinasyon hakkının yer aldığını görürüz. Bu hak salt bir insan hakkı olarak değerlendirilse bile, devletler bu hakkın her zaman kötüye kullanılabileceği konusunda endişe etmişlerdir. Self determinasyon hakkı, bir halkın dilediği yönetim şeklini seçme, bağımsız bir devlet kurma dahil başka devletlerle birleşme hakkını da kapsamaktadır. Terim, uluslararası alanda çok kullanılmasına rağmen hakkın içeriği konusunda devletler arasında bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise devletlerin parçalanma ya da hükümetlerin ihtilal korkusudur. Bu yaklaşımın doğal sonucu, self determinasyon hakkının uluslararası alanda sınırlı bir şekilde uygulanmasıdır⁴³⁹.

Bir ulusun kendi kaderini tayin etme hakkı nedir? Bu konudaki tartışmalar uzun yıllardır sürmektedir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Self determinasyon, yeni uluslararası toplumun en önemli kavramlarından birisidir. Self determinasyon kavramı, dünya toplumunun temel oyun kurallarının yeniden yapılanmasında ve tanımlanmasında yeni bir süreç başlatmıştır⁴⁴⁰. İdeolojik kökenleri, kavramı çok yönlü fakat aynı zamanda son derece

⁴³⁷ TUNÇ, 2004, s. 191

⁴³⁸ Fatma TAŞDEMİR, "İsrail-Filistin Sorununun Self Determinasyon Hakkı Çerçevesinde Analizi" G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, C.2, S.2, 2000, s.218.

⁴³⁹ HAZIR, 1996, s. 271; Jack Donnelly, Teoride ve Uygulamada İnsan Hakları, Çev. Mustafa Erdoğan-Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara 1995, s. 158

⁴⁴⁰ Kavramın eleştirisi için bkz. Hakan Karakuş, "Avrupa sadece Makyaj istiyor", <http://www.evrensel.net/00/07/11/politika.html> (Erişim tarihi: 04.05.2007)Yazara göre; sömürgeci ülkeler yeni sömürgecilik dönemine geçerken self determinasyon kavramını ortaya atmışlardır. Halkların kendi kaderlerini tayin hakkında "kendi" kelimesi çok önemlidir. Kendi kaderlerini tayin etme kararını doğal olarak ilgili halkın vermesi gerekir. Ancak egemen devletler masa başında azınlıklarla

belirsiz bir hale getirmektedir. Self determinasyon, 21.yüzyılda uluslararası hukukta sembol kavramlardan birisi haline gelmiştir. Kavram, tarihsel olarak, çağdaş uluslararası ilişkilerde sarsıntıya yol açan konulardan birisidir. Self determinasyon kavramının teori ve pratikteki gelişiminin izlenmesi, aslında günümüz dünya tarihinin önemli bir kısmının hikayesinin anlatılmasıdır⁴⁴¹. Kavram, siyasi açıdan hem oldukça radikal hem de yıkıcıdır. Bu durum, kavramın uluslararası yasal düzenlemelerde yer alması konusunda devletleri kararsızlığa itmektedir.

Self determinasyon kavramı, uluslararası ilişkilerde kullanılmaya başladığından beri, değişik şekillerde yorumlanmış ve her zaman tartışma konusu olmuştur. Devletler bu kavramı genellikle kendi menfaatlerine uygun bir şekilde yorumlamak istemişlerdir. Bu durum kavramın belirsizliğinin artmasına yol açmıştır. Kavram, devletler arası ilişkilerde zaman zaman güç mücadelesinin aracı olarak da kullanılmıştır. Ancak yorumlar ve yaklaşımlar farklı olsa da self determinasyon konusundaki tartışmalarda ülke bütünlüğü, uluslararası istikrar kavramı göz önünde bulundurulmuştur⁴⁴². Etnik grup haklarını savunanlar bile, self determinasyon hakkının hiçbir etnik gruba içinde bulundukları devletten ayrılma, o devletin sınırlarını değiştirme hakkını vermediğini kabul etmişlerdir. Aksi durumda, devlet ve toplumun parçalanması kaçınılmaz olacaktır⁴⁴³.

Self determinasyon kavramının köklerini Aristo'ya kadar götürenler bulunmakla birlikte kavramın esas olarak ortaya çıkışı Batı Avrupa'daki sosyal uyanıştır. 1789 Fransız ihtilalini besleyen önemli bir kavram olan "toplum sözleşmesi"⁴⁴⁴ teorisi burada da etkili olmuştur. Temelde halk egemenliği ilkesine dayanan teori, liberal düşünce içerisinde önemli bir yere sahiptir. Self determinasyon kavramı Avrupa kökenlidir ve liberal demokrasi düşüncesi ile yakından ilişkilidir. Temelleri oldukça

ilgili karar vermekte ve bu kararın uygulanması gerektiğini ifade etmektedirler. Dolayısıyla bu yaklaşım, self determinasyonu anlamsız kılmaktadır.

⁴⁴¹ Antonio CASSESE, Self Determination of Peoples. Cambridge, 1995, s. 1

⁴⁴² Ali, KARAOSMANOĞLU, "Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslar arası İstikrar ve Demokrasi" Doğu-Batı, Y. 6, S. 24, Ağustos.Eylül, Ekim, 2003, s. 147

⁴⁴³ HAZIR, 1996, s. 271

⁴⁴⁴ John Locke tarafından, Thomas Hobbes'un doğal hukuk fikirlerinden yola çıkılıp bunlar üzerine geliştirilmiş kavramdır. Daha sonraları Benjamin Franklin ve John Adams gibi amerikan devrimi önderleri ve sonraları da her iki tarafın etkisiyle Jean-jacques Rousseau tarafından kullanılmıştır. Rousseau, Fransız devrimi ile ilintilendirildiği ve kitabına "du contrat social" adını verdiği için fikir babası gibi görülür. Bu teoriye göre; insanlar devleti kurmadan önce doğal yaşam halindedir ve bu hayatta bir düzen bulunmamaktadır. Bu durum ise insanlarda sürekli bir endişe ve belirsizlik duygusunun oluşmasına yol açmıştır. İnsanlar bu korkularına son vermek için bir araya gelerek devletle bireyler arasında sosyal bir mukavele imzalamıştır. Buna göre yöneten adil ve hukukla kendini bağlayıp denetime açık olacak, yönetilenler ise yönetici kanunsuz ve adaletsiz davranmadıkça itaatkar olacaktır. ÖZER, 2005, s. 36

eski olmasına rağmen ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra sağlam temellere oturmaya başlamıştır⁴⁴⁵.

1789 Fransız ihtilali, “milliyetler İlkesi” ilkesinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu prensip, millet niteliğini kazanan her topluluğun bağımsız bir devlet kurabileceğini ileri sürer. 19. yüzyılda milliyetler prensibi Avrupa devletleri tarafından Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya Macaristan İmparatorluğu’nu parçalamak için kullanılan siyasal araçlardan birisi olmuştur. O zamanlar, devletler arası ilişkilerde bağlayıcı bir hukuk kuralı olmamasına rağmen dünya politikasında çalkantılara ve istikrarsızlıklara yol açmıştır. Arnold Toynbee, Batı Avrupa medeniyetinin ve şartlarının ortaya çıkardığı bu ilkenin Doğu Avrupa ve Balkanlarda güç politikasının aracı olarak kullanılmasının büyük facialara ve kıyımlara yol açtığını belirterek ilkeyi eleştirmektedir⁴⁴⁶.

1793 Fransız Anayasa’sının 13. maddesinde self determinasyon ilkesi sınırlı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre; bu ilke sadece devletlerin sınır değişikliklerinde uygulanır. Ancak ne sömürge altında yaşayan halklar ne de etnik, dinsel, dilsel azınlıklar self determinasyon hakkına sahip değildir. Ayrıca bugün bizim “içsel self determinasyon” olarak ifade ettiğimiz halkların ülkelerindeki kendi yöneticilerini özgürce seçebileceğine ilişkin bir hüküm de yoktur. Ancak bütün sınırlamalara, eksikliklere rağmen 18. yüzyılın sonlarındaki Fransız bildirisinin self determinasyon konusundaki yaklaşımını küçümsememek gerekir. Bu hakkın Fransa’daki despotik rejimin demokratik bir ruh kazanmasında önemli bir etkisi olmuştur. Günümüzde halklara verilen “dışsal self determinasyon” hakkının kaynağı bu maddede düzenlenen içsel self determinasyondur⁴⁴⁷.

Self determinasyon ilkesi, uluslararası toplumun gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu kavram, Fransa’dan sonra komşularına da yayılmış, İtalya’nın kurulmasında bu ilkeye dayanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Bolşevik ihtilalinde self determinasyon, uluslararası bir ilke olarak sahneye çıkmıştır. Amerikan başkanı Woodrow Wilson için bu ilke Avrupa’da barışın kurulması için bir anahtar olarak algılanırken Lenin için, bütün dünyada sosyalizmin gerçekleştirilmesi için bir araçtır.

Self determinasyon kavramı Marksist düşünce sisteminde de önemli bir yere sahiptir. Lenin, uluslararası ilişkilerde halkların özgürlüğü konusunda self

⁴⁴⁵ M. Akif KÜTÜKÇÜ, , “Uluslar arası Hukukta Self Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 12, 2004, s. 260

⁴⁴⁶ KARAOSMANOĞLU, 2003, s. 148

⁴⁴⁷ CASSESE, 1995, s. 13

determinasyonun genel bir kriter olarak kullanılmasını ilk ileri süren kişidir. Lenin “On Imperializm” isimli eserinde konuyla ilgili fikirlerini açıklamıştır. Lenin’e göre self determinasyon üç unsuru içermektedir. Birincisi, etnik ve ulusal grupların kendi gelecekleri konusunda özgürce karar verebilmeleridir. İkincisi, askeri uyuşmazlıklar sonrasında egemen devletler arasında toprak bölüşümde bir prensip olarak başvurulabilir. Üçüncüsü, sömürge altındaki devletlerin özgürlüklerini kazanmalarına öncülük eden, anti emperyalist bir varsayıma dayanan bir kavramdır⁴⁴⁸.

1913 yılında yayımlanan “Marksizm ve Milli Mesele” isimli kitabında Stalin, ulusların egemenlik hakkını savunmuş hatta daha da ileri giderek, egemenliği altında yaşadıkları devletten ayrılma hakkının olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla self determinasyon hakkı, uluslara bağlı olduğu devletten ayrılma ya da özerklik hakkı vermektedir⁴⁴⁹. Gerek Lenin, gerekse Stalin’in self determinasyon yaklaşımı kulağa hoş gelse de gerçekte durum farklıdır. Her ikisinde de öncelik komünist partidir. Komünist partinin çıkarları halkların çıkarlarından önce gelmektedir. Görüldüğü gibi, Sovyet liderlerin kavrama yaklaşımı ideolojiktir. Self determinasyon kavramı burada siyasi ve ideolojik amaçları gerçekleştirmek için sadece bir araçtır. Ancak yine de kavramın uluslararası alanda gelişmesine katkı sağlamıştır.

Lenin’in self determinasyon anlayışı sosyalist siyasi felsefeye dayanırken Wilson’un anlayışı ise tipik batı demokrasi teorisine dayanır. Amerikan başkanına göre, self determinasyon popüler egemenlik anlayışının mantıksal sonucudur. Başka bir ifadeyle, yönetenlerin yönetilenlerin rızasına dayanması gerektiği görüşüyle eş anlamlıdır. 1917 yılında Woodrow Wilson bu ifadeyi Avrupa İmparatorluklarının sömürgelerine son vermek için kullanmış ve ulusların self determinasyon hakkını yeni uluslararası düzen için yaptığı planının merkezine koymuştur. Bu plan, Avrupa İmparatorluklarından ayrılma talebiyle ilgilidir. Ancak, bu plan sadece Habsburg, Osmanlı İmparatorluğu gibi bazı imparatorlukların tasfiyesinde uygulanmıştır⁴⁵⁰.

Wilson’un self determinasyon hakkıyla ilgili temel yaklaşımı; halkların özgürce kendi hükümetlerini belirlemeleridir. Ancak 1. Dünya savaşı ilerledikçe Wilson’un self

⁴⁴⁸ CASSESE, 1995, s. 16

⁴⁴⁹ Ayşe Füsün ARSAVA, “Self Determinasyon Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, Seha L. Meray’a Armağan, Cilt I, Ankara 1981, s. 59

⁴⁵⁰ Emin GÜRSES, Milliyetçi Hareketler ve Uluslar arası Sistem, Bağlam yayınları, İstanbul 1998, s. 54

determinasyon anlayışı dışsal bir boyut kazanmıştır. Ona göre; halklar kendi egemenlikleri hakkında özgürce karar verebilirler⁴⁵¹.

Wilson, uluslararası düzeyde dört farklı self determinasyon çeşidinden bahsetmektedir. Birincisi; her halk idaresi altında yaşayacağı hükümeti özgürce seçebilir. İkincisi; Merkezi Avrupa devletlerinin ulusal arzulara uygun bir şekilde yeniden yapılandırılmasıyla ilgilidir. Wilson self determinasyonun global anlaşmazlıkların yeniden canlanmasını önleyeceğini ve anlaşmazlıkları azaltacağını düşünmüştür. Üçüncüsü, ülkelerin sınır değişiklerinde bir ölçüttür. Dördüncüsü, sömürge altındaki devletlerin tezlerini destekleyen, bu halkların iddialarının üzümünde kullanılacak bir ilkedir⁴⁵².

Lenin ile Wilson'un self determinasyon anlayışını karşılaştırdığımızda üç farklı durumun ortaya çıktığını görürüz. Birincisi, self determinasyon teorisinin siyasi ve ideolojik temelleri farklıdır. İkincisi, Wilson tarafından prensibin uluslararası düzeyde içsel boyutunu desteklenmektedir. Yani halklar kendi yöneticilerini kendileri özgürce belirleyebilecektir. Üçüncüsü, iki liderin prensibin uygulanması konusundaki yaklaşımlarıdır. Wilson, self determinasyonu, şiddet hareketlerini başlatacak bir araç olarak görmemiştir. Lenin ise bu ilkeyi, sömürge altında yaşayan hakların bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlayacak bir şiddet aracı olarak kabul etmiřtir⁴⁵³. Dolayısıyla Lenin'e göre, ihtilal hareketlerinin başlatılmasında self determinasyon hakkı kullanılabilir. Wilson ise, uluslararası hukuka uygun bir şekilde ülkelerin mevcut yapısını sarsmadan self determinasyon ilkesinin kullanılmasını istemiştir.

Self determinasyon, pek çok uluslararası belgede yer almasına rağmen devletler bu kavrama pek sıcak bakmamaktadır. Bu durumu aslında pek yadırgamamak gerekir. Çünkü kavram genelde ülkelerin toprak bütünlüğüyle ilişkili olabilmektedir⁴⁵⁴.

Self determinasyonun kavramını tanımını yapmak pek kolay olmamakla birlikte bu konuda yapılan tanımlardan bahsedebiliriz. Bir tanıma göre; self determinasyon bir ülkede yaşayan kişilerin kendi hükümetlerini özgürce se ebilmeleridir. Başka bir tanıma göre; halkın idaresi altında yaşayacakları ya da yaşadıkları yönetim biçimini

⁴⁵¹ Mustafa şAH N, Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000, s.11

⁴⁵² CASSESE 1995, s. 19

⁴⁵³ CASSESE 1995, s. 21; GÜRSES 1998, s. 54

⁴⁵⁴ HAZİR, 1996, s. 271

seçebilmeleridir⁴⁵⁵. Ancak burada kullanılan halk⁴⁵⁶ kavramı belirsiz olan kavramı iyice muğlak hale getirmektedir. Uluslararası belgelerde üzerinde uzlaşmış bir halk kavramı tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle içinde yaşadığı devletin baskı ve zulmüne maruz kaldığını iddia eden pek çok halk hareketi self determinasyon ilkesine dayanarak ulusal kurtuluş mücadelesi yürüttüğünü ileri sürmektedir.

1981 yılında yayınlanan BM raporu, halk kavramından ne anlaşılması gerektiğini genel olarak belirlemiştir. Bu rapora göre bir topluluğun halk olabilmesi için gerekli olan şartlar; ayrı bir kültür, dil ya da din, ortak bir tarih hissi, toplumsal kimliği sürdürme isteği ve tanımlanmış bir toprakta bütünleşmedir. Bu şartlardan hareketle, halkların, etnik grupların, ulusal ya da etnik azınlıkların halk olma potansiyeline sahip oldukları ve bu çerçevede bir devlet nüfusunun farklı halklardan meydana gelebileceği ileri sürülebilir. Ancak bu toplulukların bir halk gibi self-determinasyon hakkına sahip olabilmeleri için kanımızca bu şartlar yeterli değildir. Bir halkın self-determinasyondan yararlanabilmesi için, içinde yaşadığı devlet veya uluslararası topluluğun bunu kabul etmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle self determinasyon hakkından yararlanabilmek için bunun “öteki tarafından tanınma”ya ihtiyacı vardır⁴⁵⁷. Görüldüğü üzere, self determinasyon ilkesinin uygulanmasında herkesçe kabul edilen bir halk tanımı yapılamamakta, bu ilkedен yararlanabilecek halkların belirlenmesi konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Bu durum, self determinasyon ilkesinin insan hakları çerçevesinde el alınmasına yol açmaktadır⁴⁵⁸.

⁴⁵⁵ Michla, POMERANCE, Self Determination in Law and Practice, The New Doctrine in the United Nation, 1982 , s. 37

⁴⁵⁶“ Halk, millet arasındaki ayrımın fikir babası J.J. Rousseau’dur. Halk egemenliği ve milli egemenlik kavramını ortaya atan Rousseau’dur. Rousseau’ya göre Egemenlik, genel iradenin kullanılmasıdır. Genel irade her bireyin özel iradesinden oluşur ve daima iyiyi, doğruyu gösterir. Genel irade, zorunlu olarak, bireyler arasında mutlak eşitliğe dayanır. bireylerin her biri genel iradenin ve egemenliğin bir parçasına sahiptir. Egemenlik halka ait olduğundan, kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir hukuki varlığı yoktur. Bireylerin iradelerinin toplamından oluşur. Genel irade çoğunluğun iradesidir. Milli egemenlik anlayışı ise; halk egemenliğinin sivri yanlarını yumuşatmış hatta bazı yazarlara göre de halk egemenliğinin karşıtıdır. Bu anlayışa göre, egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibi millettir. Egemenlik bir bütündür, bölünemez. Bu yaklaşıma göre millet; kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir varlığa sahiptir. Millet, kendisini oluşturan bireylerin toplamı değil, onların iradelerinden ayrı üstün bir varlıktır. Halk belli bir dönemde yaşamakta olan bireyleri yani somut bir varlığı ifade ettiği halde, millet belli bir dönemde yaşayanları değil, geçmiş ve gelecek nesilleri kapsayan manevi bir varlıktır. Millet sadece yaşayanları değil ölmüş ve doğacak olanları da kapsar.” Ancak günümüzde halk , millet arasında ayırım yapılmaksızın çoğu zaman aynı anlamda kullanılmaktadır. Halk egemenliğinde egemenlik bölünebildiğinden yarı doğrudan demokrasi söz konusu olurken millet egemenliğinde egemenlik bölünemediği için temsili demokrasi söz konusu olmaktadır. Recai Galip Okandan, Umumi Amme Hukuku Dersleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1952, s. 829-833; Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, Beta Basım, İstanbul 2001, s. 96; ÖZER, 2005, s. 47 vd.

⁴⁵⁷ KURUBAŞ, 2005, s. 7

⁴⁵⁸ ARSAVA, 1993, s. 75

Bir topluluğun halk olarak adlandırılabilmesi için daha önce aynı isimde bir devletin vazgeçilmez bir unsur olup olmadığı tartışmalıdır. Ancak bu göz ardı edilmemesi gereken bir önemli bir husustur⁴⁵⁹.

Self-determinasyon pratikte bir yönüyle güce dayanmakta, bu ilke ancak güç kullanma kapasitesine sahip olan halklarca kullanılabilir. Somut olayda, bir halkın bu ilkeye dayanması, güç ve etkinlik çerçevesinde olacaktır. Başka bir ifadeyle, halk olmak daha çok siyasi bir nitelik taşımakta ve bir toplumsal grubun halk niteliği taşıması, onların otomatik olarak bu ilkedan yararlanabileceği anlamına gelmemektedir⁴⁶⁰.

Başka bir tanıma göre self determinasyon; bir etnik, dil ya da din grubunun ayrı bir egemenlik alanı meydana getirmek amacıyla mevcut sınırların yeniden düzenlenmesini istemesidir. Yine federal bir devlette federe devletin ayrılarak ayrı egemen bir devlet kurması self determinasyon olarak ifade edilmektedir. Self determinasyon egemen bir devlette yaşayan etnik, dilsel veya dinsel grubun o devletten ayrılmadan daha geniş dilsel, dinsel hak ya da otonomi elde etmeleri olarak da tanımlanabilir⁴⁶¹.

Self determinasyon ilkesinin üç önemli boyutu bulunmaktadır.

Birincisi, devletlerin iç örgütlenmelerine ilişkin olup, bir halkın istediği yönetim biçimini, herhangi bir dış baskı olmadan seçebilme hakkıdır. Başka bir ifade ile; yaşadıkları sistemin sosyal ve siyasi yapısını etkilemek için nüfusun tüm kesimlerinin karar vermesidir⁴⁶². Bu hak “içsel self determinasyon” olarak da ifade edilmektedir. Buna göre, self determinasyon hakkı, siyasi yönetim biçimi ile ilgili olup özellikle devlet ve hükümet biçimlerinin saptanmasında halklara serbestlik tanınmasını ifade eder⁴⁶³. Bu anlamda self determinasyon 1789 Fransız ihtilaline kadar götürülebilmektedir. 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi bu açıdan ilk örnek olarak düşünülebilir. Fakat burada yönetim şeklini seçme düşüncesinin yanı sıra bağımsızlık fikri de bulunduğu için, Fransız ihtilalini içsel self-determinasyona ilk örnek olarak göstermek daha uygun olacaktır⁴⁶⁴.

⁴⁵⁹ İlyas DOĞAN, “Kendi Geleceğini Belirleme İlkesi”, Kamu Hukuku Arşivi, Y. 9, S. 1-62, Mart 2006, s. 7.

⁴⁶⁰ KURUBAŞ, 2006, s. 7.

⁴⁶¹ KÜTÜKÇÜ, 2004, s. 262.

⁴⁶² GÜRSES 1998, s. 55.

⁴⁶³ Erol KURUBAŞ, “Kuzey Irakta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self Determinasyon Sorunu”, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt, 59, Sayı, 3, 2004, s. 5.

⁴⁶⁴ KURUBAŞ, 2004, s.5.

İçsel Self determinasyon hakkı sadece ülkedeki etnik, dinsel ve din gruplara tanınmış bir hak değildir. Ülkede yaşayan herkes bu haktan yararlanır. Azınlıklar açısından bu hak, demokratik hukuk devletinde azınlıkların diğer vatandaşların anayasal sınırlar içerisinde yararlandığı hak ve özgürlüklerden farklı değildir. Bu haklar, azınlıkların da ülke yönetimine katılmasını sağlar⁴⁶⁵.

Günümüzde; içsel self determinasyonun giderek ekonomik bir içerik kazandığı ve devletlerin tabii kaynakları üzerinde sürekli egemenlik hakkını da içerdiği yaygınlaşan bir görüştür⁴⁶⁶. Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu bağlamda 1962 yılında Doğal Kaynaklar Üzerinde Sürekli Egemenlik Bildirisi yayımlamıştır⁴⁶⁷.

İçsel self determinasyon, sadece tek kişi tek oy olmayan demokratik bir kapsama sahiptir. Bunun anlamı, öncelikle bir araya gelme ve serbestçe tartışabilmektir. Bu önemlidir, çünkü azınlıklarla konuşup tartışılmadığı takdirde onların ne talep ettiğini anlaşılmaz. Serbest ve düzenli aralıklarla yapılan seçimler içsel self determinasyon sürecinin ilk kısmını oluşturur. İlk bakışta demokratik olarak gözüken, ancak uygulamalarında azınlık gruplarının ayrımcılığa veya baskıya uğradığı bir çok devlet vardır. Gelişmekte olan ülkelerden birisi olan Sri Lanka'da düzenli seçimlere ve demokratik görünüme rağmen ayrımcılık ve baskı konusunda ciddi suçlamalar Tamiller tarafından ileri sürülmektedir. Yine gelişmiş bir ülke olan İngiltere'de Kuzey İrlandalı Katolikler, Asya ve Afrika'dan gelen göçmenler kendilerini pek güvende hissetmemektedirler. Buradaki azınlıklar, ayrımcılığa maruz kaldıklarını, kültürel, dini haklarını kullanamadıklarını ileri sürmektedirler⁴⁶⁸. Benzer şekilde Fransa'da, Kuzey Afrika'dan gelen insanlar ayrımcılığa uğradıkları konusunda şikayette bulunmaktadır.

Yunanistan, İtalya, Almanya'da da benzer şikayetlere rastlanmaktadır. Bu tür şikayetlerin üstesinden gelebilmek için, ayrımcılığın önlenmesine ilaveten, ilgili ülkeler anayasa ve yasalarında değişiklikler yaparak azınlıklara; dilsel, dinsel, kültürel açıdan kendilerini geliştirme ve varlıklarını devam ettirebilme imkanı sağlanmalıdır. Öte yandan azınlıklarla ilgili şikayetlerin olmadığı ülkeler vardır. İspanya, Belçika anayasalarında yaptıkları değişikliklerle söz konusu talepleri karşılamaya çalışmıştır.

⁴⁶⁵ HAZIR, 1996, s. 272

⁴⁶⁶ PAZARCI, 2003, s.141.

⁴⁶⁷ <http://ihami.anadolu.edu.tr/belgeliste.asp?parm=0> (Erişim tarihi: 05.05.2007)

⁴⁶⁸ Javaid REHMAN, "Yeni Dünya Düzeni ve Azınlıkların Geleceği", Çev. Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, Ulusal, Ulusalüstü ve uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002, s. 412

Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta bu devletlerin siyasi yapılarında değişiklik meydana gelmesidir. Bu durum, haklı olarak üniter yapıli devletlerde endişeye yol açmaktadır.

Self determinasyon hakkının ikinci boyutu, bir halkın bağımsız devlet kurmak dahil istediğı devlete bağıli olmayı seçme hakkıdır. Başka bir ifadeyle, bir halkın, yabancı bir yönetim olmaksızın kendi siyasal, ekonomik ve kültürel isteklerini uygulama hakkıdır. Bu hak “dışsal self determinasyon” olarak da ifade edilir. İçsel self determinasyon hakkı tüm nüfusun çoğulcu bir toplumda yaşamasını sağlamayı hedefler. Dışsal self determinasyon hakkı ise bir devlet kurmayı, bir devlet içinde otonomi ya da federasyonu içermektedir⁴⁶⁹. Burada kastedilen, belli bir toprak parçasında yaşayan ortak özelliklere sahip bir topluluğun yabancı bir güce bağıli olmadan geleceğini, uluslararası alandaki yerini belirleyerek kendi devletine ve egemenliğe sahip olmasıdır. Bu yaklaşım, önceden var olan veya var olduğu düşünülen egemenlik hakkından doğmakta işgal ya da sömürge altındaki halkların uluslararası durumlarına karar vermelerine, sonuç olarak bağımsızlığa kavuşmalarına işaret etmektedir⁴⁷⁰. Ancak, uygulanan uluslararası hukuk kuralları halkların bağımsızlıklarını kazanmaları konusunda, dünyanın siyasal ve sosyal gerçekliklerini de dikkate alarak bu konuda bazı sınırlamalar getirmektedir. Bu çerçevede, uygulanan uluslararası hukukta çok farklı biçimde anlaşılan halk ve ulus kavramalarının değişik anlamları üzerinde durulmadan, bağımsız bir devlet kurabilmenin temel şartının sömürge altında bir halk olması gerektiğı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, self determinasyon hakkının kullanılabilmesi için sömürge altında olmak gerekmektedir. Aksi halde self determinasyon hakkı kullanılamayacaktır⁴⁷¹. Kısaca bu anlayışa göre self determinasyon; özellikle önceden var olan veya var olduğu düşünülen bir egemenlik hakkından doğmakta ve işgal veya sömürge altındaki halkların uluslararası statülerine karar vermelerine ve sonuç olarak da bağımsızlıklarına kavuşmalarını sağlamada araç olarak kullanılmaktadır⁴⁷².

Dışsal self determinasyon, 20. Yüzyılın başında Wilson İlkeleriyle birlikte kullanılmaya başlanmış ve BM Antlaşmasıyla uluslararası hukuka girmiştir. BM Antlaşmasının 1. ve 55. maddesinde; uluslararası, halkların eşitliği ve kendi

⁴⁶⁹ GÜRSES 1998, s. 55

⁴⁷⁰ KÜTÜKÇÜ, 2004, s. 263; TAŞDEMİR, 1996, s. 275

⁴⁷¹ PAZARCI, 2003, s.143.

⁴⁷² KURUBAŞ, 2004 s. 5.; THORNBERRY, s.452.

geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek, ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri alınması kararlaştırılmıştır. Bu maddeler, BM'nin self determinasyon ilkesini kabul ettiği şeklinde değerlendirilebilir.

BM Genel Kurulu, 14.12.1960 tarih ve 1514 (XV) sayılı “Sömürge Yönetimi Altındaki Ükelere ve Halklara Bağımsızlığın Verilmesine İlişkin Bildirge”de self determinasyon konusundaki yaklaşımını açık bir şekilde ifade etmiştir. Bu bildirgeye göre; bütün halkların self-determinasyon hakları vardır. Bu hak sayesinde halklar, siyasi statülerini özgürce belirleyebilir ve özgürce kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişimlerini sağlayabilirler (m.2). Ancak bu bildirge; “*Bir ülkenin ulusal birliğini ve toprak bütünlüğünü kısmen ya da tamamen bozmaya yönelik her türlü girişimin, BM Antlaşmasının amaç ve ilkeleriyle bağdaşmaz*” (m.6) hükmüyle de devletlerin üniter yapısına vurgu yapmıştır⁴⁷³. Bu iki hüküm birlikte değerlendirildiğinde; halkların siyasi, ekonomik ve kültürel haklarını geliştirebilecekleri ve buna saygı gösterilmesi gerektiği, ancak halkların bir devletten ayrılıp bağımsız ayrı bir devlet kurma hakkının olmadığı ileri sürülebilecektir. Bu bildirge'nin diğer bir özelliği self determinasyon hakkını ilke olmaktan çıkararak hak haline getirmesidir⁴⁷⁴.

1514 sayılı Karar, self-determinasyon hakkının sömürgelere tanındığı gibi bağımsızlığını kazanmış sömürgelerin içindeki farklı gruplara da tanınip tanınmayacağına cevap bulma çabasının ürünüdür. Kararda; self determinasyonun bir halkın hakkı olduğunu, bu halkın da bir yerde yaşayan tüm halk olduğunu, bu halkın bu hakkını kullanarak bağımsızlığa ulaşması ile tükenmiş olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla, self determinasyon hakkının sadece sömürge altında yaşayan halklara tanındığı söylenebilir. Bu itibarla, azınlıkların self determinasyon dolayısıyla içinde yaşadığı devletten ayrılma hakları bulunmamaktadır⁴⁷⁵. Öte yandan, zaten BM pek çok kararında özgürlüklerin kullanılmasında devletlerin ülke bütünlüğüne zarar verilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

BM Genel Kurulu 30.11.1966 yılında self determinasyonla ilgili 2160 (XXI) sayılı yeni bir karar vermiştir⁴⁷⁶. Bu karara göre; self determinasyon hakkının

⁴⁷³Bildirge metni için bkz. <http://www.un.org/documents/ga/res/15/ares15.htm> (Erişim tarihi:08.05.2007)

⁴⁷⁴ Karşı görüş için bkz., Faruk Sönmezoğlu “Kendi Kaderini Tayin ve Birleşmiş Milletler”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan 2) İstanbul 1982, s.133-146

⁴⁷⁵ TUNÇ, 2004, s. 199

⁴⁷⁶ <http://www.un.org/documents/ga/res/21/ares21.htm> (Erişim tarihi: 23.05.2007)

kullanılabilmesi için doğrudan veya dolaylı olarak kuvvet kullanmamak gerekmektedir⁴⁷⁷.

BM 1966 yılında imzalanan ve 1976 yılında yürürlüğe giren ikiz sözleşmeler olarak da bilinen Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 1. maddelerinde self determinasyon hakkında bahsedilmiştir⁴⁷⁸.

Self determinasyonun üçüncü boyutu, ayrılma anlamına gelmektedir. Bu, önceden mevcut olmayan bir egemenliğin ortaya çıkması anlamında bir halkın, etnik ya da ulusal azınlığın içinde yaşadığı devletten ayrılarak yeni bir devlet kurmasıdır. Buradaki self determinasyon anlayışı ayrılıkçı bir nitelik taşımakta ve devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Dünyada pek çok etnik grup, ayrılıkçı taleplerine destek bulabilmek amacıyla bu ilkeye dayanmaktadır. Self-determinasyon ile bağımsızlık arasındaki ilişki, ilkenin moral ve psikolojik çekiciliği bu eğilimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır⁴⁷⁹.

Bir devletten ayrılma yoluyla gerçekleştirilecek yeni bir devlet kurulmasında self determinasyon hakkı, kabul edilmemektedir. Bunun nedeni, uluslararası hukukta yerleşmiş bir ilke olarak kabul edilen “devletin ülkesinin bütünlüğü” prensibidir. Birleşmiş milletler anlaşmasının 2. maddesinde de bu durumun altı önemle çizilmiştir⁴⁸⁰. Bir devletin ülkesinin bütünlüğü sadece o devletin rızası ile hukuksal geçerliliği olan değişikliklere uğrayabilir. Böylece, bir devletin ülkesinde yerleşmiş bulunan farklı özelliklere sahip toplulukların sadece bu farklılık unsuruna dayanarak ilgili devletin ülkesini parçalamaları düşüncesi reddedilmiş olmaktadır⁴⁸¹.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 1970 yılında kabul edilmiş 2625 sayılı “Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisinde”⁴⁸² bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: “*Egemen ve bağımsız bir devletin*

⁴⁷⁷ THORNBERRY, 1980, s.452.

⁴⁷⁸ Metinler için bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html> (Erişim tarihi: 26.05.2007)

⁴⁷⁹ KURUBAŞ, 2004, s. 5

⁴⁸⁰ Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar. (m.2/4)

⁴⁸¹ PAZARCI, 2003, s.143.

⁴⁸² Bildirini “Eşit Haklar ve Halkaların Self Determinasyonu” başlığına göre;

-Tüm halkların, dışarıdan herhangi bir karışmaya maruz kalmaksızın, kendi siyasal statüsünü saptamaya ve kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmesini sürdürmeye hakkı vardır... Her devletin bu hakka saygı göstermek görevi vardır.

- Sömürgeciliğe süratle son vermek amacıyla, tüm devletler, self determinasyonun gerçekleşmesi, için çalışacaklar ve Birleşmiş Milletlere yardımcı olacaklardır.

kurulması, bağımsız bir devletle serbest olarak birleşme veya bağımsız bir devlet içinde erime veya halkın serbest iradesi sonucu gerçekleştiği takdirde diğer siyasi bir statünün kabulü self determinasyonun şekillerindendir.” Bu bildiride self determinasyonun kabulü sadece sömürgelerle sınırlı tutulmadığını söyleyebiliriz. Ancak uygulamada söz konusu hükümler hükümetlerce self determinasyon talebinin sadece sömürge altındaki halklar tarafından ileri sürülebileceği şeklinde yorumlanmıştır. Birleşmiş Milletler bu yorumları benimsememiş ve self determinasyon hakkının bütün halklar tarafından kullanılabilmesi belirtilmiştir⁴⁸³. Ancak günümüzde self determinasyonu bu üçüncü yanı içsel self determinasyonla ilişkilendirilerek ayrılma taleplerine gerekçe gösterilmektedir. Özellikle soğuk savaş sonrası dünyada tartışmalar giderek artmaktadır.

Öte yandan Uluslararası Adalet Divanı da self determinasyon ilkesinin sadece sömürge altındaki hakların bağımsızlıklarını kazanmaları konusunda geçerli olduğunu belirtmiştir. Ancak 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin 1992 yılında da Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte self determinasyon ilkesinin sömürgeler dışında da uygulanması söz konusu olmuştur. Burada ayrılan devletler bu ilkeye dayandıklarını açıklamışlardır. Ancak ortaya çıkan bu devletlerin özelliği daha önceki yapıda federe devlet statüsünde olmalarıdır. Ayrıca federal anayasalarında bu devletlerin self determinasyon hakkına sahip oldukları açıkça ifade edilmiştir. Dolayısıyla günümüzde uluslararası hukukta bütün topluluklar açısından self determinasyon hakkının olduğunu söylemek kanımızca isabetli bir yaklaşım olmayacaktır⁴⁸⁴.

Milletler Cemiyeti sözleşmesinde self-determinasyondan bahsedilmemiş, yenilen devletlerin eski sömürgelerinin belli şartların bulunması halinde bağımsız olabilecekleri kabul edilmiştir. Sözleşmenin 10. maddesinde; *“Cemiyet üyeleri bütün Cemiyet üyelerinin ülke bütünlüklerine ve halen mevcut siyasi bağımsızlıklarına riayet etmeyi ve bunları dışarıdan gelecek herhangi bir tecavüze karşı korumayı taahhüt ederler”* demektedir. Görüldüğü gibi öncelik ülke bütünlüğünün korunmasıdır. Dolayısıyla self determinasyon hakkı ülkelerin ulusal yetkileri içinde kalmaya devam etmektedir. Bu ilke, Cemiyet tarafından siyasal bir ilke olarak ele alınmıştır. Finlandiya ile İsveç arasındaki “Aaland Adaları” uyuşmazlığı için 1920 yılında

- Sömürgeciliğe karşı mücadele yasalıdır. Self determinasyon hakkını kullanmak için giriştikleri mücadelede halklar dışarıda yardım alabilirler.

⁴⁸³ ARSAVA, 1993, s. 78

⁴⁸⁴ KÜTÜKÇÜ, 2004, s. 263

Cemiyet bünyesinde bir komisyon kurulmuş ve komisyon yapmış olduğu incelemelerde şu sonuca varmıştır⁴⁸⁵.

“Self determinasyon ilkesi esasen bir uluslararası hukuk kuralı değildir ve Milletler Cemiyeti ilkeyi kurucu antlaşmasına dahil etmemiştir... bu çok çeşitli yorumlara açık olan olacak şekilde formüle edilmiş olan muğlak bir adalet ve özgürlük ilkesidir... azınlıklara ya da ülke nüfusunun bir bölümüne onların arzularına göre ait oldukları topluluktan ayrılma hakkının verilmesi, devletlerin iç düzen ve istikrarlarının bozulmasına, uluslararası ilişkilere anarşinin hakim olmasına sebebiyet verir ve devletin ülkesinin bütünlüğü ve siyasi birliği fikriyle çelişir”. Söz konusu raporda ayrıca, bir azınlığın kendi devletinden ayrılıp başka bir devletle bütünleşmesinin ancak istisnai bir durum olabileceği ve ilgili devletin azınlıklara etkili güvenceler uygulayamadığı, azınlıkların kültürel, dil ve dini değerlerinin yok olma tehlikesi olduğu durumlarda belki en son çare olarak düşünülebileceği belirtilmiştir⁴⁸⁶. Dolayısıyla, bu karara göre; self-determinasyon ilkesinin uluslararası hukukun pozitif bir kuralı haline gelmediği söylenebilir.

Self determinasyon ilkesi 2. Dünya Savaşından sonra uluslararası alanda tanınmaya başlamış bir ilkedir. BM Sözleşmesi metnine Sovyetler Birliği'nin ısrarı ile self-determinasyon hakkı eklenmiştir.

Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 1. maddesinin 2. fıkrası ile 55. ve 76. maddelerinde bu ilkedен bahsedilmektedir. 1. maddedeki ifade şu şekildedir: *“Uluslar arasında eşit haklara ve halkların self determinasyonu ilkelerine saygıya dayanan dostane ilişkileri geliştirmek ve evrensel barışı güçlendirmek için gerekli tedbirleri almak”.* 55. maddede ; *“Uluslar arasında halkların hak eşitliği ve halkların self determinasyon hakkı ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını oluşturmak ...”* hedeflenmektedir⁴⁸⁷. Anlaşmada hak yerine ilke tabirinin kullanılması self determinasyon, ilkesini hukuksal gücünü azaltmaktadır⁴⁸⁸. Öte yandan, anlaşmada, ilkenin ne anlama geldiği, kimlerin bu madde içerisinde sayıldığı, anlaşmanın kapsadığı alan belirsizdir. Yine ilkenin tanındığı halkın ne anlama geldiğinin tespiti de pek kolay değildir. Self determinasyona başvurma anında bunun yasal sonuçlarının

⁴⁸⁵ Martı KOSKENNİEMİ G.Ü.H.F. Dergisi, C.1, S.1, 1997, s. 291; KARAOSMANOĞLU, 2003, s. 149

⁴⁸⁶ ARSAVA, 1993, s. 78

⁴⁸⁷ Mustafa ŞAHİN, Yeni Türkiye Dergisi, Özel sayı:22 1998, s.1329

⁴⁸⁸ Berdal ARAL, “Kolektif Bir İnsan Hakkı Olarak Halkların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı”, İnsan Hakları Yıllığı, C.21-22, 1999-2000, s. 110

da ne olacağı belirsizdir⁴⁸⁹. Bütün bu etkenler ilkenin hukuki bir nitelik kazanmasını engellemektedir. Bu nedenlerle Self determinasyon ilkesi BM tarafından tanınmasına rağmen 1960'lı yıllara kadar hukuki bağlayıcılık kazanamamıştır.

BM Antlaşmasının XI. ve XII. Bölümleri vesayet rejimleriyle ilgilidir. Dolayısıyla bunların da self determinasyonla ilişkisi vardır. XI. bölüm özerk olmayan ülkelerle ilgilidir. BM üyeleri, 73. maddede sömürge ülkelerle ilgili olarak sorumluluk aldıklarını bildirmişlerdir. *“Halkların henüz kendi kendilerini tam olarak yönetmediği bölgelerin yönetilmesinden sorumlu olan ya da bu sorumluluğu yüklenen BM üyeleri, bu bölgelerde yaşayanların çıkarlarının her şeyden önce geldiği ilkesini kabul ederler. Antlaşma ile kurulan barış ve güvenlik sistemi içinde bu bölgelerde yaşayanların refahını en yüksek düzeye çıkarma yükümlülüğünü kutsal bir ödev bilirler ve bu amaçla; söz konusu halkların kültürüne saygı göstererek, onların siyasal, ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemelerini ve eğitim alanında gelişmelerini sağlamayı, onlara hakça davranmayı ve onları kötülüklerden korumayı; her ülkeye ve halkına özgü koşullar ve bunların çeşitli aşamalarına uygun olarak, bu halkların kendi kendilerini yönetme yeteneğini geliştirmeyi, onların siyasal özemlerini göz önünde tutmayı ve kendi özgür siyasal kurumlarının giderek geliştirilmesinde onlara yardımcı olmayı...”* hedeflediklerini ifade etmişlerdir. 76.maddede ise; *“...vesayet altındaki bölgelerde yaşayan insanların siyasal, ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemelerini ve eğitim alanında gelişmelerini kolaylaştırmak; her bölge ve halkına özgü koşulları, ilgili halkların özgürce dile getirdiği özemleri ve her vesayet anlaşmasında öngörülebilecek hükümleri de göz önünde tutarak, bu bölgeler halklarının kendi kendilerini yönetmelerini ya da bağımsızlığa doğru giderek gelişmelerini kolaylaştırmak...”* amaçlanmıştır.

73. maddedeki “halkların kendini idare edebilmek” yeteneğinin geliştirilmesi şarta bağlanmıştır. Buna göre; “her ülkeye ve halkına özgü koşullar ve bunların çeşitli aşamalarına uygun olarak” gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla bu hükmün sömürgeci devletlere somut olarak bir yükümlülük yüklediğini söylemek güçtür. 73. madde ile 76. madde karşılaştırıldığında “halkların kendi kendilerini idareleri” ile “bağımsızlık” arasında bir ayrım yapıldığını görürüz. 76. maddede iki deyim yan yana kullanıldığı halde 73. maddede bağımsızlıktan söz edilmemektedir. Dolayısıyla BM Antlaşmasının self determinasyon ilkesinin sadece vesayet rejimi altındaki ülkeler ve

⁴⁸⁹ KÜTÜKÇÜ, 2004, s. 265

halklar için öngörüldüğü ileri sürülebilir. Nitekim Tunus, Fas ve Cezayir'in bağımsızlıkları Birleşmiş Milletler tarafından bu ilkeye dayandırılmıştır⁴⁹⁰. Ancak günümüzde BM'nin bu geleneksel düşünce tarzı terk edilmektedir. BM Antlaşması, self determinasyon hakkını içeriğini net olarak açıklayamasa ve ilkeyle ilgili normatif hukuk kuralları getirmese de ilkenin daha sonraki gelişim aşamalarına önemli bir katkı sağlamıştır.

14 Aralık 1960 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen 1514 (XV)⁴⁹¹ sayılı kararla self determinasyon hakkı sömürge altındaki devletlere açıkça tanınmıştır. Kararın giriş kısmında sömürgeciliğin bütün şekillerine son verilmesi gerektiği ilan edilmiştir.

Kararın 1. maddesinde; halkların yabancı baskı, egemenlik ve sömürüye tabi olmalarının temel insan haklarına, BM Antlaşmasına ve uluslararası barış ve işbirliğine aykırı olduğu vurgulanmıştır. 2. maddede; bütün halkların self determinasyon hakkına sahip olduğu ve kendi statülerini, ekonomik ve sosyal gelişimlerini özgürce belirleyebilecekleri, 3. maddede; ekonomik, sosyal ve eğitim seviyesinin yetersiz olmasının bağımsızlığı geciktirmek için bahane olarak kullanılamayacağı, 5. maddede; tam bağımsızlığı mümkün kılmak için dil, din ve ırk farkı olmaksızın halkların özgürce ifade edilmiş istek ve arzularına uygun olarak herhangi şart, çekince olmaksızın vesayet altındaki ve muhtar olmayan ülkelerde bütün yetkilerin bu ülke halklarına acilen devredileceği, 6. maddede; ulusal birlik ve bütünlüğü kısmen ya da tamamen bozmaya yönelik her türlü girişimin BM Antlaşmasına aykırı olacağı, 7. maddede; tüm halkların egemenlik haklarına ve bunların ülkesel bütünlüğüne saygı göstermek için bütün devletlerin BM Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve mevcut bildiri hükümlerini gözeticeği hükme bağlanmıştır⁴⁹². Her ne kadar BM Genel Kurulu kararlarının hukuki bir bağlayıcılığı olmasa da bu önemli bir karardır.

Genel Kurul; 27 Kasım 1961 tarih ve 1654 sayılı kararında, yukarıda bahsettiğimiz ilke amaçlara bağlılığı tekrar etmiştir. Ayrıca bildirinin fazla gecikme olmaksızın uygulanmasını hızlandırabilmek için bir komisyon kurulmasını da karara bağlamıştır. 1962 tarihli "Sömürge Yönetimi Altındaki Halklara Bağımsızlık

⁴⁹⁰ KÜTÜKÇÜ, 2004, s. 266

⁴⁹¹ ŞAHİN, 2000, s. 20; Pomerance, 1982, s.123-124; http://undp.un.org.tr/unic_tur/ekler.html (Erişim tarihi: 30.05.2007)

⁴⁹² Fatma TAŞDEMİR , Yeni Dünya Düzeninde Self Determinasyon, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s. 16

verilmesine” ilişkin 1803 sayılı karar, 1970 tarihli 2625 sayılı “Doğal Kaynaklar Üzerinde Sürekli Egemenlik Bildirisi” diğer kararlardır. 2625 sayılı kararda sömürgeciliğin bütün şekilleri ile suç olduğu kabul edilmiş ve temsili olmayan, ırk, inanç ve ırk ayrımı yapan bir devletin varlığı olmadıkça, ülke bütünlüğü prensibinin korunacağı hükme bağlanmıştır⁴⁹³.

Bu kararlarda vurgulanması gereken nokta, self determinasyon hakkının kullanıcısı sömürge altındaki halklardır ve kurulacak devletin sınırı da sömürge altındaki devletin sınırı olacaktır. Demokratik bir ülkede bütün bireyler ve grupların yönetime katılma hakkı vardır ve bu şekilde self determinasyon hakkını kullanmış olurlar. Sömürge olmayan ülkelerdeki etnik grupların ayrılma istekleri uluslararası hukukta kabul görmemektedir. Dolayısıyla bir ülke içinde yaşayan etnik grupları kapsamadığını söyleyebiliriz⁴⁹⁴. Aksi düşünce, dünyada var olan binlerce etnik grubun kendi devletini kurabilmesini ima eder ki böyle bir düşünce kaosa davetiye çıkarmaktır.

BM'nin bu yaklaşımının bir sebebi, demokrasi ve demokrasi kültürünün henüz yerleşmediği etnik yapısı parçalı ve kabile şeklinde örgütlemiş devletlerde parçalanmaların olacağı bunun da ekonomik ve siyasal açıdan zayıf devletlerin ortaya çıkmasına yol açacak olmasıdır. Diğer sebep ise, bu tür ayrılmaların kabul edilmesi durumunda dünya üzerindeki bütün devletlerde benzer şeylerin olacağı ve bu sürecin homojen toplum yapısı ortaya çıkana kadar süreceği endişesidir. Her iki durumda ortaya çıkacak kavram kaostur ve bu da uluslararası istikrarsızlığa yol açacaktır. Self determinasyon ilkesini sömürgeciliğin sona ermesinden sonra farklı değerlendirmek gerekmektedir. Artık bu ilke ayrı bir devlet kurma olarak değil, bir siyasal rejimin halk iradesine dayandırılması olarak yorumlanmalıdır. Bu ise, halkın kendi kendi yönetme yetkisinin olduğu yönetim şekli olan demokrasi demektir. O halde bu ilke, her halk için ayrı devlet kurma hakkı olarak yorumlanmamalıdır. Aksi durumda, ayrılmayı seçen bir halk kendi kaderini tayin etmenin yanında içinde yaşadığı diğer halkın da kaderini tayin etmiş olacaktır. Bu çerçevede tek taraflı iradeyle ortaya çıkan bir ayrılma da meşru kabul edilmeyecektir⁴⁹⁵. Örneğin Kanada hükümeti, 1996 yılında Kanada Yüksek Mahkemesine başvurarak Quebec'in anayasaya ve devletler hukukuna göre tek yanlı bir kararla birlikten ayrılma hakkı

⁴⁹³ Fatma TAŞDEMİR, “Yeni Dünya Düzeninde Self Determinasyon” G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, C, 12, Ankara, 1996, s. 273

⁴⁹⁴ DOĞAN, 2006, s. 6

⁴⁹⁵ KURUBAŞ, 2004, s. 8

olup olmadığını sormuştur. Bu başvuru üzerine verilen kararda, böyle bir durumda federal birliği oluşturan halklardan birinin tek taraflı olarak talebini açıkça ifade etmesinin ayrılma için yetmeyeceği, ulusal çapta toplumun tümünün kararına ihtiyaç bulunduğu Yüksek Mahkemece ifade edilmiştir⁴⁹⁶.

BM tarafından hazırlanılarak 1966 yılında imzaya açılan “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”⁴⁹⁷ ile Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi⁴⁹⁸ self determinasyonun sömürge halkları dışında evrensel bir nitelik kazanmasında önemli bir etken olmuştur.

Bu iki sözleşmenin de 1. maddeleri aynı şekilde düzenlenmiştir.

1. *“Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler.”*

2. *“Bütün halklar uluslararası hukuka ve karşılıklı menfaat ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği yükümlülüklerine zarar vermemek koşuluyla, doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde kendi yararına serbestçe tasarrufta bulunabilir. Bir halk sahip olduğu maddi kaynaklardan hiç bir koşulda yoksun bırakılamaz”.*

3. *“Kendini Yönetemeyen ve Vesayet altındaki Ülkelerden sorumlu olan Devletler de dahil bu Sözleşmeye Taraf bütün Devletler, kendi kaderini tayin hakkının gerçekleştirilmesi için çaba gösterir ve Birleşmiş Milletler şartının hükümlerine uygun olarak bu hakka saygı gösterir”.*

Her iki sözleşmede de dikkat çeken birinci unsur, self determinasyondan artık bir ilke olarak değil hak olarak bahsedilmesidir. Dolayısıyla self determinasyon hakkının hukuki bir yükümlülük yüklediği, sadece yol gösterici bir ilke olduğu artık

⁴⁹⁶ Supreme Court Of Canada, 1998, Yüksek Mahkemeye göre; Kanada Anayasası, ayrılma konusunda herhangi bir hüküm taşımamakla birlikte, egemenliği bir bütün olarak Kanada halkına vermesi nedeniyle, diğer bütün eyaletlerin ikna edilmeleri suretiyle anayasaya ayrılmaya imkan tanıyan bir hüküm konulmasının gerekli olduğunun altını çizmiştir. Bu çerçevede mahkemeye göre, ayrı bir halk olarak kabul edilen (bir devlet nüfusunu farklı halklardan oluşabilir) Quebecililerin bu konuyu müzakere etme ve diğerlerini ikna etme çabası inkar edilemez. Bunun yanı sıra mahkeme bu hakkın otomatik olarak doğması için gerekli olan sömürge ve yabancı baskı veya yabancı egemenliği altında yaşamak veya bazı yorumcuların ifade ettiği iç self-determinasyonu gerçekleştirilememesi –ki bu uluslararası hukuk bakımından henüz netleşmiş değildir- şartlarının Quebec için geçerli olmadığını, Kanada’nın halkının tümünü, bu arada Quebecilileri, ayrımcılık yapmadan temsil eden bir yönetime ve demokrasi, hukukun üstünlüğü ve anayasacılık, azınlıklara saygı ve federalizm ilkelerine dayanan bir anayasaya sahip olduğunu ve bu devletin toprak bütünlüğünün uluslararası toplulukça tanındığını, bunların ise Kanada’dan ayrılma hakkını ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Nakleden KURUBAŞ, 2004, s. 8; <http://www.scc-csc.gc.ca/> (Erişim tarihi: 12.05.2007)

⁴⁹⁷ 16 Aralık 1966 yılında 2200 (XXI) sayılı kararla kabul edilmiş ve 3 Ocak 1976 yılında yürürlüğe girmiştir.

⁴⁹⁸ 16 Aralık 1966 yılında 2200 (XXI) sayılı kararla kabul edilmiş ve 23 Mart 1976 yılında yürürlüğe girmiştir.

ileri sürülemeyebilecektir. Ancak devletlere ne gibi yükümlülükler getirdiği konusunda bir netlik yoktur. Sadece BM Antlaşmasına atıf yapılmıştır. Self determinasyon hakkın sadece sömürge yönetimi altındaki halklarla sınırlı olmadığı ileri sürülebilir. Ancak bir ülkede bireyler temel haklarını kullanabiliyorsa toplumdaki bütün halk unsurları self determinasyon hakkını kullanmış olacaktır. Buradan hareketle, o toplumdaki azınlıkların ayrılma talebi günümüz modern toplumlarında kabul edilmemektedir⁴⁹⁹.

Yine 1. maddeden hareketle, self determinasyon hakkı, bir defaya mahsus kullanılan bir hak değil, sürekli olara yenilenmesi ve güçlendirilmesi gereken dinamik bir hak⁵⁰⁰ olduğu ileri sürülse de bu yorum BM'nin verdiği kararlarla bağdaşmamaktadır. Birinci fıkranın birinci cümlesi, söz konusu hakkın halk tarafından kullanılabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu hakkın bireyden çok gruba verildiği söylenebilir. Bu grup ise, siyasal statü, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme konularında aynı özleme sahiptir⁵⁰¹.

Sözleşmenin 1. maddesinin 2. fıkrasına göre; halklar kendi yer altı ve yer üstü doğal zenginlik kaynaklarını kullanabilecekler ve bu haktan mahrum bırakılamayacaktır. Görüldüğü gibi self determinasyon siyasi boyutunun yanında ekonomik bir boyut kazanmıştır. Aynı maddenin 3. fıkrası da vesayet altındaki ülkelere BM Antlaşması çevresinde bağımsız olma hakkı vermiştir. Dolayısıyla self determinasyon hakkının kullanılması BM yasası hükümlerine bağımlı kılınmıştır.

İkiz sözleşmeler olarak da ifade edilen her iki sözleşmenin birinci maddesi, bütün sorulara cevap verememektedir. Mesela hangi halklara self determinasyon hakkı verilmektedir? Verilen hakkın kapsamı nedir? Ve nasıl uygulanacaktır? Yine bir devletin sınırları içinde yaşayan azınlıklara kendilerini çoğunluk yönetiminden bağımsız kılma hakkı verecek midir? Self determinasyon hakkından yararlanması kabul edilen sömürge idaresindeki halklar ile devletin ülkesinin bütünlüğüne zarar vereceği sebebiyle bu haktan faydalanması reddedilen topluluklar arasındaki ayrım nasıl yapılacaktır?⁵⁰² İkiz sözleşmelerde kastedilen self determinasyon hakkı kanımızca içsel self determinasyondur. Bu sözleşmelerde hedeflenen şey, halkların haklarını etkinleştirerek onların ülkeleri içinde özgür bireyler ve topluluklar olmalarını sağlamaktır. Her topluluğun bağımsızlığını kazanarak özgür olması söz konusu

⁴⁹⁹ DOĞAN, 2006, s. 1

⁵⁰⁰ ARAL, 1999-2000, s. 111

⁵⁰¹ HADDEN, 1998, s.33, 1998

⁵⁰² TAŞDEMİR, 1999, s. 28

olmamak gerekir. Böyle bir durum BM geleneğine de aykırı olurdu. Çünkü BM ülke bütünlüğüne ve devletlerarası ilişkilerde istikrara büyük önem vermektedir⁵⁰³.

Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme kapsamında kurulan İnsan Hakları Komitesinin sözleşmeye ilişkin yorumunda, 1.maddedeki self-determinasyon hakkı ile 27.Maddedeki azınlıkların korunması ile ilgili hükmün karıştırılmaması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü; Sözleşmenin bu iki hükmü farklı bölümlerde ele alınmıştır. Self determinasyon halklara tanınmış bir hak iken 27. Madde azınlıklarla ilgilidir ve devletin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar vermemelidir⁵⁰⁴.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin, 27. Maddesindeki azınlık haklarından göçmenler ve mülteciler yararlanıp yararlanamayacağı tartışmalıdır. BM İnsan Hakları Komitesince yapılan bir yorumda; taraf devletlerin bu madde ile tanınan hakları sadece vatandaşları ile sınırlandırılmaması gerektiğini, örneğin göçmen işçilerin de bu madde ile tanınan haklardan mahrum edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak uygulamada Komitenin bu yorumu dikkate alınmamıştır⁵⁰⁵.

BM Genel Kurulu'nun 24 Ekim 1970 yılında 2625 sayılı kararla kabul ettiği "Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği ile İlgili Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirgesi"⁵⁰⁶ self determinasyonun içeriğinin anlaşılması konusunda önemli faydalar sağlamıştır. Bu bildirmede belli başlı önemli noktalar şunlardır⁵⁰⁷.

- Tüm halklar, dışarıdan herhangi bir karışmaya maruz kalmaksızın, kendi siyasal statüsünü saptamaya ve kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmesini sürdürmeye hakkı vardır. Her devletin bu hakka saygı göstermek görevidir⁵⁰⁸.

-Sömürgeciliğe süratle son vermek amacıyla, tüm devletler self determinasyonun gerçekleşmesi için çalışacaklar ve bu konuda BM'de yardımcı olacaktır.

- Sömürgeciliğe karşı mücadele yasalıdır. Self determinasyon hakkını kullanmak için giriştikleri mücadelede halklar dışarıdan yardım alabilir.

Self determinasyon sınırlamaları olmayan mutlak bir hak değildir. Bu hak sömürgeciliğin tasfiyesi sırasında ortaya çıkmıştır. Sömürge altındaki hakların yabancı egemenliğinden kurtularak kendi bağımsız devletini kurma veya başka bir devletle birleşme hakkıdır. Dolayısıyla halkların sahip oldukları bu hak, sömürge

⁵⁰³ KÜTÜKÇÜ, 2004, s. 269

⁵⁰⁴ TUNÇ, 2004, s. 198.

⁵⁰⁵ TUNÇ, 2004, s. 199.

⁵⁰⁶ http://undp.un.org.tr/unic_tur/ekler.html (Erişim tarihi: 25.05.2007)

⁵⁰⁷ KARAOSMANOĞLU, 2003, s.151

⁵⁰⁸ THORNBERRY, 1980, s.453.

devletten bağımsız olma veya başka bir devletle birleşme ile ilgilidir. Kurulmuş veya kurulacak olan bağımsız devletlerin siyasal düzenlerinin niteliği ya da demokratik olup olmadıkları konusu self determinasyonu ilgilendirmez. Bu hakka diğer bir sınırlama toprak bütünlüğüdür⁵⁰⁹. Bu hak genelde “toprak bütünlüğünün korunması” ya da “sınırların değişmezliği” ilkesiyle beraber ele alınmaktadır. Başka bir ifadeyle, halk sömürgeci yönetimden devralınacak sınırlar içinde yaşayan kişilerin toplamıdır. Ülkenin geleceğinin belirlenmesi için o ülkede yaşayan tüm halkın çoğunluğunun oyu dikkate alınır. Ayrıca ülke içinde yaşayan değişik azınlıklar self determinasyon hakkına sahip değildir⁵¹⁰.

1970 tarihli bu bildirgeye göre; halkların eşit hakları ve self determinasyon ilkesi halklar bakımından bir hak olduğu gibi diğer devletler açısından da bir yükümlülüktür. Ancak bu noktada bildirge, ülke bütünlüğüne de vurgu yapmıştır. Self determinasyon hakkı; ırk, inanç, ya da renk ayrımı yapılmaksızın ülkenin tüm halkını temsil eden bir yönetime sahip egemen ve bağımsız devletlerin ülke bütünlüğünü ya da siyasi birliğini bozacak şekilde yorumlanamaz. Görüldüğü gibi bildirge, self determinasyon ilkesini desteklerken doğal olarak ülke bütünlüğünün korunması gerektiğinin de altını çizmektedir⁵¹¹.

BM Genel Kurulu, self determinasyonun bölgesel ve uluslararası istikrarı bozucu bir şekilde kullanılmasına karşı çıkmıştır. Bu yaklaşım “Haklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri”de (1514-XV)⁵¹² ve “Dostça İlişkiler ve İşbirliği Bildirisi”nde açıkça ifade edilmiştir. Burada self determinasyonun sömürge durumundaki ülkelerin bağımsızlık kazanmalarıyla ilgili bir hak olduğu, bağımsız ülkelerde azınlıklara ya da etnik gruplara bağımsızlık hakkı tanıyarak, devletlerin toprak bütünlüklerinin bozulmasına yol açan bir ilke olmadığı belirtilmiştir⁵¹³.

Self determinasyon talebinin haklı görülebilmesi için sistematik bir sömürü, ayrımcılık ya da adaletsizliklerin mevcut olması gerekir. Başka bir ifadeyle etnik grup, üyesi olduğu toplumda etnik kimliğinden dolayı artık barış ve güvenlik içinde yaşayamayacağı bir pozisyonda olmalıdır. Eğer BM kendi üyelerinin ülke bütünlüğünü desteklemeseydi daha sonra zor durumda kalabilirdi. Ulusal self determinasyon düşüncesi, devletlerin çoğunluğunda potansiyel ayrılıkçıları olduğu

⁵⁰⁹ THORNBERRY, 1980, s.453.

⁵¹⁰ KARAOSMANOĞLU, 2003, s. 152

⁵¹¹ ŞAHİN, 2000, s. 28; KÜTÜKÇÜ, 2004, s. 269

⁵¹² http://undp.un.org.tr/unic_tur/ekler.html (Erişim tarihi: 27.05.2007)

⁵¹³ CASSESE 1995, s. 122

dikkate alınırса uluslararası sistemde mevcut düzene meydan okur. Self determinasyon hakkı ne mutlak ne de şartsız bir haktır. Bu hak, azınlıkların ağır bir şekilde ayrımcılığa maruz kalmış olma ve teröre bulaşmamış olma gibi gerekli şartların yerine getirilmesine bağlı olarak incelenebilir⁵¹⁴.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının 1975 yılında kabul ettiği Helsinki Nihai Senedinde de self determinasyona yer verilmiştir. Senedin VIII. Bölümü eşit haklar ve halkların self determinasyon hakkıyla ilgilidir⁵¹⁵.

“Katılan devletler, halkların haklarının eşitliğine ve kaderlerini kendilerinin saptamaları haklarına, her zaman Birleşmiş Milletler Antlaşmasının amaçları ve ilkelerine ve Devletler Hukukunun, Devletlerin ülke bütünlüklerine ilişkin kurallarını da kapsamak üzere, ilgili kuralları uyarınca saygı gösterirler”.

“Halkların haklarının eşitliği ve kaderlerini kendilerinin saptamaları hakları ilkesi uyarınca, bütün halklar, dışardan bir karışma olmaksızın, istedikleri zaman ve istedikleri biçimde, iç ve dış siyasal statülerini özgür olarak saptama ve siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini diledikleri gibi sürdürme hakkına her zaman sahiptirler.”

“Katılan devletler, gerek kendi aralarında gerek bütün Devletlerle dostluk ilişkilerinin gelişmesi için, halkların haklarının eşitliği ve kendi kaderlerini kendilerinin saptamaları ilkesine evrensel saygının ve bu ilkeyi etkin bir biçimde kullanmalarının önemini bir kez daha doğrularlar; katılan - Devletler, bu ilkeye, herhangi bir biçimde olursa olsun, aykırı davranışların ortadan kaldırılmasının önemini anımsatırlar.”

Helsinki Senedi, sömürge, yabancı hakimiyeti, ya da ırkçı bir rejim altında yaşayan halklardan bahsetmeden, genel olarak egemen ve bağımsız bir devlette yaşayıp yaşamadığına bakmaksızın bütün halkların self determinasyon hakkından bahsetmektedir. Senede göre; self determinasyon hakkı bazı üçüncü dünya ülkelerinin ileri sürdüğü gibi bağımsızlık anında bir defa kullanılan bir hak olmayıp devamlılık arz eden bir hak şekline gelmektedir. Burada “içsel self determinasyona” ilk kez değinilmiştir⁵¹⁶. Helsinki Senedinde, self determinasyon hakkının kapsam olarak daha geniş olduğunu ileri sürülebilse de bu hakkın nasıl kullanılabileceği hususu belirsizliğini korumaya devam etmektedir.

⁵¹⁴ GÜRSES 1998, s. 60

⁵¹⁵ <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/hns1975.html> (Erişim tarihi: 27.05.2007)

⁵¹⁶ TAŞDEMİR, 1999, s. 32; Aral, 1999-2000, s. 111

1989 Viyana Belgesi, 1990 Yeni Avrupa İçin Paris Şartı, 1991 Moskova Belgesinde de self determinasyon hakkından bahsedilirken, ülkenin toprak bütünlüğünün korunması gerektiği de belirtilmiştir. Paris şartında; *“BM Antlaşmasına ve devletlerin toprak bütünlüğünün korunması da dahil olmak üzere uluslararası hukukun ilgili normlarına uygun olarak, halkların hak eşitliğini kendi kaderlerini tayin hakkını teyit ediyoruz.”*⁵¹⁷ şeklindeki ifadede ülke bütünlüğünün altı çizilmiştir. Paris şartında, demokrasi ve insan haklarına da vurgu yapılmıştır. *“Demokratik yönetim, düzenli aralıklarla yapılan serbest ve adil seçimlerde ifadesini bulan halk iradesine dayanır. Demokrasinin temelinde insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü vardır. Demokrasi ifade özgürlüğü, toplumdaki tüm gruplara hoşgörü gösterilmesi ve her bireye fırsat eşitliği tanınması konusundaki en önemli güvencedir.”* Türkiye de AGİT’e taraf bir ülkedir. Paris Şartında, “içsel self determinasyon” ilkesinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin bu prensibi kabul ettiği ileri sürülebilecektir⁵¹⁸.

Amerikan Başkanı Wilson tarafından gündeme getirilen, 1917 Bolşevik ihtilalinde hükümet programında yer alan self determinasyon ilkesi, dünya politikasında kabul edilen uzun süre siyasi bir ilke olarak kabul edilmiştir. BM Antlaşmasıyla hukuki bir ilke olma yolunda mesafe almıştır. BM’nin özellikle 1960 yıllarda verdiği kararlar bu ilkenin yerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1966 yılında BM Genel kurulunca kabul edilen ve ikiz sözleşmeler olarak da ifade edilen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi self determinasyon ilkesinin içeriğinin belirlenmesi konusunda önemli faydalar sağlamıştır. 1975 Helsinki Nihai Senedi, 1989 Viyana Belgesi, 1990 Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şart’ında kendisine yer bulan ilke ayrıca Avrupa Birliğinin müzakerelerde aradığı şartları tespit ettiği temel bir belge olan Kopenhag Kriterleri arasında da bu ilkeye yer verilmiştir.

Bir sömürge ülkesi, bağımsızlığını kazandıktan sonra söz konusu ülke içinde yaşayan halkların ayrı bir devlet kurma teşebbüsleri devletler tarafından kabul edilmemektedir. Sömürge olmayan bir ülkede yaşayan bir halkın self determinasyon gerekçesiyle bir ülkeden ayrılma isteği devletler hukukuna aykırı olacaktır. Örneğin 1. Dünya Savaşı sırasında bağımsızlığını ilan eden ve içinde çoğunluğun İsveç dilini konuştuğu Aland Adalarının bu talebini Milletler Cemiyeti böyle bir devletler hukuku

⁵¹⁷ KUZU 1994, s. 893 vd...

⁵¹⁸ ARAL, 1999-2000, s. 115

kuralı olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Yine Kongo'dan ayrılmak isteyen Katanga bölgesinin isteğini kabul etmemiştir. Gerekçe ise; self determinasyon hakkı sömürge yönetiminden çıkma hakkını tanır ancak bu bölgelerin kendi devletlerinde ayrılma hakkını içermez⁵¹⁹.

Self determinasyon hakkı, 2. Dünya Savaşına kadar hukuki olmaktan ziyade siyasi bir ilke olarak kabul edilmiş, daha sonraki yıllarda hak olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ancak bu hakkın öznesinin kim olduğu konusu tartışma konusudur. Sömürge altında yaşayan halkların bu hakka sahip olduğu neredeyse ittifak halinde kabul edilmektedir. Bağımsızlığını kaybeden bir devletin yeniden bağımsızlığını kazanması, aynı ulusun iradesi dışında bölünmesi halinde yeniden birleşmesi durumunda da self determinasyon hakkının bulunduğu kabul edilmektedir. Doğu-Batı Almanya'nın birleşmesi, Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesi, SSCB egemenliği altındaki devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları konuya örnek olarak verilebilir⁵²⁰. Ancak Filistin halkı belli bir özerklik verildiği halde henüz bağımsızlık kazanamamıştır. Dolayısıyla self determinasyon hakkının hukuki olmaktan ziyade siyasi bir yönünün olduğu ileri sürülebilir.

Devletlerin self determinasyon konusundaki pratiği, ulusların kaderlerini tayin hakkını, BM vesayeti altındaki topraklar ve çoğu Afrika devleti örneğindeki gibi, sömürge statüsünden çıkan veya S.S.C.B ve Yugoslavya örneklerinde olduğu gibi, dağılan konfederasyonlardan kopan diğer tarihsel olarak tanımlı topraklarla sınırlı kalmıştır. 1960'lı yıllarda Nijerya'dan ayrılmak için Biafra tarafından başlatılan teşebbüs, yine yakınlarda Çeçenistan gibi kurulu bağımsız devletlerden kendilerini ayırmaya çalışan nüfuslar için self determinasyon hakkı kabul edilmemiştir⁵²¹.

Doktrinde bazı yazarlar self determinasyon hakkının kolektif bir hak olduğunu ve bu nedenle bu hakkı henüz devlet aşamasına gelmemiş halkların da kullanabileceğini ileri sürmektedirler. Bu görüşle ilgili olarak dikkat edilmesi gereken nokta şudur. Etnik, dil, din farklılıklarına bakılmaksızın kişilerin kendi kaderlerini belirleyebilmeleri demokrasinin özünde mevcut olan bir durumdur. Demokraside yaşayan bireyler demokratik sürecin kendilerine açık olduğu, alınan kararlarda kendilerinin dışlandıkları hissine kapılmadıkları sürece⁵²² veya toplumdaki demokratik yapı halkın her kesiminin yönetimde bir şekilde temsil etmesine imkan sağlıyorsa bu

⁵¹⁹ DOĞAN, 2006, s. 4

⁵²⁰ DOĞAN, 2006, s. 8

⁵²¹ HADDEN, 1998, s. 34., THORNBERRY, 1980, s.452.

⁵²² HAZIR, 1996, s. 272

hak ileri sürülemez. Dolayısıyla demokratik bir ortama rağmen çeşitli etnik grupların hareketine destek vermek devletler hukukuna aykırıdır. Nitekim BM verdiği kararlarında sömürge olmayan topluluklar açısından bir yerde beraber yaşayan halkların ayrılmasını meşru olarak kabul etmemektedir. 24.10.1970 yılında aldığı 2625 sayılı kararda bu durum açıklanmıştır⁵²³.

Self determinasyonla ilgili diğer bir sorun da bunun nasıl uygulanacağıdır. Bu hak kullanılırken askeri güç kullanılabilir mi? Üçüncü kişiler bu hakkın yerine getirilmesini talep edebilir mi? BM sömürge altından kurtulmak veya işgal edilen ülkenin yeniden bağımsızlığını kazanabilmesi için silahlı mücadele vermesini meşru görmektedir. Uygulamada self determinasyon hakkının genelde güçle elde edilebildiğini söylemek mümkündür⁵²⁴. Örneğin Filistin halkı hakkında BM’lerde farklı zamanlarda ülkelerine dönebileceklerine ilişkin kararlar çıkmasına rağmen bugün dünyanın pek çok yerinde sürgünde Filistin halkı yaşamaktadır. Bu durum, self determinasyonun hukuki olmaktan ziyade siyasi bir ilke olmaya devam ettiğinin göstergesidir.

Azınlık hakları, azınlığa mensup bireylerle ilgilidir, self-determinasyon hakkı ise bir topluluk hakkıdır. Azınlık hakları, self determinasyonun içsel görünümü olarak ifade edilebilir⁵²⁵. Self determinasyonun iç görünümü sadece azınlık haklarıyla sınırlanamaz, bireyleri de kapsar. Diyelim ki benim self determinasyon hakkım var. Şayet benim konuşma hakkımı inkar ederseniz bu benim kendimi belirleme hakkım dahil olmak üzere temel insan hakkı olan ifade hürriyetimin ihlalidir. Eğer ben etnik, dinsel ya da dilsel bir gruba aitsem, bu grubun haklarının yok sayılması benim self determinasyon hakkımın da ihlal edilmesi demektir⁵²⁶.

Günümüzde devletler, self-determinasyonun ilkesinin uygulanması konusunda bazı sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlardan birincisi yukarıda açıklamaya çalıştığımız halkın kim olduğudur. İkincisi, bu ilkenin bir devletten ayrılarak başka bir devlet kurma hakkını içerip içermediği ve günümüzde nasıl uygulanacağı, üçüncüsü ise; bu ilkenin uluslararası hukuk kuralı haline gelip gelmediğidir.

Günümüzde, devletlerin self determinasyon hakkına dayanarak ayrılma hakkı kullanılmasına göz yumarak, ülkelerinin parçalanmasına ve uluslararası ve bölgesel istikrarsızlıkların ortaya çıkmasına seyirci kalacaklarını beklemek pek akıllıca

⁵²³ DOĞAN, 2006, s. 6

⁵²⁴ DOĞAN, 2006, s. 9

⁵²⁵ ŞAHİN, 1998, s. 1336

⁵²⁶ REHMAN, 2002, s. 411

olmayacaktır. Bu sebeple, uluslararası hukuk kurallarının yapıcısı olan devletler, yeni bağımsız devletler görme konusunda çok az istekli olacaklar ve bu ilkenin demokratikleşme anlamında yorumlanarak söz konusu ülkede yaşayan gruplara temel hak ve özgürlükler, yönetime katılma gibi konularda iyileştirme yapılması tavsiyesinde bulunacaklardır. Belki de en fazla, bölgesel özerklik, federasyon gibi hakları içeren birtakım uygulamalar olmasını isteyeceklerdir. Ancak yine de istisnaen self determinasyon hakkına dayanarak ayrılma hakkının kabul edilebileceği söylenebilir⁵²⁷. 2007 yılında başlayan süreçte Kosova'nın ayrılarak devlet kurma isteğinin Avrupa Birliği tarafından desteklenmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

Son olarak, self-determinasyonun uluslararası hukuk kuralı haline gelip gelmediği de kanımızca tartışmalıdır. Gerçi 1966 yılında imzalanan ve 1976'da yürürlüğe giren BM ikiz sözleşmeleriyle, self-determinasyon bağlayıcı bir uluslararası hukuk kuralı niteliği kazanmış gibi görünmektedir. Ancak yukarıda bahsedilen self determinasyonla ilgili sorunlar, ayrıca uluslararası hukuk kurallarının devletlerin belli konularda istikrarlı bir biçimde aynı davranışı sergilemeleri sonucu oluştuğu düşünüldüğünde, bu ilkenin bir hukuk kuralı oluşturmadığı⁵²⁸ ileri sürülebilir. Öte yandan BM tarafından alınan kararlar ve kabul edilen belgeler, hukuksal açıdan bağlayıcı olmayıp tavsiye niteliğindedir. Ayrıca bu belgelere devletler tarafından yüklenen anlamlar da farklı olabilmektedir. Self determinasyon kavramının içsel ve dışsal anlamlarının olması ve bunların bile iç içe geçmeye başlaması, uygulama açısından sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir⁵²⁹.

Devlet içindeki bir etnik grubun ayrılma yoluyla yeni, bağımsız bir devlet kurma ya da mevcut devlet yapısı içinde daha geniş siyasi, kültürel ve ekonomik özerklik istemesi halinde içsel hem de dışsal boyutlu olabilecek self-determinasyon söz konusudur. Bu talepler, tarihi, kültürel veya ekonomik nedenlere dayanabilir. Self-determinasyon talebinin birden çok devleti ilgilendirmesi durumunda ise sınır değişiklikleri gündeme geleceğinden istikrarsız bir bölge ortaya çıkması yüksek ihtimaldir.

Self-determinasyon, sömürgeciliğin tasfiyesi ile ilgili bir kavram olup, bir ülkede yaşayan ve etnik, dilsel ve dinsel açıdan farklı özelliklere sahip olan gruplara değil

⁵²⁷ KURUBAŞ, 2004, s. 8

⁵²⁸ Uluslar arası hukuk kurallarının oluşumu konusunda bkz. PAZARCI, 2003, s.33.

⁵²⁹ KURUBAŞ, 2004, s. 9

halklara tanınmış bir haktır⁵³⁰. Batılı devletler, sömürgeleri bulunduğu dönemde bu hakka şiddetle karşı çıkmışlardır. Ancak, günümüzde aynı devletler, sömürgelerini kaybettikten sonra bu hakkı desteklemektedir.

⁵³⁰ Taha AKYOL, Milliyet Gazetesi, 13.06.2003

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN BELGELER VE AVRUPA BİRLİĞİNİN AZINLIK ANLAYIŞI

1. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KARARLARINDA AZINLIKLAR

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da barışı tesis etmek amacıyla BM kurulmuştur. BM Şartı'nın 1. maddesinin 3. fıkrasında ve 55. maddenin c bendinde; ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetilmeksizin insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterileceği belirtilmiştir. Şartın imzaladığı yıllardaki ortam dolayısıyla açıkça azınlıklardan bahsedilmemiştir⁵³¹.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1948 yılında verdiği bir kararda⁵³²; BM'nin azınlıkların kaderine kayıtsız kalamayacağını, ancak ortaya çıktığı her devlette özel bir görünümü olan bu karmaşık ve hassas problemle ilgili olarak tek tip bir çözüm benimsemenin zor olduğunu ve İnsan Hakları Bildirisinin evrensel niteliğini göz önünde bulundurarak bu bildirinin içeriğinde azınlık sorunluklarıyla ilgili olarak bir düzenleme yapmamaya karar vermiştir⁵³³.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu 1993 yılında azınlıklarla ilgili bir karar yayınlamıştır⁵³⁴. Bu kararda bütün devletler, Genel Kurul tarafından benimsenen "Ulusal, Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Bildirisi"nde⁵³⁵ yer alan ilkeleri geliştirmeye ve hayata geçirmeye davet edilmiştir. Söz konusu bildiride; devletlerden azınlıkların varlıklarını, ulusal ya da etnik, kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerini bulundukları bölgeler içinde koruyup bu kimliklerin gelişmesini destekleyici koşulları teşvik etmeleri ve bu sonuçlara ulaşmak için uygun yasal ve diğer tedbirleri almaları istenmiştir.

BM İnsan Hakları Komisyonu⁵³⁶, bütün sözleşme temelli organları, özel temsilcileri, özel raportörleri ve İnsan Hakları Komisyonu ile Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonuna bağlı çalışma gruplarını görevlerine

⁵³¹ Birleşmiş Milletler Antlaşması (BM Şartı), aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 51 ülke tarafından 26 Haziran 1945'de imzalanmış ve 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girmiştir. Şartın tam metni için bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/bmsarti.html> (Erişim tarihi:05.01.2008)

⁵³² "Azınlıkları Geleceği" Başlıklı 217 C (III) Karar

⁵³³ PEJİC, 1997, s.668.; THORNBERRY, 1980, s.446.; EİDE, 2005, s.39

⁵³⁴ "Ulusal, Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklar" Kararı, bu konudaki bütün karar metinleri için bkz. <http://www.un.org/documents/> (Erişim tarihi:05.01.2008)

⁵³⁵ Bildirinin tam metni için bkz. <http://www.ihd.org.tr> (Erişim tarihi:05.01.2008)

⁵³⁶ <http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx> (Erişim tarihi:05.01.2008)

uygun olarak Bildiriye gereken önemi vermelerini, hükümetler arası ve hükümet dışı örgütleri ulusal, etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklara mensup bireylerin haklarının korunmasını desteklemelerini istemiştir.

Komisyon, Genel Sekreterlikten, hükümetlerin talep etmesi halinde İnsan Hakları Merkezinin rehberlik ve teknik yardım programlarının bir parçası olarak azınlıklarla ilgili mevcut ya da olası durumlara yardım etmesi için azınlık sorunları, sorunların önlenmesi, çözümü veya idaresi konusunda tanınan nitelikli uzmanlar sağlamasını istemiştir. Hükümetler arzu ederse bu tür rehberlik hizmetlerinden ve teknik yardımdan yararlanabilecektir.

BM İnsan Hakları Komisyonu, 1995 yılında azınlıklarla ilgili bir çalışma grubu oluşturmuştur. Bu grup 1995 yılında toplanarak bir karar yayınlamıştır⁵³⁷. Kararda, ulusal, etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklara ait kişilerin korunması ve desteklenmesi için, gerekli tedbirlerin alınması ve uygun koşullar yaratılması, herkes için etkili bir ayrımcılık karşıtlığının ve eşitliğin sağlanmasının azınlıklarla ilgili insan hakları sorunlarının ortaya çıkmasına ve barışçıl yollardan çözümüne katkıda bulunacağı vurgulanmış, bu yaklaşımın, sosyal istikrara ve barışa katkıda bulunacağı ifade edilmiştir⁵³⁸.

Ulusal, etnik, dinsel yada dilsel azınlıklarla ilgili olarak bir çok ülkede sık sık tartışmalar ve ihtilaflar ortaya çıkmaktadır. Bu durum bazen trajik olaylara yol açmaktadır. Viyana Deklarasyonu ve Eylem Planında; devletlerin ulusal, etnik dinsel yada dilsel azınlıklara mensup bireylerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini deklarasyona uygun olarak herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın ve yasa önünde tam bir eşitlik esası çerçevesinde tam ve etkin bir şekilde kullanabilmeleri imkanının sağlanması karara bağlanmıştır⁵³⁹.

Bu kararda, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonuna Bildirinin uygulanmasıyla ilgili özel görevler verilmiştir. Birincisi; ulusal, etnik, dinsel yada dilsel azınlıklara mensup bireylerin hakları deklarasyonunun uygulamaya geçirilmesini ve geliştirilmesini gözden geçirmek, ikincisi; azınlıkların kendi içlerinde ve azınlıklarla hükümet arasında karşılıklı anlayışın geliştirilmesi ve azınlıklarla ilgili sorunlara çözüm üretmek, üçüncüsü; gerektiğinde ulusal, etnik, dinsel

⁵³⁷ 1995/24 sayılı “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları” Karar.

⁵³⁸ Uluslar arası ve Ulusal Hukukta Azınlık Hakları, Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV), İstanbul, 2005, s.11

⁵³⁹ <http://www.youthforhab.o9rg.tr/tr/kaynaklar/icerikler/bm/bm-04.html> (Erişim tarihi:07.01.2008)

ya da dilsel azınlıklara mensup bireylerin haklarını geliştirmek ve desteklemek üzere ek önlemler tavsiye etmek için bir çalışma grubu kurmaktır⁵⁴⁰.

BM Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt-Komisyonu 1993 yılında verdiği bir kararda azınlıkları ilgilendiren meselelerin barışçıl ve yapıcı bir şekilde çözümünü kolaylaştırmak için ulusal ve uluslararası düzeyde alınması gereken önlemleri tespit etmiştir⁵⁴¹.

Devlet, barındırmakta olduğu nüfusun bütün bölümleri açısından eşitlik koşulları altında, farklı grup kimliklerini uygun koşullar altında geliştirmek isteyenlerin kimliklerinin korunduğu ortak bir ev olmalıdır. Ne azınlıklar ne de çoğunluklar ötekilerin aynı şeyi yapma hakkının olamayacağı tarzda, veya ortak alanlarda birinin ötekine karşı ayrımcılık yapmasına neden olacak biçimde, kimliklerini öne sürme hakkına sahip olmamalıdır. Bir devletin en başta gelen rolü ülkenin bir bütün olarak ekonomik refahını ve sosyal yararlarının adil olarak dağıtılmasını kolaylaştırmaktır. Azınlıkların korunmasında öncelik gerçek anlamda saldırıya maruz olan ve çoğunluk tarafından ayrımcılığa ve marjinalleştirilmeye maruz tutulan grupların üyelerine verilmelidir⁵⁴². (p.1)

Eşitlik ve ayrımcılık yasağı bütün ülkelerde ortak nokta olmalıdır. Bu bir dereceye kadar kaçınılmaz olarak entegrasyonu da içerecektir. Bu gereklilik, devletlerin uluslararası sözleşmelerle taahhüt ettikleri yükümlülüklerden kaynaklanmakta ve devletlerin ötekilerin yanı sıra insan haklarının eşit bir biçimde ve ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını gerektirmektedir. Ancak entegrasyon eşitlik temelinde grupların bütün üyelerinin etkileşim içinde olduğu ortak sahaya kendi değerleri ve kültürlerini katmasıyla geliştirilmelidir.

Söz konusu karara göre; ulusal düzeyde alınması gereken önlemler şunlardır⁵⁴³.

1-Etnik veya dinsel nefret ve hoşgörüsüzlüğü uzun vadede engellemek için, çocuk ve ergen eğitiminin somut içeriğinin İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 26/2. madde⁵⁴⁴ ile Çocuk Hakları Sözleşmesi 29.(I) (b) (c) ve (d) maddeleri⁵⁴⁵ ile Her Türlü

⁵⁴⁰ TOHAV, 2005, s.119.

⁵⁴¹ 11 Ağustos 1993 tarihli karar

⁵⁴² TOHAV, 2005, s.122.

⁵⁴³ TOHAV, 2005, s.123.

⁵⁴⁴ "Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel toplumlar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir."

İrksal Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi 7.madde⁵⁴⁶ ile uyumlu olmasını sağlayacak tedbirler alınmalıdır. İnsan Hakları Eğitimi, evrensel ilk öğretimde müfredatın esaslı bir parçası haline getirilmelidir.

2- Grup çatışmaları daima propagandanın yükselmesine ve ırksal üstünlük ve kültürel uyuşmazlık veya başka sebepleri bahane ederek ırkçılığı gerekçelendirmeye çalışan örgütlerin zuhur etmesine neden olurlar. Devletler bu nedenle, ırksal üstünlük ve nefret düşüncelerinin yayılmasını önleyen tüm şiddet ve tahrik gibi bütün ırksal yada etnik ayrımcılığın teşvikini önleyen, “Her Türlü İrksal Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesinin 4.maddesini”⁵⁴⁷ uygulamaya geçirmek üzere gereken bütün önlemleri almalıdırlar.

3- Devletler, etnik ve dini şiddet eylemlerinin faili olan kişilerin hızlı bir şekilde yakalanması ve adil yargılanma koşulları altında kovuşturulmasını sağlamak üzere gereken bütün adımları atmalıdırlar. Grup vahşetinin fail ve kışkırtıcılarının ister azınlık üyesi ister çoğunluk üyesi olsun, cezasız kalması çatışmaların artmasına sebep olur. Aşırı istikrarsızlık durumunda ne yazık ki devletler failleri yakalayamazlar. Bu yüzden uluslararası toplumun tamamlayıcı bir rolü vardır. Devletlerin, sınırları dışında en azından, vatandaşlarının diğer bir devlet içerisinde şiddet grubu çatışmalarına girmemeleri veya kışkırtıcılık yapmamaları konusunda yasaklayıcı olmaları ve böylesi yasaklanmış eylemlere katılanları etkili bir şekilde kovuşturmaları gerekir.

4- Her Türlü İrksal Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile 1992 tarihli azınlıklar üzerine bildirinin hükümlerinin birleştirilerek uygulanması için uygun esaslar kabul

⁵⁴⁵“a-İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi. b-Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi. c- Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması”

⁵⁴⁶ “Taraf Devletler, özellikle eğitim, öğretim, kültür ve enformasyon alanlarında, ırk ayrımcılığına götüren önyargılara karşı mücadele etmek ve uluslara ve etnik veya ırksal gruplar arasında anlayışı, hoşgörüyü desteklemek, aynı şekilde Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, her türlü ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına ilişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi ve bu Sözleşme'nin amaçları ve ilkelerini geliştirmek için ivedi ve etkin tedbirler almayı taahhüt ederler”.

⁵⁴⁷ “Taraf Devletler bir ırkın veya belli bir renge veya etnik kökene mensup bir grubun üstünlüğü fikirlerine ya da teorilerine dayanan ya da her ne şekilde olursa olsun ırkçı nefreti ve ayrımcılığı haklı çıkarmaya ya da yüceltmeye çalışan tüm propaganda ve tüm örgütleri kınarlar ve bu tür ayrımcılık faaliyetleri ile ayrımcılığı teşviki ortadan kaldırmaya yönelik acil ve olumlu önlemler almayı üstlenirler...” metin için bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/irkayrim.html> (Erişim tarihi:07.01.2008)

edilmesi konusunda ulusal yasa koyucu ve idarelere önerilerde bulunacak olan ulusal forumların ilgili ülkedeki özel durumları göz önünde tutması gerekir. Bu tür ulusal forumlarda azınlık yada çoğunluk olsun ülkede bulunan farklı etnik dinsel ve dilse grupların temsil edilmesi gerekir.

5- Azınlıkların kendi anadillerinde eğitim hakkı olmalıdır. Yaygın iletişimde devletlerce bir veya daha fazla resmi dile ihtiyaç duyulduğu kabul edildiğinden, devletler azınlık dilinin eğitimde kullanılmasına izin vermeli ve bu eğitimi sağlamak amacıyla özel önlemler geliştirmelidirler. Avrupa Konseyi üyesi olmayan Devletlerde azınlıklar ve çoğunluklar bu amaç için Avrupa Azınlık veya Bölgesel Diller Şartından ilham alabilirler. Azınlıklara hem kendi kültürleri ile ilgili eğitim, hem de toplumdaki diğer grupların, azınlık veya çoğunluk olsun, haklarıyla ilgili eğitim alma imkanı verilmelidir.

Uluslararası hukukta genellikle azınlık haklarından bahsedilse de azınlıkların içinde bulundukları topluma karşı ödevlerinin olduğu da unutulmamalıdır⁵⁴⁸. Kararda; azınlık üyelerin topluma karşı ödevleri olduğunu kabul etmeleri ve bu ödevlere riayet etmeleri istenmektedir. 1992 Tarihli bildirinin 8. maddesinin 4. paragrafında bildirinin BM'nin amaç ve ilkelerine, egemen eşitlik, toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlık da dahil olmak üzere aykırı olan eylemelere izin verdiği şeklinde yorumlanamayacağı açıkça belirtilmiştir. Azınlıklara üye kişiler yine sıkı bir şekilde ırksal veya etnik nefreti geliştirmeye ve gerekçelendirmeye çalışan örgütlerin propaganda yasağına riayet etmeli ve öteki grup üyelerine karşı saldırgan eylemlere kışkırtılmaktan sakınmalıdırlar. Devletler veya özel kurumlardan öteki ırksal ve etnik gruplara mensup olan kişilere karşı şiddet eylemlerine girişecek gruplara hiçbir dış destek sağlanmamalıdır⁵⁴⁹. (p.20)

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu 2004 yılında azınlıklarla ilgili yeni bir karar yayınlamıştır⁵⁵⁰. Bu kararda azınlıklarla ilgili daha önce yayınlamış olduğu pek çok karara⁵⁵¹ yollamada bulunarak; ulusal, etnik, dilse ve dinsel azınlıklara mensup bireylerin haklarının korumasının toplumsal ve siyasal barış ve istikran geliştireceğini, ve toplumun kültürel çeşitliliği ile mirasını zenginleştireceğini belirtmiştir.

⁵⁴⁸ TUNÇ, 2004, s, 190

⁵⁴⁹ TOHAV, 2005, s.125

⁵⁵⁰ 20 Nisan 2004 Tarihli 2004/51 Sayılı Karar; <http://www.minorityrights.org/1227/international-statements/resolution-on-the-rights-of-persons-belonging-to-national-or-ethnic-religious-and-linguistic-minorities.html> (Erişim tarihi:08.01.2008)

⁵⁵¹ Ekonomik Sosyal Konseyin 3 Mart 1995 tarihli 1995/24 ile 25 Temmuz 1995 ve 1995/31 sayılı kararı, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonun Azınlıklar Çalışma Grubu göreviyle toplandığı 1998/246 sayılı karar, 2003/23 sayılı Azınlık Hakları kararlar

İnsan Hakları Komisyonunun 2004 tarihinde aldığı karardaki önemli noktalar şunlardır⁵⁵²:

1- Devletler, ulusal, etnik, dilsel ve dinsel azınlıklara mensup bireylerin temel hak ve özgürlüklerini “Ulusal, Etnik, Dilsel ve Dinsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Bildirisinde” ilan edilen şekliyle ve hiç ayırım gözetmeksizin kanun karşısında tam bir eşitlikle ve tam anlamıyla kullanılmasını sağlamalıdır. Devletler Bildiriye etkinlik kazandıracak, onu geliştirecek tarzda eğitime eşit erişim hakkı ve ekonomik gelişim ve ilerlemeye tam katılımlarını kolaylaştıracak anayasal, yasal idari ve öteki önlemleri almalıdır.

2- Devletler, ırkçılığın negatif etkileri, ırksal ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve azınlıklara mensup bireyler konusunda hoşgörüsüzlük konularına özel önem vermelidir.

3- Devletler, erkek ve kız çocuklarının değişik risk tipleriyle karşı karşıya olabileceği ihtimalini dikkate alarak, azınlıklara mensup çocukların haklarının korunması ve geliştirilmesine özel önem vermelidir. Yine devletler, ulusal etnik dinsel ve dilsel azınlıkların kültürel ve dini mekanlarını korumak için gerekli önlemleri almalıdır.

4- İnsan hakları sözleşme denetim organları, aynı şekilde Komisyonun özel prosedürleri ve ilgili BM ajans ve programlarının da, yetkileri dahilindeki konularda devletler tarafından sunulan raporları gözden geçirirken ulusal etnik dilsel ve dinsel azınlıklara mensup bireylerin durumları ile haklarına önem göstermelidir.

⁵⁵² TOHAV, 2005, s.131.<http://www.minorityrights.org/1227/international-statements/resolution-on-the-rights-of-persons-belonging-to-national-or-ethnic-religious-and-linguistic-minorities.html> (Erişim tarihi:08.01.2008)

2. AVRUPA KONSEYİ KARARLARINDA AZINLIKLAR

2.1. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Kararlarında Azınlıklar

2.1.1. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1990 tarihli ve 1134 Sayılı Tavsiye Kararı⁵⁵³

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 1990 yılında azınlık hakları üzerine bir tavsiye kararı almıştır⁵⁵⁴. Bu kararda öncelikle azınlıklar hakkında bazı tespitler yapmıştır. Buna göre; Avrupa'da bir çok azınlık bulunmaktadır. Bu azınlıklar sahip oldukları belirli etnik, dilsel, dini ve diğer ayırt edici özelliklerden dolayı bir ülke veya bölgedeki çoğunluktan farklılaşırlar. Azınlıklar, kendilerini ilgilendiren konularda çok sayıda düzenleme yapan Avrupa Konseyi'nin üye ülkelerinin, kültürel çeşitliliğine ve farklı grupları bir arada yaşatan ortamına büyük katkı sağlarlar. Ancak, Avrupa'da bu konuda bazı ciddi sorun ve güçlüklerin varlığı da inkar edilemez. Kısaca, azınlık haklarına saygı ile azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı, barış, adalet, istikrar ve demokrasinin vazgeçilmez bir unsurudur⁵⁵⁵.

Meclis'e göre; azınlık dilleri ve kültürlerinin tekrar popüler hale gelmesi Avrupa Medeniyetinin zenginlik ve öneminin bir işaretidir. Orta ve Doğu Avrupa'da demokrasi doğrultusundaki değişimle bu ülkelerde ciddi ve endişe verici bir hal almış azınlık sorunları da gün yüzüne çıkmıştır. Bu sorunlar yıllar yılı otoriter ve baskıcı düzen tarafından inkar ve göz ardı edilmiştir. Avrupa Konseyi'nin azınlık menfaatlerini çok açık bir şekilde içtenlikle sahiplenmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi Konsey'e verilen temel görevlerden birisi de insan hak ve temel özgürlüklerinin korunması ve yaygın bir şekilde hayata geçirilmesidir. Konsey açısından azınlıklar sorunu Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan işbirliği ve müzakerelerin önemli bir konusunu teşkil etmektedir⁵⁵⁶.

Parlamenterler Meclisi, aşağıda sıralanan azınlık hakları ile ilgili ilkeleri minimum standartlar olarak kabul etmektedir⁵⁵⁷.

⁵⁵³ TOHAV, 2005, s.160 vd.

⁵⁵⁴ 1990 tarihli ve 1134 Sayılı Tavsiye Kararı

⁵⁵⁵ <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta90/erec1134.htm> (Erişim tarihi: 03.01.2008)

⁵⁵⁶ TOHAV, 2005, s.160.

⁵⁵⁷ <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta90/erec1134.htm> (Erişim tarihi: 03.01.2008)

1- Her vatandaşın mahkemelere eşit koşullarda erişimi sağlanmalı ve sahip olduğu hakları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini, Mahkemeye bireysel başvuru hakkını da kapsar şekilde içermelidir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne genel bir ayrımcılık yasağı hükmü konmalıdır. Belirli bir azınlığın kendine özgü durumunun o azınlık yararına bazı özel önlemlerin alınmasını gerektirebilir.

2- Azınlıklara diğer ülkelerde yaşayan kendileriyle aynı köken ve ortak mirasa sahip kişilerle bağlarını özgür, kesintisiz ve huzur içinde sürdürebilmelidirler. Ancak bu bağlar kurulurken devletlerin ülkesel bütünlüğüne ilişkin prensiplerin dışına çıkılmamalıdır. Azınlıklar konusunda devletlerin en büyük endişesi bölünmedir. Meclis bu tür endişeleri gidermek için ülkesel bütünlüğe vurgu yapmaktadır.

Uluslararası hukukta ulusal azınlıklar ve dilsel azınlıkların ne olduğu tartışmalıdır. Parlamenterler meclisi, ulusal azınlıklar ve dilsel azınlıklar konusunda bazı tespitler yapmıştır. Meclise göre, ulusal azınlıklar, bir devletin toprakları üzerinde iyice tanımlanmış ve yerleşmiş olan ve içinde bulundukları toplumun çoğunluğundan sahip oldukları dil, din, kültür yada diğer karakteristik özellikleriyle belirgin olarak ayrıışan ayrı yada farklı gruplardır. Devletler, aşağıdaki hakları ulusal azınlıklar için kabul etmelidir⁵⁵⁸.

-Ulusal azınlıklar, kendi kültürlerini koruma ve geliştirme hakkına sahip olmalıdır.

-Ulusal azınlıklar eğitim, din ve kültür kurumlarını yaşatma hakkına sahip olmalıdır.

-Ulusal azınlıklar, kimliklerinin korunması ve gelişimine etki edecek konularda karar alma süreçlerine ve bu kararların uygulanmasına tam olarak katılma hakkına sahip olmalıdır.

-Ulusal bir azınlığa mensup bütün bireylerin vatandaş olsun olmasın Avrupa'da yaşama nedeniyle doğan zorunluluklara uyması beklenir.

Konseye göre, dilsel bir azınlığa mensup bireylerin anadillerinde yeterli düzeyde eğitim alma imkanına sahip olmaları gerekir. Dilsel azınlıklara mensup bireylere sınırsız bir şekilde ana dillerinde; bilgi edinme, bilgi sağlama, bilgi dağıtma ve bilgi değiş tokuşunda bulunma hakkı sağlanmalıdır.

⁵⁵⁸<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta90/erec1134.htm> (Erişim tarihi: 03.01.2008).; TOHAV, 2005, s.163.

Azınlıkların korunmasında devletlere düşen ödevler ise şunlardır⁵⁵⁹. Avrupa devletleri, ulusal azınlıkların korunmasını garantilemenin yanı sıra, azınlıklara mensup bireylerin haklarını etkin bir biçimde kullanma olanağını sağlamalıdır. Azınlıkların kimliklerini ifade edebilmeleri, kendi eğitimlerini, kültürlerini, dillerini, gelenek ve göreneklerini geliştirebilmeleri için gerekli tüm yasal, hukuksal ve idari önlemler alınmalıdır. Azınlıklara mensup olan ve olmayan bütün bireyler arasında ayrımcılığı yok etmek ve artan bilinci ve anlayışı hoşgörü ikliminde destekleyerek oluşturmak, diğer yandan yurttaşlık temelinde, tüm Avrupa Uluslarının katılımıyla gerçek bir bütünsellik içinde, ortak yurttaşlık oluşturmak amacıyla gereken bütün önlemler alınmalıdır. Ulusal azınlıkları asimile etmeye yönelik politikalardan, ulusal azınlıkların yaşadığı alanlarda onların nüfus yapısını etkileyecek idari kararlar almaktan ve söz konusu azınlıkları bölgeleri ve kültürlerinden mahrum kalacağı yerlerde yaşamaya zorlamaktan vazgeçilmelidir⁵⁶⁰.

2.1.2. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1992 Tarih ve 1177-1 Sayılı Kararı⁵⁶¹

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi azınlık hakları üzerine 1992 yılında bir tavsiye kararı almıştır. Kararın başında Avrupa toplumunun yapısıyla ilgili bazı tespitler yapılmıştır. Buna göre; tarih, Avrupa kıtasını dil, kültür, gelenek, görenek, dinsel inanç ve ibadetleriyle ayıran bir halklar mozaiğine dönüştürmüştür. Avrupa toplumunu oluşturan halklar öylesine örtüşmüş ve karışmıştır ki bu halkların coğrafik sınırlarını tam olarak belirlemek imkansızdır. Geçmişteki iki dünya savaşı boyunca oluşturulan ulusal sınırlar bu ayrımı başaramadılar, gelecekteki bir şekillenmenin de bunu başarması söz konusu olmayacaktır⁵⁶².

Meclise göre; demokratik bir devlette ikinci sınıf vatandaşlar olamaz. Vatandaşlık herkes için aynıdır ve eşit haklar ve sorumluluklar getirir. Bu haklar ve sorumluluklarda eşitliğin ilk ve son garantisi, devletlerin insan haklarına gösterdiği titiz saygı ve bu devletler tarafından onaylanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin temellerinde yatmaktadır. Ancak, bu ortak vatandaşlık çerçevesinde belirgin ortak karakteristik özellikler (kültürel, dilsel, dinsel vb.) taşıyan vatandaşlar, ötekilerle

⁵⁵⁹ <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta90/erec1134.htm> (Erişim tarihi: 05.01.2008)

⁵⁶⁰ TOHAV, 2005, s.163.

⁵⁶¹ TOHAV, 2005, s.165 vd.

⁵⁶² Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin Azınlık Hakları Üzerine 1992 Tarih ve 1177-1 Sayılı Kararı. TOHAV, 2005, s.165.

beraber bu özelliklerini ifade etme imkanının tanınması ve sağlanmasını da arzu edebilirler.

Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bir devlet içinde yer alan ve belirgin özellikleri olan grupları uluslararası toplum, "azınlık" olarak tanımlamıştır. Bu tanımlayışta herhangi bir aşağılama anlamı bulunmamaktadır. Hükümetler bazında ve uluslararası otoritelerce, etnik, kültürel, dilsel ve dinsel azınlıkların, tanınması, korunması ve desteklenmesi amacıyla sunulmuş pek çok dilekçe ve ilkelere ilişkin bildiri mevcuttur. Bu konu üzerine çok sayıda ve çeşitli tipte seminer ve konferanslar yapılmıştır. Durumların aşırı çeşitliliği tam olarak kayıt altına alınmış, tanımlanmış ve analizleri yapılmıştır ve bu durumların tespiti sırasında pek çok sorun ve zorluklar ortaya çıkmıştır. Ancak bütün bu yapılanlar yeterli olmamıştır. Bu analizler sonucunda ortaya çıkan "artık bunlar için yapılacak bir şey kalmamıştır" çıkarımı kabul edilmez. Söz konusu alanda derhal uygulamaya geçirmek üzere alınması gereken uluslararası karar ve sözleşmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde Avrupa'daki barış, demokrasi, özgürlükler ile insan haklarına saygı tehdit altında olacaktır⁵⁶³.

2.1.3. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1993 Tarihli ve 1201 Sayılı Tavsiye Kararı⁵⁶⁴

Avrupa Parlamenterler Meclisi, 1993 yılında aldığı kararda Bakanlar Komitesi'ne Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne, ulusal azınlıkların hakları üzerine bir ek protokol eklenmesini tavsiye etmiştir. Hazırlanan ek protokolün önsözünde, Konsey üyesi devletler, ulusal azınlıkların Avrupa devletlerinin kültürel çeşitlilik ve dinamizmine önemli katkıda bulunduğunu, bir devlette ulusal bir azınlığa mensup bireylerin sadece haklarının tanınmasının ve bu hakların uluslararası korunmasının etnik saflaşmalara bir son verebileceğini, adalet, demokrasi, barış ve istikrarı sağlayabileceğini belirtmişlerdir. Burada azınlık hakları bireysel hak olarak nitelendirilmiş, azınlık haklarının uluslararası korunmasının insan haklarının uluslararası korunmasının ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmiştir⁵⁶⁵. Ayrıca, bir

⁵⁶³ TOHAV, 2005, s.166.

⁵⁶⁴ TOHAV, 2005, s.168 vd.

⁵⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Azınlık Hakların Koruyucu Bir Ek Protokol Eklenmesi Yönünde 1993 Tarihli ve 1201 Sayılı Tavsiye Kararı, Hans-Joachim HEINTZE, "Article 1", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.82.

azınlığa üye olup olmama kişinin kendi özgür seçimine bağlıdır. Öte yandan, bireyin bu kimliği seçmesi veya bu kimlikten feragat etmesi birey açısından hiçbir dezavantaj yaratmamalıdır⁵⁶⁶.

Söz konusu kararda yer alan önemli hükümler ise şunlardır:

1- Ulusal azınlığa mensup her birey isteği dışında empoze edilmeye çalışılan bu asimilasyona maruz kalmaksızın, etnik, dilsel ve kültürel kimliğini özgürce ifade etme, koruma ve geliştirme hakkına sahip olmalıdır. Ulusal Azınlığa mensup her birey tek başına veya diğerleriyle beraber hak ve özgürlüklerini kullanabilmelidir.

2- Ulusal Azınlıklara mensup bütün bireyler kanun önünde eşit tutulmalı ve bir ulusal azınlığa mensup olmaktan kaynaklanan her türlü ayrımcılık yasaklanmalıdır.

3- Ulusal bir azınlığın bulunduğu bir bölgenin demografik yapısına yönelik kasıtlı, zarar verici değişiklik yapılması yasaklanmıştır. Azınlık mensubu kişiler, ana dillerini özel ve toplumsal yaşamda yazılı ve sözlü olarak kullanabilme imkanına sahip olmalıdır. Azınlık mensubu bireyler bulundukları devletlerin yasal sistemi çerçevesinde kendi okullarını, eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve işletme hakkı olmalıdır.

4- Ulusal azınlığa mensup bireyler bulundukları devletin ülkesel bütünlüğüne saygı çerçevesinde başka ülkelerde yaşayan etnik, dilsel, dinsel benzerliği olan kişilerle özgürce iletişim kurabilmelidir.

5- Ulusal bir azınlığa ait her birey, azınlıkların coğrafi dağılımına uygun olarak konumlandırılmış uygun sayıdaki okullarda ve devletin eğitim öğretim kurumlarında, kendi anadillerini öğrenme ve anadilinde eğitim alma hakkına sahip olmalıdır.

6- Ulusal bir azınlığa ait her birey, bulunduğu devletin yasal sistemi içerisinde, kendi okullarını, eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve işletme hakkına sahip olmalıdır.

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1201.htm> (Erişim tarihi: 11.01.2008) TOHAV, 2005, s.168.

⁵⁶⁶ TUNÇ, 2004, s. 204.;

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1201.htm> (Erişim tarihi: 15.01.2008)

2.1.4. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1995 Tarihli ve 1255 Sayılı Tavsiye Kararı⁵⁶⁷

Meclis 1995 yılında azınlıklarla ilgili verdiği tavsiye kararında⁵⁶⁸ ulusal azınlık tanımını yapmıştır. Ulusal azınlık; *“Bir devletin bir bölgesinde ikamet eden ve o devletin vatandaşı olan, söz konusu devletle uzun süreli ve kuvvetli bağlara sahip, ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ve dilsel karakteristikler sergileyen, yaşadıkları bölge ya da o devletin genel nüfusu içinde sayı bakımından daha az olduğu halde kafi derecede grup kimliklerini temsil edebilecek yapıda ortak kimliklerini temsil eden değerler olan dil, kültür, gelenek ve dinlerini birlikte koruma gayreti içinde olan bir insan grubudur”*. Bu tanıma göre azınlık olabilmek için öncelikle içinde oturduğu devletin vatandaşı olması gerekir. Etnik, dilsel, dinsel, kültürel açıdan farklı olmak, sayıca toplum nüfusunun geri kalanından az olmak ve kendi, dil, din, kültürlerini koruma gayreti taşımak azınlık olmak için gereklidir.

Meclis söz konusu kararda, üye devletleri biran önce Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkında Çerçeve Sözleşmeyi ve Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartını imzalamaya davet etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine *“Bireylerin kültürel haklarını ve özel olarak ulusal azınlıklara mensup bireylerin haklarını koruyucu hükümler getirecek”* olan bir ek protokol hazırlanması talebini yinelemiştir⁵⁶⁹.

⁵⁶⁷ TOHAV, 2005, s.173 vd.

⁵⁶⁸ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin Ulusal Azınlıkların Korunması Üzerine 1995 yılında verilmiş 1255 Sayılı Tavsiye Kararı, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta95/EREC1255.htm> (Erişim tarihi:17.01.2008)

⁵⁶⁹ <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta95/EREC1255.htm> (Erişim tarihi:17.01.2008)

2.1.5. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 2001 Tarihli ve 1492 (1) Sayılı Tavsiye Kararı⁵⁷⁰

Parlamenterler Meclisi 2001 yılında ulusal azınlık hakları üzerine bir karar yayınlamıştır⁵⁷¹. Meclis bir kez daha Avrupa'daki azınlık haklarını korumanın önemini vurgulamıştır. Söz konusu karardaki bazı önemli noktalar ise şunlardır⁵⁷²:

1- Meclis, ulusal azınlıklara mensup bireylerin hakları ile azınlık topluluklarının haklarının tam korunmasının, insan haklarının ayrılmaz bir parçasını teşkil ettiği görüşündedir ve yine yaygın çatışmalara neden olabilecek etnik gerilimlerin azaltılmasında bu koruma ve tanımayı tek çözüm yolu olarak görmektedir.

2- Kararda azınlıkların sadece hakları olmadığı bunun yanında yükümlülüklerin de olduğuna dikkat çekilmiştir. Meclis, çoğunluğun, azınlığa karşı yükümlülükleri olduğunu ve öte yandan azınlığın da çoğunluğun yanı sıra içinde yaşadığı, bağlılığını sunmuş olduğu devletin, siyasal ve toplumsal yaşamına, çoğulculuk ve demokratik işleyişine katılma ve katkıda bulunma, görevi olduğunu kabul etmektedir⁵⁷³.

3- Meclis, çoğunluğun, azınlık dilleri ve kültürleri ile daha tanışık hale gelmesinin gereğine, bu bağlamda yetkililerin sivil toplum örgütleri aracılığıyla azınlık kültürlerinin daha bilinir hale gelmesi için çaba harcamasının gereğine de işaret etmiştir. Meclis üye devletlerden, Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkında Çerçeve Sözleşme kapsamında sıralanan ve ulusal azınlıklar için asgari standartlar olarak kabul edilmesi gereken hakların bir kez daha korunmasını istemiştir.

Parlamenterler Meclisi kararında, Bakanlar Komitesine azınlıklarla ilgili bazı önerilerde bulunmuştur. Üye devletlerden azınlık haklarını iyileştirmelerini ve gerekli olduğu yerde azınlık haklarının korunması için ikili ilişkilerinde ve uluslararası Avrupa örgütleri düzeyinde uluslararası geliştirilmesi çağrısında bulunmuştur. Meclis ayrıca, Bakanlar Komitesi'nden Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkında Çerçeve Sözleşme Danışma Komitesi ve Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı uzmanları tarafından

⁵⁷⁰ TOHAV, 2005, s.178 vd.

⁵⁷¹ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin Ulusal Azınlıkların Hakları Üzerine 23 Ocak 2001 tarih ve 1492(1) Sayılı Tavsiye Kararı, <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1492.htm> (Erişim tarihi: 22.01.2008)

⁵⁷² TOHAV, 2005, s.178.;

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1492.htm> (Erişim tarihi: 22.01.2008)

⁵⁷³ KURUBAŞ, 2006, s, 40

hazırlanan rapor ve görüşlerin tartışılması ve kabul edilmesine öncelik verilmesini ve komite ve uzmanların elde ettiği tespitlerin hızlı bir şekilde yayınlanması ve dağıtılması için uygun prosedürün oluşturulmasını istemiştir. Bu konuda Avrupa Konseyi bünyesindeki izleme mekanizmaları güçlendirilmeli ve tüm üye devletlere aynı standartlar uygulanmalıdır⁵⁷⁴.

⁵⁷⁴ <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1492.htm> (Erişim tarihi: 22.01.2008)

3. ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ÇERÇEVE SÖZLEŞME

3.1. Genel Olarak Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve

Sözleşme

1989 yılından sonra Balkanlarda meydana gelen etnik çatışmalar, farklı kimlikteki ulusal azınlıkların korunması ve desteklenmesi sorununu uluslararası toplumun gündemine yeniden getirmiştir. Bu gelişmeler, 1992 yılında BM tarafından “Ulusal veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi”nin ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu Bildiriden sonra “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” ve “Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı” hazırlanmıştır⁵⁷⁵.

Avrupa Konseyi üyesi devletlerin Devlet ve Hükümet Başkanları, Viyana’da 9 Ekim 1993 tarihinde, ülkelerindeki ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin bir deklarasyon kabul etmiştir. Konsey’e göre; çoğulcu ve gerçek anlamda demokratik bir toplum için yalnızca bir ulusal azınlığa mensup her bir bireyin etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğine saygı göstermek yeterli değildir. Bu kişilerin bu kimliklerini ifade etmeleri, korumaları ve geliştirmeleri için en uygun koşulları da yaratmak gerekir. Kültürel çeşitliliğin toplumu bölen değil zenginleştiren bir kaynak ve etmen olabilmesi için bir hoşgörü ve diyalog ortamının bulunması gerekir⁵⁷⁶.

Azınlıklar konusunda devletlerin en büyük endişesi, ülkelerinin toprak bütünlüğüdür. Konsey bu endişeleri önlemek için “çerçeve sözleşmenin”⁵⁷⁷ önsöz kısmında; üye ülkelerde ve bu Sözleşmeye taraf olabilecek diğer ülkelerde, yasalara uygun bir biçimde ve ülkelerin toprak bütünlüklerine ve ulusal egemenliklerine saygı içerisinde, ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin etkin bir biçimde korunması ve güvence altına alınması için, saygı gösterilecek ilkeleri ve bu ilkelerden doğan yükümlülüklerin tanımlanacağını belirtmiştir⁵⁷⁸.

⁵⁷⁵ Marc WELLER, The Rights of Minorities in Europe, (A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities) Oxford University Press, New York, 2005, preface.

⁵⁷⁶ EIDE, 2005, s.26.; HOFMANN, 2005, s.3.

⁵⁷⁷ Bundan sonra sözleşme kısaca bu şekilde ifade edilecektir. Burada “çerçeve sözleşme” tekniği kabul edilmiştir. Bu terimde çeşitli durumlar ve çözülmesi gereken problemlerin fazlalığı etkili olmuştur. Bu sözleşmelerde, tarafların izlemeyi yükümlenecekleri hedefleri açıklayan program tipi hükümler içermektedir. Doğrudan uygulanamayan bu hükümler devletlere yükümlendikleri hedeflerin uygulanmaya konmasında bir ölçüde tercih hakkı bırakmakta ve onlara özel durumları dikkate alma imkanı vermektedir. Bkz. Council of Europe, Text of The Framework Convention for The Protection of National Minorities, Explanatory Report, 1999, p.11, s. 12.; Tove H. MALLOY, “The Title an The Preamble”, The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.50.

⁵⁷⁸ HOFMANN, 2005, s.5.

Avrupa Konseyi, 1961 yılında alınan 285 sayılı tavsiye kararında azınlıkların korunması konusunda aşağıdaki taslağı önermiştir.

“Azınlıklara mensup kimseler, gruplarına mensup diğer üyelerle birlikte, kamu düzeniyle uzlaştığı ölçüde, kendi kültürlerine ve dillerine sahip olmaktan, kendi okullarını kurmaktan ve kendi dillerinde öğrenim görmekten ve kendi dinlerini açıklamaktan ve uygulamaktan men edilmeyeceklerdir.”⁵⁷⁹

Azınlıklar konusunda kesin adım, Avrupa Konseyi devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı 1993 yılında Viyana’da yapılan zirve toplantısında atılmıştır. Buradaki toplantıda devletler, tarihteki kargaşaların Avrupa’da yarattığı ulusal azınlıkların korunması ve onlara saygı gösterilmesinin barış ve istikrara katkı sağlayacağı konusunda anlaşmışlardır. Viyana Bildirgesinde Bakanlar Komitesine, ulusal azınlıkların korunmasını teminat altına almak üzere akit devletlerin kendilerini bağitleyebileceği prensipleri belirleyen bir çerçeve sözleşmesini mümkün olan en kısa sürede hazırlaması ve kültür alanında bireylerin, özellikle ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarını teminat altına almak üzere AİHS’ yi tamamlayacak bir protokol hazırlamak için çalışmaya başlaması konusunda talimatı verilmiştir⁵⁸⁰.

1993 yılında Bakanlar Komitesi, ulusal azınlıkların korunması için bir ad hoc komite kurmuştur. Konseye üye devletlerden gelen uzmanlardan oluşan komite çalışmalarına ocak 1994 yılında başlamıştır. Bu komiteye; İHYK, Kültürel İşbirliği Komitesi, Kitleli Medya Yürütme Komitesi ve Venedik Komisyonundan gelen temsilciler de katılmıştır. Ad hoc komite yaptığı çalışmalardan sonra hazırladığı çerçeve sözleşme taslağını ekim 1994 yılında Bakanlar Komitesine sunmuş, Bakanlar Komitesinin kabul ettiği bu metin 1 şubat 1995 yılında Avrupa Konseyi üye devletlerin imzasına açılmıştır⁵⁸¹.

Çerçeve sözleşme, geniş sorunlar yumağının yanı sıra aşağıdaki konuları da içermektedir. Kimlik seçme, ayrımcılık yasağı, eşitliğin sağlanması, kültür, din, dil ve geleneklerin korunması için uygun şartların sağlanması, toplantı, dernek kurma, din, vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü, medyaya girme ve kullanma, dilsel özgürlükler (gerek özel gerekse kamusal alanda azınlıklar, kendi dillerini kullanabilmelidir), eğitim (azınlık dilinde eğitim ve öğrenim yapabilme ve eğitim kurumları kurabilme

⁵⁷⁹ Council of Europe, Text of The Framework Convention for The Protection of National Minorities, Explanatory Report, 1999, Preface.

⁵⁸⁰ MALLOY, 2005, s.53.

⁵⁸¹ MALLOY, 2005, s.55.

özgürlüğü), sınır ötesi iletişimler, ekonomik, kültürel ve sosyal hayata katılma, kamu hayatına katılma ve zorla asimilasyonun yasaklanmasıdır⁵⁸².

Çerçeve sözleşme devletlerin haklarından çok yükümlülüklerine vurgu yapmaktadır. Sözleşme maddelerinde sık sık “ *taraflar üzerine almaktadırlar...*” ibaresi görülmektedir. Sözleşmenin açıklayıcı raporunda, devletlerin sözleşmeyi uygularken objektif bir şekilde hareket etmesi gerektiği belirtilmektedir. Azınlıklara dillerini kullanma hakkının verilmesi bunun kollektif hak olduğu anlamına gelmemektedir. Kendi başlarına ve başkaları ile birlikte, haklarını kullanabilecek olan ulusal azınlıklara mensup şahısların korunması vurgulanmaktadır. Bu bakımdan çerçeve sözleşmenin metni diğer uluslararası kuruluşların kabul ettiği metinleri izlemektedir⁵⁸³. Açıklayıcı rapordaki bu ifadelerle bakarak azınlık haklarının bireysel hak olarak değerlendirildiği söylenebilir⁵⁸⁴.

Çerçeve sözleşme, ulusal azınlıkların korunmasına yönelik, yasal olarak bağlayıcı, çok taraflı ilk düzenlemedir. Sözleşmenin hedefi ulusal azınlıkların korunması için devletlerin riayet etmeyi yükümlendikleri hukuki ilkeleri belirlemektir⁵⁸⁵.

Ulusal azınlıkların korunmasında “çerçeve sözleşme tekniği” tercih edilmiştir. Bu teknik, tarafların izlemeyi yüklenecekleri tercihleri açıklayan daha ziyade program tipi hükümler içerir. Bu tercihte, durumların ve çözülmesi gereken sorunların çeşitliliği etkili olmuştur. Buradaki hükümler doğrudan uygulanacak nitelikte olmadığı için, devletlere yükümlülük altına girdikleri konularda bir ölçüde tercih hakkı bırakmaktadır. Bu sayede devletler kendi özel durumlarını da dikkate alarak uygulama yapabileceklerdir⁵⁸⁶.

Sözleşmeye baktığımızda azınlık tanımı göremiyoruz. Bu aşamada Avrupa Konseyi’ne üye bütün devletlerin desteğini alabilecek bir tanımlama yapmanın

⁵⁸² Mario Amor Martin ESTABANEZ and Kinga GAL, “Implementing the Framework Convention for the protection of National Minorities”, 3 ECMI Report 10 June 12-14 1998, s. 11-12.; ÇAVUŞOĞLU, “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme: Azınlık Dilinde Eğitim Hakkı/Azınlık 2004, s.62.

HOFMANN, 2005, s.2.

⁵⁸³ Alan PHILLIPS “The Framework Convention for the National Minorities and Protection of the Economic Rights of Minorities” European Yearbook of Minority Issues Volume 3, Published 2005, Martinus Nijhoff Publishers, s. 287.; MALLOY, 2005, s.56.

⁵⁸⁴ HEINTZE 2005, s.85.

⁵⁸⁵ Yasemin ÖZDEK, “İnsan Haklarında Gelişmeler: AİHS’ne İlişkin 11 No’lu Protokol ve Ulusal Azınlıkların Korunması Üzerine Çerçeve Sözleşme”, TODAİE İnsan Hakları Yıllığı, C. 16, 1994, s. 146.; HOFMANN, 2005, s.3.

⁵⁸⁶ HOFMANN, 2005, s.5.; ÇAVUŞOĞLU, 2001, s. 130; Steven WHEATLEY, “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” Ulusal, Uluslararası ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002, s. 193; REHMAN, 2002, s.114

mümkün olmadığı saptaması yapılarak pragmatik bir yaklaşım kabul edilmiş ve Çerçeve sözleşmede, “ulusal azınlık” tanımı yapılmamıştır⁵⁸⁷.

3.2. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme

Maddelerinin Değerlendirilmesi

Çerçeve Sözleşme, Önsöz hariç 5 bölümden oluşmaktadır⁵⁸⁸.

I. Bölüm, Çerçeve sözleşmenin diğer esas hükümlerinin açıklanmasına yardımcı olabilecek bazı temel prensipleri ortaya koymaktadır.

II. Bölüm, belirli prensiplerin sınıflandırılmış listesini içermektedir.

III. Bölüm, çerçeve sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasıyla ilgili hükümleri içermektedir.

IV. Bölüm, çerçeve sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili hükümler içermektedir.

V. Bölüm, Avrupa Konseyi içine yapılan sözleşme ve anlaşmalar için kullanılan model esasına göre hazırlanmış olan son hükümleri içermektedir.

Çerçeve sözleşmenin ilginç bir özelliği önsözde belirtilmektedir. Buna göre, Avrupa Konseyine üye olmayan devletler de sözleşmeyi imzalayıp onaylayabilecektir. Böyle kapsamlı bir yaklaşım tercih edildiği için AİHS ve ona bağlı protokollerde teminat altına alınmış olan hak ve özgürlüklerden doğan bazı prensipler de çerçeve sözleşmeye dahil edilmiştir⁵⁸⁹.

Çerçeve sözleşmenin temel amacı, ulusal azınlıkların ve bu azınlık mensuplarının haklarını etkin bir şekilde korumaktır. Ancak bu etkin korumanın, yasa sınırları içerisinde ve devletlerin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine riayet edilerek gerçekleştirileceği vurgulanmıştır⁵⁹⁰.

Sözleşmenin 1. maddesine göre; ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması, insan hakları konusundaki uluslararası korumanın bütüncül bir parçasıdır. Artık, azınlık hakları insan haklarının içinde değerlendirilmektedir⁵⁹¹. Maddenin amacı, insan haklarının bölünmez bir parçası olan azınlıkların korunmasının devletlerin sadece yetki alanlarında olmadığını belirtmektedir. Çerçeve sözleşmede geçen, “insan haklarının uluslararası

⁵⁸⁷ HEİNTZE, 2005, s.82.

⁵⁸⁸ Sözleşme metni için bkz. Zeri İNANÇ, Uluslar arası Belgelerde Azınlık Hakları, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2004. s. 75.

⁵⁸⁹ MALLOY, 2005, s.57.

⁵⁹⁰ MALLOY, 2005, s.61.; Explanatory Report, 1999, P.28.

⁵⁹¹ HEİNTZE , 2005, s. 78.

korunmasının ayrılmaz bir parçasıdır” beyanı, bu çerçeve sözleşmenin AIHS tarafından kurulmuş olan organlara yetki verdiği şeklinde yorumlanamayacaktır.

1. madde ayrıca, ulusal azınlıkların korunmasına ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerine atıf yapmaktadır. Kullanılan kelimelerden yola çıkarak, Çerçeve Sözleşmede ulusal azınlıklar için kolektif hakların öngörülmediği ileri sürülebilir⁵⁹².

2.maddede, sözleşmenin uygulanmasında dikkat edilmesi gereken ilkeleri açıklamıştır. Buna göre; bu çerçeve sözleşmenin hükümleri iyiniyet, anlayış ve hoşgörü ruhu içinde ve ülkeler arasında iyi komşuluk, dostça ilişkiler ve işbirliği ilkelerine uygun olarak uygulanacaktır⁵⁹³.

3. maddeye göre; ulusal azınlığa mensup her bir kişi, bu azınlığa mensupmuş ya da değilmişçesine davranılmayı özgürce seçebilecektir. Yapılan bu tercih dolayısıyla, hakların uygulanması konusunda hiçbir dezavantaj yaşamayacaktır. Ulusal azınlıklara mensup kişiler bu Çerçeve Sözleşmede korunan ilkelerden kaynaklanan hak ve özgürlükleri hem tek başlarına hem de topluluğun diğer üyeleriyle birlikte kullanabilecektir⁵⁹⁴.

3. madde, ulusal azınlığa mensup bir kişinin, böyle bir muamele görmek veya görmemeyi seçme özgürlüğünü garanti altına almaktadır. Bu hüküm bu gibi kişilerin, çerçeve sözleşme prensiplerinden doğan korumanın altına girip girmeme konusunda karar vermeyi kendilerine bırakmaktadır. Öte yandan bu madde bireylere, keyfi olarak herhangi bir ulusal azınlığa katılma hakkını vermez. Bireyin bu kişisel seçimi ayrılmaz bir şekilde o şahsın kimliğiyle ilgili nesnel ölçütlere bağlıdır⁵⁹⁵.

Bu madde ayrıca, garanti ettiği serbest seçimden veya bu seçime bağlı hakların kullanılmasından herhangi bir zarar doğmamasını öngörmektedir. Dolayısıyla burada azınlıklar söz konusu haklarını kullanırken herhangi bir zararın doğmaması hedeflenmektedir. Madde ayrıca, sözleşmenin prensiplerinden doğan hakların bireysel olduğu belirtildikten sonra bunların diğerleriyle birlikte kullanılmasını öngörmektedir. Bu sayede hak ve özgürlüklerin birlikte kullanılması imkanı tanınmaktadır. “Diğerleri” terimi mümkün olan en geniş manada ve aynı ulusal

⁵⁹² HEİNTZE , 2005, s. 78.; Explanatory Report, 1999, P.31.

⁵⁹³ Peter HİLPOLD, “Article 2”, The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.97.

⁵⁹⁴ HEİNTZE , 2005, s. 108.

⁵⁹⁵ HEİNTZE , 2005, s. 118.; Explanatory Report, 1999, P.35.

azınlığa, başka bir ulusal azınlığa ya da çoğunluğa mensup kişileri de kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır⁵⁹⁶. Yani toplumda yaşayan bütün kişiler dikkate alınmalıdır.

4. madde, ulusal azınlıklara mensup kişilerin yasalar önünde eşit olma ve yasal korunmadan eşit bir biçimde yararlanma haklarını güvence altına almıştır. Akit taraflar, gerekli hallerde, ulusal azınlığa mensup kişilerle çoğunluğa mensup olanlar arasında ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel hayatın her alanında tam ve etkin bir eşitliği güçlendirmek için gerekli tedbirleri almayı taahhüt etmişlerdir. Bu açıdan, ulusal azınlığa mensup kişilerin özgül koşulları hesaba katılacaktır. Alınacak bu tedbirler, ayrımcı bir uygulama olarak değerlendirilmeyecektir⁵⁹⁷.

Bu maddenin amacı, ulusal azınlıklara mensup kişiler için eşit muamele yapılmasını ve onlara karşı ayrımcılık yapılmamasını sağlamaktır. Görüldüğü gibi madde, eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması prensiplerinin uygulanabilirliğini temin etmeye çalışmaktadır.

4. maddenin 1. paragrafında, prensiplere klasik bir yaklaşım sağlanmaktadır. 2 paragrafta, bir ulusal azınlığa mensup kişilerle çoğunluğa mensup kişiler arasında tam ve etkin bir eşitliğin teşvik edilmesinin, tarafların ilgili kişilerin özel koşullarını dikkate alan önlemler almasını gerektirebileceğini vurgulamaktadır. Bu önlemler, başkalarının haklarının ihlalini ve başkalarına karşı ayrımcılıktan kaçınmak için ölçülülük prensibine uygun bir şekilde yeterli olmak zorundadır. Ölçülülük prensibi, diğer hususlar arasında bu gibi önlemlerin zaman ve kapsam bakımından tam ve etkin bir eşitliği sağlamak için gerekli olandan daha fazlasına gitmemesini gerektirmektedir. Eşit fırsat konusunda çerçeve sözleşmeye ayrı belirgin bir hüküm konmamıştır. Ayrımcılık yapılmaması zaten düzenlendiği için buna ihtiyaç duyulmamıştır⁵⁹⁸. Kısaca maddenin amacı, ulusal azınlıklara mensup kişilerin çoğunluğa sahip kişiler arasında etkin bir eşitlik sağlamaktır.

5. maddede; taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürlerini korumaları ve geliştirmeleri, kimliklerinin asli öğelerini yani dinlerini, dillerini, geleneklerini ve kültürel miraslarını korumaları için gerekli koşulları güçlendirmeyi taahhüt etmişlerdir⁵⁹⁹.

⁵⁹⁶ HEINTZE , 2005, s.119.; Explanatory Report, 1999, P.37.

⁵⁹⁷ Gudmundur ALFREDSSON, "Article 4", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.141.

⁵⁹⁸ ALFREDSSON, 2005, s.145.; Explanatory Report, 1999, P.39-40.

⁵⁹⁹ Geoff GILBERT, "Article 5", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.153.

Genel bütünleşme politikası kapsamında alınacak tedbirlere önyargıyla yaklaşmaksızın, taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin iradeleri dışında asimile edilmelerini amaçlayan politikalardan kaçınacak ve bu kişileri böylesi bir asimilasyonu hedefleyen her türlü eylemden koruyacaklardır. Maddenin asıl hedefi, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini geliştirmelerini ve kimliklerini sürdürmelerini sağlamaktır⁶⁰⁰.

5. maddenin 1. paragrafında, ulusal azınlığın kimliği bakımından dört şart sayılmıştır. Madde, azınlıkların korunması konusunda teşvik edici bir tavır sergilese de, bu hüküm, bütün etnik, kültürel, dil ve din farklılıklarının mutlaka bir ulusal azınlık oluşturacağı şeklinde yorumlanmamalıdır. Burada gelenek kelimesine yapılan atıf ulusal yasaya veya uluslararası standartlara ters düşen uygulamaları destekleme veya kabul anlamına gelmemektedir. Geleneksel uygulamalar kamu düzeninin gereksinimlerinden doğan kısıtlamalara bağlı kalacaktır. Madde ulusal azınlıklara mensup kişilerin zorla asimile edilmelerini yasaklamaktadır. Ancak gönüllü asimilasyon yasak değildir⁶⁰¹. Kültürel çeşitliliğin her toplum için zenginlik kaynağı ve ögesi olduğu ileri sürülebilse de sosyal bütünlüğün önemi de inkar edilemez. Bu sebeple sözleşmenin tarafları, genel entegrasyon politikası gereği bazı önlemleri alabilirler.

6.maddeye göre; akit taraflar, hoşgörü ruhunu ve kültürlerarası diyalogu teşvik edecek ve topraklarında yaşayan tüm bireyler arasında, bu kişilerin etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel aidiyetlerine bakılmaksızın, karşılıklı saygı, anlayış ve işbirliğini geliştirmek için özellikle eğitim, kültür ve medya alanlarında etkin önlemler alacaklardır. Taraflar etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel aidiyetleri sonucu ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddet tehditlerine ya da eylemlerine maruz kalabilecek kişileri korumak için uygun tedbirleri alacaklardır⁶⁰².

Bu madde, Viyana Bildirgesinin III. Ekinde düzenlenen, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve hoşgörüsüzlükle mücadele kısmından esinlenmiştir. 1. paragrafta hoşgörü duygusunu ve kültürler arası diyalogu vurgulamakta ve tarafların kendi topraklarında yaşayanlar arasında karşılıklı saygı ve işbirliğini teşvik etmelerinin önemine işaret etmektedir⁶⁰³. Sosyal dayanışmayı güçlendirmek için, farklı etnik, kültürel, dil ve din gruplarına mensup kişiler arasındaki engelleri aşmak, karşılıklı

⁶⁰⁰ GILBERT, 2005, s.154.

⁶⁰¹ GILBERT, 2005, s.157. Explanatory Report, 1999, P.43-45.

⁶⁰² GILBERT, 2005, s.177.

⁶⁰³ GILBERT, 2005, s.179.; Explanatory Report, 1999, P.48.

saygı ve anlayışı teşvik etmek, kültürler arası kuruluşları cesaretlendirmek, kişilerin kendi kimliklerini koruyarak toplumla bütünleştirmesini sağlamak, kültürler arası diyalog ve hoşgörüyü arttırmak maddenin hedefleri arasındadır⁶⁰⁴. İkinci paragrafta, ayrımcılık, düşmanlık veya husumet eylemleri veya tehditlerine açık bulunan bütün kişilerin korunması hedeflenmektedir.

7. maddeye göre, taraflar bir ulusal azınlığa mensup herkesin barışçıl toplantı yapma ve birlikler kurma haklarına; ifade, düşünce, vicdan ve din özgürlüklerine saygıyı güvence altına alacaklardır. Burada amaç, belirtilen özgürlüklere ulusal azınlıklara mensup her şahsın sahip olma hakkına saygıyı garanti etmektir. Öte yandan bu özgürlükler, küresel nitelikte olup azınlık olsun olmasın herkesin sahip olduğu haklardır⁶⁰⁵.

8.maddede, azınlıkların dinsel özgürlükleri düzenlenmiştir. Taraflar bir ulusal azınlığa mensup her kişinin dinini ya da inancını belirtme ve dinsel kurumlar, birlikler, örgütler kurma hakkını tanımayı taahhüt etmişlerdir. Burada, Kopenhag Belgesi'nin bazı maddeleri (32.2, 32.3, 32.6) tek hüküm olarak bir araya getirilmiştir. Din özgürlüğü bütün kişiler için olduğu gibi azınlıklara da uygulanacaktır⁶⁰⁶.

9. madde dört paragraftan oluşmuştur.

1. paragraf, AİHS' nin 10. maddesinden alınmıştır. Her ne kadar burada, azınlık dillerinde bilgi ve düşünce alma ve verme özgürlüğünden bahsedilse de çoğunluk dillerinde veya başka dillerde bilgi ve düşünce alıp verme özgürlüğünün de kastedildiğini söyleyebiliriz. Medyaya ulaşımında herhangi bir ayrımcılık yapılmamasını sağlayacak yükümlülükler içermektedir. "Yasama sistemi çerçeveleri içinde" kelimeleri, bir tarafın medyaya ulaşımı düzenleme hudutlarını kısıtlayabilecek anayasa hükümlerine riayet edilmesi için konulmuştur⁶⁰⁷.

2. paragraf AİHS' nin 10. maddesinin 2. paragrafına göre şekillenmiştir. Radyo ve televizyon yayınları ile sinemacılara ruhsat verilmesinde ayrımcılık yapılmamalı ve tarafsız ölçülere dayandırılmalıdır. 3. paragrafın ilk cümlesi, yazılı basın kurulması

⁶⁰⁴ Explanatory Report, 1999, P.49.

⁶⁰⁵ Zdenka, MACHNYÍKOVA, "Article 7", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.193.

⁶⁰⁶ MACHNYÍKOVA, 2005, s.225.; Explanatory Report, 1999, P.54.

⁶⁰⁷ John PARKER and Sally HOLT, "Article 9", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.266.; ÇAVUŞOĞLU, 2004, s.66.; Explanatory Report, 1999, P.56.

ve kullanımı hakkında esas itibarıyla negatif bir yükümlülüğü ifade etmesine karşın sesli radyo ve televizyon alanında daha esnek bir ifade taşıyan ikinci cümle pozitif bir yükümlülüğü belirtmektedir. Bu fark, frekansların kısıtlı oluşunu ve bu alanda düzenleme yapma ihtiyacını yansıtmaktadır. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin medya kurmak için mali kaynak arama hakkına, bu hakkın varlığı açıkça var olduğu için atıfta bulunulmamıştır⁶⁰⁸.

4. paragraf bir yanda ulusal azınlıklara mensup kişilerin medyaya ulaşmalarını kolaylaştırmak ve diğer yanda hoşgörü ve kültürel çoğulculuğu teşvik etmek suretiyle önlem alınmasının gereğini vurgulamaktadır. Gerekli önlemler, örneğin azınlık yayınları düzenlemesi veya azınlık sorunları hakkında program üretilmesi için para toplamak, gruplar arasında diyalog önermek, editörler veya yayımcıları azınlık gruplarına kendi medyalarını açmaya teşvik etmek olabilir⁶⁰⁹.

10. madde azınlıkların dillerini kullanmalarına imkan sağlamaktadır.

1. Taraf Devletler, bir ulusal azınlığa mensup olan herkesin, azınlık dilini özel olarak ve topluluk önünde de, sözlü veya yazılı olarak kullanma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt eder.

Bir ulusal azınlığa mensup ferdin kendi azınlık dilini serbestçe herhangi bir müdahale olmadan kullanma hakkının tanınması önemli bir noktadır. Dil insanın kendini ifade etmesini sağlar. Azınlıkların kendi dillerini kullanabilmeleri, bu kişilerin kendi kimliklerini vurgulamaları ve korumaları için başlıca araçtır. Bu, onların ifade özgürlüklerini kullanmalarını da sağlar. “Topluluk önünde” teriminin anlamı, kamuya açık bir yer, açık hava veya diğer şahısların önünde anlamına gelir⁶¹⁰.

2. Ulusal azınlıklara mensup olan kişilerin geleneksel olarak yaşadıkları veya çok sayıda bulundukları yerlerde, bu kişilerin talep etmeleri ve böyle bir talebin gerçek bir ihtiyacı yansıtması halinde, Taraf Devletler, azınlığa mensup olan kişiler ile idari makamlar arasında mümkün olduğu kadar azınlık dilinin kullanılmasına imkan verecek şartları sağlamak için çaba gösterir.

Bu hüküm, ulusal azınlıklara mensup bireylerle kamu makamları arasındaki tüm ilişkileri kapsamamaktadır. Sadece idari makamları ilgilendirmektedir. Bununla birlikte, idari makam tabiri geniş anlamda anlaşılmalı örneğin ombudsmanları da

⁶⁰⁸ PACKER-HOLT, 2005, s.272.; ÇAVUŞOĞLU, 2004, s.67.; Explanatory Report, 1999, P.61.

⁶⁰⁹ PACKER-HOLT, 2005, s.285.; ÇAVUŞOĞLU, 2004, s.67.; Explanatory Report, 1999, P.62.

⁶¹⁰ Fernand VARENNES, “Article 10”, The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.304.; ÇAVUŞOĞLU, 2004, s.62.; Explanatory Report, 1999, P.63.

kapsamalıdır. Mali, idari, ve özellikle askerlik alanında ulusal azınlıklara mensup kişilerle ilişki kurarken azınlık dilinin kullanılmasındaki teknik güçlükler nedeniyle esnek bir dil kullanılmış ve taraflara geniş bir tercih hakkı bırakılmıştır⁶¹¹. Gerçek bir ihtiyacın olup olmadığı tarafsız koşullara dayanarak ilgili devlet tarafından değerlendirilecektir. Her ne kadar devletler bu prensibi uygulamak için her türlü gayreti sarf edeceklerse de “mümkün olan ölçüde” ifadesi çeşitli etkenlerin, özellikle tarafların mali kaynaklarının dikkate alınabileceğine işaret etmektedir⁶¹². Dolayısıyla devletler, teknik veya mali zorlukları gerekçe göstererek söz konusu yükümlülükleri yerine getirmekten kaçınabilirler.

Tarafların azınlık dillerini kullanılması konusundaki yükümlülükleri ilgili ülkedeki resmi dil veya dillerin durumunu hiçbir şekilde etkilemeyecektir. Ayrıca çerçeve sözleşme “geleneksel olarak ve sayılarının çokluğu dolayısıyla ulusal azınlıklara mensup şahıslar tarafından iskan edilmiş alanları” tanımlamaktan kasten kaçınmıştır. Bunun yerine tarafların özel durumlarını dikkate almaya izin veren esnek bir ifade tercih edilmiştir. Burada tarihsel azınlıklardan değil, halen aynı coğrafyada yaşayanlar kastedilmektedir⁶¹³.

3. Taraf Devletler, bir ulusal azınlığa mensup olan herkesin gözüaltına alınmasının nedenleri ile kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebepleri hakkında anlayabileceği bir dilde derhal bilgilendirilme ve kendisini bu dilde savunma, gerektiği takdirde bir çevirmenin yardımından ücretsiz olarak yararlanma hakkını güvence altına almayı taahhüt eder. Bu hüküm, AİHS’ nin 5. ve 6. maddesindeki bazı hükümlere dayanmakta olup kişi hürriyeti ve güvenliğiyle ilgilidir⁶¹⁴.

11. maddede taraf devletler, ulusal bir azınlığa mensup olan herkesin, azınlık dilinde adını ve soyadını kullanma ve hukuk düzeninde öngörülen uyarlamalara uygun olarak bunun resmen tanınmasını isteme hakkını tanımayı taahhüt etmiştir⁶¹⁵.

Bu yükümlülüğün yerine getirilmesi bakımından bu hüküm, tarafların içinde bulundukları özel durumların ışığı altında uygulamalarına imkan verecek şekilde ifade edilmiştir. Örneğin taraflar, ulusal azınlıklara mensup bir şahsın veya şahısların isimleri fonetik olarak kendi resmi dillerinin alfabesi ile yazabilirler veya isimleri zorla değiştirilmiş olanlar bunları yeniden kullanabilmelidir. Ancak, doğal hakların kötüye

⁶¹¹ Explanatory Report, 1999, P.64

⁶¹² VARENNES, 2005, s.310.

⁶¹³ VARENNES, 2005, s.312.; Explanatory Report, 1999, P.66.

⁶¹⁴ VARENNES, 2005, s.323.; Explanatory Report, 1999, P.67.

⁶¹⁵ VARENNES, 2005, s.329.

kullanılması ve isim değişikliğinin sahtekarlık amacıyla yapılması istisnai durum oluşturur⁶¹⁶. Tarafların yasal sistemleri bu alanda ulusal azınlıkların korunması için uluslararası prensiplere cevap vermelidir.

12. maddede; taraf devletler, gerektiği takdirde kendi ülkelerindeki ulusal azınlıkların ve çoğunluğun kültürü, tarihi, dili ve dini hakkındaki bilgileri geliştirmek için, eğitim ve araştırma alanlarında tedbirler alacaklarını taahhüt etmişlerdir⁶¹⁷.

Bu madde hem ulusal azınlıkların hem de nüfus çoğunluğunun kültür, tarih, dil ve dininin kültürler arası açıdan teşvik edilmesini hedeflemektedir. Bundan amaç, hem bu çerçevede sözleşmenin ön sözünde hem de Viyana Bildirgesinde düzenlenen hoşgörü ve diyalog havasının oluşturulmasıdır⁶¹⁸. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin her düzeyde eğitime ulaşmada fırsat eşitliğinin sağlanması diğer bir hedeftir.

13. maddede, Taraf Devletlerin, kendilerinin eğitim sistemlerinin içinde, bir ulusal azınlığa mensup olan kişilerin kendi özel eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve işletme haklarını tanıdığıdır. Bu hakkın kullanılması, Taraf Devletler bakımından her hangi bir mali yükümlülük doğurmaz⁶¹⁹.

Tarafların ulusal azınlıklara mensup şahısların kendi özel eğitim ve öğretim tesislerini kurma ve yönetme hakkını tanıma yükümlülükleri, onların eğitim sistemlerinin gereksinimlerine ve özellikle zorunlu eğitim kurallarına bağlıdır. Bu madde kapsamına giren kurumlar diğer kurumlar gibi, özellikle eğitim standartları bakımından denetime tabidir. Gerekli standartlar karşılığında verilen niteliklerin resmen tanınması önemlidir. Bununla ilgili ulusal yasalar, ayrımcılık yapmama prensibine uymak bakımından tarafsız şartlara dayanmalıdır⁶²⁰. Maddede belirtilen hakkın kullanımıyla ilgili taraflara herhangi bir mali yükümlülük getirmemektedir. Ancak bu konuda mali katkı sağlanmasına herhangi bir engel yoktur.

14.maddeye göre⁶²¹;

1. Taraf Devletler, bir ulusal azınlığa mensup olan herkesin kendi azınlık dilini öğrenme hakkını tanımayı taahhüt etmişlerdir. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin

⁶¹⁶ VARENNES, 2005, s.331.; ÇAVUŞOĞLU, 2004, s.63.

⁶¹⁷ Patrick, THORNBERRY, "Article 12", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.365.

⁶¹⁸ THORNBERRY, 2005, s.372.; Explanatory Report, 1999, P.71.

⁶¹⁹ THORNBERRY, 2005, s.395.

⁶²⁰ THORNBERRY, 2005, s.401.; ÇAVUŞOĞLU, 2004, s.66.

⁶²¹ Patrick, THORNBERRY and Fernand VARENNES, "Article 14", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.407.

kendi azınlık dillerini öğrenme hakkının tanınması, bu kimselerin kendi kimliklerini belirtmek ve sürdürmek için gerekli olan başlıca araçlardan birisidir.

2. Ulusal azınlıklara mensup olan kişilerin geleneksel olarak yaşadıkları veya çok sayıda bulundukları yerlerde yeterli talep olması halinde, taraf devletler kendi eğitim sistemleri içinde mümkün olduğu kadar, bu azınlıklara mensup olan kişilerin azınlık dilinin öğrenmeleri veya bu dilde eğitim almaları için yeterli imkanlara sahip olmalarını sağlamak üzere çaba gösterir.

Bu paragraf azınlık dilinde eğitim ve öğretimi ilgilendirmektedir. Azınlık dillerinde ve bu dillerde eğitimle ilgili mali, idari ve teknik güçlükleri dikkate alan hüküm, taraflara geniş ölçüde tercih hakkı bırakacak şekilde kaleme alınmıştır. Azınlık dillerinin öğretimi ve bu öğretim sağlamaya çalışma yükümlülüğü birkaç şarta bağlıdır. Öncelikle ulusal azınlığa mensup kişilerden “yeteri kadar talep” olmalıdır. Bu kavram kasten tanımlanmamıştır, böylece taraf devletler kendi özel durumlarını dikkate alabilecektir. Taraflar kendi eğitim sistemlerini dikkate alarak bu tür öğretimi sağlamak için çeşitli imkan ve düzenlemelerden yararlanabilecektir. “Mümkün olduğu kadar” kelimesi bu tür öğretimin taraf ülkenin mali imkanlarına bağlı olduğu şeklinde yorumlanabilir⁶²². Bu paragrafta değinilen seçenekler (azınlık dilinin öğretimi veya o dilde öğretim görme) birbirini dışlamamaktadır.

3. Bu maddenin ikinci fıkrası, resmi dilin öğretilmesini veya bu dilde eğitim verilmesini engellemeyecek şekilde uygulanır.

Azınlık dilini öğrenme veya bu dilde öğrenim görme fırsatı resmi dili öğrenme ve bu dilde öğrenim görmeye zarar vermeyecektir. Gerçekten de resmi dilin bilinmesi sosyal dayanışma ve bütünleşme açısından önemlidir. Eğer bir devlette birden fazla resmi dil varsa hangisinin öğretileceği devlet tarafından çözülmesi gereken bir sorun olacaktır⁶²³.

15. maddede; taraf devletlerin, ulusal azınlıklara mensup olan kişilerin, kültürel, sosyal ve ekonomik yaşama ve özellikle kendilerini ilgilendiren kamusal işlere etkili bir biçimde katılmaları için gerekli şartları oluşturacağı belirtilmiştir⁶²⁴.

Bu madde, taraflar için ulusal azınlıklara mensup şahısların, kültürel, sosyal ve ekonomik hayata olduğu gibi kamu işlerine özellikle kendilerini ilgilendirenleri fiilen katılmaları için gerekleri şartları sağlama gereksinimini getirmektedir. Ulusal

⁶²² THORNBERRY- VARENNES, 2005, s.418.; ÇAVUŞOĞLU, 2004, s.63.; Explanatory Report, 1999, P.75.

⁶²³ THORNBERRY- VARENNES, 2005, s.423.; Explanatory Report, 1999, P.78.

⁶²⁴ WELLER, 2005, s.429.

azınlıklara mensup kişilerle, çoğunluğu oluşturan bölüme mensup olanlar arasında gerçek bir eşitliği sağlamak hedeflenmektedir. Taraflar kendi anayasal sistemleri içinde aşağıdaki tür önlemleri alabilirler⁶²⁵.

-Taraflar, azınlıkları etkilemesi muhtemel yasal ve idari önlemler almayı düşündüklerinde uygun yöntemler ve özellikle temsil niteliğine sahip kuruluşlarıyla istişarede bulunmak.

- Azınlıkları doğrudan etkileyebilecek ulusal veya bölgesel kalkınma plan ve programlarının hazırlanması, uygulanması ve değerlendirmesine azınlıkların da katılmasını sağlamak. Ulusal azınlıkların yerel ve ulusal düzeyde karar verme sürecine ve seçilmiş kurumlara etkin olarak katılmaları sağlamak⁶²⁶.

16.maddede, taraf devletlerin, ulusal azınlıklara mensup kişiler tarafından yerleşilmiş olan bölgelerde nüfus oranını değiştiren ve bu çerçevede sözleşmede yer alan prensiplerden kaynaklanan hakları ve özgürlükleri kısıtlamayı amaçlayan tedbirler almaktan kaçınacağı ifade edilmiştir⁶²⁷.

Bu maddenin amacı, ulusal azınlıklara mensup kişileri, ikamet ettikleri alanlarda nüfus oranlarının değiştirilmesine ve bu çerçevede sözleşmeden doğan hak ve özgürlükleri kısıtlamaya yönelik önlemlere karşı korumaktır. Bu tür önlem örnekleri, hak ve özgürlükleri kısıtlamak amacıyla istimlak, evlerinden çıkarmak ve idari sınırları yeniden düzenlemek olabilir. Bu madde sadece, çerçevede sözleşmeden doğan hak ve özgürlükleri kısıtlamaya yönelik önlemleri yasaklamaktadır. Bu gibi hak ve özgürlükleri etkileyen önlemler konusundaki yasakları genişletmek zordur⁶²⁸.

17. maddede; taraf devletler, ulusal azınlıklara mensup olan kişilerin, diğer devletlerde hukuka uygun olarak yaşayan ve özellikle etnik, kültürel, dilsel veya dinsel kimliği veya ortak bir mirası paylaştıkları kişilerle özgürce ve barışçıl nitelikte sınır ötesi ilişkiler kurma ve sürdürme haklarına müdahale etmemeyi ve ulusal azınlıklara mensup olan kişilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hükümet dışı örgütlerin faaliyetlerine katılma haklarına müdahale etmemeyi de taahhüt etmiştir⁶²⁹.

⁶²⁵ THORNBERRY- VARENNES, 2005, s.434.; Explanatory Report, 1999, P.80.

⁶²⁶ Explanatory Report, 1999, P.80

⁶²⁷ Jennifer Jackson PREECE, "Article 16", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.463.

⁶²⁸ PREECE, 2005, s.467.; Explanatory Report, 1999, P.81.

⁶²⁹ PREECE, 2005, s.487.

Bu madde, ulusal bir azınlığa mensup kişilerin kültürlerinin sürdürülmesi, gelişmesi ve kimliklerinin korunması için iki önemli yükümlülük içermektedir. Birinci paragraf sınırları aşan serbest ve barışçı ilişkiler kurma ve sürdürme hakkını belirlerken ikinci paragraf hükümet dışı kuruluşlara katılma hakkını korumaktadır. Bu madde Kopenhag belgesinden esinlenerek hazırlanmıştır⁶³⁰.

18. maddede; taraf devletlerin gerektiği takdirde, ilgili ulusal azınlıklara mensup kişilerin korunmasını sağlamak için diğer devletlerle ve özellikle komşu devletlerle iki taraflı ve çok taraflı anlaşmalar yapmak üzere çaba göstereceği ifade edilmiştir⁶³¹.

Bu madde tarafları, mevcut uluslararası belgelere ek olarak özel durumlarda ulusal azınlıkları korumak için ikili veya çok taraflı antlaşmalar yapmaya teşvik etmektedir. Bu antlaşmalar, kültür, eğitim ve enformasyon alanında yapılabilir. Devletler arasında enformasyon ve deneyim değişimi karşılıklı anlayış ve güveni teşvik etmek için önemli bir araçtır. Özellikle sınır ötesi işbirliği, ilgili şahısların istek ve ihtiyaçlarına göre düzenlenebilmek için özel bir avantaja sahiptir⁶³².

19. maddeye göre; taraf devletler bu çerçevede Sözleşmede yer alan prensipleri, gerektiği takdirde sadece sözü edilen prensiplerden kaynaklanan haklar ve özgürlüklerle ilgili oldukları ölçüde uluslararası hukuk belgelerinde ve özellikle İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya dair Sözleşme’de belirtilen sınırlamaları, kısıtlamaları ve yükümlülük azaltmaları yaparak, saygı göstermeyi ve uygulamayı taahhüt etmiştir⁶³³.

Buradaki sınırlama, kısıtlama ve ayrılmalarla ilgilidir. Bu çerçevede sözleşmesine dahil yükümlülüklerin aynı değerde olanları uluslararası yasal belgelerde özellikle AİHS’ de bulunuyorsa, bu belgelerde öngörülmüş olan sınırlama, kısıtlama ve ayrılmalara izin verilmektedir. Bu çerçevede belgesinde belirlenen yükümlülükler başka yasal belgelerde eşdeğerde olarak mevcut bulunmuyorsa, izin verilen sınırlama, kısıtlama ve ayrılmalar sadece, diğer yasal belgelerde mevcut olan farklı yükümlülüklerden ilgili olanlar için konulardan ibaret olacaktır⁶³⁴.

⁶³⁰ Explanatory Report, 1999, p.83.

⁶³¹ PREECE, 2005, s.507.

⁶³² PREECE, 2005, s.510.; Explanatory Report, 1999, P.85.

⁶³³ Lauri HANNIKAINEN, “Article 19”, The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005, s.519.

⁶³⁴ HANNIKAINEN, 2005, s.523.; Explanatory Report, 1999, P.88.

20. maddede; bir ulusal azınlığa mensup olan kişilerin bu çerçeve Sözleşmede yer alan prensiplerden kaynaklanan hakları ve özgürlükleri kullanırken, ulusal mevzuata ve başkalarının haklarına ve özellikle çoğunluğa veya diğer azınlıklara mensup olan kişilerin haklarına saygı göstermeleri gerektiği belirtilmiştir⁶³⁵.

Ulusal azınlıklara mensup kişiler ulusal anayasaya ve diğer ulusal yasalara riayet etmek zorundadırlar. Bununla birlikte, ulusal yasalara yapılan bu atıf taraflara çerçeve sözleşmenin hükümlerini yok sayma hakkını vermez. Ulusal azınlıklara mensup kişiler diğerlerinin de haklarına riayet etmelidir. Bu bağlamda, ulusal azınlıkların, ulus içerisinde azınlık olmakla birlikte devletin bir bölgesinde çoğunluğu oluşturdukları duruma atıfta bulunulabilir⁶³⁶.

21. maddeye göre; bu çerçeve sözleşmedeki hiç bir hüküm, uluslararası hukukun temel prensiplerine ve özellikle devletin egemen eşitliğine, ülke bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına aykırı faaliyetlere girişme veya bu yönde bir eylemde bulunma hakkı verdiği anlamı çıkaracak şekilde yorumlanamayacaktır. Bu hüküm, devletler hukukunun temel prensiplerine vurgu yapmakta ve ulusal azınlıklara mensup kişilerin korunmasının bu prensiplere uygun olması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla azınlıkların talepleri ülkelerin toprak bütünlüğüne zarar vermemelidir⁶³⁷.

22. madde çerçeve sözleşmenin nasıl yorumlanacağını açıklamaktadır. Buna göre; bu çerçeve sözleşmedeki hiç bir hüküm, bir sözleşmeci taraf devletin kendi yasalarında veya bu devletin taraf olduğu bir anlaşmada güvence altına alınan insan haklarını ve temel özgürlükleri kısıtlayacak veya bu haklara karşı yükümlülük azaltacak şekilde yorumlamaz. Bu madde AİHS'nin 53. maddesinden esinlenmiştir. Hedef, ulusal azınlıklara mensup kişilerin en fazla lehlerinde olan ilgili ulusal veya uluslararasıinsan hakları yasalarından yararlanmalarını sağlamaktır⁶³⁸.

23. maddede, çerçeve sözleşmede yer alan prensiplerden çıkan haklar ve özgürlüklerin, Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi'nin veya Protokollerin benzer hükümlerinin konusuna girdiği ölçüde, bu çerçeve Sözleşmedeki haklar İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne uygun olacak tarzda anlaşılacağı belirtilmiştir. AİHS tarafından teminat altına alınan hak ve özgürlükler çerçeve sözleşme tarafından hiçbir şekilde değiştirilemez. Aksine, çerçeve

⁶³⁵ HILPOLD, 2005, s.537.

⁶³⁶ HILPOLD, 2005, s.540.; Explanatory Report, 1999, P.89.

⁶³⁷ HILPOLD, 2005, s.547.

⁶³⁸ HANNIKAINEN, 2005, s.557.

sözleşmede bulunan hak ve özgürlükler AİHS ile örtüşüyorsa AİHS' ye göre yorum yapılır⁶³⁹.

Çerçeve Sözleşmenin, Sözleşmeciler Devletler tarafından uygulanmasını Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi takip eder. Çerçeve sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi devletlerin ve Bakanlar Komitesinin daveti ile diğer devletlerin imzasına açıktır. Bu devletler de sözleşmenin uygulama mekanizmasına katılabilirler. Taraflar, dönemsel olarak veya Bakanlar Komitesince talep edildiğinde çerçeve sözleşmenin uygulanması hakkında Genel Sekretere bilgi verecektir. Genel Sekreter bu bilgiyi Bakanlar Komitesine iletir. Çerçeve sözleşmenin izleme mekanizmasının verimliliğini sağlamak üzere bir danışma komitesi kurulmuştur. Bu komitenin görevi, bir tarafın çerçeve sözleşmesinde belirlenen prensipleri hayata geçirmek üzere aldığı tedbirlerin yeterliliğinin değerlendirilmesinde Bakanlar Komitesine yardımcı olmaktır⁶⁴⁰.

Çerçeve sözleşmenin izlenmesini şeffaf bir şekilde yapabilmek için hazırlanan rapor ve metinlerin yayınlanması öngörülmüştür. Çerçeve sözleşmede çekincelerle ilgili herhangi bir madde yer almamıştır. Çekincelere, devletler hukukunun izin verdiği ölçüde izin verilmektedir⁶⁴¹.

Özetlemek gerekirse, çerçeve sözleşmeye baktığımızda olarak azınlıklarla ilgili şu konuları görürüz⁶⁴².

- Azınlık dilini öğrenme hakkını tanımak.
- Azınlık dilinin serbestçe ve engelsiz olduğu gibi topluluk önünde sözlü ve yazılı kullanma hakkını tanımak.
- Ülkenin eğitim sistemi çerçevesinde ulusal azınlık üyelerine özgü özel eğitim ve yetiştirme kurumlarını kurma ve yönetme hakkı verilmesi.
- Azınlık dilinde bilgi veya düşünceleri kamu yetkililerinin müdahalesi olmadan alma ve iletme özgürlüğü.
- Dil, din, gelenek ve kültürel mülkiyetlerini koruma amacıyla özel şartlar oluşturulması.
- Kültürlerini sürdürme ve geliştirme hakkı.

⁶³⁹ HILPOLD, 2005, s.547.561.; Explanatory Report, 1999, P.92.

⁶⁴⁰ HOFMANN, 2005, s.13.; ÇAVUŞOĞLU, 2004, s.68.

⁶⁴¹ Çekince bir antlaşmanın hukuki yaptırımlarından kurtulmak veya bu yaptırımları değiştirmek için tek taraflı olarak konulan özel bir maddedir. Çekince, imzacı ülke açısından antlaşmanın hukuki etkisini sınırlar. Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 2/1 (d) bendine göre; "Çekince bir devlet tarafından ve devlet adına tek taraflı olarak yapılan bir irade beyanıdır ki devlet bir Sözleşme'ye taraf olurken onun vasıtasıyla belirli bazı şartların ya kendisine uygulanmamasını ya da değişik uygulanmasını sağlar." PAZARCI, 2003, s.84.

⁶⁴² HOFMANN, 2005, s.4.

- Ulusal azınlık üyelerine barış içinde toplanma, dernek kurma, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü haklarına saygı.

- Dinini ve inancını uygulama hakkının yanında dini kurum kurma hakkı tanıma.

- Kendi medya organlarını kurma ve kullanma olanağını mümkün olduğu ölçüde sağlamak.

- Ulusal azınlığa mensup fertlerle çoğunluğa mensup olanlar arasında ekonomik, sosyal, politik, ve kültürel yaşamın tüm alanlarında, tam ve gerçek bir eşitlik sağlamak amacıyla gereken yerde yeterli tedbirlerin alınması.

- Azınlıkları sindirmeye yönelik politika izlenmemesi.

Sonuç olarak, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme, Avrupa kıtası için önemli bir belgedir. Sözleşme, etnik, dilsel veya dinsel farklılıkları ortaya koymakta ve bu farklılıklardan doğacak sorunların çözümü için bir çerçeve belirlemektedir. Öte yandan toplumun çoğuna göre farklı olan grupların kimliklerinin korunması ve geliştirilmesine yönelik hükümler ihtiva etmektedir. Son olarak, azınlık politikaları dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlıkların tarafların iyi niyet ve tolerans atmosferinin bulunduğu diyaloglarla çözülebileceğini belirtmektedir⁶⁴³.

⁶⁴³ WHEATLEY, 2002, s.195

4. AVRUPA BÖLGESEL VEYA AZINLIK DİLLERİ ŞARTI

Dil insan kimliği için temel bir öğedir. Bireyler yönünden olduğu gibi toplumla ilişki kurma açısından dil, bireyin kendisini tanımlaması konusunda temel referans noktasıdır. Kısaca, dil kimliğin oluşumunda ve sosyal entegrasyonda rol oynayan önemli bir araçtır. Dil özgürlüğü, ifade özgürlüğü, din vicdan özgürlüğü terimleri kadar uluslararası hukuk eserlerinde yer almamaktadır. 1990 yıllardan itibaren demokrasi ve insan hakları tartışmalarında dil hakları kendine yer bulmaya başlamıştır. Dil politikaları, bir siyasal sistemde konuşulan dillere, bunların alan ve bölgelerine, gelişmelerine ve kullanımlarına ilişkin haklara ilişkin kararlar ve uygulamalar bütünüdür⁶⁴⁴. Uluslararası hukukta dil haklarının gelişimi ve dilin kullanılmasına ilişkin evrensel kurallar belirleme konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar yapılırken devletlere de geniş takdir yetkisi bırakılmaktadır.

Devletler, yetki alanlarında çeşitli dillerin bulunması durumunda buna yönelik değişik çözümler üretmişlerdir. Bu çözümler; uluslararası antlaşmalar çerçevesinde azınlık dillerini tanıma, birden çok dilin resmi dil olarak kabul edilmesi, bazı dillere özel statü tanınması, bölgesel özerklik tanınmasıdır. Bu çözümler kapsamında, dilin idari ve adli makamlar önünde kullanılabilmesi, eğitim ve öğretimde seçimlik veya zorunlu olarak kullanılabilmesi, dilin korunması, geliştirilmesi veya yasaklanması gibi uygulamalar olabilmektedir. Bu tercihler devletlerin özelliğine göre değişmektedir⁶⁴⁵.

Dil hakları, bölgesel ve uluslararası pek çok belgede düzenlenmiştir. Dil özgürlüğü, ulusal ve uluslararası metinlerde kültürel bir kimlik olarak ifade edilmekte ve korunmaktadır. Başka bir ifadeyle, dil özgürlüğü, dilsel azınlıklar çerçevesinde ifade edilmektedir. BM belgeleri dil haklarını bireysel hak kategorisinde değerlendirmektedir⁶⁴⁶. İnsan hakları Evrensel Bildirisi'nin 2. maddesinde; *"Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din siyasi... fark gözetmeksizin Bildirge'de ilan olunan haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanır."* 1966 yılında imzalanan Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinde de *"Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin*

⁶⁴⁴ Şefik BEYAZ, "Dil, Dil Hakları ve Dil Politikaları", 2003, s. 1. <http://www.enstituyakurdi.org/dokuman/teblig001.pdf> (Erişim tarihi: 21.07.2008)

⁶⁴⁵ Sultan Tahmazoğlu ÜZELTÜRK, "Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı ve Türkiye" Ulusal, Ulusalüstü ve uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın No.2, İstanbul 2002, s.148

⁶⁴⁶ ÜZELTÜRK, 2002, s.148

gereği ibadet etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları” engellemeyeceği belirtilmiştir. 1992 yılında BM tarafından ilan edilen Ulusal veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesinin 2. maddesinde; azınlık gruba mensup kişilerin dillerini herhangi bir baskı veya ayrımcılığa maruz kalmadan kamusal ve özel olanda kullanabileceği ifade edilmiştir. AGİT’in 1990 yılında Kopenhag’da yaptığı İnsani Boyut Konferansında katılımcı devletlerin, ulusal azınlıklar mensup kişilerin, devletin resmi dili veya dillerini öğrenmenin yanı sıra ana dillerini öğrenmelerini ve anadillerinde eğitim almaları için gerekli önlemleri almaları istenmiştir⁶⁴⁷ (paragraf. 34).

Dilsel haklar konusunda; AGİT’in Ulusal Azınlık Komiserliği, Ulusal Azınlıkların Eğitim Hakları Hakkında Lahey Önerileri ve Ulusal Azınlıkların Dilsel Hakları Hakkında Oslo Önerileri devletlere eğitim ve dil konularında uluslararası alanda kabul görmüş standartlara uygun önlemler alma konusunda yardımcı olmayı hedeflemektedir⁶⁴⁸.

Ulusal azınlıklara mensup kişilerin dil hakları ve bütün haklarının korunmasıyla ilgili Avrupa Hukuk Sisteminin gerçek temelleri, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan ve devletler için bağlayıcılığı bulunan iki belge tarafından belirlenmiştir. Bu belgeler “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” ve “Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı”dır. Dil sorunu Avrupa’nın gündeminde olan ana sorunlardan birisidir. Şart, hem Doğu hem de Batı Avrupa’yla ilgilidir.

Avrupa Parlamentosu, Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı’nın⁶⁴⁹ hazırlanmasına Bakanlar Komitesine sunduğu raporlarla önemli katkılarda bulunmuştur. Şart’ın 1989 yılında hazırlanan ilk taslağı Batı Avrupası’nın hakim şartlarının izlerini taşımasına rağmen Doğu ve Batı Avrupa Merkezlerinin yapısını dikkate alan bir içeriğe sahiptir⁶⁵⁰. Parlamentonun bu çabaları sonuç vermiş ve Bakanlar Komitesi Kasım 1992’de Şartı imzaya açmıştır. Şartın 5 ülkede uygulamaya konması ile Mart 1998’de yürürlüğe girmiştir. Bugüne dek 24 ülke tarafından imzalanan Şart şu anda 11 ülkede uygulanmaktadır⁶⁵¹.

⁶⁴⁷ ÜZELTÜRK, 2002, s.149.

⁶⁴⁸ http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2931_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2008)

⁶⁴⁹ Bundan sonraki bölümlerde kısaca “Şart” kavramı kullanılacaktır.

⁶⁵⁰ François Giron, “Avaluating Policy Measures For Minority Languages In Europea: Towards Effective, Cost Effective and Democratic İmplementatation”, European Center for Minority Issues, 23-24 June 2000, s. 19.; ÜZELTÜRK, 2002, s.156.

⁶⁵¹ Sözleşme metni için bkz. İNANÇ, 2004, s.87.

Avrupa bölgesel veya azınlık dilleri şartı, Avrupa kıtası mirasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilen, dil ve kültür çeşitliliğini korumayı amaçlamaktadır. Şartın önemli özelliklerinden birisi, devletlerin önyargıyla yaklaştığı etnik azınlık sorunlarından ziyade dil üzerine vurgu yapmasıdır. Şart, anlaşmazlıklara yol açan “ulusal azınlık” terimini kullanmaktan kaçınmıştır. Bu şart, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmenin azınlıklarla ilgili temel yaklaşımını açıkça kabul etmekten kaçınmıştır. Bunun yerine, kimliğin işareti olan dil üzerine odaklanmıştır. Kısaca Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı “diller” terimi kullanılarak tanımlanabilir⁶⁵².

Şartın hedefi, dilsel azınlıkları korumak olmayıp, bölgesel veya azınlık dillerini korumak ve geliştirmektir. Dolayısıyla Şart bölgesel veya azınlık dilleri için bireysel ya da kolektif hak tesis etmez. Ancak, şarta taraf olan devlet ülkesindeki söz konusu diller için yükümlülüklerini ifa ettiğinde şüphesiz olumlu bir durum ortaya çıkacaktır. Ayrıca, Şart, resmi dil ile bölgesel veya azınlık dilleri arasında bir rekabet veya zıtlık yaratan bir yaklaşım içinde değildir. Yine Şart, özellikle ekonomik sebeplerle göçle ortaya çıkan Avrupa dışı dilleri kapsamamaktadır. Konsey’e göre bu kapsamdaki gruplar özel belgelerle korunmalıdır⁶⁵³.

Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı Taslağını hazırlayan yazarların karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi, Avrupa’nın son derece zengin bölgesel veya azınlık dillerine sahip olmasıdır. Özellikle, dil terimlerinin çoğunluğun konuştuğu dilden farklı olması, yoğunluk derecesi veya dil topluluklarının parçalı yapısı, konuşulan veya yazılan dilin yaşam alanı, özel hayatta ya da kamuda kullanımı sorun teşkil etmiştir. Dillerin içinde bulunduğu yasal ve anayasal koşullar ise birbirinden oldukça farklıdır. Bu sebeple Şart, genel bir ölçü olarak çeşitli dillerin pozisyonunun takdir edilmesine, dillerin kullanılabileceği alanların geliştirilmesine hizmet etmektedir. Bu noktada başarılı olduğu söylenebilir⁶⁵⁴. Özellikle Şartın esnek yapısı, farklı durumdaki bölgesel veya azınlık dillerine uygulanmasına imkan sağlamıştır.

Şartın ilk bölümünde tanımlara, 2. bölümde bütün bölgesel veya azınlık dillerine uygulanacak ilkelere, 3. bölümde devletlerin belli sınırlar içinde seçme özgürlüğüne sahip olduğuna ve her bir dilin kendi durumuna göre uygulanabilecek kurallara yer verilmektedir. Burada devletler kendi sınırları içinde kullanılan farklı

⁶⁵² GRİN, 2000, s. 24.; MALLOY, 2005, s.54.

⁶⁵³ ÜZELTÜRK, 2002, s.157; Explanatory Report, European Charter for Regional or Minority Languages, No.48, P.14.

⁶⁵⁴ GRİN, 2000, s. 20

bölgesel veya azınlık dilleri için dilin özelliğine göre farklı yükümlülükler üstlenebileceklerdir. Şarttaki diğer önemli nokta, belli maliyeti olan hükümlere ilişkindir⁶⁵⁵. Taraflar, hukuki durumlarının gelişmesi veya ekonomik durumlarına göre daha sonraki aşamalara ilişkin taahhütlerde bulunabilir. Son bölümde Şartın uygulanmasının izlenmesi düzenlenmiştir.

Şartın amacı giriş kısmında açıkça belirtilmiştir. *“Avrupa, demokrasi, kültürel çeşitlilik, ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü esasına dayanır. Avrupa’nın farklı ülkelerinde ve bölgelerinde, bölgesel veya azınlık dillerinin desteklenmesi ve korunması, ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğü çerçevesinde kültürel çeşitlilik ve demokrasi ilkelerine dayalı bir Avrupa inşa edilmesine şartın önemli katkıları olacaktır”*⁶⁵⁶.

Konseye göre; özel ve kamusal hayatta bölgesel veya azınlık dilleri kullanma hakkı, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nde yer alan ilkelere ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi’nin ruhuna uygun olan inkâr edilemez bir haktır. Konsey, kültürler arası bağların ve çok dilliliğin değerini vurgulayarak ve bölgesel veya azınlık dillerinin korunmasını ve teşvik edilmesini istemiştir. Ancak bu yapılırken resmi dillere ve resmi dilleri öğrenme ihtiyacına zarar verilmemesi gerekir⁶⁵⁷.

Şart, bölgesel veya azınlık dillerini Avrupa kültür mirasının bir eşsiz bir parçası olarak korunması hedefini gütmekte ve bu dillerin yasalarda, okullarda kamuya açık kültürel, ekonomik ve sosyal hayatta ve medyada kullanılmasını öngörmektedir. Çeşitli uluslararası belgelerde⁶⁵⁸ azınlıklara mensup bulunan kişilerin kendi dillerini, devletin herhangi bir engellemesi olmadan kullanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu bu hak ifade özgürlüğünün doğal bir uzantısı olarak kabul edilmektedir.

Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartıyla ilgili olarak devletlerin en büyük endişesi bölünme tehlikesidir. 5. madde bu endişeleri bertaraf etmek için getirilmiştir. Buna göre; Şart’ın hiçbir hükmü; devletlerin egemenlik hakkı ve toprak bütünlüğü de dahil olmak üzere, BM Şartı’nın amaçlarının veya uluslararası hukuktaki başka

⁶⁵⁵ ÜZELTURK, 2002, S.157; Explanatory Report, P.22.

⁶⁵⁶ Şartın tam metni için bkz. www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php; <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm> (Erişim tarihi:05.10.2007)

⁶⁵⁷ Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı, Giriş

⁶⁵⁸ Örneğin, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme.

yükümlülüklerin hilafına herhangi bir eyleme kalkışma veya faaliyete karışma hakkını vermeyi imâ ettiği şeklinde yorumlanamaz.

Birinci bölümde, Şartta kullanılan “dil” kavramı tanımlanmakta ve Şartın fonksiyonu açıklanmaktadır. 1. maddeden 6. maddeye kadar genel hazırlıklar ve Şart tarafından önerilen korumanın amacının isimlendirilmesinin zorluğu üzerine konsantre olunmuştur.

Bölgesel veya azınlık dilleri şu şekilde tarif edilebilir. *“Bir Devlet’in toprakları içinde bu Devlet’in geriye kalan nüfusundan sayıca daha az bir grup oluşturan vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanılan ve devlet’in resmi dil(ler)inden farklı olan dildir. Devlet’in resmi dilinin diyalekti ve/veya göçmen dillerinin diyalekti kapsam dışındadır”*. (m.1) Bölgesel ve azınlık dili olabilmek için; yaşadıkları devlette nüfusun geri kalanından sayıca az bir grup tarafından o dilin kullanılması ve resmi dil veya dillerden farklı bir dilin olması gerekir. Gerek resmi dil, gerekse göçmen dillerinin diyalekti azınlık dili olarak kabul edilmemektedir⁶⁵⁹.

Toprak unsuru, Şartta önemli bir yer işgal etmektedir, ancak toprak, bölgesel kullanıcı alanları veya çoğunluk dilini oluşturan yerel çoğunlukla sınırlı değildir. Bu yüzden pek çok azınlık dili ortaya çıkmıştır. Şart, belirtilen dil grubunun bu Şart tarafından sağlanan çeşitli koruyucu ve destekleyici önlemlerin alınmasını mazur gösterebilecek sayıda kişi tarafından ifade aracı olarak kullanılmasını istemektedir. Ancak bu son derece küçük olan dil topluluklarının ihtiyaçlarının karşılanmayacağı anlamına gelmez. Ancak yine de kullanıcı sayılarının tanımlanması, her bir devletin her bir dil hakkındaki takdir yetkisini beraberinde getirmektedir. Müsaade ayrıca, bu diller özellikle belirli bir bölgeyle geleneksel ilişkisi olmamasına rağmen belirli bir bölgeye ait olmayan dilleri de kapsamaktadır⁶⁶⁰.

Şartın yazarları, bazı dillerin diğerlerine nazaran korunma ve desteklenmeyi daha fazla hak ettiğine ilişkin açık bir öneriyi getirmekten kaçınmışlardır. Resmi dillerin diyalektleri ve göçmen dilleri şartın dışında bırakılmıştır. Ayrıca başvuru yapılabilecek dillerin listesine ilişkin bir işaret yoktur. Böyle bir liste verilmesi, politik alanın yanı sıra dilbilimsel boyutta da tartışmaları beraberinde getirirdi⁶⁶¹.

Şart’ın Birinci bölümünde, yükümlülüklerin nasıl ifa edileceği açıklanmaktadır. Yükümlü devletler, azınlık dilleri konusunda ülkelerindeki insan hakları

⁶⁵⁹ Explanatory Report, P.32.

⁶⁶⁰ GRİN, 2000, s, 21.; Explanatory Report, P.18.; P.35.

⁶⁶¹ GRİN, 2000, s, 21

standartlarından daha alt bir seviyede bu şartı uygulamayacaklardır. Başka bir ifadeyle, Şart ülkedeki insan hakları standardıyla en azından paralel bir görünüm arz etmelidir. Şart hukuken bağlayıcı karakterine rağmen -dikkate değer bir şekilde- esnek bir yapıdadır. Şartta yer alan zorunlu ve seçmeli bölümler sözleşmeye esnek bir görünüm kazandırmaktadır. Devletleri Şartı imzalamaya teşvik etmek için böyle bir sistem tercih edilmiştir⁶⁶².

Şartın her bir bölümü ikinci bölümle⁶⁶³ uyumlu olmak zorundadır. Belirli bir alanda konuşulan bütün bölgesel veya azınlık dilleri Şartın belirlediği tanıma uymak zorundadır. Şartın üçüncü bölümünde, akit devletlere bazı seçenekler sunulduğunu görmekteyiz. Bu bölüm bölgesel veya azınlık dilinin kamusal hayatta kullanılmasını desteklemek için alınacak önlemleri düzenlemektedir. Devletler, 68 seçenek içeren sözleşmenin asgari 35 maddesini kabul etmelidir. Bu 35 maddenin dışında, en az üçü 8. maddeden (Eğitim), üçü 12. maddeden (kültürel faaliyetler ve hizmetler), ve her birinden bir tane 9 (Yargısal Kurumları), 10 (İdari Makamlar ve Kamu Hizmetleri), 11 (medya) ve 13 (Ekonomik ve Sosyal Hayat) seçilmesi gerekir. Bu seçimde, devletler üçüncü bölümde belirtilen her bir dile saygı göstereceklerdir⁶⁶⁴.

Şartın ikinci bölümünde (m.7) bölgesel veya azınlık dillerinin uygulanmasında başvurulacak temel prensipler ve standartlar açıklanmaktadır. Şartın amaç ve ilkeleri şunlardır⁶⁶⁵:

İlk önce bir devlet, bu dillerin varlığını tanımalı ve o dillerin kullanıldığı coğrafi alana saygı göstermelidir. Ayrımcılığın giderilmesi konusu vurgulanmaktadır.

a. Bölgesel veya azınlık dilleri kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak kabul edilmelidir.

b. Mevcut ya da yeni kurulacak idari bölümlerin söz konusu bölgesel veya azınlık dilinin geliştirilmesine engel teşkil etmemesi için, gerekli önlemler alınmalıdır.

c. Bölgesel veya azınlık dilleri muhafaza etmek için destek verilmelidir.

d. Bölgesel veya azınlık dili, yazılı ve sözlü olarak kamusal ve özel hayatta kullanılmalı kolaylaştırılmalı veya teşvik edilmelidir.

⁶⁶² www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php; (Erişim tarihi:05.10.2007)

⁶⁶³ Bu madde şartın amaç ve ilkelerini düzenlemektedir.

⁶⁶⁴ www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php;
<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm> (Erişim tarihi:05.10.2007)

⁶⁶⁵ Şartın 7. maddesi.; www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php;
<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm> (Erişim tarihi:05.10.2007).;

e. Bu Şart'ın kapsamı altındaki konularda, Devlet içindeki farklı dilleri konuşan gruplar arasında kültürel ilişkilerin kurulması sağlanmalıdır.

f. Bölgesel veya azınlık dilinin uygun olan tüm basamaklarda öğretilmesi ve öğrenilmesini sağlamak için uygun araçlar ve ortamlar sağlanmalıdır.

g. Bir bölgesel veya azınlık dilin kullanıldığı alanda yaşayan ve o dili konuşmayı bilmeyen kişilere eğer isterlerse o dili öğrenme imkânı sağlanmalıdır.

h. Üniversite ya da benzeri kurumlarda bölgesel veya azınlık dilleri üzerinde araştırma ve çalışma yapılması desteklenmelidir.

i. İki ya da daha fazla devlette kullanılan benzer ya da aynı bölgesel veya azınlık dili ile ilgili olarak bu Şart kapsamındaki konularda uygun şekilde sınır aşırı değişim yapılması desteklenmelidir.

Üçüncü bölüm (8-14. maddeler); bölgesel veya azınlık dilinin kamusal hayatta kullanılmasını desteklemek için alınacak önlemleri düzenlemektedir. Eğitim, adli makamlar, idari makamlar ve kamu hizmetleri, medya, kültürel faaliyetler ve hizmetler örnek olarak verilebilir. 8. maddede, eğitim ile ilgili olarak taraflar, bu dillerin kullanıldığı topraklarda, bu dillerin her birinin durumuna bağlı olarak ve devletin resmi dil(ler)inin öğretilmesi hakkına zarar vermemek koşuluyla bazı önlemler alacaktır⁶⁶⁶. Eğitimde, bu dillerin kullanıldığı topraklarda, öncelikle devletin resmi dili öğretilecektir. Daha sonra söz konusu diller gündeme gelecektir. Bölgesel veya azınlık dillerinde okul öncesi eğitim, ilkokul, ortaokul, mesleki ve teknik eğitim, yüksek öğrenim imkanı sağlamak akit devletlerce kabul edilmiştir. Kamu kurumları bu konularda yetersizse gerekli önlemlerin alınmasını desteklenecek veya teşvik edilecektir. Yukarıda bahsedilen imkanlar, en azından ailesi talepte bulunan ve sayılarının yeterli olduğu düşünülen öğrencilere uygulanacaktır⁶⁶⁷.

11. madde; bölgesel veya azınlık dillerini kullananlar için bu dillerin konuşulduğu yerlerde, her bir dilin durumuna göre kamu kurumlarının doğrudan ya da dolaylı olarak yeterliliğe sahip olması, gücü olması ya da bu alanda rol oynaması ölçüsüne göre ve medyanın bağımsızlığı ve özerkliği ilkesine saygı göstererek bazı taahhütlerde bulunmuşlardır. Medyaya girişte, diğer iletişim araçlarının kullanılmasında sayısal veya finansal sınırlama yapılmayacaktır.

⁶⁶⁶ TACAR, 1996, s.62. Explanatory Report, P.18

⁶⁶⁷ ÜZELTURK, 2002, S.162.; www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php; <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm> (Erişim tarihi:05.10.2007)

12. madde, kültürel etkinlikler ve hizmetlerde azınlık dillerinin kullanılabilmesini güvence altına almaktadır. Maddenin amacı, bölgesel veya azınlık dillerinin kültürel faaliyetlere uygun şekilde hazır olmasının sağlanmasıdır. Bu çerçevede yapılan çalışmalar dillerin daha geniş çevre tarafından bilinmesini sağlayacaktır⁶⁶⁸.

Bölgesel veya azınlık dillerinin, iş dünyası, ticaret vb. çeşitli hizmetlerde kullanımını iyileştirmek için 13. madde bazı ölçüler getirmektedir. Kısaca, bölgesel veya azınlık dillerinin ekonomik ve sosyal yaşamda kullanılabilmesi için akit devletler gerekli olan önlemleri alacaklardır. Üçüncü bölümün son maddesi olan 14. madde ise; ulusal sınırların dışında bulunan bölgesel veya azınlık dillerinin durumunu belirlemektedir. Böyle durumlarda, kültürel, eğitim ve ekonomik sınır ötesi işbirliğine izin verilecek ve bu işbirliği desteklenecektir. Bu tür değişimler, devletler arasında yapılacak iki taraflı veya çok taraflı antlaşmalarla veya yerel veya bölgesel otoriteler arasında işbirliği yapılarak düzenlenebilir⁶⁶⁹.

Üçüncü bölümündeki hakların uygulanması konusunda Şart devletlere önemli ölçüde takdir yetkisi vermektedir. Bu açıdan Şartın esnek bir yapısı vardır. Öte yandan devletler sözleşmeyi imzalarken bazı çekinceler koyabilirler. Bütün bunlara rağmen Şartın dillerin kullanılması açısından getirdiği korumanın önemi inkar edilemez. Hükümetler, Şartta yer alan, “her bir dilin durumuna göre” gerekli önlemleri alma konusunu kabul etmeye zorlanmaktadır. Bu sayede uzun dönemde, bölgesel veya azınlık dillerinin lehine bir takım kriterler geliştirilebilir. Bazı devletler, dil konusunda Şarttaki düzenlemelerden daha iyi, cömert imkanlar sunabilirler, şüphesiz Şart buna engel teşkil etmemektedir⁶⁷⁰.

Dördüncü bölüm, Şartın uygulanmasıyla ilgili kuralları içermektedir. Burada, iki usul öngörülmüştür. Birincisi, devletler kendi uygulamaları konusundaki periyodik raporları Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirirler. İlk rapor Şart’ın ilgili Taraf açısından yürürlüğe girmesini izleyen yıl içinde, diğer raporlar ilk rapordan sonra üç yıllık aralıklarla sunulacaktır. İkincisi uzmanlar komitesi, sunulan bu raporları inceleyip değerlendirmesini yapacaktır. Uzmanlar komitesi raporu incelerken değişik enformasyon kaynaklarından da yararlanabilir. Uzmanlar komitesi, bu Şart’la ilgili konularda yüksek derecede bilgisi olan ve uzmanlığı kabul edilmiş kişilerin yer aldığı

⁶⁶⁸ ÜZELTÜRK, 2002, s.168.; Explanatory Report, P.114,116

⁶⁶⁹ ÜZELTÜRK, 2002, s.169.; Explanatory Report, P.121.

www.yerelnet.org.tr/uluslararası/avrupakonseyanlasma6.php;

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm> (Erişim tarihi:05.10.2007)

⁶⁷⁰ GİRİN, 2000, s. 22

bir listeden Bakanlar Komitesi tarafından atanacak üyelerden oluşur. Komiteye, sözleşmeyi onaylayan her bir devletten bir üye seçilir. Üyeler 6 yıl görev yapar ve tekrar seçilmek mümkündür. Bütün kararlar 2/3 çoğunluk ile alınır. Prosedüre ilişkin konularda ise basit çoğunluk yeterlidir. Komite raporları, dil özetleri ve yasal içerikler hakkında bilgi verir ve devletlerin Şartın 7. madde çerçevesindeki uygulamaları hakkında bilgi verir⁶⁷¹. Bu bilgi, politik önlemlerin uygulanmasında temel teşkil eden iki ana soruya cevap arar. Birincisi sözleşmeyi onaylayan devletler yükümlülüklerini yerine getiriyor mu? Ve fiiliyatta Şart uygulanıyor mu? Kısaca teorik ve pratik durum kıyaslanmaktadır. Komite, hükümetlerden verdikleri bilgileri doğrulayan bilgiler isteyebilir. Bu konuda resmi kuruluşlar veya sivil toplum örgütleriyle temas kurabilirler. Komite, hakim veya bir tür yargı kuruluşu gibi hareket etmez. Amaç, devletlerin azınlık dillerinin farkında olmalarını sağlamaktır⁶⁷². Sonuçta komite, Bakanlar Komitesine taraf devletlerin yorumlarını da içeren bir rapor sunar.

Şart'ta düzenlenmiş bulunan hiç bir şey, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından güvence altına alınmış olan herhangi bir hakkı kısıtlayıcı veya ihlâl edici bir şekilde yorumlanamaz. (m.5) Öte yandan bu Şart'ın hükümleri, bir bölgesel veya azınlık dilinin statüsünü yahut bir taraf içerisinde bulunan veya ikili ya da çok taraflı anlaşmalarla sağlanmış olan, azınlık grubuna mensup kişilerin yasal rejimini belirleyen daha uygun hükümleri etkilemeyecektir. Dolayısıyla bu tür antlaşmalarda daha avantajlı olan hükümler Şart gerekçe gösterilerek göz ardı edilemez⁶⁷³.

Beşinci bölümde son hükümler vardır. Burada, Şartın imzaya açılması, çekinceler ve onaylanma ile Şartın yürürlüğe girmesi düzenlenmiştir. Onay, kabul veya tasvip belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterine tevdi edilecektir. Şart'ın yürürlüğe girmesinden sonra Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Konsey'e üye olmayan bir devleti Şart'ı tanımaya davet edebilir. Şart'ı tanıyan bir devlet olması durumunda, Şart, katılım belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tevdiinden sonra üç ay geçtikten sonraki ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı'nın önemi, dilin korunması ve geliştirilmesiyle ilgili somut yükümlülükler ihtiva etmesinden gelmektedir. Artan sayıda Avrupa Devletinin Şartı kabul etmesi ve kamu yaşamındaki bütün azınlıkları kapsayan bir sözleşme olması Şarta başka bir anlam katmaktadır.

⁶⁷¹ TACAR, 1996, s.61-64

⁶⁷² Crnic GROTIĆ, European Centre Minority Conference, 2000, s. 31.

⁶⁷³ ÜZELTÜRK, 2002, S.162

Şartın en dikkate değer yönlerinden birisi, uzmanlar komitesinin çalışmasıdır. Şartın tarafları, uluslararası denetim sistemini gönüllü olarak kabul etmişlerdir. Bu kabul, onun ruhunun bir parçası olarak açıklanabilir. Şart, ulus devletlere veya ulusal egemenlik sorunlarına veya uluslararası sınırlara zarar vermemekte, aksine Avrupa'nın ortak mirası olarak kabul edilen dil ve kültürel çeşitliliğin önemine vurgu yapmaktadır. Bölgesel veya azınlık dilleri şartı kullanıcılarına, yaşadıkları devletin tarihsel, meşru bir parçası olduklarını hissettireceğinden söz konusu ülkelerde istikrara katkıda bulunabilecek bir unsur olarak düşünülebilir⁶⁷⁴.

⁶⁷⁴ GİRİN, 2000, s, 23

5. AVRUPA BİRLİĞİ VE AZINLIKLAR

5.1. Genel Olarak Avrupa Birliği ve Azınlıklar

İkinci Dünya Savaşından sonra meydana gelen gelişmeler Avrupa devletlerinde bütünleşme ihtiyacı doğurmuştur. Avrupa Birliği, uluslararası bir örgütten ziyade bir devlete benzemektedir. Avrupa Birliği bir devlet midir? Yapısına göre devlet çeşitlerinden, üniter devlet olmadığı konusunda herkes hem fikirdir. Acaba birleşik devlet olarak kabul edilebilir mi? Bilindiği gibi devletin üç unsuru bulunmaktadır. Ülke, millet ve egemenlik. Avrupa’da belki ülkenin varlığı kabul edilebilir. Millet ve egemenlik unsuru ise henüz mevcut değildir. “Avrupa Milleti” henüz oturmuş bir kavram değildir. Öte yandan günümüzde, küreselleşme karşısında milliyetçilik akımları tekrar canlanmaktadır. En küçük topluluklar bile farklı bir millet olduklarını iddia etmektedirler. Bu anlayış ise bütünleşmekten ziyade parçalanmayı ima etmektedir. Milletler uzun bir tarihi süreçten sonra, tarihi, sosyal, kültürel olaylar sonucu meydana gelirler. Salt yasal düzenlemeler yaparak millet oluşturulamaz. Devletin üçüncü unsuru olan egemenlik anlayışın da AB’de bulunduğunu söylemek kanımızca güçtür. Gerçi, ortak para birimi, tek bayrak, AB vatandaşlığı devletin varlığına delil olarak sürülebilir. Ancak devletin unsurları mevcut olmadığından AB’yi devlet olarak kabul etmek zordur. Eğer Avrupa Anayasası Taslağı kabul edilseydi o zaman AB’nin devlet olması yolunda önemli bir adım atılmış olurdu. Sonuç olarak, AB, günümüzde ekonomik ve siyasi ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkmış “kendine özgü uluslaraüstü bir topluluk” olarak kabul edilebilir⁶⁷⁵.

Kuruluş felsefesinde, barış, özgürlük, refah, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin yer aldığı bu birlik, Avrupa coğrafyasında olduğu kadar küresel düzeyde de etkili olmayı hedefleyen bir entegrasyon çabasıdır.

Avrupa Birliği’nin genişleme süreci, temel hak ve özgürlüklerin korunması, demokratik kurumların varlığı, hukukun üstünlüğü ve şeffaflığın sağlanması gibi genel anlamda kabul görmüş ortak değerler üzerine kurgulanmıştır. Avrupa’da müreffeh bir toplum oluşturulması ve barışın temin edilmesinde büyük önemi haiz olan bu ortak değerler, AB’nin genişleme çabalarında da, aday ülkelerden üyelik süreçlerinde içselleştirmelerini talep ettiği olmaz ise olmaz koşullar olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁷⁶.

⁶⁷⁵ ÖZER, 2005, s. 73-74

⁶⁷⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Rıdvan KARLUK, Avrupa Birliği’ne Evet mi? Hayır mı? Beta Yayınları, İstanbul, 2008.

Kurucu Antlaşmalar ile oluşturulan Avrupa Topluluklarından itibaren, özellikle Birliğin derinleşme ve genişleme sürecinde, AB vatandaşlarının, kendilerine hasredilen ekonomik ve siyasi hakları tam olarak kullanabilmeleri için, güvenli ve adalete tam ve eşit bir biçimde erişimin sağlandığı bir alanda, serbest dolaşım özgürlüğünden faydalanmaları gereği ortaya çıkmıştır.

1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren ve Avrupa Topluluklarını Kuran Antlaşmaları ve AB Antlaşmasını tadil eden Amsterdam Antlaşması ile birlikte, AB'nin, özgürlük, güvenlik ve adalet alanı haline getirilmesi hususu birincil mevzuata derc edilmiş ve Birliğin öncelikli hedefi haline getirilmiştir. Amsterdam Antlaşmasının ilgili maddelerinde, bu hedefin gerçekleştirilmesini yönelik hükümler konmuştur⁶⁷⁷.

AB üye ülkelerde, etnik ayrımcılığı önlemek için birliğe üye olmak isteyen ülkelerden ırk ayrımcılığının kaldırılmasına ilişkin 1969 tarihli BM sözleşmesinin⁶⁷⁸ onaylanmasını ön koşul olarak istemeyi planlamıştır. Ancak üye devletlerin hepsi bu sözleşmeyi imzalamadığı için bu şarttan vazgeçilmiştir. Daha sonra AB, aday ülkelerden ayrımcılığa karşı kendi yasalarını çıkarmaları için teşvik etmiş, ancak bu politaka pek etkili olmamıştır. Azınlık haklarının AB politikasına girmesi Kopenhag Kriterleri sayesinde olmuştur⁶⁷⁹.

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır⁶⁸⁰.

⁶⁷⁷ Roger J. GOEBEL, "The Treaty of Amsterdam", Fordham International Law Journal, Vol.22, s, 10

⁶⁷⁸ Sözleşme metni için. bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/irkayrim.html> (erişim tarihi:10.07.2008)

⁶⁷⁹ Hüseyin KALAYCI, Avrupa Birliği'nde Azınlıklar ve Mikro Milliyetçilik, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara 2006, s, 8

⁶⁸⁰ Kinga GAL, The Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities and its Impact on Central and Eastern Europe, European Centre for Minority Issues Germany, 2000, s, 3

5.2. Maastricht Antlaşması ve Azınlıklar

Avrupa Topluluğu üyesi 12 ülkenin hükümet ve devlet başkanları 9-10 Aralık 1991 tarihinde Hollanda'nın Maastricht kentinde bir araya gelerek Avrupa Topluluğu'nun değişen dünya koşullarına bağlı olarak alacağı biçimin belirlenmesi ve politikalarının saptanması amacı ile yeni bir mevzuat oluşturulması için görüşmeler yapmıştır⁶⁸¹. Zirve gündemi; tek para, tek merkez bankası, az gelişmiş bölgelere yardımın artırılması, ortak sosyal politikalar, ortak savunma projeleri, ortak dış politika ve topluluğun genişlemesi olarak belirlenmiş ve bu bağlamda “Ekonomik ve Parasal Birlik” ile “Siyasal Birlik” ana başlıklarında hazırlanan antlaşma taslağı imzaya açılarak topluluk için federal bir model sunulmuştur. Ancak üye ülkelerin federalizmin gereği olan merkeze ulusal yetkilerin devri konusunda uzlaşma sağlayamamaları, hazırlanan antlaşma metninde değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir. Zirve sonunda açıklanan ve “Maastricht Antlaşması” adı ile bilinen “Avrupa Birliği Antlaşması”, Avrupa Topluluğu'nu Avrupa Birliği'ne dönüştürmüştür. Antlaşma, tüm üye ülkeleri onaylamaları ile yürürlüğe girmiştir.⁶⁸²

1991 tarihinde imzalanan ve resmi adı “Avrupa Birliği Antlaşması” olan bu antlaşma, bir taraftan ekonomik ve parasal birliğin kurulmasını öngörürken, diğer taraftan siyasi birlikteliğin kurulması yönünde ilk adımları atmıştır. Maastricht antlaşması birliğe, ekonomik entegrasyon hareketi olmasının ötesinde anlamlar katmıştır.

Antlaşma metnine baktığımızda;

Başlangıç bölümünde, akit devletler, *“Bağımsızlık, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ile hukuk düzenine ilişkin prensiplere bağlılıklarını teyit...”* etmişlerdir.

Madde F(1); *“Birlik, hükümet sistemleri demokrasi prensipleri üzerine kurulmuş üye ülkelerin kimliklerine saygı gösterilecektir.”*

Madde F (2); *“Birlik, 4 Kasım 1950’de Roma’da imzalanan Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme ile güvenceye alınan ve hem Üye Devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel hakları Topluluk Hukukunun genel ilkeleri olarak kabul edilmiştir.”* Burada AİHS’ ye atıf yapılarak söz konusu haklar AB’nin kurucu antlaşması olarak kabul edilen Maastricht antlaşması

⁶⁸¹ DUVAN, 2004, s.194

⁶⁸² POLAT 2004, s, 16; Faruk Sönmezoğlu, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul, DER Yayınları, 2000, s, 491

tarafından da güvence altına alınmıştır⁶⁸³. Başka bir ifadeyle; Maastricht antlaşmasında; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle koruma altına alınan ve Topluluk üyesi ülkelerin anayasalarından kaynaklanan temel haklara saygı gösterileceği ilk kez düzenlenmiştir⁶⁸⁴.

Başlık V, Madde J.1 (2) 5.paragraf; *“Ortak dış ve güvenlik politikası hedeflerinden birisi; demokrasi ve hukuk düzeni, insan hak ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmektir.”*

Başlık VI; Madde K.2 (1); *“28 Temmuz 1951 tarihli Mülteciler Statüsüne Dair Sözleşme ve 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korumasına Dair Sözleşme ve siyasi konularda uyumlu olunacak, eziyete tabi olmuş kişilere üye devletler tarafından koruma sağlanarak işkenceye karşı mücadele edilecektir.”*

Başlık XVII; Madde 130 (2)

Topluluk politikası, demokrasi ve hukuk düzeni ve buradan insan hak ve temel özgürlüklerine saygıyı geliştirme ve pekiştirme genel hedefini destekleyecektir. Bu konuda AB'nin oynadığı rol, AB Antlaşması'yla sadece siyasi görüşü değil, aynı zamanda kamuoyunun beklentilerini ve Birliğin organları tarafından yapılacak davranışı yansıtmaktadır. Bu etkin rol, Maastricht Antlaşması ile düzenlenen Ortak Dış ve Güvenlik Politikası altında ortaya konan ilk ortak hareket olarak şekillenmiştir.

Antlaşmada ilk bakışta dikkat çeken noktalar; Roma Antlaşması'nda çok önemli ve kapsamlı değişiklikler yaparak, gelecekte Avrupa'nın inşası için gerekli zemini oluşturması, Birlikte yer alan toplumların kültür ve geçmişini göz önünde tutarak dayanışmayı pekiştirmesi, demokrasi, temel hak ve özgürlükleri güçlendirme yönünde hem siyasal, hem de tarihsel açıdan hedefler ortaya koymasındır⁶⁸⁵.

Maastricht Antlaşması AB'nin insan hakları ve demokrasi ilkeleri ile ilgili politikalarında yeni bir aşamayı işaret etmektedir. Bu Antlaşma ile üye ülkeler ve üyelik sürecinde yer almak isteyen ülkeler, insan haklarını korumayı garanti etmek için imzalanan anlaşmalarda tanımını bulan görev ve yükümlülükleri yerine getirmek zorundadırlar. Birliğin iç ve dış politikalarında önem arzeden bir unsur olarak insan

⁶⁸³ Kamuran REÇBER, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004, s.12; <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf> (erişim tarihi:09.06.2008)

⁶⁸⁴ POLAT, 2004, s, 16

⁶⁸⁵ <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf> (erişim tarihi:09.06.2008)

haklarında birleşme için yasal meşruiyet sağlanması açısından, Maastricht Antlaşması'nın ileriye dönük önemli bir adım olduğu söylenebilir⁶⁸⁶.

Maastricht Antlaşması'nda önemli noktalardan birisi AB'nin insan hakları ve demokrasi prensiplerine ilişkin siyasetini uygulayacağı yönündeki ifadesinin, Antlaşmanın başlangıç kısmında değil, asıl metinde yer almasıdır. Artık insan haklarına ve demokratik değerlere saygı, AB üyeliği için ön koşul olmuştur. Maastricht Antlaşması'nda; demokrasi, hukuk düzeni, temel haklar ve özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek "Ortak Dış ve Güvenlik Politikası"nın temel hedefleri arasındadır. Sonuçta, Maastricht Antlaşması'ndaki bütün bu yaklaşımlar ve bölümler esas itibarıyla, ekonomik bir topluluğun, siyasi bir kuruma dönüşmesinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Ancak, bu dönüşüm, 1970'lerin başında başlamış olan uzun bir sürecin sonucudur⁶⁸⁷.

Antlaşma her ne kadar 12 üye ülkenin gelecekteki strateji ve politikalarını belirlemek amacıyla imzalanmış olup, AB'nin genişlemesine ilişkin bir düzenleme burada yer almasa da, genişleme ile ilgili olarak, Antlaşma'da her Avrupa devletinin AB'ye üyelik için başvurabileceği ifade edilmiş ve üyelik için üç koşul sayılmıştır; ülkenin Avrupalı olması, demokratik bir rejime sahip olması ve insan haklarına saygılı olması. Dolayısıyla siyasi faktörlere ek olarak, demokrasi ve insan haklarına saygı gibi değerler de üçüncü taraflarla ilişkilerde bir baskı unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştır. Siyasi anlamda bu unsurun kullanılması aynı zamanda topluluğun uluslararası arenada tanınma fırsatını da beraberinde getirmiştir. Söz konusu siyasi kimlik, bu kuruluşun bir üyesi olmayı arzu eden ülkelerin iç politika dinamiklerini manipüle etmeye çalışan Birliğe meşruiyet kazandırmıştır⁶⁸⁸.

Antlaşmanın 128. maddesinde "Kültür" başlıklı kısım azınlık hakları açısından önemlidir. *"Topluluk üye devletlerin kültürlerinin, ortak kültür mirasını da dikkate alarak, bölgesel ve ulusal çeşitliliklere saygı gösterir ve yaygınlaşmasına katkıda bulunur"*. Görüldüğü gibi maddede açıkça azınlık terimi kullanılmamakta bölgesel ve kültürel çeşitliliklere saygı gibi çok genel bir ibare kullanılmaktadır. Kültürel çeşitliliğin neyi kapsadığı ve bu çeşitliliği korumak için neler yapılacağı soruları cevapsız

⁶⁸⁶ Seval ÇAPOĞLU "Avrupa Birliği'ne Üyelik Koşulu Olarak İnsan Hakları ve Türkiye'nin Durumu" <http://archiv.jura.uni-saarland.de/turkish/SCapoglu.html> (erişim tarihi:10.06.2008)

⁶⁸⁷ <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf> (erişim tarihi:09.06.2008)

⁶⁸⁸ <http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf> (erişim tarihi:09.06.2008)

kalmaktadır. Ancak, Maastrich Antlaşması kültürel farklılığı ilk kez gündeme getirmesi açısından önemli bir AB antlaşması olarak kabul edilebilir⁶⁸⁹.

5.3. Amsterdam Antlaşması ve Azınlıklar

17 Haziran 1997 yılında imzalanıp 1999 yılında yürürlüğe giren bir antlaşmadır. Daha önce imzalanan Roma Antlaşmasında kullanılan standart format kullanılmıştır. Ancak, bölümlerin sırasında değişiklik yapılmıştır. Hem Doğu hem de Batı Avrupa'nın yakın tarihinde insan hakları açısından Amsterdam Antlaşması kadar önem taşıyan pek az olay vardır. Antlaşmayı hazırlayanlar insan hakları sorununu ön plana çıkarmıştır. Anlaşmacı devletler, Avrupa Birliği'nin, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı temeline dayanan ve üye ülkelerde uygulanan genel hukuk kuralları üzerine kurulduğunu ifade etmişlerdir. Böylece Amsterdam Antlaşmasıyla temel hak ve özgürlüklere saygı Avrupa Birliği' nin temel hukuk sistemi içerisinde yer almıştır⁶⁹⁰.

Genel ve çok kompleks bir olgu olan ayrımcılık sadece azınlıkları etkilemez. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi pek çok uluslararası sözleşmede ve milli anayasalarda ayrımcılık yasağı düzenlenmiştir⁶⁹¹.

Amsterdam Antlaşmasından sonra, yeni AB direktifleri cinsiyet, ırksal ayrımcılık gibi sorunlara odaklanmaktadır. Ancak, antlaşmadaki temel haklar ve özgürlüklerin henüz istenilen ölçüde hayata geçirildiğini söylemek kolay değildir. Öte yandan Avrupa Adalet Divanı sözleşmedeki hedeflere ulaşmada yeterince destek vermediği gerekçesiyle eleştirilmektedir⁶⁹². Bu durum, Amsterdam Antlaşmasının imzalanmasını takip eden ekim 1999 yılında açıkça görülmüştür. Divan, Sirdar v. Secretary of Stat efor Defence davasında; cinsiyet eşitliğinin Divan tarafından saptanacağı, ancak üye devletlerin, kadınları “seçkin silahlı kuvvetlere” alıp almama konusunda Avrupa Konseyi antlaşmaları çerçevesinde takdir yetkisinin olduğuna karar vermiştir. Mahkeme kararında genel olarak “güvenlik sebeplerini” kanıt olarak göstermiştir. Olayda davacı, şef olmasına ve başarılı kabul edilmesine rağmen davalı

⁶⁸⁹ POLAT, 2004, s, 19

⁶⁹⁰ Donald D. A. SCHAEFER, “The Need for a Charter or Bill of Rights for Guidance for the European Courts on Fundamental Rights in the EU: The Treaty of Amsterdam and Beyond”, Gonzaga Journal of International Law, 2003-2004, s, 11

⁶⁹¹ Anna K. MEÏJKNECHT, Minority Protection: Standards And Reality, Implementation Of Council Of Europe Standards, Cambridge University Presss, 2004, s, 21

⁶⁹² SCHAEFER, 2003, s, 12

İngiliz Savunma Bakanlığı, deniz kuvvetlerinin cephede en önde olmasının beklendiğini ve bu yüzden yasal olarak bir bayanın hariç tutulabileceğini ileri sürmüştür⁶⁹³. Ülke uygulamalarında, gerçek eşitliğin, Avrupa Birliği Hukuku veya anayasası olmaksızın var olup olamayacağı sorunu bu kararla birlikte tekrar tartışılmaya başlanmıştır.

Adalet Divanı, yukarıdaki davada görüldüğü gibi, üye devletlerde “insan hakları standartları” oluşturma konusunda gönülsüz olmasına rağmen genel hukuki manzaranın, Avrupa Birliği’nin, Mahkeme Başkanlığına yaptığı müdahaleler sonucu değiştiğini söyleyebiliriz. Bu durum, temel insan haklarını Amsterdam Antlaşmasının merkezine alan 6. maddede görülmektedir. Bu maddeye göre; Birlik, temel haklara saygı gösterecektir. İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasına ilişkin 4 Kasım 1950 yılında imzalanan Roma Antlaşmasının uygulanması Avrupa Konseyi tarafından garanti alınmıştır⁶⁹⁴. Madde, topluluk hukukundaki temel prensiplere ve üye devletlerdeki genel anayasal teamüllere de atıf yapmaktadır. Madde ayrıca, temel haklar ilkelerini açıkça tanıyarak Avrupa Birliği’ndeki insan hakları uygulamalarını güçlendirmektedir.

Avrupa Birliği; özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerinde kurulmuştur. Herhangi bir birey, şimdi, kendi temel haklarının bir ihlali olarak gördüğü herhangi bir eylem karşısında Avrupa kurumlarını Avrupa Adalet Divanı önünde dava edebilir. Eğer Avrupa Konseyi, bu ilkelerin bir üye devletçe “ciddi ve sürekli bir biçimde ihlal edildiğini” tespit ederse, söz konusu üye devletin oy verme hakları dahil bazı hakları askıya alınabilir⁶⁹⁵. AB, ayrıca, “cinsiyet, ırksal veya etnik köken, din ve inanç, özürli olma, yaş veya cinsel tercih temelinde ayrımcılık” ile savaşmak için de uygun eyleme geçebilir⁶⁹⁶.

Antlaşmanın, 13. maddesi ise ayrımcılıkla ilgilidir. Ayrımcılığa karşı savaş verileceği şu cümlelerle ifade edilmiştir. *“Konsey bu antlaşmanın diğer hükümlerine zarar vermeden ve Topluluğa Antlaşma tarafından tanınan yetkiler içinde kalarak, Komisyon’un önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosuna danıştıktan sonra oy birliğiyle hareket ederek, cinsiyet, ırk ve etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel eğilime dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek için uygun girişimlerde*

⁶⁹³ <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law>

⁶⁹⁴ SCHAEFER, 2003, s, 13

⁶⁹⁵ Cenk BOLAYIR, “Amsterdam Antlaşması: Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları” İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, No.162, s, 96

⁶⁹⁶ Laurans Jan BRINKHORST, An Appraisal of the Treaty of Amsterdam from the Perspective of a Member of the European Parliament, Fordham International Law Journal, Vol.22, 1998-1999, s, 85

*bulunabilir*⁶⁹⁷.” Amsterdam antlaşmasının eski metnindeki 12. maddede, milliyete dayanan ayrımcılık yasaklanmıştır. 13. maddenin en önemli özelliği, ayrımcılığa karşı savaş açmasıdır⁶⁹⁸.

Bu maddeyle birlikte ayrımcılığın önlenmesi ilk kez AB’nin birincil hukukunda⁶⁹⁹ yer almıştır. Bu durum azınlıklar açısından önemlidir. Daha önce cinsiyet ve vatandaşlık temelindeki ayrımcılığın önlenmesi birincil hukukta yer almıştır. Ancak, vatandaşlık bakımından ayrımcılığın önlenmesi kuralı sadece bir üye devletin vatandaşı olup başka bir üye devlette ayrımcı işleme uğrayan kişiler için getirilmiştir. Cinsiyet ayrımcılığının önlenmesine ilişkin antlaşma ve bu antlaşmaya dayanarak çıkarılan yönergeler Amsterdam Antlaşmasından önce kabul edilmiştir. Dine ya da inanca dayalı ayrımcılığın önlenmesi ise ilk kez Amsterdam Antlaşmasında gündeme gelmiştir. Bu antlaşmadan önce, Avrupa Parlamentosu’nun ırkçılığa ve dinsel azınlıklara ayrımcılık yapılmamasına ilişkin kararları vardır⁷⁰⁰. Ancak bilindiği gibi Avrupa Parlamentosu’nun kararları hukuki açıdan bağlayıcı değildir. 13. maddenin antlaşma içerisinde düzenlenmesiyle birlikte Avrupa Birliği’ndeki ayrımcılıkla ilgili tartışmalar nispeten azalmıştır.

12. ve 13. madde arasındaki ana fark, 13. maddenin, Avrupa Komisyonu enstrümanları olmaksızın doğrudan etkili olamamasıdır. Yani, Avrupa Komisyonunun burada takdir yetkisi vardır, dolayısıyla pratik sonuçları açısından değerlendirdiğimizde maddenin uygulanması pek kolay değildir. 13. madde 12. maddeyle, benzer içerik, farklı formülasyona rağmen, 13. maddenin kullanım açısından bazı emniyetsiz noktaları vardır. Yine, başvuru açısından 12. madde daha geniş bir perspektif sağlamaktadır. 13. maddenin getirdiği ölçünün 12. maddeye göre

⁶⁹⁷ <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-016.pdf>

⁶⁹⁸ Jorge Bacelar GOUVEIA- Margarida Telles ROMEA, “The Treaty of Amsterdam: Some Progresses, Many Disappointments, *International Trade Law Journal* Vol. 63, 1998, s. 66

⁶⁹⁹ Birincil hukuk, AB’nin kurucu anlaşmalarıdır. Meselâ, Roma, Maastricht, Amsterdam Antlaşması. Üye olan ülkelerle yapılan katılım antlaşmaları birincil hukuktur. Çok genel ifade etmek gerekirse, üye ülkelerin parlamentolarında tek tek tasdik edilen metinlere birincil hukuk denir. Bu metinlerin temel özelliği AB içerisinde mahkemeler yoluyla aşındırılması ihtimalinin çok az olmasıdır. Üye devletler tarafından uyulması zorunludur. Topluluk organları bu kuralların dışına çıkamazlar. Hiyerarşi açısından en üstte yer alan kurallardır. İkincil hukuk kuralları (tüzükler, direktifler, kararlar, tavsiyeler, görüşler) birincil hukuka aykırı olmamalıdır.

⁷⁰⁰ Eylem POLAT, *Avrupa Birliği’nin Azınlık Anlayışı ve Azınlıklara Yaklaşımı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları (Uluslararası İlişkiler) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 23

daha dar olduğu da ileri sürülebilir. 13. maddenin uygulanmasını şekillendirme konusunda Avrupa Komisyonu yetkilendirilmiştir⁷⁰¹.

Genel ayrımcılık yasağı maddesi; cinsiyet, ırksal veya etnik köken, din veya inanç, özürllülük, yaş ve cinsi eğilimleri bakımından farklı olanlara karşı ayrımcılık yapılmasını yasaklamaktadır. Bu şart, üye ülkeleri doğrudan etkili olmayacaktır ve sadece bağlayıcı olmayan yasal düzenlemelere izin vermektedir. Ayrıca, bu prosedür, karar alınabilmesi için oy birliği aramaktadır. Oy birliğini sağlamak kolay olmayacağı içi bu durum ayrımcılıkla mücadelenin önünde bir engel olarak değerlendirilebilir⁷⁰². Avrupa Parlamentosunun buradaki rolü sadece danışma amaçlıdır. Bu sınırlayıcı prosedür, başvurunun işlevini azalttığı için eleştirilmiştir. Avrupa Parlamentosunun sınırlı rolü bir başka eleştiri konusudur. Parlamentonun sınırlı yetkisinin sebebi, çoğu delegenin ulusal meclislerinin, Avrupa Parlamentosuyla bu tür sorunlarda birlikte karar almak istemeyeceği korkusudur.

Amsterdam Antlaşması, ayrımcılık yasağı açısından Avrupa'da imzalanan insan haklarıyla ilgili bazı sözleşmelerin gerisindedir. Örneğin, BM İnsan Hakları Beyannamesinin 2. maddesinde; *“Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin bu sözleşmedeki bütün hürriyetlerden istifade edebileceği”* belirtilmiştir. Yine İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin (AİHS) 14. maddesinde *“Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanacağı”* belirtilmiştir. Amsterdam Antlaşmasının 13. maddesinde ise yukarıdakilerden farklı olarak “dil ayrımcılığına” ilişkin bir ifade yoktur.

Amsterdam Antlaşması, Maastricht Antlaşmasında düzenlenen (m.128) kültür çeşitliliğine ilişkin kısmı aynı şekilde almıştır. Maastrich Antlaşmasında “Topluluk, bu antlaşmanın diğer hükümleri uyarınca yürüteceği faaliyette kültürel unsurları dikkate alır” (m.128/4). Amsterdam Antlaşmasında ise; “Topluluk bu Antlaşmanın diğer hükümleri uyarınca yürüteceği faaliyette, özellikle kültürlerin çeşitliliğini gözetmek ve

⁷⁰¹ Gabriel TOGGENBURG, A Rough Orientation Through Delicate Relationship: The European Union's Endeavours for (its) Minorities, EIOP, Vol.4 no.16, 2000, s, 20; POLAT, 2004, s, 25

⁷⁰² Michel PETİTE, “European Integration and the Amsterdam Treaty” Saint Louis-Warsaw Transatlantic Law Journal 87, 1999, s, 94

geliştirmek için kültürel unsurları dikkate alır” (m.151/4)⁷⁰³. Görüldüğü gibi, Amsterdam Antlaşması, toplumdaki farklı kültürel dokuların korunması ve geliştirilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını akit taraflardan istemektedir. Ancak, açıkça azınlıklardan bahsetmemektedir.

Amsterdam Antlaşmasında ayrımcılığın önlenmesi Konseyin takdirine bırakılmıştır. 13. madde konuyu hak olarak değil Konseyin girişimlerde bulunabileceği bir alan olarak düzenlemiştir. 13. madde ile ayrımcılığın yasaklanmadığı sadece onunla mücadele edilebilmesi imkanı getirildiği ileri sürülmektedir. Uluslararası hukukta ayrımcılığa uğramamak sözleşmelerde⁷⁰⁴ bir hak olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu konunun Konseyin takdirine bırakılması eleştirilebilir. Ayrımcılığın önlenmesinin Konsey’in takdirine bırakılması söz konusu maddeyi işlevsiz hale getirmektedir. Bireyler 13. maddeye dayanarak ulusal mahkemeler veya Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) önünde hak iddia edemezler⁷⁰⁵.

Amsterdam antlaşmasıyla ilgili diğer bir eleştiri noktası; Avrupa’da yaşadığı halde AB vatandaşı olmayan vatandaşlarına yönelik ayrımcılığı kapsam dışı bırakmasıdır. AB’nin genişlemesinin ve Avrupa Adalet Divanı’nın yasal yetkisi dolayısıyla birlik antlaşmasının etkileri Avrupa’nın sınırları dışına taşmaktadır. Özellikle Avrupa Adalet Divanı’nın, antlaşmanın AB dışında etkisinin artmasında önemli bir etkidir. Antlaşmanın etkisinin artmasında AB’nin genişleme süreci de şüphesiz etkili bir unsurdur. Bu durum özellikle Mayıs 2004’te 10 Doğu Avrupa ülkesinin üyeliğe girmesinde açıkça görülmüştür. Bu büyümeye birlikte bütün Avrupa kıtası boyunca temel hakların güvence altına alınması beklenmektedir⁷⁰⁶. Bu hedefe ulaşabilmek için birliğe üye olmak isteyen devletlerden birlik hukukuna uyum sağlamanın yanı sıra Avrupa Adalet Divanı’nın kararlarının gereklerini yerine getirmeleri de istenmektedir. Dolayısıyla Avrupa Adalet Divanı’nın uygulama gücü sayesinde Avrupa’daki yetişen nüfus üzerinde ciddi bir şekilde etkili olabilecektir. Kısaca, Amsterdam Antlaşması, Avrupa Birliği’nin insan haklarıyla ilgili hukuki bakış açısında temel değişiklikler meydana getirmiştir.

Bazı eksiklikleri olmasına rağmen, Amsterdam Antlaşmasının 13. maddesi genelde olumlu bir şekilde karşılanmış, insan hakları açısından bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan Konseyin bazı yaptırım yetkileriyle donatılması

⁷⁰³ POLAT, 2004, s, 26

⁷⁰⁴ Örneğin, BM İnsan Hakları Bildirisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.

⁷⁰⁵ POLAT, 2004, s, 25

⁷⁰⁶ SCHAEFER, 2003, s, 14

önemlidir. Ayrıca ATAD'ın bu maddeye dayanarak insan haklarıyla ilgili içtihat geliştirebileceği de Avrupa Parlamentosu araştırma raporlarında belirtilmiştir⁷⁰⁷.

5.4.Nice Antlaşması ve Azınlıklar

Nice Antlaşması, Avrupa'nın doğruya doğru genişleme fırsatını en iyi sembolize eden, soğuk savaşın sona ermesine cevap niteliğinde bir antlaşmadır. Bu antlaşma, Avrupa tarihindeki insan haklarıyla ilgili en kapsamlı belgelerden birisi olarak kabul edilmektedir. Antlaşmanın temeli, Avrupa Konseyi'nin 1999 yılında Köln ve Helsinki'de yapılan toplantısında, siyasi suçlamaların olduğu bir atmosfer altında oluşturulmuştur⁷⁰⁸.

Aralık 2000 yılında Avrupalı hükümet başkanları, Avrupa Birliği'nin Anayasal gelişmesinde önemli birkaç noktayı ele almak için Nice şehrinde bir araya geldiler. Burada görüşülecek önemli konulardan birisi, bireysel haklar, sosyal ve ekonomik haklar ile siyasi hakları içine alan bir temel haklar şartı hazırlanmasıdır. Ancak burada ilginç bir durum yaşanmıştır. Temel haklar şartının içeriğinin belirlenmesinden ziyade, şartın Avrupa Birliği hukuk düzeni içindeki statüsü tartışma konusu olmuştur. Avrupa karar yapıcıları, şartın benimsenmesi konusunda sembolik olarak anlaşmaya varsalar da, önemli konuların uygulanması konusunda açık kapı bırakmışlardır⁷⁰⁹. Böylece şart, hukuksal bağlayıcılığı olmayan bir deklarasyon haline gelmiştir. Ancak hukuksal olarak bağlayıcı olmasa da daha sonra insan haklarıyla ilgili yapılan antlaşmalar üzerinde etkili olmuştur. Nice zirvesi "Avrupa'nın temel haklar beyanname" yolunda önemli bir kilometre taşı olmuştur. Öte yandan zirve, AB anayasası yapma çalışmalarındaki son bölümdür.

2000 yılında imzalanan antlaşma 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmada, temel haklar konusunda Avrupa Adalet Divanına geniş yetkiler vermek amaçlanmıştır.

Avrupa Temel Haklar Şartı'nın giriş kısmında, Avrupa halklarının, aralarında daha yakın bir birlik oluşturmak için ortak değerlere dayalı barışçı bir geleceği paylaşmaya kararlı olduğu, birliğin bölünmez ve evrensel değerler olan insan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışma değerleri üzerine inşa edildiği, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayandığı, Birlik vatandaşlığını tesis ederek, bir özgürlük,

⁷⁰⁷ POLAT, 2004, s, 25

⁷⁰⁸ SCHAEFER, 2003, s, 15

⁷⁰⁹ Liz HEFFERNAN, "The Treaty of Nice: Arming The Courts to Defend a European Bill of Rights" Law and Contemporary Problems, Vol.65, No:2, 2002, s, 2

güvenlik ve adalet bölgesi oluşturarak bireyi, faaliyetlerinin merkezine yerleştirdiği belirtilmiştir⁷¹⁰.

Bildirgede ayrıca daha önce yürürlüğe girmiş olan, Topluluk ve Birliğin yetkileri ve görevlerini ve yetki ikamesi ilkesini dikkate alarak özellikle Üye Devletlerin ortak uluslararası yükümlülükleri ve anayasal gelenekleri, Avrupa Birliği Antlaşması, Topluluk Antlaşmaları, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi, Topluluk ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Sosyal Bildirgeler ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihat hukukundan kaynaklanan hakları yeniden teyit edilmiştir⁷¹¹.

Şartın 20. maddesinde, herkesin kanun önünde eşit olduğu belirtildikten sonra 21. maddede ayrımcılık yasağı oldukça geniş bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre; *“cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, hususiyet, doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması”* yasaklanmıştır.

Temel Haklar Şartı, doğrudan azınlıklardan bahsetmemiştir. Birlik, ortak değerlerin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunurken Avrupa halklarının kültürleri ve geleneklerinin çeşitliliği yanısıra Üye Devletlerin ulusal kimlikleri ve bunların ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerdeki kendi kamu makamlarının düzenlenmesine saygı göstereceği belirtilmiştir⁷¹². Bu durum, Birliğin farklılıklara saygı esasına dayanan genel felsefesiyle örtüşmektedir.

53. madde sözleşmede tanınan hakların yorumuyla ilgidir. Bu Bildirge'de yer alan hiç bir şey, Birlik hukuku ve uluslararası hukuk ve Birlik, Topluluk veya Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi dahil olmak üzere Üye Devletlerin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla ve Üye Devletlerin anayasaları ile kendi uygulama alanlarında tanınmış olan insan hakları veya temel özgürlükleri kısıtladığı veya olumsuz şekilde etkilediği şeklinde yorumlanamayacaktır⁷¹³.

54. madde şartta yer alan hakların istismar edilmesini yasaklamıştır. Bu Bildirge'de yer alan hiç bir şey, Bildirge'de tanınan hakların ve özgürlüklerden herhangi birinin ortadan kaldırılmasını veya bunun, burada öngörülenden daha fazla

⁷¹⁰ Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf> (Erişim tarihi: 20.04.2007)

⁷¹¹ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf> (Erişim tarihi: 20.04.2007)

⁷¹² POLAT, 2004, s, 28

⁷¹³ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf> (Erişim tarihi: 20.04.2007); Metin YÜKSEL, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, A.Ü.S.B.F. Dergisi, C.57, No.4, Ekim-Aralık 2002, s, 35-63;

kısıtlanmasını amaçlayan herhangi bir faaliyette bulunma veya herhangi bir fiili gerçekleştirme hakkını verdiği şeklinde yorumlanamayacaktır.

5.5. Kopenhag Zirvesi ve Azınlıklar

Zirve, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarının belirli aralıklarla bir araya geldiği toplantıları ifade etmek üzere kullanılır. Üye ülke liderlerinin 1974 yılında Paris'te yapılan zirve toplantısında aldıkları karar uyarınca, 1975 yılından itibaren "Avrupa Konseyi" adı altında düzenli olarak yapılan bu toplantılar⁷¹⁴, 1986 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedinde yer alan hüküm ile hukuki bir temel kazanmıştır. Avrupa Birliği Antlaşması ile bugünkü halini alan hüküm, Zirvenin, Birliğin gelişimi için gerekli ivmeyi kazandırmak ve genel siyasi hedefleri belirlemekle görevli olduğunu ve yılda en az iki kez toplanmasını öngörmektedir. Zirve toplantıları, AB Konseyi dönem başkanlığını yürüten üye devlet tarafından düzenlenir.

Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa birliği'ne tam üyelik için kabul edilen kriterler şunlardır⁷¹⁵.

Siyasi kriterler; ülkede demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumlar mevcut olmalıdır.

Ekonomik kriter; istikrarlı piyasa ekonomisinin varlığı ile başta AB olmak üzere dış dünya rekabetine dayanma kapasitesinin olmasıdır.

Uyum kriteri; siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere, AB'nin müktesebatına uyum kapasitesinin olmasıdır.

Kopenhag kriterleri çerçevesinde, aday ülkeler, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve Birlik içerisinde piyasa güçleri ve rekabetçi baskı ile baş edebilecek kapasiteyi garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmalıdır⁷¹⁶.

Genel olarak; ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin tüm

⁷¹⁴ "Avrupa Konseyi" terimi insan hakları alanında yaptığı çalışmalarla ünlü Avrupa Konseyi ile karıştırılmaya müsait olduğundan bu toplantılar için "zirve" terimi kullanılmaktadır. POLAT, 2004, s. 28

⁷¹⁵ Rıdvan KARLUK, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 103., DUVAN, 2004, s.194.; http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html (Erişim tarihi: 21.04.2007)

⁷¹⁶ Füsün TÜRKMEN, Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, Boyut Yayınları, İstanbul, 2003, s. 148

maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak, bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir⁷¹⁷.

5.6. Avrupa Birliği Parlamenterler Meclisi Kararlarında Azınlıklar

5.6.1. 16 Ekim 1981 tarihli “Bölgesel Diller ve Kùltürler ile Etnik Azınlıkların Hakları Üzerine Şart” Kararı⁷¹⁸

Avrupa Parlamentosu azınlıklarla ilgili yoğun çalışmaların yapıldığı bir organdır. Parlamento azınlıklar konusunda oldukça hassastır. Avrupa Parlamentosu 1981 yılında azınlıklarla ilgili ilk kararı vermiştir. Meclis’e göre; etnik ve dilsel azınlıkların tarihsel kimliklerinin daha derinden tanınması ve anlaşılması amacına yönelik olarak giriştikleri özel bir takım hareketlerin yeniden canlanmaktadır. Bölgesel diller ve kùltürlerin uyanışı Avrupa uygarlığı için bir zenginlik kaynağı ve canlılık göstergesidir. Birlik üyesi ÷lkeler, azınlığa mensup bireyler için kendilerini ve kùltürlerini özgürce ifade etme hakkı tanımalı ve bunların hayata geçirilmesi için eylem programları oluşturmaktadır⁷¹⁹.

Kùltürel kimlik, günümüzün en önemli manevi ve psikolojik ihtiyaçlarından birisidir. Otonominin, farklı kùltür ve halkların entegrasyonu önünde engel olarak değil bu grupların kendileri için karşılıklı iç iletişimi artırma surecini yönlendirecek bir araç olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu sebeple, grupların kùltürel ve ekonomik kalkınması için uygun koşullar sağlanmadıkça dilsel ve kùltürel mirasın korunması mümkün olmayacaktır⁷²⁰.

Meclis, ulusal hükümetlerle bölgesel ve yerel yetkililerden aşağıdaki konularda politikalar geliştirmesini istemiştir⁷²¹.

1- Eğitim alanında, bölgesel dil ve kùltürlerin öğretiminin ana okulundan üniversiteye kadar resmi müfredat programlarında yer almasına izin verilmeli ve bu

⁷¹⁷ DUVAN, 2005, s. 195-198; http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html (Erişim tarihi: 21.04.2007)

⁷¹⁸ TOHAV, 2005, s.183 vd.

⁷¹⁹ 16 Ekim 1981 tarihli “Bölgesel Diller ve Kùltürler ile Etnik Azınlıkların Hakları Üzerine Şart” Kararı

⁷²⁰ TOHAV, 2005, s.183.; <http://www.ciemen.org/mercator/UE18-GB.HTM> (Erişim tarihi:10.06.2008)

⁷²¹ TOHAV, 2005, s.184.<http://www.ciemen.org/mercator/UE18-GB.HTM> (Erişim tarihi:10.06.2008).

dillerin geliştirilmesi imkanı sağlanmalıdır. İlgili grupların edebiyat ve tarihlerinin müfredat kapsamına alınarak öğretime izin verilmelidir.

2- Azınlık tarafından ifade edilen ihtiyaçlar göz önünde tutularak, bütün derece ve düzeylerdeki, özellikle de çocuğa en azından anadilini konuşabilme olanağı sağlayan ana okul eğitime önem verilerek, okullarda eğitimin bölgesel dillerde olmasına izin verilmelidir.

3- Kitle iletişim alanında; yerel radyo ve televizyon yayınlarına izin verilmeli, sürekli ve etkili topluluk iletişimini sağlayarak halkın bu yayınlara erişimini sağlayacak uygun adımları atılmalı, azınlık gruplarının kültürel etkinlikleri için, çoğunluk gruplarına sağlanan organizasyonel ve mali desteğe eşit oranda yardım almaları sağlanmalıdır.

4- Kamusal hayat ve sosyal işler alanında, azınlıklarla ilgili konularda, yerel yönetimlere bu alanda doğrudan sorumluluk verilmeli, yerel yönetimlerin coğrafi sınırları ile kültürel bölgeler arasında mümkün olduğu ölçüde iletişim artırılmalıdır. Bireylere kamu hayatında ve sosyal işleri ile resmi makamlar ve mahkemelerle olan ilişkilerinde kendi dillerini kullanma imkanı sağlanmalıdır.

5- Meclis, bölgesel kültürler ile halk kültürlerini desteklemek üzere oluşturulmuş projeler için mali yardım yapılmasını önermiş ve Komisyon'dan, Avrupa Birliği ve kurumlarına güven ve umutla bakan bütün etnik ve dilsel azınlıkların dilek ve beklentilerini hesaba katarak bir Avrupa kültürel politikası geliştirmek üzere eğitim ve kültürel programlar hazırlaması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, Azınlık dillerine karşı ayrımcılık yapan bütün topluluk mevzuat ve uygulamaları gözden geçirilmelidir⁷²².

6- Meclis, bir bölgenin kültürel kimliği, ancak ve ancak bölge nüfusunun kendi toprak alanında yaşama ve çalışabilme olanaklarına sahip olması durumunda var olacağından; AB'deki Bölgesel Fonlara, bölgesel ekonomik projeleri destekleme çağrısı yapmıştır.

⁷²² <http://www.ciemen.org/mercator/UE18-GB.HTM> (Erişim tarihi:10.06.2008)

5.6.2. 11 şubat 1983 Tarihli Azınlık Dilleri ve Kùltürleri Yararına Önlemler İçin Karar⁷²³

Parlamenterler meclisi 1983 yılında azınlık dilleri ve kùltürlerinin korunmasına yönelik bir karar almıştır⁷²⁴. Avrupa birliğinde yaşayan 30 milyon vatandaş anadil olarak, az konuşulan veya bölgesel olan bir dile sahiptir.

Parlamenterler Meclisi Komisyondan, azınlık dillerine karşı ayrımcı olan bütün Topluluk mevzuatı ve uygulamaları ile ulusal mevzuat ve uygulamaları gözden geçirmesini ve böylesi ayrımcılıkları sona erdirmek üzere uygun Topluluk mekanizmaları geliştirmesini istemiştir. Komisyon bu alana ilişkin çabalarını özellikle pilot projeler ve çalışmalar yapmak suretiyle sürdürmeli ve yoğunlaştırmalıdır⁷²⁵.

Parlamento Komisyonu, Avrupa Parlamentosuna, 16 Ekim 1981 tarihli kararında düzenlenen Bölgesel Fon (Regional Fund) altında, bölgesel kùltür ve halk kùltürlerini desteklemek amacıyla, medya ve kùltür programları için uygulama konusunda alınmış veya yakın gelecekte alınması muhtemel bölgesel ekonomik projelerin finanse edilmesine yönelik, önlemler konusunda rapor vermeye çağırmıştır. Parlamento burada alınan söz konusu kararların uygulamaya geçirilmesi konusunda Avrupa Konseyi'ne de çağrıda bulunmuştur. Parlamento son olarak, Topluluk düzeyinde bu alanda izleme sürecini yürütmeyi sürdürmesi gerektiğine inanarak, uygun parlamenter komitelerinin ortak toplantılar yapmak suretiyle bu izleme faaliyetinin en iyi nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda fikir alış verişinde bulunulması gerektiğini belirtmiştir⁷²⁶.

⁷²³ TOHAV, 2005, s.186.

⁷²⁴ Azınlık Dilleri ve Kùltürleri Yararına Önlemler İçin Karar, Gaetano Arfe tarafından hazırlanmış ve Avrupa Parlamentosu tarafından 11 şubat 1983 yılında kabul edilmiştir.

⁷²⁵ <http://www.eiop.or.at/eiop/texte/2000-016.htm#2.2> (Erişim tarihi: 21.06.2008)

⁷²⁶ <http://www.eiop.or.at/eiop/texte/2000-016.htm#2.2> (Erişim tarihi: 21.06.2008)

5.6.3. 30 Ekim 1987 Tarihli Avrupa Toplumundaki Etnik ve Bölgesel Azınlıkların Dilleri ve Kültürleri Üzerine Karar⁷²⁷

Avrupa parlamentosu 1987 yılında “azınlık dilleri ve kültürlerine ilişkin verdiği karar”⁷²⁸ o güne kadar hazırlanmış en kapsamlı karar olarak ifade edilebilir.

Karar hazırlanırken, BM ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen, azınlık haklarıyla ilgili temel ilkeler göz önünde bulundurulmuştur. Meclis, Topluluktaki etnik, dilsel ve kültürel azınlıkların sorunlarına geniş kapsamlı çözümler getirmeyi amaçlayan önceki tarihlerde alınan kararları, uygulamaya geçirmek üzere herhangi bir öneri getirmediği gerekçesiyle Komisyonu kınamıştır⁷²⁹.

Topluluk ülkelerinin, gelecekteki ödevlerinin üstesinden başarıyla gelebilmesi için Topluluktaki bölgelerin özerkliğinin güçlendirilmesi gerekir. Özerkliğin güçlendirilmesi, siyasal olarak daha çok bütünleşmiş bir Avrupa toplumunun yaratılmasının siyasal gelişiminin iki bütünleyici ve kilit noktasını teşkil eder. Bölgesel ekonomik koşullar, yerel kültürlerin gelişim ve ifade olanaklarını belirlediğine ve böylelikle bölgesel temelli, uzakta bulunan bölgelerden merkeze göçü engellemek üzere oluşturulmuş dengeli Avrupa bölgesel politikaları çerçevesinde uygun önlemler hazırlanabilir⁷³⁰.

Toplantıda alınan belli başlı kararlar ise şunlardır⁷³¹.

1- Üye devletler, mevzuatlarında dilsel azınlıkları kabul etmeli ve böylece bölgesel ve azınlık dilleriyle kültürlerini koruyacak ve geliştirecek temel koşulları oluşturmalıdır. Devletler, anayasalarında azınlıkları koruyucu genel hükümler koymalı ve temel organik yasalarla bu prensiplerin uygulanmasına dönük düzenlemeler yapmalıdır.

2- Eğitimle ilgili olarak, okul öncesinden üniversite ve sonraki eğitime kadar, eğitim dilinin ilgili bölgelerdeki bölgesel dillerde, ulusal dillerle eşit düzeyde ve resmi olarak yürütülmesine yönelik düzenlemeler yapılmalı, ilgili ülkede yürürlükte bulunan düzenlemeler çerçevesinde, eğitim verme yetkisine sahip ve temel eğitim dili olarak bir azınlık dilini kullanan dernekler tarafından kurulan kurs, sınıf ve okulların resmi

⁷²⁷ TOHAV, 2005, s.187.

⁷²⁸ Avrupa Toplumundaki Etnik ve Bölgesel Azınlıkların Dilleri ve Kültürleri Üzerine Karar, Willy Kuijpers tarafından hazırlanmış 30 ekim 1987 yılında kabul edilmiştir.

⁷²⁹ <http://www.ciemen.org/mercator/UE21-GB.HTM> (Erişim tarihi:05.06.2008)

⁷³⁰ TOHAV, 2005, s.188.

⁷³¹ TOHAV, 2005, s.189.

olarak tanınmalı ve bölgesel bir dilde yada bir azınlık dilinde eğitim verecek kadroların yetiştirilmesine önem verilmeli ve bunun için kaynak ayrılmalıdır.

3- Bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılması için azınlık gruplarının bulunduğu yerlerdeki yerel hükümetlerde direkt ilk derece mercileri oluşturmak üzere doğrudan hukuksal bir temel sağlanmalıdır. Azınlık dillerine karşı ayrımcılık içeren düzenleme ve uygulamaların gözden geçirilmelidir. Bölgesel veya azınlık dilinde yazılmış olan kişi soyadı ve yer isimlerini resmi olarak tanınmalı, yer adlarının ve işaretlerin secim listelerinde bölgesel bir dilde veya bir azınlık dilinde olması kabul edilmelidir.

4- Kitle iletişim alanında, yerel, bölgesel ve merkezi yada ticari yayıncılık sistemlerinden yararlanabilmeleri için destekler vererek, azınlık ve bölgesel dillerdeki yayınların etkinlik ve sürekliliği sağlanmalıdır. Azınlıkların programları için çoğunluğa sağlanan oranda mali veya organizasyonel destek sağlamalıdır.

5- Kültürel alt yapıyla ilgili, azınlık ve bölgesel dillerin kullanıcısı olan grupların doğrudan kültürel etkinlik ve olanaklara katılması sağlanmalıdır. Görevlerinden biri bölgesel ve azınlık dillerinin okullara girişi için bir eğitim mekanizması oluşturmak ve ilgili bölgesel ve azınlık dillerinin "genel bir dökümünü" oluşturmak olan bölgesel diller ve azınlık dilleriyle ilgili çalışmalar yapacak vakıf ve kurumların kurulmalıdır. Tüm bu önlemlerin alınabilmesi için üye devletler gereken desteği esirgememelidir.

6- Devletlerin alması gereken, sosyal ve ekonomik önlemlere gelince; kamuda azınlık yada bölgesel dillerin kullanılması sağlanmalı (posta veya diğer hizmetler vb.), bankacılık ve ödeme sektöründe azınlık veya bölgesel dillerin kullanılması kabul edilmeli, (ciro, çek, bankacılık vb.) tüketici bilgilerinin ve ürün etiketlerinin bölgesel dillerde ve azınlık dillerinde olması sağlanmalı, yol, diğer kamu işaretleri ve sokak isimlerinde bölgesel diller kullanılabilir.

7- Üye devletler, özellikle de sınır bölgeleri olmak üzere birkaç üye devlette birden kullanılan bölgesel diller ve azınlık dilleriyle ilgili tedbirler almalıdır.

8- Komisyon ve Konsey, gerekli ve yeterli oranda bütçe yardımı ve ayrı bir bütçe oluşturulmasını sağlayarak,yukarıda belirtilen önlemlerin uygulamaya geçirilebilmesi için, gerekli bütçe fonları önererek bölgesel ve popüler kültürler adına yapılacak proje ve programlara gerekli fonları tahsis etmelidir.

9- Bu karardaki önerilerin hiçbirisinin kesinlikle üye bir devletin toprak bütünlüğü ve kamu düzenini bozmak amacıyla yorumlanamayacağını vurgulanmıştır.

5.6.4. 21 Ocak 1993 Tarihli Topluluğun Kültürel Politikasında Yeni Görünümler Kararı⁷³²

Avrupa Parlamentosu, 21 Ocak 1993 tarihinde azınlıklarla ilgili kabul ettiği kararında⁷³³, içeriği ne olursa olsun Avrupa'daki kültürlerin çeşitliliğinin, Topluluğun en büyük zenginliği olması sebebiyle korunması ve geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Komisyon tarafından şimdiye kadar izlenen kültürel politikanın derin ayrılıklar, yabancı düşmanlığı, hoşgörüsüzlük ve ırkçılığın varolduğu bir dünyada, Avrupa Birliği amacına yoğunlaşarak Topluluğa; bilgi, eğitim, düşünce ve eleştiri özgürlüğünü geliştirmede giderek artan bir rol vermek sureti ile geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir⁷³⁴.

Parlamentoya göre; Avrupa'nın varlık amacı, sadece coğrafik, siyasal sosyal yada bundan başka alanlarda değil, her şeyden önce kültüründe fark edilir. Bu nedenle; Avrupa Birliği'ne giden yolun, Avrupa'nın kültürel kimliğinin çeşitli seviyelerini oluşturan ulusal, bölgesel, azınlık kültürlerinin gelişimi için ne kadar gayret gösterilirse o kadar belki ve etkili olacak bir sentez yoluyla varılan Avrupa kültürel kimliğini ortaya koyan, onu geliştiren bir yol olması gerekir. Kültür transferi ile ilgili eğitimin kişi ve grupların kültürel gelişiminin devamında kurum ve örgütlerin önemli bir rolü vardır. Paylaşılan temel ideallere ve karşılıklı anlayış ve etkileşimin gerekliliğine öncelik tanıyarak sahip oldukları özelliklerin korunması gereken farklı kültürler arasında köprü kurabilmek için karşılıklı dayanışmanın sürekli sağlanması gerekir. Özellikle bölgesel ya da azınlık dilleri olarak adlandırılan dillerin desteklenmesi Avrupa'nın kültürel çeşitliliğini ortaya koyacak gerçek bir sanat politikası için önemli bir başlangıç noktası olacaktır⁷³⁵.

Parlamento, sözel kültür ve miras alanında faaliyet gösteren birlikleri memnuniyetle karşılamakta; bu tür girişimlerin Avrupa halkları tarafından paylaşılan kültürel mirası mümkün olduğunca geniş alanlara duyurmaya yardımcı olabileceğini ve bunun Avrupa'nın uzakta kalan ve gelişmekte bulunan kesimlerinin çoğunlukla dikkate alınmayan, tepeden bakılan kültürünü geliştireceğini düşünmekte ve Komisyondan Avrupa Konseyi ile birlikte bu tür ağları desteklemesini talep etmektedir. Kültürel miras ulusal ve bölgesel hayatın dokusunun, kimlik ve aidiyet

⁷³² TOHAV, 2005, s.193.

⁷³³ Avrupa Parlamentosu'nca 21 Ocak 1993 Tarihinde Kabul Edilen "Topluluğun Kültürel Politikasında Yeni Görünümler" Başlıklı Kararı, Roperto Barzanti tarafından hazırlanmıştır.

⁷³⁴ <http://www.eiop.or.at/eiop/texte/2000-016.htm#2.2> (Erişim tarihi: 23.06.2008)

⁷³⁵ TOHAV, 2005, s.194.

duygusunun yeri değiştirilemez araçlarındandır. Bütün bu değerleri kesin bir şekilde korumayı garanti eden ortak kurallar ve üzerinde mutabık kalınmış idari usuller ilgili ülkelerce düzenlenmelidir⁷³⁶.

5.6.5. Avrupa Parlamentosunun 2003/2057 Nolu Kararı⁷³⁷

Avrupa Parlamentosu, 2003 yılında Avrupa Parlamentosu'nun genişleme ve kültürel çeşitlilik bağlamında bölgesel ve daha az kullanılan diller ile Avrupa'daki azınlık dilleri için Komisyon'a önerilerde bulunduğu bir karar yayınlamıştır. Karardaki bazı önemli noktalar şunlardır⁷³⁸.

1-Topluluk, yetki alanında, Avrupa'daki dilsel çeşitliliğe saygı duymalı ve bu çeşitliliğin bir ifadesi olarak azınlık ve bölgesel diller dahil, üye devletler arasındaki işbirliğini kuvvetlendirerek ve bu amacın devam ettirilmesi için öteki uygun araçları kullanmalıdır. Kültürel çeşitliliğin amacı, azınlık ile çoğunluk arasında bölünmeye yol verecek argümanlar üretmek değildir. Aksine, sosyal kaynaşmaya katkıda bulunmaktır.

2- Avrupa'nın bazı yerlerinde yerli azınlık toplumları hala varolduğundan resmi istatistiklere göre 40 milyon AB vatandaşı düzenli olarak, kuşaktan kuşağa taşınmış olan, resmi dil veya ilgili devletin dillerinin yanı sıra hemen her zaman bir azınlık dili konuşmaktadır. Bazı üye ülkelerde yukarıda belirtilen diller söz konusu toplulukların iletişiminin en çok kullanılan araçları olduğundan ve bölgesel düzeyde resmi olarak veya resmi dile yakın bir statüyle tanınmıştır. Komisyonun verdiği bilgiye göre AB dahilinde bilinen 60'tan fazla bölgesel ve azınlık dili topluluğu olduğundan, ve bu sayı birliğin ilerlemekte olan genişlemesi sonrasında iki katına çıkacağından Avrupa genişlemesi sürecinde yeni Avrupa bölgesel ve azınlık dil topluluklarının çeşitliliği Avrupa birliğinin kültürel çeşitliliğini daha çok zenginleştirecektir.

3- Meclis kararında, Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartıyla ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Kullanılmalarıyla ilgili kimi zaman çok önemli sosyal, ekonomik ve siyasal faktörler etkide bulunsa da, Avrupa'nın azınlık ve bölgesel dilleri AB ve Avrupa boyutunda onları bütün Avrupa'nın ilgi konusu yapan çok sayıda ortak özelliklere sahiptirler. Bazı azınlık ve bölgesel dil toplulukları Birlik

⁷³⁶ TOHAV, 2005, s.194.

⁷³⁷ TOHAV, 2005, s.195 vd.

⁷³⁸ TOHAV, 2005, 195.

üyelerinin sınırlarını, ayırmakta ancak ötekilerle bu topluluklar arasında geleneksel ve yerleşik tarihi ilişkiler bulunmaktadır. Bu bağlantılar hiç şüphesiz çok önemli olduğundan ve bölgeler arası düzeyde korunmaya devam edilmesini gerektirdiğinden hemen hemen bu toplumların tamamı dillerinin yaşaması ve gelişimine AB'de var olan bütün potansiyellerini tam olarak kullanacak kadar güçlü bir ilgi duymaktadır. Bölgesel ve Azınlık dilleri, büyük bir kültürel hazine olduğundan ve ortak bir kültürel mirası oluşturdukları kabul edildiğinden bunları korumak için verilecek destek her düzeyde ve sürekli olarak geliştirilmelidir⁷³⁹.

⁷³⁹ 2003/2057 sayılı karar., http://www.europarl.eu.int/plenary/default_en.htm (Erişim tarihi: 25.06.2008),;TOHAV, 2005, s.196.

6. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (AGİT) BELGELERİNDE AZINLIKLAR

6.1.Helsinki Nihai Senedi

Helsinki senedini imzalayan devletler, halklar arasında barışın ve anlayışın güçlendirilmesine ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin, insan kişiliğinin ruhsal zenginliğine katkıda bulunmak istemişlerdir. Kültürün ve eğitimin giderek artan alışverişi, enformasyonun daha geniş dağıtımı, kişiler arasında temaslar ve insancıl sorunların çözümüne yardımcı olacaktır. Bu alanlarda daha iyi koşullar yaratmak, varolan işbirliği biçimlerini geliştirmek ve güçlendirmek ve bu amaçlara uygun yeni yollar ve yöntemler hazırlamak için devletler siyasal, ekonomik ve sosyal rejimlerine bakmaksızın devletler aralarında işbirliği yapmaya karar vermişlerdir⁷⁴⁰.

İmzacı devletler temel olarak kültür ve eğitim alanlarında işbirliği yapma konusunda anlaşmışlardır. Kültürel değişimler ve işbirliği, bireylerin ve halkların birbirlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır. Katılan devletler, ulusal azınlıkların ya da bölgesel kültürlerin aralarındaki çeşitli kültür alanlarında işbirliğine yapabileceği katkıyı kabul ederek, bu türlü azınlık ya da kültürlerin ülkelerinde bulunması durumunda, bu katkıyı üyelerinin yasal çıkarlarını göz önünde tutarak, kolaylaştırmayı hedeflemişlerdir.

Eğitim ve bilim alanlarında uluslararası nitelikteki ilişkileri geliştirmenin, karşılıklı daha iyi anlayışa yardıma ve bütün halkların yararına olduğu kadar, gelecek kuşakların da faydasına olacaktır. Katılan Devletler, eğitimin türlü alanlarında aralarındaki işbirliğine, ulusal azınlıkların veya bölgesel kültürlerin bulunabileceği katkının ülkelerinde böyle azınlıklar veya kültürler varsa, bu katkıyı üyelerinin yasal çıkarlarını göz önünde tutarak, kolaylaştıracaklardır⁷⁴¹.

⁷⁴⁰ 3 Temmuz 1973'te Helsinki'de açılan ve 18 Eylül 1973'ten 21 Temmuz 1985'e kadar Cenevre'de süregelen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1 Ağustos 1975'te Helsinki'de toplanan Amerika Birleşik Devletleri Avusturya, Birleşik Krallık, Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Demokratik Almanya Federal Almanya.Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Kanada Kıbrıs Lihtenştayn, Lüksembourg, Macaristan, Malta, Monako, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya San Marino Sovyetler Birliği, Türkiye, Vatikan, Yugoslavya ve Yunanistan Yüksek Temsilcileri tarafından sonuçlandırılmıştır. Senedin tam metni için bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/hns1975.html> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

⁷⁴¹ <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/hns1975.html> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

6.2.Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Yeni Bir Avrupa İçin Paris

Şartı

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansına Taraf Devletler, tek yönetim sistemi olarak, demokrasiyi kurmayı, sağlamlaştırmayı ve güçlendirmeyi hedeflediklerini beyan etmişlerdir. Şarta taraf devletler, demokratik kazanımları vazgeçilmez hale dönüştürebilmek amacıyla işbirliği yapma ve birbirlerini bu konuda desteklemek için anlaşmışlardır⁷⁴².

Şartta, azınlıklarla ilgili herhangi gibi bir tanım yapılmaksızın bazı kararlar alınmıştır.

Ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dil ve dini kimliklerini korumaya, ulusal azınlıklara mensup kişilerin bu kimliklerini ayrıma tabi tutulmaksızın ve kanun önünde tam bir eşitlikle, hür olarak ifade etmeye, korumaya ve geliştirmeye hakları vardır. Ulusal azınlıklar, toplumlarımızın hayatına zengin katkılarda bulunmaktadır. Bu katkıları arttırmak amacıyla durumlarını daha da iyileştirilmesine çalışılacaktır. Taraf devletler, barış, adalet, istikrar ve demokrasinin yanı sıra halklarımız arasındaki dostane ilişkilerin de ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dil ve dini kimliklerinin korunmasını ve bu kimliğin kuvvetlendirilmesi için gerekli şartların oluşturulması gerektiğine inanmaktadır⁷⁴³.

Şart'a göre; ulusal azınlıklarla ilgili sorunlar ancak demokratik bir siyasi çerçevede tatminkar bir şekilde çözümlenebilir. Ulusal azınlıklara mensup fertlerin haklarına, evrensel insan haklarını bir parçası olarak, bütünüyle saygı gösterilmesi gerekir. Ulusal azınlıkların daha iyi korunması ve ulusal azınlıklar konusundaki işbirliği arttırılmalı ve her çeşit ırkçı ve etnik nefret, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ile dini ve ideolojik gerekçelere dayanan zulümle mücadele edilmelidir. Halklar arasında daha fazla yakınlık oluşturmak amacıyla, Taraf Devletler birbirlerinin şehirlerinde kültür merkezleri açmalarını ve aynı zamanda görsel, işitsel alanda da yoğun işbirliği yapılmasını ve müzik, tiyatro, edebiyat ve sanatlarında daha geniş temaslarda bulunmayı kararlaştırmışlardır⁷⁴⁴.

⁷⁴² Paris Şartının tam metni için bkz. <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html> (Erişim tarihi:14.06.2007)

⁷⁴³ KARLUK, 2005, s. 878; <http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html> (Erişim tarihi:14.06.2007)

⁷⁴⁴ Mehlika AYTAÇ, "İnsan Hakları Yönünden Türkiye'de Azınlıkların Hukuki Durumu", Adalet Dergisi, S.1, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, Ekim 1999, s. 43-51.

6.3. AGİK İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi⁷⁴⁵

AGİK 1990 yılında Kopenhag toplantısında azınlıklarla ilgili önemli kararlar almıştır. Azınlıklar açısından en ayrıntılı kararların alındığı toplantılardan birisidir. Bu kararlar şunlardır⁷⁴⁶:

1- Katılan Devletler, ulusal azınlıklarla ilgili sorunların ancak işleyen bağımsız bir yargının olduğu, hukuk düzenine dayalı demokratik siyasal bir çerçevede tatmin edici biçimde çözümlenebileceğini kabul etmişlerdir. Bu çerçeve, insan haklarına ve temel özgürlüklere tam saygıyı, bütün vatandaşların eşit haklar ve statülere sahip olmasını ve meşru bütün çıkar ve istemlerin özgürce ifade etmelerini, siyasal çoğulculuğu, toplumsal hoşgörüyü ve hükümetin yetkilerini kötüye kullanmasını etkin bir şekilde engelleyen hukuk kurallarının uygulanmasında güvenceye alır.

2- Katılan Devletler ayrıca, hoşgörü ve kültürel çeşitliliğin geliştirilmesinde ve ulusal azınlıklarla ilgili sorunların çözümlenmesinde siyasal partiler, sendikalar, insan hakları kuruluşları ve dinsel gruplar dahil olmak üzere, hükümet dışı örgütlerin önemli bir rolü olduğunu kabul etmişlerdir. Ayrıca, evrensel kabul görmüş insan haklarının bir parçası olarak ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı, katılan devletlerde barış, adalet, istikrar ve demokrasinin sağlanması için vazgeçilmez bir unsurdur.

3- Ulusal azınlıklara mensup kişiler herhangi bir ayırım gözetilmeksizin ve yasalar karşısında tam bir eşitlik içinde insan hakları ve temel özgürlüklerini tam ve etkin olarak kullanma hakkına sahiptirler. Katılan Devletler, gerektiğinde, ulusal azınlıklara mensup kişilerin, insan hakları ve temel özgürlüklerini kullanmakta ve bu hak ve özgürlüklerden yararlanmakta diğer vatandaşlarla tam eşitliğini sağlayacak özel önlemleri alacaklardır.

4- Bir ulusal azınlığa mensubiyet, kişinin bireysel seçimi ile ilgili bir konudur ve böyle bir seçim yapmak o kişi hakkında herhangi bir olumsuz sonuç doğurmaz. Ulusal azınlıklara mensup kişiler etnik, kültürel, dinsel veya dinsel kimliklerini özgürce ifade etme, koruma ve geliştirme ve kendi iradeleri dışında her hangi bir asimilasyon girişimine maruz kalmadan kendi kültürlerini yaşatma ve geliştirme

⁷⁴⁵ TOHAV, 2005, s.208 vd.

⁷⁴⁶ İNANÇ, 2004, s.113. http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf (Erişim tarihi:18.06.2007) TOHAV, 2005, s.208-209.

hakkına sahiptirler. Azınlıklar, ana dillerini özel ve kamusal olarak özgürce kullanabilmeli, ulusal mevzuata uygun olarak, gönüllü, mali ve diğer yardımların yanı sıra kamu yardımından yararlanabilmeli eğitim, kültür ve dini kurumlarını, örgütlerini veya derneklerini kurabilmeli ve yönetebilmelidir.

Azınlıkların dinsel materyal, dinsel materyal edinme, sahip olma ve kullanma da dahil, kendi dinini açıklama ve uygulama ve dinsel eğitim faaliyetlerini kendi anadillerinde sürdürme hakkı, kendi aralarında özgürce ilişki kurma ve sürdürme ve ayrıca ortak bir etnik veya ulusal köken, kültürel miras veya dinsel inancı paylaştıkları diğer Devletlerin vatandaşlarıyla sınır ötesi ilişkiler kurma hakkı, kendi ana dillerinde bilgi yayma, bilgiye erişme ve bilgi alışverişinde bulunma hakkı, kendi ülkelerinde kuruluşlar veya dernekler kurma ve yönetme ve uluslararası hükümet dışı örgütlere katılma hakkı olduğu kabul edilmiştir.

Yukarıda sayılan hakları, ulusal azınlıklara mensup kişiler, bireysel olarak veya gruplarının diğer üyeleriyle birlikte kendi haklarını kullanabilir ve bu haklardan yararlanabilirler. Ulusal bir azınlığa mensup bir kimsenin bu tür haklarını kullanması veya kullanmaması herhangi bir olumsuzluk doğurmaz. Burada azınlık haklarının bireysel niteliği daha baskındır.

5- Katılan Devletler, kendi ülkelerindeki ulusal azınlıkların etnik kültürel, dinsel ve dinsel kimliğini koruyacak ve bu kimliğin geliştirilmesinin koşullarını oluşturacaklardır. Bu amaçla, bu azınlıkların kuruluşları ve dernekleriyle ilişki kurmayı da kapsayan uygun görüşmeler yaptıktan sonra, kendi karar alma prosedürlerine uygun olarak gereken önlemleri alacaklardır. Bu tür her önlem, söz konusu katılımcı Devletin diğer yurttaşları açısından eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerine uygun olacaktır.

6- Katılan Devletler, ulusal azınlıklara mensup kişilerin söz konusu Devletin resmi dilini veya dillerini öğrenmeleri gerektiğinden bağımsız olarak, kendi anadillerini öğrenmeleri veya bu dilde eğitim görmeleri ve ayrıca mümkün ve gerekli olduğu ölçüde, yürürlükteki ulusal mevzuata uygun olarak bu dili kamu makamları önünde kullanabilmeleri için yeterli olanaklara sahip olmalarını sağlamaya çaba gösterecekler, eğitim kurumlarında tarih ve kültürün öğretilmesi konusunda, ulusal azınlıkların tarih ve kültürlerini de dikkate alacaklardır.

7- Katılan Devletler, ulusal azınlıklara mensup kişilerin, kimliğinin korunması ve geliştirilmesi ile ilgili işlere katılım da dahil, kamusal işlere etkin katılma hakkına saygı göstereceklerdir. Katılan Devletler, ulusal azınlıkların etnik,

kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini korumak ve bu kimliklerin gelişmesi için gerekli koşulları yaratmak amacıyla ve bu amaca ulaşmanın yollarından biri olarak, ilgili Devletin politikaları doğrultusunda ve bu azınlıkların özgül tarihsel ve ülkesel koşullarına cevap veren uygun yerel veya özerk yönetimler oluşturularak girilen çabalara önem vereceklerdir.

8- Katılan Devletler, ulusal azınlıklarla ilgili sorunlarda, kendi aralarında yapıcı bir işbirliğinin güçlendirilmesinin özel bir önemi olduğunu kabul etmişlerdir. Bu işbirliği, karşılıklı anlayış ve güvenin, dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin, uluslararası barışın, güvenliğin ve adaletin geliştirilmesini amaçlar. Her katılımcı Devlet, etnik veya ulusal köken ya da din farkı gözetmeksizin, kendi ülkesinde yaşayan herkes arasında karşılıklı saygı, anlayış, işbirliği ve dayanışma ortamını geliştirecek ve sorunların hukuk düzeni ilkelerine dayalı bir diyalogla çözümlenmesini teşvik edecektir.

9- Katılan Devletler, ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik çabalarında, mevcut insan hakları sözleşmeleri ve ilgili diğer uluslararası belgeler kapsamındaki yükümlülüklerine tam olarak saygı gösterecekler ve kişilere şikayette bulunma hakkı tanıyan sözleşmeler de dahil, bu konudaki sözleşmelere katılmak için gerekli çalışmaları yapacaklardır. Söz konusu devletler, ulusal azınlıklarla ilgili sorunlar konusunda yürüttükleri çalışmaları dikkate alarak, Birleşmiş Milletler ve gerekirse Avrupa Konseyi de dahil, üyesi oldukları yetkili uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapacaklar ve ulusal azınlıklar sorununu kapsamlı bir şekilde tartışmak için uzmanlar toplantısı düzenleyeceklerdir.

10- Katılan devletler, herhangi bir kişiye yönelik totalitarizmi, ırksal ve etnik düşmanlığı, yabancı düşmanlığını ve ayrımcılığı ve ayrıca dinsel ve ideolojik temelde zulmü açıkça kınamışlardır. Devletler, anayasal sistemlerine ve uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak gerekli yasaların kabulü de dahil, ulusal, ırksal, etnik veya dinsel ayrımcılık düşmanlık veya nefret temelinde kişilere veya gruplara yönelik şiddete teşvik etme niteliğindeki her türlü eyleme karşı koruma sağlamak için etkin önlemleri alacaklardır.

11- Devletler, ırksal etnik, kültürel, dilsel veya dinsel kimlikleri nedeniyle ayrımcılık düşmanlık veya şiddet tehdidi veya eylemlerine maruz kalabilecek kişi veya grupları ve onların mallarını korumak için, özellikle eğitim, kültür ve enformasyon alanlarında anlayış ve hoşgörünün geliştirilmesi için anayasal

sistemlerine uygun olarak ulusal bölgesel ve yerel düzeylerde etkin önlemler alacaklardır. Farklı uygarlık ve kültürlerle saygının gelişebilmesi için, ırksal önyargılar ve nefret sorunu eğitimin amaçları içinde özel bir şekilde yer almalıdır. Bireylere etkili hak arama yollarına başvurma hakkı tanınmalı ve ulusal mevzuata uygun olarak, ilgili kişi ve grupların ırkçı ve yabancı düşmanlığı niteliğindeki eylemler de dahil, ayrımcı eylemlere karşı şikayette bulunma hakkı verilmeli ve bu tür talepler desteklenmelidir. Devletler, ayrımcılık sorununu ele alan uluslararası belgeleri imzalamalı, devletlere ve kişilere ayrımcılıkla ilgili şikayetlerini uluslararası organlara taşıma olanağı sağlayan uluslararası mekanizmaları kabul etmelidir.

Devletler son olarak, yukarıdaki taahhütlerin hiçbirisinin, Devletlerin ülkesel bütünlüğü dahil, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine, uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine ya da Devletin ülkesel bütünlüğü de dahil Sonuç Belgesi hükümlerine aykırı herhangi bir faaliyette bulunma veya herhangi bir eylem yapma hakkı verme biçiminde yorumlanamayacağı konusunda mutabık kalmışlardır. Kısaca, bahsedilen düzenlemeler ülkelerin toprak bütünlüğüne zarar vermemelidir⁷⁴⁷.

⁷⁴⁷ TOHAV, 2005, s.210.

7. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ULUSAL AZINLIKLAR YÜKSEK KOMİSERLİĞİ OFİSİ BELGELERİNDE AZINLIKLAR

7.1. Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri⁷⁴⁸

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Temmuz 1992 yılında aldığı Helsinki Kararları ile “gerginliklerin ortaya çıktığı ilk anlardan başlayarak çatışmaları önlemenin bir aracı” olarak Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği birimini oluşturmuştur. Bu birim büyük ölçüde eski Yugoslavya'daki duruma tepki olarak ve bunun Avrupa'nın başka yerlerinde, özellikle de demokrasiye geçmekte olan ülkelerde tekrarlanacağı ve böylece Devlet ve Hükümet başkanları tarafından 1990 yılı Kasım ayında kabul edilen Yeni bir Avrupa için Paris Şartı'nda öngörülen barış ve refahın sağlanması yönündeki taahhütleri zedeleyebileceği korkusuyla oluşturulmuştur⁷⁴⁹.

Ulusal azınlıkların dahil olduğu gerilimlerin özünü dile getiren Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri (UAYK) sorunlara bağımsız, tarafsız ve çözüm bulmakta yardımcı bir aktör olarak yaklaşmaktadır. UAYK denetleyici bir mekanizma değildir; analizlerinin temel çerçevesi ve spesifik tavsiyelerinin dayanağı her bir devletin kabul etmiş olduğu uluslararası standartlardır. 1990 tarihli İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Belgesi, BM Belgeleri gibi.

UAYK'e göre; ulusal bir azınlığa mensup kişilerin kimliklerinin korunması ve güçlendirilmesi açısından eğitim çok önemli bir faktördür. Bu sebeple, azınlık eğitimi, özellikle azınlık dili eğitimi, UAYK' nin tespit ettiği konular arasında büyük bir önceliğe sahiptir. UAYK bu düşünceyle, 1995 sonbaharında, AGİT üyesi devletlerde azınlıkların eğitim haklarının uygun ve tutarlı bir şekilde uygulanması konusunda tavsiyelerini almak üzere, hükümet dışı bir örgüt olan “Etnik Gruplar Arası İlişkiler Vakfı”ndan, uluslararası düzeyde tanınmış bir grup uzmana danışmasını talep etmiştir. Sonuçta ortaya çıkan Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Tavsiyeler, UAYK' nin ilgilendiği sorunlarda, azınlıklara ilişkin genel uygulanabilir eğitim haklarının içeriğini görece basit bir dille açıklığa kavuşturma girişimidir. Uluslararası standartlar, bu hakların bir bütünlük içerisinde uygulanabilirliğini sağlayacak şekilde

⁷⁴⁸ TOHAV, 2005, s.225 vd.; http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2931_tr.pdf

⁷⁴⁹ http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2931_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2008)

yorumlanmıştır. Eğitim konusunda uygulamada ortaya çıkan sorunlara cevap vermek amacıyla yapılan toplantıda alınan tavsiye kararları şunlardır⁷⁵⁰.

1- Ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kimliklerini sürdürme hakkı ancak eğitim sürecinde anadilleri hakkında gerekli bilgiye ulaşmaları ile tam olarak gerçekleşebilir. Ulusal azınlıklara mensup kişiler, aynı anda Devlet dilini yeterli düzeyde öğrenerek daha geniş anlamda ulusal topluma entegre olmakla da sorumludurlar. Devletler, ulusal azınlıklara mensup kişilerin yararına olabilecek uluslararası belgeleri uygularken, eşitlik ve ayırım gözetmeme temel ilkelerine her zaman bağlı kalmalıdır. İlgili uluslararası yükümlülüklerin ve taahhütlerin minimum uluslararası standartları oluşturduğu unutulmamalıdır. Bu yükümlülük ve taahhütlerin kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanması bu belgelerin özüne ve amacına aykırı olur.

2- Devletler, azınlıkların eğitim hakları konusuna etkin bir yaklaşım içinde olmalıdırlar. Devletler, gerektiği yerde, kendi mevcut kaynaklarını maksimum düzeyde kullanarak ve özellikle ekonomik ve teknik yardım alanlarında uluslararası yardım ve işbirliğine giderek azınlık dilinde eğitim haklarının aktif bir biçimde uygulanmasını sağlayacak özel önlemler almalıdırlar.

3- Devletler, ulusal azınlık üyelerini temsil eden kuruluşların azınlık eğitimi ile ilgili politika ve programların geliştirilmesi ve yürütülmesine gerçek anlamda katılımlarını sağlayacak koşulları oluşturmalıdır. Devletler, bölgesel ve yerel yönetimleri, azınlık eğitimi alanında gerekli yetkilerle donatmalı ve buna uygun olarak azınlıkların bölgesel veya yerel düzeyde politikaların belirlenmesi sürecine katılımlarını sağlamalıdır. Devletler, azınlık dilinde eğitimi kapsayacak şekilde, anne babanın eğitim sistemine yerel düzeyde katılmasını ve tercihte bulunmasını teşvik edecek önlemler almalıdır.

4- Ulusal azınlık mensubu kişilere kendi özel eğitim kurumlarını açma ve yönetme hakkı veren Devletler bu eğitim kurumlarının kuruluşunu ve yönetimini belirleyen yasal ve idari düzenlemelerde gereksiz yükümlülükler getirerek bu hakkın kullanımını engellenmemelidir.

5- Eğitimin ilk yıllarının, çocuk gelişiminde özel bir öneme sahip olduğu bilinen bir gerçekliktir. Devletler, mümkün olan her yerde, okul öncesi ve anaokulu döneminde azınlık çocuklarının kendi anadillerinde eğitim yapabilmelerini sağlayacak koşulları

⁷⁵⁰ <http://www.osce.org/inst/hcnm/docs/doc1.html> (Erişim tarihi: 24.06.2007),; TOHAV, 2005, s.227.

sağlamalıdır. İlkokul ve ortaokul müfredat programı azınlık dilinde verilmeli ve azınlık dili, ilkököl ve ortaokulda düzenli bir ders olarak öğretilmelidir.

6- Ulusal azınlıklara mensup kişiler, buna ihtiyaç olduğunu ortaya koydukları ve sayısal büyüklükleri bu ihtiyacı haklı kıldığı zaman, kendi dillerinde yükseköğrenim görebilmelidirler. Mevcut eğitim yapısı içinde söz konusu ulusal azınlığın gereksinimlerine yeterli düzeyde cevap verecek şekilde gerekli kolaylıkların sağlanması koşuluyla, ulusal azınlıkların azınlık dilinde üniversite düzeyinde eğitim almaları hukuksal olarak mümkün hale getirilebilir.

Uluslararası belgelerin kültürler arası eğitime ve azınlık tarihi kültürü ve geleneklerinin ön plana çıkmasına verdiği önem ve değer dikkate alınarak, Devletin eğitimle ilgili makamları, genel zorunlu müfredat programının, kendi ulusal azınlıklarının tarihi, kültürü ve geleneklerinin öğretilmesini kapsayacak şekilde olmasını güvence altına almalıdırlar. Çoğunluk üyelerini o devlette yaşayan ulusal azınlıkların dilini öğrenmeye teşvik etmek, söz konusu devlet içerisinde hoşgörünün ve çok kültürlülüğün güçlenmesine katkı sağlar. Okullardaki müfredat programının azınlıklarla ilgili kısmı, söz konusu azınlığı temsil eden kurumların aktif katılımıyla belirlenmelidir.

7.2. Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri⁷⁵¹

Oslo'da Yapılan toplantıda, mevcut azınlık hakları standartları, insan haklarının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Uzmanlar, görüşmelerinin başlama noktası, devletlerin, eşitlik, ayırım gözetmeme, ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü başta olmak üzere insan hakları ile ilgili diğer tüm yükümlülüklerini yerine getirdiklerini varsaymışlardır. Öte yandan, bütün insan haklarının temel hedefi bireyin kişiliğinin eşit koşullarda tam ve özgür gelişimini sağlamaktır. Sivil toplum, açık ve esnek olmalı ve böylece ulusal azınlıklara mensup kişiler de dahil herkesi içine almalıdır.

Oslo'da temel olarak, ulusal azınlıkların dil haklarına değinilmiştir. Burada, Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserinin ilgilendiği sorunlarda, azınlıklara ilişkin genel uygulanabilir, dil haklarının içeriğini görece basit bir dille açıklığa kavuşturma hedeflenmiştir. Tavsiyelerin, ulusal azınlıklara mensup kişilerin dil haklarının özellikle kamusal alanda etkin bir şekilde hayata geçirilmesine katkı sunacak devlet

⁷⁵¹ TOHAV, 2005, s.230; http://www.osce.org/documents/hcnm/1998/02/2699_en.pdf (erişim tarihi: 20.07.2008)

politikalarının ve yasalarının geliştirilmesi açısından yararlı bir başvuru kaynağı olması beklenmektedir. Buradaki tavsiyeler, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi dillerini kullanma haklarıyla ilgili olmakla birlikte, Tavsiyelerin kapsamı ile onlara kaynaklık eden uluslararası belgelerin içeriğinin diğer tür azınlıklara da uygulanabilme potansiyeli taşıdığına dikkat edilmelidir. Dil haklarıyla ilgili alınan kararlar şunlardır:

1- Ulusal azınlıklara mensup kişiler, kişisel adlarını geleneklerine ve linguistik sistemlerine uygun olarak kendi dillerinde kullanma hakkına sahiptirler. Bu isimler resmi olarak tanınacak ve kamu makamları tarafından kullanılacaktır. Benzer şekilde, azınlık mensubu kişiler tarafından kurulan kültürel dernekler ve ticari şirketler gibi özel oluşumlar da isim konusunda aynı haktan yararlanacaklardır. Kamu makamları, ulusal bir azınlığa mensup kişilerin önemli sayıda ikamet ettiği bölgelerde ve eğer bu yönde yeterli bir talep varsa, kamuya yönelik yerel adların, sokak isimlerinin ve diğer topografik işaretlerin azınlık dilinde de gösterilmesine ilişkin düzenlemeler yapacaklardır.

2- Herkes, kendi dinini bireysel olarak veya toplu halde açıklarken ve uygularken, tercih ettiği dilleri kullanma hakkına sahip olacaktır. Devlet, medeni statü ile ilgili ve söz konusu devlet içinde hukuksal sonucu olan dinsel törenler veya faaliyetlerle ilgili olarak, bu statülere ilişkin sertifika ve belgelerin devletin resmi dili veya dillerinde de düzenlenmesini isteyebilir. Devlet, medeni statüye ilişkin olarak dini makamlarca tutulan kayıtların, devletin resmi dili veya dillerinde de tutulmasını isteyebilir.

3- Ulusal azınlıklara mensup kişiler de dahil herkes, kendi hükümet dışı örgütlerini, derneklerini ve kurumlarını kurma hakkına sahiptir. Bu oluşumlar kendi tercih ettikleri dilleri kullanabilirler. Devlet bu kuruluşlara dil temelinde ayrımcı davranamaz ve bu kuruluşların Devlet bütçesinden, uluslararası kaynaklardan veya özel sektörden mali kaynak arayışları gereksiz ölçüde kısıtlayamaz. Devlet, eğer diğer faaliyet alanlarının yanı sıra, sosyal, kültürel ve sportif alanlardaki faaliyetleri aktif olarak destekliyorsa, bu alana ayrılan toplam kaynaktan uygun oranda bir pay ulusal azınlıklara mensup kişilerce yürütülen benzer faaliyetleri desteklemek üzere kullanılacaktır. Devletin ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi dillerinde yürüttükleri bu tür faaliyet alanlarına mali desteği, ayırım gözetmeksizin sağlanacaktır⁷⁵².

⁷⁵² http://www.osce.org/documents/hcnm/1998/02/2699_en.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2008)

4- Ulusal azınlıklara mensup kişiler, kendi dillerinde medya organları kurma ve sürdürme hakkına sahiptirler. Radyo televizyon yayıncılığı alanındaki devlet yönetmelikleri nesnellik ve ayırım gözetmeme kriterlerine dayanacak ve azınlık haklarını sınırlama amacıyla kullanılmayacaktır. Devletin mali kaynak sağladığı medyada, ulusal azınlıklara mensup kişilere kendi dillerinde yayın yapmaları için bir zaman ayrılmalıdır. Bir azınlık dilinde ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde yayına ayrılan süre ve bu sürenin niteliği, söz konusu ulusal azınlığın sayısal büyüklüğü ve yoğunluğu ile orantılı ve bu azınlığın durumu ve ihtiyaçlarına uygun olmalıdır.

5- Ulusal azınlık mensubu kişiler de dahil, herkes, özel ticari faaliyetlerini yürütmede kendi tercih ettiği dil veya dilleri kullanma hakkına sahiptir. Devlet, ancak işçilerin veya tüketicilerin korunmasına ilişkin çıkarlar gibi meşru kamu çıkarlarının ortaya konabildiği durumlarda veya hükümet yetkilileri ile özel teşebbüs arasındaki ticari ilişkilerde, Devletin resmi dili veya dillerinin de kullanılmasını talep edebilir.

6- Ulusal bir azınlığa mensup kişilerin önemli sayıda bulunduğu bölge ve mahallerde ve bu yönde bir isteğin ifade edilmiş olması durumunda, bu ulusal azınlığa mensup kişilerin bölgesel ve/veya yerel kamu kurumlarından vatandaşlıkla ilgili belge ve sertifikaları hem devletin resmi dil veya dillerinde hem de söz konusu azınlığın kendi dilinde elde etme hakları vardır. Benzer şekilde, bölgesel ve/veya yerel kamu kurumları vatandaşlarla ilgili kayıtları ulusal azınlık dilinde de tutacaklardır. Ulusal azınlıklara mensup kişiler, özellikle bu yönde bir isteği ifade ettikleri ve söz konusu azınlığın sayıca önemli oranlarda bulunduğu bölge ve mahallerde idari makamlarla iletişimde kendi dillerini kullanmalarını sağlayacak yeterli olanaklara sahip olacaklardır. Ulusal bir azınlığa mensup kişilerin sayıca önemli bir oranda bulunduğu bölge ve mahallerde Devlet, bölgesel ve yerel hükümet organlarına seçilmiş kişilerin bu organlarla ilgili faaliyetlerinde söz konusu ulusal azınlığın dilini kullanabilmelerini sağlayacak önlemler alacaktır⁷⁵³.

7- Ulusal azınlıklara mensup kişilerin dil haklarının ihlal edildiğini düşündükleri durumlarda Devletler, bu kişilerin uygun yargı yollarına başvurmalarını sağlamanın yanı sıra ombudsman veya insan hakları komisyonları gibi bağımsız ulusal kurumlara başvurabilmelerini de güvence altına almalıdırlar.

8- Ulusal azınlığa mensup kişiler de dahil, herkes, gözaltına alınma ve/veya tutuklanma nedenleri ve kendisine yöneltilen suçlama konusunda anladığı bir dilde

⁷⁵³ http://www.osce.org/documents/hcnm/1998/02/2699_en.pdf (erişim tarihi: 20.07.2008)

hemen bilgilendirilme ve kendisini bu dilde savunma, gerekli görüldüğü takdirde yargılama öncesi, yargılama süresince ve temyiz aşamasında bir çevirmenin ücretsiz yardımını alma hakkına sahiptir. Ulusal bir azınlığa mensup kişilerin sayıca önemli bir oranda olduğu bölge ve mahallerde ve bu yönde bir isteğin ifade edilmiş olması halinde, bu azınlığa mensup kişilerin hukuksal süreçlerde kendilerini bu dilde ifade etme ve gerekiyorsa ücretsiz olarak bir çevirmenin yardımını alma hakkı olmalıdır. Ulusal bir azınlığa mensup kişilerin sayıca önemli bir oranda olduğu bölge ve mahallerde ve bu yönde bir isteğin ifade edilmiş olması halinde, Devlet bu kişileri etkileyen tüm yargılama süreçlerinin o azınlığın dilinde gerçekleştirilmesi olanaklarını dikkate almalıdır⁷⁵⁴.

⁷⁵⁴ http://www.osce.org/documents/hcnm/1998/02/2699_en.pdf (erişim tarihi: 20.07.2008)

8. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ KARARLARINDA AZINLIKLAR

8.1. TK. v. Fransa Kararı⁷⁵⁵

Başvuruyu yapan kişi T.K. Breton etnik kökenli bir Fransız vatandaşıdır. Kendisi ve başkanı olarak Unvaniezh Ar Galennerien Brezhoneg (UAGB) adlı bir dernek adına başvuru yapmıştır. Fransa tarafından BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 2,16,19,26 ve 27. maddelerinin ihlal edildiğini öne sürmüştür.

Başvurucu, 7 Kasım 1984 tarihinde UAGB adına Rennes İdare Mahkemesi'ne, Bretonca yazılı olarak sunduğu dava dilekçesinin reddedildiğini ifade etmektedir. Başvurucu, ilgili dava dilekçesinde, başkanlığını yapmakta olduğu derneğin lisansını tanınması için hakkını aramaktadır. Hem Fransızca hem de Bretonca yazılan soruşturma talebine yanıt olarak, mahkeme dilekçenin Fransızca yazılmadığından kaydedilemeyeceğini belirtir. Başvurucunun iddiasına göre daha sonra Adalet Bakanlığı'na yazdığı şikayet mektubu da yanıtsız bırakılır. Başvurusuna destek olacakları inancıyla başvuru biri 21 Kasım 1984 tarihli Rennes İdare Mahkemesi'nden diğeri 22 Kasım 1985 tarihli Conseil d' Etat'dan Bretonca yapılan şikayetlerin kaydedilmeyeceğine ilişkin iki kararın fotokopisini de eklemiştir. Başvurucuya göre; böylesi kararlar BM Sözleşmesi'nin 2. maddesinin I.bendi hilafına "dilsel kaynaklı ayrımcılık" teşkil etmektedir⁷⁵⁶.

Başvurucu taraf devletin 2/2'yi ihlal etmek suretiyle Sözleşme'yle tanınan hakların etkin kılınmasını sağlayacak gerekli yasal ve diğer önlemlerin kullanılması hakkını ihlal ettiğini iddia eder. 2/3 ile "etkili çözüm yolları", 16. maddeyle ilgili olarak "kanun önünde kişi olarak kabul edilme" hakkının, 19/2. madde ile ilgili olarak "ifade özgürlüğü", 26. madde ile ilgili olarak "kanun önünde ayırım gözetilmeksizin eşit tutulma" hakkının ve 27. madde ile ilgili olarak "kendi dilini kullanma haklarının" ihlal edildiğini iddia etmiştir.

İç hukuk yollarının tüketilmesiyle ilgili olarak başvuru; Rennes İdare Mahkemesi önüne götürdüğü şikayetinin kayda dahi geçirilmediğini ve Adalet Bakanı'nın ise yazılı şikayetine cevap vermediğini belirterek, sorunu başka bir uluslararası inceleme veya çözüm mercii önüne götürmediğini eklemiştir.

⁷⁵⁵ TOHAV, 2005, s.296 vd.

⁷⁵⁶ TOHAV, 2005, s.296.

Komite bir çalışma gurubu oluşturarak başvuruyu devlet tarafına bildirir ve Sözleşme'nin 91. maddesine dayanarak devlet tarafından kabul edilebilirliğe ilişkin görüş ve bilgilerini istemiştir. Başvurucudan da; Kanun önünde kişi olarak kabul edilme hakkının hangi yollarla ihlal edildiğini, ifade özgürlüğünün hangi bağlam ve boyutta kısıtlandığını ve Fransız anadilini konuşan Fransız vatandaşlar ile Breton anadilini konuşan Fransız vatandaşların kanun önünde eşit olmadığı iddialarını kanıtlamasını talep etmiştir.

Komite, başvuruyla ilgili iddiaları görüşmeye başlamadan önce Sözleşmenin usule ilişkin maddelerinden olan 87. madde çerçevesinde kabul edilip edilmeyeceğine karar verir. Bu protokolün 5. maddesine göre; iç hukuk yolları tüketildikten sonra Komiteye başvurulabilir. Bu kuralın istisnası, çözüm yollarının gereksiz yere çok uzun olması ve başvuru sahibinin iç hukuk yollarının sonuç alınamayacağını veya başarı şansının hiç olmadığını inandırıcı bir şekilde göstermeli halleridir.

Komite, önüne gelen bilgiler ışığında başvuruyu iç hukuk yollarını kullanmaktan alıkoyacak hiçbir inandırıcı sebep görmemiştir. Başvurucu Sözleşmede belirlenen haklarından yararlanmak için bir idare mahkemesi önünde yargıya girişme çabası göstermiştir. Seçimlik protokolün 5. maddesinin amacı sözleşme şartlarının ihlal edilmesi halinde ortaya çıkacak muhtemel mağdurların çözümü olayın ilk gerçekleştiği yerde aramaya yönlendirilmesi ve giderimin taraf devletler yetkililerince yapılması ve taraf devletlerin incelemeleri bireysel şikayetin kaynağında yapmaları ve icranın kendi ülkeleri ve kendi organları eliyle sözleşme şartları yerine getirilerek ve mümkünse ihlal olaylarına komitenin önüne getirilmeksizin çare bulunması içindir⁷⁵⁷.

Komite burada, Fransız mahkemelerine başvurma etkisiz ve sonuç alınmaz bir hukuk yolu olarak görülmeli midir yoksa görülmemeli midir? Sorununu tartışmıştır. Somut durumda başvurucunun ihlal iddiasını ortaya koyması için yasal prosedürlere göre Bretonca değil de Fransızca kullanması zorunluluğu vardır. Komite, Mahkeme işlemlerinin oluşturulmasına mahsus olarak Fransızca'nın kullanılıp kullanılmayacağı meselesi ilk elde Fransız yargı mercileri önünde ve uygulanabilir kurallarıyla incelenmesi gereken bir konudur. Başvurucu Fransızca kullanımındaki

⁷⁵⁷ TOHAV, 2005, s.301.

yetkinliğini gösterdiğinden Komite'ye göre iddiasını Fransızca olarak Fransız Mahkemeleri önüne götürmemesi için hiçbir neden yoktur ve çözüm yolunun Fransız dilinin kullanımı suretiyle aranması başvurucunun dosyasına zarar vermeyecektir⁷⁵⁸.

Başvurucu haklarının ihlaliyle ilgili olarak 27. maddeye de değinmiştir. Fransız Hükümeti Sözleşme'ye taraf olurken Fransız Cumhuriyeti anayasasının 2. maddesi ışığında 27. madde cumhuriyeti ilgilendirdiğinden dolayı uygulanamaz. Bu beyan ne diğer taraf devletlerce itiraz edilmiş ne de geri çekilmiştir.

Komite, bu sebeple böylesi bir deklarasyonun 27. maddenin ihlal edildiği iddialarının görüşülmesini engelleyip engellemeyeceğine karar vermek üzere toplanmıştır. Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 2/1 (d) bendi şöyledir: *“Çekince bir devlet tarafından ve devlet adına tek taraflı olarak yapılan bir irade beyanıdır ki devlet bir Sözleşme'ye taraf olurken onun vasıtasıyla belirli bazı şartların ya kendisine uygulanmamasını yada değişik uygulanmasını sağlar.”* Sözleşme çekince veya beyan arasında bir ayrım yapmaz. Sözleşme'nin kendisi de bir devlet bir anlaşmaya taraf olurken açıkladığı iradenin önleyici bir etkisinin olması için çekince mi yoksa beyan mı olması gerektiği konusuna bir açıklık getirmemiştir. Komiteye göre; bu resmi anlamda bir çekince değildir ancak deklarasyondan hedeflenen maksat özünü de açığa vurmaktadır.

Eğer deklarasyon taraf devletin bir Sözleşme'nin belirli şartlarından muaf tutulma veya şartların değiştirilerek uygulanması niyetini açıkça gösterebiliyorsa bağlayıcı bir çekince olarak kabul edilmesi gerekir. Her ne kadar irade beyanı deklarasyon olarak isimlendirilmişse de somut durumda Fransız Hükümeti'nin taraf olurken yaptığı irade beyanı nettir; 27. maddenin Fransa'ya uygulanmasını engeller ve bu durumu açıkça “uygulanamaz” kelimesiyle vurgulamıştır. Dahası devlet tarafının 15 Ocak tarihli sunumu 27. maddeyle ilgili Fransız çekincesinden söz etmiş ve Komite Fransa'ya karşı 27. madde ile ilgili ihlal iddialarını görüşme yetkisinin olmadığı kanaatine varmıştır⁷⁵⁹.

Sonuç olarak Komite; başvurunun Seçimlik Protokol'lün 2 ve 5/2 (b) bendine göre kabul edilemeyeceğine ve bu kararın devlet tarafı ve başvuru sahibine bildirilmesine karar vermiştir.

⁷⁵⁸ TOHAV, 2005, s.298.

⁷⁵⁹ TOHAV, 2005, s.301.

8.2. H.K. v. Fransa Kararı⁷⁶⁰

Başvuru sahibi M.K. Rennes Fransa'da ikamet eden ve öğretmenlik yapan bir Fransız vatandaşıdır. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 2,16,19,26, ve 27. maddelerin ihlalinin dolaylı mağdur olduğunu iddia etmiştir. Başvurucu Breton olduğunu ve anadilinin Bretonca olduğunu, Fransız Mahkemeleri'nin kesin bir şekilde kendisini Bretonca ifade etme hakkını reddettiğini ve bu sebepten kendini Bretonca savunma hakkının elinden alındığını, Bretonca ifade özgürlüğü hakkına saygı duyulmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca, kızının Bretonca eğitim görme hakkını kullanamadığını ve televizyon yayınının hiç olmadığı yaz ayları hariç günde sadece 1/5 saatlik Bretonca yayın yapıldığını ifade etmiştir.

Başvurucu Rennes İdare Mahkemesi'nin 6 Mart 1987 de sunmuş olduğu bir şikayeti görüşmeyi reddettiğini belirtmiştir. Şikayetin konusu Fransız Maliye yetkililerinin başvurunun adresini Bretonca yazma isteğini ısrarla reddetmeleri ile ilgilidir. Başvurucu Fransız Maliyecilerinin adresini Bretonca yazmalarını sağlamaya çalışır. 6 Mart 1987'de mahkeme, belgenin mahkemece kabul edilmesi için Fransızca yazılmak zorunda olduğu kararını verir. İç hukuk yollarını tüketilmesi şartına uyulup uyulmadığı konusunda ise; Fransız Hukuku'nun Fransız adli makamları önünde Fransızca haricinde bir dilin kullanılmasına izin vermediğinden ve Bretonca eğitim görme hakkını da kullandırtmadığından hiç bir iç hukuk yolunun kullanılabilir olmadığını iddia eder. Başvurucu, Fransızca'yı anlayıp konuşabildiğini ancak kendisini Fransızca'yı kullanma konusunda yeterli bir seviyede bulamadığını, Rennes İdare Mahkemesi'ne dilekçe yazarken ve Komite başvurusunu kaleme alırken yardım almaksızın bu işlerin üstesinden gelemediğini belirtir⁷⁶¹.

Başvurucu Rennes İdare Mahkemesi'ne yaptığı şikayetin kabul edilmesi gerektiğini zira 27. maddenin kendisine mahkeme önünde kendi dilini kullanabilme hakkını tanıdığını iddia eder. Başvurucu yasal kimliğini engelleyen kuralları esas alarak mahkemenin dilekçesini reddettiğini, Fransız ve Breton kökenli yurttaşlar arasında 26. maddeyi ihlal ederek ayrımcılık yaptığını iddia eder. 14. maddenin ihlaline ilişkin olarak başvuru 14. maddeye bağlı tercüman hakkının Breton kökenli yurttaşlar için sürekli engellenmiş olduğunu iddia eder. Kısacası Fransız Yargı idaresi her Fransız vatandaşını Fransızca konuşuyor kabul etmektedir.

⁷⁶⁰ TOHAV, 2005, s.304 vd.

⁷⁶¹ TOHAV, 2005, s.306

İnsan Hakları Komitesinin Çalışma Grubu 91. maddeye dayanarak başvuruyu devlet tarafına iletir ve kabul edilebilirlik meselesi için, özellikle davanın somut koşullarına göre başvurunun önündeki çözüm yollarının etkili ve kullanılabilir olup olmadığına ilişkin bilgi ve gözlemlerini ister.

Devlet tarafı başvurunun kabul edilmemesi için çeşitli dayanaklar göstererek itirazda bulunur. Başvurucunun seçimlik Protokol'ün 5/2(b) bendine göre iç hukuk yollarını tüketmediğini ileri sürer. Devlet tarafına göre başvurunun İdare Mahkemesi'nin başvuru kurallarına boyun eğmiş olması gerekirdi. Bundan başka İdare Mahkemesi iddiasını reddedince Conseil d'Etat'nın başvurması gerekeceğini de ekler.

Başvurucunun kanun önünde bir şahıs olarak kabul edilme hakkının ihlal edildiği iddiasına karşılık (16. madde) devlet tarafı, başvurunun bu iddiayı kanıtlayacak delil gösteremediğini; Madde 16'ya yapılan atfın "kanun önünde kişi" kavramı yanlış yorumlanarak gerçekleştirildiğini belirtir. Başvurucunun 19/2 maddenin ihlaline ilişkin iddialarına yönelik taraf devlet, iddiaların kabul edilemez olduklarını zira başvurunun ifade özgürlüğü hakkının engellendiğini kanıtlayamadığını belirtir. Ayrıca taraf devlet böyle bir hakkın Fransız vatandaşlarına idare mahkemeleri önünde istedikleri her dili veya lehçeyi kullanma hakkını vermeyi de kapsamadığını öne sürer.

Başvurucunun dilsel ayrımcılığa maruz kaldığı iddiasına ilişkin olarak Devlet tarafının Rennes İdare Mahkemesi'ne yapılan şikayeti kaydetmemesindeki tutumunun Conseil d'Etat içtihatlarıncı uygun görülmüş ve kurumsallaşmış pratiklere uygun olduğunu belirtir. Yine mahkemeleri tercüme servisleri kullanma yükümlülüğünden kurtardığını ve kararlarının orijinal dilekçe metnini temel alarak basma olanağı verdiğinden adalet idaresine rahatlama sağladığını belirtir. Yine başvurunun genel ve muntazam bir kuraldan dolayı kendisine ayrımcılık yapıldığını iddia edemeyeceğini ileri sürmüştür. 27. maddeye ilişkin iddialar için Devlet tarafı 4 Kasım 1980 tarihinde Sözleşme'ye ek olarak yapılan bildirimle bu maddeye ilişkin ihlal iddialarını Komite'nin görüşme yetkisinin olmadığını kabul ettiklerini belirtir. Devlet tarafı sonuç olarak ilgili başvuruların kabul edilmez bulunması gerektiğini aksi durumda Sözleşme koşullarıyla çelişileceğini söyler.

Komite bir başvuruyla ilgili şikayeti görüşmeye başlamadan önce usule ilişkin kurallardan olan 87. maddenin öngördüğü şekilde öncelikle Seçimlik Protokol'e göre kabul edilebilir olup olmadığına karar verir. Komite'ye başvuruda bulunabilmek için

öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekir, aksi takdirde komite olayı görüşemez. Bu genel bir kuraldır bazı çözüm yolları gerektiğinden çok uzun ise veya başvuru ikna edici bir şekilde çözüm yollarının etkili olamayacağını ortaya koymuş veya başarı şansı hiç olmayacaksa iç hukuk yollarının tüketilmesi aranmaz.

Komite önündeki bilgilere dayanarak başvuru bütünü hukuk yollarını denemekten alıkoyacak koşulların olmadığını belirler. Cezai olarak kovuşturulmamıştır ancak idari bir mahkeme önünde Sözleşme'den doğan haklarının kullanımının engellendiğini ortaya koyacak bir usul yolunu tutması gerekirdi. Seçimlik Protokol'ün 5/2(b) bendinin maksadı Sözleşme'nin herhangi bir şartının ihlalden mağdur olacak olası kişileri ihlalin ilk gerçekleştiği yerde Devlet tarafının yetkili otoritelerinin önünde çözüm aramaya yönlendirmek ve aynı zamanda taraf devletleri bireysel başvurunun esasını incelemeye, Sözleşme şartlarını kendi ülkelerinde kendi organları eliyle uygulamaya ve eğer gerekiyorsa Komite olaya el koymadan çözüm bulmaya sevk etmektir.

Fransız Mahkemeleri'ne başvuru yollarının hiç yok veya etkisiz olduğunun belirlenmesi gerekir. Komiteye göre; yargılama usullerinde bir tek Fransızca'nın kullanılmasının zorunluluğu ilk etapta Fransız yargı merciler önünde uygulanabilir kurallara başvurmak suretiyle çözümlenmesi gereken bir meseledir. Bu da sadece Fransızca'nın kullanılmasıyla yapılabilir. Başvurucunun Fransızca'da gösterdiği yetkinliğe bakarak Komite'ye göre iddiasının sunumunu Fransızca olarak Fransız Mahkemeleri'ne yapmaması için herhangi bir engel yoktur. Ayrıca Fransızca kullanması başvuru mevcut davasında çözüm arayışı sırasında herhangi bir giderilemez zarara neden olmazdı. Başvurucunun dava dilekçesinin hazırlanışı için gerekli seviyede yeterli Fransızca yasal terminolojiye sahip olmadığı itirazı Komite tarafından göz önünde bulundurulamaz çünkü bu problem bütün ülke vatandaşlarının karşılaştığı bir problemdir. Üstelik anadillerini kullananlar da dahil profesyonel yasal yardımcıları kullanılması ilkesinin asıl gerekçesi budur.

Başvuru şartlarının ihlal edildiği iddiasıyla 27. maddeyi de göstermiştir. Sözleşme'ye yaptığı ek ile Fransız, Hükümeti, Fransız Cumhuriyeti Anayasası'nın 2. maddesi ışığında Cumhuriyeti ilgilendirdiğinden 27. maddenin kendilerine uygulanamayacağını deklare etmiştir. Bu deklarasyon diğer taraf devletlerce ne itiraza uğramış ne de Fransa tarafından geri çekilmiştir.

Komite bu beyanın 27. maddesinin ihlal edildiği iddiasını incelenmesini engelleyip engellemeyeceğini görüşmek üzere toplanmıştır. Komiteye göre;

Sözleşme beyan ve çekince arasında ayırım yapmamaktadır. Sözleşme'nin kendisi bir devletin bir Sözleşme'ye taraf olurken yaptığı tek taraflı irade beyanının engelleyici etkisinin çekince mi yoksa deklarasyon mu olduğu sorununa bir açıklık getirememiştir. Komite bunun resmi bir belirti olmadığını ancak ifadenin anlamının doğasını belirlediğini ifade etmiştir. Eğer deklarasyon, devlet tarafı açısından Sözleşme'nin belirli şartlarından muaf tutulma veya bu şartların farklı uygulanması niyetini sergiliyorsa ifade bir deklarasyon olarak gösterilmiş olsa bile, bağlayıcı bir çekince olarak yorumlanmalıdır, Somut meselede Fransa'nın taraf olurken yaptığı deklarasyon açıktır. 27. Maddenin Fransa'ya uygulanmaması amacıyla yapılmıştır ve bunun anlamı “uygulanamaz” kelimesiyle pekiştirilmiştir. İfadedeki niyetin tek bir anlamı vardır ve yerine kullanılması gereken terminolojinin önleyici etkisini taşımaktadır. Dahası Devlet tarafının 15 Ocak 1989 tarihli sunumunda 27. maddenin uygulanmasına bir Fransız çekincesinden söz edilmektedir. Buna göre Komite 27. maddeye ilişkin olarak Fransa'ya yöneltilmiş ihlal iddialarını görüşmeye yetkili değildir. Sonuç olarak Komite; Seçimlik Protokol'ün 2. ve 5/2 (b) bendine göre başvurunun kabul edilemeyeceğine karar vermiştir⁷⁶².

⁷⁶² TOHAV, 2005, s.308.

9. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA AZINLIKLAR

9.1. Kıbrıs v. Türkiye⁷⁶³

Başvurucu Hükümet, dilekçesinde Mahkeme'den, davalı Hükümet'in süregiden ihlallerden ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşme'sinin 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17,18. maddelerinin ve 1 No'lu Protokol'ün 1 ve 2. maddelerinin diğer ihlallerinden sorumlu olduğuna karar vermesini ve bunu ilan etmesini talep etmiştir.

Bu ihlaller dört temel şikayet kategorisine dayandırılmaktadır: Kayıp Kıbrıslı Rumların ve bunların yakınlarının haklarının ihlal edildiği iddiası, yerlerinden edilen kimselerin ev ve mülkiyet haklarının ihlal edildiği iddiası, Kuzey Kıbrıs'ta kuşatılmış bir şekilde yaşayan Kıbrıs Rumlarının haklarının ihlal edildiği iddiası, Kuzey Kıbrıs'ta, Kıbrıslı Türklerin ve çingene toplulukların haklarının ihlal edildiği iddiası. Konumuzla ilgili olması dolayısıyla azınlıkların eğitim hakkıyla ilgili iddiaları inceleyelim.

9.1.1. 1 No'lu Protokolün 2. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası⁷⁶⁴

Başvurucu Hükümet, Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Kıbrıslı Rumların çocuklarının ortaokul eğitimi olanağından yoksun kaldıklarını ve ortaokul çağında bulunan çocukların ebeveynlerinin de bunun sonucunda, çocuklarının eğitiminin kendi dini ve felsefi inançlarına uygun olarak yürütülmesini sağlama hakkından yoksun kaldıklarını ileri sürmüştür. Başvurucu Hükümet, 1 No' lu Protokolün 2. maddesine dayanmaktadır. Madde hükmü aşağıdaki gibidir:

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”

Başvurucu Hükümet, Komisyonun yukarıdaki düzenlemenin ihlalinin gerçekleştiğinin tespitiyle ilgili olarak gösterdiği gerekçelere katılmaktadır. Başvurucu Hükümet bunun yanında Mahkeme'den bu düzenlemenin, davalı hükümet tarafından 1997 yılının sonuna kadar uygun ilköğretim hakkının engellenmiş olması nedeniyle de ihlal edilmiş olduğuna karar vermesini talep etmiştir. KKTC bu tarihten önce herhangi bir ilkokul öğretmeninin

⁷⁶³ TOHAV, 2005, s.320.

⁷⁶⁴ TOHAV, 2005, s.326.

görevlendirilmesine izin vermemiştir. Başvurucu Hükümetin iddiasına göre bu politika, Kıbrıslı Rum çocukların ilköğretim hakkına müdahale oluşturmuştur.

Komisyon, Belçika'da eğitimde kullanılan dillerle ilgili yasaların bazı veçheleriyle ilgili davada (23 Temmuz 1968 tarihli karar) ortaya koyduğu prensiplere atıf yaparak Rum çocuklar için daha önce mevcut olan orta öğretim olanaklarının Kıbrıs Türk yetkililerince kaldırıldığını tespit etmiştir. Bunun sonucunda Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Rumların, çocuklarının, kendi kültürel ve etnik geleneklerine uygun olarak ve özellikle Rum dilinde eğitim görmelerini istemek konusundaki meşru talepleri karşılanamamıştır. Komisyon bunun yanında, kuzeye dönüş konusunda getirilen kısıtlamalar göz önünde bulundurulduğunda, ilgili kişilerin ortaöğretim hizmetinden tamamen yoksun kalmalarının, yetkililerin öğrencilerin güneydeki okullara gitmelerine izin vermiş olmasıyla telafi edilemeyeceğine karar vermiştir. Komisyon'un vardığı sonuca göre; Kıbrıslı Türk yetkililerin uygulaması, eğitim hakkının özünün reddedilmesiyle ilgili uygulamaları eğitim hakkının özüne müdahale ve sözleşmenin 1 numaralı protokolünün 2. maddesinin ihlalini oluşturmaktadır.

Rum dilinde ilköğretim sağlanmasıyla ilgili olarak, Komisyon, nüfusun ilgili bölümünün eğitim görme hakkının Kıbrıslı Türk yetkililer tarafından görmezden gelinmeyip öğretim kadrosunda memuriyette oluşan açıklardan kaynaklanan sorunların ortadan kaldırıldığı görüşündedir.

Mahkeme, daha önce KKTC'de var olan bu olanağın Kıbrıs Türk yetkililerince kaldırılmasına karar verilmesinden bu yana ortaöğrenime Rum dilinde devam etmek isteyen Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Rum ailelerin, çocuklarının güneydeki okullara nakletmek zorunda olduklarına işaret etmektedir. Kuşkusuz 12 yaşını dolduran çocukların eğitimlerine Kuzeyde, Türkçe yada İngilizce eğitim veren bir okulda devam etme olanakları bulunmaktadır. Bu dar yorumlanırsa taraf devletlerin 1 numaralı protokolün 2. maddesinin ilk cümlesinden doğan öncelikli yükümlülükleri olan eğitim hakkının ihlal edilmediği sonucuna varılacaktır. Bununla birlikte Mahkemenin Belçika kararında belirttiği gibi bu düzenleme eğitim hakkına saygı gösterilmesiyle ilgili olarak eğitimin verilmesi gerektiği dili özel olarak belirtmemektedir.

Bununla birlikte Mahkemeye göre; Kıbrıslı Rum ailelerinin sahip oldukları çocuklarının eğitimini kuzeyde devam ettirme olanağı, söz konusu çocukların ilköğretimlerine burada bulunan Rum okulunda devam etmiş oldukları göz önünde bulundurulduğunda gerçekçi olmamaktadır. Yetkililerin, çocuklarının eğitiminin

Rumca eğitim veren okullarda tamamlanmasının Kıbrıslı Rum ailelerin dileği olduğunu bildiklerinde şüphe yoktur.

Mahkeme, ilköğretim ile KKTC yetkililerinin öğretim kadrolarına yaptıkları atamalardaki tutumlarıyla ilgili olarak başvuru Hükümet'in, başka bir şikayet daha ileri sürdüğünü belirtmektedir. Komisyon gibi Mahkemede, bir bütün olarak değerlendirildiğinde var olan kanıtların, ilköğretim seviyesindeki eğitim hakkının engellendiğine dair bir idari pratiğin varlığını açığa vuramadığını düşünmektedir.

Bu düşüncelerle, Mahkeme, Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Kıbrıslı Rumlar bakımından uygun ortaöğretim hizmetlerinin var olmadığı gerekçesi ile; 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlal edilmiş olduğu sonucuna varmıştır.

9.1.2. Sözleşmenin 11. Maddesinin İhlal Edildiği İddiası⁷⁶⁵

Başvuru Hükümet, KKTC'nin hareket özgürlüğü alanındaki genel politikasının bir sonucu olarak, 1974 tarihinden bu yana, Kuzeyde yaşayan Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıs'ta bulunan diğer kişilerle, özellikle de Birleşmiş Milletlerin tampon bölgesinde ve devlet tarafından kontrol altında tutulan alanda, toplanma yada bir araya gelme haklarına müdahale eden bir idari uygulama bulunduğunu ileri sürmektedir.

Başvuru Hükümet, spor ve müzik olayları da dahil, iki toplumlu toplantılara katılmak isteyen kimselere uygulanan keyfi engellemelere pek çok örnek vermiştir. Başvuru Hükümet; Kıbrıslı Türklerin güneye seyahat etme haklarına 1994 yılından 1996 yılına değin devam eden sınırlama getirme idari pratiğiyle ilgili kanıtın, Komisyon'a, sorumlu Hükümet'in kendisi tarafından, başvuru konusu şikayetin kabul edilebilirliği ile ilgili olarak bildirdikleri görüşlerinde sunulduğu iddiasına dikkat çekmek istemektedir. Tekrar belirtilen bu dönem, incelemeye tabi olan dönemdir.

Başvuru Hükümet, Komisyon'a sunulan orijinal şikayette söz konusu edilenin; Kuzeyde yaşayan Kıbrıslı Türklerin toplanma özgürlüğüne idari uygulamalarla yapılan müdahaleler çerçevesinde olduğunu kabul etmektedir. Toplanma özgürlüğüne getirilen sınırlamalarla ilgili olarak başvuru Hükümet, delegeler tarafından alınan ifadelerin, bu hakkın ihlal edilmiş olduğunu açıklıkla ortaya koyduğunu iddia etmektedir. Bundan başka; "KKTC Anayasasının 12. ve 71. maddeleri"nin, azınlıkların çıkarlarını destekleyen derneklerin kurulmasını

⁷⁶⁵ TOHAV, 2005, s.328.

engellemesinin de kendilerinin iddialarını desteklediğini belirtmişlerdir. Görüşlerine göre; bu tür bir sınırlamanın kendisi, Sözleşme'nin 11. maddesinin ihlali olarak değerlendirilmelidir.

Komisyon, incelemeye tabi olan dönemde, Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin, yetkililer tarafından engellenen, kuzey yada güney Kıbrıs'ta bulunan Kıbrıslı Rumlarla birlikte dernek kurma girişimlerine ilişkin olarak dikkatine hiçbir şeyin sunulmamış olduğunu tespit etmiştir. Komisyon, bu nedenle; şikayeti temelsiz bulmuştur.

Kıbrıslı Türklerin iki taraflı etkinliklere katılımına getirilen sınırlamalarla ilgili olarak Komisyon, Birleşmiş Milletlerin ilgili dokümanlarına göre, 1996 yılının ikinci yarısından bu yana, toplumlar arası toplantılara bazı sınırlamaların getirilmiş bulunduğunu ifade etmiştir. Komisyon'un görüşüne göre; bu anlamdaki herhangi bir şikayet, kabul edilebilirlik kararının verilmesinden sonra gerçekleşen farklı olgulara dayanmaktadır. Bu sebeple şikayet kabul edilemez.

Mahkeme, Komisyon'un tarafından tespit edilen olguları kabul ettiğini belirtmiştir. Mahkeme, önündeki delillere dayanarak, incelemeye alınan dönemde, kuzeyde yaşayan Kıbrıslı Türkler ile güneyde yaşayan Kıbrıslı Rumlar arasındaki tüm iki toplumlu ilişkileri kısıtlayan bir idari uygulamanın var olduğunu düşünmemektedir. Mahkeme, "KKTC" yetkililerinin, bu tür ilişkilere karşı, 1996 yılının ikinci yarısından sonra, daha sert bir tavır takındığını ve bu ilişkileri gerçekten de yasakladığını ifade etmektedir. Ancak, Komisyon tarafından da dile getirildiği üzere, bu dönemde gerçekleşen Sözleşme ihlalleri, kabul edilebilirlik kararının kapsamı dışında kalmaktadır.

Kuzeyde yaşayan Kıbrıslı Türklerin toplanma özgürlüğünün ihlal edildiği iddiası ile ilgili olarak Mahkeme, Komisyon'un, delillere dayanarak, "KKTC" yetkililerinin, Kuzey Kıbrıs'ta iki toplumlu örgütlerin kurulmasına karışmak ya bunların kurulmasına engel olmak için herhangi bir girişimde bulunmadıklarını tespit etmiş olduğunu belirtmiştir. Aksine kuvvetli bir delil, Sözleşme ile güvence altına alınan hakları ihlal eden bir idari uygulamanın varlığını ortaya koyacak delil standardı, bulunmadığı da göz önünde bulundurulduğunda Mahkeme, Sözleşme'nin 11. maddesi uyarınca dernek kurma yada toplanma özgürlüğünün, idari bir uygulama sonucu ihlal edildiğinin saptanamadığını tespit etmiştir.

Sonuç itibarıyla, mahkeme ön meseleler açısından; başvuru Hükümet'in, incelenen başvuruda başvuruyu yapmakta hukuken korunan meşru yararı olduğunu

oybirliđiyle, Bařvuruda ileri sűrűlen olguların Tűrkiye'nin Sűzleřme'nin 1. maddesi anlamında yargı yetkisine girdiđine ve bu sebeple Sűzleřme uyarınca Hűkűmet'in sorumluluđunu dođurduđuna, Sűzleřme'nin eski 26. maddesinin gerekleri bakımından, KKTC de var olan űzűm yollarının iç hukuktaki űzűm yolu olarak sayılması gerektiđine ve bununla ilgili olarak űne sűrűlen iç hukuk yollarının tűketilmemiř olduđu sorununun bu durumun űzgűn kořulları içerisinde incelenmesi gerektiđine karar vermiřtir.

Kuzey Kıbrıs'ta yařayan Kıbrıslı Rumların yařam kořullarından kaynaklanan ihlal iddiaları açısından; Sűzleřmenin 9. Maddesinin Kuzey Kıbrıs'ta yařayan Rumlar açısından ihlal edilmediđine, Kuzey Kıbrıs'ta yařayan Rum Kıbrıslıların toplanma űzgűrlűđűnűn engellendiđi iddiasının gerekçesinin ispatlanamamasından dolayı Sűzleřmenin 11. Maddesinin ihlal edilmediđine, Kuzey Kıbrıs'ta yařayan Kıbrıslı Rumlar bakımından uygun ortaűđrenim hizmetlerinin var olmadıđı gerekçesi ile 1 No' lu Protokol'űn 2. maddesinin ihlal edilmiř olduđuna karar vermiřtir.

Kıbrıs'ta yařayan ingene Toplumu da dahil olmak űzere Kıbrıslı Tűrklerin haklarının ihlal edildiđi iddiasıyla ilgili olarak, Kıbrıslı Tűrklerin Rumca basından bilgi edinme hakkının kısıtlandıđının iddiasını gűsterir bir uygulamanın gűrűlmediđi gerekçesiyle ispatlanamamasından dolayı Sűzleřmenin 10. Maddesinin ihlal edilmediđine, Kuzey Kıbrıs'ta yařayan Kıbrıslı Tűrklerin toplanma űzgűrlűđűne műdahale yapıldıđı iddiasını ortaya koyacak uygulamaların ispatlanamamasından dolayı Sűzleřmenin 11. Maddesinin ihlal edilmediđine karar vermiřtir.

9.2. Fatmir Skender v. Eski Makedonya Yugoslav Cumhuriyeti

Başvurucu Bay Fatmir Skender, Türk kökenli bir Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti vatandaşıdır. Mal Papradnik, Centar Zupa köyünde yaşamaktadır. Davanın esasını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz⁷⁶⁶.

9.2.1. Davanın Arka Planı

İlköğretim Yasası uyarınca öğrenciler, ikametgah yerlerindeki devlet okullarına gitmek zorundadırlar. Ancak, başvurucunun yaşadığı Centar Zupa kazasında bulunan okulda Türkçe sınıf bulunmamaktadır.

Başvurucunun büyük kızı, 1996 yılının Eylülü ve 18 Aralığı arasındaki dönemde başka bir kazaya bağlı olan, Türkçe eğitim imkanı bulunan Kodadik köyünde ilkokula devam etmiştir. Ancak 29 Aralık 1996'da, iddiaya göre, Türkçe sınıflar polis tarafından kaldırılmış ve okul müdürü, bundan böyle, başka köylerden gelen öğrencilerin Kodadik' teki okulun sınıflarına katılmalarına izin verilmeyeceğini duyurmuştur.

9.2.2. Başvurucunun kazasında Türkçe eğitim olanağı⁷⁶⁷

Eğitim ve Spor Bakanlığı, başvurucunun Nisan 1997 tarihli Centar Zupa'da Türkçe eğitim verilmesi için yaptığı başvuruyu reddetmiştir.

Bakanlar Kurulu 2 Eylül 1996'da konuyla ilgili şu kararları almıştır.

1- Eğitim ve Spor Bakanlığı, Anayasa ve İlköğretim Yasası uyarınca Debar Centar Zupa Belediyesi içindeki ilkokullarda eğitim verilmesini sağlamakla yükümlüdür.

2- Çocuklar Türkçe konuşmaya okul öncesi dönemde başlamadıkları müddetçe, Centar Zupa'da Makedonca eğitim yerine Türkçe eğitim konulamaz.

3- Bakanlığa dersleri boykot eden öğrencilerin ailelerini bilgilendirme talimatı verilmiş ve öğrencilerden, diğerlerine yetişmeleri için özel derslerin verileceği Centar Zupa'daki okula dönmeleri istenmiştir. Eğitim ve Spor Bakanlığı, İlköğretim Yasası'na uygun olarak çocukların Centar Zupa'daki derslere katılmalarını istemiştir.

Bakanlık, Bakanlar Kurulunun 10 Ağustos 1999 tarihli kararına uygun olarak, 31 Ağustos 1999 tarihinde Centar Zupa'daki okulda anadili Türkçe olan çocuklara Türkçe eğitim verilmesine karar vermiştir.

⁷⁶⁶ TOHAV, 2005, s.332 vd.

⁷⁶⁷ TOHAV, 2005, s.332.

17 Mayıs 2000'de "Liga za Demokratija" adlı siyasal parti, "Dünya Makedon Kongresi" adlı sivil toplum örgütü ve "Makedonya Makedon Müslümanlar Derneği", Bakanlar Kurulu'nun 10 Ağustos 1999 tarihli kararının ve Bakanlığın bunu izleyen 31 Ağustos 1999 tarihli kararının Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesi için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. 5 Temmuz 2000'de Anayasa Mahkemesi şu gerekçelerle alınana kararların hükümsüz olduğuna hükmetmiştir.

Makedonya Anayasası'nın 48. maddesinin 4. fıkrası uyarınca, ulusal azınlık üyeleri ilgili yasaya uygun olarak, ilk ve orta öğretim okullarında kendi dillerinde eğitim alma hakkına sahiptirler. Azınlıkların dillerinde eğitim verilen okullarda Makedon dili de okutulacaktır. Bundan azınlıklara ait olan kişilerin ilk ve orta öğretimde kendi dillerinde eğitim görecekları sonucu çıkmaktadır ki bu Mahkeme'ye göre gündelik yaşamda kullanmayı tercih ettikleri dildir. Bu yüzden Anayasanın hükmü, ulusal azınlıklara kendi dillerinde eğitim hakkını kullanmaları konusunda devlet mercilerinin sübjektif iradelerine tabi olmayan objektif kriterler oluşturmuştur.

İtiraza konu olan işlemler, Centar Zupa beldesinde yaşayan ve gündelik yaşamlarında Makedon dilini kullanmayı tercih eden ve bu şekilde ulusal kimliklerini ifade eden ve gündelik yaşamlarında Türkçe kullanmayı tercih etmeyen öğrenciler için Türkçe eğitim olanağı sunmaktadır. Bu işlemler, ulusal azınlıkların kendi dillerinde eğitim görme haklarını düzenleyen anayasal çerçevenin sınırlarını aşmıştır, eğitimle hedeflenen amaca -bilgi verme -ulaşılmasına engel olmuştur ve bu suretle eğitim hakkının özüne dokunmuştur, eğitim hakkı, belde sınırları içerisinde yaşayan birkaç öğrencinin ulusal kimliğini değiştirmek gibi bir amaçla sapmaya uğratılmıştır. Mahkeme bu nedenle itiraza konu olan işlemlerin yukarıda anılan Anayasal hükme uygun olmadığına hükmetmiştir.

9.2.3. Başvurucunun büyük kızının farklı bir kazadaki Türkçe konuşulan okula kaydı⁷⁶⁸

1997'de başvuru, Kodadik Okulundan kızını kabul etmelerini talep eder. Kodadik okulu başvuruçunun ikametgahının farklı bir kazada olması nedeniyle başvuruçunun büyük kızını okula kaydetmeyi reddeder. Başvuruçunu, red yanıtını Yüksek Mahkeme'ye iletir. Yüksek Mahkeme, Kodadik okulunun başvuruçunun

⁷⁶⁸ TOHAV, 2005, s.335 vd.

büyük kızını okula kaydetmeyi reddetmesiyle ilgili olarak, şikayetini esastan incelemeyi reddetmiştir. Ancak kararda şunlar belirtmiştir:

“İdari Uyuşmazlıklar Yasası’nın 26. maddesi uyarınca, eğer 2. derece idari mercii, 60 gün içinde bir karar vermezse ve kişinin talebini tekrar etmesi üzerine 7 gün içinde tekrar harekete geçilmezse, kişi idari yargılama surecini başlatabilir. Sunulmuş olan belgelerin içeriğinden, başvurucunun ikinci talebinin idari mercii tarafından alınmış olduğu sonucu çıkarılamazsa şikayetin zamanından önce yapılmış olduğu sonucuna varılır. Başvurucunun Bakanlık tarafından Türkçe eğitim sağlanmasıyla ilgili talebi kabul edilebilir değildir zira İdari Uyuşmazlıklar Yasası’nın 6. maddesine göre ancak idari işlemlere karşı şikayet başvurusu yapılabilir ve başvurucunun talebi bir idari işlem değildir.”

Başvurucu, Anayasa Mahkemesi’nden Temyiz Mahkemesi’nin söz konusu kararını iptal etmesini talep etmiştir. Başvurucunun iddiaları arasında Mahkeme’nin delilleri yanlış değerlendirmiş olduğu ve Yüksek Mahkeme’nin kararı sonucunda, kızının Türkçe konuşulan bir okula kabulünün reddedilmiş olması sebebiyle ayrımcılığa uğramış olmasından yakınmaktadır. Başvurucunun bu talebi Anayasa Mahkemesince şu şekilde değerlendirilmiştir: *“Yüksek Mahkeme azınlık dilinde ilköğretim görme hakkıyla ilgili olarak değil; idari yargılamayı başlatmak için gerekli usul şartları hakkında karar vermiştir ki bu kararın başvuru lehine yada aleyhine herhangi bir sonucu olamaz. İtiraz edilen karar usule ilişkindir ve esas hakkında bir inceleme yapmamaktadır ve azınlık dillerinde eğitim görme hakkını ilgilendirmemektedir. Mahkemeye bu nedenle başvurucunun şikayetin incelenmesiyle ilgili usulle ilgili engeller bulunduğunu tespit etmiştir.”*

Konuyla ilgili Makedonya Anayasasındaki hükümler şunlardır:

48. madde: *“Azınlıkların üyeleri, kimliklerini ve ulusal niteliklerini ifade etme, geliştirme ve tanıtmaya hakkına sahiptirler. Cumhuriyet, etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunmasını güvence altına alır. Azınlık üyeleri, kimliklerini ifade etmek, geliştirmek ve tanıtmak amacıyla kültür ve sanat kurumları gibi bilimsel ve diğer dernekler de kurabilirler Azınlıklara mensup bireyler ilgili yasa uyarınca kendi dillerinde eğitim görme hakkına sahiptirler. Azınlıklara kendi dillerinde eğitim olanağı sağlanan okullarda, Makedon Dili de öğretilen olacaktır.”* 110. maddenin 3. fıkrasında ise; *“Anayasa Mahkemesi’nin bireylerin cinsiyet, ırk, din veya ulusal, siyasal yada sosyal kökene dayanan ayrımcılık yasağı gibi bireylerin iletişim vicdan, düşünce, ifade, politik örgütlenme ve faaliyete hak ve özgürlüklerinin ihlalleriyle ilgili yaptıkları*

başvuruları inceleme yetkisini” düzenlemiştir. İlköğretim yasasının 8. maddesinde; azınlık üyelerinin kendi dillerinde eğitim görme hakları düzenlenmiştir. Azınlıklar bunun yanında Makedon dilini de öğreneceklerdir.

9.2.4. Şikayet konusu hükümler⁷⁶⁹

Başvurucu, Sözleşme’nin 1 Nolu Protokolünün 2. maddesine⁷⁷⁰ dayanarak yetkililerin, kızlarının ilkokula gitmesi gereken kazada Türkçe eğitim olanağı sağlaması talebinin reddedilmiş olmasından, bunun yanında, 1 Nolu Ek Protokol’ün 2. maddesiyle birlikte ele alınan Sözleşmenin 14. maddesine⁷⁷¹ dayanarak, kızlarının ikametgah yeri nedeniyle Türkçe eğitim verilen okula kabul edilmemiş olmasından yakınmıştır. Kısaca; Başvurucu, kızlarının ilkokula gitmeleri gereken bölgede Türkçe eğitim olanağı bulunmamasından, ayrıca ikametgah yeri nedeniyle kızlarının Türkçe eğitim veren bir okula kaydının reddedilmiş olduğunu ileri sürmüştür.

Mahkeme, başvurucunun, 1 Nolu Protokol’ün 2. maddesiyle birlikte ele alınan Sözleşme’nin 14. maddesi uyarınca, küçük kızının babasının ikametgahı nedeniyle Türkçe eğitim verilen bir okula kabulünün reddedilmesi hakkındaki şikayetle ilgili olarak, dava dosyasının içeriği çerçevesinde bunun kabul edilebilirlik konusunda belirleyici olamayacağı ve bu nedenle Mahkeme iç tüzüğü 54/ 3 (b) uyarınca sorumlu hükümetin başvurunun bu kısmıyla ilgili olarak bilgilendirilmesi gerektiği kanaatine varmıştır.

Mahkeme, 1 Nolu Protokol’ün 2. maddesinin çocukların, ebeveynlerin tercihlerine uygun özel bir dilde eğitim görmesini güvence altına almadığını hatırlatmıştır. Mahkeme bunun yanında istikrar kazanmış içtihadı çerçevesinde Sözleşme’nin 14. maddesinin Sözleşme’de ve Protokollerde yer alan esasa ilişkin düzenlemeleri tamamlayıcı nitelikte olduğunu hatırlatmıştır. Zira yalnızca bu düzenlemeler tarafından koruma altına alınan “haklar ve özgürlüklerden” yararlanılmasıyla ilgili olarak sonuç doğurur. 14. maddenin tatbiki zorunlu olarak bu hükümlerin ihlalini gerektirmese de somut durumdaki olaylar diğer hükümlerden biri yada birkaçının kapsamına girmedikçe maddenin uygulanmasına yer olmayabilir.

⁷⁶⁹ TOHAV, 2005, s.337 vd.

⁷⁷⁰“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim ile ilgili olarak üstlendiği herhangi bir görevin yerine getirilmesinde, ebeveynlerin bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına uygun nitelikte olmasını sağlama haklarına saygı gösterecektir.”

⁷⁷¹“Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.”

Mahkeme bununla birlikte, başvurucunun iddiasının 1 Nolu Protokol'ün 2. maddesinin kapsamına girip girmediğini incelemeye gerek duymamaktadır, zira her halükarda başvuru kabul edilebilir değildir.

Mahkeme, Yüksek Mahkeme'nin 8 Ekim 1997 tarihinde başvurucunun Kodadik Okulu'nun kızını kabulünü reddi hakkındaki şikayetini esastan incelemeyi reddetmiş olmasıyla ilgili şikayetini olduğu gibi komisyona ikinci bir başvuru yapmış olduğuna dair iddiasını da ispatlanamamış olduğu gerekçesiyle reddettiğine işaret etmiştir.

Komisyon, 26 Haziran 1998'de başvurucuya, Kodadik Okulu'nun büyük kızının kaydını kabul konusundaki zımni reddine karşı yapmış olduğu 20 Mart 1997 tarihli, temyiz talebinin kendilerine ulaşmadığı konusunda bilgilendirmiştir. Başvurucu, 9 Eylül 1998 tarihinde Komisyonu 20 Mart 1997 tarihli temyiz istemine cevap vermeye davet etmektedir. Başvuru herhangi bir hukuki eylem yürütüp yürütmediği konusunda herhangi bir ayrıntı vermemektedir. İdari Uyuşmazlıklar Yasası'nın 26 maddesindeki koşullar bir kez yerine getirildikten sonra Yüksek Mahkeme'ye başvuru yapmasını engelleyen bir şey bulunmamaktadır.

Başvurucunun bunun yerine, Yüksek Mahkeme'den 8 Ekim 1997 tarihli kararına ilişkin yargılamanın iadesini talep etmiştir. Dahası, Yüksek Mahkeme'nin büyük kızının Türkçe eğitim verilen bir okula girmesini reddettiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, Anayasa Mahkemesi'nin itiraz edilen kararın yalnızca usule ilişkin olması ve azınlıkların ilköğretim hakkıyla ilişkili olmaması nedeniyle konuyu incelemeyi reddettiğini tespit etmiştir. Mahkeme, Yüksek Mahkeme'nin 8 Ekim 1997 tarihli ve Anayasa Mahkemesi'nin 9 Aralık 1998 tarihli kararlarını göz önünde bulundurarak, yukarıda belirtilen anayasal itirazın başvurucunun durumunda tüketilmesi gereken etkili ve dengeli bir yol olmadığı görüşündedir.

Mahkeme, başvurucunun, Kodadik Okulunun kızını kabulü reddetmesi veya Anayasa Mahkemesi'ne kızının ayrımcılığa uğramasıyla ilgili başvuru olanaklarını uygun bir şekilde değerlendiremediği görüşündedir. Bunun sonucunda şikayetin Sözleşme'nin 35 1. ve 4. maddeleri uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmemiş olmasıyla ilgili olarak reddedilmesi gerekmektedir.

Mahkeme, 1 Nolu Protokol'ün 2. maddesinin devletten, belirli bir dilde eğitim hakkı yada belirli bir eğitim kurumunun oluşturulmasını isteme hakkını tanımadığına dikkat çekmiştir. Bu hüküm, devletlerin eğitim ya da öğretim alanında ebeveynlerin dilsel tercihlerine değil, sadece onların dinsel ve felsefi inançlarına saygı

göstermesini gerektirmektedir. “Dinsel” ve “felsefi” terimlerini, dilsel tercihleri de kapsar şekilde yorumlamak, onların sıradan ve alışılmış anlamlarında bozulmaya yol açar ve Sözleşme’nin burada bulunmayan bir şeyi kapsar nitelikte okunmasına neden olur. Bundan da öte, Mahkeme, 2. maddenin 2. cümlesinin konuluş amacının kesinlikle devletin ebeveynlerin söz konusu ülkenin dilinden başka bir dilde eğitim alma hakkına saygı göstermesini sağlamadığını hatırlatmıştır. Gerçekten de 1951’de 1 Nolu Ek Protokolü hazırlayan Komite, bu anlamda bir teklif yapmıştır ancak üyelerinin çoğunun bunun etnik azınlıklar sorunun bir görünümü olduğuna inanmaları nedeniyle bu Sözleşmenin kapsamı dışında bırakılmıştır.

Bunun sonucunda bu başvurunun Sözleşme’nin hükümleriyle madde 35/3 anlamında Sözleşme’de yer alan düzenlemelerle uyuşmaması nedeniyle 35. maddenin 4. fıkrası çerçevesinde reddedilmesi gerekmektedir.

Mahkeme bu nedenlerle oybirliğiyle; başvurucunun, 1 Nolu Protokol’ün 2. maddesiyle birlikte ele alınan Sözleşme’nin 14. maddesi uyarınca küçük kızının babasının ikametgahı nedeniyle Türkçe eğitim verilen bir okula girişinin reddedilmesine ilişkin şikayetini incelemeye son vermeye karar vermiş, başvurunun kalan kısmının kabul edilebilir olmadığına karar vermiştir.

9.3. Ekin Derneği v.Fransa⁷⁷²

Fransa’da bir dernek olan Ekin 3 ocak 1998 tarihinde, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerini Koruma Sözleşmesinin değişik 25. maddesi çerçevesinde Fransa Cumhuriyeti aleyhine Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna başvuru yapmıştır.

9.3.1. Davanın Konusu

Başvurucu dernek, 1987 yılında dört dilde basılan -Bask, İngilizce, Fransızca, İspanyolca- “Euskadi Savaşta” isimli bir kitap yayınlamış ve kitap Fransa ve İspanya da dahil olmak üzere bir çok ülkede dağıtılmıştır. Başvurucuya göre; Bask ülkesi konusunda uzmanlaşmış akademisyenlerin işbirliğiyle oluşturulmuş kolektif bir çalışma olan bu kitap, Bask mücadelesinin tarihsel, kültürel, dilsel ve sosyo-politik görünümünün çerçevesini çizmektedir. Kitap, “Euskadi savaşta, barış için bir ufuk” başlıklı Bask ulusal bağımsızlık hareketi tarafından kaleme alınmış politik karakterli bir makaleyle sona ermektedir.

⁷⁷² TOHAV, 2005, s.352 vd.

1987 yılının ikinci çeyreğinden hemen sonra yayınlanan kitabın yapılan dört baskısı da Fransa İçişleri Bakanlığı tarafından 29 Temmuz 1881 tarihli yasanın 14. maddesine dayanan bir bakanlık kararıyla *“ayrılıkçılığı destekleyen ve şiddete başvurmayı doğrulayan eserin Fransa'da dağıtım ve satışının, kamu otoritesine karşı tehdit oluşturacak nitelikte olduğu”* gerekçesiyle kitabın Fransa'da dolaşımı, dağıtımı ve satışı yasaklamıştır.

1 Haziran 1988 tarihinde dernek, yasağa karşı idari başvuruda bulunmuş, itirazın zımni olarak reddinin ardından İdare Mahkemesi'ne temyiz başvurusu yapmıştır. Yetkisizlik kararı veren İdare Mahkemesi davayı Conseil D 'Etat'a göndermiştir. Conseil D'etat temyiz daire başkanı 9 Temmuz 1991 tarihli bir kararla davanın İdare Mahkemesi'ne iadesine karar vermiştir. İdare Mahkemesi, 1 Temmuz 1993 tarihinde verdiği kararla başvuru derneğin itirazını aşağıdaki gerekçelerle reddetmiştir:

“Euskadi Savaşta” başlıklı uyuşmazlık konusu kitabın İspanya'da basılmış kitabın bölümlerinden beşinin İspanyol milliyetinden yazarlar tarafından kaleme alınmış ve bu eserin yazımı esnasında yararlanılan belgelerin esas olarak İspanya kökenli olması ve de kitabın, genel merkezi Bayonne'da bulunan başvuru dernek tarafından yayımlanmış olmasına karşın, yukarıdaki düzenlemeler ışığında dava konusu kitabın yabancı kökenli eser olarak kabul edilmesi gerekir ve bu nedenle; İçişleri Bakanlığı'nın kitabın dolaşımını, dağıtımını ve satışını yasaklaması hukuka uygundur. Uyuşmazlık konusu yayının özellikle de 4. bölümünde İspanyol Devleti'nin uyguladığı şiddetin ETA terör örgütünün orantılı karşı saldırısını haklı kıldığı iddiasında bulunduğu göz önünde bulundurulursa, eser kamu düzenine karşı tehdit oluşturabilecek niteliktedir, içişleri Bakanlığı hiçbir açık takdir hatası yapmamıştır.

Avrupa insan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi'nin 10. maddesi uyarınca güvence altına alınan ifade özgürlüğüne yönelik herhangi bir sınırlamanın, hedeflenen meşru amaçla orantılı olup olmadığını ve yabancı yayına getirilen yasağın istenen amaca uygunluğunu değerlendirme yetkisi hakime aittir. Olayda dava dosyasını oluşturan belgelerin içeriğinden uyuşmazlık konusu kitapla ilgili genel yasaklama tedbirinin kamu düzeni çerçevesinde hedeflenen amaçlarla orantısız olduğu sonucuna varılamamaktadır. Başvuru, kararı temyiz etmiştir.

Conseil d'Etat 9 Temmuz 1997 tarihli kararında söz konusu yasanın Sözleşmenin 10. ve 14. maddelerine aykırı olmadığına karar vermiştir. Konsey'e göre, *“6 Mayıs 1939 tarihli Kararname ile değiştirilen 29 Temmuz 1881 tarihli yasanın*

14. maddesi hükmü uyarınca; süreli olsun ya da olmasın yabancı dilde kaleme alınan gazete ya da kitapların Fransa içerisinde dolaşımı, dağıtımı ve satışı, İçişleri Bakanının kararıyla yasaklanabilir. Bu yasaklama, Fransa'da ya da yabancı ülkelerde basılmış olan Fransız dilinde kaleme alınmış yabancı kökenli gazete ve kitaplar açısından da söz konusu olabilir. Bu hükmü temel alarak verilen kararların yasal dayanağını oluşturacak kanuni hükümlerin bulunmaması durumunda, bakanın yetkisi dahilinde yapacağı herhangi bir sınırlama, sorumluluğundaki genel menfaatlerle, kamu özgürlüklerine özellikle de basın özgürlüğüne karşı gösterilmesi gereken saygının uzlaştırılması yönündeki ihtiyaçtan kaynaklanır. Yayınlama yasağının, bu menfaatlere kamu özgürlüklerine yapılan müdahaleyi haklı kılacak bir zarar verip vermediğini takdir etme yetkisi böyle bir yasaklama tedbirine karşı kendisine itiraz edilen idare hakimine aittir. İçişleri Bakanı tarafından, hakim denetimi altında, bu şekilde kullanılan yetki başvuru derneğin iddia ettiği gibi Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi'nin birlikte ele alınan 10. ve 14. maddelerindeki düzenlemelerine aykırılık teşkil etmemektedir...”.

Ancak Conseil d'Etat buna rağmen hem verilen kararı, hem de 29 Nisan 1988 tarihli bakanlık kararını şu gerekçelerle iptal etmiştir:

“İçişleri Bakanlığı'nın, yukarıda anılan 29 Temmuz 1881 tarihli yasanın 14. maddesi çerçevesinde yabancı eser olarak kabul edilmesi gereken “Euskadi Savaşta” adlı kolektif eserin, itiraza konu olan kararla, dolaşımını dağıtımını ve satışa konulmasını yasaklamıştır. Bu eserin içeriğinin incelenmesinden, özellikle kamu güvenliği ve kamu düzeni gibi bakanın sorumluluğunda olan menfaatler de dikkate alınarak, uyuşmazlık konusu sınırlamanın ağırlığını haklı kılacak nitelikte olduğu sonucu çıkmamaktadır. Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında Ekin Derneği'nin İdare Mahkemesi'nin İçişleri Bakanlığı'nın 29 Temmuz 1881 tarihi Yasa'nın 14. maddesi çerçevesinde verdiği bu dernek tarafından yayınlanan “Euskadi Savaşta” kitabının Fransa'da dolaşımı, dağıtımı ve satışa konulmasının yasaklanması kararına karşı yapılan itirazın reddine dair kararının haksız olduğuna dair iddiası yerindedir.”

9.3.2. Karar⁷⁷³

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesine atıf yapan başvuru değişik 1881 tarihli Yasanın 14. maddesinin etkilerinin öngörülebilirliğine ve erişilebilirliğine cevap vermeyen fazla belirsiz bir hüküm olmasını şikayet etmiştir. Ayrıca, bu hüküm tarafından öngörülen müdahale demokratik bir toplumda gerekli değildir. Zaten bu düzenleme hukuken ulusal dil ya da köken üzerine kurulmuş olan ifade özgürlüğü alanında bir ayrımcılık yaratmaktadır ve bu nedenle 14. maddeyle⁷⁷⁴ birlikte ele alınan 10. maddeye⁷⁷⁵ aykırıdır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 29 Nisan 1988 tarihli bakanlık kararına ve Fransız İçişleri Bakanlığının Başvurucu tarafından yayımlanan kitabın bütün Fransız topraklarında dağıtımı, satışı ve dolaşımı hakkında koyduğu yasağa dayanak olan 29 Temmuz 1881 tarihli Yasanın 14. maddesinin kendisinin Başvurucunun yazılı eser ve çalışma yayınlama özgürlüğünün ayrılmaz bir parçasını oluşturan ifade özgürlüğüne “müdahale” oluşturduğu konusunda şüphe duymamaktadır. Hükümetin de buna herhangi bir itirazı bulunmamaktadır.

Benzer müdahaleler, 10. maddenin 2. fıkrasında yer alan meşru amaç ya da amaçları temel alan bir “yasa tarafından öngörülmemişse” ve bu amaç ya da amaçlara ulaşmak için “demokratik bir toplumda gerekli değilse” 10 maddenin ihlalini oluşturur.

Mahkeme, 10. maddenin 2. fıkrası çerçevesindeki “yasa tarafından öngörülmüş” kelimelerinin öncelikle ihtilafa konu olan tedbirin iç hukukta bir temeli olmasını gerektirdiğini, fakat söz konusu yasanın niteliğiyle de ilgili olduğunu belirtmiştir. Bunun ilgili kişiler tarafından erişilebilirliğini gerektirir ki, bu ayrıca bunun kendisi açısından doğurabileceği sonuçları ve hukukun üstünlüğüyle bağdaştırılabilirliğini öngörebilmeyi gerektirir. Bu durum karşısında, birinci koşulun

⁷⁷³ TOHAV, 2005, s.360 vd.

⁷⁷⁴ “Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır.”

⁷⁷⁵ “1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

2. Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.”

yerine getirilip getirilmediği konusu ihtilafa mahal vermemektedir. Aslında hukuki temel değişik 1881 tarihli Yasa'nın 14. maddesi tarafından oluşturulmaktadır. Geriye söz konusu kuralın erişilebilirlik ve öngörülebilirlik kriterlerini karşılayıp karşılamadığını bilmek kalmaktadır. Bu konuda tarafların konumları değişmektedir. Başvurucu bu kuralın çok belirsiz bir düzenleme olduğunu ve ayrıca etkilerinin öngörülebilirliği ve erişilebilirliğini karşılamadığı kanaatindedir. Hükümet kendi adına, Consile d'Etat'ın terk edilmiş bir içtihadında ve son olarak da Ekin kararının kendisinde ifade edildiği gibi erişilebilirlik ve öngörülebilirlik kriterlerinin değişik 1881 tarihli Yasa tarafından karşılandığını düşünmektedir.

Mahkeme, süreklilik kazanmış içtihadı uyarınca yasa kavramının şekli değil maddi anlamıyla ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bunun sonucunda buna, alt hukuksal nitelikli metinler ve bunu yorumlayan içtihatlar da dahil olmak üzere yazılı hukuk tarafından oluşturulan bütünü eklemektedir.

Hükümet, içtihatla belirtildiği şekliyle, değişik 1881 tarihli Yasada öngörülen yasaklama tedbirlerinin kamu düzenini korumak gibi meşru bir amaç izlediklerini ve daha çok ırkçı ve şiddet çağrısı yapan yayınları hedef aldığını iddia etmektedir. Başvurucuya gelince; o söz konusu düzenlemenin yazarın ve eserin milliyeti ve dilini temel alan ayrımcılık içerdiği görüşündedir.

Mahkeme, olayda yetkililer tarafından değişik 1881 tarihli Yasanın 14. maddesinin uygulanmasının, ayrımcılık kışkırtması ve şiddet çağrısı yapan eserin Fransa'da dolaşımını engelleyerek kamu düzenini korumayı hedeflediğini tespit etmiştir. Mahkeme, Bask ülkelerindeki durumu göz önüne aldığına Başvurucuya karşı alınan tedbirin Hükümetin bahsettiği amaca yönelik olduğu, yani düzenin korunması ve suçun önlenmesini amaçladığı sonucuna varılabileceği görüşündedir. Gerçekten de bu söz konusu kitapta da olduğu gibi, ayrılıkçı bir hareket şiddet çağrısı yapan yöntemlere başvurduğunda böyle bir durum, söz konusu olur. (Sürek ve Özdemir/ Türkiye, 8 Temmuz 1999.)

9.3.2.1. Tarafların İddiaları⁷⁷⁶

Başvurucu, Sözleşme'nin 14. ve 10. maddelerine aykırı bir ayrımcılık uygulamasının mağduru oldukları görüşündedir. Bu çerçevede, 6 Mart 1939 tarihli kararnameden ileri gelen yasaklama tedbirinin tam olarak ayrımcılık içerdiğini, zira düzenlemenin kendisinin milliyet ve dil üzerine kurulu bu ayrımcılığı yerleştirmeyi hedeflediğinin altını çizmektedir. Başvurucu bu düzenlemenin yabancılara karşı düşmanlığın egemen olduğu bir ortamda benimsendiğini ve yıkıcı fikirlerin zorunlu olarak yabancı kökenli olduğu iddiasına dayanan, yabancının düşman olduğuna dair tehlikeli bir kanıyı temel alan bir ayrımcılık düşüncesi içerdiğini ileri sürmüştür. Oysa bu düzenleme aynı milliyetten olanlarla yabancılar arasında eşitliğin kural olması gerektiği haklardan yararlanma konusunda çağdaş ve evrimci bir bakış açısıyla uyuşmamaktadır.

Başvurucu yasaklama gerekçeleri söz konusu olduğunda, değişik 1881 tarihli Yasanın 14. maddesinin Sözleşme'nin 10. ve 14. maddelerine aykırı olarak yabancı kökenli ya da yabancı dildeki yayınlara karşı daha katı bir rejim oluşturduğu belirtmiştir. Yasa nesnel ve haklı gerekçelerden yoksundur ve aksine kamuoyunda yabancılara karşı var olan ön yargıları pekiştirmeye elverişlidir.

Başvurucu Sözleşme'nin ihlalinin kurbanı olmaya devam ettiği görüşündedir; zira değişik 1881 tarihli Yasa'nın 14. maddesi kendisi üzerinde, ifade özgürlüğünün Sözleşme'nin 10. maddesiyle teminat altına alınmış haliyle ilgili olarak, tıpkı Demoklesin kılıcı gibi, sürekli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu noktada amacının, farklı ülkelerde ve uluslararası düzlemde, insanların ve halkların hakları ve özellikle de bu sonuncuların kendi kaderlerini tayin ve self determinasyon hakları konusunda kamuoyunu geniş bir şekilde bilgilendirmeyi amaçladığını belirtmiştir. Dolayısıyla, İçişleri Bakanlığının değerlendirmesine göre, ayrımcılığı teşvik edebilecek ve bu nedenle bakanlık sansürüne takılabilecek fikirler yayma amacı taşımaktadır. Üstelik bu eserler Fransız ve İspanyol yazarlar tarafından birlikte kaleme alınmakta ve Fransız, İspanyol, Bask, Alman, İtalyan ve İngiliz dillerinde yazılmaktadır. Bunun yanında zaten 9 yıldan uzun bir süredir ifade hakkının devamlı bir ihlaline maruz kalmıştır. Kısacası bu düzenleme ifade özgürlüğüne karşı çok tehlikeli bir tehdit oluşturmaktadır; zira önleyici ve genel basın özgürlüğüne aykırı; yani İdare Mahkemesi yargıcının sonradan bir denetim uyguladığı, itilaf konusu tedbirin

⁷⁷⁶ TOHAV, 2005, s.362 vd.

ertelenme imkanının bulunmadığı bir rejim oluşturmaktadır. Bakanın yasaklama gerekçeleri konusunda fazlasıyla geniş olan bir takdir yetkisi bulunmaktadır ve yasaklama tedbiri genel ve mutlak karakterlidir.

Hükümet, eleştirilen tedbirin idare Mahkemesi yargıcı tarafından yapılan orantılılık denetimi nedeniyle, 10. maddenin 2. fıkrası çerçevesinde, hedeflenen amaçla bunu gerçekleştirmek için kullanılan yöntem arasında bir orantısızlık oluşturmadığı görüşündedir. Bu denetimin sonucunda yalnızca kamu menfaatleri aleyhine ortaya çıkan ağır tedbirler yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Hükümete göre, ifade özgürlüklerinin kullanımında yabancı ve Fransız kökenli yayınların yazar ve editörleri arasında bir ayrımcılığın varlığının tespiti de mümkün değildir. Kuşkusuz itiraz edilen yasaklama rejimin uygulanmasına imkan veren tek unsur olan yabancı kökenlilik kavramı içtihat tarafından yurt dışında basılmış eserleri olduğu kadar Fransa'da basılmış olup da kaynakları ve içerikleriyle yabancı eser niteliği kazanmış eserleri de kapsayacak şekilde yorumlanmıştır. Yani değişik 1881 tarihli Yasanın 14. maddesinde öngörülen yasak yabancı yayıncıları olduğu kadar Fransız yayıncıları da kapsamaktadır. Fakat yabancı eserlerle diğerlerine uygulanacak rejim arasındaki farklılık başvurucunun iddia ettiği kadar belirgin değildir, öyle ki 14. maddeye aykırı bir ayrımcılık olarak kabul edilemez.

Hükümet, idarenin genel kolluk yetkileri çerçevesinde, kamu düzenine karşı ciddi bir tehlike yaratabileceğinden kuşku duyulan Fransız yayınlarına da el konulmasını emretme yetkisi olduğunun altını çizmiştir. Dolayısıyla ister Fransız, isterse yabancı kökenli bir yayın olsun kamu düzenine karşı ağır bir tehdit teşebbüsü halinde idare bir eserin yayınlanmasını yasaklama imkanına sahiptir ve bundan böyle hakim her iki durumda da aynı denetimi (orantılılık ya da gereklilik) uygulamaktadır. Böylece biri Fransız diğeri yabancı kökenli olan aynı içerikteki iki eser, gerçekte büyük ölçüde farklı muamelelere maruz kalmamaktadır.

Sonuç olarak, hükümete göre; 1881 tarihli Yasanın uygulanmasından doğan bir ayrımcılık bu koşullar altında hiçbir şekilde kanıtlanamamıştır.

9.3.2.1.2. A.İ.H.M.'nin Değerlendirmesi⁷⁷⁷

İfade özgürlüğü, demokratik bir toplumun esas temellerinden birini, toplumun gelişmesinin ve her bir kişinin gelişiminin temel koşulunu oluşturur. Bu özgürlük sadece toplumda saygıyla karşılanan ya da saldırgan olarak değerlendirilmeyen ya da önemsiz görülen bilgi ve fikirler değil; rahatsız eden, şoka uğratan veya kaygılandıranlar için de geçerlidir. Yoklukları halinde demokratik bir toplumdan bahsedilemeyecek olan çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik bunu gerektirir. 10. maddede belirtildiği gibi bu özgürlük kesin olarak dar yorumlanması gereken istisnalara tabidir ve herhangi bir kısıtlama ihtiyacı ikna edici bir şekilde ortaya konmalıdır.

10 maddenin 2. fıkrası çerçevesindeki “gerekli” sıfatı “acil toplumsal ihtiyacın” varlığını gerektirir. Taraf devletler böyle bir ihtiyacın olup olmadığı konusunda belirli bir takdir yetkisine sahiptirler; fakat bu takdir yetkisi aynı zamanda hem bunu hayata geçiren yasa, hem de bağımsız mahkemeler tarafından verilmiş olsa bile bunu hayata geçiren kararlar üzerinde uygulanan bir Avrupa denetimiyle yan yana gider. Dolayısıyla Mahkeme son aşamada bir “kısıtlamanın” 10. madde tarafından teminat atına alınan ifade özgürlüğüyle bağdaşıp bağdaşmadığını denetleme yetkisine sahiptir.

Mahkeme, denetim yetkisini kullanırken hiçbir şekilde yetkili ulusal mercilerin yerine geçemez, fakat bunların takdir yetkilerini kullanarak verdikleri kararları 10. madde açısından denetleyebilirler. Bundan Mahkemenin savunma makamındaki taraf devletin bu yetkisini iyi niyetle, özenle ve makul bir şekilde kullanıp kullanmadığını denetlemekle sınırlaması gerektiği sonucu çıkmaz. Uyuşmazlık konusu kısıtlamanın “izlenen meşru amaçla orantılı” olmadığını değerlendirirken, bunun olayın bütünü ışığında ve ulusal yetkililer tarafından bunu haklı kılmak için gösterilen gerekçelerin “uygun ve yerinde” olup olmadığının değerlendirilmesi gerekir.

Mahkeme yukarıda bahsedilen ilkelerin olayda uygulanıp uygulanmadığı konusunda şu değerlendirmeleri yapmıştır.

Çok geniş terimlerle kaleme alınmış olan değişik 1881 tarihli Yasa'nın 14. maddesi yabancı kökenli ya da yabancı dilde kaleme alınmış yayınların idare tarafından yasaklanması konusunda İçişleri Bakanlığı'na geniş imtiyazlar vermektedir. Bu tür kısıtlamalar Sözleşme'ye aykırı değildir. Bununla birlikte,

⁷⁷⁷ TOHAV, 2005, s.365 vd.

yasaklamanın sınırlarının özellikle katı bir hukuki çerçevede tutulması ve muhtemel yetki aşımalarının etkili bir hukuki çerçeve içinde yapılması gerekir.

Yabancı yayınlara uygulanabilecek düzenlemenin kapsamına gelince; Mahkeme, 1881 tarihli Yasanın 14. maddesinin İçişleri Bakanı'na yabancı dilde kaleme alınmış bütün eserlerin, ya da hatta Fransızca kaleme alınmış olsa bile yabancı kökenli olarak kabul edildiğinde bunun bütün Fransa sınırları içinde dolaşımını, dağıtımını ve satışa konmasını genel olarak ve mutlak bir şekilde yasaklama yetkisi vererek kamu hukukuna aykırı bir rejim oluşturduğu sonucuna varmıştır. Mahkeme, bu düzenlemenin hangi koşullarda uygulanacağını belirtmediğine işaret etmiştir. Özellikle de "yabancı kökenli" kavramını ve hangi gerekçelerle yabancı kökenli sayılan bir eserin yasaklanabileceğini belirmemektedir. Buna karşılık bu boşluklar zaman içinde idari yargının içtihatları tarafından doldurulmuştur. Başvurucunun da iddia ettiği gibi bu düzenlemelerin eserin yazıldığı dil ya da kökeniyle ilgili uygulamaları bazı durumlarda en az şaşırtıcı olanlar için, keyfilik sınırlarına yaklaşan sonuçlar doğurmuştur.

İdari yasaklama tedbirinin kapsamı ve şekline gelince; Mahkeme hukuki denetimin gerçekleştiğini tespit etmiştir. Bunun yanında bu denetim kendiliğinden yapılmamaktadır. Yargıç tarafından yapılan denetim usulü ancak yayıncının mahkemeye başvurması üzerine gerçekleşmektedir. Hukuki denetimin kapsamına ve etkililiğine gelince; Mahkeme, Conseil d'Etat tarafından mevcut davada verilen karara kadar idari yargı kararlarının değişik 1881 tarihli Yasanın 4. maddesinin uygulanması çerçevesinde verilen kararları dar bir denetimini yapıyordu. Ancak 9 Temmuz 1997 tarihli Ekin Derneği kararından sonra, Conseil d'Etat denetim yetkisini kararın bütün gerekçelerini denetleyecek şekilde genişletmiştir. Buna rağmen Başvurucu, kesin bir mahkeme kararı elde etmek için 9 yıldan fazla beklemek zorunda kalmıştır. Hiç kuşku yok ki, uyuşmazlığın konusunun yargılamanın gidişatında artan bir hız gerektirdiği bir durumda yargılamanın uzunluğu büyük ölçüde hukuki denetimi etkilikten yoksun bırakmıştır. Buna, Hükümetin de itiraz etmediği bir diğer unsur da, idare mahkemeleri tarafından yürütmeyi durdurma kararının ancak olaya uygulanabilecek düzenleme çerçevesinde, en basit haliyle yerine getirilmesi zor bir koşul olarak nitelendirilebilecek olan da ilgilinin tedbirin yol açtığı zararın telafisinin güç olduğunu ispat etmesi halinde verilebilmesidir.

Nihayet 28 Kasım 1983 tarihli kararnamenin 8. maddesine çerçevesinde idarenin tedbirin acil niteliğini belirtmesi halinde yayıncının bu yasaklama kararının

onaylanmasından önce yazılı ya da sözlü mütalaasını sunma imkanı yoktur. Olayda bu tam olarak bu şekilde gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, Mahkeme, idari yasaklama tedbiri konusunda var olan hukuki denetimin kötüye kullanımı engellemek konusunda gerekli güvenceleri içermediği görüşündedir.

Böyle bir metin, burada tanınan hakların “herhangi bir sınırlamaya” tabi olmaksızın uygulanacağını ifade edildiği Sözleşme’nin 10. maddesinin 1. fıkrasına doğrudan aykırılık oluşturmaktadır. Hükümete göre; yabancı kökenli eserlere özel bir düzenlemenin varlığı özellikle bunların yazarlarının ya da yayıncılarının ülke dışından idare ettikleri yasaklanmış eylemlerden suçlu bulunmaları halinde bunları takip etmenin imkansız olmasından kaynaklanmaktadır. Bu iddia Mahkemeyi ikna etmemiştir. Gerçekte 2. Dünya Savaşı öncesinde hüküm süren çok özel durum yabancı yayınların sıkılaştırılmış bir denetimini haklı kılabilse de, yabancı yayınlara karşı ayrımcılık içeren böyle bir rejimin hala yürürlükte olmasını kabul etmek zor görünmektedir. Bununla birlikte Mahkeme yasaklanmış eserin yayıncısı olan başvurucunun ikametgahının Fransa’da bulunduğunu tespit etmiştir.

Mahkeme, mevcut davada, Conseil d’Etat örneğinde de olduğu gibi eserin içeriğinin, özellikle de kamu düzeni ve güvenliği açısından, İçişleri Bakanlığı tarafından verilen yasaklama kararı tarafından gerçekleştirilen ifade özgürlüğüne müdahalenin ağırlığını haklı kılabilecek nitelikte olmadığını düşünmektedir. Sonuç olarak Mahkeme İçişleri Bakanlığının yasaklama kararının acil bir toplumsal ihtiyaca cevap vermediği ve izlenen meşru amaçla orantılı olmadığı görüşüne ulaşmıştır.

Mahkeme, bu değerlendirmelerin ve dava konusu olan uyuşmazlıkların ışığı altında, değişik 1881 tarihli Yasa’nın 14. maddesinin neden olduğu müdahalenin “demokratik bir toplumda gerekli olmadığı” ve bu nedenle Sözleşme’nin 10. maddesinin ihlalinin vuku bulduğu görüşüne varmıştır. Vardığı sonucu göz önüne alan Mahkeme 10. maddenin 14. maddeyle birlikte değerlendirilmesine dayanan şikayeti ayrıca incelemeye gerek görmemiştir.

10. AVRUPA BİRLİĞİNİN AZINLIKLARA YAKLAŞIMI

Ekonomik amaçlarla yola başlayan Avrupa Birliği, zaman içinde bu alanın dışına çıkmış, siyasal ve sosyal boyut kazanarak üye devletleri siyasal açılardan da etkilemeye başlamıştır. Birlik, benzerleriyle kıyaslandığında Avrupa kurumları içinde en kapsamlı entegrasyon hareketi olarak ortaya çıkmıştır⁷⁷⁸.

Modern ulus devletlerin vatani Avrupa'dır ve bütünleşme süreci ulus devletleri etkilemektedir. Birlik yolunda çaba gösteren Avrupa'da azınlık sorunları orijinal bir şekilde yaşanmaktadır. Çünkü, tarih boyunca uluslararası alanda yaşanan değişiklerin etkileri Avrupa'da net bir şekilde görülebilmektedir. Bu nedenle, Avrupa Birliğinin azınlık yaklaşımının belirlenmesi faydalı olacaktır⁷⁷⁹.

Avrupa kıtasında güç dengelerinin değişmesi, büyük nüfus hareketleri, devletlerin savaş sonucunda meydana gelen sınır değişiklikleriyle bazı toplulukların çoğunluk içinde azınlık durumuna gelmesine yol açmıştır. Avrupa'da 1648 Westphalia antlaşmasıyla modern ulus devlet yapıları ortaya çıkmıştır⁷⁸⁰. Bu devletlerin sınırları etnik, dinsel esaslara göre değil savaşlar sonucunda yapılan antlaşmalara göre çizilmiştir. Başka bir ifadeyle, güçlü olan taraf istediği şekilde sınırları belirlemiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak pek çok devletten etnik, dinsel veya dinsel açılardan çoğunluktan farklı olan topluluklar ortaya çıkmıştır. Devletler, bu durumu homojen bir toplum oluşturma amacıyla görmezden gelmiş ve resmi dil, din ve mezhepleri homojenlikte araç olarak kullanmışlardır. Ulus bilinci oluşturmak amacıyla ulusal eğitim, vatan ve vatandaşlık duygusunu oluşturmak için, zorunlu askerlik ile yönetime katılmayı sağlayan hukuksal düzenlemeler yapılmıştır⁷⁸¹.

Avrupa'da azınlıklarla ilgili tartışmalar, 19. Yüzyılın ikinci yarısından bu yana devam etmektedir. Konunun gündeme gelmesinde imparatorlukların tasfiye sürecinin hızlanması ve sınırların yeniden çizilmesi etkili olmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıklar konusu devletler için azınlıklar üzerinden politika yapma imkanı olarak görülmüştür. O nedenle Avrupa'daki bütünleşme sürecinde azınlıklar konusunun yeniden gündeme gelmesi, Avrupa'nın küresel boyutta bölgesel güç olmaya yönelmesinde müracaat ettiği bir araç olarak da

⁷⁷⁸ SARAÇLI, 2007, s. 47

⁷⁷⁹ KURUBAŞ, 2006, s. 123

⁷⁸⁰ EİDE, 2005, s.25.

⁷⁸¹ Uzun süre uygulanan bu politikalar, AB'yi oluşturan devletlerde büyük ölçüde başarılı olmuş ve üye devletlerde ortalama homojenlik oranı %85 olmuştur. KURUBAŞ, 2006, s. 124

değerlendirilmektedir. İmparatorlukların tasfiyesi sürecinde kullanılan bu yöntemin, ulus-devletlerin tasfiyesinde de değerlendirilmesi mümkündür⁷⁸².

İnsan haklarının bir parçası olarak algılanan azınlıkların korunması konusu Avrupa'da uluslararası düzeyde yürütülen çabalarla paralel bir şekilde gelişim göstermiştir. Azınlıklar konusu, Avrupa'nın bütünleşme sürecinde önemli rol oynayan unsurlardan birisidir⁷⁸³. Avrupa kimliğinin oluşmasının önündeki en büyük engel olarak değerlendirilen ulusal kimlikler, azınlıkların kullanılması yoluyla zayıflatılmak istenmektedir. Çünkü ulusçuluğun ve ulus devletlerin doğduğu Avrupa'da günümüzde oluşturulmaya çalışılan ulus üstü kimliğin önünde en büyük sorun ulusal kimliklerdir.

AB için uluslarüstü yönetim yapısının gerçekleştirilmesi ve korunması doğrudan kendi terminolojisinde yer aldığı şekli ile azınlıkların korunması ihtimal dahilindedir. Çünkü böyle bir değişimde azınlık kabul edilen veya kendisini azınlık kabul eden gruplar açısından sadakat ulusa veya ulusal yapıya değil, uluslarüstü yapıya yönelebilir. Bu gruplar açısından onları tanıyan veya himayesine alan, ayrıca ulusal sistemi de bağlayan uluslarüstü yapı daha cazip olacaktır⁷⁸⁴.

Avrupa ülkelerinin çoğunda çeşitli azınlıklar yaşamaktadır. Azınlık hakları, ayrımcılık ve ırkçılıkla mücadelenin, insan haklarına saygının ve demokrasinin doğal sonucu olarak kabul edilmektedir⁷⁸⁵. Birlik üyesi ülkelerin bütünleşme çabalarının yoğunlaşmasıyla birlikte azınlıklar konusunda bölgesel ve uluslararası düzeyde insan hakları çerçevesinde yapılan çalışmalar artmaktadır. Ancak, Avrupa ülkelerinde azınlık rejimine uyma konusunda bazı tereddütlerin yaşandığı da inkar edilemez⁷⁸⁶.

Uluslararası alanda olduğu gibi AB'nin, belgelerinde ve kurucu anlaşmalarında azınlıklar konusu göz ardı edilmiş ve doğrudan insan hakları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Daha sonra uluslararası alandaki çalışmalarla paralel bir şekilde azınlıkların korunması insan haklarının ayrı ve özel bir parçası

⁷⁸² http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1359 (Erişim tarihi: 03.04.2008)

⁷⁸³ SARAÇLI, 2007, s, 48

⁷⁸⁴ http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1359 (Erişim tarihi: 03.04.2008)

⁷⁸⁵ Cristophe HILLIÖN, "Enlargement of The European Union The Discrepancy Between Membership Obligations and Accession Conditions as Regards The Protection of Minorities" Fordham International Law Journal, Vol. 27:715, 2003-2004, s, 719

⁷⁸⁶ Örneğin Fransa, ülkesinde yaşayan bütün toplulukların anayasa ve yasalar önünde eşit olduğunu ve ülkesinde azınlık bulunmadığını ileri sürmektedir.

olarak değerlendirilmeye başlamıştır⁷⁸⁷. Başka bir ifadeyle, azınlık anlayışının temelinde, Avrupa insan hakları rejimi bulunmaktadır⁷⁸⁸.

AB'nin entegrasyon yönünde kaydettiği ilerlemelere paralel olarak yürütülen çalışmalar kapsamında, azınlık haklarının korunması gerektiği şeklindeki anlayış ancak 1990 sonrasında yoğun olarak tartışılmaya başlamıştır⁷⁸⁹. 1990'lı yıllarda sosyalist bloğun yıkılmasıyla birlikte AB azınlıklarla ilgili doğrudan politikalar üretmeye başlamıştır. Dolayısıyla uluslararası olayların bu süreci tetiklediği söylenebilir. AB'nin genişleme süreciyle birlikte azınlıklara olan ilgi artmış ve aday ülkelerden istenen şartlar arasına insan ve azınlık haklarına saygı da girmiştir. Aday ülkelerden istenen bu ölçütlerin üye ülkelerde de uygulanması AB'nin tutarlı olması açısından önemlidir. Başka bir ifadeyle azınlıklara ilişkin belirlenmiş kurallar üye ülkelerde de uygulanmalıdır⁷⁹⁰.

Avrupa Birliği'nin, azınlık hakları rejimi son derece yeni ve gelişmekte olan bir alandır. Hatta azınlık haklarının daha çok AB'ye katılma çabasındaki devletlerin gündemine konulduğu, bugüne kadar AB'nin kendi içerisinde aynı ölçüde popüler bir konu olmadığı ileri sürülmektedir. AB'nin, genişleme sürecinde aday ülkelere azınlık konusunun olmazsa olmaz bir konu olarak dicitilmesi, buna karşın Birliğin içinde bu kadar ön sıralarda yer almaması doktrinde haklı olarak eleştirilmektedir⁷⁹¹. AB'nin bu tutarsız ve çelişkili uygulamalarıyla sorunun çözümüne ne kadar katkıda bulunabileceği kanımızca tartışmalıdır.

AB üyesi bir devletin, Birliğin karar alma sürecine katılırken ve AB'nin yükümlölüklerini yerine getirirken nasıl temsil edileceği, azınlık gruplarına ne ölçüde yetki vereceği, genellikle kendi anayasal düzeni uyarınca iç meselesi olarak değerlendirilmektedir. Çünkü üye ülkelerin azınlıklar konusunda ortak bir yaklaşımı henüz oluşmamıştır. Bununla birlikte azınlık hakları konusunda belirli standartların oluşturulması ve mevzuat oluşturma çabaları devam etmektedir⁷⁹².

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra balkanlarda yaşanan etnik çatışmalar, azınlıklar konusunun tekrar dünya gündemine oturmasına yol açmıştır.

⁷⁸⁷ KURUBAŞ, 2006, s, 134

⁷⁸⁸ HILLION, 2003-2004, s, 718

⁷⁸⁹ Ayşe Özkan DUVAN, "Avrupa Birliği'nde Azınlık Hakları ve Fransa'nın Yaklaşımı", 22 Şubat 2005, <http://www.avsam.org/tr/arsivgoster.asp?ID=419&kat1=&kat2=> (Erişim tarihi: 30.02.2008)

⁷⁹⁰ KURUBAŞ, 2006, s, 138

⁷⁹¹ Bu konudaki eleştiriler için bkz. Kamer Kasım, "Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Kıbrıs, Ermeni Sorunu ve Azınlıklar", Avrasya Dosyası, C.11, S.1, 2006

⁷⁹² DUVAN, 2005, s. 195

Azınlıklar sorunu, Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası örgütlerin önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur⁷⁹³. Avrupa Birliğinin iç mevzuatıyla birlikte, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde imzalanmış azınlıkları korumaya yönelik uluslararası antlaşmalar da AB'nin azınlık hakları rejimi kapsamında değerlendirilmektedir.

AB'nin genişleme süreciyle birlikte yeni üyelerdeki çok etnikli yapı, azınlık konusunu Birliğin politikalarında biraz daha öne çıkarmıştır. Birlik, yaptığı toplantılarda azınlıklara yönelik ortak politikalar belirlemeye çalışmakta ve ölçütler belirlemektedir⁷⁹⁴.

Azınlıklar konusuna verilen önemin artması, AB'nin siyasi bütünleşmeye doğru ilerlemesiyle ilgilidir. Derinleşen AB, ulusal politikaları uluslararası platformda uyumlaştırmaya çalışırken elde ettiği siyasi kazanımları genişleme sürecinde de sürdürebilmek için aday ülkelere ekonomik kriterlerle birlikte bazı siyasi kriterler getirmiştir. Maastricht Zirvesinden sonra Topluluk, Birlik adını alarak siyasi bütünleşmenin ilk adımını atmıştır. Kopenhag Zirvesinde ise AB'ye katılmaya aday ülkeler için siyasi kriterleri belirleyerek ikinci adımı atmıştır. Birinci adım AB'nin derinleşmesi, ikinci adım ise birliğin genişlemesi anlamına gelmektedir. AB'nin muhtemel yeni üyeleri için azınlık haklarına saygı ilkesini ön koşul olarak belirlemesinde aday ülkelerin büyük kısmının eski Doğu Bloku ülkeleri olması ve buralardaki etnik problemlerin bölgesel tehdit oluşturması önemli bir etken olmuştur⁷⁹⁵.

Avrupa Birliği Hukuku ve azınlıkların korunması arasındaki ilişki belirsizdir. Avrupa Birliği Hukuku ilk bakışta Uluslararası hukukun tersine bu konuda sessizdir. Bu durum, Avrupadaki temel haklar antlaşmalarının özgürlükçü karakteriyle birlikte düşünüldüğünde ilginçtir. Bu konu, doğruya doğru genişleme süreciyle birlikte daha dikkate değer bir görünüm arz etmektedir⁷⁹⁶.

AB'nin kurucu antlaşmalarında doğrudan azınlıklardan bahsedilmemekte, insan hakları sadece terim olarak kullanılmaktadır. Bunun sebebi ise “halkların” değil “bireyin” öne çıkmasıdır. Bu durum gerek Roma gerekse Paris antlaşmasında

⁷⁹³ Gözde Kılıç YAŞIN, “Avrupa Birliğinin Azınlıklara Yaklaşımı”, 2005, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=288&sayfa=47> (Erişim tarihi: 30.02.2008)

⁷⁹⁴ YAŞIN, 2005

⁷⁹⁵ YAŞIN, 2005

⁷⁹⁶ TOGGENBURG, 2000, s. 1

görülmektedir⁷⁹⁷. 1960 yılından itibaren topluluk organlarından olan Adalet Divanı, verdiği değişik kararlarda, insan haklarının bütün üye devletlerin hukuk sistemlerinin ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini şeklinde içtihat geliştirerek Topluluk hukukundaki mevzuat eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Ancak Divan kararlarında azınlıklara yönelik açıklamalar bulunmamaktadır. Benzer şekilde 1977 yılında Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon, ortak bir bildiri yayınlayarak temel insan haklarına saygının⁷⁹⁸ Topluluk üyesi ülkelerdeki önemine vurgu yapmışlardır. Sonuç olarak, Topluluğun genişlemesiyle birlikte gerek ekonomik ve sosyal haklar gerekse siyasi haklar bakımından bireyin haklarında bir gelişme ve güçlenme söz konusudur. Bu süreçte azınlıkların korunmasına yönelik özel çalışmalar yapılmamış bunun yerine bireyi korumaya yönelik Komisyon ve Parlamento bazında bazı araçlar geliştirilmeye çalışılmıştır⁷⁹⁹.

Avrupa Birliği'nin bütünleşmesinde dönüm noktası olan Maastrich Antlaşmasında insan haklarına yapılan bir vurgu olmakla birlikte doğrudan azınlıklardan bahsedilmemektedir. Antlaşmanın 128. maddesinde; *“Topluluğun, ulusal ve bölgesel çeşitliliğe saygı gösterirken, üye devletlerdeki kültürlerin gelişmesine katkıda bulunmanın...”* AB açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Bu düzenleme, bölgesel kültürlerin ve azınlık dillerinin araştırılması ve korunması, azınlıklara yönelik kültürel programlara ve projelere maddi destek sağlanması vb. konularda hukuksal zemin sağlamıştır. AB, BM, AGİT, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşların çalışmalarına da katkıda bulunmuştur⁸⁰⁰.

Maastrich Antlaşması, Avrupa kültürlerinin devam eden farklılıklarını garanti etmenin birlik için önemli olduğunu belirtmiştir. AB Antlaşması, üyelik için temel bir koşul olan insan haklarına saygıyı, en üst sıraya koymuş ve Avrupa kültürlerinin devam eden farklılıklarının garanti altına alınmasından bahsederek ilk kez, dolaylı da olsa azınlıkların korunması gerektiğine işaret etmiştir⁸⁰¹.

AB'nin azınlıklar konusundaki eğilimini belirlenmesi açısından önem taşıyan diğer bir belge 2000 yılında Nice'de imzalanan “Avrupa Temel Haklar Şartıdır”. Şartta doğrudan azınlıklara yönelik düzenlemeler mevcut değildir. Şart, AB vatandaşlarının temel hak ve hürriyetleri ile Birliğin vatandaşlarına yönelik yükümlülükleri

⁷⁹⁷ HILLION, 2003-2004, s, 719; KURUBAŞ, 2006, s, 134

⁷⁹⁸ HILLION, 2003-2004, s, 718

⁷⁹⁹ KURUBAŞ, 2006, s, 135

⁸⁰⁰ KURUBAŞ, 2006, s, 139

⁸⁰¹ HILLION, 2003-2004, s, 718

düzenlenmektedir. Topluluk yasaları, uluslararası hukuk, Birliğin veya üye ülkelerin imzaladığı antlaşmalarla insan hakları açısından uyum içinde olmalıdır. Şart ayrımcılık yasağı getirmiştir. Şart, ırk, cinsiyet, etnik, sosyal köken, dil, din, inanç, siyasi görüş vb. nedenlerle ayrımcılık yapılamayacağını hükme bağlamıştır. AB, dil, din ve kültür farklılıklarına saygı gösterecektir⁸⁰².

AB antlaşmalarında, Birliğin organlarına azınlıklar konusunda herhangi bir yetki verilmediğinden bu konuda organlarca hazırlanmış herhangi bir direktif, tüzük vb. düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle AB daha çok Avrupa Konseyi belgeleri çerçevesinde belirlenen azınlık politikalarını takip etmeye ve uygulamaya çalışmaktadır. AB daha çok, ayrımcılık yasağı, eşitlik, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı yasağı ve temel haklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Doktrinde bu yaklaşımın sebebinin AB'nin azınlık konusunu geçici bir olgu olarak değerlendirdiği Birliğin başarıya ulaşması durumunda azınlıklar sorununun kendiliğinden ortadan kalkacağı şeklinde bir inançtan kaynaklandığı ileri sürülmektedir⁸⁰³.

AB'nin uygulamadaki yaklaşımları bu tezi doğrular niteliktedir. Birlik, örneğin Güney Tirol gibi şiddet bulunmayan olaylar karşısında sessiz kalmakta, Kuzey İrlanda, Bask gibi konularda müdahil olmaktan kaçınarak sadece terör eylemlerini kınayan açıklamalar yapmaktadır. AB, azınlık sorunlarında ikna edici çalışmalar yapmak suretiyle dolaylı olarak sorunlara katkı yapmaya çalışmaktadır. Birlik, azınlıklar konusunda bugüne kadar ciddi bir varlık gösterememiş ve üye ülkelerde uygulanabilecek kararlar alamamıştır. Bu yaklaşımda ekonomik amaçla kurulmanın etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca hukuki açıdan üye ülkelerin iç işlerine doğrudan müdahale etmek pek kolay gözükmemektedir. Öte yandan Avrupa'da yaşayan azınlıkların AB'ye karşı ciddi bir ilgisi bulunmakta hatta bunlardan bazıları kendilerini doğrudan bir Avrupa ülkesi olarak değerlendirmektedirler. İskoçlar, Galiler, Katalanlar gibi bölgesel özerkliğe sahip olan azınlıklar bu yaklaşıma örnek olarak verilebilir⁸⁰⁴.

AB'nin azınlık konusundaki bu yaklaşımının çeşitli sebepleri vardır. Birincisi; AB projesi ekonomik bir amaçla ortaya çıktığından devletler azınlıklarla ilgili konularda yetki devrinde gönülsüz davranmaktadır. İkincisi; devletlerin genelde azınlık konusunda hassasiyetlerinin bulunmasıdır. Azınlık sorunlarının çeşitlilik

⁸⁰² YÜKSEL, 2002, s. 35-63; Hakan TAŞDEMİR- Hasan Demir, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.2, No.3, 2002, s. 85-100; Şartın tam metni için bkz. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf> (Erişim Tarihi:30.02.2008)

⁸⁰³ KURUBAŞ, 2006, s. 140.

⁸⁰⁴ KURUBAŞ, 2006, s. 140.

göstermesi soruna ilişkin tek bir model belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle AB azınlıklar konusunda doğrudan bağlayıcı hukuk kuralları getirmemekte daha çok teşvik edici ve dolaylı araçlar kullanmaktadır. Üçüncüsü; AB’de karar alma sürecindeki organlara katılma yetkisi sadece üye devletlere aittir. Üye devletlerin nasıl temsil edileceği ve buradaki azınlık grupların temsil edilme oranı ayrı bir sorundur. Bu noktada devletlerin azınlıkların uluslararası alanda bağımsız bir aktör haline gelebileceği konusunda endişeleri bulunmaktadır. Son olarak, AB milli kimlikleri aşarak ulusüstü bir yapı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu süreçte AB, etnik azınlıkların siyasallaşarak milliyetçi hareketlerin başlamasından çekindiği için azınlık konusunda net ve tutarlı bir yaklaşım sergileyememektedir⁸⁰⁵.

1990 yılında S.S.C.B’ de siyasal birliğin dağılmasıyla birlikte meydana gelen gelişmeler AB’yi azınlık sorularıyla ilgilenmeye adeta zorlamıştır. Bu olaylar AB’nin klasik ulus devlet modelinden uzaklaşmasına ve azınlıklar konusunda yeni politikalar üretmesine yol açmıştır. Ayrımcılık yasağı, ırkçılığa karşı mücadele, eşitlik ilkesi, temel hak ve özgürlüklerin korunması, demokrasi, insan hakları Avrupa’nın kurmaya çalıştığı yapının ürettiği ortak değerlerdir⁸⁰⁶. Avrupa’nın yakın geçmişte yaşadığı acıların tekrar etmemesi için herkesi kucaklayacak bir sistemin kurulması gerekmektedir. Farklılıklar sisteme adapte edilmezse yine nefret ve düşmanlıkların yaşanması ihtimal vardır. Azınlıklar bu çerçevede AB’nin çok kültürlü politika üretmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁰⁷. Burada unutulmaması gereken nokta; azınlık sorunlarının çözümünde demokrasi, insan haklarına saygının yanında ekonomik alt yapının da önemli olduğu gerçeğidir. Ekonomi ihmal edilerek salt insan hakları çerçevesinde sorunun çözülmesi kanımızca kolay değildir.

1990’lı yıllarda Avrupa’da azınlık politikasının nasıl olması gerektiği konusunda iki görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüşe göre; azınlıklara eğitim, din ve kültür konularında özerklik verilmeli ve sayısal olarak çoğunluğu oluşturdukları bölgelerde kendi kendilerini yönetme imkanı sağlanmalıdır. Ayrıca bu hakların uluslararası alanda tanınması sağlanmalıdır. Bu görüşü, Almanya, İtalya, Hollanda, Avusturya ve Macaristan gibi devletler savunmaktadır. Bu devletlerin özelliği, sınırları dışında ülkelerde yaşayan ırksal ve kültürel açıdan akraba topluluklarının

⁸⁰⁵ KURUBAŞ, 2006, s, 141.

⁸⁰⁶ HİLLİON, 2003-2004, s, 719.

⁸⁰⁷ KURUBAŞ, 2006, s, 175.

bulunmasıdır. Diğer görüşe göre ise; önemli olan nokta azınlıkların haklarının korunmasından ziyade içinde azınlıkların yaşadığı ülkelerin toprak bütünlüğünün ve siyasi istikrarın korunmasıdır. Azınlıkları içinde yaşadıkları devletlerin egemenliği çerçevesinde yaşamlarını devam ettirmeli ve sorun devletlerin iç işi olarak kabul edilmelidir. Fransa, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya gibi devletler bu görüşü desteklemektedir⁸⁰⁸.

Yukarıda bahsedilen iki farklı yaklaşım yapılan antlaşma ve bildirgelerde kendini göstermiştir. Örneğin Ulusal Azınlıkların Korumasına İlişkin Çerçeve Sözleşme⁸⁰⁹ ile Bölgesel veya Avrupa Dilleri Avrupa Şartında⁸¹⁰ ikinci görüşün etkileri görülmektedir. AGİT tarafından kabul edilen Kopenhag⁸¹¹ ve Cenevre Belgelerinde ise birinci yaklaşımın izlerini görmek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yapılanma sürecine giren Avrupa ülkeleri, ekonomik büyüme ve bunun sonucunda ortaya çıkan işgücü açığını karşılamak üzere dışardan işgücü alımına yönelmiştir. Başlangıçta işgücü ihtiyacını geçici olduğunu düşünen bu ülkeler sonraki yıllarda bunun yapısal bir ihtiyaç olduğunun farkına varmışlar ve böylece misafir işçilerin kalıcı bir kitle olduğuna karar vermişlerdir. Seksenli yılların başında Hollanda ve İsveç gibi ülkeler başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, kendini çok kültürlü toplum olarak nitelemeye ve birlikte yaşam imkanlarını geliştirmek üzere azınlık politikaları izlemeye başlamışlardır⁸¹².

AB'nin bütünleşmesiyle azınlıkların korunması arasında önemli bir bağlantı vardır. AB azınlıklara stratejik ve pragmatik bir şekilde yaklaşmaktadır. Üye ülkeler arasında sağlam bir bütünleşmenin sağlanması gerekliliği AB'yi azınlık konusuyla ilgilenmeye itmektedir. AB ulusüstü bir siyasal yapılanma olduğundan "Avrupalılık kimliğine" dayanması bir nevi zorunluluktur. Ulusal kimlikler, teorik olarak bu kimliğin önünde duran bir engeldir. Azınlıklar, ulusal kimliklerin zayıflatılmasında "Avrupalılık kimliğinin" oluşturulmasında bir araç olarak düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle, AB

⁸⁰⁸ SARAÇLI, 2007, s. 51; DUVAN, 2004, s. 194.

⁸⁰⁹ Örneğin, Sözleşmenin 1.2. ve 3. maddelerinde ulusal azınlığa mensup kişilerin haklarından bahsedilirken bireysel hak vurgusu öne çıkmaktadır. 21 maddede ise; devletlerin bütünlüğü ve siyasi bağımsızlıklarının altı çizilmiştir.

http://www.avrupakonsevi.org.tr/antlasma/aas_157.htm; <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/157.htm> (Erişim tarihi: 18.06.2007)

⁸¹⁰ Örneğin Şart'ın 5. maddesinde devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne vurgu yapılmaktadır. Sözleşme metni için bkz. <http://www.yerelnet.org.tr/uluslararası/avrupakonseviyanlasma6.php>; <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/148.htm> (Erişim tarihi: 18.06.2007)

⁸¹¹ Kopenhag Belgesinin Dördüncü bölümünde azınlıklar için yerel veya ÖZERK yönetim oluşturulmasından bahsedilmektedir. http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf (Erişim tarihi: 18.06.2007)

⁸¹² KURUBAŞ, 2006, s.141.

ulusüstü yapılanmasını gerçekleştirmek için ulusaltı yapılanmaları desteklemekte bunları, ulusal kimliklerin zayıflatılmasında bir araç olarak değerlendirmektedir⁸¹³.

Sonuç olarak, AB azınlıklar konusunda bazı endişeler nedeniyle ihtiyatlı davranırsa da azınlıkların korunmasına önem verdiği ve konuyla ilgili olduğu ifade edilebilir. Ayrıca çeşitli ülkelerde yaşayan azınlıklar açısından AB, içinde yaşadıkları devlet dışında hak ve özgürlüklerinin mücadelesinin verilebileceği bir yer olarak görülmektedir. Öyle ki, üye veya aday ülkelerdeki azınlık gruplar, sorunlarının çözümünde Birliğin önemli bir rol oynayacağını düşünmektedirler. Azınlık grupları hem AB şemsiyesi altında hak ve özgürlüklerini güvence altına alacaklar hem de grupların mevcut statükoyu tehdit eden ve ayrılmaya kadar gidebilecek milliyetçilik akımlarının talepleri frenlenebilecektir⁸¹⁴. Bütünleşmiş bir Avrupa'da çok kültürcü bir anlayışın tam anlamıyla yerleşmesi, ırkçılığın ve ayrımcılığın ortadan kalkması halinde azınlık statüsüne gerek kalmayacaktır. Ancak Avrupa'da yabancılara karşı yapılan bazı eylemleri düşündüğümüzde bunun kolay bir yol olmadığı söylenebilir.

Özetlemek gerekirse; İkinci Dünya savaşıdan 1989 yılına kadar pek çok ülkede olduğu gibi Avrupa'da da azınlık hakları insan hakları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Eşitlik, ayrımcılık yasağı, ırkçılığa karşı mücadele bu süreçte öne çıkan ilkelerdir. Bu dönemdeki anlayışa göre; bu ilkeler başta olmak üzere insan haklarına tam olarak saygının yerleştiği bir ortamda zaten azınlık haklarına ihtiyaç duyulmayacaktır. Ancak, 1990 yılından itibaren başta Avrupa olmak üzere dünyada meydana gelen gelişmeler bu yaklaşımın sorgulanmasına yol açmıştır.

1989 yılında Çekoslovakya, Yugoslavya ve S.S.C.B' nin dağılması Orta Avrupa'da Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Ukrayna gibi pek çok ülkede, milliyetçilik ve azınlıkların harekete geçmesinde etkili olmuştur. Dolayısıyla 1989 yılından itibaren azınlık haklarının dünya gündeminde ön sıralara oturduğu söylenebilir.

1990'lı yıllarda sağlanan hareket özgürlüğü, azınlıkların farklı ülkelerde yaşayan yakınlarının yanına göç etme fırsatı vermiştir. Bu özgürlük, İkinci Dünya Savaşıdan 1990'lara kadar Avrupa'da ciddi bir nüfus hareketliliğine yol açmıştır. Örneğin, Türkiye, Almanya ve Macaristan çok sayıda göçmeni ülkesine kabul etmiştir. Sırbistan, Bosna-Hersek ve Hırvatistan arasında yaşanan etnik çatışmalardan dolayı çok sayıda insan komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır⁸¹⁵.

⁸¹³ KURUBAŞ, 2006, s. 174.; TUNÇ, 2004, s.225.

⁸¹⁴ KURUBAŞ, 2006, s. 176

⁸¹⁵ SARAÇLI, 2007, s. 50

Dolayısıyla bu yıllarda azınlık sorununun Avrupa'nın düzen ve istikrarı için tehdit oluşturduğu söylenebilir. Nitekim bu koşullar devletleri azınlıklar konusunda çözüm arayışına itmiştir.

Avrupa Konseyince hazırlanan “Avrupa Azınlık veya Bölgesel Dillere İlişkin Şart” ile “Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşme”nin AB ülkelerince onaylama durumu şöyledir. Bulgaristan, Estonya, Letonya ve Litvanya Şartı imzalamamış, Romanya Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin ise imzalayıp onaydan geçirmemiştir. Çerçeve Sözleşme, tüm yeni üyelerce imzalayıp onaylamış, eski üyelerden Fransa, Belçika, Yunanistan, Lüksemburg ise onaydan henüz geçirmemiştir⁸¹⁶.

⁸¹⁶ Hüseyin, KALAYCI , “AB Azınlıklardan Sınıfta Kaldı”, ASAM Stratejik Analiz Yayınları, C. 6, S.70, Şubat 2006.

11. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE AZINLIK POLİTİKALARI

AB üyesi, ülkelerin azınlık politikalarını incelemenden önce teorik olarak azınlıklar karşısında ne tür politikaların olduğuna bakmak faydalı olacaktır. Hollandalı sosyolog Entzinger kabaca üç tür azınlık politikası olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar sırasıyla; benzeşme (asimilasyon) politikası, çoğulcu (plüralist) politika ve bütünleşme (entegrasyon) politikasıdır⁸¹⁷.

Benzeşme (asimilasyon) politikası, farklı etnik ve kültürel grupların hem sosyal ve ekonomik hem de kültürel açıdan giderek birbirlerine benzeşmesini ve sonuçta farklılıkların ortadan kalkmasını amaçlamaktadır. Başka bir ifadeyle, azınlık gruplar etnik ve kültürel kimliğini yitirmesi hedeflenmektedir⁸¹⁸. Bu bakımdan söz konusu politika, homojen bir yapı kurmayı hedeflemektedir. Ancak uygulamada asimilasyonist politikaların başarılı oldukları söylenemez. Hatta bu tür politikalar göçmen ve azınlık gruplarda direnişe sebep olabilmekte ve böylece asimilasyonu amaçlayan politikalar tam tersi sonuç doğurabilmektedir⁸¹⁹.

Çoğulcu politika, asimilasyonist politikanın tersine etnik ve kültürel farklılıkların ifade edilmesini ve geliştirilmesini teşvik eder, ayrıca toplumda sosyo-ekonomik eşitsizlikleri sorun olarak değerlendirir ve bunların çözülmesi için çalışmalar yapar. Çoğulcu politikada etnik, kültürel ve dini farklılıklar toplum için bir zenginlik kaynağı görülür. Çoğulcu anlayışın azınlıkları bireysel veya kolektif hak çerçevesinde yorumlamaktadır⁸²⁰. Kısaca çoğulcu politika, çok kültürlü bir toplum inşa etmeyi hedeflemektedir.

Bütünleşme (entegrasyon) politikası ise, minimum düzeyde bir kültürel benzeşme, bu kapsamda ortak değer ve normlar üretmeyi hedeflemektedir. Başka bir ifadeyle, etnik sınırlandırmaların kaldırılarak bütün vatandaşlara eşit haklar tanınmasıdır⁸²¹. Bu politika, göçmenlerin ve azınlık grupların kendi kültürlerini devam ettirmelerini sorun olarak görmemekte, esas sorunun sosyal ve ekonomik eşitsizliğin olduğunu ileri sürmektedir. Sosyal ve ekonomik eşitsizliğe yapılan vurgu sayesinde hem ayrımcılıkla mücadele edilecek hem de azınlık grupların kendilerini toplumdan soyutlamasının önüne geçilecektir. Bütünleşme politikası, çok kültürlü bir toplumdan

⁸¹⁷ Kadir CANATAN "Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu İsveç, Fransa Ve Hollanda Örnekleri" Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/3 Summer 2007, s.160

⁸¹⁸ ÜSTEL, 1999, s.38.

⁸¹⁹ CANATAN 2007, s. 161.

⁸²⁰ CANATAN 2007, s. 161.; PEJİC, 1997, s.666.

⁸²¹ Atilla YAYLA, "Bireyler,Toplumlar ve Vakıflar" 29.09.2005, <http://www.liberaldt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=274> (Erişim tarihi: 15.11.2006)

ziyade “çok-etnik kümeli” bir toplum inşa etmeyi hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle, kültürel farklılıkların asgariye indirildiği ve farklı etnik grupların ortak bir değerler sistemi altında bir arada yaşayabildiği bir toplum modeli hedeftir⁸²². Görüldüğü gibi, azınlıklar konusunda izlenen tüm bu politikalarda odak noktası, farklılıkların algılanma şeklidir. Bu algılama şekline göre çeşitli politikalar uygulanmaktadır.

AB’ye üyelik sürecinde Avrupalıların bütünleşmeyle kastettikleri şeyin, aslında asimilasyon olduğunu ileri sürülmektedir. Avrupalılar, ülkelerinde yaşayan Türklerin yaşam tarzlarından rahatsız olmakta ve onların yaşadıkları ülke toplumla bütünleşmelerini istemektedir. Bütünleşme ile kastedilen şey ise; Türklerin kendi etnik ve kültürel kimliklerinden vazgeçmeleridir⁸²³.

Sonuç olarak, çoğulcu ve bütünleşmeci politikaların uygulandığı ülkelerde kültürel farklılıklar ve bunların sosyal hayatta ifade edilmesi bir sorun olarak değerlendirilmemektedir. Asimilasyonist politikaların uygulandığı ülkelerde ise etnik, dilsel ya da kültürel farklılıklar, toplumsal bütünleşme açısından bir sorun olarak görülmekte ve uygulanana politikalarla farklılıkların olmadığı homojen bir toplum yapısı oluşturmak hedeflenmektedir.

11.1. Fransa ve Azınlıklar

Nüfusu 63 milyon olan Fransa’da 7 milyon kişi Fransızca dışında bir dil kullanmakta olup bunların içinde, göçmen işçiler ve pek çok azınlık grup bulunmaktadır. Bu verilere karşın hali hazırda devlet tarafından tanınmış bir azınlık grubu bulunmamaktadır. Fransız ihtilalinden beri, özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkeleri çerçevesinde gelişen devlet geleneği daha çok temel hak ve özgürlükler üzerine yoğunlaşmakta, sadece belirli gruplara yönelik hak veya ayrıcalık verilmesine müsaade etmemektedir⁸²⁴.

Fransa üniter ve ademi merkeziyetçi bir devlettir. Üniter devlet; siyasal iktidarın tek merkezde toplandığı devletlerdir. Üniter devlette tek yasama, tek yürütme ve tek yargı vardır⁸²⁵. Üniter devlet, ülkede yaşayan vatandaşların eşit olduğu, ayrımcılığın yapılmadığı, vatandaşların her alanda aynı kanunlara tabi olduğu devlet anlayışıdır. 1792 Anayasasından günümüze kadar pek çok Fransız Anayasasında bu durum; “Cumhuriyet tektir ve bölünemez” şeklinde ifade edilmiştir

⁸²² CANATAN 2007, s, 161

⁸²³ YAYLA, 2005.

⁸²⁴ SARAÇLI, 2007, s, 100

⁸²⁵ ÖZER, 2005, s, 62

1789 Fransız ihtilalinden beri Fransa'da devlet merkezi ve birleştirici bir politika izlemiş, her türlü farklılığı ortadan kaldırmak, içinde tek bir dil ve vatandaşlığın bulunduğu toplumsal yapı meydana getirmek için çalışmıştır. İhtilalden sonra, üniter bir yapı oluşturmak için bölgesel dillerin konuşulması yasaklanmıştır. Fransızca ülkede resmi dil olarak kabul edilmiş, mahalli dillerin kullanılması ve öğretilmesi de yasaklanmıştır. Eğitim sistemi ise; Cumhuriyetçi ilkelere uygun ve Fransız milletine mensup olma bilinciyle donatılmış yurttaşlar yetişmesi için seferber olmuştur. Üniter devlet anlayışı, ülke çapında sosyo kültürel açıdan bir standartlaşma getirmiş, bu durum yerel dil ve kültürlerin gelişmesini engellemiştir⁸²⁶.

Fransız Anayasasının giriş bölümünde yasa karşısında bütün vatandaşların eşit olduğu belirtilmekte, köken, ırk ve din ayrımı yapılmaksızın tüm vatandaşlardan oluşan bir Fransa halkının bulunduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda Fransa'da etnik ve dini gruplara siyasi ayrıcalık veya azınlık statüsünün tanınmadığı söylenebilir. Başka bir ifade ile, mevcut Anayasada yer alan eşitlik ilkesi, vatandaşlar arasında herhangi bir ırk, dil veya etnik köken farklılığına dayalı bir ayrımla bir azınlık kimliğinin tanınmasına engel teşkil etmektedir⁸²⁷. Fransa'da bölgesel diller konuşan farklı topluluklar bulunmakla birlikte bunlar azınlık statüsüne sahip olmayıp, aynı haklardan yararlanan Fransız vatandaşları olarak kabul edilmektedir. Ayrıca grup olarak tanımlanmaları da grup bireylerine kolektif haklar veya azınlık hakları tanındığı anlamına gelmemektedir⁸²⁸.

Fransa'nın 1958 anayasasının 1. maddesine göre; "Fransa bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir Cumhuriyettir. Köken, ırk ve din farkı gözetmeksizin kanun önünde bütün yurttaşlar eşittir. Devlet bütün inançlara saygılıdır". 25 Haziran 1992 yılında yapılan değişiklikle Anayasanın 2. maddesine Cumhuriyetin dilinin Fransızca olduğu eklenmiştir⁸²⁹. Bu düzenlemelerden hareketle hukuki açıdan Fransa'da azınlık bulunmadığı söylenebilir. Hukuksal düzenlemeler; Fransa'da azınlık tanınmasına ve bölünme unsuru olabilecek her türlü ademi merkeziyetçiliğe karşıdır. Fransa'da

⁸²⁶ KURUBAŞ, 2006, s.270

⁸²⁷ Anayasa metni için bkz. <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp#TITLE%20I> (Erişim tarihi: 14.05.2008)

⁸²⁸ AKGÜL, 2003, s. 60

⁸²⁹ <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp#TITLE%20I> (Erişim tarihi: 14.05.2008)

yaşayan bir halkın varlığını tanınması, egemenliğin bölünmesi ve ülkenin parçalanması anlamına gelecektir⁸³⁰.

9 Mayıs 1991 tarihinde Fransa Anayasa Konseyi, Korsika halkının Fransız halkının bir bileşeni olduğunu ifade eden ve Korsika'nın ülkesel statüsünü belirleyen kanunu iptal etmiştir. Konseye göre bu kanun, ülkede etnik kökene, ırka veya dine dayalı olmaksızın sadece Fransız halkını tanıyan anayasaya aykırıdır⁸³¹. Dolayısıyla, etnik, dinsel yada dilsel açıdan halkın bir kısmının farklı olduğu iddiasıyla gelen taleplerin Fransız hukuk sisteminde karşılanmadığı söylenebilir.

Fransa'nın resmi söyleminde azınlıkları inkar etmekle birlikte uygulamada bu konuda biraz daha esnek olduğu söylenebilir. Şöyle ki; Fransa ve denizaşırı sömürge topraklarında 24 yerel dil konuşulmaktadır. Ancak resmi yazışmalarda Fransızca kullanmak zorunludur. Yerel dillerin konuşulduğu bölgelerdeki özel okullarda, Fransızcayla birlikte yerel dilde de eğitim yapılmaktadır. Ancak, bu konuda devlet yardımı bulunmamaktadır. Devlet okullarında ise; sistematik olmamak koşuluyla velilerin ya da öğretmenlerin yapacağı başvuru bakanlık tarafından uygun bulunursa, öğrencilere seçmeli ders olarak haftada belirli bir yerel dil okutulabilir. Ancak bazı denizaşırı ülkelerde bu uygulama bulunmamaktadır. Fransa'da 10 milyon ortaöğretim öğrencisinden 335 bin öğrenci yerel dil öğrenimi görmektedir⁸³².

Anayasanın 74. maddesi Fransa'nın deniz aşırı sömürgelerinin üniter devlet yapısıyla ilişkisini irdelemektedir. Bu maddeye göre; "Cumhuriyetin deniz aşırı alanları cumhuriyetin çıkarlar bütünü içinde kendi öz çıkarlarını dikkate alarak özel bir örgütlenmeye sahiptirler. Deniz aşırı alanların statüsü, özellikler kendi öz kurumlarının yetkilerini belirleyen ve aynı biçimde, ilgililerin yerel meclisine danışıldıktan sonra değiştirilen organik yasalarla saptanmıştır. Kendi özel örgütlenmelerinin diğer biçimleri ilgililerin yerel meclislerine danışıldıktan sonra kanunla belirlenir ve değiştirilir" hükmü mevcuttur. Mahalli otoritelerin yetki alanı Anayasa tarafından belirlenmediğinden, yasa koyucu bu alanda Avrupa Konseyi'nin bu alandaki kararları doğrultusunda, devlet ve mahalli topluluğun yetkileri konusunda değerlendirme özgürlüğüne sahiptir. Anayasa Konseyi, yasa koyucunun deniz aşırı

⁸³⁰ Nicole GUİMEZANES, "Fransa ve Azınlıklar", Ulusal, Ulusalüstü ve uluslar arası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın No.2, İstanbul 2002, s. 285

⁸³¹ AKGÜL, 2003, s. 60

⁸³² Mine G. KIRIKKANAT, <http://www.milliyet.com.tr/2005/02/16/dunya/adun.html> (Erişim tarihi: 14.05.2008)

alanlara sınırları yasayla çizilmiş yetki verebileceği veya söz konusu yetkiyi geri alabileceği hususunun anayasaya uygun olduğuna karar vermiştir⁸³³.

Azınlık konusuna mesafeli yaklaşan Fransa, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Capotorti'nin raporunu da şöyle değerlendirmiştir. Fransa, azınlıkta olsun, olmasın, ülkesinde hiçbir etnik grubun mevcudiyetini kabul etmez. Dinler ve dillere (devletin resmi dili dışında) ilişkin olarak, Fransız Hükümeti bu ikisinin devletler hukukunun konuları değil, vatandaşlarına tanınan kamu özgürlüklerinin özel uygulamalarının bir tezahürü olduğu görüşündedir. Hükümetin görevi, kanunlar çerçevesinde vatandaşların bu hak ve özgürlükleri serbestçe kullanmalarını güvence altına almaktır. Fransız Hükümeti, ayrıca, mahalli dillerin kullanılmasının bilimsel amaçlar dışında hiçbir şekilde bir grubun kimliğini belirlemede bir kriter olarak kabul edilmesinin mümkün olamayacağını düşünmektedir. Kaldı ki bireysel olarak kullanılan bu diller ve lehçelerin, teknik olarak düşüncelerin geliştirilmesi açısından yetersiz kalması, bu dil ve lehçeleri kullananların Fransız milletine karşı bir azınlık sayılmasına da engeldir⁸³⁴.

Fransa, uluslararası alanda azınlıklarla ilgili hukuksal düzenlemelere genellikle katılmamayı tercih etmekte veya katılsa da çekinceler koymaktadır. Örneğin; BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesine ülkesinde azınlık bulunmadığı gerekçesiyle çekince koymuş ve bu maddenin kendisine uygulanamayacağını belirtmiştir. Aynı şekilde, Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanmış ve imzaya açılmış Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi henüz imzalamamış, Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamış ancak onaylamamıştır. Fransa Şartla ilgili şu yorumu yapmıştır. Şart, azınlıkların tanınmasını ve korunmasını değil, Avrupa dil mirasının korunmasını hedeflemektedir. Fransa vatandaşların arasında hiçbir şekilde ayırım yapamamaktadır ve bu kapsamda yalnızca Fransız halkını tanıdığını ifade etmiştir⁸³⁵. Bu yaklaşım, Şart'ın diğer maddelerinin yorumunda da görülmektedir.

Fransa, değişik platformlarda azınlık hakları konusundaki bu tutumu dolayısıyla eleştirilmektedir. Örneğin, Avrupa Konseyi bünyesinde bulunan "İrkçılık ve

⁸³³ GUİMEZANES, 2002, s, 287

⁸³⁴ AKGÜL, 2003, s, 60

⁸³⁵ KURUBAŞ, 2006, s.267.

Hoşgörüsüzlükle Mücadele İçin Avrupa Komisyonu” (ECRI)⁸³⁶ hazırladığı bir raporda, Fransa'ya azınlıklar konusunda uyarıda bulunmuş ve Fransa'nın azınlık kavramını yasal olarak kabul etmemesini eleştirmiştir⁸³⁷. Raporda, Fransa'da Müslüman, Yahudi ve yabancı düşmanlığının endişe verici düzeylere geldiği ve bu yaklaşımın okullara kadar indiğine dikkat çekilmiştir. Rapor ayrıca, Fransa'yı ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin yasaları yeterince uygulamamakla eleştirmiştir. Fransız hükümeti ise verdiği cevapta; azınlıklara kolektif haklar tanınmasının anayasada yer alan ve sistemin üzerine kurulduğu bölünmezlik, eşitlik ve birlik prensiplerine aykırı olacağını ileri sürmüştür. Fransa bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyettir. Etnik köken, ırk ve din ayrımı yapılmaksızın tüm vatandaşlar yasalar önünde eşittir. Azınlık kavramı Fransız hukukuna yabancıdır⁸³⁸. Öte yandan, azınlıkların korunması kavramının katı bir biçimde ele alınmasının ülkeler açısından olumsuz sonuçlara yol açabileceğinden konuya ihtiyatlı bir şekilde yaklaşılması gerektiğini ifade etmiştir.

Fransa hukuksal açıdan inkar etmekle birlikte, sosyolojik açıdan varlığını devam ettiren azınlıklara fiiliyatta bazı iyileştirmeler yapmak zorunda kalmaktadır. Nitekim Anayasada bahsedilen, egemenliğin, ülkenin ve halkın bölünmezliği konusunda şiddetli tartışmalar yaşanmakla birlikte ülkede yaşayan azınlıklara sınırlı da olsa bazı haklar sağlanmaktadır.

Ülkenin bölünmezliği ilkesi 20. yüzyılda yumuşamaya başlamış ve bazı özel statülü rejimler kurulmaya başlanmıştır. Fransa'da yasalar ancak özel olarak belirtildiği takdirde, anayasa ise doğrudan sömürge ülkelerinde uygulanabilir. Sömürge devletler, kendilerine özgü çıkarları cumhuriyetin çıkarları da dikkate alınarak özel olarak örgütlenmişlerdir. (Anayasa m.73)

1998 yılında yapılan anayasa değişikliği ile deniz aşırı ülkelerinde Yeni Kaledonya'ya siyasi özerklik verilmiştir. Bu değişiklik egemenliğin bölündüğü gerekçesiyle ciddi şekilde eleştirilmiştir. Yasanın getirdiği hükümler şunlardır:

- Yeni Kaledonya kurumlarına aktarılan devlet yetkileri, bu aktarmanın sırlanması, biçimleri ve bunlardan kaynaklanan yükümlülüklerin bölüşülmesi.
- Yeni Kaledonya'nın kurumlarının örgütlenmesi ve işleyişine ilişkin konular Anayasa Konseyine sunulabilir.

⁸³⁶ http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/ (Erişim tarihi: 17.05.2008)

⁸³⁷ http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/5-archives/1-ecri%27s_work/1-country_by_country/CBC1-France.pdf (Erişim tarihi: 17.05.2008)

⁸³⁸ Güven ÖZALP, “Azınlık Böler”, <http://www.milliyet.com.tr/2005/02/16/dunya/adun.html> (Erişim tarihi: 17.05.2008)

- Vatandaşlığa, seçim sistemi, medeni duruma ilişkin kurallar⁸³⁹.

Fransa'da Alsace-Lorraine⁸⁴⁰ tarihsel süreçte Almanya ve Fransa arasında el değiştiren özel bir bölgedir. Burada uygulanan hukuk kuralları ilginç bir manzara ortaya çıkarmıştır. 1870 yılındaki savaştan sonra yönetim Almanya'ya geçmiş olmakla birlikte medeni kanun, ibadet ve okullarla ilgili konularda Fransız mevzuatı uygulanmaya devam etmiştir. Alsace-Lorraine, Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan Versailles antlaşmasıyla Fransa'ya geçmiştir. Bu dönemde kurulan bir komisyonunu yaptığı çalışmalar sonucunda bazı konularda Alman mevzuatı (tapu kanunu, ibadetler ve öğretim rejimi gibi.) bazı konularda ise Fransız mevzuatının (medeni kanun ve ticaret kanunu gibi) uygulandığı karma bir yapı ortaya çıkmıştır⁸⁴¹.

Alsace-Lorraine bölgesinde konuşulan Alsat dil grubu, Almanca'nın farklı bir lehçesi olarak ifade edilmektedir. Bu dil, Bölge'nin kuzeyinde "Rhenish Frankish", güneyinde ise "Allemanic" olarak iki farklı şekilde konuşulmaktadır. Bu dilleri konuşanlar, bazı kaynaklarda "Almanca konuşan Alsatlı" ve "Frankça konuşan Lorenliler" olarak iki ayrı azınlık grubu olarak belirtilmektedir. Alsace'nin iki milyona yaklaşan nüfusunun % 60'nın bu dili konuştuğu tahmin edilmektedir. Okul öncesi ve ilköğretim düzeyinde Almanca dersleriyle birlikte bu dilin öğrenilmesi mümkündür. 1990 yılında "Alsas Bölge Konseyi" ve "Aşağı ve Yukarı Ren Genel Konseyleri" ile Fransız Milli Eğitim Bakanlığı arasında bir anlaşma imzalanmış ve Almanca'nın öğretiminin ve Alsat lehçesinin bölgedeki varlığının teşvik edilmesi konusunda mutabakata varmışlardır⁸⁴².

Fransa'da özel statünün sağlandığı diğer bir bölge ise, Korsika'dır⁸⁴³. Korsika adası, 1793'ten beri Fransa'nın bir parçası olup, ayrılmanın dahi gündeme geldiği etnik bölgesel hareketlerin yoğunluğu açısından dikkat çekmektedir. 1970 yılında Provence Alpes-Cote d'Azur (PACA) bölgesinden ayrılarak ayrı bir bölge halini alan ada 1982 yılından itibaren de özel bir statü kazanmıştır. Bu statü zaman içinde genişletilmiş, örneğin, kültür, spor, eğitim ve iletişim konularında benzer durumdaki

⁸³⁹ GUIMEZANES, 2002, s. 289

⁸⁴⁰ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. <http://www.1911encyclopedia.org/Alsace-Lorraine> (Erişim tarihi: 17.05.2008)

⁸⁴¹ GUIMEZANES, 2002, s. 290

⁸⁴² KURUBAŞ, 2006, s. 266; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Alsace-Lorraine> (Erişim tarihi: 18.05.2008)

⁸⁴³ Korsika, "yüz kere fethedilen, ama asla boyun eğmeyen" Fransa'ya bağlı bir adadır. Nüfusu 260.000, seçmen sayısı 195.000 kadardır. Adada 10'dan fazla siyasi parti vardır. Fransa Cumhuriyeti bünyesinde en geniş ÖZERKLİĞE sahip bölgedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. M. Şehmus Güzel, Avrupa Birliğinde Devlet ve Fransa'da Korsika, Peli Yayınları, 2006

diğer yerlere göre farklılık kazanmıştır⁸⁴⁴. Korsika dili 260 bin kişi tarafından konuşulan bölgesel bir dildir. Adanın bu ayrıcalıklı statüsü dolayısıyla dilin gelişmesi ve korunması mümkün olmaktadır.

Anayasa Konseyi, 1991 yılında verdiği bir kararda Korsika'nın diğer bölgelerden farklı ve kendine özgü bir topluluk olduğunu kabul etmiştir. Kararda zorunlu eğitim süresinden sonra Korsika dil ve kültürünün öğretilmesinin anayasa aykırı olmadığını da hükme bağlamıştır. Korsika'nın örgütlenmesi, deniz aşırı bölgelerde yer alan ülkelere benzemekle birlikte onlardan farklıdır. Bölgenin yasama ve yürütme organı vardır. İcra konseyinin kendine ait yetkileri olup yasama önünde sorumluluğu mevcuttur. Meclis çalışmalarında tıkanma olursa yürütme konseyi tarafından feshedilebilir⁸⁴⁵. Deniz aşırı ülkelerden farklı olarak, gerek yürütme konseyinin gerekse meclisin yasama yetkisi bulunmamaktadır.

2000 yılında Fransa'da Korsika'nın statüsüne ilişkin bir yasa çıkarılmıştır. Yasa Korsika meclisine belirli konularda, kanun, kararname ve yönetmelikleri değiştirme ve yeni yasal düzenlemeler getirme hakkı tanıyordu. Yerel meclis, kendisine verilmiş görevleri ifa edebilmek için, bireysel veya temel hakkın kullanılması hariç adayla ilgili konularda yetkilendirilebilir. Yasa, ayrıca Korsika dilinde eğitim imkanı getirmiştir. Korsika dili, Korsika'nın anaokulları ve temel eğitim okullarında öğretilmesi mümkündür⁸⁴⁶. Ancak yasaya karşı şiddetli tepkiler olmuş ve koalisyon hükümeti içişleri bakanı istifa etmiştir. Yasa Anayasa Konseyi'ne götürülmüş ve Konsey yasanın Korsika'ya özerk yasama hakları tanımasını öngören birinci maddesini, Cumhuriyet'in eşitlik ve evrensellik ilkesine aykırı bulup, iptal etmiştir⁸⁴⁷.

Fransa'da 1951 yılından itibaren bölgesel dillerde eğitim imkanı sağlanmaya başlanmıştır. Yasa Milli Eğitim Bakanlığını, mahalli dil ve diyalektlerin kullanıldığı yerlerde bu dillerin kullanılması konusunda teşvik etmiştir. Ancak, bu eğitim isteğe bağlıdır. Ana okulundan üniversiteye kadar her aşamada, dil, edebiyat ve mahalli folklor alanlarında eğitim imkanı mümkündür⁸⁴⁸.

Fransız Anayasasının 2. maddesinde devletin resmi dilinin Fransızca olduğu belirtilmekle birlikte Fransızca dışındaki bölgesel ve yerel dillerin öğretimi

⁸⁴⁴ KURUBAŞ, 2006, s.272.

⁸⁴⁵ GUİMEZANES, 2002, s, 291

⁸⁴⁶ Ahmet İNSEL, "Korsika Sorununda Yeni Aşama", http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=1450 (Erişim tarihi: 18.05.2008)

⁸⁴⁷ İNSEL, 2002

⁸⁴⁸ GUİMEZANES, 2002, s, 292

yapılabilmektedir. Eğitim mevzuatında yer alan uygulayıcı yasa ve Eğitim Bakanlığı'na verilen yetki dolayısıyla çeşitli genelge ve yönetmeliklerle yerel dillerin öğretilmesi imkan dahilindedir. Bölgesel dillere; Bröton dili Bask dili Katalanca Oksitan dili Oksitan dili (Fransa sathında birden fazla bölgede, Akademiye bağlı olarak eğitimi yapılan en yaygın mahalli dil), Oil dili (eğitim yok), France-Provencal, denizaşırı topraklarda konuşulan "Creole" dilleri Pasifik'te iki özel yönetim bölgesinde konuşulan Tahiti ve Kanak dilleri örnek olarak verilebilir. Bölgesel kültür ve dillerde öğretim, devlet okulları (ortaokul, lise ve üniversite), dernek sözleşmeleriyle kurulu özel eğitim kurumları kültürel dernekler şeklinde kurulmuş özel okullar, kolejler ve liselerde verilmektedir⁸⁴⁹.

Konuyla ilgili diğer bir düzenleme, Fransa Devlet Radyosu'nun görevine ilişkin düzenlemede bulunmaktadır. Buna göre radyo yayınlarında bölgesel kültür ve dillere katkıyı gözetmekle yükümlüdür. Kurum, mahalli radyolar vasıtasıyla dinleyici bölgesindeki ihtiyaçları, Bröton ve Bask Bölgesinde bölgesel dilde yayınları belli saatlerde iki dilde dönüşümlü olarak, Alsace'da ise özel bir Frekans tahsis ederek karşılamaktadır⁸⁵⁰.

10 Temmuz 1989 yılında yapılan yasa eğitimde yerel dillerin kullanılması konusunda yeni düzenlemeler getirmiştir. "Okullar, kolejler, liseler ve yüksek öğretim kurumları çalışma yöntemlerinin aktarılması ve edinilmesi ile yükümlüdürler... Ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine ve onun Avrupa ve uluslararası çevresine içerikleri ve yöntemleri ile uyumlu olan bir formasyon verirler. Bu formasyon, bütün seviyelerde, bölgesel dil ve kültürlerin öğretilmesini içerebilir..." (art.L.121-19)⁸⁵¹. Burada dikkat çeken nokta yerel dilde eğitimin isteğe bağlı olmasıdır.

Fransa'da 1998 yılında hazırlanan bir rapora göre, bölgesel dillerin eğitimdeki oranı şu şekildedir. İlk, orta ve yüksek okula devam eden öğrencilerin 320.000'i bölgesel dilde eğitim almaktadır. Bu rakam toplam öğrenci miktarının %2'sine karşılık gelmektedir. Orta öğretim kamu okullarında; Occitan dili 14.523, Korsika dili 6.887, Bröton dili 4.562, Bask dili 2.205 ve Katalan dili 1.832'dir. Özel eğitim kurumlarında ise 1.751 Bröton dili, 1.630 Bask dili, 1326 Occitan dili, 467 Alsace dili ve 196 Katalan dili şeklinde sıralanmaktadır. Okula gidenlerin yere dildeki eğitime katılımı bölgeden bölgeye değişmektedir. Örneğin Korsika'da katılım oldukça

⁸⁴⁹ AKGÜL, 2003, s, 61

⁸⁵⁰ AKGÜL, 2003, s, 61

⁸⁵¹ GUIMEZANES, 2002, s, 292

yüksektir. Yüksek öğretim kurumlarında bölgesel dillerin öğretilmesi de oldukça yaygındır⁸⁵².

Fransa, Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı'nı 1999 yılında imzalayan ancak onaylamayan Avrupa Birliği üyesi ülkelerindendir. Konuyla ilgili Avrupa Konseyi Genel Sekreterine şu yorumu yapmıştır. *“Şartın amacı azınlıkları tanımak veya korumak olmayıp, Avrupa dil mirasını geliştirip zenginleştirmek olduğundan, Şartta kullanılan “gruplar terimi” bölgesel veya azınlık dillerini konuşanlara kolektif haklar bahsetmez. Fransız Hükümeti Şartı, köken, ırk veya din ayrımı gözetmeksizin bütün vatandaşlarının oluşturduğu tek bir Fransız halkının varlığını kabul eden ve bütün vatandaşlarının kanun önünde eşitliğini garanti eden anayasanın başlangıç bölümüne uygundur. Öte yandan, bölgesel veya azınlık dillerinin kullanımının genel ilkelerini düzenleyen Şartın madde 7/1 paragraf d ile 9 ve 10. maddelerini; kamu tüzel kişilerinde, kamu görevlerini yerine getiren kişiler arasında ve bireylerin kamu makamları ve kamu görevlileri ile ilişkilerinde Fransızca'nın kullanımını zorunlu kılan anayasanın 2. maddesi ile uyumsuz olmadığı şeklinde”*⁸⁵³ değerlendirmiştir.

Fransa'da imzalanan Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı için Anayasa Konseyine başvuru yapılmış ve Konsey, Şartın Anayasanın “Cumhuriyetin bölünmezliği, yasa önünde eşitlik, Fransız halkının birliği” ilkelerine aykırı olduğuna karar vermiştir⁸⁵⁴. Dolayısıyla Şart'ın Fransa'da yürürlüğe girebilmesi için ya anayasa değişikliğinin veya Konseyin belirttiği konularda çekince konularak Şartın yürürlüğe girebileceği söylenebilir.

Fransa'da 1994 yılında azınlıklarla ilgili 94-665 sayılı yasa kabul edilmiştir. Yasa genel olarak Fransızca'nın kullanımına ilişkin hükümler içermektedir. Yasanın 1. maddesinde Fransızca'nın eğitim ve çalışma hayatı ile kamu hizmetlerinde kullanılan bir dil olduğu vurgulanmıştır⁸⁵⁵.

94-665 Yasa, devlet veya özel okullarda zorunlu eğitim ve öğretim dilinin Fransızca olduğunu hükme bağlamıştır. Dolayısıyla bütün okullarda, öğretim, sınavlar, ödevler ve tezler Fransızca olmalıdır. Ancak bu kuralın bazı istisnaları vardır. Bölgesel dil konuşanların eğitimi, misafir yabancı öğretmenlerin verdikleri

⁸⁵² GUİMEZANES, 2002, s, 293

⁸⁵³ AKGÜL, 2003, s, 62

⁸⁵⁴ GUİMEZANES, 2002, s, 293

⁸⁵⁵ Cem EROĞUL , “Ulusal Dil konusunda Fransa'da Yapılanlar İle Türkiye'de Yapılabilecekler”, Mülkiye Dergisi, c.XXIII, S. 219, Kasım-Aralık 1999, s, 115-118, Resmi Gazete, <http://www.journal-officiel.gouv.fr> (Erişim tarihi: 19.05.2008)

dersler, yabancı vatandaşlara yönelik okullar ile uluslararası eğitim veren kurumlardır⁸⁵⁶.

Yasanın, çalışma hayatıyla ilgili bölümünde; iş ilanlarının, bireysel ve kolektif iş sözleşmelerinin Fransızca olacağı belirtilmiştir. Ancak, yabancı çalışanlara isterse metnin çevirisi verilecektir. Çalışma hayatında Fransızca kullanma zorunluluğu, Fransa'da faaliyet gösteren yabancı şirketler açısından da geçerlidir. Aynı şekilde, alışverişle ilgili bütün mal ve hizmetlerin etiketlenmesi, alınıp satılması ve garanti belgesi düzenlenmesi gibi konularda da Fransızca zorunludur⁸⁵⁷.

Yasa, devlet memurlarının işlemlerinde ve kamunun taraf olduğu bütün işlemlerde Fransızca kullanmasını da zorunlu hale getirmiştir. Devlet memurlarının iç ve dış işlerde düzgün bir Fransızca kullanmaları gerekmektedir. Kamuya açık yerlerde veya kamu taşımacılığında yapılan duyurular Fransızca olmalıdır. Fransa'da kamu desteği ile yapılan yayınların Fransızca olması veya en azından Fransızca bir özetinin olması gerekir⁸⁵⁸.

Fransız hükümeti, 9 Mayıs 2008 tarihinde yaptığı açıklamada bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartını bir kez daha anayasada yer alan temel ilkelerden olan yasa önünde eşitlik ve Fransız halkının bölünmezliğine aykırı olduğu gerekçesiyle onaylamaya niyeti olmadığı açıklamıştır⁸⁵⁹.

⁸⁵⁶ EROĞUL, 1999, s, 116

⁸⁵⁷ AKGÜL, 2003, s, 63

⁸⁵⁸ EROĞUL, 1999, s, 117

⁸⁵⁹ http://www.eurolang.net/index.php?option=com_content&task=view&id=3054&Itemid=1&lang=en
(Erişim tarihi: 18.05.2008)

11.2. Yunanistan ve Azınlıklar

Avrupa Birliği üyesi ve Balkan ülkesi olan Yunanistan etnik, dilsel ve dinsel azınlıklar açısından oldukça renkli bir görünüme sahiptir. Türkler, Romanlar, Bulgarlar ve Pomaklar, Arnavutlar, Slav-Ortodoks Makedonlar, Latin kökenli Vlahlar, Ermeniler ve Yahudiler ülkede yaşayan azınlıklara örnek olarak verilebilir. Bu azınlıklardan bazıları aynı etnik kökene sahip olduğu halde dinsel açıdan farklıdır. Bu azınlık gruplarından sadece Batı Trakya Türklerinin hakları Lozan Barış Antlaşmasında düzenlenmiş olup, diğer azınlık grupların hakları ise; uluslararası belgelerdeki hükümler çerçevesinde korunacaktır. Ancak, azınlıkları inkar üzerine politika kuran Yunanistan açısından bu düzenlemelerin çok da bir değerinin olmadığı söylenebilir.

Yunanistan Anayasasında azınlıklara ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır⁸⁶⁰. Yunanistan'da azınlıklar, ülkenin birlik ve bütünlüğünü bozabilecek tehlikeli unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Örneğin Anayasasının 4. maddesinde, sadece Yunanlıların devlet işlerinde çalışabileceği, aksi bir uygulama için özel kanunun gerektiği hükme bağlanmıştır⁸⁶¹. Yunanistan genel olarak ülkede yaşayan, Makedon, Türk, Arnavut ve Roman azınlığı inkâr etmektedir. BM bünyesinde faaliyette bulunan Ekonomi, Sosyal ve Kültür komitesi, hazırladığı raporlarda⁸⁶², Yunanistan'ı pek çok defa azınlıklara karşı ayrımcılık yapmakla suçlamıştır. Özellikle Roman azınlığa sağlık, eğitim, yerleşim alanında yapılan ayrımcılık vurgulanmaktadır. Anayasanın 4. maddesinde; "Bütün yurttaşlar yasa önünde eşittir" yerine "Bütün Yunanlar yasa önünde eşittir" ifadesi bulunmaktadır. Bu ifade yalnız azınlık haklarına değil, vatandaş haklarına bile ilginç bir yaklaşım olduğunu göstermektedir⁸⁶³.

Yunanistan; azınlıkların hakları konusunda, 19.yüzyıl sistemi açısından ilginç bir örnektir. Yunanistan, gerek bağımsızlığını elde etmesi, gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine gelişmesi sürecinde her yeni toprak elde etmesinde genişlemesini Batılı ülkelere onaylatmıştır. Bu süreçte, zamanının büyük devletleriyle

⁸⁶⁰ Metin için bkz. <http://www.hri.org/MFA/syntax/agma/> (Erişim tarihi: 19.05.2008)

⁸⁶¹ <http://www.hri.org/MFA/syntax/agma/artcl25.html#A4> (Erişim tarihi: 20.05.2008)

⁸⁶² <http://www.devmdansen.org/belge/ekosok/index.html> (Erişim tarihi: 20.05.2008)

⁸⁶³ MUSTAFAİ, 2006, s. 87; Kadir CANATAN "Avrupa Birliğinde Azınlı Hakları ve Azınlık Haklarına Yönelik İhlaller" www.anafilya.net/y1_04/azinlik.htm (Erişim tarihi: 19.05.2008)
<http://www.hri.org/MFA/syntax/agma/artcl25.html#A4> (Erişim tarihi: 21.05.2008)

anlaşmalar yapmış ve bu anlaşmalar sonucu yeni kazandığı yerler üzerindeki azınlıklara bazı haklar tanımak zorunda kalmıştır⁸⁶⁴.

Yunanistan tarihi azınlıklara yapılan baskılarla doludur. 1944 yılında, Yunanistan'ın Güney Epir bölgesinde yaşayan yirmibeşbin dolayında Müslüman Arnavut'u, Almanlarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle Arnavutluk'a sürmüştür. Aynı şekilde Yunan hükümetleri, yıllardır ayrı bir Makedon halkın ülkesinde yaşadığını kabul etmemektedir. 1991 yılında Makedonya Cumhuriyeti'nin Yugoslavya'dan ayrılması Yunanistan'da şok etkisi yapmıştır.

Yunanistan AB'ye girdikten sonra bile azınlıklara ilişkin uyguladığı politika daha önceki askeri yönetim zamanında uygulamalardan farklı olmamıştır. 1985 yılında çıkarılan ve 1940'da iç savaş sırasında ülkeyi terk eden eski komünistlere af getiren yasa, ırkçı bir şekilde hazırlanmış ve Makedonlara ülkeye dönüş hakkı tanımamıştır. Batı Trakya Türklerine uygulanan baskıcı ve ayrımcı politikalarda aynı şekilde devam etmiştir. Türk adını taşıyan kuruluşların kapatılması, Türk azınlığın kendi içinde seçtiği müftülere bu hakkı kullanmalarını engellemek için çeşitli yollara başvurmuştur⁸⁶⁵. Yine vatandaşlık yasasının 19. maddesini kullanarak binlerce Batı Trakya Türkünü vatandaşlıktan çıkarmıştır⁸⁶⁶. Yunanistan bu uygulamaları AB'nin gerek kurucu felsefesine gerekse insan haklarına ilişkin temel belgelerine aykırıdır⁸⁶⁷.

Yunanistan'ın azınlıklar konusundaki olumsuz tutumunun önemli sebeplerinden birisi; ülkede yaşayan azınlıkların, Yunanistan'la problemleri olan akraba devletlerinin bulunmasıdır. Yunanistan'ın Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan ve Türkiye ile bazı sorunları vardır. Bu nedenle Yunanistan azınlık haklarını güvenlik sorunu olarak görmekte ve ülkenin toprak bütünlüğü açısından tehdit unsuru olarak değerlendirmektedir⁸⁶⁸.

1990'lı yıllardan itibaren, Yunanistan'ın geleneksel azınlık politikasında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Yunanistan, AB üyesi olmasının verdiği güven duygusu ve genel demokratikleşme hareketleri çerçevesinde azınlıklarla ilgili

⁸⁶⁴ Hakan Baş, Unutulan Batı Trakya Türkleri, Umay Yayınları, İzmir 2005, s, 62.

⁸⁶⁵ BAŞ, 2005, s, 63

⁸⁶⁶ Baskın Oran, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik -Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", A.Ü.S.B.F. Dergisi, C.48, No.1-4, Ocak-Aralık Ankara, 1998, s.109-120.

⁸⁶⁷ Örneğin, AB'nin önemli belgelerinden birisi olan Paris Şartında; etnik kimliklerin tanınması ve azınlıkların korunması karara bağlanmıştır. Yunanistan'ın azınlık politikası, ülkesinde yaşayan azınlıkları tanımak bir yana onları tamamen inkar üzerine kurulmuştur.

<http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html> (Erişim tarihi: 21.05.2008)

⁸⁶⁸ KURUBAŞ, 2006, s, 294

asimilasyon ve inkar politikasını bir derece yumuşatmıştır⁸⁶⁹. Özellikle Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulması sırasında Yunanistan AB içinde yalnız kalmış ve azınlıklara uyguladığı katı politikalar yüzünden ciddi eleştiriler almıştır. Yunanistan, bu nedenle uluslararası alanda yumuşak karnı olan azınlık politikalarını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Yunanistan azınlıklara yönelik politikasını biraz yumuşatarak göze batmayacak düzeye getirmiştir. Ancak bu uygulamalar Yunanistan'ın politikalarında köklü değişiklikler yaptığı anlamına gelmemektedir⁸⁷⁰.

11.2.1. Yunanistan'daki Etnik Gruplar

11.2.1.1. Batı Trakya Müslümanları

Batı Trakya idari olarak, Dedeağaç, Gümülcine ve İskeçe olmak üzere üç bölümden oluşur. Burada yaşayan Müslümanlara, Lozan Antlaşması çerçevesinde hukuken bazı haklar tanınmış ve topluluk koruma altına alınmıştır. Genelde, Batı Trakya denildiğinde bölgenin dinsel kimliği ve Türklüğü akla gelmektedir. Ancak bu bölgede Türkler dışında Pomaklar ve Romanlar da yaşamaktadır. Fakat Müslüman olan Pomak ve Roman gruplar, haklarını daha iyi savunabilmek amacıyla, kendilerini büyük ölçüde Türklerle özdeşleştirdikleri ve Türk kimliği içinde gönüllü olarak asimile oldukları için Batı Trakya Müslümanları denildiğinde akla hemen Türkler gelir. Yunanistan, kendini Türk olarak tanımlayan nüfusun % 65-75'ini Türklerin, %15-25'ini Pomakların, %5-10'unu da Romanların oluşturduğunu ileri sürmektedir⁸⁷¹.

Yunanistan'daki önemli azınlık gruplarından birisi olan Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığının nüfusunun 150.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Lozan antlaşması belgelerinde, 1923 yılında 129.120 olan Batı Trakya Türk nüfusu bölge nüfusunun % 68'ini teşkil ederken, bugün 150.000 nüfusla bölge nüfusunun ancak % 35'ini oluşturmaktadır. Lozan Antlaşması'nın imzalandığı tarihte ve Lozan Konferansı belgelerine göre toprak mülkiyetinin % 84'üne sahip olan Türk azınlığın bugün sahip olduğu toprak oranı ise % 20'dir⁸⁷². Batı Trakya Müslümanları, Yunanistan'da yaşayan ve azınlık statüsüne sahip tek topluluktur. 1923 tarihli Lozan antlaşması çerçevesinde Yunanistan, Batı Trakya'daki Müslümanlara azınlık statüsü

⁸⁶⁹ KURUBAŞ, 2006, s, 295

⁸⁷⁰ BAŞ, 2005, s, 63

⁸⁷¹ KURUBAŞ, 2006, s, 295

⁸⁷² Ethnologue Database, http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=GR (Erişim tarihi: 22.05.2008)

tanımış ve bu topluluğun haklarını koruma taahhüt etmiştir. Ancak uygulamada bu taahhütleri yerine getirmekten kaçınmıştır.

Yunanistan'ın, Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı'nı tamamen asimile etmek veya göç etmelerini sağlamak için uyguladığı politikalar şunlardır⁸⁷³.

- Azınlığı çeşitli sınıflandırmalara tabi tutmaktadır. Örneğin, azınlık grupların Türk, Pomak ve Çingenelerden meydana geldiğini dolayısıyla homojen olmadığını ileri sürerek azınlığın bölünmesini sağlamaya çalışmaktadır.
- Azınlıkların sadece dini kimliğini öne çıkarmakta etnik kimliğini yok sayarak, Türkiye ile bağlarının zayıflatmaya çalışmaktadır.
- Azınlığın ekonomik açıdan gelişmesini engellemek için göçü özendirmekte ve teşvik etmektedir.

Yunanistanın azınlıklara yönelik uyguladığı asimile politikalarda kullanılan araçlar ise şunlardır⁸⁷⁴:

- 1955 yılında yürürlüğe giren ve 11 Haziran 1998 günü yürürlükten kaldırılan Vatandaşlık Kanunu'nun 19. maddesidir⁸⁷⁵. Bu madde, sistematik olarak Türk azınlık nüfusunun belirli bir düzeyde tutulması için kullanılmıştır. Bu yasayla 60.000 civarında Batı Trakyalı Türk'ün vatandaşlığına son verilmiştir.
- Azınlığın asimile edilmesini kolaylaştırmak amacıyla yasak bölge uygulaması
- Gayri menkul edinmeyi denetleyerek azınlığın güçlenmesini önlemek, kamulaştırmalar yoluyla azınlığı topraksızlaştırmak başka bir politik araçtır.

Batı Trakya Müslümanları, Yunanistan'dan ayrılma hedefi olmadığı halde yıllarca Yunan hükümetlerinin asimilasyon politikalarına hedef olmuş ve baskı altında yaşamışlardır. Bu azınlık grubu; etnik kimliklerinin tanınması bir yana temel hak ve hürriyetlerinden bile mahrum bırakılmışlardır. Yunanistan bu azınlığa karşı sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuksal hak mahrumiyeti politikası izlemiş, Türkiye'ye veya başka yerlere göçe zorlamış, göç etmeyenleri ise asimile etmeye yönelik işlemler yapmıştır. Yunanistan'ın Türk azınlığa karşı bu davranışlarının sebebi ise, bu topluluğu, Türk yayılmacılığının ileri karakolu olarak değerlendirmesidir.

⁸⁷³ http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1360 (Erişim tarihi: 22.05.2008)

⁸⁷⁴ Yunanistan Azınlık Raporu 2, http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1360 (Erişim tarihi: 22.05.2008)

⁸⁷⁵ "Yunan olmayan kökenden bir kişi geri dönme niyeti olmaksızın Yunanistan'dan ayrılırsa, bu kişinin Yunan vatandaşlığını yitirdiğine hükmedilebilir. Bu hüküm, yurtdışında doğmuş ve oturmakta olan Yunan olmayan etnik kökenli kişilere de uygulanır. Ana-babasından ikisi birden veya hayatta olanı vatandaşlığını yitirmiş olan reşit olmayan çocuklardan yurt dışında yaşayanlar da vatandaşlığını yitirmiş olarak ilan edilebilir. Vatandaşlık Konseyinin aynı yönde alacağı karara dayanarak bu konuda İçişleri Bakanı hüküm verir."

Türkiye'nin azınlık konusunda göstermiş olduğu en küçük ilgi dahi olumsuz değerlendirilmekte ve Yunanistan'ın iç işlerine müdahale ve Türk yayılmacılığının uzun vadeli hedefi olarak görülmektedir⁸⁷⁶.

Yunanistan belli dönemlerde uyguladığı yasak bölge uygulaması azınlıklara yönelik diğer bir politikadır. Batı Trakya'yı Bulgaristan sınırına paralel şekilde doğu-batı yönünde geçen bir hattın kuzeyinde kalan, 20-30 km. genişliğinde ve yaklaşık bölgenin üçte birini kapsayan ve içinde münhasıran soydaşlarımızın yaşadıkları yer soğuk savaş döneminde askeri yasak bölge ilan edilmiştir. 1995 yılında Dönemin Milli Savunma Bakanı Batı Trakya'yı ziyareti sırasında askeri yasak bölgenin kaldırılacağını açıklamıştır. Askeri kontrol noktalarının ve bölge dışında yaşayan Yunan vatandaşlarının bölgeye giriş-çıkışları için izin alınması koşulunun kaldırılmış olmasına rağmen bakanın bu beyanını gerçekleşmesi için yasal düzenleme yapılmamıştır⁸⁷⁷. Halen yasak bölgeyi ziyaret etmek isteyen yabancı uyrukluların yerel güvenlik makamlarından izin almaları gerekmektedir. Komünist sızmaları önlemek için kurulan bölge bugün azınlığın bir bölümünü diğerinden ve dış dünyadan soyutlamak için uygulanmaktadır.

Yunanistan'daki azınlıkların durumu Türk-Yunan ilişkilerinin durumuna göre değişmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin iyi olduğu zamanlarda azınlıkların durumda bir sorun yokken, ilişkilerin sorunlu olduğu zamanlarda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Burada hareketle azınlık sorununun Türk-Yunan ilişkileri açısından politik bir araç olarak kullanıldığını söylenebilir.

Pomaklar, Yunanistan'da bulunan Müslüman azınlık gruplarından birisi olup sayıları 40 bin civarındadır. Pomaklar, Batı Trakya'nın üç ilinde, çoğunlukla Bulgaristan sınırı yakınlarındaki köyler ile İskeçe ve Gümülcine'de, Dedeağaç'da az miktarda da Dimetoka'da yaşamaktadırlar. Bu yerler, Yunan hükümetinin "yasak bölge" haline getirdiği alanlardandır⁸⁷⁸. Yunanistan'a göre; Pomakça, Slav dilidir ve Bulgarca'nın bir lehçesi olarak da değerlendirilmektedir. Pomakların hukuki statüsü Lozan Anlaşmasına göre belirlenmiştir. Lozan antlaşmasında azınlık kıstası din

⁸⁷⁶ KURUBAŞ, 2006, s, 26

⁸⁷⁷ Yunanistan Azınlık Raporu 2, http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1360 (Erişim tarihi: 22.05.2008)

⁸⁷⁸ Yunanistan Azınlık Raporu 2, http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1360 (Erişim tarihi: 22.05.2008)

kabul edildiğinden, Pomakça konuşanlar Türklerle birlikte resmi olarak azınlık statüsündedirler⁸⁷⁹.

Pomaklara bazı dinsel haklar tanınmış olmakla birlikte etnik açıdan aynı şeyi söylemek zordur⁸⁸⁰. Pomak dilinin kamuda kullanılması yasaktır. Medya alanında sınırlı bir uygulama vardır. Örneğin Grek alfabesiyle çıkarılan Pomakça aylık bir gazete bulunmaktadır. Ülkede yaşayan Pomak çocuklar Müslüman Türk okullarına devam etme imkanı bulunmaktadır. Bu eğitim, Pomakları Türk kültürüne yaklaştırmıştır. Buradan hareketle Pomakların Türkler içinde asimile olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun ortaya çıkmasında Yunanistan'ın uyguladığı politikalar etkili olmuştur. Yunanistan'ın 1951'de Pomakları Bulgarlardan uzaklaştırabilmek amacıyla Türkçe eğitim almaya teşvik etmiştir. Pomakça'da %60 oranında Türkçe kelime bulunmaktadır. Sonuçta Pomaklar, azınlık içinde azınlık olmaksızın kendilerini Türklerle özdeşleştirerek haklarını savunma yolunu tercih etmişlerdir⁸⁸¹.

II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, ülkemizde yapılan inkılaplar Pomak aydınlar üzerinde de etkili olmuş ve "Pomakça'yı bırak Türkçe konuş" kampanyaları ile Türkiye Türkçe'sinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Öte yandan, Yunanistan'ın azınlıklara karşı uyguladığı düşmanca ve ayrımcı politikalarından dolayı çektikleri acılar Pomakların Türklerle kaynaşma sürecinin hızlanmasında etkili olmuştur.

Yunanistan'da Türkçe konuşan gruplardan birisi de Grek alfabesi ile Türkçe yazan, Karamanlılar'dır. Karamanlılar 11. Yüzyıldan itibaren Bizans İmparatorluğu tarafından Hristiyanlaştırıldıktan sonra askeri amaçla Toros dağlarının iç kesimlerine yerleştirilmiştir. Çoğunluğunu Peçenek ve Uzlar olmak üzere diğer Hristiyan Türk kitlelerinin oluşturduğu Karamanlılar, Anadolu başta olmak üzere Balkanları da içine alan çok geniş bir coğrafyada kendilerine has bir alfabe ve buna dayalı bir yazı çeşidi geliştirmişlerdir. "Karamanlıca" adı verilen bu yazıda Grek alfabesi kullanılmaktadır⁸⁸².

Yunanistan'da Türkçe konuşan diğer bir grup "Gagauzlar"dır. Yunanistan'da toplam 6 Gagauz köyü bulunmaktadır. Gagauzlar, Dedeoğlu çevresinde yaşayan ve Türkçe konuşan, Ortodoks Hristiyan'dırlar. Birçok ülkede dağınık olarak yaşayan ve

⁸⁷⁹ KURUBAŞ, 2006, s.298.

⁸⁸⁰ <http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/pomaks.html> (Erişim tarihi: 22.05.2008)

⁸⁸¹ KURUBAŞ, 2006, s. 299

⁸⁸² Yunanistan Azınlık Raporu 2, http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1360 (Erişim tarihi: 22.05.2008)

toplam nüfusları 300.000'e yakın olan Gagauzlar'ın konuştuğu Türkçe, Azeri Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile birlikte Türkçe'nin "Oğuz Grubu"nu oluşturmaktadır⁸⁸³.

11.2.1.2. Makedonlar

Makedonlar Yunanistan'daki başka bir azınlık grubudur. Bunlar, Kuzey Yunanistan'da, Pindus dağları, Rodop dağları ve Ege denizi ile çevrili olan bölgede yaşamakta, kendilerini Makedon kökenli olarak tanımlamakta ve diğer Yunan vatandaşlarından farklı bir etnik kökene sahip olduklarını, bu nedenle bir azınlık teşkil ettiklerini ileri sürmektedirler. Bu topluluğun nüfusunun 270.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yunan hükümeti "Makedon" sözcüğünü Kuzey Yunanistan'da yaşayan bütün Yunan vatandaşlarını tanımlayan coğrafi bir alan olarak görmekte, Yunanistan'daki Makedonların bir azınlık grubu olduğuna ilişkin iddiaları reddetmekte ve bu azınlık grubunu "Slav-Yunanlar" veya "çift dilliler" olarak tanımlamaktadır. Etnik Makedonlar ise, "Makedon" sözcüğünü, Makedonca konuşan Yunan veya ataları Makedonca konuşan ve Yunan çoğunluktan farklı bir kültür ve adetleri olan Slav kökenli kişileri ifade etmek için kullanmaktadırlar. Bölgeyi incelemiş olan antropologlara göre, etnik Makedon kimliği en az XIX. yüzyıldan bu yana bölgede yaşamaktadır⁸⁸⁴.

Makedonlar, Metaksasın görev yaptığı dönemde (1936-1941) ciddi asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Bu dönemde Makedonca konuşma yasağını ihlal edenler çok ilginç cezalar verilmiştir. Örneğin telaffuz ettikleri her Makedonca kelime karşılığında dillerinden parça kesilmiş veya iğneyle delinmiştir. Yine Makedonları sembolize eden her türlü şarkı, dans ve benzeri etkinlikler yasaklanmıştır. Ekim 1936 yılında çıkarılan bir yasayla "Devletin Güvenliğine Karşı İşlenen Suçlar" arasına Makedonca konuşmak, şarkı söylemek ve Makedon kimliğini vurgulamak eylemleri de eklenmiştir. Ancak bu uygulamalar tam tersi sonuç doğurmuş ve Makedonlardaki kimlik şuurunu artırmıştır. Eylül 1938'de çıkartılan başka bir düzenleme ile Makedon okulları tamamen yasaklanmış, yetişkin Makedonlar ise akşam okullarına zorla götürülerek Yunanca öğretilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalara karşı çıkanlara ise ağır cezalar verilmiştir. Hatta Makedonca

⁸⁸³ <http://www.greekhelsinki.gr> (Erişim tarihi: 23.05.2008)

⁸⁸⁴ Yunanistan Azınlık Raporu 2, http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1360 (Erişim tarihi: 22.05.2008)

konuştukları tespit edilen 5000 civarında azınlık mensubu cezaevlerine konmuş veya sürgün kamplarına gönderilmiştir⁸⁸⁵.

İkinci Dünya Savaşını ve onu izleyen iç savaş yıllarında Makedonlar nisbi olarak rahatlamışlardır. Örneğin, sınırlı da olsa kendi dillerini kullanma hakları mevcuttur. Ancak, iç savaşı (1946-49) takip eden yıllarda, devlete sadakatsizlikle suçlanarak bazı yaptırımlara maruz kalmışlardır. Resmi işlerde kendi dillerini kullanmaları yasaklanmış, etnik kimliklerini inkara zorlanmışlar ve azınlık olarak varlıkları reddedilmiştir. Bu tutum değişikliğinin en önemli sebebi Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki ilişkilerdir. Yugoslavya kendi Slavlarını Makedon olarak nitelendiriyordu. Makedonların tarihsel olarak bu bölgeye Yunanlılardan önce gelmeleri bir rahatsızlık nedeniydi. Ayrıca, Yugoslav Makedonya'sının toprak iddiasında bulunabilme ihtimali Yunanistan'ın endişelerini arttırtıyordu. Bu nedenle sonraki yıllarda Makedonlara yönelik inkar ve asimilasyon politikası artarak devam etmiş ve bu politika, pek çok Makedon'un ülke dışına göç etmesiyle sonuçlanmıştır⁸⁸⁶.

Makedon azınlıklar, 1990 yılında Makedon Kültür Merkezi kurmak için çalışmalara başlamışlardır. Ancak bu teşebbüs, Florina bölge mahkemesinin kararıyla engellenmiştir. Makedonlar iç hukuk yolunu tükettikten sonra dernek kurucuları konuyla ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuştur. 24 Mart 1998'de başlayan dava süreci 10 Haziran 1998'de sonuçlanmıştır. Dava sonunda AİHM, Yunanistan'ı Avrupa Sözleşmesi'nin 11. maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle mahkum etmiştir. Ancak, Yunanistan halen bu merkezin açılmasına müsaade etmemekte ve tutumunda direnmektedir⁸⁸⁷.

1992 yılında Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanmıştır. Bu devlet, Yunanistan'ın konuya ilişkin endişelerini arttırmıştır. Yunanistan, Makedonya'yı bu ad altında tanımayacağını ilan ederek batılı ülkelerden destek aramış ve Makedonya'ya ekonomik ambargo uygulamıştır. Makedonya devleti isminde (Federal Yugoslav Republic Of Macedonia) ve bayrağında değişiklik yapmıştır.

⁸⁸⁵ KURUBAŞ, 2006, s. 300.

⁸⁸⁶ KURUBAŞ, 2006, s. 301.

⁸⁸⁷ Müjde GÖRGÜLÜ, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Azınlıkların Durumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 60

Yunanistan'daki Makedonlar, Yunan-Makedon krizlerinden ciddi şekilde etkilenmişlerdir. Bu kapsamda Yunanistan, Makedon azınlığın düşünce ve ifade hürriyeti, dernek kurma, siyasi örgütlenme gibi temel hak ve hürriyetlerinde baskıcı bir tutum izlemiştir. Örneğin Gökkuşluğu Partisi bu politikalardan fazlasıyla nasibini almıştır. Parti, tabelasında Makedonca ve Yunanca bazı ifadeler bulunduğundan saldırılara uğramış ve parti kurucuları hakkında Yunan Ceza Kanununun 191 ve 192. maddelerindeki; “vatandaşlar arasında düşmanlığı ve düzeni, toplumsal uyumu ve Yunanistan'ın dış ilişkilerini bozacak, zedeleyecek yanlış bilgiler yaymaya ve böyle bir ortam yaratmaya” dair hükümden dolayı dava açılmıştır⁸⁸⁸.

Yunanistan, daha önce ülkeden göç etmiş etnik Makedonların Yunanistan'a dönüşü ve vatandaşlıkla ilgili konularda sürekli sorun çıkarmaktadır. Makedon dilinin eğitim ve kamu hayatında kullanılmasına izin verilmemektedir, ancak, Bulgaristan ve Makedonya Cumhuriyetinden TV ve radyo programları izlenmesi mümkündür. Makedonlar, iki ayda bir iki dilli olarak dergi çıkarabilmektedir⁸⁸⁹.

Uluslararası Af Örgütü'nün vb. sivil oluşumların hazırladıkları raporlarda; Makedonların maruz kaldıkları şiddet ve ayrımcılık dolayısıyla Yunanistan eleştirilmektedir⁸⁹⁰. Yunanistan AB üyesi olduğu halde Makedon azınlığı tanımamakta azınlıkların kendilerini ifade etmelerini engelleyerek asimile etmeye yönelik politikalar uygulamaktadır. Yunanistan azınlıkların korunması için hiçbir önlem almamakta ve azınlıklara yönelik olumsuz eylemlere göz yummaktadır⁸⁹¹.

11.2.1.3. Arnavutlar

Yunanistan'da yaşayan diğer azınlık grubu Arnavutlardır. Bunlar, dinsel ölçüt çerçevesinde ikiye ayrılır. Birincisi; “Müslüman Cameria Arnavutları (Camidesler veya Çamlık Müslümanları) ve “Ortodoks Arvanitesler”dir.

Yunanistan'ın güvenlik adı altında uyguladığı politikalar yüzünden Müslüman Cameria Arnavutları yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Grubun çoğunluğu, Arnavutluk'a göç etmiş, geriye kalanlar ise Yunanistan içinde asimile olmuşlardır. Arvanitesler ise, 1468 yılında Osmanlı devletinden Yunanistan'a göç eden Arnavutlardır. Yunanistan bu topluluğu ortak dini payda olan Ortodoksluğu

⁸⁸⁸ Habil MUSTAFAİ, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, “Balkanlar'da Azınlık Hakları” yayınlanmamış yüksek lisans tezi Ankara, 2006, s, 85

⁸⁸⁹ KURUBAŞ, 2006, s, 302

⁸⁹⁰ IHF 1990-2005, AI 1990-2005 Greece Reports, <http://www.ihf-hr.org/> (Erişim tarihi: 22.05.2008)

⁸⁹¹ MUSTAFAİ, 2006, s, 84

kullanarak asimile etmeye çalışmaktadır. Arvaniteslerin sayısı konusunda kesin ve güvenilir bir rakam bulunmamakla birlikte 1951 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Arnavutça konuşan 22 bin kişinin büyük çoğunluğunun bu topluluktan olduğu düşünülmektedir. Yunanistan kendi topraklarında Arnavut kökenlilerin bulunduğunu kabul etmemekte, Arnavutluk'ta yaşayan 100.000-150.000 civarındaki Çamerya Arnavutunun topraklarına dönmesine izin vermemekte, Yunanistan'daki mal varlıklarını ve vatandaşlıklarını iade etmemekte ve temel hak ve özgürlüklerini kullanmalarını engellemektedir⁸⁹².

11.2.1.4. Ulahlar

Yunanistan'da yaşayan diğer azınlık grubu Ulahlardır. Ulahlar, Latin kökenli bir dili konuşan, Tuna nehrinin güneyinde Teselya ve Epir arasındaki dağlık bölgede ve Yunanistan'da yoğun olarak yaşayan bir topluluktur. Ulah kaynaklarına göre Yunanistan'da yaşayan Ulahların sayısını 600 bindir. Avrupa Milliyetleri Federal Birliği ise sayıyı 300 bin olarak vermektedir. Bu iki sayının da abartılı olabileceği düşünülmekle birlikte, bugün Yunanistan'da hatırı sayılır bir Ulah topluluğun bulunduğu söylenebilir⁸⁹³.

Latin kökenli olan Ulahlar, Romence ile akraba bir lehçe kullanmaktadırlar. Ulahların da ayrı bir etnik kimliğe sahip olduğunu reddeden Yunanistan, bunların Roma İmparatorluğu zamanında Latinleşmiş olan “Helen asıllı Vlaklar” olduğunu iddia etmektedir.

Aromanca konuşan Ulahlar Yunanistanca diğer gruplar da olduğu gibi herhangi bir statüye sahip değildir. Sosyal hayatta, medya veya eğitim alanında topluluğun dilini kullanması mümkün değildir. Grup zaman zaman salt dilini konuştuğun gerekçesiyle baskı politikalarına maruz kalmıştır. Ancak 1980'lerden itibaren Yunanistan, Ulahların Türkler ve Makedonlarla kıyaslayarak devlet için tehdit oluşturmadığı kanaatine ulaşmış ve Ulahların durumunda nispi bir düzelme olmuştur. Örneğin, Ulahlar kültür merkezi kurabilirler, sosyal, kültürel ve sanatsal etkinliklerde bulunabilirler⁸⁹⁴. Ancak bu Yunanistan'ın temel politikalarında değişiklik olduğu anlamına gelmemektedir.

⁸⁹² <http://www.westtrakien.com/batitrakya/sorunlari/haklarininihlali.html> (Erişim tarihi: 22.05.2008)

⁸⁹³ http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1360 (Erişim tarihi: 22.05.2008)

⁸⁹⁴ KURUBAŞ, 2006, s. 302

Yunanistan, topraklarında yaşayan diğer azınlıklarda olduğu gibi Ulahların da etnik kimliğini inkar etmekte, asimilasyon veya zora başvurarak göç ettirme yöntemlerini kullanmakta ve böylece kendisinin homojen bir toplumsal yapıya sahip olduğu tezini güçlendirme çabası içerisindedir⁸⁹⁵.

11.3.Hollanda ve Azınlıklar

Hollanda anayasasında azınlıklarla ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır⁸⁹⁶. Nüfusu yaklaşık 16 milyon olan Hollanda Krallığı, İkinci Dünya Savaşından sonra ülkeye gelen yabancı işgücü ve göçmenler dolayısıyla çok kültürlü bir toplum haline gelmiştir. 2002 yılı rakamlarına göre ülkede 1 milyon 600 bin kadar Batılı olmayan ülkelerden gelmiş yabancı yaşamakta ve yabancılar toplam nüfusun yüzde onunu oluşturmaktadır. Hollanda'nın eski sömürgesi olan Surinam'dan gelenler hariç, Türkler bu ülkede en büyük yabancı grubu oluşturuyor. Merkez İstatistik Bürosu'nun rakamlarına göre 1 Ocak 2003 tarihinde, Hollanda'da toplam 341.400 Türkiye kökenli insan yaşamaktadır. Toplam nüfusa göre Türkler yüzde 5,5 civarındadır⁸⁹⁷. Batı Frizyanlar, Aşağı Sakson dili konuşan Almanlar, Türkler, Faslılar ve Çinliler, Romanlar, Güney Moluklular, Surinamlılar, Antililer, ülkede yaşayan azınlık gruplarıdır⁸⁹⁸.

Hollanda'da dinsel farklılıklar açısından bir çeşitlilik de dikkat çekmektedir. Ülkede; %39 Katolik, %30 Protestan, %21 ateist, %10 oranında Müslüman yaşamaktadır. Toplumda mezhep temelli bir ayrım bulunmaktadır. Katolikler, Protestanlar veya bir kiliseye bağlı olmayan gruplar için ülkenin pek çok yerinde sivil toplum örgütleri kurulmuştur⁸⁹⁹.

Hollanda'da merkezi devletin kurulması ilginç bir şekilde olmuştur. Merkezi bir devlet ve açıkça ifade edilen milli bir kimlik olmaksızın Hollanda tarih sahnesine çıkmıştır. Ülkeyle ilgili kararların alınmasında hükümetten ziyade uluslararası konferanslar etkili olmuştur. Hollanda milleti, sistemli bir millet oluşturma sürecinden geçmeden yavaş ve kararlı milli bütünleşmeyle ortaya çıkmıştır. Milletleşme sürecinde hiçbir grup ya da kurum öncü güç olamamıştır. Milli bütünleşme, ilk önce seçkinlerin uzlaşmasıyla, daha sonra kademeli olarak

⁸⁹⁵ <http://trakya.ihh.org.tr/azinlik/ulahlar.html> (Erişim tarihi: 22.05.2008)

⁸⁹⁶ http://www.servat.unibe.ch/law/icl/nl00000_.html (Erişim tarihi: 24.05.2008)

⁸⁹⁷ CANATAN, 2007, s, 167

⁸⁹⁸ http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=NL (Erişim tarihi: 24.05.2008)

⁸⁹⁹ KURUBAŞ, 2006, s, 282

toplumun diğer kesimlerine yayılarak gerçekleşmiştir. Bu durum, ülkede siyasal iktidarın tek bir merkezde toplanamayacağına ilişkin bir anlayışın oluşmasına, istikrarlı ve çoğulcu bir toplum yapısının ortaya çıkmasına yol açmıştır⁹⁰⁰. Ülkede yaşayan azınlıklar, kendi dillerinde eğitim alma ve özel okullarını açma hakkına sahiptirler. Ayrıca, farklı din ve inanışlara sahip olanların bu inançlarına uygun şekilde okul açabilmeleri mümkündür.

Hollanda'nın azınlıklarla ilgili entegrasyon politikası tarihsel süreçte inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Hollanda, 1983 yılında yayınladığı "Azınlıklar Notası"yla konuya ilişkin resmi görüşlerini kamuoyuna açıklamıştır. Azınlıklar Notası'nda hükümetin azınlıklar politikası, "Hollanda'da yaşayan tüm azınlık gruplarının eşit ve tam gelişme imkânlarının olduğu bir toplumun oluşturulması" olarak açıklanmıştır. Azınlık grupların, başta eğitim ve iş pazarı olmak üzere Hollanda toplumunun bütün temel sektörlerine katılımı hedeflenmiştir. Bu politikanın gerçekleştirebilmesi için bir yandan "devam eden göçün sınırlandırılması", diğer yandan da "azınlıkların topluma entegre olmaları" hususu vurgulanmıştır. 1980'li yıllarda belirlenen bu görüş, günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçen azınlıklar politikalarına temel olmuştur. Her dönemde göçü sınırlandırmak üzere yeni önlemler alınmış, entegrasyonu sağlamak için ise katı kurallar getirilmiştir⁹⁰¹.

Hollanda azınlıkları, eski ve yeni olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu ayrımда etnik veya ulusal köken dikkate alınmamaktadır. Eski azınlıklar, Katolik ve Protestan gruplarla laiklerden oluşmaktadır. Geleneksel azınlıklar, Hollanda toplumunun bel kemiğini oluşturmakta, etnik ve dilsel azınlıkları da içermektedir. Yeni azınlıklar ise, çoğunluğu Akdeniz ülkelerinden ve eski sömürgelerden gelen göçmen işçiler ve mülteci gruplardan oluşmaktadır⁹⁰².

Siyasal zihniyetin oluşumunda etkili olan farklılıklar arası uyum anlayışı, Hollanda'nın yıllarca farklılıkların barış ve huzur içinde yaşayabildiği bir ülke olmasında önemli bir etken olmuştur. Hollanda, uyguladığı "öz kimliğini koruyarak entegrasyon" politikası ile farklılıkların idaresinde asimilasyonu değil entegrasyonu tercih etmiştir. Ayrıca ülkede yaşayan misafir işçiler ve mülteciler de azınlıklar kapsamında değerlendirilmiştir⁹⁰³.

⁹⁰⁰ KURUBAŞ, 2006, s, 283

⁹⁰¹ CANATAN, 2007, s, 167

⁹⁰² KURUBAŞ, 2006, s, 283

⁹⁰³ KURUBAŞ, 2006, s, 283

1990'lı yıllarda Hollanda'da entegrasyon politikası tekrar tartışmaya açılmış⁹⁰⁴ ve “daha fazla bütünleşme”ye yönelik politikaların izlenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bunun anlamı ise “öz kimliği koruyarak entegre” olma formülünün terk edilmesidir. Bu tartışmanın etkisiyle hükümet, entegrasyonu Hollanda'ya gelir gelmez başlayan bir süreç olarak tanımlamış ve ülkeye yeni gelen göçmenlere uyum kurslarını zorunlu hale getirmiştir. Entegrasyon politikası, azınlıklara grup yerine, birey temeline dayanan bir yaklaşımı benimsemiştir. Bununla entegrasyon politikası bireysel sorumluluklara vurgu yapan liberal bir çerçevede yeniden şekillendirilmiştir. Yabancılar sürekli sorumlulukları hatırlatılmış ve azınlık örgütlerine verilen mali yardımlar kesilerek bunların toplumsal rolü zayıflatılmıştır⁹⁰⁵.

Doksanlı yıllar, yabancılar açısından kazanılmış hakların adeta tırpanlandığı yıllar olmuştur. Örneğin, çifte vatandaşlık önce tanınmış ancak, bir kaç yıl uygulandıktan sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Anadilde eğitim, ise en büyük darbeyi almıştır. 1997 yılında “Yaşayan Yabancı Diller Eğitimi” (OALT) yasasıyla anadil eğitimi, eğitimde geri kalmışlık politikası çerçevesinde uygulanan bir imkân olmaktan çıkarılmış ve kültür politikasının bir ögesi durumuna getirilmiştir. Bunun anlamı ise; anadil eğitiminin okul saatleri dışına çıkarılması ve sorumluluğun belediyelere devredilmesi, dolayısıyla anadilde eğitimin itibarının azalmasıdır⁹⁰⁶. 2004 yılında ise anadil eğitimi tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Bu eğitimin kaldırılmasına söz konusu eğitimin bütünleşmenin önünde bir engel olması, öğretmenlerin kalitesizliği ve mali politika gerekçe olarak gösterilmiştir.

İki binli yıllarda Hollanda'da Paul Scheffer adlı sosyalist bir yazarın “Mültikültürel dram” başlığıyla yazdığı bir makaleyle entegrasyon tartışması başlamış ve entegrasyon sürecinde azınlıkların kültürünü bir engel olarak gören bir zihniyet yeniden gündemi işgal etmiştir. İki binli yıllardaki azınlıklara yönelik esas darbe, 11 Eylül rüzgârını arkasına alarak politikaya soyunan aşırı sağcı politikacı olan Pim Fortuyn öldürülmesinin ardından onun mirasını sürdüren LPF (Pim Fortuyn Listesi) ve bununla koalisyon hükümeti oluşturan Hristiyan demokratlar (CDA) ve liberaller (VVD)'den gelmiştir. Bu hükümet döneminde azınlıklara yönelik bazı sert önlemler alınmıştır. Mültecilere yönelik katı bir politika uygulanması, anadil eğitiminin

⁹⁰⁴ Bu tartışmanın başlamasında zamanın liberal parti başkanı olan Bolkestein etkili olmuştur.

⁹⁰⁵ CANATAN, 2007, s, 168

⁹⁰⁶ CANATAN, 2007, s, 169

tümden kaldırılması, azınlık grupların yararlandığı iş projelerinin kaldırılması uygulanan politikalara örnek olarak verilebilir⁹⁰⁷.

Sonuç olarak, Hollanda'nın azınlık politikasını şu şekilde özetleyebiliriz. Hollanda ülkesindeki azınlıkların varlığını inkar etmemekte ancak uluslararası azınlık rejimini de tam olarak kabul etmemektedir. Hukuken tanımadığı azınlıklara, fiilen temel hak ve özgürlükler tanıyarak kimliklerini korumalarına yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşımın sebebi ise, azınlıkların korunmasını ulusal yetki alanına giren bir konu olarak değerlendirmesidir. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi azınlık politikası son yıllarda ülkede yaşayan azınlıklar aleyhine gelişmektedir.

Hollanda, Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamış ve Şart 1 Mart 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Aynı şekilde Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi 1 Şubat 1995'te imzalamış ve Sözleşme Haziran 2005'te yürürlüğe girmiştir.

11.4. İsveç ve Azınlıklar

Nüfusu yaklaşık 9 milyon olan İsveç Krallığı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, sınırlı oranda sürekli göç almış bir ülkedir. Göçmen sayısı, seksenli yıllarda nüfusun yüzde beşine ulaşmıştır. İsveç İstatistik Kurumu'nun 2006 verilerine göre ülkede 1.175.200 etnik veya dilsel açıdan farklı kökenli bir nüfus yaşamaktadır. Bu rakam, genel nüfusun yüzde 13'ünü oluşturmaktadır. Diğer Avrupa ülkelerine kıyaslandığında İsveç'e, altmışlı ve yetmişli yıllarda Akdeniz çevresindeki ülkelerden kaynaklanan kitlesel bir işgücü göçü olmamıştır⁹⁰⁸. İsveç, azınlıklar rejimini kabul eden ve ülkesindeki azınlıklara olumlu bir yaklaşım sergileyen devlettir. İsveç Anayasasının 1. bölümünün 2. maddesi, azınlıkların kültürel gelişiminin teşviki konusunda devlete bazı sorumluluklar yüklenmiştir⁹⁰⁹.

Finliler, Tornedaller, Samiler (Laponlar), Romanlar, Yahudiler, Yugoslavlar, Boşnaklar, İranlılar, Türkler, Iraklılar, Danimarkalılar, Polonyalılar, Norveçliler ve Almanlar ülkede yaşayan azınlık gruplarıdır. Dini açıdan bakıldığında; İsveç kilisesi dışında Yahudiler, Ortodokslar, Müslümanlar, Baptist, Melodist gruplar dikkat çekmektedir⁹¹⁰.

⁹⁰⁷ CANATAN, 2007, s. 169

⁹⁰⁸ CANATAN, 2007, s. 162

⁹⁰⁹ http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended____6309.aspx (Erişim tarihi:26.05.2008)

⁹¹⁰ http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=SE (Erişim tarihi:26.05.2008)

İsveç, kendisini çok kültürlü, çok etnisiteli ve çok dilli bir toplum olarak tanımlamaktadır. İsveç, azınlıklar politikasının temel ilkelerini 1975 yılında belirlemiştir. Azınlık politikası üç temel ilkeye dayanmaktadır. Birincisi, seçme özgürlüğüdür. Bu ilkeye göre; göçmenler kültürel ve dilsel farklılıkların hangi yönde geliştirileceğine kendileri karar verirler. İkincisi, eşitlikler. Buna göre göçmenler, İsveçliler gibi eşit yaşam standartlarına sahip olmalıdır. Üçüncüsü ise, işbirliğidir. Bu ilke, İsveç toplumu ile göçmen gruplar arasındaki işbirliğini öngörmektedir. Buna göre; göçmenler kendi geleceklerini kurarken siyasal karar süreçlerine katılabilmeli, İsveç toplumu ile karşılıklı anlayış ve dayanışma içerisinde yaşayabilmelidir⁹¹¹.

Son yıllarda İsveç, azınlık politikasının temel ilkelerinde bazı değişiklikler yapmıştır. Eşitlik ilkesi, eşit haklar ve yükümlülükler şeklinde, seçme özgürlüğü farklılıklara dayalı toplumsal birlik; işbirliği ise karşılıklı saygı temelinde toplumsal gelişme olarak tanımlanmıştır.

İsveç'in entegrasyon politikası, ülkede yaşayan etnik, dinsel gruplar, dilsel gruplar, göçmenler için eşit haklar, yükümlülükler ve fırsatlar ile etnik ve dinsel ayrımcılık, yabancı düşmanlığı ve ırkçılıkla mücadeleleri içermektedir⁹¹².

İsveç, 1976 yılında Ev Dili Reformu yapmıştır. Bu reform, göçmen çocukların ikinci dil olarak İsveç eğitimine katılmalarını zorunlu kılmaktadır. Ancak, isterlerse kendi dillerinde eğitim hakkı da yasal güvence altına alınmıştır. Anadil Eğitimi'nin amacı, sözel ve yazılı olarak çocuklara iki dilliliğin kazandırılması ve iki yönlü kültürel kimliğin geliştirilmesidir. İsveç, bu yaklaşımıyla, kültür politikası ve iki dilli eğitim açısından kıta Avrupa'sından farklı bir yapı göstermektedir. Eğitim sistemi, evde konuşulan dili eğitimde de geçerli dil olarak kabul etmekte ve en az 5 kişilik bir grup olduğunda anadil eğitimi vermeyi belediyelere bir yükümlülük olarak getirmektedir. Anadilde eğitime ihtiyaç olup olmadığını belirlemek için okullar her eğitim yılının başında ihtiyaç yoklaması yapmakla yükümlüdürler⁹¹³.

İsveççe, yasayla resmi dil olarak belirlenmemiştir. Azınlıkların kendi dillerini kullanmaları konusunda herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. İsveç'te, 32 dil grubuna yönelik olarak anadil eğitimi organize edilmektedir. Anadil eğitimi, dokuz yıllık zorunlu eğitim sürecinde en fazla yedi yıl anadilde eğitim mümkündür. Bu eğitimin düzenlenmesinde velilerin talepleri etkili olmaktadır. İsveç, Avrupa

⁹¹¹ CANATAN, 2007, s, 163

⁹¹² <http://www.sweden.gov.se/sb/d/2188/a/19443;jsessionid=aw6iNePt7pm>, (Erişim tarihi:26.05.2008)

⁹¹³ CANATAN, 2007, s, 164

Konseynce hazırlanan Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartını imzalayarak 2000 yılından itibaren uygulamaya koymuştur⁹¹⁴.

İsveç ocak 2000 yılından itibaren dinsel alanda bir düzenleme yaparak kiliseyi devletten ayırmıştır. Devlet, dinsel gruplar arasında eşitliği sağlama konusunda çalışmalar yapmaktadır. Ülkede dinsel gruplar yasalar çerçevesinde faaliyette bulunmakta ve devletten mali yardım almaktadır.

İsveç, 1999 yılında çıkardığı “İsveç’te Ulusal Azınlıklar Yasası” ile azınlık haklarına yasal bir çerçeve sağlamış, daha sonra imzaladığı azınlıklarla ilgili sözleşmelerle etnik, dilsel veya dinsel açıdan toplumun çoğunluğundan farklı olan gruplara azınlık statüsü vermiştir. Bu tarihi kararla, ulusal azınlıkların ulusal demokratik haklarının kabul edildiği, dillerini ve kültürlerini geliştirmek için koşulların olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, bir özeleştirici yapılarak, geçmişte uygulanan İsveç azınlık politikasının doğru olmadığı yetkililerce yazılı olarak dile getirilmiş ve asimilasyoncu politikanın son bulduğunu ilan edilmiştir. Hükümet, bütün ulusal grupların kendi dillerini ve kültürlerini korumalarının ve geliştirmelerinin önemine dikkat çekmiş ve azınlıkların kendi ulusal kimliklerine sahip çıkmaları için yasal koşulları sağlamıştır⁹¹⁵. Örneğin, azınlık dillerinde TV, radyo, gazete yayını, dini ibadetlerin ve kültürel etkinliklerin desteklenmesi ve geliştirilmesi desteklenmektedir.

Halihazırda İsveç’te yasal olarak tanınmış beş azınlık grup bulunmaktadır. Samiler (Laponlar), İsveç Finleri, Tornedal Fince, Romer (Romlar), ve Yahudilerdir. İsveç Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyle ilgili sunduğu raporda azınlık grubunu belirlerken kullanılan ölçütleri şu şekilde saymıştır. Sayı, farklılık, özbilinç, uzun süredir İsveç’te yaşıyor olmadır. Vatandaş olma şartı, aramaması azınlıkların lehine olan bir uygulamadır. Yine Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartıyla ilgili açıklamasında ise; Sami, Fince ve Tornedal Fince dillerini azınlık ve bölgesel dil, Roman ve Yiddish dillerini de belirli bir bölgede konuşulmayan azınlık dilleri olarak kabul ettiğini açıklamıştır⁹¹⁶.

Ülkede yaşayan azınlıklar bir azınlık gruba dahil olup olmama konusundaki kararı kendileri verecekler ve tercihleri ne olursa olsun bu durum bir dezavantaj

⁹¹⁴ <http://www.serwext.com/niviskar.php?idx=330> (Erişim tarihi:26.05.2008)

⁹¹⁵ <http://www.serwext.com/niviskar.php?idx=330> (Erişim tarihi:27.05.2008)

⁹¹⁶ KURUBAŞ, 2006, s. 259

teşkil etmeyecektir. Anayasa ve yasalar önünde herkes eşittir ve farklı etnik, dinsel veya dinsel farklılık nedeniyle ayrımcılık yapılamaz⁹¹⁷.

1999 tarihli “Etnik Ayrımcılığa Karşı Ombudsman Yasası”, 2001 tarihli “Yüksek Eğitimde Öğrencilere Eşitlik Yasası” ile azınlıklara yönelik ayrımcılık içermeyen politikalar teşvik edilmiştir. Azınlıkların kültürel kimliklerinin korunması ve azınlık grupları arasında diyalog kurulması amacıyla, bazı kurumlar oluşturulmuştur. Sami Paramentosu, Azınlık Politikaları Çalışma Grubu, Roma çalışma Grubu, Yeri Halklar Delegasyonu, Etnik Eşitlik ve Entegrasyon Konseyi, Yaşam Tarihi Forumu, Hoşgörüsüzlüğe Karşı Stockholm Uluslararası Forumu, Ulusal Entegrasyon Bürosu, Etnik Ayrımcılığa Karşı Ombudsman bu kurumlara örnek olarak verilebilir⁹¹⁸. Bu kurumlar, azınlıkların sosyal, ekonomik ve siyasal hayata katılmalarında önemli rol oynamaktadır.

İsveç’in azınlık politikasını şöyle özetleyebiliriz. İsveç, Çerçeve Sözleşme hükümleri çerçevesinde azınlık politikası izlemektedir. Ülkede yaşayan azınlıklara geniş kültürel haklar tanınmaktadır. Çok kültürlü toplum yapısı, devlet makamları tarafından da benimsenmektedir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi hazırladığı raporlarda İsveç’in azınlık politikasını olumlu değerlendirmektedir. Ancak özellikle A.B.D’ deki 11 eylül olayından sonra dünyayla paralel bir şekilde başta Müslümanlar olmak üzere ülkede yaşayan yabancılara karşı olumsuz eylemler artmaktadır.

⁹¹⁷ http://www.riksdagen.se/templates/R_Page_6357.aspx (Erişim tarihi:27.05.2008)

⁹¹⁸ KURUBAŞ, 2006, s, 260

11.5. Belçika ve Azınlıklar

Belçika, birçok yabancı ülkenin egemenliği altında yaşadıkdan sonra Avrupa'nın büyük devletleri tarafından, 1830 yılında, suni bir devlet ve tampon bölge oluşturmak amacıyla kurulmuş ve 1989 yılına kadar üniter devlet olarak kalmıştır. Bu tarihten sonra federal bir devlet yapısı ortaya çıkmıştır. Ülke, Hollandaca konuşan Flamanların bulunduğu Flandr bölgesi ile Fransızca konuşan Valonların bulunduğu Valonya'dan ve ayrı bölgesel yapı oluşturan Brüksel olmak üzere üç bölgeden oluşmaktadır⁹¹⁹. Yaklaşık 10.5 milyon nüfusa sahip Belçika Krallığında farklı topluluklar yaşamaktadır. Flamanlar, Fransızlar, Almanlar, Lüksemburglular, Valonlar, Romanlar ülkede yaşayan topluluklara örnek olarak verilebilir⁹²⁰. Belçika Anayasası dört dil bölgesi ve üç topluluktan bahsetmektedir. Belçika'da azınlık sorunları genellikle iki, hatta çok dillilik ve buna bağlı olarak kamusal alanın paylaşılmasından kaynaklanmaktadır⁹²¹. Belçika'nın siyasal sisteminde, sendikalar, yardımlaşma dernekleri, gençlik ve kadın kuruluşları başta olmak üzere sivil toplum örgütleri önemli bir rol oynamaktadır. Siyasi partilerin örgütlenmesinde dil unsuru dikkati çekmektedir. Ekonomik sorunlar, topluluklar arası gerilimi etkileyen önemli bir konudur.

Belçika sisteminde gruplar arası gerilimlerin ciddi boyutlara ulaşmasını engelleyen bazı faktörler vardır. Birincisi; Belçika devlet milliyetçiliğinin siyasal içerikten yoksun olması ve şiddet unsuru içermemesidir. İkincisi; ülkeyi yöneten koalisyon hükümetlerinin menfaati genellikle grupsal gerilimlerin minimize edilmesini gerektirmektedir. Burada, tüm Belçikalıların birliğini savunan barışçıl bir siyasal ifade kullanılmaktadır. Yine vatandaşlar arasındaki uyumlu ilişkinin simgesi olarak kabul edilen krallık söyleminde ise, federasyonun bölmek değil, birleştirmek olduğu vurgusunun altı çizilmektedir. Üçüncü unsur; 1970'lerden sonra uygulamaya konulan reformlardır. Bunlar, hem gruplar arası sorunları azaltmış hem de yeni sorunların doğmasını engellemiştir. Örneğin, önemli konulara ilişkin yasaların özel çoğunluk ilkesine göre kabul edilmesi zorunluluğu, herhangi bir grubun çoğunluk olarak istemediği bir uygulamanın kendilerine zorla kabul ettirilmesi sakıncasını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, azınlık gruplara tanınan fazla temsil ilkesi, ile 1985'ten bu uygulanan hakemlik mahkemesi gruplar arası barışın temin edilmesinde önemli bir

⁹¹⁹ <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=21433&l=1> (Erişim tarihi:29.05.2008)

⁹²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=BE (Erişim tarihi:29.05.2008)

⁹²¹ ÜSTEL, 1999, s, 23

rol oynamaktadır⁹²².

Belçika, kendine özgü bir anlayış (consociationalism) çerçevesinde farklı dilleri konuşan toplumların bulundukları topraklara tam özerklik statüsü tanıyarak üç toplumlu dört bölgesi bir devlet yönetimini benimsemiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde aslında Belçika'daki temel probleminin azınlık çoğunluk ilişkisinden ziyade birlikte yaşama sorunu olduğu ileri sürülebilir. Çünkü, Belçika kimliği, Valon, Flaman ve Almanların toplamından oluşmaktadır. Bu itibarla, bu durumun azınlık rejimi açısından yorumlanması kanımızca isabetli değildir. Belçika'nın dil ölçütüne göre oluşturulmuş bölgelere dayanan yönetim anlayışı içinde azınlık kavramını tam olarak nereye oturtulabileceği konusunda arayış vardır. Bölge içinde yaşayan azınlıklar, Belçika'nın azınlık rejimine katılmasını zorlaştırmaktadır⁹²³. Öte yandan Belçika, uluslararası azınlık rejiminin ülkesi açısından uygun olmadığını çeşitli platformlarda belirtmektedir.

Belçika üniter bir yapı üzerinde tek dilli ve tek kültürlü bir ülke olarak kurulmuştur. Devlet kurulduktan sonra, Fransızca tek resmî dil olarak kabul edilmiştir. Resmi dille birlikte Fransız hukukunun ülkede baskın hale gelmesi, sayısal açıdan çoğunluk olmalarına rağmen hakim topluluk olamayan Flamanlarda hayal kırıklığına meydana getirmiştir. Belçika'nın zamanla bir federasyona dönüşmesinde Flaman hareketinin önemli bir payı bulunmaktadır. 1932 yılında, Flamanca Flaman bölgesinin resmi dili olmuştur. 1962 yılında, Flaman ve Valonlar arasında dil sınırı çizilerek bölgeler belli edilmiştir. Brüksel ise; iki dilli başkent olmuştur. 1970 anayasası ile ülke Flamanca, Valon, Almanca ve çift dilli Brüksel bölgesi olmak üzere dört dil bölgesine ayrılmıştır⁹²⁴.

1980 yılında yapılan reformlarla Belçika, Flaman, Valon, Alman dil topluluklarından meydana gelen üç toplumlu bir devlet haline gelmiştir. 1989 reformuyla, merkezi devlet, bölgeler, topluluklar, eyaletler ve komünler federasyon olmak üzere beş ayrı birim kurulmuştur. 1993-1994⁹²⁵ ve 2001'de yapılan Reformlarla federal sistem bugünkü şekline gelmiştir. Bu reformlarla hem etnik gerilim azalmış, hem de ülkedeki önemli dil gruplarına bir statü tanınmıştır⁹²⁶. Her ne kadar 1993 değişiklikleriyle ülkede federatif bir yapı kurulsa da önceki yıllarda

⁹²² ÜSTEL, 1999, s, 24

⁹²³ KURUBAŞ, 2006, s, 287

⁹²⁴ KURUBAŞ, 2006, s, 288

⁹²⁵ Anayasa, metni için bkz. http://www.servat.unibe.ch/law/icl/be00000_.html (Erişim tarihi:02.6.2008)

⁹²⁶ KURUBAŞ, 2006, s, 289

başlayan reform çalışmalarıyla bu süreç başlamıştır⁹²⁷. Böylece, başlangıçta üniter bir devlet olarak kurulan Belçika, Hollandaca konuşan Flamanlar ile Fransızca konuşan Valonların kutuplaşmasıyla federal bir devlete dönüşmüştür.

Geçmişte uğradıkları haksızlık ve adaletsizliklerin giderilmesi amacıyla ortaya çıkan Flaman hareketi Belçika'nın federalleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Merkezî devlete alternatif bir yönetim oluşturulması gerektiğini savunan Flaman milliyetçilerinin kollektif kimliklerini oluşturmalarında flamancaya karşı uygulanan ayrımcılık ile Belçika'da uzun yıllar kültürel ve ekonomik hayatta Fransızca bilenlerin hakim olması etkili olmuştur. Flaman milliyetçiliği, başından itibaren, Hollanda dilinin devlet tarafından tanınması ve Flanders bölgesinin resmî dili olması için mücadelesini etmiştir. Belçika'nın iki uluslu bir yapıya dönüştürülmesi sürecinde Flamanlar Katolik kilisesinden de desteğini almıştır⁹²⁸.

Belçika'da Fransızca konuşanlar için Valon teriminin kullanılması yakın zamanda ortaya çıkan yeni bir gelişmedir. Valon kimliği Flaman hareketine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, ülkedeki, Flaman milliyetçiliği Valon milliyetçiliğini doğurmuştur. Valon kimliğinde, kültürel boyut Flaman kimliğine göre daha geri plandadır. Ülkenin bütünlüğünü savunan ve Fransızca konuşan Belçikalılar ilk başta yumuşak bir milliyetçilik anlayışını benimsemişlerse de azınlık konumları belirginleştikten sonra etnik milliyetçiliğe başlamışlardır. Flamanları etnik milliyetçilikle suçlayan ve rakiplerine göre daha zayıf bir milliyetçi siyaset izleyen Valonlar, Flamanların aşırı milliyetçi tutumlarından dolayı Belçika yerine Valon bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Belçika'da, Valon hareketi bir sınıf hareketi olarak ortaya çıkmış ve genellikle, sosyalist parti ve işçi örgütleriyle beraber hareket etmişlerdir. Bu açıdan sınıf temellidir ve ideolojik olarak solda yer almaktadır, ancak mevcut durum itibarıyla Valon hareketi Flaman hareketi kadar milliyetçi ve ayrılıkçıdır⁹²⁹.

Hem Flamanlar, hem de Valonlar Brüksel'de hakimiyet kurmayı hedeflemektedir. Brüksel bölgesinde Fransızca konuşanların oranı daha fazladır. Ancak, bunlar Valon milliyetçisi olmayıp kendilerini Brükselli olarak tanımlamaktadırlar. Bu anlayış, diğer iki etnik kimlikle aralarına mesafe koymalarına sebep olmaktadır. Brükselliler, Belçika'nın tek bir devlet olarak devamında önemli etken olduğu ve

⁹²⁷ Hüseyin KALAYCI, " Üniter Devletten Federasyona: Belçika'da Ne Değişti?" Stratejik analiz, Ocak 2006, s, 54

⁹²⁸ KALAYCI, 2006, s, 54

⁹²⁹ KALAYCI, 2006, s, 54

Belçika'yı uluslararası ilişkileri istikrarlı hâle getirdiği ileri sürülebilir. Çünkü Brüksel olmadan Flamanlar muhtemelen ayrılmayı göze alamamaktadır. Flamanlar Brüksel'e üçüncü bölge statüsü verilmesine karşı çıkmışlardır, eğer Belçika'da sadece Valon ve Flanders bölgeleri olduğunda güç dengesi kendi lehlerine olacaktır⁹³⁰.

Belçika'daki azınlık sorunu, temelde kamusal alanın paylaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında bölgesel düzeyde farklı grupların birlikte yaşamak zorunda olması sorunu artmasına yol açmaktadır. Örneğin Valon bölgesinde Alman, Oil ve Luksemburg dili konuşanlarla Flaman bölgesinde yaşayan Valonlar problem olarak değerlendirilmektedir⁹³¹.

Belçika'nın klasik federasyonlardan⁹³² önemli bir farkı bulunmaktadır. Federal devletlerde federe devletler ve federal devlet bulunmaktadır. Belçika ise topluluklardan, (Fransız, Flaman ve Almanca konuşan topluluk) ve bölgelerden (Valon, Flanders ve Brüksel bölgesi) meydana gelen bir federasyondur. Belçika'daki federe yapılar, topluluklar ve bölgelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Belçika devletinde üç yönetim düzeyi bulunmaktadır. Burada ilginç olan nokta yönetimler arasında hiyerarşinin bulunmamasıdır. Başka bir ifadeyle, Federal Yönetim, Bölgesel Yönetimden üstün statüde değildir⁹³³. Belçika Anayasası 1993 yılından itibaren toplulukları ve bölgeleri resmi olarak tanımaktadır⁹³⁴.

Belçika'da farklı toplulukların bir arada yaşayabilmelerini sağlamak amacıyla dil ölçütüne göre toprak ayırımına dayalı, farklı dilleri konuşan topluluklara tam özerklik verilmiş, bu sayede farklı etnik ve dilsel grupların kültür ve dillerini koruma ve geliştirmelerine imkan sağlanmıştır. Bu yöntem daha önce Lübnan ve Kıbrıs'ta uygulanmış, ancak başarılı olamamıştır. Başka bir ifadeyle, Belçika modeli dünyada alanında tek başarılı örnektir. Ülkedeki yönetim anlayışı, Valonlar ve Flamanlar arasındaki dengeyi gözeterek kurulmuştur. Bu durum, sayıca az olan diğer grupların ihmaline yol açmaktadır⁹³⁵.

Belçika, bölgesel özerklik konusunda ileri adımlar atmışsa da, burada yaşayan azınlıkların haklarını tanıma konusunda aynı tavrı göstermemektedir. Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı henüz imzalamamıştır. Ulusal Azınlıkların

⁹³⁰ KALAYCI, 2006, s. 54

⁹³¹ KURUBAŞ, 2006, s. 289

⁹³² ÖZER, 2005, s. 64.

⁹³³ KALAYCI, 2006, s. 55

⁹³⁴ http://www.servat.unibe.ch/law/icl/be00000_.html (Erişim tarihi: 03.06.2008)

⁹³⁵ KURUBAŞ, 2006, s. 290

Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi imzalamış ancak, yürürlüğe koymamıştır. Bunun da en önemli sebebi Flaman bölgesinde yaşayan Frankofon azınlıktır. Valonların resmî kurum ve belediyelerde ana dillerini kullanamamaları Belçika'da ciddi bir sorundur. Kamu sektöründe, özel sektörde ve ticari yerlerde, Fransızca konuşanlar dışlanmaktadır. Valonlar, ülkelerinin yarısını oluşturan bu bölgede televizyon yayınları, okul ve eğitim gibi konularda problem yaşamaktadırlar. Valonlar, Valonya'da ikamet eden Flamanlara azınlık hakları vermeyi kabul etmektedir, ancak bu bölgede çok az Flaman yaşamaktadır⁹³⁶.

AB ile ilişkilerinde ayrı egemenlik haklarını kullanabilme imkânına sahip olan ve kolektif hakları bireysel hakların üzerinde gören Flamanlar, federal yönetimde toplanmış yetkilerin daha birçoğunun bölgelere aktarılması için merkeze baskı yapmaktadır⁹³⁷.

Avrupa Konseyi, Belçika'da azınlıklar rapor kapsamındaki karar çerçevesinde, Belçika'da Flandr bölgesinde ikamet eden Valonların ve Valonya bölgesinde ikamet eden Flamanların azınlık haklarından yararlanması, kültürel haklarının tanınması ve azınlık olarak korunmaları gerektiğini vurgulamıştır. Hükümet, Avrupa Konseyi kararını anlamsız olarak nitelendirmiş ve kararın Belçika'da hiçbir işe yaramayacağını belirtmiştir⁹³⁸.

Belçika'da, federal yapı bölge ve topluluk olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Toplulukların ve bölgelerin kendi kuralları, kurumları bulunmaktadır. Ulusal düzeyde yürütme yetkisi kral ve bakanlardadır. Başbakan genellikle Flamanlar arasından seçilmektedir. Ulusal düzeyde temsilciler meclisi ve senato bulunmaktadır. Temsilciler Meclisinde ve Senatoda Fransızca ve Flamanca kullanılmaktadır. Çıkarılan kanunlar iki dilli hazırlanır ve yayımlanır. Valon, Flaman ve Brüksel bölgelerinin bir Bölge Konseyi ve bir Bölge Yürütme Kurulu vardır. Topluluklar düzeyinde de her topluluğun kendi konseyi ve yürütme organı vardır. Flaman bölgesinde tek resmi dil Flamancadır. Bunun dışındaki diller konusunda Valonlar Flamanları asimilasyon politikaları uyguladığı gerekçesiyle eleştirmektedir. Valon bölgesinde resmi dil Fransızca'dır. Valon Bölge Konseyi aldığı bir kararla

⁹³⁶ <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=21433&l=1> (Erişim tarihi:03.06.2008)

⁹³⁷ KALAYCI, 2006, s. 56

⁹³⁸ <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=21433&l=1> (Erişim tarihi:06.06.2008)

bölgedeki diğer dillerin eğitim ve medya alanında kullanılmasını mümkün hale getirmiştir.⁹³⁹

Belçika devlet modeli, gevşek ve esnek yapıllı bir federasyondur. Bu yönetim anlayışında federe birimlerin geniş bir idari, siyasi ve kültürel yönetim yetkisi bulunmaktadır. Belçika modelinin başarılı olmasında Brüksel'in gerek AB, gerekse uluslararası ilişkilerde oynadığı aktif rol oldukça önemli bir etkidir⁹⁴⁰. Belçika özerk yönetim konusunda gösterdiği başarıyı azınlıkların korunması konusunda gösterememektedir. Bölgesel yönetimler –özellikle Flamanlar- azınlıkların korunması konusunda pek istekli davranmamaktadırlar.

⁹³⁹ KURUBAŞ, 2006, s, 290

⁹⁴⁰ KURUBAŞ, 2006, s, 292

11.6. İspanya ve Azınlıklar

44 milyon nüfusu olan İspanya tarih boyunca farklı etnik grupları içinde barındırmıştır. Ülkedeki egemen grup Kastilyalılardır. İspanya’da, Katalanlar, Basklar ve Galiçyalılar gibi etkin grupların yanında, Romanlar, Asturyanlar, Aragonlar, Gaskonlar, Endülüs, ve Araplar gibi küçük gruplar ve göçmenler de bulunmaktadır. İspanya’da 1980’li yıllarda yapılan reformlarla 17 özerk topluluk ortaya çıkmıştır. Bask bölgesi, Katalanya, Galiçya, Endülüs, Balear adaları, Kanarya adaları, Madrid, Murcia, Navara, konuya örnek olarak verilebilir⁹⁴¹. Bu bölgeler, güç bakımından birbirine eşit değildir. İspanya Anayasası özerklikle ilgili kuralları doğrudan düzenlemeyip konuyu kanuna havale etmiştir. Özerklik statüsü bölge, il meclisleri ile belediyelerden gelen isteklerle ya da doğrudan doğruya meclisin kabulü veya referandumla kazanılmaktadır. Bölge yönetimleri, merkezi yönetimle kanunların belirlediği çerçevede yetkileri paylaşmaktadır⁹⁴².

Etnik çeşitlilik açısından oldukça zengin bir ülke olan İspanya, uzun süre (1935-1975) diktatörlükle yönetilmiş olup bu dönemde ülkedeki azınlıklara yönelik baskıcı ve asimile edici politikalar uygulanmıştır. Ancak, bütün dünyada olduğu gibi bu politikalar tam tersi etki yapmış ve azınlıkları sindirmek yerine güçlendirmiş, ayrıca ilginç bir şekilde demokrasi taraftarları ve siyasi partilerle aynı platformda ittifak yapmalarına yol açmıştır⁹⁴³.

Anayasa’nın 2. maddesine göre; Anayasa İspanyol milletinin bölünmez birliğine, tüm İspanyolların ortak ve parçalanamaz vatani esasına dayanmaktadır. Vatani oluşturan milliyet ve bölgelerin özerklik hakları ve bütün bunlar arasındaki dayanışma tanınmış ve güvence altına alınmıştır⁹⁴⁴. Burada hem devletin üniter yapısı vurgulanmakta hem de özerk bölgelerin hak ve özgürlükleri güvence altına alınmaktadır. Bu madde ayrıca, bölgesel kurumların oluşturulmasına imkan sağlamaktadır.

İspanya Anayasasında devletin üniter bir devlet olduğu yazılıdır. Ancak, ülkenin bölgeselcilik geleneği ve Franco sonrası dönemde yapılan reformlarla İspanya’da federalleşme süreci başlamıştır. Franco öldükten sonra 1978 yılında yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasa, tarihsel milliyetler olarak ifade edilen Basklılara, Katalanlara ve Galiçyalılara özerklik tanımıştır. Bu Anayasa, çok

⁹⁴¹ http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=ES (Erişim tarihi:10.06.2008)

⁹⁴² KURUBAŞ, 2006, s, 247

⁹⁴³ SARAÇLI, 2007, s, 2007, s, 92

⁹⁴⁴ http://www.senado.es/constitu_i/index.html (Erişim tarihi:10.06.2008)

ulusluluk-demokrasi-üniter devlet ekseninde gerçekleştirilebilecek bir özerklik anlayışının hayata geçirilmesini sağlamıştır⁹⁴⁵.

İspanya bugün Avrupa Birliği'nin en ileri demokrasilerinden birisi olmasına rağmen azınlıklarla ilgili sorunlarını henüz çözebilmiş değildir. İspanya hukuksal açıdan üniter bir devlet olsa da uygulamada federal bir görünüm arz etmektedir⁹⁴⁶.

İspanya'nın isminde federal terimi olmamasına karşın 1978 anayasası ile federal nitelik kazanmaya başlamıştır. Anayasada federal kelimesine yer verilmemesi, sadece muhafazakâr milliyetçilerin demokratik reformlara tepkisini önlemek içindir. İspanyol federalleşme sürecinde, mevcut etnik-dilsel yapılaraya uyum sağlayacak şekilde kurumlarını hazırlamaktadır⁹⁴⁷.

İspanya'nın, etnik farklılıkları tanıma yaklaşımı idari yapılanmasına da yansımıştır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde ne klasik anlamda üniter ne de federal yapılı bir devlet olmadığını görürüz. Burada doktrinde bölgeci devlet olarak ifade edilen bir yapı söz konusudur. Genel görünüş itibarıyla üniter bir yapı vardır, ancak bölgelere verilen özerklik statüsü ve bazı yetkiler verilmiştir. Bu yetkiler dolayısıyla İspanya için özerklikçi terimi de kullanılmaktadır⁹⁴⁸. Kısaca, İspanya'da çokulusluluk, demokrasi, özerklik üçgeninde gerçekleştirilen kendine özgü bir yönetim anlayışı vardır⁹⁴⁹.

İspanya'da devletin resmi dili, Kastiliyendir. Bütün İspanyolların, bu dili bilmeleri bir yükümlülüktür. Anayasaya göre İspanyolca Castillan dilini konuşmak bir hak olduğu kadar aynı zamanda bir ödevdir. Anayasa, özerk bölgelerde konuşulan dilleri de resmi dil olarak kabul etmiştir. Ancak bu dillere sadece özerk bölge dahilinde resmi statü tanınmıştır⁹⁵⁰. Dolayısıyla, yerel İspanyol dilleri, hem o bölgede hem de diğer özerk bölgelerde kullanılabilir. Merkezi yönetimle bölgeler arasındaki yazışmalarda Kastilyan ve bölge dili kullanılabilir.

İspanya'da Katalanya, Bask ve Galiçya bölgelerinde anadilde eğitim yapılmakta ve yayın özgürlüğü bulunmaktadır. İspanya'da vatandaşların Radyo-TV yayınlarında anadillerini kullanmaları, özerk bölgelerde mümkündür. Özerk bölgelerde kullanılan diller de o bölgelerde resmi dil olarak kabul edilmektedir. Anayasanın 3.maddesine

⁹⁴⁵ ÜSTEL, 1999, s, 17

⁹⁴⁶ Hüseyin KALAYCI, "Federalleşen İspanya'da Bitmeyen Milliyetçi Talepler: Katalanlar", Stratejik Analiz, Aralık 2005, s, 55

⁹⁴⁷ KALAYCI, 2005, s, 56

⁹⁴⁸ KURUBAŞ, 2006, s, 246

⁹⁴⁹ ÜSTEL, 1999,s, 17

⁹⁵⁰ AKGÜL, 2003, s, 65

göre İspanya'da kullanılan diller kültürel mirasın bir paçasıdır, bu dillere saygı gösterilmeli ve bu diller korunmalıdır⁹⁵¹. İspanya'da Katalonya ve Balear özerk bölgelerinde Katalan dili, Galiçya'da Galiçyan, Bask ülkesinde ise Euskara ikinci resmi dil olarak kabul edilmiştir⁹⁵².

Anayasanın 4. maddesine göre; kuruluş yasaları, Özerk Topluluklara özel bayrak ve amblemler tanıyabilir. Bunların kamu binalarında ve resmi törenlerde, İspanyol bayrağı ile birlikte kullanılması mümkündür⁹⁵³.

İspanya, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesini 1977 yılında, Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi 1998 yılında, Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartını ise 2001 yılında ülkesinde yürürlüğe koymuştur. Başka bir ifadeyle İspanya, azınlıkların korunmasına ilişkin Avrupa rejimin tam olarak kabul etmiş ve uygulamaya koymuştur.

İspanya'nın 1978 anayasasında, etnik azınlıklarla ilgili herhangi bir resmi tanımlama yapılmamış, ancak, İspanya'daki bütün halkların, kültürlerinin, geleneklerinin ve dillerinin koruma altında olduğu belirtilmiştir. (m.2) Bu maddede; bir yandan İspanya ulusunun ve vatanının bölünmez bütünlüğü vurgulanırken, diğer yandan ulusu oluşturan farklı toplulukların özerklik hakları olduğu vurgulanmıştır. Burada, ulus terimi, kültürel ve tarihsel olarak farklılaştırılmıştır. Bu anlayışın oluşmasında Bask Bölgesi, Katalanya gibi çözülemeyen sorunlar etkili olmuştur. Görüldüğü gibi; İspanya ülkesinin farklı topluluklardan oluştuğunu kabul etmektedir. İspanya, ülkede yaşayan etnik farklılıkları korumak için sui generis bir model geliştirmiştir. Üniter devletle federal devlet arası bir ara formül bulunmuştur. Bu modelde, üniter devlet mantığı içinde 17 bölgeye siyasal özerklik tanınmış, egemenliğin yalnız İspanyol ulusuna değil, İspanya halkının bütününe ait olduğu şeklindeki kayıtlarla, diğer ulusal grupların self-determinasyon hakkı dışlanmış⁹⁵⁴. 1978 Anayasası, devletin temel felsefesinde değişiklik yapan bir anayasadır. Bu anayasayla ülkede yaşayan halkların taleplerini güvence altına alan hukuksal bir zemin oluşturulmuştur. Bu anayasanın en önemli özelliklerinden birisi;

⁹⁵¹ http://www.senado.es/constitu_i/index.html (erişim tarihi:12.06.2008)

⁹⁵² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yıldız, Milli Bütünleşmede İspanya Modeli, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Birimi, Hukuk ve Siyaset Bilimi Raporu No:37, Ankara 1993

⁹⁵³ http://www.senado.es/constitu_i/index.html (erişim tarihi:12.06.2008)

⁹⁵⁴ ÜSTEL, 1999, s, 18

parlamentodaki bütün siyasal partilerin oy birliğiyle çıkmasıdır. Başka bir ifadeyle, anayasanın meşruiyeti çoğulcu demokrasi anlayışına dayanmaktadır⁹⁵⁵.

İspanya tarih boyunca bölgeselciğin güçlü olduğu bir ülke olmuştur. Bölgeselciliğin etkin olduğu yerlerden birisi Katalonyadır. Katalonya 1714 yılına dayanan devletsiz millet geleneğine sahip bir topluluktur. Yaklaşık 7 milyon nüfusa sahip olan Katalonya, İspanya'nın kuzey doğusunda bulunan özerk bir bölgedir.

Katalonya, Bask ülkesi ve Galiçya ile birlikte 1931 yılında Özerklik Statüsü kazanmıştır. Franco'nun baskıcı yönetimi ile bu bölgeler özerkliklerini kaybetmiştir. Franco, Kastilyaca (İspanyolca) dışındaki tüm dilleri kamusal alanda yasaklamıştır. Franco diktatörlüğü (1939-1975) Kastilya etrafında şekillenmiş, geleneksel İspanyol milliyetçiliğinin isteği doğrultusunda Katolik ve üniter bir İspanya devleti kurmak için çalışmıştır. Franco rejiminin uygulamaları İspanya'da Katalan, Bask ve Galiçya milliyetçiliklerinin yaşama şansını arttırmıştır. Franco'nun ölümüyle İspanya'da diktatörlük dönemi kapanmış ve 1978 Anayasası'yla Katalanlar yeniden özerkliklerini elde etmişlerdir. Anayasa tüm milliyetlerin ve bölgelerin özerklik haklarını tanımakta ve koruma altına almaktadır⁹⁵⁶.

Katalanca Katalonya'nın resmî dilidir. Franco döneminde Katalan dilinin kamusal alanda kullanımının yasaklanması Katalanların dil bilincini artırmasına yol açmıştır. 1983 tarihli yasaya göre; Castilian dilinin yanı sıra Katalanca eğitim mümkündür. Katalanların dillerini korumak istemelerinin en önemli nedeni, Katalan idaresini İspanyol devletinden ayıran tek farkın dil olmasıdır. Katalonya'da yürürlükte olan 1998 tarihli Katalan Dil Yasası (Catalan Linguistic Act) dil politikalarını belirlemiştir⁹⁵⁷. Yasanın üç temel amacı bulunmaktadır. Birincisi; dil politikasının okullarda ve sivil hizmetlerde yasallığının sağlamaktır. İkincisi, Katalanca'nın medyada ve kültürel sektörlerde, sosyal ve ekonomik alanlarda kullanılmasını temin etmektedir. Üçüncü olarak Yasa, Katalanca ile İspanyolca'nın Katalonya'da eşit statülere sahip olmalarını amaçlamaktadır. Yasa, üniversitelerinde Katalanca'yı kullanmalarını öngörmektedir⁹⁵⁸. Bu yasa Katalanca'nın toplumda kullanımına ağırlık vermekte, sosyal ve ekonomik alanlarda da bu dili kullanma haklarını korumaktadır.

⁹⁵⁵ ÜSTEL, 1999, s, 18

⁹⁵⁶ KALAYCI, 2005, s, 56

⁹⁵⁷ <http://www20.gencat.cat/portal/site/Llengcat/menuitem.b318de7236aed0e7a129d410b0c0e1a0/?vgnextoid=f0a7f9465ff61110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnextchannel=f0a7f9465ff61110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnextfmt=default> (Erişim tarihi: 13.06.2008)

⁹⁵⁸ KALAYCI, 2005, s, 58

İspanya'nın kuzeyinde özerk bölgede yaşayan diğer önemli grup Basklılardır. Basklar, uzun bir tarihi geçmişe sahip olan bir topluluktur. Bölgenin resmi dili İspanyolca ve Bask (Euskara) dilidir. İdari olarak 1978 yılındaki Özerklik yasası ile İspanya'daki Alava, Biskay, Guipozcoa, Navara'nın birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bask Bölgesinde yaklaşık 2,123,000 kişilik bir nüfusa sahiptir⁹⁵⁹. Bask Bölgesinin Fransa'da kalan kısmında ise; Labourd, Basse Navarra ve Soule bölgeleri bulunmaktadır.

Bask bölgesi, 1979 yılında yapılan referandumla özerklik statüsü kazanmış ve Navarra dışında kalan yerlerde yerel seçimler yapılarak bölge parlamentosu oluşturulmuştur. 1982 yılında çıkarılan bir yasayla Bask dilinin eğitim, medya, yargı ve yönetimde kullanımı konusunda kolaylık sağlayan hükümler getirilmiştir. Örneğin, Bask Parlamentosunda her Kastilyan dilinin yanında Baskça temsilciler tarafından kullanılabilmekte ve belgeler iki dilde düzenlenmektedir⁹⁶⁰.

Azınlıklarla ilgili bu düzenlemelere rağmen ülkede ayrılıkçı ETA (**Euskadi Ta Askatasuna**) hareketinin önüne geçilememektedir. ETA, örgütün amacı; Bask kökenli topluluğa ait bağımsız bir devlet kurmaktır⁹⁶¹. İspanya'nın kuzeydoğusundaki ve Fransa'nın güney batısındaki Bask bölgesinin bağımsızlığı için 1968 yılından bu yana terör eylemlerinde bulunmaktadır. ETA, kültürel hakların savunuculuğu ile başladığı hareketine daha sonra silahlı eylemi eklemiştir. 1979'da Bask Bölgesinde yaşayan yaklaşık iki milyon kişiye önemli ölçüde özerklik tanındığı halde tam bağımsızlık için silahlı mücadeleye devam etmiştir⁹⁶². ETA'nın siyasi kanadı Batasuna'dır. Bu partinin Bask Bölgesinden aldığı oy oranı %10 ile %20 arasında değişmektedir.

İspanya, 1986 yılında Fransa ile terör konusunda bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşma ile Fransa eski tutumundan vazgeçerek ülkesindeki ETA liderlerinin faaliyetlerine son vermeyi ve yakaladıklarını İspanya'ya teslim etmeyi kabul etmiştir. İspanya 1986'da AET'ye girmesiyle bölge ekonomisinde iyileşme olmuş, bu durum ise örgütün toplumsal tabanının zayıflamasına yol açmıştır. Artan refah düzeyi AB içinde ayrı bir Bask devleti idealini Basklılar için cazip olmaktan

⁹⁵⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bask> (erişim tarihi: 14.6.2007)

⁹⁶⁰ KURUBAŞ, 2006, s, 248

⁹⁶¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Akın ÖZÇER, Euskal Herria: İspanya Siyasi Tarihinde Bask Milliyetçiliği, Doğan Kitap, İstanbul, 1999

⁹⁶² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/ETA> (erişim tarihi:14.06.2007)

çıkarmıştır. AB'nin İspanya'daki etkisi güçlendikçe Basklıların ayrılıkçılığa desteği iyice azalmış ve örgüt siyasi alanda önemli oranda güç kaybetmiştir⁹⁶³.

İspanya'daki diğer bir özerk bölge Galiçya'dır. Nüfusu yaklaşık 2 milyon 800 bin olan Galiçya'da Kastilyan diliyle birlikte Galiçyaca kullanılmaktadır. Bu bölgede de diğerlerinde olduğu gibi iki resmi dil kullanılmaktadır. Galiçyaca dili eğitim, yazılı ve görsel basında kullanılabilmektedir⁹⁶⁴. Galiçya tarihsel olarak bölgeciliğin zayıf olduğu bir yerdir. Bölge, 1982 yılında yapılan referandumla özerklik statüsünü kazanmıştır.

⁹⁶³ KURUBAŞ, 2006, s. 251

⁹⁶⁴ http://tr.wikipedia.org/wiki/Gali%C3%A7ya_%28%C4%B0spanya%29 (erişim tarihi: 14.06.2007)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE AZINLIKLAR

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE AZINLIKLAR

1.1. Genel Olarak Osmanlı İmparatorluğunda Azınlıklar ve Millet Sistemi

İçinde çok sayıda dil, din, ırk ve kültüre mensup ulusun yaşadığı Osmanlı İmparatorluğu, bu özelliğine rağmen uzun yıllar egemenlik alanındaki topraklarda barış, güvenlik ve huzuru tesis edebilmiştir. Devlet yönetiminde egemen unsur ise Türklerdir. Osmanlı İmparatorluğu, siyasal modernleşmesini aynı dönemde yaşadığı devletlerden iki asır önce tamamlamıştır. Merkezi ve kuvvetli idare, tek merkezde toplanan egemenlik anlayışı, iyi örgütlenmiş bürokrasi ve mali yapı devleti çağdaşlarından ayırmaktadır⁹⁶⁵.

Avrupa’da modern devletin kurulması için, ortaçağda hakim idare anlayışı olan feodalizmden kopmak ve uluslaşma süreçlerini tamamlamak gerekmiştir. Osmanlı devletinde ise böyle bir süreç yaşanmaksızın devlet kurulmuştur. Osmanlı devlet anlayışında halklara baskı yapılmaksızın toleranslı bir idare anlayışı hakim olmuş ve bu anlayış devletin sınırlarının hızla gelişmesinde etkili olmuştur⁹⁶⁶. Burada, azınlıklara yönelik bir ayrımcılıktan bahsedilebilse de bu topluluklara yönelik baskıcı yönetim anlayışının olmadığı, toplulukların, dilsel, dinsel, kültürel farklılıklarını koruma imkanlarının bulunduğu söylenebilir.

Osmanlılar, egemen oldukları ülkelerdeki halkları kültürleriyle etkilemişler ve onlardan da etkilenmişlerdir. Osmanlılar, Rumların yoğun olarak yaşadığı bir bölgede kurulmuştur. Bu durum, farklı dinden ve milletten olan insanlarla ilişkilerin kurulmasını sağlamış ve daha sonra kurulacak olan “millet sistemi” açısından önemli bir deneyim olmuştur⁹⁶⁷.

Osmanlı Devleti kurulduğu andan itibaren ve fetih politikalarının da etkisiyle her zaman içerisinde azınlık grupları barındırmıştır. Devlet içinde önemli bir unsur olan bu gruplar ülkenin parçalanmasında da etkili olmuşlardır. Fethedilen ülkelerde yaşayan gayrimüslimler ile, yaşadıkları ülkelerde dini inançları dolayısıyla gördükleri baskıdan kaçarak, Osmanlı Devleti’ne sığınan Yahudiler de imparatorluk topraklarına yerleştirilmişlerdir. Osmanlı Padişahları, yayınladıkları fermanlarla yerel idarecilere bu

⁹⁶⁵ BİLGİN, 2007, s, 46

⁹⁶⁶ BİLGİN, 2007, s, 47

⁹⁶⁷ SARAÇLI, 2007, s, 114

sığınmacıların ülkeye giriş ve yerleşmelerine karışılmamasını, iyi karşılanmalarını, tersine davrananların ölümle cezalandırılacaklarını belirterek, azınlıkları Osmanlı tebası olarak korumaları altına almışlardır. Osmanlı Devletinde de azınlıklar, İslam Hukukuna uygun olarak, etnik köken yerine, ait oldukları din veya mezhep esasına göre sınıflandırılmıştır. Bu nedenle Osmanlı halkı Türk, Rum, Bulgar, Arap değil, Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Yahudi olarak ifade edilmiş ve bu azınlık gruplar için Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren Arapça din veya mezhep anlamına gelen "Millet"⁹⁶⁸ terimi kullanılmıştır⁹⁶⁹. İslam milleti, Rum milleti, Yahudi milleti gibi. İstanbul'un fethinden sonra başlayan millet sistemi Tanzimat Fermanının ilanına kadar devam etmiştir. Osmanlı Devletinde yaşayan gayrimüslimler yönetim ve haklar bakımından "Millet Sistemi" ne tabidir. Osmanlı millet sisteminin ana kaynağı İslam Hukuku'ndaki "zimmet kurumu"dur.⁹⁷⁰

Millet Sisteminde gruplar, etnik veya dilsel açıdan değil dinsel ve mezhepsel farklılıklarına göre tanımlanır. Başka bir ifadeyle, millet sisteminde temel olarak Müslüman olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayırım vardır. Burada bütün Müslümanlar, etnik kökenleri ne olursa olsun, tek bir İslam Milleti, gayrimüslimler ise mezheplerine göre ayrı milletler olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı'da İstanbul'un fethinden sonra uygulanmaya başlayan Millet Sisteminde, azınlıklardan bahsedildiğinde akla gayrimüslimler gelmektedir⁹⁷¹. Müslümanlar ağırlıklı olarak; Türkler, Kürtler, Kafkasya'daki gruplar, Pomaklar, Arnavutlar, Bosnalılar ve Araplardan oluşmaktadır. Müslüman tebaanın dışında kalan gayrimüslimler için Zimmi terimi kullanılmış ve bunlar himaye altına alınmıştır. Zimmiler ise; Rum-Ortodokslar, Ermeniler ve Yahudilerden meydana gelmektedir.

Millet sistemi, Türk toplum gelenekleri ile İslam felsefesinin bir karışımı olarak değerlendirilebilir. Osmanlı devleti, orta Asya bozkır gelenekleri ile İslam dinine ait şeri hukuk ile kanun geleneğini herhangi bir çelişki yaşanmaksızın beraber

⁹⁶⁸ Osmanlı idare anlayışı içinde gayrimüslim unsurların her birine millet bu sisteme de millet sistemi denir. Osmanlı millet sisteminin en önemli özelliği; farklı inançlara sahip insanlara, kendi inançlarının ve hukuklarına göre yaşama imkânı sağlamasıdır. Dolayısıyla Osmanlı idaresi altındaki her millet başlarındaki patrik, hahambaşı ve metropolitleri ile kendi dinî ve sosyal işlerinde hür ve özgür bir şekilde yaşayabiliyordu. Bu milletler, kendilerine tanınan bütün hak ve hürriyetlere, ayrıca savaş durumunda düşmanlara karşı korunmalarına karşılık Osmanlı devletine cizye vermişler ve uzun yıllar can ve malları güvende olarak yaşamışlardır. Millet sisteminin özünde, din farkına dayanmakta, her topluluk ibadethaneleri vasıtasıyla kendini yöneterek özerk bir statüde yaşamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ercan, YAVUZ, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", Belleten, Cilt LV, Sayı 212-214 (1991), sh. 371- 391.

⁹⁶⁹ Gülnihal BOZKURT, "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar", A.Ü.H.F.Dergisi, C.43, S.1-4, 1993, s. 49

⁹⁷⁰ Ali GÜLER, Osmanlıda Cumhuriyete Azınlıklar, Berikan Elektronik Basım Yayım, Ankara, 2003, s.9

⁹⁷¹ ORAN, 2004, s.47.

uygulamayı başarmıştır. Böylece Osmanlı devleti, İslamiyet'in ümmet anlayışını geliştirerek millet sistemini kurmuş ve gayrimüslimleri sorun yaşamaksızın yönetmiştir⁹⁷².

Osmanlı devleti, fethedilen topraklarda yaşayan veya göç yoluyla gelen, farklı din ve kültüre mensup kişilere dinlerini muhafaza ederek devlet güvencesinde yaşama hakkı tanımıştır. "Zimmi" adı verilen bu gayrimüslim gruplar, yani Osmanlı azınlıkları, sosyal ve ekonomik ilişkilerini, İslam Hukuku tarafından belirlenen bir hukukî statü içinde sürdürmüştür. İslam Hukuku'na göre zimmiler, İslam devleti tarafından zimmet adi verilen bir anlaşmaya dayanarak korunan topluluklardır. Başka bir ifade ile kendi dinlerini değiştirmeden bir İslam devletinin korunmasından yararlanan, Müslüman olmayan ehl-i kitap kişilere zimmi adi verilir⁹⁷³.

Zimmiler, İslam ülkesinin hakimiyetini kabul etmiş topluluklardır. Zimmilerin topraklarına dokunulmaz ancak bu topraklar için haraç vergisi alınır ve güvenliklerinin sağlanması için cizye vergisi verirler. Din, vicdan ve ibadet özgürlükleri vardır. Zimmilerin, özel hukuk işlemlerinde kendi dini kuralları uygulanırken kamu hukuku alanında İslam hukukuna tabi olurlar. Zimmiler arasında çıkan hukuki uyuşmazlıklar, kendi cemaat mahkemelerinde çözülebilir veya kadiya başvurulabilirler. Taraflardan birisi Müslüman olduğu takdirde ise kadiya başvurulur. Son olarak zimmiler vatandaş statüsünde olduğu için Müslüman vatandaşların yararlandığı bütün hak ve özgürlüklere de sahip olurlar⁹⁷⁴.

Osmanlı Devleti azınlıkları çoğunluğun içinde eritme politikası izlememiş, tam tersine, azınlıklar birbirinden çok farklı olan ve onları azınlık gurubuna sokan farklılıklarını koruyarak, asırlarca yanyana, ama ayrı gruplar halinde yaşamışlardır.⁹⁷⁵ Başka bir ifadeyle, ülkede yaşayan azınlıklara yönelik asimilasyon politikası uygulanmamıştır. Bir dine bağlı topluluğu ifade eden millet kavramı zamanla, Fransız İhtilalinden sonra yayılan milliyetçilik akımlarının da etkisiyle etnik bir anlam kazanmış ve imparatorlukta yaşayan cemaatler milli topluluk haline gelmiştir⁹⁷⁶.

Millet Sistemi içinde zimmilere bazı haklar ve yükümlülükler tanınmıştır. Bu kapsamda, ibadet ve ayin serbestliği olan gayrimüslimlerin ibadet yerlerinin dokunulmazlığı kabul edilmiş olup, eğitim, haberleşme, sağlık, nüfus, sosyal güvenlik

⁹⁷² BİLGİN, 2007, s, 52

⁹⁷³ GÜLER, 2003, s, 9

⁹⁷⁴ BİLGİN, 2007, s, 54

⁹⁷⁵ BOZKURT, 1993, s, 50

⁹⁷⁶ GÜLER, 2003, s, 10

konularında da özerklik verilmiştir. Yine, grup içindeki nikah, miras ve vasiyet ile ilgili işlerinde cemaat mahkemelerinin verdikleri kararlar da devlet organlarınca tanınarak uygulanmıştır. Gayrimüslimlerin yükümlüklerine gelince askerlik çağına gelen erkekler cizye ödemek zorundadır. Yine, sosyal hayatta gayrimüslimler için bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Örneğin kıyafetleri Müslümanların kıyafetlerine benzememeli ve evleri de Müslümanların evlerinden daha yüksek olmamalıdır⁹⁷⁷.

1.2. Osmanlı İmparatorluğunda 1839 Tarihli Tanzimat Fermanından Sonra Azınlıklar

1839 Tanzimat Fermanından sonra, azınlıklarla ilgili uygulamalarda köklü değişiklikler olmuş ve din ölçütüne dayanan “millet sistemi” kaldırılarak, yerine “Osmanlı vatandaşı” sistemi getirilmiştir. Bu düzenlemelerle, hukukî statü farklılıklarına son verilerek, azınlıklar için ön görülmüş ve uygulanmakta olan tüm sosyal ve hukukî kısıtlamaların kaldırılması hedeflenmiştir⁹⁷⁸. Bu fermanla Osmanlı Devletinde din kavramı hukuk için bir kıstas olmaktan çıkartılmış, Osmanlı topraklarında yaşayan herkesin, dil, din, ırk ayrımı gözetilmeksizin aynı hak ve güvencelerden yararlanacakları, aynı yükümlülüklerle tabî olacakları ilk kez bir pozitif hukuk kuralı olarak saptanmıştır⁹⁷⁹. Başka bir ifadeyle, azınlık çoğunluk ayrımı yapılmaksızın, Osmanlı topraklarında yaşayan herkese aynı hukuk kurallarının uygulanması hedeflenmiştir. Böylece, din ölçütüne dayalı millet sistemi terk edilip bunun yerine “Osmanlılık” fikri getirilerek hakim millet anlayışı sona ermiştir⁹⁸⁰.

Tanzimat Fermanıyla birlikte, gayrimüslimlere bütün devlet makamlarına girme imkanı gelmiştir. Önceden, gayrimüslimlerin Müslümanlar için şahitliği bile kabul edilmezken, mahkemelerde üye olabilmeleri yasal hale gelmiştir. Bu yeni statü ile Gayrimüslimler, Müslümanlara sağlanan haklardan yararlanmakla beraber, askerlikten muaf olmaları dolayısıyla, eğitim ve ticaretle kendilerini daha da geliştirme imkanı buldular. Böylece imtiyazlı ve üstün bir statüye kavuştular⁹⁸¹.

1856 tarihli Islahat Fermanı ise, salt azınlıklara yönelik çıkarılmıştır. Ferman Tanzimat Fermanının gayrimüslimlere tanıdığı imtiyazları, hak ve özgürlükleri, benimsediği esasları bir kez daha tekrar etmiştir. Fermanda azınlıklara yönelik daha

⁹⁷⁷ SARAÇLI, 2007, s, 116

⁹⁷⁸ BOZKURT, 1993, s, 52

⁹⁷⁹ http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf (Erişim tarihi: 14.07.2008)

⁹⁸⁰ GÜLER, 2003, s, 18

⁹⁸¹ GÜLER, 2003, s, 18

önce eskiden sağlanan hakların aynen devam ettiği belirtilmiştir. Islahat Fermanının amacı, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında her konuda eşitlik sağlamaktır. Fermana göre; gayrimüslimlerin kendi işlerini görebilmeleri için her cemaat meclisini seçebilecek, gayrimüslimlerin ibadet yerlerinin, okul, hastane ve mezarlıklarının tamirlerine engel olunmayacak; yenilerinin yapılmasına izin verilecek, mezhep, dil ve cinsiyet bakımından eşitlik ilkesi kabul edilecek, din ve mezhep yüzünden kimsenin aşağılanmayacak, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında vergiler açısından da eşitlik sağlanacak, gayrimüslimler de eyalet meclislerine girebilecektir⁹⁸². Böylece, din, vergi, askerlik, yargılama, eğitim, devlet memurluğu ve temsil alanında Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki farklı uygulamalara son verilmiştir. Ancak, Islahat Fermanında azınlıkların ayrıcalıklarının tekrar edilmesi ayrıca kişi, aile, miras hukuku alanlarında azınlıkların ve Müslümanların kendi dinî hukuklarının uygulanması dolayısıyla hedeflenen hukukî eşitlik gerçekleşmemiştir⁹⁸³.

Islahat fermanının ilginç bir noktası, bu fermanla gayrimüslimlerin dini ölçüt çerçevesinde kurulmuş olan Millet sistemindeki hem din adamlarının mutlak otoritesinden kurtarılmaları hem de devlet idaresinde olduğu gibi cemaatlerinin yönetiminde de söz sahibi olmalarıdır. Islahat Fermanı ile Gayrimüslimler yalnız Müslümanlarla değil, kendi cemaatlerinin yönetiminde de din adamlarıyla bir ölçüde eşit hale gelmişlerdir. Din adamlarının, kiliseler için topladıkları vergiler gayrimüslimler arasında önemli bir sorun teşkil ediyordu. Cemaat mensupları bu vergiler için sık sık Osmanlı devletine şikayette bulunuyordu. Bu düzenlemelerle Gayrimüslimler kendi dini yönetimlerine karşı korunmuş oldu⁹⁸⁴.

Tanzimat fermanıyla başlayan Islahat Fermanı ile getirilen yeni düzenlemeler, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının hukuki statülerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Bu tarihe kadar millet sistemi çerçevesinde kendi içlerinde özerk olan bu gruplar, yapılan bu düzenlemelerle Müslümanlarla hak ve hürriyetler açısından eşit statüye kavuşmuştur. Bunun yanı sıra, topluluklar üzerinde din adamlarının otoriteleri büyük ölçüde zayıflamış her kesimden insanın cemaat ve devlet yönetimine katılmaları mümkün hale gelmiştir⁹⁸⁵.

⁹⁸² TUNÇ, 1999, s, 21; Metin için bkz.

http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf (erişim tarihi:15.07.2008)

⁹⁸³ BOZKURT, 1993, s, 53

⁹⁸⁴ GÜLER, 2003, s, 19

⁹⁸⁵ GÜLER, 2007, 28

Reformist Osmanlı devlet adamları azınlıklara sürekli yeni haklar tanıyarak, iç hukuk alanında düzenlemeler yaparak azınlıkların büyük devletlere yönelmelerini engellemeye çalışmıştır. Ancak, burada gözden kaçan nokta, büyük devletlerin Osmanlı devletini parçalamak için azınlıkları kullanmalarıdır. Azınlıklar, tarihte benzeri görülmemiş bir şekilde, Osmanlı devletini parçalama politik bir silâh olarak kullanılmıştır⁹⁸⁶.

1876 yılında padişah II.Abdülhamit tarafından ilan edilen ve Osmanlı devletinin ilk anayasası olan Kanuni Esasi vatandaşlık anlayışını değiştirerek dinsel açıdan farklılığı hukuksal farklılığın temeli olmaktan çıkarmıştır. Başka bir ifade ile devlet vatandaş bağının kurulmasında din artık ölçüt olarak kullanılmamaktadır⁹⁸⁷. Bu anlayışı Anayasanın pek çok maddesinde görmek mümkündür. Anayasanın 17. maddesinde tüm uyrukların kanun önünde eşit olduğu vurgusu yapılmıştır. 18. ve 19. maddeler ile resmi dil olan Türkçe'yi bilmek şartıyla devlet hizmetlerine girmede eşitlik ilkesi getirilmiştir. 25. maddede Osmanlı vatandaşlarından verginin aynı isimle ve din ve ırk farkı gözetmeden alınacağı belirtilmiştir. Osmanlı vatandaşlarına tanınan diğer haklara; vatandaşlık hakkı (m.8), kişi hürriyeti (m.9), kişi güvenliği (m.10), ibadet hürriyeti (m.11), basın hürriyeti (m.12), şirket kurma hürriyeti (m.13), dilekçe hakkı (m.14), öğretim hürriyeti (m.15), eşitlik ilkesi (m.17), devlet memurluğuna girme hakkı (m.19), mali güce göre vergi ilkesi (m.20), konut dokunulmazlığı (m.22), kanuni hakim güvencesi (m.23), müsadere, angarya yasağı (m.24), vergilerin kanuniliği ilkesi (m.25), işkence yasağı (m.26) örnek olarak verilebilir⁹⁸⁸.

Osmanlı Devleti'nin azınlıklarla ilgili, iç hukuk düzenlemelerinin yanında devletler hukuku alanında da imza koyduğu çeşitli anlaşmalarda azınlıklarla ilgili hükümler vardır. Dünyadaki bütün devletlerde, çeşitli azınlık grupların bulunduğu halde, azınlıkların uluslararası alanda korunmaları yenidir. Azınlıkların korunmasında en geniş düzenlemeler, 19.yy.da, Osmanlı Devleti ile ilgili olarak kabul edilmiştir. Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız bir Devlet oluşunu düzenleyen 1830 tarihli Londra Protokolünde, Yunanistan'a bırakılan topraklarda kalan Müslümanlarla ilgili hükümler, azınlıklarla ilgili uluslararası anlaşmalarda görülen ilk örneklerdendir. Osmanlı azınlıklarının milletlerarası alanda himayesine

⁹⁸⁶ BOZKURT, 1993, s, 54

⁹⁸⁷ ÜRER, 2003, s, 183

⁹⁸⁸ TUNÇ, 1999, s, 24; Kemal GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Kitabevi, 2007, s, 17; Metin için bkz. Kuzu 1994, s, 238,

gelince, gayrimüslim Osmanlı azınlıklarının Müslümanlarla eşitliğini öngören Islahat Fermanı, 1856 Paris Barış Anlaşması ile teyit edilmiştir. 1878 Berlin Anlaşması'nda Osmanlı Devletinde yaşayan gayrimüslim azınlığın haklarının korunmasına ilişkin hükümler mevcuttur⁹⁸⁹.

Kanun-i Esasinin getirdiği bu eşitlikçi hükümler, II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında da uygulansa da ilerleyen dönemde, özellikle 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Türkçülük politikasına yönelmesi ve Müslüman Türkler dışındaki toplulukların devletten ayrılmasıyla işlevsiz hale gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinden devletin nasıl kurtarılabileceğine ilişkin tartışmalar yapılmış ve burada Osmanlılık, Türkçülük, İslamcılık gibi fikir akımları ortaya çıkmıştır. İttihat ve Terakki yönetiminde genel olarak Türk ve Müslümanlardan oluşacak yeni bir devlet ve toplum yapılanmasına ihtiyaç olduğu düşüncesi hakim olmuştur. İşte bu dönemde olarak Osmanlı ulusu tanımlaması içerisinde yer verilmeyen gayrimüslimler vatandaştan daha çok “azınlık-ekalliyet” olarak kabul edilmeye başlamıştır⁹⁹⁰.

Azınlık-ekalliyet düşüncesi kurtuluş savaşı mücadelesini yapan liderlerin düşünce dünyasında da yer bulmuştur. Bu düşüncenin oluşmasında azınlıkları 1. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devletinin yanında savaşmaması etkili olmuştur. Azınlık-ekalliyet düşüncesiyle ilgili ilk resmi ilk düzenleme ise 1920 tarihli Misak-Milli'nin 5.maddesinde görülmektedir. Bu maddeye göre; *“İtilaf devletleri ile düşmanları ve onların ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkların da aynı haklardan yararlanması şartıyla, bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır”*⁹⁹¹.

Misak-i Milli'nin 5. maddesiyle resmiliğe kazanan gayrimüslimler'in azınlık oldukları şeklindeki anlayış Kurtuluş Savaşından sonra yapılan Lozan Konferansı'na katılan Türk yetkililerce de savunulmuştur. O dönemde dünyada azınlıklarla ilgili hakim olan anlayış “soy, dil, din azınlıkları” olduğu ve bu düşünce itilaf devletlerince de ileri sürüldüğü halde Türk heyeti Osmanlı' da sadece gayrimüslimler'in azınlık kabul edildiği tezi ileri sürmüştü ve bu tez itilaf devletlerince de kabul edilmiştir⁹⁹².

⁹⁸⁹ BOZKURT, 1993, s, 56

⁹⁹⁰ SARAÇLI, 2007, s, 120

⁹⁹¹ SARAÇLI, 2007, s, 120

⁹⁹² SARAÇLI, 2007, s, 121

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan farklı gruplar için, İstanbul'un fethinden sonra başlayan uygulanmaya başlayan millet sistemi Tanzimat Fermanının ilanına kadar devam etmiştir. Millet Sisteminde gruplar, etnik veya dilsel açıdan değil dinsel ve mezhepsel farklılıklarına göre tanımlanmıştır. Burada, temel olarak Müslüman olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayırım vardır. 1839 Tanzimat Fermanından sonra, azınlık anlayışında köklü değişiklikler olmuş ve din ölçütüne dayanan "millet sistemi" kaldırılarak, yerine "Osmanlı vatandaşı" sistemi getirilmiş, Osmanlı topraklarında yaşayan herkesin, dil, din, ırk ayrımı gözetilmeksizin aynı hak ve güvencelerden yararlanacakları, aynı yükümlölüklerle tabî olacakları hükme bağlanmıştır. 1908 yılından itibaren İttihat ve Terakkinin iktidarda bulunduğu dönem de ise meydana gelen Balkan ve diğer savaşların da etkisiyle azınlıklar vatandaş olarak değil ekalliyet olarak kabul edilmeye başlamış, Misaki Milli ile resmi bir hüviyet kazanan bu anlayış, Kurtuluş Savaşı mücadelesini veren yönetim kadroları tarafından da kabul edilmiştir.

2. GENEL OLARAK LOZAN ANTLAŞMASI VE AZINLIKLAR

2.1. Lozan Barış Antlaşması

Osmanlı devletinde, millet sisteminin sonucu olarak hukuk sisteminde uzun süre azınlık konusu gündeme gelmemiştir. Osmanlı'da azınlık düşüncesi, İttihat ve Terakki döneminde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde ise ne 1924 anayasasında ne de 1961 ve 1982 Anayasalarında azınlıklarla ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır.

1982 Anayasasının 10. maddesinde; herkesin dil, din, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle herhangi bir ayırım gözetilmeksizin yasa önünde eşit olduğu hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, temel hak ve özgürlüklerden ülkemizde yaşayan bütün kişiler eşitlik ve ayrımcılık yasağı prensipleri çerçevesinde yararlanabilecek olup azınlıklara yönelik özel bir koruma bulunmamaktadır. Lozan Barış Antlaşması, bu kuralın istisnası olarak değerlendirilebilir, çünkü azınlıkların korunması için özel hükümler ihtiva etmektedir.

Lozan antlaşması, azınlıklar konusunda kabul edilen, etnik, dilsel, dinsel ölçütlerden dini kabul edilmiştir. Bu konu, konferansta iki heyet arasında ciddi tartışmalara yol açmışsa da sonuçta Türk tarafının isteği doğrultusunda azınlık ölçütü olarak din kabul edilmiştir.

Lozan Konferansı, 20 Kasım 1922'de başlamış, 4 Şubat 1923- 23 Nisan 1923 arasında kesilen uzun görüşmeler sonucunda 24 Temmuz 1923 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve itilaf devletleri delegeleri tarafından imzalanmıştır. Bu antlaşmanın Türkiye açısından önemini üç noktada açıklayabiliriz. Birincisi, Lozan bir eşitlik belgesidir. Birinci Dünya Savaşı sonunda hakim olan düşünce, artık çok uluslu güçlerin devrini tamamladığı şeklindedir. Nitekim, savaştan sonra imparatorlukların tasfiye süreci başlamıştır. Bu süreçte kendi kaderlerini belirleyebilen uluslar ulus devleti ortaya çıkarırken, ulus haline gelemeyenler ise adeta “kadastro ve tapu” işlemine maruz kalmışlardır. Kurulan ulus devletler de Milletler Cemiyetine katılarak bir nevi kurulduklarını tescil ettirmişlerdir⁹⁹³.

Birinci Dünya Savaşını sona erdiren barış antlaşmaları, müzakere yapılmadan ilgili devletlere dayatma yapılmak suretiyle imzalanmıştır. Müttefikler savaş sonucu düzenini, istedikleri gibi oluşturabilmek için bütün antlaşmaların başına Milletler

⁹⁹³ ÜRER, 2003, s, 192

Cemiyeti Misakını koymuşlardır, bunun tek istisnası Lozan'dır⁹⁹⁴. Lozan kendi kaderini elinde tutma tutabilme gücüne sahip olan bir devletin uluslararası ortamdaki bağımsızlığının tescilidir. Aynı dönemde imzalanan antlaşmalar ortadan kalktığı halde hala yürürlükte olan tek antlaşmadır⁹⁹⁵.

Lozan antlaşmasının ikinci özelliği siyasi bağımsızlık simgesi oluşudur. Bu antlaşmayla bağımsızlık hareketini tamamlamış Türkiye uluslararası alanda resmen tanınmıştır. Türkiye'nin bu konudaki siyasi ve hukuki tavrı milli mücadele ve sonuçlarında gerekçesini bulur. Türkiye'nin gerek Birleşmiş Milletler nezdindeki ifadelerinde gerek Anayasa Mahkememizin konuyla ilgili kararlarında kurtuluş savaşı, Türk halkının self determinasyon hakkının kullanılması olarak kabul edilmektedir. Söz konusu süreç Lozan barış antlaşmasıyla tamamlanmıştır⁹⁹⁶.

Lozan antlaşmasının üçüncü özelliği, ekonomik bağımsızlık belgesidir ve ekonomik millileştirmenin ilk adımı olup antlaşmayla kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Duyun-u Umumiye Borçları 1954 yılına kadar ödenecek şekilde bir plana bağlanmıştır. Türkiye devleti dışa bağımlılıktan kurtulmak için gerekli olan alt yapıyı kurmak için çalışmalara başlamıştır⁹⁹⁷.

Lozan barış antlaşması sadece bir barış antlaşması değildir. Antlaşmadan da öte bir nevi hesaplaşmadır. Nitekim görüşmelere sadece mağlup olan Yunanlılar değil İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Romanya, Yugoslavya'dan temsilciler yer almıştır. Türkiye'yi burada Dışişleri Bakanı sıfatıyla İsmet Paşa temsil etmiştir. Yaklaşık 8 ay boyunca süren görüşmelerden sonra Türkiye devletini her açıdan bağımsız hale getiren Lozan Barış Antlaşma imzalanmıştır⁹⁹⁸.

Lozan barış görüşmelerinin uzamasının değişik sebepleri vardır. Bunları şu noktalarda özetleyebiliriz⁹⁹⁹.

- Türkiye'nin konferansta kayıtsız şartsız bir bağımsızlık istemesi
- Türkiye barış yapılmasında uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasını isterken batılı devletler Sevr antlaşmasının uygulanmasını istemeleri

⁹⁹⁴ Baskın ORAN, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar, C.1, 1919-1980, İletişim Yayınları, Ankara 2001, s, 222

⁹⁹⁵ ÜRER, 2003, s, 192

⁹⁹⁶ Turgut TARHANLI, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı ya da Öteki'nin İradesi", Türk Dış Politikasının Analizi, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1994, s, 505

⁹⁹⁷ ORAN, (2001a), 222

⁹⁹⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Grev C. Joseph- Nur Dr. Rıza, Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923), Örgün Yayınevi, İstanbul 2003

⁹⁹⁹ Eyüp, KAPTAN, Lozan Konferansında Azınlıklar Sorunu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul 1997, s, 22

- Türkiye'nin içinde bulunduğu durum da çözüm arayışlarında engel teşkil ediyordu. Batılı devletlerin Türkiye'yi Yunanistan'ı yenmiş bir devlet, kendilerine karşı yenilmiş bir devlet olarak kabul etmeleri. Batılı devletler, kendilerine yenilmiş bir devletten daha uysal davranmasını bekliyorlardı¹⁰⁰⁰.

Lozan barış görüşmelerindeki en zor konulardan birisi azınlıklardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüzyıllık parçalanma ve dağılma süreci, doğrudan veya dolaylı hep azınlıklarla ilişkilidir. Gerek büyük devletler için gerekse Türkler açısından bu konu yalnız objektif olarak değil, belirledikleri siyasi politika nedeniyle hep gündemde kalmıştır. Büyük devletler azınlıklar politikasını Sevr antlaşmasında belirlemişlerdir¹⁰⁰¹. Sevr antlaşmasından beri azınlıklarla ilgili konuları batılı devletler her platformda gündeme getirmişlerdir.

Açılış töreni 20 Kasım 1923'te yapılan konferans, 21 Kasım'da başlamış ve kurulan komisyonlarla çalışmalar başladı. Burada üç ana komisyon vardır. Birincisi, sınırlar ve boğazlar, ikincisi, yabancılar ve azınlıklar, son olarak, mali ve ekonomik sorunlar komisyonu¹⁰⁰².

Lozan'da imzalanan antlaşma üç çeşit metinden meydana gelmiştir. İlk olarak barış antlaşması, ikincisi ekler, son olarak da Türkiye ile batı devletleri arasındaki fikir alışverişlerinin olduğu mektuplardır.

Lozan Barış Antlaşması 143 maddeden oluşan bir belgedir. Birinci bölümde; sınırlar ve toprak meseleleri, ikinci bölümde; boğazlar rejimi, üçüncü bölümde kapitülasyonlar, azınlıklar meselesi ise dördüncü bölümde (37-45) maddelerde, son olarak mali ve ekonomik hükümler düzenlenmiştir.

Azınlıklar meselesi, Lozan Konferansı içtüzüğü'nün 5. maddesi gereği ikinci komisyon olan "Yabancılar ve Azınlıklar Komisyonunda" görüşülecekti. Ancak, daha sonra yapılan bir değişiklikte Birinci Komisyonda görüşülmüştür. Böylece azınlıklar sorunu ilk kez "Arazi ve Askerlik Komisyonunda" 12 Aralık 1922 yılında görüşülmeye başlanmıştır¹⁰⁰³.

Lozan Antlaşmasındaki azınlıklarla ilgili belli başlı temel başlıklar şunlardır: Ermeni yurdu, Rumlar, Rum ve Türk ahalinin değişimi, sivil suçluların iadesi ve genel af sorunu, patrikhane sorunudur.

¹⁰⁰⁰ KAPTAN, 1997, s.23.

¹⁰⁰¹ M. Cemil BİLSEL, Lozan, Sosyal Yayınları, İkinci Cilt, İstanbul 1998, s, 271

¹⁰⁰² GÜLER, 2003, s.247.

¹⁰⁰³ Türk Dış Politikasında 50 yıl Lozan, (1922-1923), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973, s, 93 (Yazarsız).

Toplantı başladıktan sonra kavram konusunda ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. İtilaf devletlerinin temsilcileri “azınlıklar” kavramının kullanılmasını isterken, Türk tarafı buna şiddetle karşı çıkıp “Müslüman olmayan azınlıklar” teriminin kullanılmasını istemiştir¹⁰⁰⁴. Sonuçta, Türk tarafının görüşü benimsenmiştir.

2.2. Lozan Barış Konferansına Katılan Devletlerin Azınlık Yaklaşımı

Konferansa katılan ülkelerin azınlıklarla ilgili yaklaşımlarının belirlenmesi tartışmaları anlama açısından faydalı olacaktır.

12 Aralık 1922’de toplanan konferansın başlangıcında söz alan Lord Curzon İngiltere’nin azınlıklar konusundaki yaklaşımını açıklamıştır. Türkiye’deki azınlıklar sorunuyla bütün dünyanın ilgilendiğini, konferansta verilecek kararı herkesin merakla beklediğini belirtmiştir. Curzon’a göre; Müttefiklerin savaşa girmesinin sebeplerden birisi Anadolu’daki azınlıkları himaye etmek ve mümkünse kurtarmaktır. Öte yandan Ermenilerin özel konumu bulunmaktadır ve Ermenilere verilen teminat Berlin antlaşmasına kadar gitmektedir. Korunması gereken azınlıklar ise, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Asuriler, Keldaniler, Nasturilerdir. Ermeniler üzerinde daha fazla durarak Ermenilere Anadolu’nun bazı yerlerin yurt olarak verilmesi gerektiğini söylemiştir. Curzon konuşmasının sonunda azınlıklarla ilgili üç istekte bulunmuştur. Geniş kapsamlı bir genel af, yabancıların makul bir para karşılığında askerlikten muaf tutulmaları ve serbest gidiş-geliş imkanı verilmesi¹⁰⁰⁵. Ayrıca Milletler Cemiyetinden bir temsilcinin uygulamaları denetlemesini istemiştir. Curzon’un Ermenilerle ilgili açıklamalarından onları azınlık olarak görmekten çok kendi devletleri içinde yaşayan özgür ve bağımsız bir devlet olarak görmek isteğini söylemek kanımızca yanlış olmayacaktır¹⁰⁰⁶.

Bu konuşmadan sonra İsmet Paşa söz almış ve daha önce azınlıklarla ilgili hazırlanan metni okumuştur. İsmet Paşa, azınlıkların tarihsel gelişimiyle ilgili bilgi verdikten sonra Türklerin geçmişten günümüze azınlıklara nasıl davrandığı konusunda bilgi vermiştir. Türkler, azınlıkları idarede daima geniş ve iyi düşünce ile hareket etmişlerdir. En güçlü oldukları devirlerinde bile Müslüman olmayanlara iyi muamelelerde bulunmuşlardır¹⁰⁰⁷. İsmet Paşa, bu açıklamalardan sonra somut olarak üç istek ileri sürmüştür. Birincisi, dış tahriklerin kesilmesi, ikincisi, Türk-Rum

¹⁰⁰⁴ KAPTAN, 1997, s.35.

¹⁰⁰⁵ Seha L. MERAY, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Yapı Kredi Yayınları, Cilt 1, Kitap 1, 3.Baskı İstanbul 2001, s, 181

¹⁰⁰⁶ ÜRER, 2003, s, 222

¹⁰⁰⁷ BİLSEL, 1998, s, 273

ahalilerinin mübadelesi, son olarak da diğer azınlıklar hakkında Türk devletinin verdiği teminat ile yetinilmesi gerektiğidir.

Komisyonadaki Fransız temsilci, azınlıklara soy ayrımı yapılmaksızın hakkaniyete uygun bir şekilde davranılmasını beklediklerini belirtmiştir. Ancak Fransız temsilci 1. Dünya Savaşı sırasında büyük kayıplar vermiş Ermeniler' e özel önem verdiklerini ifade etmekten de çekinmemiştir. Fransızların azınlıklar konusundaki yaklaşımlarını sundukları raporda açıklamışlardır.

- Türkiye'de yaşayan bütün azınlıklar özelde de Ermeniler, Asuriler, Keldaniler gibi azınlıkların geleceği

- Müslüman olmayanların askerlikten muaf tutulması

- Genel af kapsamının genişletilmesi¹⁰⁰⁸

Konferanstaki İtalyan temsilcisi de Müslüman olmayanların askerlikten muaf tutulması, genel affın kapsamının genişlemesi gerektiğini aynı şekilde dile getirmiştir. Benzer teklifler İtalyan temsilcisinden de gelmiştir. Sırp-Hırvat-Sloven krallığı temsilcisi, patrikliğin ortadan kaldırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'den Milletler Cemiyeti kurallarına uyarak azınlıklarla ilgili konularda uluslararası hukukun gereklerini yerine getirmesini istemiştir¹⁰⁰⁹.

Yunan temsilcisi Venizelos ise farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre; Türkiye'nin kabul ettiği Misakı Milli'nin 5. maddesi azınlık sorunlarının çözümünü kolaylaştırmıştır. Bu maddeye göre; *"Azınlıkların haklarını, itilaf devletleriyle bunların hasımları ve bir takım ortakları arasında bu konuya ilişkin olarak yapılmış özel sözleşmelerle öteki ülkelerdeki azınlıklar yararına kabul edilmiş hakların dayandığı aynı esas üzerine kabul edeceğiz"*¹⁰¹⁰. Yine Ankara Antlaşmasının 6. maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Misak-ı Milli'de açıkça tanınan azınlık haklarını, bu konuda itilaf devletleriyle, bunların düşmanları ve bazı müttefikleri arasında yapılmış sözleşmelerdeki aynı temele dayanarak doğrulayacağını belirtmiştir. Bu yaklaşıma karşı çıkan Türk temsilcisi Rıza Nur Bey; Misakı Milli'nin 5. maddesinde ve Ankara antlaşmasının 6. maddesindeki "azınlıklar" ifadesinin "Müslüman olmayan azınlıklar" anlamına geldiğini belirtmiş ve devamında *"Tarih Türkiye'de azınlık sorununa her zaman, Müslüman olmayanların konu olduğunu göstermektedir, bu yüzden, Misak-ı*

¹⁰⁰⁸ MERAY, 2001 , s, 296

¹⁰⁰⁹ BİLSEL, 1998 , s, 283

¹⁰¹⁰ MERAY, 2001, s, 304

*Millimizde bu kelimeyi bu anlamda anladık ve alt komisyona sunmaktan onur duyduğumuz tasarıda da bu anlamda kullanıldığını*¹⁰¹¹ ifade etmiştir.

Yunanistan, azınlıkların korunmasını denetlemek için bir komisyon kurulmasını istemiş ve azınlıklarla ilgili şu önerileri getirmiştir. Anadolu Rum nüfusu hiçbir sebeple başka yere gönderilememelidir. Anadolu'nun Yunanistan'a sığınmak zorunda kalmış Rum nüfusunun kendi yurtlarına dönmelerine izin verilmelidir. Eğer Türk hükümeti bunu kabul ederse Doğu Trakya halkı da yurtlarına geri dönebilecektir. İstanbul'un Rumları isterseler bu şehirde oturmaya devam edeceklerdir. Yunan hükümeti ise, Yunanistan'da yaşayan Türkleri asla geri dönmeleri için zorlamayacaktır. Yunan hükümeti Türk hükümetinin azınlıklar için vereceği güvencelerin aynısını Türklere verecektir¹⁰¹².

Amerikan temsilcileri genelde oturumlara katılmışlar ve görüşlerini, beyan etmişlerdir. Bu temsilcilerin, oy kullanma, anlaşma imzalama yetkileri bulunmamaktadır. Amerikalılar azınlıklarla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir. Amerikan kamuoyu, azınlıkların korunması için hükümetin bütün yetkilerini kullanmasını istemektedir. Bununla beraber 1915 yılından itibaren gerçekleşen tehcirlerin sonucu olarak Anadolu'da az sayıda Hristiyan kalmış olduğuna inanılmakta ve Küçük Asya'nın Hristiyan nüfusundan geride kalanların korunmasını sağlayacak bir plan hazırlanması talep edilmektedir. Ancak böyle bir plan hazırlamanın zor olduğu kabul edilerek en iyi çözümün nüfus mübadelesi olacağı belirtilmiştir. Buna göre; Asya ve Yunanistan'daki Hristiyan ve Müslüman nüfus mübadele edilecektir. Yine söz konusu bildiride Ermeniler'e yurt verilmesi gerekirse bunun için en uygun yerin Rusya olacağı da ifade edilmiştir¹⁰¹³. Amerikan temsilcileri, ayrıca görüşmelerin objektif, uluslararası hukuk kuralları ve teamüllerine uygun bir şekilde yapılması tavsiyesinde bulunmuşlardır.

20 kasım 1922 günü yapılan oturumda Dr. Rıza Nur yaptığı konuşmada Türkiye'nin azınlıklara yaklaşımını açıklamıştır¹⁰¹⁴.

"Müttefiklerin tasarısı Müslüman azınlıklardan söz etmektedir. Oysa, Türkiye'de bu gibi azınlıklar söz konusu olamaz; çünkü tarihsel görenekler Türkiye'de yaşayan Müslümanlar arasında tam bir birlik yaratmaktadır. Üstelik aile hukuku,

¹⁰¹¹ NUR- GREW, 2003, s, 131

¹⁰¹² ÜRER, 2003, s, 228; MERAY, 2001, s, 214

¹⁰¹³ Grev, Joseph; C. Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisinin Anıları Lozan Günlüğü, Çev. Kadir Mustafa Orağlı, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, ,s 16-19, Aktaran ÜRER, 2003, s, 229; MERAY, 2001, s, 11

¹⁰¹⁴ MERAY, 2001, s, 209 vd.; Nur-Grew, 2003, s, 128 vd.

siyasal haklar, yurttaşlık hakları ve öteki haklar açısından, bütün Müslümanlar aralarında hiçbir ayırım olmaksızın ülkenin hükümetine ve yönetimine tam bir eşitlik içinde katılmaktadır¹⁰¹⁵.

“Eski Osmanlı İmparatorluğunda ya da Türkiye Büyük Millet Meclisinde en yüksek görev almış olanların ve almakta bulunanların yaşam öyküleri incelenirse, bu gerçek bütün çıplaklığıyla ortaya çıkar. Kaldı ki bağımsız her Müslüman hükümette, kural dışılık olmaksızın bütün Müslümanlar, çoğunluğun yaşantısını ve ülkeyi yöneten yasayı düzenlerler. Bundan şu çıkmaktadır ki Müslüman bir ülkede, Müslüman bir azınlık olamaz ve bu sözde azınlık çoğunlukla aynı şeydir. Böyle olunca, bize teklif edilen, ülkemizde yaşayan çoğunluğun, kendi hakları ve özgürlüklerine ilişkin olarak, yükümler altına girmeyi kabul etmesini istemek anlamına gelmektedir; oysa açıkça bellidir ki bir ülkede, çoğunluk, böyle bir yükümü, uluslararası bir belgeye, kendi eliyle sokmaya razı olamaz. Müslüman olmayanlara gelince, biz onlara bu son yıllar boyunca yapılmış antlaşmalarda yazılı ve çağdaş ilkelere tümüyle uygun olan bütün hakları tanımaktayız¹⁰¹⁶.

Görüldüğü gibi, Rıza Nur açıklamalarında Türkiye'nin azınlık anlayışının batıdan farklı olduğunu vurgulamakta, bizdeki azınlık anlayışının din kriteri çerçevesinde olduğunu ifade etmektedir. Nitekim İttihat ve terakki yönetimine kadar azınlık terim olarak dahi kullanılmamaktadır. Gerçekten, ülkelerin tarihsel, sosyo kültürel özellikleri, sosyal problemlerin tek bir çözümünün olmadığını göstermektedir. Avrupa'da mezhep çatışmalarıyla azınlık sorunu gündeme gelmiş ve çözüm arayışları başlamıştır. Biz de ise millet sistemi sayesinde uzunca bir süre farklılıkların korunması ihtiyacı dahi olmaksızın gayrimüslimler Osmanlı devleti içinde varlıklarını kültürel özelliklerini de muhafaza ederek sürdürmüşlerdir.

Türk tarafının azınlıklar ile sadece gayrimüslimleri kastettiğini, buna karşılık batılı devletlerin azınlıklar terimini antlaşmaya sokmaya çalışması basit bir terim sorunu olarak değerlendirilmemelidir. Konu, Türkiye bakımından, yeni kurulan bir devletin milli birlik ve ülke bütünlüğünü, İngiltere'yi ise Ortadoğu'daki çıkarları açısından ilgilendiriyordu. İngiltere, Musul petrollerini kontrol edebilmek için Türkiye'deki Müslümanlar arasında dil ve ırk ayrımı oluşturarak Kürtlere azınlık statüsü verilmesi için çalışmalar yapmıştır. Türkiye bu farklılaştırma çabalarını reddetmiş ve ülkesinde yaşayan Müslümanlar arasında ne teorik olarak, ne de

¹⁰¹⁵ MERAY, 2001, s, 209 vd.

¹⁰¹⁶ MERAY, 2001, s, 209 vd.

uygulamada herhangi bir ayırım gözetilmediğini, bu nedenle Türkiye’de Müslüman azınlıklardan söz edilemeyeceğini ileri sürmüştür¹⁰¹⁷.

2.3. Lozan Barış Konferansında Azınlıklarla İlgili Konular

Lozan barış görüşmelerinde devletlerin temel yaklaşımlarını açıkladıktan sonra antlaşmadaki azınlıklarla ilgili düzenlemeleri ayrıntılı olarak incelemeye başlayabiliriz.

2.3.1. Ermeni yurdu

Azınlıklarla ilgili birinci konu ermeni yurdudur. Konferansta Ermenilerle ilgili kısma geçmeden önce azınlıklarla ilgili genel konular görüşülmüştür. Burada özetle; Türkiye’deki azınlıklar sorunuyla bütün dünya ülkelerinin ilgilendiği buradaki görüşmelerin dikkatle ve merakla izlendiği belirtilmiştir. Azınlıklar sorunu batılı devletler nezdinde önemlidir; çünkü 1. Dünya Savaşının sebeplerinden birisi Anadolu’daki Hristiyan azınlıkları korumaktır¹⁰¹⁸.

Bu devletlerin azınlıklarla ilgili somut istekleri üç noktada toplanabilir. Birincisi, geniş kapsamlı bir genel af, ikincisi, yabancıların askerlikten belli bir bedel karşılığı muaf sayılmaları, üçüncüsü, serbest geliş gidiş hakkının verilmesidir. Yine azınlıklarla ilgili denetimin Milletler Cemiyeti’ne verilmesi istenmiştir. Bu teklifler Türk heyetinde doğal olarak pek olumlu karşılanmamıştır. Bunlara karşı Türk temsilcileri azınlıklarla ilgili görüşleri şöyledir. Türkler, azınlıkları idarede daima geniş bir toleransla hareket etmişlerdir. Hatta tarihlerindeki en güçlü devirlerinde bile Müslüman olmayanlara iyi davranmışlardır. Türk temsilcileri azınlıklarla ilgili üç istekte bulunmuşlardır. Birincisi, dış tahriklerin kesilmesi, ikincisi, Türk-Rum halkının mübadelesi, üçüncüsü azınlıklar konusunda Türk tarafının vereceği teminatlarla yetinilmesi gerektiğidir¹⁰¹⁹.

Ermenilerle ilgili olarak Türkiye’den, kendi topraklarında bir Ermeni devleti kurulması ve bütün Ermenilerin burada yaşamasını kabul etmesi istenmiştir. Bu toprak parçasının neresi olacağı sorunu ise Milletler Cemiyeti ile anlaşarak belirlenmelidir. Türk tarafı; antlaşma yapıldıktan sonra Türkiye’de kalmak isteyen Ermenilerin Türk vatandaşlarıyla kardeşçe yaşamaya devam edebileceğini belirtmiştir. Ancak Türk topraklarının bir ermeni yurdu kurulması için kesinlikle parçalanmasının kabul edilmeyeceğini, ne doğu vilayetlerinin ne Kilikya’nın ne de herhangi başka bir yerin anavatanından ayrılmasının söz konusu olmayacağını ifade

¹⁰¹⁷ GÜLER, 2003, s. 256.; KAPTAN, 1997, s.34

¹⁰¹⁸ LOZAN, 1973, s.93.

¹⁰¹⁹ MERAY, 2001,181.

etmiştir¹⁰²⁰. Kaldı ki Türkiye mevcut Ermeni devletiyle zaten birtakım antlaşmalar yapmıştır. Ermeniler de diğer Türk vatandaşların sahip oldukları haklara sahiptirler. Ermeni sorununun Türk devletin bütünlüğüne ve bağımsızlığına zarar vermesine izin verilmeyeceği kesin bir dille ifade edilmiş, bunun dışında bir Ermeni devleti düşünölemeyeceği gerekirse görüşmelerden çekileceklerini belirtmişlerdir¹⁰²¹.

2.3.2. Rum ve Türk Ahalisinin Değişimi

İsmet Paşa, görüşmeler sırasında mübadelenin acı ve zorluk dolu durum olduğunu bir halkı tamamen yerinden oynatmanın imkansızlığı dolayısıyla, geride kalanlar yönü olacağını, bunun da azınlıklar sorununa karşılık geldiğini ifade etmiştir¹⁰²².

Türk ve Rum azınlıklarının mübadelesi sorunu, 30 Ocak 1923 tarihinde antlaşmaya eklenen ek VI nolu protokolle düzenlenmiştir. Protokolün 1. maddesine göre; 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türkiye’de bulunan Rum Ortodoks dininde bulunan Türk vatandaşları ile Yunanistan’da bulunan Müslüman Yunan vatandaşlarının mübadelesi yapılacaktır. Söz konusu kişiler Türkiye ve Yunan hükümetlerinin kendi memleketleri hakkında izni olmadıkça ne Türkiye ne de Yunanistan’a gelip tekrar yerleşemeyecektir. Sözleşmenin ikinci maddesine göre, 30 Ekim 1918’den önce İstanbul Belediyesi sınırları içinde yerleşmiş olan Rum Ahalisi ile Batı Trakya’daki Müslümanlar bu mübadeleden istisna tutulmuştur¹⁰²³.

1923 tarihli Protokol çerçevesinde kurulan ve iki tarafın da katıldığı uluslararası karma komisyon, Ekim 1923’ten sonra çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar sırasında ancak etabli-yerleşik sözcüğünün kapsamının ne olduğu belirsizliği, Yunanistan’ın 30 Ekim 1918’den önce İstanbul’da bulunan tüm Rumlar’ın protokolün içine girdiği hususunda ısrar etmesi, Türkiye’nin ise etabli sözcüğünü kendi yasalarına göre yorumlamak istemesi sebebiyle uyuşmazlık ortaya çıkmıştır. Anlaşmazlığın çözümü için Milletler Cemiyetine başvuru yapılmış ancak Cemiyet konuya ilişkin bir çözüm üretememiştir¹⁰²⁴. Daha sonra Yunanistan, Batı Trakya’da yaşayan Türklerin mallarına el koyarak, bu yerlere Türkiye’den gelen Rumlar’ı yerleştirmeye başlamıştır. Bu uygulamaya Türkiye’de aynı şekilde karşılık vermiş ve

¹⁰²⁰ LOZAN, 1973, s.95.

¹⁰²¹ MERAY, 2001, s, 212

¹⁰²² MERAY, 2001, s, 123

¹⁰²³ BİLSEL, 1998, s, 667

¹⁰²⁴ LOZAN, 1973, s.97.

İstanbul'daki Rumlar'ın mallarına el koyarak, Yunanistan'dan gelen Türkler' i buralara yerleştirmiştir. Bu uygulamalar, 1930 yılında yapılan “dostluk, tarafsızlık, uzlaşma ve hakemlik anlaşmalarının” yapılmasına kadar karşılıklı olarak devam etmiştir¹⁰²⁵.

2.3.3. Sivil Suçluların İadesi ve Genel Af

Suçluların iadesi konusunda batılı devletler bir öneri hazırlamışlar ve bu öneride adi suç işleyen kişiler hariç olmak üzere af çıkarılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Türk tarafı, bütün suçlular için genel af çıkarılmasının insaniyetin gereği olduğunu belirtse de bu istek kabul görmemiştir. İngiliz temsilcisi Curzon İstanbul'da bulunan askerlerinin güvenliğini temin amacıyla 20.11.1922 tarihinden itibaren kendi askerlerine karşı işlenen adi suçluların faillerini ellerinde tutma haklarını muhafaza edeceklerini bildirmiştir. Sonuçta belli tarihten sonra adi suç işleyenler hariç olmak üzere suçluların iadesi konusunda taraflar anlaşmaya varılmıştır. Genel af konusunda Türk temsilcimiz Rıza Nur Bey de bazı çekinceler koymuşsa da daha sonra bunlardan vazgeçilmiş ve söz konusu antlaşmayı Türk tarafı da imzalamıştır¹⁰²⁶.

2.3.4. Patrikhane Sorunu

Lozan konferansında Türk tarafının çözmeye çalıştığı en önemli sorunlardan birisi patrikhanenin Türkiye sınırları dışına çıkarılmasıdır.

Atatürk, Lozan Konferansı'nın ilk görüşmelerinin yapıldığı süreçte 25 Aralık 1922'de Le Journal Gazetesi Muhabirine verdiği bir demeçte Patrikhane ile ilgili şu görüşleri ifade etmiştir. *"Azınlıklara gelince, bu konuda mübadele ileri sürmüştük. Öbür devletlerin temsilcileri de bu konuda bizim fikrimizi izlemişler ve onaylamışlardı. Ama bir fesat ve hıyanet ocağı olan, ülkede ayrılık ve uyuşmazlık tohumları saçan, Hristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluk ve felaket simgesi olan Rum Patrikhanesi'ni artık topraklarımızda barındıramayız. Bu tehlikeli örgütü ülkemizde tutmamız için ne gibi vesile ve nedenler ileri sürülebilir? Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için topraklarında bir sığınak göstermeye ne zorunluluğu vardır? Bu fesat yuvasının gerçek yeri Yunanistan değil midir?"*¹⁰²⁷

¹⁰²⁵ BİLGİN, 2007, s. 158

¹⁰²⁶ BİLSEL, 1998, s. 676

¹⁰²⁷ GÜLER, 2003, s.263.

10 ocak 1923'te toplanan Arazi ve Askerlik Komisyonunda patrikhane sorunu ele alınmıştır. Buradaki tartışmalar özetle şu şekildedir. Batılı devletler; patrikhanenin birkaç yüzyıldan beri İstanbul'da olduğunu, ilk imtiyazların Fatih Sultan Mehmet tarafından verildiğini, ondan sonraki padişahlar tarafından da bu imtiyazların kabul edildiğini, hatta imtiyazların arttırıldığını, Rum Ortodoks kilisesi olan patriğin her zaman Türk hükümetine bağlı bir memur olarak kaldığını, tayininin Türk hükümetince onaylanarak tamamlandığını, bu nedenle İstanbul'da kalması gerektiğini ileri sürdüler. Türk hükümetinin patriğin siyasi meselelerle uğraşacağı konusunda endişesi varsa bunu yapacakları düzenlemelerle denetleyebileceklerini söylemişlerdir¹⁰²⁸.

Bu taleplere karşı Türk tarafının görüşleri ise şöyledir. Diğer devletlerde azınlıklara sağlanmış olan hakların aynısı Türkiye'deki azınlıklara da tanınacak bu sayede din ayrımındaki imtiyazlar ortadan kalkacaktır. Öte yandan halifelik ile devletin birbirinden ayrılması ve sultanlığa son verilmesi suretiyle tamamen demokratik bir rejim kurulmuştur. Bundan sonra dini topluluk başlarının dini niteliklerinden başka bir özellikleri de kalmamıştır. Din özgürlüğü, İngiltere, Fransa, Amerika ve benzeri ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de çeşitli dinlere bağlı olanlara, serbestçe dinlerinde gelişme imkanı sağlayacaktır¹⁰²⁹. Yeni rejim, din adamları sınıfını salt din alanında kalmaya zorlayarak dine yeni bir atılım imkanı sağlayacaktır. Bu nedenle, şimdiye kadar siyasal bir organ olan patrikliğin, Türkiye sınırları dışına çıkarılması gerekir. Din adamları sınıfının dünya işlerine ilişkin ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması ve patrikliğin Türkiye sınırı dışına çıkartılması Türkiye için bir zorunluluk olduğu kadar ilgili bulunan topluluk için de bir kurtuluş yoludur¹⁰³⁰.

Türk temsilcileri, bütün çabalarına rağmen patrikhanenin Türkiye sınırları çıkartılması konusunda başarılı olamamıştır¹⁰³¹. Sonuç olarak Türk tarafı, patrikliğin bundan sonra siyasal ya da yönetime ilişkin konularla uğraşmaması sadece din alanına giren konularla uğraşması şartıyla batılı devletlerin ve özellikle Yunanistan'ın verdikleri garantileri dikkate alarak patrikliğin İstanbul'dan çıkarılması isteğinden vazgeçmiştir.

¹⁰²⁸ MERAY, 2001, s, 325

¹⁰²⁹ LOZAN, 1973, s.100.

¹⁰³⁰ MERAY, 2001, s, 328

¹⁰³¹ GÜLER, 2003, s, 264

2.3.5. Taabiyetle İlgili Hükümler

Lozan antlaşmasının taabiyetle ilgili hükümleri 30. 31. 33. 34. 35. ve 36. maddelerde düzenlenmiştir. 30. maddede, Türkiye'den terk ve ilhak suretiyle ayrılan topraklarda yerleşmiş olan Türk tebaasının o araziye işgal eden devletin tebaasından olacağı belirtilmektedir. 35. maddede, başka memleketlerde bulunup da terk edilen topraklar halkından olan kimseleri o yerlerdeki devletlerin taabiyetini almak hususunda seçme hakkı tanımıştır. Lozan'da diğer antlaşmalardaki hükümlerden farklı olarak, terk edilen topraklar ahalisinden olup da Türkiye'de yerleşmiş olanlara, ahalisinden oldukları memleketin taabiyetine geçme hakkı tanınmamıştır¹⁰³².

Lozan'da imzalanan ahali mübadelesi hakkındaki sözleşmenin uygulanmasında, mübadeleden hariç tutulan İstanbul Rumlarıyla, Trakya Türklerinin orada yerleşip yerleşmediğinin nasıl tayin edileceği hususunda anlaşmazlık çıkmıştır. Bu konuda Milletler Cemiyeti'ne başvurulmuş Cemiyet de bu konuda La Haye Adalet Divanı'ndan istişari nitelikte görüş almıştır.

Divan'da Türk tezi şu şekildedir. Sözleşmede geçen Etabli kelimesinin anlamının Türk kanunlarına göre tespit edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Türk mevzuatına göre iki çeşit ahali vardır. Birincisi, o yerde doğup büyüyenler yani yerliler, diğeri ise; o yere sonradan gelip yerleşenler yani yabancılardır. Yabancılar geldikleri yerlere gelip kayıtlarını yaptırmadıkça yerli olarak kabul edilemezler. Bu görüşe karşı çıkan Yunanlılar'a göre ise, etabli yerleşmiş demektir, dolayısıyla fiilen o yerde oturma anlamına gelir. Dolayısıyla, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelip İstanbul'a yerleşmiş ve burada yıllardır yaşamakta olan kimseleri yerleşmiş kabul etmemek doğru olmayacaktır¹⁰³³. Divan yaptığı inceleme sonucunda; İstanbul Rumlarının etabli olarak kabul edilebilmesi için ve mübadeleden istisna tutulabilmesi için İstanbul şehrinde oturmaları ve oraya nereden olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmiş olmaları gerektiğine karar vermiştir¹⁰³⁴.

Lozan antlaşmasında, terk edilen topraklarda yaşamakta olanların iki yıl zarfında Türkiye tabiiyetine dönebilmek için seçme hakkına sahip oldukları, bu haklarını kullandıktan sonra 12 ay zarfında o yeri terk edecekleri, evli kadınların kocalarına, 18 yaşında küçük çocukların ana ve babalarına tabi olacakları, menkul mallarını beraberlerinde götürebilecekleri, gayrimenkulleri tasarrufa devam

¹⁰³² LOZAN, 1973, s.102.

¹⁰³³ BİLSEL, 1998, s.676.

¹⁰³⁴ LOZAN, 1973, s.102.

edebilecekleri de belirtilmiştir. Kıbrıs adasıyla ilgili olan madde ise 21. maddedir. Buna göre; 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs adasında yerleşmiş olan Türkler, Türk taabiyetini kaybedip İngiliz taabiyetine geçeceklerdi. Ancak bunlar, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıl içinde Türkiye lehine seçme hakkını kullanabileceklerdir¹⁰³⁵.

2.3.6. Lozan Barış Antlaşmasının Azınlık Maddeleri

Lozan Barış Antlaşmasının getirdiği azınlık korunması sistemi, o dönemdeki iki taraflı koruma sağlayan azınlık sistemiyle uyumlu bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, azınlıklar hem herhangi bir nedenle ayırım yapılmaksızın ülkede yaşayan bütün vatandaşların sahip olduğu tüm haklara ve özgürlüklere sahip olacaklar (negatif haklar), hem de azınlık grupların kendi dil, gelenek ve kültürlerini sürdürmelerini sağlayacak birtakım özel düzenlemeler -pozitif ayrımcılık- yapılacaktır¹⁰³⁶.

Lozan antlaşmasında azınlıklar antlaşmanın 37-45. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu maddeler hem Türkiye'deki azınlıkların hem de Yunanistan'da yaşayan azınlıkların (Batı Trakya Türkleri) hukuki statüsünü belirlemiştir¹⁰³⁷. Lozan antlaşmasının azınlıkları düzenleyen bu kısmı sevr antlaşmasından farklı bir şekilde düzenlenmiştir. Azınlıklar, sevr antlaşmasında ayrı bir bölüm iken burada ayrı bir bölüm olmayıp siyasal hükümler içinde düzenlenmiş bir kısımdır¹⁰³⁸.

37. maddede Türkiye devleti, 38.maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, yönetmeliğin, ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmasını ve hiçbir kanun, yönetmelik ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlendiğini kabul etmiştir¹⁰³⁹.

Görüldüğü gibi ülkemizin kurucu antlaşması olan Lozan antlaşmasında azınlıklarla ilgili hükümlerin yer aldığı kısımlar temel yasa olarak kabul edilmiştir. Türkiye'nin daha sonra çıkaracağı kanun, tüzük, yönetmelik vb. hukuki düzenlemeler bu temel hükümlere aykırı olamayacaktır. Peki böyle bir konuda aykırı düzenleme olursa ne olacak? Bu sorun hukukta normlar hiyerarşisi kuralı çerçevesinde çözülebilir. Uluslararası antlaşmaların iç hukukta yerinin neresi olduğunu

¹⁰³⁵ LOZAN, 1973, s.103.

<http://www.turktarih.net/t-304-lozan-antlasmasi.html> (Erişim tarihi:22.05.2007)

¹⁰³⁶ ORAN, 2004, s.66.

¹⁰³⁷ MERAY, 2001, s, 11 vd.

¹⁰³⁸ ORAN, 2004, 74.

¹⁰³⁹ MERAY, 2001, s, 20

anayasamızın 90. maddenin 5. fıkrasında düzenlenmiştir. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Uluslararası antlaşmaların normlar hiyerarşisindeki yeri konusu doktrinde tartışmalıdır. Doktrinde bazı yazarlar¹⁰⁴⁰ antlaşmaların kanunla aynı seviyede bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşıma göre; kanunla antlaşma arasında bir çatışma çıkarsa önceki kanun-sonraki kanun, genel kanun-özel kanun kuralı çerçevesinde sorun çözülür. Doktrindeki diğer bazı yazarlar ise uluslararası antlaşmaların kanunların üstünde bir yerde olduğunu ileri sürmüşlerdir¹⁰⁴¹.

Uluslararası antlaşmaların kanunlardan üstün olduğunu ileri süren bir gerekçe şu şekildedir. *“Bir devlet uluslararası bir sözleşmeyi imzalayıp onaylayarak kendisi açısından hüküm ifade eder konuma getirirken koyduğu çekinceler dışında, sözleşmenin iç hukuktaki etkilerini bilerek ve öngörerek yapıyor demektir. Bu, uluslararası sözleşmelere yasalardan biraz farklı, anayasaya yaklaşıcı, en azından anayasaya yeni bir anlam ve yorum kazandırıcı bir ağırlık tanımak anlamına gelir. Uluslararası sözleşme hükümlerinin anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyeceğine göre, o hükümleri de anayasayla birlikte düşünmek ve anayasayı onlarla birlikte yorumlamak gerekecektir”*. Bu nokta özellikle temel hak ve özgürlüklere ilişkin yasaların anayasaya uygunluğunu denetlerken önem taşır¹⁰⁴².

Başka bir yazar, uluslararası antlaşmaların kanun değerinde kabul edilemeyeceğini ileri sürmektedir. Örneğin Türkiye’nin sınırlarını belirleyen Lozan barış antlaşması TBMM’nin kabul edeceği bir yasayla değiştirilemez. Aynı durum Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi için de geçerlidir. TBMM’nin çıkaracağı bir kanunla bu sözleşme de değiştirilemez. Çünkü bu sözleşme Avrupa Konseyi üyelerini ortak malvarlığını ve demokratik rejimin temelini oluşturur¹⁰⁴³.

Başka bir görüş; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini kanunların, hatta anayasanın da üstünde değerlendirmektedir. Sözleşmenin anayasaya aykırılığı ileri sürülemez. Bu sebeple sözleşme anayasaya aykırı bile olsa uygulanacaktır. Çünkü, anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyen sözleşmenin yasaya aykırılığı sebebiyle uygulanamaması

¹⁰⁴⁰ PAZARCI 2003, s.26.; Ergun ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s. 213.; GÖZLER, 2007, s.349.

¹⁰⁴¹ Edip ÇELİK, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri ve Uygulanması”, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi Yıl. 9, Sayı 1-3; Soysal Mümtaz, “Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 2, Ankara 1986

¹⁰⁴² SOYSAL, 1986, s. 16

¹⁰⁴³ ÇELİK, 1986, s. 51

anayasanın getirdiği sisteme ters düşer. Sözleşmeden sonra yürürlüğe giren bir kanunun sözleşmeyi değiştirebileceğini ileri sürmek tutarlı olmayacaktır¹⁰⁴⁴.

Antlaşmaların kanunlara üstünlüğünde “*Uluslararası antlaşmaların anayasaya aykırılığının ileri sürülememesi*”, temel gerekçe olarak kullanılmaktadır. Ancak bu gerekçe bize çok sağlıklı gelmemektedir. Anayasamızın 174. maddesinde inkılap kanunlarının da anayasaya aykırılığının ileri sürülemeyeceği belirtilmiştir. Nasıl ki bu hüküm inkılap kanunlarını normal kanunlardan üstün hale getirmiyorsa salt anayasaya aykırılığı ileri sürülemiyor diye uluslararası antlaşmaların kanunların üstünde olduğu söylenemez. Dolayısıyla, uluslararası antlaşmaların Türk normlar hiyerarşisinde anayasanın altında ve kanunlarla aynı düzeyde yer aldığı söylenebilir. Uluslararası antlaşmalar anayasal değerde olmadığı gibi anayasanın üstünde de yer almaz¹⁰⁴⁵.

Ancak anayasamızın 90. maddesine 2004 yılında yapılan bir eklemeye bu konuda yeni bir durumun ortaya çıktığını söyleyebiliriz¹⁰⁴⁶. Bu fıkra göre; usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır. Artık bu değişiklikten sonra temel hak ve hürriyetlere ilişkin antlaşmalarla kanunlar arasında bir çatışma olursa önceki kanun-sonraki kanun, özel kanun-genel kanun kuralını uygulamaya gerek kalmayacaktır. Çünkü böyle bir çatışmada açık hüküm gereği uluslararası antlaşma geçerli olacaktır. Sonuç olarak, Türkiye devletinin Lozan’a aykırı bir hukuki düzenleme yapmaması gerekir. Bu imzalanan antlaşmaya bağlı kalmanın diğer bir ifadeyle ahde vefa ilkesinin gereğidir. Öte yandan antlaşmaya aykırı bir durum devletin kendi kurucu antlaşmasını ihlal etmesi gibi garip bir durumu ortaya çıkaracaktır.

Lozan Barış Antlaşmasındaki azınlıklarla hükümler şunlardır.

38. maddede; Türk hükümeti, Türkiye’de oturan herkesin, doğum, milliyet, dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenmiştir. Din ve vicdan hürriyeti (anayasa.m.24),

¹⁰⁴⁴ ÇELİK, 1986, s. 53

¹⁰⁴⁵ ÖZBUDUN, 2002, S.213.

¹⁰⁴⁶ Faruk BİLİR, “2004 Anayasa Değişiklikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, G.Ü.H.F. Dergisi, C.IX, S.1-2, Haziran-Aralık 2005, s.239-251

yerleşme ve seyahat hürriyeti (anayasa. m.23), gibi negatif haklar olarak da ifade edilen temel hak ve hürriyetler güvence altına alınmıştır.

38. Maddenin ikinci fıkrasında; Türkiye’de oturan herkesin, her inancın, dinin ya da mezhebin gereklerini ister açıkta, isterse özel olarak serbestçe yerine getirme hakkı olduğu vurgulanmıştır. Ancak bireylerin inançlarını yerine getirmeleri özgürlüğü sınırsız değildir. Burada sınır, söz konusu faaliyetlerin kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmamasıdır. Kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmaması şartıyla bireyler inançlarının gereğini yerine getirebileceklerdir.

38. Maddenin üçüncü fıkrasında; Müslüman olmayan azınlıkların bütün Türk uyruklarına uygulanan dolaşım ve göç etme özgürlüğünden tam olarak yaralanacağı belirtilmiştir. Ancak burada da bir sınırlama getirilmiştir. Müslüman olmayanların dolaşım ve göç etme özgürlüğü, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için ülkenin tümü ya da bir parçasında sınırlandırılabilir.

38. madde sevr antlaşmasının 141. maddesine benzemektedir. Burada salt azınlıklara değil Türkiye’de oturan herkese bazı haklar verilmektedir. Lozan görüşme tutanaklarında bu maddeyle ilgili dikkati çeken bir husus vardır. Bilindiği gibi Türk tarafı uzun süre “dil, din, soy azınlıkları” ibaresinin çıkarılması için mücadele etmiştir. İşte müttefik devletler ancak 38. maddenin kabul edilmesi karşılığında sadece “din azınlıkları” ya da “Müslüman olmayanlar” terimini kabul etmişlerdir. Çünkü bu madde sayesinde Türkiye’deki vatandaşlarını güvence altına almışlardır¹⁰⁴⁷.

39. maddede, Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının, Müslümanların yaralandıkları medeni ve siyasal haklardan yararlanacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de yaşayan tüm vatandaşlarımız herhangi bir ayırım olmaksızın medeni ve siyasi haklardan eşit bir şekilde yararlanacaktır.

39. Maddenin ikinci fıkrası, din ayrımı gözetilmeksizin Türkiye’de yaşayan herkesin kanun önünde eşitliğini güvence altına almıştır. Din, inanç ya da mezhep ayrılığı hiçbir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla siyasal haklardan yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltilme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından bir engel sayılmayacaktır. Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulamayacaktır. Türkiye’deki azınlıklar, ticaret ilişkilerinde, açık

¹⁰⁴⁷ ORAN, 2001 (a), s, 226

toplantılarda istedikleri bir dili kullanabileceklerdir. Bu fıkra göre, Türk vatandaşları istedikleri bir dili resmi daireler dışında istediği yer ve zamanda kullanabilecektir. Yine farklı dillerde radyo ve televizyon yayını mümkündür.

Pek çok devlette olduğu gibi bizim ülkemizde de devletin resmi bir dili vardır ve bu Türkçe'dir. (Anayasa m. 2) Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini kullanabilmeleri için gerekli kolaylıkların sağlanacağı maddenin son fıkrasında belirtilmiştir.

Adil bir yargılanmanın¹⁰⁴⁸ yapılabilmesinde savunma hakkının önemi tartışmadan varestedir. İşte mahkemelerde savunma hakkı kullanırken özellikle Türkçe konuşma problemi olan vatandaşlarımıza savunma hakkının kullanılabilmesi için gerekli yardımlar sağlanacaktır. Türkçe'den başka dil konuşan ifadesiyle, Türkçe bilmeyenler, konuşamayanlar kastedilmemektedir. Türkçe'den başka dil bilenler buraya dahil değildir. Bir kişinin anadili Türkçe ise başka bir dil bilse de mahkemelerde o dili kullanmasına izin verilemez. Bu tutum usul ekonomisine aykırıdır. Mahkemede gereksiz yere zaman ve para harcanmış olacaktır Dolayısıyla burada Türkçe'den başka bir dil konuşan kişilerin kastedildiği ileri sürülebilir. Devletin resmi dili Türkçe'dir ve devlet dairelerinde Türkçe dışında başka bir dil kullanılamaz. Bu madde ilginç bir şekilde bu kurala istisna getirmiştir. Burada savunma hakkına verilen önemi görüyoruz. Bir insan en iyi savunmayı doğal olarak ana dilinde yapabilir¹⁰⁴⁹. 39. madde dönemin bütün azınlık antlaşmalarıyla paralellik arz etmektedir. Öte yandan zaten benzer, ifadeler Türk tarafının hazırladığı teklifte de mevcuttur.

40. maddede, Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının hem hukuk hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacağı belirtilmiştir. Bu maddede dikkati çeken bir diğer nokta, Avrupa Birliği müzakere sürecinde sık sık gündeme gelen bir konu olan azınlıkların eğitim ve hayır faaliyetleridir. Bu maddeye göre; Müslüman olmayan azınlıklar giderlerini kendileri ödemek üzere her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel

¹⁰⁴⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sibel İNCEOĞLU, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Beta Basım Yayım, İstanbul 2005.

¹⁰⁴⁹ ORAN, 2004, s. 75

ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır. Dolayısıyla bu madde azınlıklara eğitim ve hayır kurumu kurmaları konusunda --giderlerini kendileri karşılamak şartıyla-serbestlik getirmektedir.

Kendi eğitim kurumlarını kurmak ve burada kendi eğitim dilini kullanarak eğitim yapmak azınlıkların tersine Müslümanlara tanınmamış bir haktır. Madde her türlü okul dediğine göre, ilk öğretim, lise, yüksek öğrenimi bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu okulları kurma konusunda azınlıklara eşitlik getirilmiştir. Okul kurulmasıyla ilgili genel kurallar neyse azınlıklar da o kurallara tabi olacaklardır.

41. maddede genel eğitim konusu düzenlenmiştir. Türk hükümeti Müslüman olmayan uyrukların önemli oranda oturdukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilk okullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Ancak Türk hükümeti ana dilde eğitim için gerekli kolaylıkları sağlarken -doğal olarak- Türk dilinin öğretimini zorunlu kılabilecektir. Öte yandan söz konusu il ve ilçelerdeki azınlıklara devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce eğitim ve din işlerinde kullanılmak üzere hakkaniyete uygun bir şekilde pay verilmesi öngörülmektedir. Bu paralar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir. 41. madde bugüne kadar uygulanma şansı olmayan maddelerden birisidir.

Azınlıkların kendi aralarındaki bazı hukuki problemlerinin çözümüyle ilgili ilginç bir düzenleme 42. maddede bulunmaktadır. Türk hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile hukukuyla ilgili, kişi hallerine ilişkin sorunlarda azınlıkların gelenek ve göreneklerine göre çözümlenmesinde mümkün olan tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir. Bu tedbirler, Türk hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda katılacağı temsilcilerden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Bu konuda bir anlaşmazlık çıkarsa, Türk hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi Avrupalı hukukçuklar arasından birlikte seçecekleri bir üst hakem atanacaktır.

42. Maddenin son fıkrasına göre; Türk hükümeti, azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu azınlıkların, Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağladığı kolaylıkların aynısı azınlıkların kurumlarına da sağlayacaktır.

42. maddenin birinci fıkrasında kastedilen duruma, kilise veya havrada evlenmek örnek olarak verilebilir. Ancak 1926 yılında Medeni Kanunun kabulünden

sonra resmi nikah zorunlu hale gelince bu maddenin uygulanması mümkün olmamıştır. Şöyle ki; devlet, kilise ve havrada dinsel nikah yaptırmadan önce resmi nikah yapılmasını sağlamak için Müslüman olmayanları fıkranın getirdiği haktan feragat etmelerini istemiştir. Çünkü Müslüman çoğunlukta tepki gösterip aynı şeyi isteyebilirdi. Daha sonra toplanan özel komisyonlar bu haktan feragat ettiklerini bildiren bir karar almıştır¹⁰⁵⁰. Bu karardan sonra Yunanistan konuyla ilgili, 11 Eylül 1926'da Milletler Cemiyetine başvurarak antlaşmaya aykırı davranmaktan dolayı Türkiye'yi şikayet etmiştir. Milletler Cemiyeti sekreteri Türkiye'ye gönderdiği mektupta Konsey Komitesi konunun Konseye sunulmasına gerek olmadığını bildirmiştir. Bu maddede vakıflara getirilen kolaylıklar ise fazla uygulanma şansı bulamamıştır.

43. maddede din ve ibadet özgürlüğü düzenlenmiştir. Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacaklar, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir. Ancak buradaki güvenceler mutlak değildir. Örneğin kamu düzeni gerekçesiyle bazı sınırlamalar yapılabilir. Bütün vatandaşlar için sınırlama yapılmışsa Müslüman olmayan azınlıklar bundan muaf tutulmaz. Ancak maddenin yapılan devrimlerle ne ölçüde bağdaşacağı kanımızca tartışmalıdır.

44. maddede ise Türk devletinin yukarıda açıklamaya çalıştığımız hükümlerin yanında tüm antlaşma metninin uluslararası yükümlülük doğurduğunu kabul etmiştir. Türkiye, bu kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümlülükler meydana getirmesini ve Milletler Cemiyeti garantisini kabul etmiştir. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilemeyecektir. Böylece, Milletler Cemiyetine Lozan antlaşması ile bazı hukuksal yetkiler verilmiştir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon hükümetleri, milletler cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmemeyi bu antlaşma uyarınca kabul etmişlerdir. Başka bir ifadeyle, bu üç devlete veto hakkı verilmiştir. Türkiye ise; Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden herhangi birine aykırı bir davranışı Meclise sunmaya

¹⁰⁵⁰ ORAN, 2001 (a) s. 228

yetkili olacağını ve meclisin duruma göre uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli talimatları verebileceğini kabul etmiştir.

Türkiye, bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk hükümetiyle imzacı öteki devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Milletlerarası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul etmiştir. Günümüzde, Milletler Cemiyeti bulunmadığından bu yetki BM bünyesindeki Adalet Divanınca kullanılabilecektir¹⁰⁵¹.

44. madde garanti maddesidir. Ancak uluslararası garanti altına alınan haklar sadece Müslüman olmayanların haklarıdır, diğerleri garanti kapsamı dışındadır. Bu hükümlerin değişmesi ise ancak Milletler Cemiyetinin çoğunluk kararıyla mümkündür.

45. madde, Yunanistan'la karşılıklılık maddesidir. Buna göre; bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman olmayanlara tanıdığı haklar, Yunanistan tarafından da kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınacaktır. Bu hüküm sayesinde gerek Türkiye gerekse Yunanistan'da yaşayan ancak 1923 tarihli protokol dışında kalan azınlıkların hakları da güvence altına alınmıştır.

Lozan Anlaşması, daha önce Yunanistan ile Türkiye arasında azınlıkların korunmasına yönelik imzalanan anlaşmaları sona erdirmemiştir. Bunun en önemli sebebi Lozan Antlaşmasında önceki antlaşmaları geçersiz kılan bir maddenin olmamasıdır. Ayrıca daha önce yapılan antlaşmalarla Lozan hükümleri arasında bir çelişki bulunmadığından önceki antlaşmaları uygulanabileceği söylenebilir¹⁰⁵².

Lozan antlaşmasının azınlıkların korunmasına ilişkin bu önemli hükümlerine rağmen her iki ülkede de azınlıklara yönelik olumsuz politikalar uygulanmaktadır. Yunanistan'ın uzun yıllar Batı Trakya Türklerine yönelik uyguladığı sert asimilasyon politikaları uluslararası pek çok raporda dile getirilmiştir¹⁰⁵³. Ülkemizde de varlık

¹⁰⁵¹ Karşı değerlendirme için bkz. Sevin TOLUNER, "Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları" Beta Yayınları, 2000, s. 237. Yazara göre; Milletler Cemiyetinden sonra kurulmuş olan Birleşmiş Milletler ayrı antlaşmalarla varlık kazanmış teşkilatlar olduğundan yetki ve yükümler bakımından aralarında halefiyet ilişkisi mevcut değildir. Bu sebeple, MC'ye tanınmış olan denetim yetkisi, ilgili tarafların talebi ve BM'nin bu yönde bir kararı olmadığı müddetçe BM Güvenlik Konseyi kullanamaz.

¹⁰⁵² BİLGİN, 2007, s. 162

¹⁰⁵³ Bu konudaki raporlar için bkz. http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1359 (erişim tarihi: 25.04.2008); http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1360 (erişim tarihi: 25.04.2008)

vergisi, 6-7 Eylül olayları gibi zaman zaman azınlıklara yönelik olumsuz davranışlar görülmüştür¹⁰⁵⁴.

Lozan barış antlaşması, imzalandığı dönemdeki azınlık antlaşmalarının özelliklerini taşır. Ancak bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin dönemin azınlık anlayışında “dil, din, soy” ölçütü kullanılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonucunda bazı galip devletlerin (İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya, Japonya) savaşta mağlup olan devletlerle yaptığı (Avusturya, Bulgaristan, Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu) azınlık koruma antlaşmalarında hep bu üç kriter kullanılmıştır. Lozan barış antlaşmasında ise “dil, din, soy” ölçütü yerine Türk temsilcisi Dr. Rıza Nur’un yoğun çabalarıyla “Müslüman olmayanlar” teriminin kullanılması müttefik devletlere kabul ettirilmiştir¹⁰⁵⁵. Lozan barış antlaşması Birinci Dünya Savaşını bitiren bir antlaşma olmakla birlikte aynı zamanda Kurtuluş savaşını da bitiren bir antlaşmadır. Türk devletinin diğer devletlerden farklı olarak kurtuluş savaşını kazanması “Müslüman olmayanlar” teriminin kabul ettirilmesinde şüphesiz önemli bir etken olmuştur. Lozan barış antlaşmasında uluslararası güvence altında olan haklar sadece Müslüman olmayanlara verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan azınlıklarla ilgili antlaşmaların diğer bir özelliği de azınlıklara uluslararası bir güvence getirmesidir. Bu antlaşmalarda azınlıklar Milletler Cemiyeti’nin koruma şemsiyesi altına alınmıştır. Ayrıca söz konusu antlaşmalarda herhangi bir değişiklik yapılabilmesi için de Milletler Cemiyeti üyelerinin çoğunluğunun kabul oyu gerekecektir. Netice itibarıyla, savaş sonrasında yapılan antlaşmaların azınlıklarla ilgili getirdiği kriterler “Müslüman olmayanlar” üzerinde odaklanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye’nin Lozan antlaşması çerçevesinde sadece Müslüman olmayanları azınlık sayması hukuki açıdan yanlış değildir¹⁰⁵⁶. Öte yandan Türk toplumunda azınlık deyince akla sadece Müslüman olmayanların gelmesi sosyolojik bir gerçekliktir. Bu düşüncenin ortaya çıkmasında Osmanlı İmparatorluğunda asırlarca uygulanan millet sistemi’nin şüphesiz önemli bir etkisi vardır.

Türkiye devletinin azınlıklar konusundaki temel yaklaşımı Türk devletinin kurucu antlaşması olan Lozan barış antlaşmasına dayanmaktadır. Ancak bu yaklaşım doktrinde eleştirilmekte ve artık bu anlayışın değişmesi gerektiği şu

¹⁰⁵⁴ 6-7 Eylül olayları konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Dilek GÜVEN, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Oayları İletişim Yayınları, 2006

¹⁰⁵⁵ ORAN, 2004, s. 62

¹⁰⁵⁶ ORAN, 2004, s. 63

ifadelerle ileri sürülmektedir: *“Lozan’dan bu yana seksen yıl geçmiştir. Bu arada azınlık çeşitleri, etnik, dilsel, dinsel olarak evrensel kabul görmeye başlamıştır. Öte yandan BM ve AGİT düzenlemelerine göre; bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı veya hangi çeşit azınlık bulunduğu konusu o devletin takdirine bırakılmamaktadır. Bir ülkede azınlık olup olmadığı o devlete sorulmamakta ve nesnel bir durum, gerçek olarak telakki edilmektedir. Eğer etnik, dilsel, dinsel açılardan farklılık gösteren ve bu farklılığını kimliğinin ayrılmaz parçası gören gruplar varsa, söz konusu devlette azınlık olduğu kabul edilmektedir”*¹⁰⁵⁷. Bu açıklamalarda gerçeklik payı bulunmakla birlikte bizim tarihsel, sosyal ve kültürel yapımızın özellikleri ile, azınlık teriminin toplumda çağrıştırdığı anlamların göz ardı edilmemesi sağlıklı bir analiz yapılabilmesi açısından faydalı olacaktır.

Türkiye Lozan antlaşmasından sonraki tarihlerde gerek insan haklarıyla gerekse azınlıklarla ilgili pek çok antlaşma imzalamış ve bunları usulüne göre yürürlüğe sokmuştur. 1954 yılında kabul ettiği 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, AGİT metinlerinden biri olan 1990 Paris Şartı, 1995’te onayladığı 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1992 tarihli BM Ulusal veya Etnik, Dinsel, Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, 2003 yılında onayladığı 1966 tarihli BM İkiz Sözleşmeleri bunlara örnek olarak verilebilir. Söz konusu antlaşmalar da azınlıklar konusunda hükümler içermektedir. AGİT belgelerinin siyasi bir bağlayıcılığı olsa da hukuksal bir bağlayıcılığı yoktur. Dolayısıyla ihlali halinde herhangi bir müeyyide uygulanamaz. Ancak bu belgelerin insan haklarının uluslararası alanda bir standarda ulaşmasında önemi inkar edilemez. Türkiye her ne kadar bazı maddelerine çekinceler koymuşsa da bu antlaşmalara taraftır. Dolayısıyla, Türkiye uygulamada bazı sorunlar olmakla birlikte azınlıklarla ilgili çağdaş gelişmeleri takip etmektedir. Bazı eleştiriler olmakla birlikte AB tarafından yayınlanan ilerleme raporlarında yapılan reformların önemine işaret edilmektedir. Türkiye’nin azınlıklar konusunda hareket noktası olarak Lozan’ı baz alması gayet doğaldır. Çünkü Lozan devleti kuran temel antlaşmadır ve azınlıkların korunmasına yönelik pozitif ayrımcılık içeren hükümler ihtiva etmektedir.

¹⁰⁵⁷ ORAN, 2004, s.64

3. Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve Azınlıklar

“Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı Arasında Dostluk Antlaşması” 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara’da imzalanmış ve 17 Ağustos 1926 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşma, Türkiye’nin azınlıklar konusunda imzaladığı iki taraflı tek antlaşmadır¹⁰⁵⁸. Antlaşma, pek çok konuyla birlikte azınlıkların korunmasını da düzenlemiştir. Bulgaristan ve Türkiye, antlaşmada yer alan hükümlerden karşılıklı olarak, ülkelerinde yaşayan azınlıkların yararlanabileceğini taahhüt etmişlerdir¹⁰⁵⁹. (Ek Protokol A/I.Madde)

Türkiye ve Bulgaristan, azınlıkların korunmasına ilişkin, 1919 Neuilly Antlaşmasında yer alan hükümlerden Bulgaristan’da oturan Müslüman azınlığın, Lozan Antlaşmasındaki hükümlerden ise Türkiye’de yaşayan Bulgar azınlığın mütekabiliyet çerçevesinde yararlanabilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır. (Ek Protokol A/1.paragraf) Lozan Antlaşmasında azınlık ölçütünde kullanılan dinin bu antlaşmada da kullanıldığını görmekteyiz. Şöyle ki; anadili Bulgarca olan ve Hristiyan dininden olan Türk uyrukları Bulgar azınlığı olarak kabul edilecektir. Ayrıca, Neuilly ve Lozan antlaşmasından herhangi birisini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları bütün hakları Bulgaristan’ın Türkiye’ye, Türkiye’nin de Bulgaristan’a karşılıklı olarak tanıyacağı hükme bağlanmıştır¹⁰⁶⁰. (Ek Protokol A/2.paragraf) Söz konusu Antlaşma halen yürürlüktedir¹⁰⁶¹.

¹⁰⁵⁸ Bilal ŞİMŞİR, Bulgaristandaki Türk Azınlığı, http://turk1989.blogcu.com/turkiye-bulgaristan-dostluk-antlasmasi-ve-ekli-protokol-18-ekim-1925_12567721.html (Erişim Tarihi: 20.01.2008)

¹⁰⁵⁹ SARAÇLI, 2007, s, 134

¹⁰⁶⁰ ORAN, 2001, s, 141

¹⁰⁶¹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Hüseyin PAZARCI: "İkili Anlaşmalardan Doğan Uluslararası Kurallar Işığında, Bulgaristan’daki Türk Azınlığının Sorunu", İstanbul Barosu Bulgaristan’da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu, İstanbul, 1988

4. TÜRKİYE’NİN AZINLIK UYGULAMASINDA PROBLEM KONULAR

4.1. Heybeliada Ruhban Okulu

Ortodoks Patrikhanesi, 19. yüzyıldan başlayarak Ortodoks mezhebine mensup milletler arasında dini birlik, bütünlüğü korumak ve dini konularda yeknesaklığı sağlamak amacıyla bir ilahiyat okulunun açılmasını gündeme getirmiştir. Patrik IV. Germanos, Heybeliada'da Umut Tepesi'nde bulunan ve Bizans döneminden kalan manastırı 1842 yılında tamir ettirmiş ve okul 1 Ekim 1844 yılında hizmete açılmıştır. Heybeliada Ruhban Okulu, Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olarak çalışmış ve okul müdürü metropolitler arasından atanmıştır¹⁰⁶². Okulun açık bulunduğu dönemlerdeki eğitim şu şekilde düzenlenmiştir: 1844-1919 yılları arasında; 4 yıl ortaokul 3 yıl teoloji eğitimi, 1919-1923 arası; orta öğretimsiz, 5 yıllık teoloji eğitimi, 1923-1951 arası; ilk baştaki uygulamaya dönmüştür. Son olarak, 1951-1971 arası; 4 yıl lise ve 3 yıl teoloji eğitimi verilmiştir.

1950’li yıllarda Patrikhane Lozan Antlaşmasındaki hükümlerin aksine bazı eylemlere girişmiş ve zamanın iki süper gücü olan A.B.D ve S.S.C.B tarafından siyasi açıdan kullanılmaya çalışılmıştır. Öyle ki, seçilmiş olan bir Patrik A.B.D.’nin müdahalesi ve yapılan pazarlıklarla değiştirilmiştir. Dönemin milletlerarası güç dengeleri ve siyasi gelişmeleri sayesinde ön plana çıkan Fener Rum Patrikhanesi, Heybeliada Ruhban Okulu ile de ilgili değişiklik yapılması için çalışmalar yapmıştır. Okul, 8 Aralık 1950 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nın emri ile, yüksek okul haline getirilmiş, ayrıca, daha önce savaş ve casusluk faaliyetleri gerekçe gösterilerek yasaklanmış olan yabancı öğrenci alma tekrar mümkün hale getirilmiştir¹⁰⁶³. Yabancı öğrenci alımı, Kıbrıs sorunu nedeniyle Türk yunan ilişkilerinin bozulmasıyla 1964 yılında tekrar yasaklanmıştır.

127 yıl boyunca eğitim veren Heybeliada Ruhban Okulu, 1965 tarihli ve 625 sayılı “Özel Öğretim Kurumları” kanunun bazı maddelerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine okul yönetimince kapatılmıştır¹⁰⁶⁴.

Anayasa Mahkemesi iptal gerekçesinde özetle; Yüksek Öğretim Kurumlarının ancak devlet tarafından açılıp, işletilebileceğini ifade etmiştir.

Anayasa Mahkemesinin bu kararından sonra; ülkemizdeki özel yüksek öğrenim kurumları ya eğitim faaliyetlerine son vermiş, ya da bir devlet üniversitesinin

¹⁰⁶² Ali GÜLER, “Heybeliada Ruhban Okulu (Papaz) ve Gerçekler”, Bilge Dergisi, S.16, 1998, s. 29.

¹⁰⁶³ GÜLER, 2003, s. 214

¹⁰⁶⁴ AMKD, S.9, 1972, s. 131.

bünyesine katılmıştır. Heybeliada Ruhban Okulu da özel yüksek okul statüsünde olduğundan hukuksal varlığını devam ettirebilmesi için bu iki seçenekten birisini kullanması gerekiyordu. Başka bir ifadeyle, ya Türk üniversitelerinden birisine ya da bir ilahiyat fakültesine bağlanması halinde varlığını sürdürebilecekti. Bu konuda Patrikhane ve okul yöneticileri Türk Hükümeti ile farklı zamanlarda görüşmeler yapmıştır. Ancak, yönetim Türk üniversitelerine bağlanmak istemediğinden ve başkaca bir çözüm bulamadığından dolayı 1971 yılında okulu kapatma kararı almıştır¹⁰⁶⁵.

Son yıllarda, Heybeliada Ruhban Okulunun yeniden açılmasının sürekli olarak gündemde tutulduğunu görmekteyiz. Patrikhane, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde okulun açılması için sürekli kulis faaliyetlerinde bulunmaktadır. Yunanistan Başbakanı Mitçotakis, 1991 yılında ABD'ye yaptığı bir ziyareti sırasında Ruhban Okulu'nun yeniden açılması için Türkiye'ye baskı yapılmasını istemiştir. Yine Yunan Başbakanı, 1992'de Türk Başbakanından okulun açılması ricasında bulunmuştur. Patrik Bartholomeos, aynı talebi 1992 yılında Milli Eğitim Bakanıyla yaptığı görüşmesinde dile getirmiştir. Yine, AB Komisyonu Dönem Başkanı Jacques Delors, Dünya Kiliseler Birliği ile Fransa Katolik Konseyi de ruhban okulunun açılması konusunda cumhurbaşkanı ve Başbakan'dan yardım istemişlerdir. 1994 yılında ABD Başkanı Clinton, Başbakan Tansu Çiller'e bu konuda bir mektup yazmıştır. Kanımızca, bütün bu olayları birlikte değerlendirdiğimizde, konunun salt bir eğitim sorunu olmadığı, ruhban okulunun açılması girişimlerinin “milletlerarası politikanın bir parçası” olduğu ileri sürülebilecektir¹⁰⁶⁶.

Patrikhane, 1994 yılında “Heybeliada Ruhban Okulunun 150. Kuruluş Yıldönümü Kutlama Törenleri” düzenlemiştir. Patrik, burada yaptığı konuşmada; “1971 yılında özel teşebbüse ait fakülteler kapandığında ruhban okulun da kapandığını belirtmiş, *“Özel fakülteler kapsamına bizim okulumuz girmiyordu. Okulun özel bir statüsü vardı. Okul lise sonrası 4 yıl eğitim vermesine rağmen lise tedrisatı veren okullar kapsamındaydı. Bu nedenlerle okul yüksek okul sınıfına dahil edilemez. Okulun açılmasına izin verilmelidir”* demiştir.

Bu düşünceye katılmak mümkün değildir, çünkü, Heybeliada Ruhban Okulu Milli Eğitim Bakanlığının 8 Aralık 1950 tarihli 927601 sayılı emriyle Yüksekokul olmuştur.

¹⁰⁶⁵ GÜLER, 2003, s, 218

¹⁰⁶⁶ GÜLER, 2003, s, 220

Öte yandan bu tez Anayasanın 130. ve 132. maddesi hükümleri karşısında yerinde değildir. 130. maddede; *“Çağdaş eğitim-öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzelkişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversiteler Devlet tarafından kanunla kurulur.”* Dolayısıyla, yeni bir üniversite kurulabilmesi için kanun çıkarılması gerekmektedir. 132. maddede ise; *“Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları özel kanunlarının hükümlerine tâbi”* olacağı belirtilmiştir. Öte yandan, patriğin iddia ettiği gibi özel statüde bir okul olsaydı bu konuyla ilgili 132. maddede bir açıklamanın olması gerekirdi. Sonuç olarak, Patriğin okulun kuruluş yıldönümünde yaptığı açıklamaların hukuksal bir değeri bulunmamaktadır.

Patrikliğin, Heybeliada Ruhban Okulunu tekrar açma çabalarında her ne kadar “din adamı yetiştirme” gerekçe olarak gösterilse de yukarıda bahsettiğimiz ülkemize yapılan uluslararası baskı da dikkate alındığında konu bu kadar basit görünmemektedir. Doktrinde Patriğin bu çabaları, ekümenik patrik olma olarak değerlendirilmekte ve patriğin şu hedefleri gerçekleştirmeye çalıştığı ileri sürülmektedir. Birincisi; ekümenik unvanı alarak 1500-2000 kişilik bir cemaatin kilisesi olmakla yetinmeyerek, Vatikan gibi tüm Ortodoks dünyasının dini ve siyasi otoritesi olmak. İkincisi; 1971 yılında kapatılan Heybeliada Ruhban Okulunu tekrar açılmasını sağlayarak yabancı öğrenci almak. Üçüncüsü; Ayasofya’nın kilise olarak ibadete açılmasını sağlamak ve son olarak Patrik seçiminde Türk vatandaşı olma şartını kaldırmak¹⁰⁶⁷.

¹⁰⁶⁷ GÜLER, 2003, s, 225

4.2. Azınlık Vakıflarının Taşınmazları Problemi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde padişah fermanları ile kurulan azınlık vakıflarının hukuksal statüsü, taşınmaz edinmeleri, tasarruf ettikleri taşınmaz mallar üzerindeki hakları Cumhuriyet Döneminde, özellikle 1936 yılından itibaren hukuk dünyasında tartışma konusu olmuştur.

Vakıf, belli bir amacı gerçekleştirmek için teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Başka bir ifadeyle, belli bir amaca/amaçlara özgülenmiş mal topluluklarıdır¹⁰⁶⁸. Vakıflar kar amacı güdemezler. Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan gayrimüslimler tarafından da dini, ilmi ve hayır amacıyla vakıflar kurulmuştur. Azınlık vakıfları deyince akla genelde; Ermeni, Rum, Musevi, Bulgar, Süryani, Keldani gibi Osmanlı devletinde yaşayan azınlıkların kurdukları vakıflar gelmektedir.

İslam hukukuna göre zımmiler, kilise, manastır ve İncil hakkında vakıf kuramayacağı için vakıflar, vakfı kuran kişilerin aynı soyundan gelen ve aynı dinden olan kişiler adına şart edilmiştir. Öte yandan, gayrimüslimler kendi adlarına tapuya tescil talebinde bulunamadıkları için söz konusu vakıflar nukud vakıf¹⁰⁶⁹ olarak kurulmuştur¹⁰⁷⁰.

Cemaat Vakıfları; 1926 yılından önce kurulmuş olan, Türkiye'de yaşayan Gayrimüslim cemaatlere ait cemaat içinden seçilen kişi veya heyetlerce yönetilen ve Vakıflar Kanunu hükümlerine tabi olan vakıflardır¹⁰⁷¹.

Ülkemizde tüzel kişiliklerin kurulması, hukuken ilk kez 1325 tarihli Cemiyetler Kanunu ile gerçekleşmiş, bunlara taşınmaz edinebilme imkânı ise 1328 (1913) tarihli Eşhası Hükmiye'nin Emvali Gayrimenkuleye Tasarruflarına Dair Kanunla sağlanmıştır. Bu Yasa, tüzel kişilere yürürlük tarihinden itibaren taşınmazlar üzerinde temellük ve tasarruf imkanı sağladığı gibi, tasarruflarında olduğu halde başkaları üzerine tescil ettirdikleri taşınmazları bazı şartlarla kendi adlarına tescil ettirme imkanı da vermiştir. Bu düzenleme sayesinde cemaatler kullandıkları taşınmazları

¹⁰⁶⁸ Bilge ÖZTAN, Medeni Hukukun Temel Kavramları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 299

¹⁰⁶⁹ Para vakıfları diye Türkçeleştirebilen “vakf-ı nukûd” ya da “evkâf-ı nukûd” kurumunun işleyişi kısaca şöyle özetlenebilir: Bir hayırsever belli miktarda nakit parayı vakfeder ve vakfın başına getirdiği mütevellî de bu parayı —diğer işletme tarzlarına ilaveten— vakıfnâmede belirtilen oranı aşmamak kaydıyla istirbâh eder (faize yatırma), gelirini de yine vakıfnâmede belirtilen yerlere harcar. İzzet AKYOL, “Osmanlıyı Anlamak: “Para Vakfı” örneği ışığında, Bir Anlama Denemesi”, <http://www.karakalem.net/?article=821> (Erişim tarihi: 07.08.2008)

¹⁰⁷⁰ M. Altuğ İMAMOĞLU, Azınlık Vakıfları ve Yabancıların Taşınmaz Edinimleri, Yazıt Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 56; Nazif ÖZTÜRK, Azınlık Vakıfları, Altinküre Yayınları, Ankara, 2003

¹⁰⁷¹ İMAMOĞLU, 2006, 49

kendi üzerlerine kaydettirmişler ve amaçlarını gerçekleştirmek önemli bir fırsat yakalamışlardır¹⁰⁷².

Osmanlıda azınlıklara ait vakıflar, yabancı vakıf kabul edilmezler, ayrıca bu vakıfların tüzel kişilikleri bulunmamaktadır. Bu nedenle gayrimüslimlere ait dini, hayri, ilmi kurumların irade ve fermanlara dayanarak edindikleri taşınmaz mallar takma isimle ya da azizler adına kaydedilmiştir. 1328 (1913) tarihli Yasanın geçici maddesin, söz konusu vakıfların fiilen kullandıkları ve başka adlar üzerine tapuya kaydettikleri taşınmaz malları 6 ay içinde kendi adlarına tapuya tescil ettirebilme imkanı sağlamıştır¹⁰⁷³.

Türkiye 1935 yılında vakıfların uyacağı esasları belirlemek için 2762 sayılı Vakıflar Kanunu çıkarılmıştır. Burada, ilk kez cemaat vakıfları da denetim altına alınmıştır. Yasaya göre cemaat vakıfları mülhak vakıf¹⁰⁷⁴ olarak kabul edilmiş ve mütevellileri ve seçilen heyetler tarafından yönetileceği hükme bağlanmıştır. 1938 yılında yapılan yasa değişikliği seçime son verilmiş ve yönetme yetkisi Vakıflar İdaresi tarafından atanan mütevellilere bırakılmıştır. Bu uygulama, 1949 yılına kadar devam etmiştir. 1949 yılında yapılan değişiklikle, cemaat vakıflarının yeniden seçilen kişi veya heyetlerce idare edileceği kabul edilmiştir. Günümüzde bu uygulama devam etmektedir¹⁰⁷⁵.

1935 tarihli ve 2762 sayılı yasanın 44. maddesi azınlık vakıflarının taşınmazları konusunu düzenlemektedir. Maddeye göre; 1328 tarihli yasadan sonra tapuya verilen belgeler ve diğer delillerle vakıf olarak tasarruf edildiği anlaşılan taşınmazların vakıf adına tescili yapıldıktan sonra, tapuları verilebilecektir. İdari yol ile tanınmış olan tescil işlemi, daha çok açılan davalar ile tamamlanması yoluna gidilmiş, ancak bu

¹⁰⁷² İMAMOĞLU, 2006, 48

¹⁰⁷³ Aysel ÇELİKEL, "Gayrimüslim Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmesi ve 27.01.2004 tarihli Yargıtay Kararı", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:4 S.8 Güz 2005/2 s.58

¹⁰⁷⁴ Osmanlı'dan günümüze kadar dört çeşit vakıf vardır: 1-Mazbut Vakıf: Cumhuriyet öncesinde vakfiyelerindeki amaçları gerçekleştirmek üzere kurulan ancak; vakfiyesi gereği yönetecek kişi kalmadığından, hayır hizmetlerini gerçekleştirmesi fiilen ve hukuken imkansız hale geldiğinden Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yaşatılan, yönetilen, temsil edilen vakıflardır. 2-Mülhak Vakıf Cumhuriyet öncesi kurulmuş ve vakfedenin soyundan gelenler tarafından yönetilmesi şart edilen vakıflardır.

3-Cemaat Vakfı :Cumhuriyet öncesinde gayrimüslim Türk vatandaşlarının oluşturduğu hayır kurumlarıdır. 1936 yılında; düzenledikleri beyannameler ile Vakıflar Genel Müdürlüğündeki kütüğe kayıt ve tescilleri yapılmış olup, vakıf olarak kabul edilmişlerdir. Bu vakıflar 161 tanedir.

4-Yeni Vakıf :Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir gayeye özgülemeleriyle kurulan vakıflardır. Vakıflar hakkında daha fazla bilgi için bkz.Suat BALLAR, Yeni Vakıflar Hukuku, Seçkin Yayınevi, 2008;

<http://www.asimaykan.com/VAKIFLAR%20KANUNUN%20HAKKINDA%20SORU%20CEVAPLI%20B%4%B0LG%4%B0%20NOTU.pdf> (erişim tarihi: 11.03.2008)

¹⁰⁷⁵ İMAMOĞLU, 2006, s, 48

şekilde yüzlerce dava açılmış ancak davaların çoğu vakıfların aleyhine sonuçlanmıştır. Yine yasanın geçici maddesinde, bahsedilen vakıfların ellerindeki taşınmaz mal ve gelirlerini Vakıflar Bölge Müdürlükleri'ne bildirmelerini istenmiştir. Azınlık vakıflarının vakfiyeleri bulunmadığından, bu listeler daha sonra Yargıtay tarafından "Vakıfname" olarak kabul edilmiştir¹⁰⁷⁶. Bu uygulama daha sonra 1936 Beyannamesi¹⁰⁷⁷ olarak bazı sorunları beraberinde getirmiştir.

Ülkemizde, gayrimüslimlere ait Cemaat Vakıflarının sahip oldukları gayrimenkulleri üzerindeki tasarruf yetkileri ile yeni taşınmaz edinip edinemeyeceği hususu geçmişte tartışma konusu olmuş ve bugün de genelde güvenlik sorunu çerçevesinde ele alınmaya devam etmektedir.

1960'lı yıllarda yaşanan siyasi olaylar ülkemizin azınlık politikasında belirleyici bir rol oynamıştır. Kıbrıs olayları ve Batı Trakya'da yaşanan olaylar bu konuda etkili olmuştur. Böylece yüzyılın ilk çeyreğinde tehcir ve nüfus mübadelesi ile başlayan sonrasında Trakya olayları, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül olayları ile yeni bir boyut kazanmıştır.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 8.5.1974 tarihinde Vakıflar Bölge Müdürlüklerine verilen beyannamelerle ilgili bir karar vermiştir. Yüksek Mahkeme kararında; söz konusu beyannameleri vakıfname olarak kabul etmişse de vakıfnamelerde hibe veya vasiyet kabul edilebileceğine ilişkin açıkça bir ifade bulunmadığı için, "vakıfların yeniden mal iktisap edemeyeceği", sonucuna varmıştır.

Bu karardan sonra konu ile ilgili açılan bütün davalar yüksek mahkemenin bu kararı doğrultusunda değerlendirilmiş, davalar azınlık vakıfları aleyhine sonuçlanmış ve bu vakıfların 1936'dan sonra elde ettikleri mallara dava açılmak suretiyle el konulmaya başlanmıştır.

Yargıtay'ın bu kararı doktrinde, yasanın amacına aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Birincisi; söz konusu beyannameler vakıfların fiilen tasarruf ettikleri taşınmaz malların tescili amacıyla verilmiştir. İkincisi; bu beyannameler vakıfların statülerini, amaçlarını, vasiyet ve bağışlama kabul edebileceklerini açıklayan vakıfname niteliğinde olmadıkları gibi Yasa da böyle bir yoruma müsait değildir¹⁰⁷⁸.

3.8.2002 tarih ve 4771 sayılı "Çeşitli Yasalarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'un 4. maddesi hükümlerine istinaden "Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal

¹⁰⁷⁶ ÇELİKEL, 2005, s, 59

¹⁰⁷⁷ Baskın ORAN, "1936 Beyannamesi" Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.2 İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.229 vd.

¹⁰⁷⁸ ÇELİKEL, 2005, s, 59

Edinmeleri ve Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları Hakkında" Yönetmelik 4.10.2002 tarih ve 24896 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

4771 sayılı kanunun 4. maddesi ile, vakfiyeleri olsun veya olmasın cemaat vakıflarına, Bakanlar Kurulu'nun izniyle dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için taşınmaz mal edinme ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunma imkanı sağlanmıştır. Ayrıca aynı madde ile azınlık vakıflarına bahsedilen alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarrufları altında bulundurdıkları, vergi kayıtları, kira sözleşmeleri ve diğer belgelerle belirlenen taşınmaz mallarını, Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde başvurmak kaydıyla vakıf adına tescil ettirebilme imkanı vermiştir. Cemaat vakıfları adına bağışlanan veya vasiyet olunan taşınmaz mallar da bu madde hükümlerine tabidir. Böylece, 1936 tarihli Beyanname devre dışı bırakılarak sorun çözülmeye çalışılmıştır.

1936 yılında yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu, tüm vakıflardan ellerindeki taşınmazların listesini gösteren bir mal beyannamesi istemiştir. Bu uygulamanın amacı, İslami vakıfların ekonomik kaynaklarını zayıflatacak düzenlemeler yapmaktır. 1970 yılından itibaren Türk yunan ilişkilerinin bozulmasıyla birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü, azınlık vakıflarından vakıfnamelerini istemiştir. Ancak, azınlık vakıfları padişah fermanıyla kurulduğundan vakıfnameleri bulunmamaktadır. Bu nedenle, Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1936'da alınan beyannameleri bu vakıfların vakıfnamesi olarak kabul etmiştir. Bu kanunla, Genel Müdürlük, azınlık vakıflarının 1936 yılından sonra herhangi bir yolla edindikleri taşınmazlara el koymuştur. Çünkü bu taşınmazlar, 1936 mal beyannamesinde kayıtlı değildir. Ayrıca burada, mal beyannamesinde bu vakıfların taşınmaz edinebileceklerine ilişkin bir hüküm de bulunmamaktadır¹⁰⁷⁹.

Vakıfname sorununu çözebilmek için Gayrimüslim Türk vatandaşlarının vakıflarını sona erdirip yeni vakıf kurmaları hukuken mümkün değildir. Çünkü, Türk Medeni Kanunu Md.101. maddesine göre; belli bir ırk veya cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz. Ancak, Anayasanın 90. maddesine göre; temel hak ve hürriyetlere ilişkin antlaşmalarla kanunların çelişmesi durumunda uluslararası antlaşma uygulanacaktır. Ayrıca, Lozan antlaşmasının 40. ve 42. maddelerinde gayrimüslimlerin "her türlü kurumlar" ve "yeni vakıflar" kurabilecekleri, 37.maddesinde Türkiye'de hiçbir yasa veya resmî işlemin vb. Lozan'ın 38-44.

¹⁰⁷⁹ ORAN, 2004, s, 100

maddelerine aykırı olamayacağı hükme bağlanmıştır. Bu nedenle, azınlıkların yeni vakıf kurabilmesi mümkün olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰⁸⁰

4771 sayılı yasayla; cemaat vakıflarının her ne suretle olursa olsun tasarrufları altında bulundurduğu belirlenen taşınmaz malların 6 ay içinde başvurulması halinde vakıf adına tescil edileceği kabul edilmiş, ayrıca bağışlanan veya vasiyet edilen taşınmazların da bu madde hükmüne tabi olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu değişiklikten önce hukuki durum nedeniyle hazine adına kaydedilmiş olan taşınmazlarla ilgili ise herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

Bu kanuna dayanılarak çıkarılan, 4 ekim tarihli Yönetmelikle, Lozan ve diğer uluslararası antlaşmalarla azınlık statüsü verilen cemaat vakıflarının vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın dinî, hayır amaçlı, sosyal, eğitsel, sağlık ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinmeleri ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunmaları ile bu vakıfların aynı alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere, tasarrufları altında bulunan taşınmaz malların vakıf adına tesciline ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Yönetmeliğin 9. maddesinde; Yönetmeliğin uygulanmasında Türkiye Cumhuriyetinin taraf olduğu Lozan Antlaşmasının 45. maddesi ile diğer uluslararası antlaşmalardan doğan hak ve yükümlülükleri saklı tutulduğu hükme bağlanmıştır. Bu hüküm, yasa ve yönetmeliğin azınlık vakıflarına tanınmış olduğu hakların müteakibliyet esasına dayalı olarak uygulanacağı anlamına gelmektedir. Bu düzenleme, Türk hukuk sisteminde tüzel kişilerin taşınmaz mal iktisabının böyle bir şarta bağlanmasının hukuka uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ayrıca, siyasi bir organ olan Bakanlar Kurulu'na cemaat vakıflarının taşınmaz edinme ve taşınmaz üzerinde tasarrufta bulunma için izin yetkisinin tanınmasının, demokratik bir yaklaşım olmadığı ileri sürülmüştür¹⁰⁸¹. Türkiye devletini kuran ve azınlıkların hukuksal statülerini belirleyen Lozan antlaşmasına burada atıf yapılmaması eksiklik olurdu. Öte yandan, bu konuda madalyonun diğer tarafı göz ardı edilmemelidir. Özellikle Yunanistan'ın ülkesinde yaşayan Türk azınlığa karşı uyguladığı politikaları dikkate alınmaksızın salt ülkemizdeki uygulamalara bakarak değerlendirme yapmak bizi sağlıklı sonuçlara götürmeyecektir.

¹⁰⁸⁰ ORAN, 2004, s, 101

¹⁰⁸¹ ÇELİKEL, 2005, s, 60

11.1.2003 tarih ve 24990 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4778 sayılı "Çeşitli Yasalarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'un"¹⁰⁸² 3. maddesi ile 5.6.1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 1'nci maddesinin 6'nci fıkrasında değişiklik yapılmasından sonra, bu hükme istinaden "Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları ve Tasarrufları Altında Bulunan Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi Hakkında" yeni bir yönetmelik 24.01.2003 tarihli ve 2503 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir¹⁰⁸³. Daha sonra, 18.3.2003 tarih ve 1903 sayılı yasayla 4778 sayılı yasada tapuya tescil için öngörülen olan altı aylık süre 18 aya çıkarılmış bu süre ise 19 Nisan 2005 yılında dolmuştur.

4778 sayılı kanun ile izin usulü değiştirilmiştir. Cemaat vakıflarının taşınmaz edinebilmesi ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunabilmesi için artık Bakanlar Kurulundan değil Vakıflar Genel Müdürlüğünden izin almaları gerekmektedir. (m.3) Ayrıca ilgili Yönetmelik Bakanlar Kurulu yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bağlı olduğu Devlet Bakanlığı'nca çıkarılacaktır.

24 Ocak Yönetmeliği iki temel konuyu düzenlemektedir. Birincisi; cemaatlere ait vakıfların taşınmaz mal edinmeleri ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunmaları. İkincisi, bu vakıfların tasarrufları altında bulunan taşınmaz malların vakıf adına tesciline ilişkin usul ve esaslar. (m.2)

Yönetmelik, cemaat vakıflarına şartlı olarak gayrimenkul edinme izni vermiştir. Azınlık cemaati vakıfları dini, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla taşınmaz mal edinip tasarrufta bulunabilirler. Yine aynı madde bu vakıfların aynı alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gelir elde etmeleri için; her ne suretle olursa olsun tasarrufların altında bulunan taşınmazların vakıf adına tesciline olanak tanımış ve bu konuya ilişkin usul ve esasları belirlemiştir. (m.2)

Yönetmeliğin 4. maddesinde; azınlık vakıflarının dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak için Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün izni ile satın alma, hibe, vasiyet ve diğer yollarla taşınmaz edinebileceği hükme bağlanmıştır.

Yönetmeliğin 6. maddesinde konuyla ilgili usul düzenlenmiştir. Buna göre; başvurular, vakfın bağlı olduğu Vakıflar Bölge Müdürlüğüne yapılır. Başvuru, Vakıflar

¹⁰⁸² Metin için bkz. <http://www.belgenet.com/yasa/k4778.html> (erişim tarihi:12.03.2008)

¹⁰⁸³ <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.4462&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=cemaat%20vakıfları> (erişim tarihi:14.03.2008)

Bölge Müdürlüğü görüşü ile birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğüne gönderilir. Gerektiğinde; ilgili Bakanlık, kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınarak konu yetkili Daire Başkanlığı görüşü ile birlikte Vakıflar Meclisine intikal ettirilir ve karara bağlanır.

Yönetmeliğin 8. maddesi; vasiyetname veya bağışlama yoluyla intikal eden taşınmazlar için, taşınmazın vakıf tasarrufuna 9.8.2002'den önce intikal etmiş olması ile bu tarihten sonra tasarrufa gelecek olanlar için farklı usulün uygulanacağını kabul etmiştir. Buna göre; 9.8.2002 tarih ve 4771 sayılı yasanın Resmi Gazete'de yayınlandığı tarihten önce anılan vakıfların tasarruflarında olan ve 9.8.2002'den önce intikal eden taşınmazlar için Yönetmeliğin Geçici 1. Maddesinin uygulanacak, daha sonra geçenler için ise 4. ve 6. maddede belirtilen usul uygulanacaktır.

Geçici 1. maddeye göre, cemaat vakıflarının 9.8.2002 tarihine kadar tasarrufları altına giren taşınmazların vakıflar adına tescili için vakıfların altı ay içinde Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne yazılı olarak başvurmaları ve hukuki durumu gerekli belgelerle ispat etmeleri gerekmektedir. 1903 sayılı yasayla bu süre 18 aya çıkarılmış ve bu sürede 19 nisan 2005 yılında dolmuştur. Konuyla ilgili nihai karar, Vakıflar Meclisi'nce verilecektir.

4.2.1. Yargıtay'ın Azınlık Vakıfları Konusundaki Kararları

AB sürecinde yapılan düzenlemelerin, somut uyuşmazlıklarda yargı organları tarafından yorumlanması oldukça önemli bir konudur. Şimdi konuyla ilgili Yargıtay ve Danıştay kararlarını inceleyelim.

1936 Beyannamesi konusunda Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin 06.07.1971 tarihinde oybirliğiyle aldığı kararın¹⁰⁸⁴ gerekçesi şöyledir. *"Görülüyor ki, Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin gayrimenkul iktisapları men edilmiştir..."* Burada, söz konusu tüzel kişilik Ortodoks dinine mensup olan Türk vatandaşları tarafından kurulan ve yönetilen olan Balıklı Rum Hastanesi Vakfı olup yabancı bir vakıf değildir. Yargıtay ilginç bir şekilde, Ortodoks mezhebine mensup vatandaşlarımızı yabancı olarak değerlendirmiştir. Aynı yaklaşım, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 08.05.1974 tarihli ve 1971/2-820 Esas, 1974/505 Karar sayılı kararında da görülmektedir.

¹⁰⁸⁴ 06.07.1971 tarihli ve E.4449, K.4399 sayılı karar, ORAN, 2004, s, 101.

Yargıtay 1. Hukuk Dairesi başka bir kararında aynı yaklaşımı sürdürmüştür¹⁰⁸⁵. *"...Gerek 16 şubat 1328 sayılı kanun ve gerekse 2762 sayılı kanunun 44. Maddesindeki koşullar dışında yabancıların Türkiye'de mal edinmeleri yasaklanmış olup bu hükümler kamu düzeni ile ilgili olduğu için davalı kurumun bu konudaki yasa dışı eylemine davacı idarenin karşı çıkmasında ve kanunsuz tasarrufun iptali için dava açmasında kanuna aykırı bir yön yoktur. Bu itibarla yukarıda açıklanan nedenlere ve mahkeme kararında gösterilen diğer gerekçelere göre yerinde olmayan temyiz itirazlarının reddi ile hükmün onanmasına... oybirliğiyle karar verildi."*

Azınlık vakfı avukatları, bu kararın düzeltilmesi yoluna başvurmuşlar ve Daire kararını şu şekilde düzeltmiştir. *"Davalı mülhak vakfın Türk vatandaşları tarafından kurulmuş olmasına karşın onama kararında yabancıların Türkiye'de taşınmaz mal edinmelerini yasaklayan yasalardan söz edilmesi bir yanlış sonucudur. [Bu nedenle o tümcenin] düzeltme yoluyla ilamdan çıkarılmasına, bunun dışında (...) düzeltme isteminin reddine..."*¹⁰⁸⁶ karar vermiştir. Böylece, Türk vatandaşlarını yabancı olarak değerlendirme yanlışından dönülmüştür.

Yargıtay 1. Hukuk Dairesi, 27.4.2004 tarihinde azınlık vakıflarıyla ilgili önemli bir karar vermiştir. Bu kararın incelenmesi çıkan yasaların uygulamasının değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır¹⁰⁸⁷.

Olayda; M.Z. adına kayıtlı olan, malikin ölümü üzerine 1965 yılında vasiyet yoluyla davalı vakıf adına tescil edilen taşınmazın tapusunun iptali ve Hazine adına tesciline karar verilmesi amacıyla dava açılmıştır. Mahkeme davayı reddetmiş, idare tarafından karar temyiz edilmiş ve Yargıtay kararı oybirliği ile bozmuştur.

Yüksek Mahkeme gerekçesinde, padişah fermanları ile kurulan vakıfların kuruluş zamanları itibarıyla ve bu sınırlar içinde düşünülmesi "iradeyi mahsusa"nın genişletilmesinin günümüz mer'î hukukuna göre mümkün olmadığını belirtmiş, 1936 yılında verilmiş beyannamelerin taşınmaz malları belli etme ve sonradan mal edinme bakımından Vakıfname olarak kabul edilmesinin bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme, çekişmeli taşınmazın 1936 Beyannamesinde yer almadığını bu nedenle davalı vakıf adına tescilinin yanlış olduğu ve kaydın iptalinin gerekeceği sonucuna ulaşmıştır.

¹⁰⁸⁵ 24.06.1975 tarihli ve E.3648 K. 6594 sayılı karar. ORAN, 2004, s, 102

¹⁰⁸⁶ Yargıtay 1. Hukuk Dairesi, 11.12.1975 tarihli ve E.975/11168, K.975/12352 sayılı kararı, ORAN, 2004, s, 102.

¹⁰⁸⁷ ORAN, 2004, s, 101.

Yüksek Mahkeme, 2002 ve 2003 yıllarında kabul edilen 4771 ve 4178 sayılı yasaların 1936 Beyannamesinde yer almayan mallarını da edinebilme yolunu açtığını, 24.1.2003 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Yönetmeliğin 4. 5. ve 6. maddelerindeki usulün uygulanması gerektiğini ve daha sonra vakfa yetki belgesi verilebileceğini belirtmiştir.

Kararda; “...Mahkemece öncelikle davalı vakfın belirtilen biçimde başvurusunun bulunup bulunmadığının saptanması, başvurusu yok ise yukarıdaki düzenlemeler doğrultusunda başvuru olanağı tanınması ve sonucun beklenmesi, ondan sonra karar verilmesi gerekirken, yazılı olduğu üzere hüküm konulması doğru değildir. Davacı Hazinesinin temyiz itirazı yerindedir. Hükümün belirtilen nedenlerle bozulmasına 22.9.2004’de oy birliği ile karar verildi.” denmiştir.

Yargıtay’ın Hazinesinin itirazlarını kabul ederek verdiği karar ve gerekçeleri hukuki açıdan sorunlu görünmektedir.

Yargıtay 1. Hukuk Dairesi’nin bozma gerekçesinde dayandığı Yönetmeliğin 4. 5. ve 6. maddeleri, vakıfların satın alma yoluyla taşınmaz edinmeleri ve 9.8.2002’den önce vasiyetname veya bağış yoluyla vakfın tasarruflarına geçmiş olan taşınmazların vakıf adına tescili usulünü düzenlemektedir. Bu hükümlerin dava konusu olayla doğrudan ilgisi bulunmamaktadır. Çünkü davadaki taşınmaz bahsedilen tarihten önce tapuya tescil edilmiş ve dava tapunun iptali için açılmıştır. Tapu siciline davalı vakıf adına esasen tescil edilmiş bir taşınmazın tapu kaydının iptali için 4771 ve 4778 sayılı yasaların kabulünden önce açılmış bir davayı önceki hukuk ve Yargıtay’ın eski içtihatları çerçevesinde değerlendirmek ve ilk defa tapuya tescil edilecek olan taşınmazlar için öngörülen prosedüre tabi tutmak bu yasaların hükümleri ve çıkarılış amacıyla bağdaşmamaktadır¹⁰⁸⁸. Çünkü; 4771 ve 4778 sayılı yasalar ve uygulama yönetmelikleri, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın cemaat vakıflarının taşınmaz edinmeleri ve tasarruflarda bulunmalarını ve her ne şekilde olursa olsun tasarruflar altında olan taşınmazın tapuya tescilini düzenlemiştir. Kararın gerekçesinde belirtildiği gibi, tapuya kayıtlı bir taşınmazın tekrar tescili için yönetmelikteki usulü uygulamak pek mümkün görünmemektedir.

Söz konusu karar, 4771 sayılı yasanın konuyu düzenleyen 4. maddesinin gerekçesi ile de çelişmektedir. Gerekçeye göre; “...Yapılan değişiklikle AİHS’ de düzenlenen ayrımcılık yasağı ve Ek.1 protokolle güvence altına alınan mülkiyet

¹⁰⁸⁸ ÇELİKEL, 2005, s, 62

hakkının korunması ilkeleri ile uyum sağlanmıştır. Bu hükümle, azınlıkların bulundukları ülkelerde diğer vatandaşlara göre tüm haklardan yararlanmaları öngörülmektedir.”

4.2.2. Danıştay’ın Azınlık Vakıfları Konusundaki Kararları

Danıştay 12. Dairesi, 02 Mart 1970 yılında verdiği bir kararda¹⁰⁸⁹ azınlıklara ait cemaat vakıfları konusunda görüşünü şu şekilde açıklamıştır. *“...Gerek Vakıflar Kanununda gerek diğer mevzuatta cemaat vakıflarının yeni akar inşa edemeyeceklerine dair men edici başkaca bir hüküm de bulunmadığından... davacı vakfın Kanun tarafından men edilmemiş bulunan bütün tasarrufları yapmaya yetkili olduğunu kabul etmek zorunda olup, davalı idarece yeni akar inşasında izin verilmemesinde de hukuka uyarlık görülmemiştir”*. Danıştay, yerel mahkemenin kararını mevzuatta azınlıklara ait vakıflarının yeni akar edinmesini engelleyen herhangi bir yasaklama olmadığı gerekçesiyle bozmuştur. Başka bir ifadeyle, Danıştay’a göre; cemaat vakıfları taşınmaz edinmesinde hukuksal bir engel bulunmamaktadır.

Danıştay bu tarihten sonra verdiği kararlarda ise oldukça farklı bir yaklaşım sergilemiştir. 12. Dairenin 21.6.1976 tarihinde verdiği kararda¹⁰⁹⁰ konuya yaklaşımı şöyledir. *“Bakılan davada davacı vakıf, vakfiye yerine geçmek üzere verdikleri beyannamede [1936 Beyannamesinde] vakfın yeni taşınmazlar edinebileceği yolunda hüküm bulunduğunu iddia edememekte ve kanıtlayamamaktadır. Bu itibarla vasiyet yoluyla bağışlanan taşınmazın tapuya tescili için izin belgesi verilmesi yolundaki istemin reddine ilişkin davalı idare işleminde yasalara aykırılık görülmemiştir”*.

11.1.1989 tarihinde İstanbul İdare Mahkemesinin verdiği bir karar ise şöyledir: *“Vakfiyesi bulunmayan vakıflar... bir beyanname düzenleyip bunda bir vakfiyede bulunması gerekli hususları açıklamak zorundadırlar... bu beyannameler vakfiye yerine geçmektedir... davacı vakfa ait beyannamede, vakfın yeni taşınmazlar edinebileceği yolunda bir hüküm yer almadığından, satın alınan taşınmazın kat karşılığı müteahhide verilmek üzere izin isteminin reddine ilişkin işlemde yasaya ve hukuka aykırılık görülmemiştir”¹⁰⁹¹*. Görüldüğü gibi, Danıştay da 1976 yılından sonraki

¹⁰⁸⁹ E. 1969/337, K. 1970/391 sayılı karar. ORAN, 2004, s. 103.

¹⁰⁹⁰ E.1975/1181, K.1976/1508 sayılı karar. ORAN, 2004, s.104.

¹⁰⁹¹ ORAN, 2004, s.104.

kararlarında Yargıtay'ın içtihatlarıyla paralel bir şekilde 1936 Beyannamesindeki mal listesinin vakfiye yerine geçtiğini düşünmektedir.

Sonuç olarak, AB üyelik sürecinde demokratikleşme yolunda ciddi reformlar yapan Türkiye, çok tartışmalı bir konu olan cemaat vakıfları konusunda da bazı yasal düzenlemeler yapmış ve cemaat vakıflarının taşınmaz edinmesi ve bu taşımazlar üzerinde tasarrufta bulunabilmesini mümkün hale getirmiştir. Yapılan yasal düzenlemeler, sonucunda mevcut sorunlar düzeltilmiş ve azınlık vakıflarında, fark edilebilir bir iyileştirme sağlanmıştır. Bu düzenlemeler, Türkiye'nin cemaat vakıfları konusunda iyi niyetli olduğunun göstergesidir ve sorunların çözümü açısından önemli adımlardır. Ancak, demokratikleşme ve insan hakları alanında yapılan değişikliklerin uygulamasının aynı ölçüde başarılı olmadığı da diğer bir geçektir.

5. TÜRK HUKUK MEVZUATINDA AZINLIKLAR

5.1.1982 Anayasasında Azınlıklarla İlgili Hükümler¹⁰⁹²

-Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçe'dir. Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır. Millî marşı "İstiklal Marşı"dır. Başkenti Ankara'dır.(m.3) Maddede devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün oluşturduğu ibaresiyle birlikte resmi dilin Türkçe olduğu belirtilmiştir. Gerçi resmi dil ibaresi kenar başlığıdır ve anayasamızın 176. maddesine göre metne dahil değildir. Ancak maddede "dili Türkçe'dir" ibaresi kullanılmıştır.

-Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar (m.10). Eşitlik; iki veya daha çok şeyin eşit olması, kanunlar yönünden insanlar arasında ayırım bulunmaması durumudur.¹⁰⁹³ Eşitlik, bedensel, ruhsal farklılıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasi haklar yönünden ayırım yapılmamasını gerektirir¹⁰⁹⁴.

- Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasını düzenleyen Anayasanın 13. maddesinde "temel hak ve özgürlükler, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün... korunması amacıyla sınırlanabileceği" düzenlenmiştir. Ancak bu düzenleme ekim 2001 değişikliğiyle kaldırılmıştır.

- Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz... (m.14)

¹⁰⁹² Aynur AYZİT, "Mevzuatın Görünümü", Ulusal ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör. İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002, s, 242.

¹⁰⁹³ www.tdk.org.tr (erişim tarihi:21.03.2007)

¹⁰⁹⁴ Eşitlik konusunda ayrıntılı bir inceleme için bkz. Merih ÖDEN Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi Yetkin Yayınevi, Ankara, 2003

- Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış herhangi bir dil kullanılamaz (m.26/3). -Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz (m.28/2). Ancak bu hükümler 2001değişiklikleriyle kaldırılmıştır.

-Türkçe'den başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır (m.42/9).

- Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür (m.66).

-Siyasî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez (m.68). Bir siyasî partinin 68 inci madde hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır (m.69). Siyasi partilerin tüzük, program ve eylemleri üniter devlet yapısına zarar vermemelidir. Aksi durum kapatma sebebidir.

5.2. Değişik Kanunlarda Yer Alan Azınlık Hükümleri

5.2.1.Siyasi Partiler Kanunu¹⁰⁹⁵

- ...Aday adayları, mensup oldukları partinin programı, büyük kongresinin ve yetkili merkez organlarının kararları ile partinin seçim bildirisi dışında, milli mahalli yahut mesleki çapta herhangi bir vaatte bulunamazlar ve Türkçe'den başka dil ve yazı kullanmaları yasaklanmıştır (m.43/3).

- Siyasi partiler; Türkiye Devletinin Cumhuriyet olan şeklini; Anayasanın başlangıç kısmında ve 2 nci maddesinde belirtilen esaslarını; Anayasanın 3 üncü maddesinde açıklanan Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, diline, bayrağına, milli marşına ve başkentine dair hükümlerini; egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunun ancak, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanılabileceği esasını; Türk Milletine ait olan egemenliğin kullanılmasının belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamayacağı... Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, dil, ırk, renk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak; Amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarını bu yolda tahrik ve teşvik edemezler. Bölge, ırk, belli kişi, aile, zümre veya cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamaz veya adlarını kullanamazlar. Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamazlar ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar. (m.78 a-b-c)

- Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler. Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar. Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dil kullanamazlar; Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plâklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar; bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalamazlar. Ancak, tüzük ve

¹⁰⁹⁵ AYZİT, 2002, s.251.

programlarının kanunla yasaklanmış diller dışındaki yabancı bir dile çevrilmesi mümkündür (m.81). Görüldüğü gibi, Türk devleti üzerinde azınlık bulunduğundan bahsetmek siyasal partinin kapatılma sebebidir.

- Siyasi partilerin, bölgecilik veya ırkçılık amacını gütmeleri ve bu amaca yönelik faaliyette bulunmaları da yasaktır. (m.82).

- Anayasanın 10. maddesiyle örtüşen madde 83'tür. Siyasi partilerin, herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu prensibine aykırı amaç gütmeleri ve faaliyette bulunmaları yasaktır.

- Siyasi partiler, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirmek durumunda olan Diyanet İşleri Başkanlığının, genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasanın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler (m.89). Bir siyasi partinin tüzük veya programında Diyanet İşleri Başkanlığı'nı eleştirmeleri yasaktır.

5.2.2. Nüfus Kanunu¹⁰⁹⁶

Kanunun 16. maddesine göre, çocuğun adını ana ve babası koyar. Ancak milli kültürümüze, ahlak kurallarına örf ve adetlerimize uygun düşmeyen veya kamu oyunu inciten adlar konulmaz, doğan çocuk babasının, evlenme dışında doğmuş ise anasının soyadını alır.

5.2.3. Soyadı Yönetmeliği¹⁰⁹⁷

Soyadı yönetmeliğine göre yeni takılan soyadları Türk dilinden alınır. Yabancı ırk ve millet isimleri soyadı olarak kullanılamaz. (m.5 ve 7) buna aykırı bir durum olduğunda, memur çocuğa konulmak istenen isim kanuna, yönetmeliğe aykırı ise çocuğun adını yazarak uygun bir şekilde tutanak tutar ve ismi aile kütüğüne geçirir. Öte yandan adın değiştirilmesi için dava açmak üzere durumu bir yazı ile Cumhuriyet savcılığına bildirir (m.77). Dolayısıyla Türk vatandaşı olup da farklı dil, din ve soya mensup olanlar kendi kültürlerine ait isimleri koyamazlar.

¹⁰⁹⁶ AYZİT, 2002, s.248.

¹⁰⁹⁷ AYZİT, 2002, s.248.

5.2.4 Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu¹⁰⁹⁸

Bu kanunun 2. maddesine göre; Türk vatandaşların ana dilleri, Türkçe'den başka hiçbir dille okutulamaz ve öğretilemez. Aynı maddenin c fıkrasında ilginç bir hüküm vardır. Türkiye'de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı diller, Milli Güvenlik Kurulunun görüşü alınarak, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilecektir.

5.2.5. Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu¹⁰⁹⁹

Bu Kanunda azınlıklarla ilişkilendirilebilecek hükümler bulunmaktadır. Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayiş, kamu yararını korumak ve kollamak yapılacak yayınlarda temel bir esastır (m.5-a). Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak yahut Devleti ve Devlet otoritesini ortadan kaldırmak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak yahut sair herhangi bir yoldan bu kavramlara ve görüşlere dayanan bir Devlet düzeni kurmak amacı güden rejim ve ideolojilerin propagandasına yer vermemek da yayın esaslarından biri olarak tespit edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devletin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı yayın yapılmaması Toplum şiddete, teröre, etnik ayrımcılığa sevk eden veya halkı sınıf, ırk, dil, din, mezhep ve bölge farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik eden veya toplumda nefret duyguları oluşturan yayınlara imkân verilmemesi. Türkçe'nin; özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanılması; millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş kültür, eğitim ve bilim dili halinde gelişmesinin sağlanması (m.4.). Ancak, 2003 yılında yapılan değişiklikle farklı dil ve lehçelerde yayın yapma imkanının getirildiğini de belirtmek gerekir. Radyo, televizyon ve veri yayınları, hukukun üstünlüğüne, Anayasanın genel ilkelerine, temel hak ve özgürlüklere, millî güvenliğe ve genel ahlâka uygun olarak kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde yapılır. Yayınların Türkçe yapılması esastır. Ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasına katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde müzik veya haber iletilmesi amacıyla da yayın yapılabilir. Ayrıca kamu ve özel radyo

¹⁰⁹⁸ AYZİT, 2002, s.249.

¹⁰⁹⁹ AYZİT, 2002, s.249.

ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Bu yayınlar , Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz.

6. ANAYASA MAHKEMESİNİN AZINLIKLARA YAKLAŞIMI

Avrupa Birliği yolunda ilerleyen Türkiye, azınlıklar konusunda her geçen gün içeriden ve dışarıdan artan bir baskıyla karşı karşıya kalmaktadır. Azınlıklar sorunu ülkemizin birlik ve bütünlüğüyle ilgili bir konudur. Anayasa Mahkemesinin azınlıklarla ilgili yaklaşımını siyasi parti kapatma davalarında görmek mümkündür. Siyasi partiler kanununa uygun hareket etmeyen siyasi partilere kapatma veya -2001 anayasa değişikliklerinden itibaren- mali yardımdan mahrumiyet cezası verilebilmektedir. Azınlıklar konusunda Anayasa Mahkemesinin görüşlerinin önem taşıdığı değerlendirildiğinden bu kısımda Yüksek Mahkemenin görüşleri incelenmiştir.

6.1. Türkiye İşçi Partisi Kararı¹¹⁰⁰

Türkiye İşçi Partisi hakkında Anayasanın 57. maddesinde yer alan “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesine ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunun (SPK) 89. maddesinde yer alan “...azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler, azınlıklar yaratamazlar” kuralını ihlal ettiği gerekçesiyle kapatma davası açılmıştır.

Anayasa mahkemesi, davalı partinin kürt dili ve kültürünü korumak, geliştirmek veya yaymak böylece azınlık yaratmak yolunu benimsemediği şeklindeki savunmasını partinin 4. Büyük Kongresinde ifade edilen şu sözlerden dolayı yerinde bulmamıştır. “Türkiye’nin doğusunda kürt halkı yaşamaktadır. Kürt halkı üzerinde, baştan beri hakim sınıfların faşist iktidarlarının... baskı, terör ve asimilasyon politikaları uygulanmaktadır...” Öte yandan parti tarafından hazırlanan ders notu başlıklı belgede; Kürtlerin kendi dillerini konuşamadıkları, konuştukları takdirde kınandıkları, Kürtlerin kültürlerini geliştiremedikleri ve kendi dilleriyle okuyup yazamadıkları ileri sürülmüştür.

Anayasa Mahkemesi bu ifadeleri, kürt dilini hem koruma hem de geliştirme çabası olarak değerlendirmiştir. Yüksek Mahkeme yaptığı inceleme sonucunda, söz konusu partinin anayasadaki “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine” ayrıca siyasi partiler kanununun 89. maddesinde yer alan; “*siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültürel farklılıklarına yahut dil farklılıklarına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler. Siyasi partiler Türk dilinden veya kültüründen gayri dil ve kültürleri korumak veya geliştirmek veyahut*

¹¹⁰⁰ E. 1973/3 K.1971/3 K.t. 20.7.1971, AYMKD, s.9, s, 127.

yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler.” kuralına aykırı hareket ettiği gerekçesiyle söz konusu parti hakkında kapatma kararı vermiştir.

6.2. Türkiye Emekçi Partisi Kararı

Türkiye Emekçi Partisi hakkında, programında yer alan, “Anadili Türkçe olmayan okul çağındaki T.C. vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığınca anadil ve kültür eğitimi sağlanması” gerektiği yönündeki ifadelerden dolayı kapatma davası açılmıştır.

Anayasa Mahkemesi verdiği kararda SPK’ nın 89. maddesinde yer alan “azınlık bulunduğunu ileri süremezler” ibaresini irdlemiştir. Buna göre; “... Bir ulusun içindeki belli bir vatandaş topluluğunun dilinin ya da dininin toplumun öteki kesimlerinden ayrı olduğundan nesnel bir biçimde söz etmek, tek başına bir azınlık bulunduğunu öne sürmek anlamına gelmez. Buna ek olarak, söz konusu topluluğun, toplumun öbür kesimlerinden ayrılan varlığını ve niteliğini koruması ve sürdürmesi için, kendisine özel bir hukuksal güvence tanınması gerektiğinin, yani bu kimselerin “azınlık hukukundan” yararlanmaya hak kazanmış olduklarının açık ya da örtülü bir biçimde ileri sürülmüş bulunması gerekir”¹¹⁰¹. Görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi ülkemizde etnik, dinsel yada dilsel farklılıklara dayanan farklılıkların olabileceğini kabul etmektedir. Yüksek Mahkemeye göre; objektif bir şekilde ülkemizde belli noktalarda farklılıkların olduğunu söylemenin herhangi bir sakıncası yoktur. Başka bir ifadeyle, bir grubun etnik, dilsel veya dinsel açıdan toplumun diğer kesiminden farklı olduğunu söylemek azınlık bulunduğunu kabul etmek anlamına gelmemektedir. Ancak bu azınlıkların farklı bir hukuka tabi olduğunu ileri sürmek anayasa ve SPK ’ya aykırıdır¹¹⁰².

Parti programında yer alan “Anadili Türkçe olmayan okul çağındaki T.C. vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığınca anadil ve kültür eğitimi sağlanması” cümlesinden hareketle “Bir kesim vatandaşta, kendilerinin azınlık oldukları düşüncesini yaratmaya çalışmak... devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü temel ilkesine kesinlikle aykırı” düşeceği sonucuna ulaşmıştır.

Yüksek mahkeme aynı kararda resmi dil konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre; resmi dilin Türkçe olması, resmi yazışmalar yanında, öğretimin ve ulusal kültürün yalnızca Türkçe’ye dayanacağı, anlamına gelmektedir.

¹¹⁰¹ E.1979/1 K. 1980/1, K.t. 8.5.1980, AMKD, S., 18, s.29

¹¹⁰² AMKD, 1980, s.29.

Yüksek Mahkemeye göre; anayasa, yalnız ülkenin parçalanmasına ya da federe devletlere yahut özerk bölgelere ayrılmasına değil, ulus bütünlüğünün Türk milliyetçiliğine aykırı biçimde din, dil ya da ırk gibi öğelere dayanarak bölünmesine yönelik davranışlara da açık değildir¹¹⁰³. Ülkemizde Lozan Barış Antlaşması ve ikili antlaşmalar dışında¹¹⁰⁴ uluslararası bir belge ile tanınmış azınlık bulunmamaktadır. Lozan'da uzun tartışmalar sonucunda saptanan bu hükümler mütekabiliyet esasına dayanmakta ve Yunanistan'da bulunan Müslüman azınlık da aynı hak ve ayrıcalıklardan yararlanmaktadır. Lozan Barış Antlaşmasındaki azınlıklara ilişkin hükümler belli durumdaki gayrimüslim kişilere özgü bulunduğundan, bunlar dışındaki Türk vatandaşlarının onlara eşit durumda oldukları söylenemez. Öte yandan Türkiye'deki bir bölüm vatandaşların aynı haklardan yararlanacağını söylemek anayasanın eşitlik ilkesiyle de bağdaşmayacaktır¹¹⁰⁵.

Sonuç olarak; Türkiye'de Lozan antlaşmasında belirlenenler dışında azınlık bulunmamaktadır. Bu antlaşmaya göre ise Türkiye'de sadece Müslüman olmayanlar azınlık olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla Kürtlerin azınlık olduğunu ileri sürmek anayasa ve SPK' ya aykırıdır.

6.3. Türkiye Birleşik Komünist Partisi Kararı

Türkiye Birleşik Komünist Partisi hakkında; sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini kurmayı hedeflediği, devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı amaçladığı gerekçesiyle kapatma davası açılmıştır.

Davalı siyasi parti savunmasında; anayasanın ve SPK' nın ilgili maddelerinde sınıf esasına dayalı parti kurulmasını yasaklayan herhangi bir kuralın olmadığını, yasaklanan şeyin kişi ve zümre diktatörlüğü olduğu ileri sürmüştür. Buna göre; sınıf iktidarına giden yol açık bırakılmış olup buradada yasaklanan şey, sadece sınıf diktası ile sınıf egemenliğidir. Marksist teoride proletarya diktatörlüğü nihai hedef olan komünist topluma ulaşmada bir araç olduğuna göre bunun aksini ileri sürmek kanımızca tartışmaya açıktır.

Davalı siyasi parti, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne karşı eylemde bulunduğu iddiasına ise şöyle cevap vermiştir. *"...Suçlamaya esas olarak alınan bölümler, program bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde, ülke toprakları*

¹¹⁰³ AMKD, 1980, s, 30

¹¹⁰⁴ Örneğin Bulgaristan'la yapılan antlaşma.

¹¹⁰⁵ AMKD, 1980, s.32.

üzerinde başka bir devletin kurulmasının istenmesinin söz konusu olmadığı görülür. Aksine ülke toprakları üzerinde, Türk ve Kürtlerin birlikte yaşamaları amaçlanmaktadır. Milli birliğin sağlanması, milletin bölünmez bütünlüğünün korunması açısından önem taşıyan konu, ülkede birbirinden farklı, kendilerine özgü dilleri, örf ve adetleri, kültürleri olan bir takım halkın bulunup bulunmaması değil, bu değişik özellikler taşıyan halk gruplarının, birleştirici “üst” ve “hukuksal” kavram olan “Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağıyla bağlılık duygusu” taşıyıp taşımadıklarıdır. Ayı etnik grupların varlığı toplumsal bir olgudur ve toplumsal olgulara işaret edilmesi, millî bütünlüğe ve birliğe aykırı sayılmaz. Millî birliğin gerçek anlamda kurulup korunması, Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde yaşayan herkesin özgürlüklerini tam anlamıyla kullanabilmesine bağlıdır. Dil, örf ve adet yasaklanarak millî birlik kurulmaz, korunmaz.” Komünist partiye göre; bir toplumda etnik, dilsel veya dilsel toplulukların bulunması normaldir. Burada önemli olan nokta, bu farklılıkları bir üst kimlikte birleştirebilmektir. Bu birleşmeyi sağlayacak unsur ise anayasal vatandaşlıktır. Ancak, bir sınıfın egemenliğini savunan partinin farklılıklardan oluşan bir toplumda bir üst kimlik vasıtasıyla birliğin gerçekleşeceğini ileri sürmesi pek gerçekçi görünmemektedir.

Anayasa Mahkemesi kapatma talebini incelerken azınlıklar konusunda değerlendirmeler yapmıştır. Yüksek Mahkemeye göre; özellikle belli büyüklükteki ülkelerin hemen tümünde, din, ırk, dil ve mezhepleri farklı toplulukların bulunması doğaldır. Bu farklılık, kimi ülkelerde büyük boyutlara ulaşabilir. Bunların her birine azınlık statüsü tanımak ülke ve millet bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz. Öte yandan, başlangıçta kabul edilebilir istekler gibi görünen kültürel kimliğin tanınması istemeleri zamanla bütünden kopma eğilimine girer. Yüksek Mahkeme, azınlıkların taleplerinin karşılanmasının belli bir süre sonra ülke bütünlüğüne zarar verebileceğini düşünmektedir. Günümüzde değişik bölgelerde yaşanan olaylar bu endişeyi haklı çıkarır niteliktedir. Yugoslavya, Gürcistan, Balkanlarda ve dünyanın farklı yerlerinde yaşanan sorunlar konuya örnek olarak verilebilir.

Yüksek Mahkemeye göre; Türkiye’de azınlıklar konusu Lozan Barış Antlaşmasıyla düzenlenmiştir. Bu antlaşmanın belirgin iki özelliği vardır. Birincisi, ancak Müslüman olmayanlar azınlık olarak kabul edilmiştir. İkincisi, böyle bir düzenlemenin amacı, Müslüman olmayanlara da Müslümanların yararlandıkları medenî ve siyasi haklardan yararlanma olanağı sağlamaktır. Dolayısıyla, Müslüman

topluluk arasındaki değişik gruplara, azınlık statüsü tanınması söz konusu değildir¹¹⁰⁶.

Yüksek Mahkeme sorunun çözümünde “millet” ve “milliyetçilik” kavramlarının irdelenmesinin faydalı olacağından hareketle bu terimleri açıklamıştır.

“Millet” kavramı, insanlığın gelişme süreci sonucunda vardığı en ilerlemiş birlikteliği oluşturan toplumsal yapıyı anlatır. “Milliyetçilik” ise, büyük bir toplumsal gerçek ve “millet düşüncesi” üzerine kurulu olan çağın en etkin kültür ve politik anlayışıdır. Milliyetçilik, Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Türk Devrimi’nin temel ve önde gelen ilkelerinden biridir. Cumhuriyet döneminde “millet” ve “milliyetçilik” kavramları, 1924, 1961, 1982 Anayasalarında yer almışlardır. Bu anayasalarımızın millet anlayışı “subjektif millet” teorisine dayanmaktadır. Bu teorinin fikir babası Fransız düşünür Ernest Renan’dır. Atatürk’ün millet anlayışı bu düşünceden etkilenmiştir. Bu teoriye göre; millet geçmişte birlikte yaşamış, şu anda beraber yaşayan ve gelecekte de birlikte yaşamayı düşünen topluluktur¹¹⁰⁷.

Anayasa Mahkemesi milleti; tarihsel ve sosyolojik yönden belirli aşamaları geçmiş ve belirli nitelikleri kazanmış bir topluluk olarak tanımlamıştır. *“Millet, sınırları belli bir mücadeleden sonra çizilen “vatan” kavramına dayanır. Millet, kültür ve ülkü birliğine dayanır. Millet, tarihsel ve sosyal gelişmenin yarattığı birlikte yaşama olgusudur. Irk gibi antropolojik ve filolojik niteliklere dayanan dar bir kavram değildir. Misak-ı Milli sınırları içinde Türkiye Cumhuriyeti’nin üzerinde kurulduğu topraklar bin yılı aşan uzun bir tarihsel gelişme sonunda üzerinde yaşayan müşterek geçmişe, tarihe, ahlâka, hukuka ve eşit haklara sahip değişik kökenden gelen insanlarla birlikte bir vatan ve ulus oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nde dil ve kültürün bugünkü düzeye gelmesinde ülkenin her karşı toprağında, her kökenden ve soydan gelen vatandaşlarımızın payı vardır.”* Yüksek Mahkeme bu verilerden hareketle Türkiye’de etnik ayrılığa dayanan çoğunluk ve azınlık düşüncesiyle ilgili fikir geliştirmenin tarihsel ve bilimsel temeli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ülkemizdeki sosyal doku, uzun tarihsel bir süreç içerisinde oluşmuştur. Osmanlı’daki millet sistemi dolayısıyla

¹¹⁰⁶ Ancak bu durumun kabulü kolay olmamıştır. Lozan Barış Konferansı sırasında kimlerini azınlık sayılacağı konusunda şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Alt komisyon, önce, bütün etnik azınlıkların, başka bir deyimle, Müslüman olmayan azınlıklar gibi Müslüman azınlıkların da örneğin; Kürtlerin, Çerkeslerin ve Arapların tasarısındaki koruma tedbirlerinden yararlanmalarında direnmişti. Türk Temsilci Heyeti, bu azınlıkların korunmaya ihtiyaçları olmadığını ve Türk yönetimi altında bulunmaktan tamamiyle memnun olduklarını söylemiştir.. Ne olursa olsun, Alt komisyon, bu inandırıcı sözler üzerine, koruma tedbirlerini yalnız, Müslüman olmayan azınlıklara sınırlamayı kabul etmiştir.

¹¹⁰⁷ ÖZER, 2005, s.49.

farklı etnik, dinsel ve dilsel topluluklar bir arada yaşamıştır. Farklılıklar batı ülkelerinin tersine bir sorun olarak değerlendirilmediğinden ortaya azınlık, çoğunluk problemi çıkmamıştır. Benzer yaklaşımın Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Başka bir ifadeyle; Türk devletin vatandaşları arasında etnik, dinsel veya herhangi bir nedenle siyasal veya hukuksal ayrılık bulunmamaktadır.

Yüksek Mahkemeye göre; Türk Milleti içinde yer alan her kökenden vatandaş, hiçbir ayırım gözetilmeksizin yeteneklerine göre her görev ve işte çalışma, Türkiye'nin her yerinde, köyünde, şehrinde yaşama, yerleşme, okuma ve yükselme imkanına sahiptir. Bu tarihsel oluşum; "Ülke ve milletin bölünmez bütünlüğü", olarak ifade edilmiş ve bütün anayasalarımızda temel bir ilke olarak yer almıştır. Dolayısıyla azınlık oluşturma çabaları bu ilkeyi ihlal edecektir. *Anayasamız, Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesi Türk sayan birleştirici ve bütünleştirici bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, bu çağdaş milliyetçilik anlayışının belirgin niteliklerinden birini oluşturmaktadır.*

Anayasa Mahkemesi verdiği başka bir kararında Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına atıf yapmıştır. Atatürk, *"Bugünkü Türk Milleti, siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik farkı ve hatta Lâzlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş yurttaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış göstermeler hiçbir millet ferdi üzerinde üzüntü ve kınamadan başka bir tesir hâsıl etmemiştir. Çünkü bu millet efradı da umum Türk Camiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe, ahlâka ve hukuka sahip bulunuyorlar"* demiştir. Atatürk'e göre; *"Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir."*¹¹⁰⁸ Anayasal vatandaşlık olarak da ifade edilen bu anlayışta etnik, dinsel veya dinsel farklılıkların bir önemi bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle; *"... Anayasa'da ırkçılık, Turancılık ya da din veya mezhep doğrultusunda bütünleşmeyi amaçlayan inanışları reddeden, Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesi Türk sayan birleştirici ve bütünleştirici bir milliyetçilik anlayış"*¹¹⁰⁹ bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesine göre; ülkemizde azınlık yaratmaya çalışmak anayasa ve SPK'ya aykırıdır. *"Bir kesim vatandaşta kendilerinin azınlık oldukları düşüncesini yaratmaya çalışmak ... devletin ülkesi ve ulusuyla bütünlüğü temel ilkesine kesinlikle aykırı düştüğünden, böylece azınlık yaratma amacı güden bir siyasal partinin ulus bütünlüğüne ters düşmeyebileceği hele bu yoldan ulus bütünlüğünü sağlamayı*

¹¹⁰⁸ 20.7.1971 günlü, Esas 1971/3, Karar 1971/3

¹¹⁰⁹ 27.11.1980 günlü, 1980/59 kararı

amaçlayabileceği biçimindeki savların, Anayasamızın belirtilen yapısı içinde kabulüne olanak yoktur. Bu bakımdan, 89. maddenin ikinci fıkrasında geçen “... millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler.” sözcüklerinin, davada ulus bütünlüğünün bozulması amacının ayrıca kanıtlanması zorunluluğunu belirtmek için değil, yalnızca azınlık yaratmayı amaçlayanın Anayasa’nın 57. maddesindeki anlamda “ulus bütünlüğünün bozulması” sonucunu doğuracağını kesin biçimde göstermek için maddeye konuldukları kuşkusuzdur.¹¹¹⁰ Mahkeme SPK’ nın 89. maddesini Anayasayı 57. maddesiyle birlikte değerlendirmiş ve azınlık oluşturmaya çalışan partinin ulus bütünlüğünü sağlamaya çalıştığı iddiasını ciddiye almamıştır.

Yüksek Mahkemeye göre ulusal birlik, “...devleti kuran, ulusu oluşturan toplulukların ya da bireylerin etnik kökeni ne olursa olsun, yurttaşlık kurumu içinde ayrımsız birliktelikleriyle gerçekleşir. Anayasa’da ve yasalarda yurttaşlar arasında ayrımı öngören hiçbir kural bulunmadığı gibi, kimsenin soy kökeninin yadsınması ya da kabul edilebilecek yeni bir savı da yoktur.

Ülkemizde hukuksal açıdan baktığımızda, Lozan Barış Antlaşmasıyla 18 Ekim 1925 günlü “Türkiye ve Bulgaristan Arasındaki Dostluk Antlaşması”nda sayılanlar dışında “azınlık” ya da “ulusal azınlık” bulunmadığı ileri sürülebilir. Etnik açıdan farklı vatandaşlarımız gibi Kürt kökenli vatandaşlar da kimliklerini belirtmeleri yasaklanmamış olup bunlar azınlık ve ayrı ulus olarak değerlendirmek yerinde değildir.

Sonuç itibarıyla Yüksek Mahkemeye göre; 81. maddenin (a) bendince siyasi partiler, ülke üzerinde ırk ya da dil ayrılığına dayanan azınlıklar bulunduğu ileri süremezler. Parti programında yer alan “...Kürtlerin ulusal varlığı ve meşrû hakları, Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana inkâr edilmiştir. Gelişen Kürt ulusal bilincine, egemen güçler yasaklarla, baskı ve terörle yanıt vermiştir. Kürt sorunu, Kürt halkının varlığının, ulusal kimliğinin ve haklarının tanınmasından kaynaklanan politik bir sorundur, Kürt halkı üzerindeki ulusal baskı ve eşitsizliğin ortadan kalması için, Türk ve Kürtlerin birliğine ihtiyaç vardır. Kültürel yenilenme, Türk ve Kürt ulusal kültürel değerleri, Anadolu uygarlıklarının mirası, İslâm Kültürünün insancıl öğeleri, halkımızın çağdaşlaşma mücadelesinde yarattığı tüm değerlerin evrensel çağdaş kültür ile karşılıklı etkileşimi ile gerçekleşecektir” gibi cümleler, anılan kurala aykırı

¹¹¹⁰ Türkiye Emekçi Partisi’nin kapatılmasına ilişkin 8.5.1980 günlü, Esas:1979/1, Karar :1980/1 sayılı karar.

davranıldığı göstermektedir. Sonuçta, Yüksek Mahkeme; 2820 sayılı SPK' nın 81. maddesinin (b) bendine aykırı davranıldığı, Türk dili ve kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek, yaymak yoluyla azınlık yaratılarak millet bütünlüğünün bozulması amaçlandığı tespitini yapmış ve söz konusu partiyi 16.7.1991 tarihinde anayasa ve SPK' ya aykırı eylemleri dolayısıyla kapatmıştır.

6.4. Sosyalist Parti Kararı¹¹¹¹

Bu parti hakkında ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğünü bozacak eylemlerle Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununa aykırı hareket ettiği gerekçesiyle kapatma davası açılmıştır.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı hazırladığı iddianamede ve esas hakkındaki görüş yazısında davalı parti ile ilgili kapatılma istemini “Devletin Ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak” nedenine dayandırmıştır. Sosyalist Parti savunmalarında, söz konusu faaliyetlerinin bu kapsama alınamayacağını ileri sürmüştür.

Anayasa Mahkemesi bu davada öncelikle devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve Atatürk milliyetçiliği kavramlarının anlamı üzerinde durmuş ve bunları açıklamıştır. “Bütünlük ilkesi” ilk olarak Misak-ı Milli’nin birinci maddesinde “...İslâm çoğunluğu bulunan yerleşik toprak parçalarının tamamı hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple ayırma kabul etmez küldür.” biçiminde yer almıştır. İsmet İnönü, Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde, bütünlük ilkesini “*Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türk Yurdu’nun birliğine ve bölünmezliğine en büyük önemi vermekte, hakların ve ödevlerin, çıkarların ve yükümlülüklerin yurttaşlarca eşit olarak paylaşılması gerektiğine inanmaktadır.*” biçiminde açıklamıştır. Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ilkesi, değişik yönleriyle Anayasa’nın birçok maddesinde özellikle vurgulanmış, Türk Milletinin bağımsızlığı ve bütünlüğüyle, ülkenin bölünmezliğini korumak devletin temel amaç ve görevleri arasında gösterilmiştir (Madde 5). Öte yandan, ülke ve ulus bütünlüğünü korumak için temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanabileceği de belirtilmiştir¹¹¹².

Yüksek Mahkeme daha sonra ulusla ilgili sosyolojik tespitlerde bulunmuştur. “...Uluslar, varlıklarını tarihsel gelişmeler ve gerçeklerle kazanırlar. Ortak kültürün,

¹¹¹¹ E.1991/2 K.1992/1 K.t.10.7.1992,

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1992/K1992-01.htm> (Erişim tarihi: 02.05.2007)

¹¹¹² <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1992/K1992-01.htm> (Erişim tarihi: 02.05.2007)

sosyal dayanışmanın ve birlikte yaşama duygusunun doğuşu, gelişip güçlenmesi tarihe dayanır. Tek vücut durumunda ve tam ulus yapısı içinde bütünleşerek Kurtuluş Savaşı'nı yapmış halkın vatani Türk Vatanı, Milleti Türk Milleti, Devleti de Türk Devleti'dir. Dünya, çağlar boyu Anadolu için "Türkiye" ve burada yaşayanlar için "Türkler" terimini kullanmıştır. Bu durum, ulus bütünlüğü içinde yer alan farklı etnik grupları görmeme anlamına gelmez. Türk Ulusu'nu oluşturan, binlerce yıl bir arada yaşamış, kaynaşmış, ortak kültüre, ahlâka ve dine sahip insanların tarihleri birdir. Vatanı üzerinde yaşamış bütün geçmiş kuşaklar, ülkenin ve ulusun tümlüğünü ve onurunu sürdüreceği kuşkusuz olan, gelecek kuşaklarla birlikte düşünülmelidir. Her ulusun olduğu gibi tarihsel gerçeklere dayanan Türk Ulusu'nun ortak kimliği ve kültürü de savunmasız bırakılamaz. Her şeyden önce Türk Devleti'nin bağımsızlığına, kimliğine ve öz benliğine, ulusal bütünlüğüne düşman olan tüm karşıtlıklarla uğraşmak uluslararası hukuksal belgelerin benimsediği temel bir görev ve haktır¹¹¹³”

Gerçekten, Kurtuluş Savaşını yapan ve uzun tarihsel süreç sonucunda oluşan ortak bir kültür, tarih ve ahlaka sahip olan millet Türk Milletidir. Öte yandan dünya penceresinden Anadolu'ya bakıldığında burada yaşayan insanlar için Türk teriminin kullanılması bu tezi haklı çıkarmaktadır. Ancak bu durum etnik, dinsel veya dilsel açıdan farklı grupların inkar edildiği anlamına gelmemektedir.

Yüksek Mahkemeye göre; Türk devletinin vatandaşları arasında etnik ya da diğer herhangi bir nedenle siyasal veya hukuksal ayrılık söz konusu değildir. Bireysel düzeyde toplumun bütün kesimlerinde gerçekleşen bu kutsal, tarihsel mirasın korunmasına yönelik önlemler, toplumun huzur ve refahı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin güvenliği ve varlığı ile ilgilidir. Nitekim, ülkede yaşayan kişiler, etnik, dilsel, dinsel ya da başka bir nedenle ayırım gözetilmeksizin bütün işlerde çalışma imkanı bulmuştur. “Ülke ve ulusun bölünmez bütünlüğü” ilkesi, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana her Anayasa'da vazgeçilmez temel prensipler arasında yer almıştır. “...Tarihin çok uzun bir gelişme süreci içinde gerçekleşen bu kaynaşma ve bütünleşmeye dayanan “Türk Ulusu” gerçeğine ve insan haklarını üstün tutan olgusuna karşı, ayrıcalığa, bölücülüğe ve sonuçta yok olmaya yol açacak davranışları insan hakları kapsamında görmek olanaksızdır.” Yüksek Mahkeme, uzun bir tarihsel

¹¹¹³ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1992/K1992-01.htm> (Erişim tarihi: 02.05.2007)

süreç sonucunda oluşan Türk Milletinin sosyal bir gerçeklik olduğunu ve Türkiye’de insan haklarına önem verildiğini belirtmiştir. Başka bir ifadeyle; azınlıklar sorununu insan hakları sorunu olarak değerlendirmekte ve konunun bu çerçevede ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir¹¹¹⁴.

Anayasa Mahkemesi’nin azınlıklar konusundaki değerlendirmesi ise şöyledir. Lozan Barış Anlaşması ve 18 Ekim 1925 günlü, “Türkiye ve Bulgaristan arasındaki Dostluk Antlaşması”nda sayılanlar dışında Türkiye’de “azınlık” ya da “ulusal azınlık” bulunmamaktadır. Diğer kökenli yurttaşlar gibi Kürt kökenli yurttaşların da kimliklerini belirtmeleri yasaklanmamış, azınlık ve ayrı ulus olmadıkları, Türk ulusu dışında düşünülmemeyecekleri devlet bütünlüğü içinde anlatılmıştır. Lozan Barış Antlaşması’na göre, ancak Müslüman olmayanlar azınlık olarak kabul edilmiştir¹¹¹⁵. Dolayısıyla Türkiye’deki azınlık rejiminin uluslararası antlaşmalarla belirlendiği ve ancak bu çerçevede azınlık değerlendirmesi yapılması gerektiği söylenebilir. Öte yandan azınlık olarak kabul edilenler de bütün vatandaşlar gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanabilecektir.

Yüksek Mahkeme, bir ülkede bazı özellikler bakımından farklı grupların bulunmasının doğal bir olay olduğunu ancak bunun homojen bir şekilde ayrıştırılmasının mümkün olmadığını ileri sürmüştür. “...Bir ülkede dinsel ya da etnik yönden farklı topluluklar yaşayabilir ve nüfus ağırlıkları da farklı olabilir. Bu Farklılıklar herhangi bir hak ya da azınlık sayılma savına dayanak yapılamaz. Türkiye’de sosyolojik yapısı bakımından özgün nitelikli bir toplum yoktur. Birliktelikler çok, ayrılıklar azdır. Kürt kökenlilerin toprağı sayılacak, yalnız onların yerleştiği, belli, doğal ya da yönetsel sınırları olan bölge ve kent yoktur. Birlikte girilip yerleşilmiş, birlikte savaşıp kurtarılan, birlikte yaşanan, her yöresinde devletin egemenliği tartışmasız bir ülke vardır. Kentsel dokulaşmalarda etnik farklılık gözetilmemiştir. Ülkenin her yerinde her kökenden, değişik oranda yurttaş yaşamaktadır. Bilimsel yönden azınlık sayılmaya yeterli özellik ve öge yoktur.”¹¹¹⁶. Gerçekten, Türk toplumundaki sosyolojik yapı incelendiğinde uzun tarihsel bir süreçten sonra ortaya çıkan beraberlik ve kaynaşma dolayısıyla grupların birbirinden net sınırlarla ayrılması güç görünmektedir. Yüksek Mahkemeye göre; ırk ve dil farklılıklarına göre azınlık

¹¹¹⁴ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1992/K1992-01.htm> (Erişim tarihi: 02.05.2007)

¹¹¹⁵ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1992/K1992-01.htm> (Erişim tarihi: 02.05.2007)

¹¹¹⁶ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1992/K1992-01.htm> (Erişim tarihi: 02.05.2007)

statüsü tanımak, ülke ve millet bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz. Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk Ulusu denmekte olup Türk Ulusunu oluşturan etnik gruplar arasında çoğunluk ya da azınlık biçiminde bir ayrıma yer verilmemiştir. Kısaca, Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesi “Türk” sayan birleştirici ve bütünleştirici milliyetçilik anlayışı kabul edilmiştir. Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin hangi etnik gruptan olursa olsun “Türk” sayılması, onun etnik kimliğini inkâr anlamına gelmemektedir.

Anayasa Mahkemesine göre; azınlık sorununda dış etkenlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. “...Ulusal birlik; devleti kuran, ulusu oluşturan toplulukların ya da bireylerin, etnik kökeni ne olursa olsun, yurttaşlık kurumu içinde ayrımsız birliktelikleriyle gerçekleşir. Anayasa’da ve yasalarda yurttaşlar arasında ayrımı öngören hiçbir kural bulunmadığı gibi, kimsenin soy kökeninin yadsınması ya da kabul edilebilecek yeni bir savı da yoktur. Ulusal ve tekil devlet etnik ayrılıklarla tartışılmaz. Devlet tektir, ülke tümdür, ulus birdir...”¹¹¹⁷ Türkiye’de azınlık sorunu, suistimal edilerek ayrı bir ulus devlet kurmada araç olarak kullanılmaktadır.

Yüksek Mahkeme, kararında bölünmez bütünlük ilkesini de irdlemiştir. Bu ilke, “...Devletin bağımsızlığını ülke ve ulus bütünlüğünün korunmasını da kapsamaktadır. Kuruluşundan beri tekil devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nin, bu tarihsel niteliği Anayasa’lara yansımış olup korunması konusunda güçlü yaptırımlar getirilmiştir, Özen ve duyarlıkla sürdürülen yapı, ulusun varlık nedeni olup başka ülkelerin koşulları ile bir tutulamaz. Bu temel ilkeden ödün verilemez. Gerçekte olmayan bir insan hakkı sorunu ileri sürülerek, devleti parçalamaya yönelik bir girişime, azınlık bulunduğu bahanesi dayanak yapılamaz. Tekil devlet esasına göre düzenlenen Anayasa’da federatif devlet sistemi benimsenmemiştir. Bu nedenle Siyasi partiler, Türkiye’de federal sistem kurulmasını savunamazlar. Devlet yapısında “bölünmez bütünlük” ilkesi; egemenliğin, ulus ve ülke bütünlüğünden oluşan tek bir devlet yapısıyla bütünleşmesini gerektirir. Ulusal devlet ilkesi, çok uluslu devlet anlayışına olanak vermediği gibi böyle düzende federatif yapıya da olanak yoktur...”¹¹¹⁸

¹¹¹⁷ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1992/K1992-01.htm> (Erişim tarihi: 02.05.2007)

¹¹¹⁸ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1992/K1992-01.htm> (Erişim tarihi: 02.05.2007)

Gerek Anayasa'ya gerek Siyasi Partiler Yasası'na göre ülke ve ulus bütünlüğü, devletin bölünmezliğinin temel öğeleridir. Faaliyet, ister ülke, ister ulus bütünlüğüne yönelik olsun, sonuçta, devletin bölünmez bütünlüğünün tehlikeye girmesi söz konusudur. Ülke bütünlüğünün hedef alınması, ulus bütünlüğünü, ulus bütünlüğünün hedef alınması da, ülke bütünlüğünü bozacaktır.

Sonuç itibarıyla, Sosyalist Parti faaliyetleri Anayasa ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasasının 101. maddesinin b ve c benlerine aykırı olduğundan kapatılmasına karar verilmiştir.

6.5. Sosyalist Türkiye Partisi Kararı

Sosyalist Türkiye Partisi hakkında parti programında yer alan bazı kısımların 2820 sayılı Siyasî Partiler Yasası'nın 78. maddesinin (a) bendiyle 81. maddesinin (a) ve (b) bendlerine; aykırı olduğu gerekçesiyle kapatma davası açılmıştır.

Yüksek Mahkeme yaptığı incelemelerden sonra Sosyalist parti programındaki şu ifadeler dolayısıyla parti hakkında kapatma kararı vermiştir. Burada özetle; Türkiye'de hukuksal ve siyasal yönden ırka dayalı bir Türk ulusu kavramı ya da etnik kökene göre çoğunluk ve azınlık kavramları olmamasına karşın, farklı etnik ve soy kökenlerinden gelen bütün vatandaşların eşit haklarla yer aldığı Türk ulusunu ırk esasına dayalı olarak "Türk ve Kürt ulusları" biçiminde ikiye bölmüş, ulusal kurtuluş hareketi içinde gösterilen T.C. devletin vatandaşları Kürtlere ayrı bir ulus olarak kendi kaderlerini tayin etme hakkını verilmesine yönelik açıklamalar devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ilkesine aykırı bulunarak parti hakkında kapatma kararı verilmiştir¹¹¹⁹.

6.6. Demokrasi Partisi Kararı

Demokrasi Partisi Genel Başkanı'nın değişik tarihlerde yapmış olduğu konuşmalar ile Parti Merkez Yürütme Kurulu'nun "Demokrasi Partisinin Barış Çağrısıdır" başlıklı bildirisinin, Anayasa ve Siyasi Partiler Kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle kapatma davası açılmıştır¹¹²⁰.

¹¹¹⁹ E. 1993/2, K.1993/3, K.t. 30.11.1993, AMKD. C.30, S.2, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisine/KARARLAR/SPK/K1993/K1993-03.htm> (Erişim tarihi: 05.05.2007)

¹¹²⁰ E. 1993/3, K. 1994/2, K.t. 16.6.1994.,AMKD. C.30, S.2, s.1061 vd. <http://www.anayasa.gov.tr/eskisine/KARARLAR/SPK/K1994/K1994-02.htm> (Erişim tarihi:08.05.2007)

Yüksek mahkeme devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine vurgu yapmış ve bu ilkenin unsurların; ortak dil, kültür, eğitim ve Atatürk Milliyetçiliği olduğunu belirtmiştir.

Anayasa ve SPK' ya göre ülke ve ulus bütünlüğü, devletin bölünmezliğinin temel öğeleridir. Bir eylem, ister ülke, ister ulus bütünlüğüne yönelik olsun, sonuçta, devletin bölünmez bütünlüğünü ilkesi tehlike içinde olacaktır. Başka bir ifade ile; ülke bütünlüğünün hedef alınmasını, ulus bütünlüğünü; ulus bütünlüğünün hedef alınması ise ülke bütünlüğünü bozacaktır. Anayasa ve SPK bu değerleri birlikte ve ödünsüz, mutlak olarak korumayı amaçlamıştır. Bölünmez bütünlük ilkesi ayrıca, devletin bağımsızlığını, ülke ve ulus bütünlüğünün korunmasını da kapsamaktadır. Kuruluşundan beri üniter devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu ilkeye verdiği önemi Anayasa'lara baktığımızda görürüz¹¹²¹.

Üniter bir devlet olan Türkiye'de Anayasa federal devlet sistemini tercih etmemiştir. SPK' ya göre; siyasî partiler, Türkiye'de federal sistem kurulmasına programlarında yer veremezler ve bu yapıyı savunamazlar. Yüksek Mahkemeye göre; *devlet yapısında bölünmez bütünlük ilkesi; egemenliğin, ulus ve ülke bütünlüğünden oluşan tek bir devlet yapısıyla bütünleşmesini gerektirir. Ulusal devlet ilkesi, çok uluslu devlet anlayışına olanak vermediği gibi böyle düzende federatif yapıya da olanak yoktur*. Bilindiği üzere; federal devlette egemenlik federe devletler tarafından kullanılır. Üniter devlet sisteminde ise tek yasama, tek yürütme ve tek yargı mevcut olup bu erkler, tek bir devlet tarafından kullanılmaktadır¹¹²².

Yüksek Mahkemeye göre; "Devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü" ilkesi, azınlık yaratılmamasını, bölgecilik ve ırkçılık yapılmamasını ve eşitlik ilkesinin korunmasını da içermektedir.

"...Egemenlik ve devlet kavramlarının, ulus kavramıyla bütünleşmesi, devletin herhangi bir etnik kökenden gelenlerle ya da herhangi bir toplumsal sınıfla özdeşleştirilmesine engeldir. Bunun nedeni; ulusun çeşitli toplumsal sınıflardan oluşmasına karşın sınıflar üstü bir kavram olmasıdır. Bunun için, egemenliğin kullanılmasını tek bir toplumsal sınıfa bırakan ya da bir toplumsal sınıfı egemenliğin kullanılmasından alıkoyan veya egemenliği bölen düzenlemeler bölünmez bütünlük ve tekil devlet ilkesine ters düşer. Anayasa'daki "Türk Milleti" tanımı içinde dinsel

¹¹²¹ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1994/K1994-02.htm> (Erişim tarihi:08.05.2007)

¹¹²² ÖZER, 2005, s.62.

inanç ve etnik kökeni ne olursa olsun her yurttaş tam eşitlikle yer almakta, bu tanım köken özelliklerinin açıklanıp kullanılmasını asla yasaklamamaktadır. Tersine savlar, yapay halk ulus nitelermeleri, bölücülük ve ayrımcılık özendirmeleri olmaktan öteye geçemez. Demokrasi, demokrasiyi yıkarak savunulamayacağı gibi demokrasi, demokrasiye karşı ve onu yok etmek için de kullanılamaz. Demokratik haklar, despotizme araç yapılamaz. Son yıllar içinde kimi çok uluslu devletlerin yapısal değişime uğramasından esinlenilerek, kimilerince Türkiye'de aynı değişikliğin olması gerektiğinin ortaya konulması, Anayasa'da değiştirilmesi yasaklanan maddeler arasında bulunan devlet, ulus ve ülke kavramlarının tartışmaya açılarak bu konularda olabilirlik umutlarının yaratılması gerçeklerle çatışan tarihsel, siyasal ve hukuksal yanılgılar olmuştur. Diğer ülkelerde son yıllarda izlenen ve yeniden bağımsızlığı kazandıran yapısal değişiklik, Türkiye'de Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile daha önce yapılarak gönüllü birlik içinde uluslaşma sağlanmış ve tamamlanmıştır...¹¹²³

Anayasa Mahkemesi, aynı kararda ulus, millet Atatürk Milliyetçiliği kavramalarını da irdelemiştir.

Atatürk Milliyetçiliği;

“...Ayrımcı ve ırkçı bir kavram değil, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkının, kökeni ne olursa olsun, devlet yönünden tartışmasız eşitliği, içtenlikli birliği ve birlikte yaşama istencini içeren çağdaş bir olgudur. Ayrımcılığı dışlayıp ulus yapısı içinde kaynaşmayı öngören bu kavram; etnik kökenleriyle kimliklerin ayrımcılığa varan resmî bir tanıtım belirtisi olarak siyasî parti programlarında ve eylemlerinde amaç edinilmesini engellemektedir. Dil ve din birliği yanında önemli başka toplumsal bağlar kurmuş toplulukların devletle olan hukuksal bağlarını koparacak bir girişim, kışkırtma, toplumsal gerçeklere Anayasa'ya ve Siyasî Partiler Yasası'na uygun bir tutum değildir. Türk Ulusu içinde Kürt kökenli yurttaşlarla değişik boylardan gelen Türkler ve diğer değişik kökenliler ayrımsız biçimde yer almakta Devletin temel ögesi olan tek ulus olgusu böylece somutlaşmaktadır. Anayasa'nın 66. maddesinde Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür ilkesine yer verilmiştir. Bu ilke, evrensel bağlamda vatani ve ulusuyla bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti'nde bireysel insan hakları yönünden eşitliği sağlamak için getirilmiş, ulusu kuran herhangi

¹¹²³ E.1993/3, K. 1994/2, K.t. 16.6.1994.

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1994/K1994-02.htm> (Erişim tarihi:08.05.2007)

*bir etnik gruba ayrıcalık tanınmasını önleyen birleştirici ve bütünleştirici bir temel oluşturmuştur*¹¹²⁴

Atatürk milliyetçiliği, subjektif millet anlayışını benimsemiş ve etnik,dilsel ya da dinsel farklılıkları dikkate almaksızın devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkesin Türk olduğunu kabul etmiştir.

Azınlık sorununa gelince Anayasa Mahkemesi bu konuda şu görüşleri ileri sürmektedir.

*“...İrk ve dil farklılıklarına göre azınlık statüsü tanımak, ülke ve millet bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz. Diğer kökenli yurttaşlar gibi Kürt kökenli yurttaşların da kimliklerini belirtmeleri yasaklanmamış; ancak azınlık ve ayrı ulus olmadıkları, Türk Ulusu dışında düşünölmeyecekleri, devlet bütünlüğü içinde yer aldıkları ortaya konmuştur. Azınlığın sosyolojik ve hukuksal tanımlarına uygun bir nitelik, Kürt kökenli yurttaşlarda bulunmadığı gibi, onları öbür yurttaşlardan ayıran herhangi bir yasal kural da yoktur. Türkiye'nin her yerinde her yurttaş hangi kurala bağlı ise onlar da aynı kurala bağlıdır. Azınlıkların bağlı olduğu kuralların kaynağını antlaşmalar oluşturmakta, Kürt kökenli yurttaşlarla öbür yurttaşlar arasında hiçbir ayırım yapılmamakta bireysel hak ve özgürlüklerden sınırsız biçimde yararlanmaktadırlar. Esirgenen, yoksun kılınan, dar tutulan bir hak yoktur. İşçi, işveren, hekim, avukat, memur, subay, yargıç, milletvekili, bakan, Cumhurbaşkanı gibi her göreve gelebilmektedirler. Kimi yerel ve etnik köken özellikleri dışında, dil birliği, din birliği, tarihsel birlik vardır. Evlilikler nedeniyle kan bağıllığı oluşmuştur. Aynı yörede birlikte yıllardır yaşamaktadırlar. Sınırsız hakları, sınırlı haklara, ulusun kendisi olmayı azınlık olmaya dönüştürmenin anlamsızlığı açıktır...”*¹¹²⁵

Yüksek Mahkeme, Türkiye'deki azınlıklar konusunu Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde değerlendirmekte, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin vatandaşları arasında etnik ya da diğer herhangi bir nedenle siyasal ve hukuksal ayrılık söz konusu olmadığını belirtmektedir. Çünkü; *Türk Ulusu'nu oluşturan, binlerce yıl bir arada yaşamış, kaynaşmış, ortak kültüre, ahlâka ve dine sahip insanların tarihleri birdir.*

Anayasa Mahkemesi son olarak azınlıklar konusundaki uluslararası alandaki durumu değerlendirmiş ve genel olarak uluslararası antlaşma, sözleşme ve

¹¹²⁴ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1994/K1994-02.htm> (Erişim tarihi:08.05.2007)

¹¹²⁵ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1994/K1994-02.htm> (Erişim tarihi:08.05.2007)

belgelerde azınlık haklarının korunmasında ülkelerin bütünlüklerine zarar verilmemesi gerektiği konusunun altını çizmiştir. Gerçekten, devlet, ülke ve ulus bütünlüğünü bozmaya yönelik eylemlere uluslararası hukuk belgeleri, anlaşma ve sözleşmeleri onay vermemektedir. Helsinki Sonuç Belgesi ve Paris Şartı bu konuya örnek olarak verilebilir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi devletlerin toprak bütünlüğünün önemini vurgulamaktadır. Ayrıca bu sözleşmenin 17. maddesi özellikle bu konuyla ilgilidir.

Sonuç itibarıyla, demokrasi partisi anayasa ve SPK' ya aykırı eylemlerinden dolayı Demokrasi Partisi hakkında kapatma kararı vermiştir.

6.7. Emek Partisi Kararı

Emek Partisi'nin programının Anayasaya ve siyasi partiler kanununa 78. maddesinin (a) bendi ile 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerine¹¹²⁶ aykırı olduğu iddiasıyla kapatma davası açılmıştır. Parti, yaptığı savunmada; parti faaliyetlerinin Anayasa ve SPK' ya uygun olduğunu ileri sürmüştür¹¹²⁷.

Anayasa Mahkemesi şekle ilişkin incelemeleri yaptıktan sonra esasa geçmiş ve söz konusu iddiaları değerlendirmiştir. Öncelikle; Programda yer alan bu belirlemelerin, Anayasa ve SPK'da kurala bağlanan, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün" bozulması amacına yönelik olup olmadığını irdelemiştir.

Yüksek Mahkemeye göre; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve bunu pekiştiren ortak dil, kültür, eğitim ve Türk Milliyetçiliği kavramları hukuksal ve siyasal olduğu kadar, tarihsel ve sosyal gerçeklere dayanmaktadır. Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ilkesi, Anayasa'nın birçok maddesinde özellikle vurgulanmış, Türk Milleti'nin bağımsızlığı ve bütünlüğüyle,

¹¹²⁶ Azınlık yaratılmasının Önlenmesi

a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.

b) Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar.

c) Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe' den başka dil kullanamazlar; Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar; bu eylem ve işlemlerin başkaları tarafından da yapılmasına kayıtsız kalamazlar. Ancak, tüzük ve programlarının kanunla yasaklanmış diller dışındaki yabancı bir dile çevrilmesi mümkündür.

¹¹²⁷ E. 1996/1, K. 1997/1, K.t. 14.2.1997,

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1997/K1997-01.htm> (Erişim tarihi:10.05.2007)

ülkenin bölünmezliğini korumanın devletin temel amaç ve görevleri arasında belirtilmiştir¹¹²⁸.

Anayasa Mahkemesi daha sonra millet kavramını irdelemiş ve milletin uzun tarihsel, kültürel, siyasal olaylar, durumlar ve gelişmeler sonucunda ortaya çıktığını belirtmiştir. Öte yandan anayasa Mahkemesi kararında sosyolojik olarak bir ülkede bazı farklılıkların da olabileceğini kabul etmiştir. Anayasa'nın 66. maddesinde, "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" ilkesine yer verilmiştir. *"...Maddedeki Türk sözcüğü ırka dayalı bir anlam taşımamaktadır. Bir kimsenin Türküm deyişi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşımı, Türk Ulusu'nun bir bireyiyim anlamını taşır. Vatandaşlık ve ulusal kimliğin getirdiği haklar yanında sorumluluklar da vardır. Bu bağlamda, etnik kökenler, yurttaşlık bağı ve ulusal kimliği zedeleyecek nitelikte olamayacağı gibi ayrı ulus olma savlarına, dayanak da yapılamaz.."* Yüksek mahkeme, farklı etnik grupların varlığını kabul etmekle birlikte bu grupların uluslararası antlaşma ve belgelerde vurgulandığı gibi ülkeyi bölmek amacıyla kullanamayacağını ifade etmiştir¹¹²⁹.

"... Vatandaşlık, bölge özelliklerini ve etnik farklılığı aşan, bütünleştirici çağdaş üst bir olgudur. Bu konuda bir kimsenin diğerinden farklı olmasına, din, kültür ve etnik kökene ilişkin ayrıcalıklara yer yoktur. İnsan haklarının sadece bir kişiye, sınıfa ve zümreye değil ayrımsız olarak bütün vatandaşlara eşit olarak uygulanması esastır. Her devlette farklılık gösteren, tarihsel süreçle ulaşılan, devlet, ülke, ulus kavramlarının yeniden değiştirilip biçimlendirilmesi olanaksızdır..." Yüksek Mahkeme, anayasal vatandaşlığı bir üst kimlik gibi değerlendirmektedir.

Yüksek Mahkemeye göre; çağımızda tek uluslu diğer demokratik devletler, ulus bütünlüklerini korumak için yasal önlemler almıştır. ABD, Alman, Fransız, İtalyan, İspanyol, Slav soyundan ve diğer etnik kökenlerden gelen Amerikan vatandaşlarının ırka dayalı olarak ayrı ayrı uluslaşması ve bunlara ayrı devletler kurma hakkının tanınması olanağı bulunmadığı gibi, aynı biçimde demokratik tek uluslu devletlerde de bu yolun açılması olanağı yoktur. Çünkü bu devletlerde de Devlet ve ulusun parçalanması demokratik hak olarak görülmemektedir¹¹³⁰.

¹¹²⁸ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1997/K1997-01.htm> (Erişim tarihi:10.05.2007)

¹¹²⁹ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1997/K1997-01.htm> (Erişim tarihi:10.05.2007)

¹¹³⁰ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1997/K1997-01.htm> (Erişim tarihi:10.05.2007)

Sonuç olarak, Emek Partisi'nin, Programındaki anlatımlar ve bunu doğrulayan savunma ve sözlü açıklamalarıyla, Türkiye'de hukuksal ve siyasal yönden ırka dayalı bir Türk ulusu kavramı ya da etnik kökene göre çoğunluk ve azınlık kavramları olmamasına karşın, farklı etnik ve soy kökenlerinden gelen bütün vatandaşların eşit haklarla yer aldığı Türk Ulusu'nu ırk esasına dayalı olarak Türk ve Kürt biçiminde ikiye böldüğü, böylece devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozucu bir konuma düştüğü; dil ve kültür konularını da, Türk Ulusu'nun ortak kültür ve dilini dışlar biçimde ayrı ulus ve devlet yaratma yolunda kullandığı; bunların yalnızca düşünce değil, yasaklanan sakıncalı eylemleri kışkırtma, katkı, destek niteliğinde olduğu; bu nedenlerle de anılan Parti'nin Anayasa'nın 2., 3., 14. ve 68. maddelerine ve Siyasî Partiler Yasası'nın yer alan 78. maddesinin (a) bendi ile 81. maddesinin (a) ve (b) bentlerine aykırı davrandığı saptandığından, aynı Yasa'nın 101. maddesinin (a) ve (b) bentleri gereğince kapatılmasına karar vermiştir¹¹³¹.

6.8. Anayasa Mahkemesinin Azınlık Yaklaşımının Değerlendirilmesi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Doğu Avrupa'da yaşanan siyasal karışıklıklar, etnik çatışmalar azınlık haklarının korunması konusunda dünya devletlerini yeni arayışlara itmiştir. Birleşmiş Milletler bünyesinde azınlık haklarına yönelik meşruiyet çalışmaları yapılmıştır¹¹³². Etnik, kültürel kimliklerin giderek öneminin artması klasik insan hakları hukuku yanında azınlık hakları hukukunun oluşumuna zemin hazırlamıştır¹¹³³.

Günümüz dünyasında, azınlık hakları insan haklarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Birliği bu anlayışın gelişmesinde etkili olmuşlardır. Öte yandan azınlıkların korunmasının Avrupa'da barış ve huzurun sağlanmasına katkıda bulunacağına inanılmaktadır¹¹³⁴.

Anayasa Mahkemesi azınlık haklarını, evrensel nitelikli bir insan hakkı olarak ele almamakta ve azınlık haklarını, milli hukuk ve devletin yaptığı sözleşmeler çerçevesinde değerlendirmektedir. Anayasa Mahkemesinin Kararlarında, azınlık

¹¹³¹ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1997/K1997-01.htm> (Erişim tarihi:10.05.2007)

¹¹³² Birleşmiş Milletler Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri.

¹¹³³ Çavuşoğlu, (2001), s, 21

¹¹³⁴ Yılmaz ALİEFENDİOĞLU, "Azınlık Hakları ve Türk anayasa Mahkemesinin Azınlık Konusuna Bakışı" Ulusal ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör. İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002, s, 236

haklarının, ülkenin bölünmez bütünlüğü ve üniter devlet ilkesiyle çeliştiği, ayrıca bu hakların dışarıdan bazı devletlerin baskısıyla ortaya çıktığı ileri sürülmektedir¹¹³⁵. Bu yorumun sebebini Sevr sendromuyla açıklayabiliriz. Devasa bir imparatorluktan sonra bir avuç Anadolu toprağında hayatımızı sürdürmek zorunda kalmak millet olarak psikolojimizi olumsuz etkilemiştir. Yüksek Mahkeme, din, dil ve etnik ayrıma dayalı kimlik taleplerinin, bireysel hak niteliğini aşarak, kolektif hak olarak algılanması ve zaman içinde devletten tamamen kopacağı endişesi taşımakta ve bu nedenle vatandaşlık bağıını etnik, dilsel gruplar arasında birleştirici ve bütünleştirici bir unsur olarak ele almaktadır. Avrupa Birliği'nin bazı üye ülkelerinde azınlıkları inkar politikası uygulanması ve Birliğin bu konuda tutarlı davranmaması, AB'nin üye ülkelere ziyade aday ülkelerde azınlıklarla ilgilenmesi kanımızca Anayasa Mahkemesinin endişelerini haklı çıkarmaktadır.

Anayasa Mahkemesine göre, ülkemizdeki azınlıklar konusu, Lozan antlaşmasıyla düzenlenmiştir. Lozan'da azınlık olarak sadece gayrimüslimler kabul edildiğine göre, ülkemizde bunların dışında azınlık bulunmamaktadır. Irksal, veya dilsel farklılıklara göre azınlık statüsünün kabul edilmesi ülkenin ve milletin bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz. Türkiye'de yaşayan tüm vatandaşlar, vatandaş olmanın gerektirdiği haklardan eşit olarak yararlanmaktadırlar. Çeşitli etnik kökenden gelen vatandaşlar kendi dillerini ve kültürlerini kendi özel yaşamlarında serbestçe kullanabilirler. Siyasi partiler kanunun yasakladığı ülkedeki kültürel farklılıkların ve zenginliklerin belirtilmesi değildir, burada yasaklanan şey bu farklılıklardan azınlıklar yaratarak ülke bütünlüğünün bozulmasıdır¹¹³⁶.

Anayasa Mahkemesi kararlarında, irksal ya da dilsel farklılıklara göre azınlık statüsü yaratılmasının devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesiyle bağdaşmadığını düşünmektedir. Öte yandan Türk milleti içerisinde etnik ya da dilsel açıdan farklı grupların varlığını da kabul etmektedir. Bu düşüncesini anayasanın 66. maddesi ile bağdaştırmaktadır¹¹³⁷. Yüksek Mahkemenin söz konusu maddeye ilişkin yorumu şöyledir. *“...Evresel bağlamda vatani ve ulusuyla bir bütün olan Türkiye Cumhuriyetinde bireysel insan hakları yönünden eşitliği sağlamak için bu hüküm getirilmiştir. Ulusu kuran herhangi etnik bir gruba ayrıcalık tanınmasını önleyen,*

¹¹³⁵ ALİEFENDİOĞLU, 2002, s. 237

¹¹³⁶ <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1994/K1994-02.htm> (Erişim tarihi: 20.05.2007)

¹¹³⁷ Hasan TUNÇ-Faruk BİLİR, “Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçili Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği” Prof Dr.İhsan Tarakçıoğlu'na Armağan, G.Ü.H.F. Dergisi, Ankara, 1998, s.205-211.

birleştirici ve bütünleştirici bir maddedir. Burada Türklük ırka dayalı bir anlam taşımaz. Devleti kuran ulusun adına uygun bir şekilde her kökenden gelen vatandaşların vatandaşlığı ve ulusal kimliği anlamına gelmektedir. Vatandaşlık ve ulusal kimlik vatandaşların etnik kökenlerinin inkar edildiği anlamına gelmez. Yasal düzenlemelerin amacı ülkedeki farklılıkların ve bunların dil ve kültürlerinin yasaklanması değildir. Yasaklanan şey farklılıkların Türkiye Cumhuriyeti üzerinde azınlıklar yaratarak, ulus bütünlüğünün bozulması ve buna bağlı olarak ayrımlara dayanan yeni bir devlet düzeninin kurulması amacıyla kullanılmasıdır¹¹³⁸.

Anayasa Mahkemesi, azınlıklar konusuna daha çok, ikili veya çok taraflı antlaşmalarda kimi gruplara azınlık statüsünün tanınmış olup olmadığı açısından yaklaşmaktadır. Bir yerde salt etnik, dilsel ya da dinsel açıdan farklı grupların varlığı azınlık haklarından yararlanabilmeleri için yeterli değildir, bu durumun yapılan antlaşmayla devlet tarafından kabul edilmesi gerekir¹¹³⁹.

Anayasa Mahkemesi pek çok kararında Türkiye'nin Avrupa Konseyince hazırlanan "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi" imzalamadığı gerekçesiyle, ulusal azınlıklara mensup kişilere hem bireysel hem de kolektif olarak haklardan Türkiye'de yaşayan azınlıkların yararlanamayacağını ileri sürmüştür. Türkiye er ya da geç bu antlaşmayı imzaladıktan sonra ne yapılacaktır? Bu yüzden buna şimdiden bir çözüm bulunması ülkemiz açısından da faydalı olacaktır.

Anayasa Mahkemesi azınlık hakları konusunda Lozan antlaşmasının tanıdığı dışında hak olmadığını ileri sürmektedir. Bu konuda temel olarak, ayrımcılık yapmama ve eşitlik esasına dayanmaktadır. Ancak günümüzde, azınlıkların kitle iletişim araçları kurma ve kullanma hakkı, kendi dilinde eğitim hakkı, kimliğini ifade edebilme hakkı gibi uluslararası alanda farklı yaklaşımlar vardır. Anayasa Mahkemesini bundan sonraki kararlarında bu hususlar da yeni açılımlar yapması beklenmektedir. Ancak bunun için Anayasa özellikle siyasi partiler kanunun da değişiklikler yapılması gerekmektedir¹¹⁴⁰. Öte yandan, AB uyum sürecinde yapılan anayasa değişiklikleri ve çıkarılan uyum paketlerinin azınlıklar konusunda Anayasa Mahkemesinin farklı içtihatlar geliştirmesine imkan verip veremeyeceği açılan kapatma davasında verilecek kararlarda görmek mümkün olacaktır.

¹¹³⁸ E.1993/3 K.1994/2 K.t.16.6.1996, AMKD, C.2, S.34, s. 1196.

¹¹³⁹ ALİEFENDİOĞLU, 2002, s. 238

¹¹⁴⁰ ALİEFENDİOĞLU, 2002, s. 239

7. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNDE YAPILAN ANAYASA DEĞİŞİKLİLERİ İLE ÇIKARILAN UYUM PAKETLERİ VE AZINLIKLAR

7.1. Genel Olarak Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Katılım Ortaklığı Belgeleri

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler uzun bir geçmişe sahiptir. Bu geçmiş, 1960'lı yıllarda Ankara antlaşması ile başlamış, 1970'li yıllarda ortaklığın geçiş dönemini düzenleyen katma protokol ile devam etmiş ve 1996 yılında imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması ile önemli bir aşamaya gelmiştir. Bu uzun süreçte tam üyelik ana hedef olmuştur.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren ve Ankara Anlaşması olarak bilinen, Türkiye ile AET Arasında Ortaklık Kuran Anlaşma ile başlamıştır. Ankara Anlaşması'nın 28'inci maddesinde, Türkiye'nin bahse konu Anlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünü üstlenebilmesi durumunda Topluluğa tam üye olması perspektifi yer almaktadır. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık statüsü tescil edilmiştir.

Türkiye'nin, AB dışında, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde yürütülen paralel nitelikteki çalışmaların oldukça önemli bir kısmına katılması ve AB üyesi devletler ile bir çok alanda aynı sözleşmeler altında imzasının bulunması, müktesebata uyum çalışmalarını kolaylaştırmaktadır.

10-11 Aralık 1999 yılında Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanlarının katıldığı Helsinki Zirvesinde Türkiye resmen üyeliğe aday ülke ilan edilmiştir¹¹⁴¹. Bu tarih, Türkiye'nin “uzun ince bir yol” olarak ifade edilen AB üyelik sürecinde çok önemli bir dönemeç olarak kabul edilebilir. Türkiye bu tarihten sonra başta Kopenhag Kriterleri olmak üzere mevzuatını AB mevzuatı ile uyumlaştırmak için hızla çalışmalara başlamıştır. AB üyeliğine aday devletler için yol haritası olarak kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi¹¹⁴² AB tarafından kabul edilmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesinde ilkeler kısmında, her aday ülke için belirlenmiş olan temel öncelikli alanların, aday ülkelerin Kopenhag kriterlerinin gereklerini üstlenme yeteneğine ilişkin olduğu vurgulanmış ve aday ülkenin, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve onların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını

¹¹⁴¹ KARLUK, 2005, s.135

¹¹⁴² <http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/kob/KOB-DPT21Nisan2003.pdf> (Erişim tarihi:24.06.2008)

sağlamış olmasının gerektiği belirtilmiştir¹¹⁴³. Kısaca, bu belge, Türkiye'nin üyeliğe kabul için kısa ve orta vadeli yapması gereken ev ödevlerini içermektedir.

- Kısa vadeli siyasal kriterler: "Düşünce özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, işkence uygulamaları ile mücadele, yargı öncesi gözaltı prosedürü, insan hakları ihlallerine karşı düzenlemeler, insan hakları eğitimleri, DGM'lerin uluslararası standartlara çıkarılması, yargının işlerliğinin ve işleyişinin geliştirilmesi, ölüm cezasının fiilen askıya alınması, anadilde tv radyo yayın yasağının çözülmesidir.

-Orta vadeli siyasal kriterler: Temel hak ve özgürlüklerden yararlanmada kanun önünde eşitlik ilkesinin uygulanması, Türkiye Anayasasının ve ilgili yasaların hak ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesi yönünde gözden geçirilmesi, ölüm cezasının kaldırılması, BM ikiz sözleşmelerinin yürürlüğe konulması, cezaevlerinde gözaltı koşullarının düzeltilmesi, MGK'nın anayasal statüsünün ve rolünün değiştirilmesi, güneydoğuda olağanüstü halin kaldırılmasıdır¹¹⁴⁴.

Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan kısa ve orta vadeli önceliklere uygun olarak, AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek 24 Mart 2001 tarih ve 24352 sayılı mükerrer Resmi Gazetede yayımlanmıştır¹¹⁴⁵.

Ulusal Program'da "Siyasi Kriterler" başlığı altında; tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî görüş, felsefî inanç veya dine bakılmaksızın, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılacağını, düşünce, vicdan ve din özgürlüklerinin sağlanması ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılık yasağını düzenleyen 14'üncü maddesinin kapsamını genişleten 12 No.lu Ek Protokol'ün onay sürecinin sonuçlandırılması öngörülmüştür¹¹⁴⁶. Burada, ayrımcılığın yasaklandığı, Anayasa ve kanunlar önünde herkesin eşit olduğu ilkesini ifade eden 10. maddeye yollama yapılmaktadır.

Azınlıklarla ilgili olarak ise; ülkemizde yaşayan ve Türk vatandaşı olan veya olmayan gayrimüslim kişilerin mensup oldukları dinin vecibelerini yerine getirmelerinde ve kendileriyle ilgili diğer uygulamalarda gerekli pratik kolaylıkların kamu düzeninin korunmasına ilişkin mevzuatımız çerçevesinde geliştirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca, BM Uluslararası Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi ile İhtiyari Ek Protokolü ve BM Uluslararası Ekonomik,

¹¹⁴³ <http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/kob/KOB-DPT21Nisan2003.pdf> (Erişim tarihi:24.06.2008)

¹¹⁴⁴ <http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/kob/KOB-DPT21Nisan2003.pdf> (Erişim tarihi:24.06.2008)

¹¹⁴⁵ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/ulusalpr/> (Erişim tarihi:24.06.2008)

¹¹⁴⁶ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/ulusalpr/> (Erişim tarihi:24.06.2008)

Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin imzalanmasında, onay işlemlerinin başlatılması için hazırlanacak kanun tasarıları, olabilecek çekincelerle birlikte TBMM'ye sunulacaktır¹¹⁴⁷. Ulusal Programda, Türk mevzuatının AB mevzuatına uyumuyla ilgili takvim belirlenmiş ve ilan edilmiştir. İlan edilen takvime ne derece uyulduğu konusu Avrupa Birliğince yıllık olarak yayınlanan İlerleme Raporlarında değerlendirilmektedir.¹¹⁴⁸

29 şubat 2008 tarihli katılım ortaklığı belgesinin İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması başlıklı kısmında düzenlenen konular şunlardır¹¹⁴⁹.

- İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Konvansiyonu'na uyumun ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Kararları'nın tam uygulanmasının sağlanması.

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları ile uyumlu olarak yeniden yargılanma hakkı sağlayacak şekilde Ceza Usulü Kanunu'nun değiştirilmesi.

- Vakıflar mevzuatının gözden geçirilmesi ve uygulanması.

- Gayrimüslim dini toplulukların tüzel kişilik edinmesinin ve haklarının kullanımının güçlendirilmesi ve Gayri-müslim azınlıklara, din adamlarını yetiştirmelerini sağlayacak şekilde ileri dini eğitim imkanları sağlanması.

- Organize dini topluluklara katılım yolu ile din hürriyetini kullanma konusunda yerli ve yabancı kişiler arasında ayırım yapılmaması.

- Ayrımcı ifadelerin kaldırılması için müfredat ve ders kitaplarının gözden geçirilmesi çalışmalarının hızlandırılması.

- Kültürel çeşitliliğin ve azınlıkların korunması sağlanması ve mülkiyet başta olmak üzere, azınlıkların yasal olarak korunmasının garanti altına alınması.

- Türkçe dışındaki dillerde Radyo ve TV yayımına erişimin iyileştirilmesi ve Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesinin desteklenmesi için uygun önlemlerin alınması, yapılması gereken ev ödevleri olarak belirtilmiştir¹¹⁵⁰.

Türkiye, ulusal programlar çerçevesinde reform olarak kabul edilebilecek çalışmalar yapmıştır. Kopenhag siyasi kriterlerinde demokrasi, insan hakları ve

¹¹⁴⁷ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/ulusalpr/> (Erişim tarihi:24.06.2008)

¹¹⁴⁸ ORAN, 2004, s, 112

¹¹⁴⁹ Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü 26 Şubat 2008 Tarihli Ab Resmi Gazetesinde Yayımlanan 2006/35/EC Sayılı Kararı Değiştiren Ve Türkiye İle Katılım Ortaklığı'nda Yer Alan İlkeler, Öncelikler Ve Koşullara Dair Konsey Kararı, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/turkey_apd_2008.pdf (Erişim tarihi:26.06.2008)

¹¹⁵⁰ http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/turkey_apd_2008.pdf (Erişim tarihi:26.06.2008)

azınlık haklarının korunması önemli kilometre taşlarıdır. Aday ülkelerin bu kriterleri karşılayabilmek için insan hakları alanında ciddi çaba göstermeleri gerekmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de, gerek anayasa değişiklikleri gerekse uyum paketleri ağırlıklı olarak insan haklarıyla ilgili olduğundan bunları incelemek faydalı olacaktır.

7.2. 2001 Anayasa Değişiklikleri

2001 Anayasa değişiklikleri, bugüne kadar 1982 Anayasasında yapılan altıncı ve en kapsamlı değişiklik paketidir. Daha önce, 1987’de üç madde ve bir geçici maddede; 1993’de bir maddede; 1995’de Başlangıç ve 15 maddede, 1999’da önce dört maddede değişiklik yapılmıştır. 2001 değişiklikleri AB uyum sürecinde yapılan değişikliklerdir.

2001 yılı Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik süreci açısından önemli bir tarihtir. ANASOL-D hükümeti muhalefetin de desteğini alarak 3 Ekim 2001’de 34 maddelik reform niteliğinde bir anayasa değişikliği gerçekleştirmiş olup, bu değişiklik Türkiye’nin resmen aday ülke ilan edilmesinden sonraki uyum sürecindeki ilk önemli icraatıdır¹¹⁵¹. Bu değişiklikleri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz.

1) Anayasanın Başlangıç metninin 5.fıkrasında yer alan “Hiçbir düşünce ve mülahazanın” ibaresi 2001 Anayasa değişikliği paketinde “Hiçbir faaliyetin” şeklinde değiştirilmiştir. Anayasada yapılan diğer değişikliklerle birlikte dikkate alındığında, bununla, eyleme yönelik olmayan düşünce açıklamalarının yasaklanmamasının amaçlandığı söylenebilir.

2) Anayasanın 13. maddesinde yapılan değişiklikle genel sınırlama sebepleri kaldırılmıştır. Bu değişiklik demokratikleşme yönündeki en önemli adımlardan birisidir. İlk metindeki anlayışın aksine özgürlüğün kural, sınırlamanın istisna olduğu yaklaşımıyla, 13.maddenin tümüyle yeniden düzenlendiği değişik metinde, 13. madde temel hak ve özgürlükler için genel sınırlandırma maddesi olmaktan çıkarılarak, genel koruma maddesine dönüştürülmüştür. Ayrıca, hakkın özü, demokratik toplum düzeninin gerekleri güvencesine ek olarak ve laik cumhuriyet gereklerine aykırı olmama unsuru da 13. maddeye eklemiştir. Bu yeni yaklaşım, genel sınırlama sebeplerine yer vermeyen AİHS sistemine uygundur¹¹⁵².

3) Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması kavramı 1961 Anayasasına 1971 değişikliğiyle girmiştir. 14.maddenin bu yeni düzenlemesine göre;

¹¹⁵¹ R.G., 17.10.2001, S, 24556.

¹¹⁵² ÖZBUDUN, 2002, s.108

“Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete ve kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler kanunla düzenlenir.”

Kapsam olarak yeni metin, eski metine oranla daha kısa ve özlü niteliktedir. Eski metinde korunup da yeni metinde korunmayan herhangi bir değer olduğu söylenemez. Yine madde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 17. maddesiyle daha paralellik içindedir. Bununla birlikte, eski metindeki soyut kötüye kullanma amacı yeni metinde kötüye kullanmayı amaçlayan faaliyetlere dönüştürülerek, nisbeten somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Faaliyet sözcüğü, salt düşünce açıklamalarının değil eylemlerin yasaklandığı şeklindeki hürriyetçi yoruma güç kazandırmıştır¹¹⁵³.

4) Anayasanın Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti 26. maddesi değiştirilmiştir. “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz” cümlesi madde metninden çıkarılmasıdır. Böylece, gerek iç gerekse uluslararası hukukta bir hayli eleştirilen, ifade özgürlüğü bakımından sorunlu hüküm Anayasadan çıkarılmıştır. Daha sonra çıkarılan 3/8/2002 tarih ve 4771 sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunu”nun 11.maddesiyle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerinin öğrenilmesi ve öğretilmesine olanak sağlanmıştır.

5) Anayasanın “Basın hürriyetini” düzenleyen 28.maddesinde yapılan değişiklikle 26.maddedeki değişikliğe paralel şekilde, “kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” hükmünü içeren ikinci fıkranın yürürlükten kaldırılmıştır.

6) Anayasanın Dernek kurma hürriyeti başlıklı 33. maddesi yeniden düzenlenmiş ve dernek kurulması kolaylaştırılmıştır.

¹¹⁵³ ÖZBUDUN, 2002, s.111.

7) Anayasanın "Türk vatandaşlığı" başlıklı 66. maddesinin 2. fıkrası yeniden düzenlenmiş ve "Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir" hükmü metinden çıkarılmıştır Böylece, ayrımcılığın önlenmesi konusunda bir adım daha atılmıştır.

8) Anayasanın "Siyasi partilerin uyacakları esaslar" başlıklı 69. maddesi yeniden düzenlenmiş ve "yasaklanan fiillerin odağına ilişkin kriterler" getirilmiştir. Bu kapsamda odak olma için "fiillerin doğrudan doğruya parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde" gibi kriterler düzenlenerek siyasi partilerin kapatılmaları zorlaştırılmış, ayrıca, siyasi partiler için "kapatma yerine devlet yardımından yoksun bırakılma yaptırımı da eklenmiştir. Bu değişiklikte düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları genişlemiştir.

9) Anayasanın 118 . maddesi yeniden düzenlenerek MGK kararlarının tavsiye niteliğinde olduğu vurgulanmış ayrıca yapılan değişiklikte eski metindeki öncelikle dikkate alınır ibaresi, değerlendirilir şeklinde değiştirilerek MGK kararlarının tavsiye kararı olma niteliği pekiştirilmiştir¹¹⁵⁴.

10) Anayasanın Anayasa Mahkemesi ile ilgili "Çalışma ve Yargılama Usulü" başlıklı 149. maddesinde değişiklik yapılarak, siyasi partilerin kapatılması Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlarda üçte iki olarak aranan oy oranı "beşte üç" olarak değiştirilmiştir. Böylece, parti kapatma zorlaştırılmış ve böylece siyasi düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları genişletilmiştir.

¹¹⁵⁴ Hasan TUNÇ , "2001 Değişiklikleri Çerçevesinde Milli Güvenlik ve İnsan Hakları İlişkisi", G.Ü.H.F. Dergisi, Haziran- Aralık 1999, C.III, S.:1-2, s.194-201.

7.3. 2004 Anayasa Değişiklikleri

Ekim 2001 anayasa paketinden sonra, bir de 07 Mayıs 2004 tarihinde 10 maddelik bir anayasa değişiklik paketi TBMM'de kabul edilmiştir. Bu reform da AB uyum sürecinde Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlamak amacıyla yapılmıştır. Değişikliklerde azınlık haklarıyla doğrudan veya dolaylı ilgili maddeler şunlardır.

1) Anayasanın uluslararası antlaşmaların onaylanmasıyla ilgili 90. maddesinin son fıkrasına şu cümle eklenmiştir.

"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."

Yapılan bu değişiklik, Türk hukukunda uzun zamandır yapılan milletlerarası antlaşmaların yeri konusunda yapılan tartışmalara nokta koymuştur¹¹⁵⁵. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerle ilgili bir antlaşma ile bir yasanın çelişmesi durumunda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınacaktır.

2) Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 30. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

"Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alı konulamaz."

Maddenin yeni şekli şöyledir.

"Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz."

Bu değişiklikle, basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentilerinin birtakım sebeplerle zapt ve müsadere edilmesini öngören düzenleme kaldırılmıştır. Böylece, basın özgürlüğüne katkıda bulunan bir düzenleme yürürlüğe girmiştir¹¹⁵⁶.

¹¹⁵⁵ BİLİR, 2005, s. 242.

¹¹⁵⁶ BİLİR, 2005, s. 246

7.4. Uyum Paketleri

AB üyelik sürecinde, anayasa değişiklikleri yapıldıktan sonra bu değişikliklerin hayata geçirilebilmesi için kanunlarda değişiklik yapılması gerekmiştir. Bu değişiklikler kamuoyuna AB uyum paketleri şeklinde açıklanmış olup 2001 yılından bugüne kadar 8 adet uyum paketi çıkarılmıştır.

Mini demokrasi paketi olarak da bilinen birinci uyum paketi¹¹⁵⁷ 6 şubat 2002'de çıkarılmış ve düşünce ve ifade hürriyeti kapsamında önemli adımlar atılmıştır. Yapılan değişikliklere gelince. 765 sayılı Türk Ceza Kanunun 159¹¹⁵⁸. ve 312.¹¹⁵⁹ maddelerinde değişiklik yapılmıştır. 159. maddenin eski haline bir fıkra eklenerek, eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları ceza kapsamı dışında bırakılmıştır. Şüphesiz hakim, somut olayda eleştiri sınırlarının aşılıp aşılmadığını takdir edecektir. 312. maddeye eklenen bir fıkrayla; halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek şekilde tahkir etmek cezalandırılmıştır. Bu hüküm sayesinde, ülkenin bir bölgesinde yaşayanları veya azınlıkları aşağılamak cezalandırılabilir.

Birinci uyum paketinde Terörle Mücadele Kanunun 7¹¹⁶⁰. ve 8¹¹⁶¹. maddelerinde de değişiklik yapılarak terör kavramı somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

¹¹⁵⁷ R.G. 19.2.2002, No.24676

¹¹⁵⁸ TCK. M159 "Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, hükümetin manevi şahsiyetini, bakanlıkları, devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif edenler 6 aydan 3 seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Birinci fıkrafta beyan olunan cürümlerin irtikabında muhatap sarahaten zikredilmemiş olsa bile onlara matufiyetinde tereddüt edilmeyecek derecede karineler varsa tecavüz sarahaten vuku bulmuş addolunur.

Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya Büyük millet Meclisi kararlarına alenen sövenler 15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.

Türklüğü tahkir yabancı memlekette bir Türk tarafından işlenirse verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.

Tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez.

Yeni Türk Ceza Kanununda maddenin karşılığı m.301'dir: (1) Türklüğü, Cumhuriyeti veya Türkiye Büyük Millet Meclisini alenen aşağılayan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini, Devletin yargı organlarını, askerî veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Türklüğü aşağılamanın yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi hâlinde, verilecek ceza üçte bir ORANında artırılır.

(4) Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.

¹¹⁵⁹ TCK. M.312: "Bir cürmü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezası verilir.

Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimseye 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası verilir.

Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek şekilde tahkir eden kimseye de birinci fıkradaki ceza verilir. Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçlar 311. maddenin ikinci fıkrasında belirtilen araçlar veya şekillerle işlendiğinde verilecek cezalar bir katı ORANında artırılır.

¹¹⁶⁰ TMK. M. 7. " 3. ve 4. maddelerle Türk Ceza Kanunun 168, 169, 171, 313, 314 ve 315. maddeleri hükümleri saklı kalmak şartıyla bu kanunun 1. maddesi kapsamına giren örgütleri her ne nam altında

Ayrıca, (eski) DGM'lerde gözaltı süresi 15 günden 4 güne indirilmiş ve hapis cezalarının süreleri azaltılmıştır.

9 Nisan 2002 tarihinde ikinci uyum paketiyle¹¹⁶²; Dernekler Yasası ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda değişiklik yapılmıştır. Ayrıca, işkence veya kötü muamele nedeniyle AİHM' nin Türkiye aleyhine verdiği tazminatların, bu suçu işleyen görevlilere rücu edilmesi düzenlenmiş, partilerin kapatılmasını zorlaştıran anayasa değişikliği hükmü işlerlik kazanmış ve basın kanununda yapılan değişiklikle “yasaklanmış dil” de yayın yapma hükmü kaldırılmıştır.

Üçüncü uyum paketi¹¹⁶³ 9 ağustos 2002'de yürürlüğe girmiştir. Azınlık vakıflarının mal edinmelerini önündeki engel kaldırılarak Bakanlar Kurulu kararıyla gayrimenkul edinebilmelerinin yolu açılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye aleyhine verdiği kararlarda yeniden yargılanma sebebi sayılmasına ilişkin değişiklik yapılmıştır. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda yapılan değişikliklerle; Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilme imkanı getirildi. Ancak bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olmamalıdır. Konuyla ilgili,

olursa olsun kuranlar veya bunların faaliyetlerini düzenleyenler veya yönetenler 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis ve 200 milyon liradan 500 milyon liraya kadar ağır para cezası, bu örgütlere girenler 3 yıldan 5 yıla kadar ağır hapis ve 100 milyon liradan 300 milyon liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.

Yukarıdaki fıkra uyarınca meydana getirilen örgüt mensuplarına yardım edenlere veya terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde örgütle ilgili propaganda yapanlara fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşyüzmilyon liradan birmilyar liraya kadar ağır para cezası verilir...”

¹¹⁶¹ TMK. M.8 “Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla yazılı, sözlü veya görüntülü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapanlar hakkında, fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmedikçe bir yıldan üç yıla kadar hapis ve birmilyar liradan üçmilyar liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur. Bu suçun terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde işlenmesi halinde verilecek ceza üçte bir ORANında artırılır; mükerreren işlenmesi halinde ise, verilecek hapis cezaları paraya çevrilemez.

Birinci fıkroda belirtilen propaganda suçunun 5680 sayılı Basın Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen bir mevkute vasıtasıyla işlenmesi halinde, ayrıca bunların sahiplerine ilgili mevkutenin varsa bir önceki ay ortalama satış bedelinin dörtte üçü kadar ağır para cezası verilir. Ancak verilecek para cezası hiçbir halde üçmilyar liradan az olamaz. Bu mevkutelerin sorumlu müdürlerine, sahiplerine verilecek para cezasının yarısı uygulanır ve altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Birinci fıkroda belirtilen propaganda suçunun ikinci fıkroda yazılı mevkuteler dışındaki basılı eser ve sair kitle iletişim araçları ile işlenmesi halinde, sorumluları ve kitle iletişim araçları sahipleri hakkında altı aydan iki yıla kadar hapis ve birmilyar liradan üçmilyar liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur. Ayrıca mahkeme, ilgili radyo ve televizyon kuruluşunun bir günden yedi güne kadar yayından men'ine karar verir.

Birinci fıkroda belirtilen propaganda suçunun ikinci ve üçüncü fıkralarda yazılı kitle iletişim araçları ile işlenmesi halinde verilecek ceza üçte bir ORANında artırılır.

¹¹⁶² R.G. 9.4.2002, No.24712

¹¹⁶³ R.G. 9.8.2002, No.24841

3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 4. maddesinin birinci fıkrası şu şekildedir: “Ayrıca, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasa’da belirtilen temel niteliklerine, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Bu yayınların yapılmasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslar, Üst Kurulca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”¹¹⁶⁴ söz konusu Yönetmelik RTÜK tarafından çıkarılmıştır.

Aynı şekilde, “Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanunda” yapılan değişikliklerle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için özel kurslar açılabilme imkanı getirilmiştir. Ancak bu kurslar, Cumhuriyetin Anayasanın 2. maddesinde belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı faaliyette bulunamazlar.

Üçüncü uyum paketinde, TCK’nin 159. maddesinde düzenlenen devletin ve resmi organlarının manevi kişiliğine hakaret suçlarıyla ilgili bir yumuşatma yapılmıştır. Bu maddeye “...tahkir ve tezyif kastı bulunmaksızın sadece eleştirmek maksadıyla yazılı, sözlü, görüntülü düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez” cümlesi getirilerek düşünce ve ifade hürriyetiyle ilgili bir genişletme yapılmıştır. Bu, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle (m.10) uyumlu bir değişikliktir.

Kopenhag Paketi¹¹⁶⁵ olarak da ifade edilen, dördüncü uyum paketi¹¹⁶⁶, 11 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu uyum paketiyle, 2762 sayılı Vakıflar Kanununun birinci maddesinde değişiklik yapılarak, Cemaat vakıflarının, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün izniyle dinî, hayri, sosyal, eğitsel, sıhhi ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilmeleri ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilmeleri kolaylaştırılmıştır. Eskiden gayrimüslim vakıflarının taşınmaz edinebilmeleri için Bakanlar Kurulu kararı gerekirken şimdi Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün izni yeterli olacaktır. Bu durum cemaat vakıfları açısından olumlu bir gelişme olarak

¹¹⁶⁴ “Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik” R.G. 25.01.2004 No: 25357

¹¹⁶⁵ ORAN, 2004, s, 117

¹¹⁶⁶ R.G. 11.1.2003 No.24990

değerlendirilebilir. Cemaat vakıflarının taşınmaz edinebilmeleriyle ilgili yönetmelik ise ¹¹⁶⁷ 24 ocak 2003 yılında yürürlüğe girmiştir.

Beşinci uyum paketi¹¹⁶⁸, 4 şubat 2003'de yürürlüğe girmiştir. Bu uyum paketiyle Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usulü kanununda değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle, paketin yürürlüğe girmesine kadar kesinleşmiş olan ve bu tarihten itibaren yapılan başvurulara ilişkin davaların yeniden görülebilmesi mümkün hale getirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına dayanarak yeniden yargılama yapılabilmesi kolaylaştırılmıştır. Buna göre; İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya ek protokollerin ihlâli suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması durumunda, yargılamanın yenilenmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir.

Altıncı uyum paketi¹¹⁶⁹ 19 temmuz 2003 yılında yürürlüğe girmiştir. 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 4. maddesinin birinci fıkrasında yapılan değişikliklerle, kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilmesi hükme bağlanmıştır. Gerçi radyo ve televizyonların farklı dil ve lehçelerde yayın yapma imkanı 26 Mart 2002 tarihli ikinci uyum paketinde getirilmiştir. Ancak uygulamada ortaya çıkan problemler dolayısıyla konu bir kez daha düzenlenmiştir. Böylece, özel radyo ve televizyonların farklı dillerde yayın yapması hukuken mümkün hale gelmiştir.

Yine bu uyum paketiyle, Terörle Mücadele Kanunun 1. maddesinde¹¹⁷⁰ değişiklik yapılarak terör ve örgüt tanımı somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Maddede görüldüğü gibi cebir ve şiddet kullanma terör için ön şart olarak kabul edilmiştir. Yine TMK' da "devletin bölünmez bütünlüğü aleyhine propaganda yapma " suçunu tanımlayan meşhur 8. madde yürürlükten kaldırılmıştır. Bu da düşünce ve ifade özgürlüğünün

¹¹⁶⁷ Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri, Bunlar Üzerinde Tasarrufla Bulunmaları ve Tasarrufları Altında Bulunan Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi Hakkında Yönetmelik, R.G. 24.1.2003 No.25003

¹¹⁶⁸ R.G. 4.02.2003 No.25014

¹¹⁶⁹ R.G. 19.7.2003 No.25173

¹¹⁷⁰ TMK. m.1. "Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir."

genişletilmesi olarak yorumlanabilir. Altıncı uyum paketinde; gayrimüslim vakıflarının kullandıkları taşınmazların tescil süresi uzatılmıştır. İmar kanununda değişiklik yapılarak, her din ve inanın ibadet yerlerini yapabilmeleri imkanı getirilmiştir. Ayrıca Nüfus Kanununda değişiklik yapılarak çocuklara bazı isimler konulamayacağına ilişkin yasaklar kaldırılmıştır.

Yedinci uyum paketi¹¹⁷¹ 7 ağustos 2003'de yürürlüğe girmiştir. 2923 sayılı “Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanunun” 2. maddesinde yapılan değişiklikle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tâbi olmak üzere özel kurslar açılabilmesi, bu kurslarda ve diğer dil kurslarında aynı maksatla dil dersleri oluşturulabilmesi imkanı getirilmiştir. Ancak, bu kurslar ve derslerde, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı öğretim yapılamaz.

Yedinci Uyum Paketiyle, Terörle Mücadele Kanunun 7. maddesinde değişiklik yapılarak yardım ve yataklık suçuna şiddet kriteri eklenerek terör örgütüne yardım ve yataklık suçunun çerçevesi daraltılmıştır. Türk Ceza Kanunu 159. madde de yapılan değişiklikle (Türklüğe, cumhuriyete, TBMM'ye...) tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamalarının cezayı gerektirmeyeceği hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, hakaret içermeyen eleştiriler kapsam dışı bırakılarak ifade özgürlüğünün sınırları genişletildiği söylenebilir. Türk Ceza Kanunu 169. maddede yapılan değişikle, terörist örgüte yardım konusu daraltılmıştır. Yine CMUK' a eklenen bir fıkayla, işkence ve kötü muameleyle ilgili suçlarda işkencenin önlenmesi amaçlanmıştır. Bu düzenlemeye göre; bu tür suçların soruşturma ve kovuşturmaları acele işlerden sayılır, öncelik ve ivedilikle ele alınır. Bu suçlarla ilgili davalarda duruşmalara zorunluluk olmadıkça otuz günden fazla ara verilemez, bu davalara adli tatilde de bakılır. Böylece süreç hızlandırılmaya çalışılmıştır. Dernekler Yasası değiştirilerek tüzel kişilere dernek kurma izni verilmiştir. Yine uyum sürecinde 2004 yılında yeni bir Türk Ceza Kanunu kabul edilmiştir.

Sekizinci, Uyum Paketiyle; 14 Temmuz 2004'de Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun TBMM tarafından kabul

¹¹⁷¹ R.G. 7.8.2003 No.25192

edilmiştir. Ancak bu kanunun içeriğinde azınlıkları doğrudan veya dolaylı ilgilendiren herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

8. AVRUPA BİRLİĞİ KOMİSYONUNUN TÜRKİYE HAKKINDAKİ İLERLEME RAPORLARI

İlerleme raporları, Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde, Avrupa Komisyonu tarafından yıllık olarak hazırlanan ve aday ülkelerin üyelik sürecinde kaydettiği aşamayı gösteren belgelerdir.

8.1.1999 Tarihli İlerleme Raporu

Raporda, iltica hakkıyla ilgili olarak, iltica isteyen bir kişinin oturma izni talep etme süresinin, daha önce tanınmış olan 5 günden 10 güne çıkarılması ve başvuruları reddedilen yabancılar için itiraz süresinin 10 günden 15 güne çıkarılması AB tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir¹¹⁷².

8.2. 2000 Tarihli İlerleme Raporu

Raporda konumuzla ilgili konumuzla ilgili değerlendirmeler şunlardır¹¹⁷³.

- 2000 yılının Ağustos ayında, ikiz sözleşmeler olarak da bilinen Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin imzalanması.

- 1999-2000 eğitim yılından itibaren, polis okullarının eğitim programlarına insan hakları eğitiminin dahil edilmesi.

- Din özgürlüğü ile ilgili olarak, Yahudi cemaati yanında, Yunan Ortodoks, Ermeni, Katolik ve Süryani Ortodoks Kiliseleri başta olmak üzere, bazı gayrimüslim cemaatlere yönelik daha büyük bir hoşgörü olduğunu gösteren işaretlerin olması. Örneğin Aralık 1999'da, yayınlamış olduğu bir genelgeye göre, dinsel cemaatler, hayır ve ibadet binalarını tamir etmek için devletten izin almak zorunda değildir¹¹⁷⁴. Avrupa Komisyonu, ayrıca Heybeliada Ruhban Okulu başta olmak üzere Lozan Antlaşması çerçevesinde Müslüman olmayan gruplardan gelen taleplerin incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

¹¹⁷² <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/rapor1998.doc>, (Erişim tarihi 25.06.2008).

¹¹⁷³ <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/rapor2000.doc>, (Erişim tarihi 25.06.2008).

¹¹⁷⁴ <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/rapor2000.doc>, (erişim tarihi 25.06.2008).

8.3. 2001 Tarihli İlerleme Raporu

Raporda konumuzla ilgili değerlendirmeler şunlardır¹¹⁷⁵:

- Yapılan anayasa değişiklikleriyle temel hak ve özgürlükler alanında önemli iyileştirmeler yapılmıştır. Ölüm cezasının sınırlandırılması, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, örgütlenme ve toplantı yapma özgürlüğü, temel hak ve özgürlüklerde genel sınırlama sebeplerinin kaldırılması, ölçülülük prensibinin getirilmesi konuya örnek olarak verilebilir.

- Kamu makamlarınca ayrımcılığı yasaklayan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek 12 no'lu Protokolün imzalanmıştır.

-İnsan haklarının korunması çerçevesinde, İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Yüksek Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulları ve Araştırma Kurulları kurulmuş ve bu kurullarının işleyişiyle ilgili bir Yönetmelik hazırlanarak 21 Ağustos 2001 tarihli Resmî Gazete yayımlanmıştır.

-Güvenlik güçlerinin insan hakları konusunda eğitilmesiyle ilgili ihtiyaçlar, polis eğitimine ilişkin 25 Nisan 2001 tarihli yasada belirlenmiş ve bu çerçevede 2 yıl insan hakları eğitimi öngörülmüştür.

-Basın özgürlüğü konusunda, değişiklik yapılmış ve "Kanunla yasaklanmış herhangi bir dilde yayın yapılamayacağı" ilişkin hüküm kaldırılmıştır. Bu değişiklik kültürel haklar açısından önemli olup Türkçe'den başka dillerin kullanılmasının yolunu açmıştır.

-Din özgürlüğü ile ilgili olarak, bazı gayrimüslim cemaatlere yönelik hoşgörü olduğunu gösteren işaretler vardır. Örneğin, 12 Haziran 2001'de, Başbakan, valiliklere bir genelge göndererek, yurt dışına göç etmiş Süryani Ortodoks Türk vatandaşlarının, olağanüstü hal kapsamındaki bölgelerde ve mücavir illerde bulunan köylerine geri dönme hakları olduğunu belirtmiştir. Yine hükümet, İstanbul'da Süryani Ortodoks kilisesinin açılmasına izin vermiş, azınlık vakıflarına ait olan kiliseler ve diğer binaların onarımı için artık resmî izne gerek olmadığı belirtilmiştir¹¹⁷⁶.

-Raporda kültürel haklar ve anayasa değişikliklerinin muhtemel etkileri konularında, kültürel kimlik ve ortak gelenekleri bulunan etnik grupların üyelerinin kendi dil ve kültürel kimliklerini ifade edebilmelerine yönelik herhangi bir gelişme kaydedilmediği belirtilmiştir. Öte yandan, Türkiye'nin Avrupa Konseyi tarafından

¹¹⁷⁵ <http://www.deltur.cec.eu.int/publish.docs/tr/RRTurkey2001.pdf>, (erişim tarihi 27.06.2008).

¹¹⁷⁶ <http://www.deltur.cec.eu.int/publish.docs/tr/RRTurkey2001.pdf>, (Erişim tarihi 27.06.2008).

hazırlanan Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi imzalamaması ve Lozan Antlaşması dışında azınlık bulunmadığını kabul etmesi raporda eleştirilmektedir¹¹⁷⁷.

8.4. 2002 Tarihli İlerleme Raporu

Raporda, konumuzla ilgili değerlendirmeler şunlardır¹¹⁷⁸:

-Kültürel haklar alanında, Anayasanın 26. maddesinin değiştirilmesi ve “kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz” hükmünün kaldırılmasını takiben, çıkarılan üçüncü reform paketiyle Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapma olanağı getirilmiştir.

-Üçüncü reform paketiyle Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanununda değişiklik yapılmış, devletin bölünmez bütünlüğüne zarar vermemesi şartıyla, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi ve bu amaçla özel kurslar açılması olanağı getirilmiştir.

-Kiliselerin ve okul binalarının restorasyonuna ilişkin kısıtlamalar azaltılmıştır. Cemaat vakıfları, "vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın" mülk alım satımına yetkili kılınmış ve bu cemaatlere, tasarrufları altında bulunduğunu taşınmazları tapuya tescil ettirme imkanı sağlanmıştır¹¹⁷⁹.

-Türkiye, Nisan 2002'de, “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine dair 1969 tarihli BM Sözleşmesini” ve “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine ilişkin BM Sözleşmesinin ihtiyari Protokolünü” onaylamıştır.

-Rapora göre; kültürel kimlik ve ortak gelenekleri bulunan etnik grupların üyelerinin kendi dil ve kültürel kimliklerini ifade edebilmelerine yönelik gelişmeler sınırlı olmuştur. Türkiye'nin Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmeyi imzalamaması ve Lozan Antlaşması dışında azınlık bulunmadığını kabul etmesi raporda eleştirilmektedir. Öte yandan Türkiye'nin AGİT Yüksek Komiseri ile diyalog başlatması olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir¹¹⁸⁰.

¹¹⁷⁷ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle01.pdf> (Erişim tarihi: 23.06.2007)

¹¹⁷⁸ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle02.pdf>, (Erişim tarihi 27.06.2008).

¹¹⁷⁹ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle02.pdf>, (Erişim tarihi 27.06.2008).

¹¹⁸⁰ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle02.pdf> (Erişim tarihi: 23.06.2007)

8.5. 2003 Tarihli İlerleme Raporu

Raporda, konumuzla ilgili olarak konumuzla ilgili değerlendirmeler şunlardır¹¹⁸¹:

-TBMM, Haziran 2003'de, BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme ve savaş veya yakın savaş tehdidi durumlar hariç olmak üzere ölüm cezasının kaldırılmasına dair Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 6 No.lu Protokolü onaylamıştır. Yine aynı yıl Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde İnsan Hakları İnceleme ve Değerlendirme Merkezi kurulmuştur.

- Vakıflar Kanununda değişiklik yapılmış ve Ocak 2003'de bir yönetmelik yayımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik, cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmeleri, bunlar üzerinde tasarrufta bulunmaları ve taşınmaz malların vakıf adına tescili için Bakanlar Kurulundan izin alınması şartını kaldırmıştır. Yönetmeliğe göre, izin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından verilmekte ve fakat "gerektiğinde" ilgili bakanlık ve kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınmaktadır¹¹⁸².

-İmar Kanununda değişiklik yapılmış ve bu değişiklik ile, camilerle beraber kilise ve sinagoglar kanun kapsamına alınmıştır.

-Ocak 2003 yılında ilk kez, Ulusal Azınlıklardan Sorumlu AGİT Yüksek Komiserinin, ulusal azınlıkların durumu konusunda bir diyalog başlatmak üzere Türkiye'ye davet edilmiştir.

8.6. 2004 Tarihli İlerleme Raporu

2004 yılı Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerine başlaması için karar tarihi olması nedeniyle bu dönem hazırlanan ilerleme raporu daha ayrıntılıdır. 2004 Tarihli İlerleme Raporunda konumuzla ilgili konumuzla ilgili değerlendirmeler şunlardır¹¹⁸³:

-Ölüm cezasının kaldırılmış, kadın erkek eşitliğinin güçlendirilmesi, basın özgürlüğünün kapsamının genişletilmiş, yargı, Avrupa standartlarına yaklaştırılmış temel özgürlükler alanındaki uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğünün temin edilmiştir.

¹¹⁸¹ <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/ilerle03.pdf>, (Erişim tarihi 29.06.2008).; BİLGİN, 2007, s, 182

¹¹⁸² <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.4462&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=cemaat%20vakıfları> (Erişim tarihi:14.03.2008)

¹¹⁸³ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf>, (Erişim tarihi 30.06.2008).

-Haziran 2004'de yeni bir Basın Kanunu ve Temmuz 2004'de yeni bir Dernekler Kanunu ile terörist eylemlerden kaynaklanan zararların tazmin edilmesine ilişkin bir kanun kabul edilmiştir. Ayrıca, bunların uygulanmasını sağlayacak yönetmelik ve tebliğ çıkarılmıştır.

- Ocak 2004'de, her türlü koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin AİHS'nin Ek 13 No.lu Protokolü imzalanmıştır. Şubat 2004'de, başvuru hakkının bireylere genişletilmesine imkan sağlayan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Birinci İhtiyari Protokolü, Nisan 2004'de, ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin İkinci İhtiyari Protokolü imzalamıştır. Türkiye, Ekim 2003'de, Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşmenin Çocukların Müdahil Oldukları Silahlı Çatışmalara İlişkin İhtiyari Protokolünü onaylamıştır¹¹⁸⁴.

-Temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğünü sağlayan Anayasa değişikliği Mayıs 2004' yapılmıştır¹¹⁸⁵. Bu düzenleme, Türk yargısının AİHS' ni uygulama kapasitesini güçlendirmiştir.

-Radyo ve televizyon yayıncılığı alanında ilerleme kaydedilmiş ve daha önce kabul edilen mevzuat değişiklikleri uygulamaya konmuştur. Türkçe dışındaki dil ve lehçelerdeki ilk yayınlar, TRT radyo ve televizyonlarında Haziran 2004'de başlamış, ayrıca, özel ulusal radyo ve televizyon kanallarının da Türkçe dışındaki dillerde yayın yapmalarına imkân veren yönetmelik, Ocak 2004'de yürürlüğe girmiştir.

-Gayrimüslim azınlıkların sorunlarını incelemek üzere Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu oluşturulmuştur. Kurul, İçişleri, Eğitim, Dışişleri Bakanlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğünden sorumlu Devlet Bakanlığı temsilcilerinden oluşmaktadır¹¹⁸⁶.

-Raporda, Türk makamlarının Lozan Antlaşması dışında azınlık bulunmadığını belirten ifadeleri eleştirilmektedir. Resmi makamlara göre, Türkiye'deki azınlıklar, Museviler, Rumlar ve Ermenilerdir. Komisyona göre ise Türkiye'de başka azınlık toplulukları da vardır. Bu çerçevede, Türkiye'nin BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesine, eğitim hakkı ve azınlık hakları konusunda koyduğu çekinceler, azınlık haklarının korunmasında ilerleme sağlanmasına engel olabileceği için endişeyle karşılanmıştır. AĞİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri 2003 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Yüksek Komiserin

¹¹⁸⁴ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf>, (Erişim tarihi 30.06.2008).

¹¹⁸⁵ BİLİR, 2005, s.239-251.

¹¹⁸⁶ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf>, (Erişim tarihi 30.06.2008).

azınlıklara yapılan muameleler konusunda modern uluslararası standartlara tam olarak uyum sağlanmasında önemli bir rol oynayabileceği ifade edilmiştir¹¹⁸⁷.

-Raporda, Türkiye Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesini, Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartını imzalamadığı belirtilmektedir. Kamu makamlarının ayrımcılık yapmasının genel olarak yasaklanmasında ilişkin AİHS' nin Ek.12 No' lu Protokolünü onaylamaması da başka bir eleştiri konusudur.

8.7. 2005 Tarihli İlerleme Raporu

Raporda, konumuzla ilgili değerlendirmeler şunlardır¹¹⁸⁸.

-Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14.Protokolü¹¹⁸⁹ ve Gözden Geçirilmiş 1996 Avrupa Sosyal Şartı imzalanmıştır. Tüm Göçmen İşçilerin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme Ocak 2005'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolünü Eylül 2005'te imzalamış ve her türlü koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin AİHS' nin 13. Protokolünü Ekim 2005'te onaylamıştır.

-Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanması konusunda ilerleme sağlamıştır.

-Türkçe dışındaki diller ve lehçelerde yayında, zaman sınırlamaları olmakla birlikte, programlar, ulusal devlet televizyonu TRT tarafından yayınlanmaktadır.

- Camiler dışındaki ibadet yerlerinin açılması ve faaliyet göstermesinde olumlu gelişmeler devam etmektedir. Örneğin, Ekim 2004'te, daha önce yapılan bombalı saldırıdan sonra kapanan, İstanbul'un en önemli sinagogu Başbakan'ın da katıldığı resmi bir törenle yeniden açılmıştır¹¹⁹⁰.

¹¹⁸⁷ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf> (Erişim tarihi: 23.06.2007)

¹¹⁸⁸ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle05.pdf>, (Erişim tarihi 30.06.2008).

¹¹⁸⁹ Bu Protokol Sözleşme'nin denetim sistemini değiştirmiştir.

¹¹⁹⁰ <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle05.pdf>, (Erişim tarihi 30.06.2008).

8.8. 2006 Tarihli İlerleme Raporu

Raporda konumuzla ilgili değerlendirmeler şunlardır¹¹⁹¹.

-TBMM İnsan Hakları Komisyonu, insan hakları ihlallerine ilişkin şikayetlerle ilgili olarak bölgelerde araştırma ve inceleme ziyaretlerinde bulunarak bu konuda aktif bir rol oynamıştır.

-Yerel ve bölgesel düzeyde Türkçe dışındaki dillerde yayın konusunda ilerlemelerin sağlanmıştır.

- Türk Ceza Kanunu 301. madde Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmelidir. Aynı standart kovuşturmayla neden olan Ceza Kanununun şiddet içermeyen düşüncelerin ifade edilmesi ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan diğer hükümlerinde de sağlanmalıdır.

-Din adamlarının eğitimi ve yabancı din adamlarının Türkiye’de çalışmaları konusundaki kısıtlamalar devam etmektedir. Türk mevzuatı sözkonusu cemaatler için özel çerçevede yüksek dini öğretim imkanı sağlamamaktadır. Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu hala kapalıdır. Ekümenik Patriğin dini unvanının kamusal alanda kullanımı hala yasaktır.

- Diyanet İşleri Başkanlığının ve yerel dini makamların vaaz ve yayınları zaman zaman misyonerlik faaliyetlerine karşı hasmane tutum sergileyebilmektedir. Gayrimüslim cemaatlerin din adamlarına ve ibadet yerlerine saldırılar yapıldığı rapor edilmiştir. Karadeniz bölgesindeki Trabzon ilinde Şubat 2006’da gerçekleşen Katolik rahip Andrea Santoro cinayeti ile ilgili duruşma failin ağır cezaya mahkûm edilmesiyle sonuçlanmıştır.

-Gayrimüslim dini cemaatlerin mülkiyet haklarına dair kısıtlamalar devam etmektedir. Bu cemaatler vakıflarını yönetme ve mülklerini hukuk yoluyla geri alma konularında sorunlarla karşılaşmaktadırlar.

-Alevi topluluğun durumuna herhangi bir gelişme olmamıştır. Aleviler ibadethanelerini açmakta güçlüklerle karşılaşmakta, Cemevleri ibadethane olarak tanınmamakta ve resmi makamlardan mali yardım alamamaktadır. Alevi ailelerin çocukları okullarda kendi özgünlüklerini tanımayan zorunlu din eğitime tabi tutulmaktadır.

¹¹⁹¹http://www.tobb.org.tr/abm/haberler/epb/IlerlemeRaporu_8Kasim2006_TamamininCevirisiMFA.pdf (Erişim tarihi:30.06.2008) GÖRGÜLÜ ,2007, s.104.

- Genel olarak, ibadet özgürlüğüne saygı duyulmaya devam edilmektedir. Ancak gayrimüslim cemaatlerin karşılaştıkları zorluklara dair hiçbir gelişme kaydedilmemiştir.

-Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımı aynı şekilde devam etmektedir. Türk makamlarına göre, Türkiye'deki azınlıklar, 1923 Lozan Anlaşması uyarınca, sadece gayrimüslim topluluklardan oluşmaktadır. Resmi makamlar tarafından uygulamada Lozan Anlaşması'yla belirtilen azınlıklar Yahudiler, Ermeniler ve Rumlardır. Bununla birlikte, Türkiye'de ilgili uluslararası ve Avrupa standartları çerçevesinde azınlık olarak tanımlanması mümkün olabilecek başka topluluklar da bulunmaktadır.

-Türkiye'nin BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne azınlıkların hakları konusunda koyduğu çekince ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne eğitim hakkı konusunda koyduğu çekince Birlikte endişelere neden olmaktadır¹¹⁹².

-Rum azınlıklar özellikle eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum azınlığın malları Türk makamları tarafından müsadere edilme ve açık artırmayla satılma tehdidi altındadır.

- Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) Kürtçe dahil beş dilde yayın yapmaya devam etmekle birlikte bu yayınların süresi ve kapsamı çok sınırlıdır. 2004 yılında kabul edilen yasanın uygulamaya geçmesinden sonra ulusal düzeyde yayın yapan hiçbir özel kuruluş Türkçe dışındaki bir dilde yayın yapmak için başvuruda bulunmamıştır.

- Siyasi Partiler Kanunu uyarınca siyasi hayatta Türkçe dışındaki dillerin kullanımı yasaktır.

- Çingeneler konusunda, İskan Kanununda Eylül 2006'da yapılan değişiklikle Çingenelere yönelik ayrımcı hükümler kaldırılmıştır. Ancak, Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'da Çingeneler aleyhinde ayrımcı hükümler bulunmaktadır.

¹¹⁹² ICCPR'ye konulan çekince: "Türkiye Cumhuriyeti BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi'ndeki hükümleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'ndaki hükümler ve kurallara uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutar." ICESCR'ye konulan çekince: "Türkiye Cumhuriyeti BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13. Maddesi'nin (3) ve (4) paragraflarındaki hükümleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3, 14 ve 42. Maddelerindeki hükümlere uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutar."

- AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri'nin (MAYK) Şubat 2005'te Ankara'ya yaptığı ziyaretin devamı getirilmemiş ve Türkiye'deki ulusal azınlıkların durumuna ilişkin diyalog başlatılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye ve MAYK arasında böyle bir diyalogun derinleştirilmesi gereklidir. Diyalogun azınlıkların eğitimi, azınlık dilleri, azınlıkların kamu hayatına katılımı ve azınlık dillerinde basın-yayın gibi ilgili alanları da kapsamına ihtiyacı vardır. Bu, Türkiye'nin kültürel çeşitliliğin sağlanması, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması açısından uluslararası standartlara ve AB üye ülkelerindeki en iyi uygulamalara daha fazla uyum sağlamasını kolaylaştıracaktır.

- Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni ve Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamamıştır.

- Eğitim bağlamında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu'nun (ECRI) okul müfredatları ve ders kitapları ile azınlık okullarının işleyişi hakkında 2005 yılında yaptığı tavsiyeler geçerliliğini korumaktadır. Okul kitaplarındaki ayrımcı ifadelerin kaldırılması konusunda ilave çabaya ihtiyaç vardır. Çift müdürlük uygulaması da dahil olmak üzere azınlık okullarının yönetimi konusu halen sorun teşkil etmektedir.

- Mülkiyet konusunda sıkıntılar yaşayan Süryanilerin durumuyla ilgili bir ilerleme kaydedilmemiştir. Türk vatandaşlığını kaybetmiş Süryaniler mülklerini tapu siciline kaydettirememektedirler. Bu bağlamda, mülklere el konulması ile ilgili şikayetler artmıştır.

- Kültürel haklar bağlamında, Diyarbakır'daki iki yerel televizyon kanalına ve Şanlıurfa'daki bir radyo kanalına Kürtçe yayın yapma izni verilmiştir. Ancak, film ve müzik programı yayınları dışında süre kısıtlamaları uygulanmaktadır. Şarkılar dışında bütün yayınlara Türkçe altyazı konulması veya yayınların Türkçe'ye çevrilmesi zorunluluğu yayınları teknik olarak zorlaştırmaktadır. Kürtçe öğreten eğitim programlarının yayını yasaktır.

- Anadilleri Türkçe olmayan çocuklar Türk kamu eğitim sisteminde anadillerini öğrenememektedirler. Bu şekilde bir eğitim sadece özel eğitim kurumlarında yapılabilmektedir. Kürtçe öğreten bu tür kursların tümü 2004 yılında kapatılmıştır. Bu nedenle, halen kamu veya özel eğitim sisteminde Kürtçe öğrenme imkanı bulunmamaktadır. Türkçe bilmeyen kişilerin kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için alınmış bir önlem yoktur.

-Bilgi Üniversitesi tarafından son dönemde yapılan bir araştırmada, Türkiye'deki Çingene nüfusun yaklaşık olarak 2 milyon olduğu belirtilmektedir. Çingene topluluklar barınma, eğitim, sağlık ve istihdam olanaklarından yararlanmada ayrımcı muamele görmektedir. Sıklıkla zorla tahliyeler yapılmaktadır. Tarihi bölgelerdeki kentsel dönüşüm projeleri, bu bölgelerde ikamet eden Çingene toplulukların yaşadıkları yerlerden ayrılmasına yol açmıştır.(Ankara-Çiçin, Zonguldak-Ere, İstanbul-Sulukule)

-Genel olarak, rapor döneminde Türkiye, kültürel çeşitliliğin sağlanması ve azınlıklara uluslararası standartlar çerçevesinde saygı gösterilmesi ve korunması konusunda kısıtlı ilerleme kaydetmiştir.

8.9. 2007 Tarihli İlerleme Raporu

Türkiye'nin üyelik sürecindeki azınlıklarla ilgili uygulamalara ilişkin değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir¹¹⁹³:

-Azınlıkların eğitim hakları hususunda, Şubat 2007 tarihinde yürürlüğe giren Özel Öğretim Kurumları Kanunu Lozan Antlaşması ile resmi makamlarca tanınan gayrimüslim azınlıkların azınlık okullarına sahip olma haklarını teyit etmektedir.

-Türkiye'nin azınlık haklarına yaklaşımı değişmemiştir. Türk makamlarına göre, Türkiye'deki azınlıklar, 1923 Lozan Antlaşması uyarınca, sadece gayrimüslim topluluklardan oluşmaktadır. Bu tutum, Türkiye'yi etnik köken, din ve dillerinden dolayı bazı Türk vatandaşlarına, kendi kimliklerini korumalarını teminen, özel haklar tanımaktan alıkoymamalıdır. Avrupa standartlarına uygun bir şekilde, dil ve kültüre tam saygı gösterilmesi ve bunların korunması, dernek, toplantı, ifade ve din özgürlüğü ile geçmişine ve kökenine bakılmaksızın bütün vatandaşların kamu hayatına etkin katılımının garanti altına alınması henüz bütünüyle sağlanmış değildir¹¹⁹⁴.

- AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri (MAYK), 2003 ve 2005'teki ziyaretlerinin ardından Aralık 2006 tarihinde Ankara'yı üçüncü kez ziyaret etmiştir. Bölgeleri –bilhassa Türkiye'nin Güneydoğusu- ziyaret etme önerisi kabul edilmemiştir. Türkiye ve MAYK arasında, azınlıkların kamu hayatına katılımı ve azınlık dillerinde yayın gibi konulara ilişkin diyalogun başlaması gereklidir. Bu,

¹¹⁹³ <http://www.gumruk.gov.tr/AB/kobdocs/2007ilerlemeraporu.pdf> (Erişim tarihi: 03.07.2008)

¹¹⁹⁴ <http://www.gumruk.gov.tr/AB/kobdocs/2007ilerlemeraporu.pdf> (Erişim tarihi: 03.07.2008)

Türkiye'nin uluslararası standartlarla ve AB üyesi ülkelerdeki en iyi uygulamayla aynı çizgiye gelmesini kolaylaştıracaktır.

- Türkiye BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne (ICCPR) taraftır. Ancak, azınlık hakları konusunda ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne (ICESCR) eğitim hakkı konusunda koyduğu çekinceler endişelere neden olmaktadır. Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı imzalamamıştır¹¹⁹⁵.

-Rumlar, azınlık eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum azınlığı etkileyen sorunlar bildirilmeye devam etmektedir.

-Genel olarak, Türkiye, kültürel çeşitliliğin sağlanması ve Avrupa standartlarına uygun biçimde azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması konularında ilerleme kaydedememiştir.

-Türkçe dışındaki dillerde yayın bağlamında, Kürtçe yayın yapan dört adet yerel radyo ve televizyon istasyonu bulunmaktadır. Ancak, film ve müzik programları dışında yayınlara zaman kısıtlamaları uygulanmaktadır.

-Anadilleri Türkçe olmayan çocuklar Türk kamu eğitim sisteminde anadillerini öğrenememektedirler. Bu şekilde bir eğitim sadece özel eğitim kurumlarında yapılabilmektedir. Kürtçe öğreten bu tür kursların tümü 2004 yılında kapatılmıştır. Halen kamu veya özel eğitim sisteminde Kürtçe öğrenme imkanı bulunmamaktadır¹¹⁹⁶.

-Romanlar aleyhinde ve özellikle de iadeleri hakkında ayrımcı hükümler içeren Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'da değişik yapılmasına yönelik bir adım atılmamıştır.

AB'nin azınlıklarla ilgili olarak, bütün üye ülkelerde genel kabul gören, tutarlı bir çözüm ürettiğini söylemek kolay değildir. Türkiye azınlıklarla ilgili olarak devletin kurucu antlaşması olan Lozan'ı baz alırken AB bunu kabul etmemekte, ısrarla sınırları genişletmek istemektedir. Öte yandan AB'nin azınlıklar konusunda uygulamalarında çifte standart uyguladığı ileri sürülebilir. Örneğin, Slovakya, Estonya, Letonya gibi azınlık haklarının yoğun olarak ihlal edildiği ülkeler yakın zamanda üye olarak kabul edilmiştir. AB, üyelerden Fransa, Yunanistan ve Belçika'nın yürürlüğe koymadığı Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve

¹¹⁹⁵ <http://www.gumruk.gov.tr/AB/kobdocs/2007ilerlemeraporu.pdf> (Erişim tarihi: 03.07.2008)

¹¹⁹⁶ <http://www.gumruk.gov.tr/AB/kobdocs/2007ilerlemeraporu.pdf> (Erişim tarihi: 03.07.2008)

Sözleşmenin imzalanması için Türkiye'ye baskı yapabilmektedir¹¹⁹⁷. Öte yandan ikinci bölümde görüldüğü üzere Avrupa ülkelerinde azınlık politikaları konusunda yeknesak bir uygulama bulunmamaktadır. Ülkeler kendi tarihi, sosyal ve kültürel özelliklerini dikkate alarak politika üretmektedirler.

Avrupa devletleri ile Türkiye'nin azınlık yaklaşımının paralellik arz ettiği ileri sürülmektedir. Ancak burada ifade açısından farklılık bulunmaktadır. Türkiye bu konuda daha açık ve dürüst davranmakta ve Lozan Antlaşması ve ikili antlaşmalarda belirtilenler dışında ülkesinde azınlık bulunmadığını ileri sürmektedir. Kaldı ki Türkiye bu tezine rağmen 2001 yılından itibaren azınlıklara yönelik reform niteliğinde düzenlemeler yapmıştır. Azınlıkların temsil ve müzakere hakkı konusunda Avrupa ve Türkiye benzer durumdadır. Avrupa Birliği azınlıklar konusunda Türkiye'den bazı açılımlar beklemektedir. Ancak bu açılımın ciddi bir talep olmadığı sadece görünüşü kurtaracak bir makyaj istendiği ileri sürülmektedir¹¹⁹⁸. Başka bir ifadeyle, esaslı olmayan ama şekle ilişkin bazı düzenlemeler yapılması istenmektedir.

A.İ.H.M.' de Türkiye aleyhine çeşitli maddelerden sonuçlanan pek çok dava bulunmakla birlikte ayrımcılık yasağı ile ilgili 14. maddede farklı bir durum ortaya çıkmakta ve kararlar Türkiye lehine sonuçlanmaktadır. Mahkemeye başvurular, farklı bir etnik yapıya, halka mensup oldukları gerekçesiyle ayrımcılığa uğradıklarını ileri sürmektedirler. Mahkeme ise; ayrımcılık yasağı olmadığı gerekçesiyle Türkiye'nin cezalandırılması taleplerini reddetmektedir¹¹⁹⁹.

Avrupa Parlamentosu üyelerinin çoğu, azınlıklara haklar vermenin ve bölgesel özerkliğin terörizme desteği önlediği bu nedenle Türkiye'de yaşayan Kürtler için İspanya örneğinden hareketle benzer uygulamaların çözüm olacağını ileri sürmektedirler¹²⁰⁰. Ancak Türkiye'nin üniter devlet yapısı dolayısıyla bölgesel özerkliğin uygulanması mümkün değildir. Kaldı ki bölgesel özerkliğin tam olarak çözüm getirmediği İspanya'da görülmüştür¹²⁰¹.

Ülkemizde Kürt sorunuyla ilgili doktrinde değişik görüşler bulunmaktadır. Kapaniye göre, Türkiye'nin Kürt kökenli vatandaşlara azınlık statüsü verme konusunda herhangi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ancak, yükümlülük bulunmadığı gerekçesiyle Kürtlerin farklı bir etnik grup olduğu gerçeğini göz ardı

¹¹⁹⁷ KALAYCI, 2006, s.5.

¹¹⁹⁸ Hakan KARAKUŞ, <http://www.evrensel.net/00/07/11/politika.html#1> (Erişim tarihi: 11.10.2007)

¹¹⁹⁹ KARAKUŞ, <http://www.evrensel.net/00/07/11/politika.html#1> (Erişim tarihi: 11.10.2007)

¹²⁰⁰ POLAT, 2004, s.148

¹²⁰¹ KALAYCI, 2005, s.55

edilmemelidir. Kısaca, toplumda yaşayan etnik, dilsel veya dinsel açıdan farklı olan bütün gruplara ayırım yapılmaksızın insan hakları tanınmalıdır¹²⁰².

Tacar'a göre; etnik bir gruba özerklik verilmesi üniter devlet ve ulusun bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırıdır. AB'nin azınlıklar konusunda getirdiği üyelik şartlarının biçimsel değil içerikseldir. Dolayısıyla bir grubu resmen azınlık olarak tanınmaksızın temel hak ve hürriyetlerden faydalanmasının sağlanması azınlık sorununu çözebilecektir. Başka bir ifadeyle, bir devlette, temel hak ve özgürlükler sınırlandırılmıyorsa, demokratik hukuk devleti kurum ve kurallarıyla çalışıyorsa gerisi ayrıntı ve formalitedir¹²⁰³.

Kaplan'a göre; dünyada azınlık sorununun çözümünde değişik uygulamalar bulunmaktadır. Belçika, İspanya, İngiltere gibi ülkeler azınlıklara özerklik tanıyarak sorunu çözmeye çalışırken, Fransa gibi üniter devlet sistemi içinde kalarak birey-vatandaşlık hakları çerçevesinde sorunu çözmüştür. Türkiye de sorunu vatandaşlık hakları ön plana çıkararak ve kültürel hakların kullanmasını sağlayarak çözebilir¹²⁰⁴.

Oran'a göre; sorunun çözümü için bölgedeki refah seviyesinin artması ve dilini öğrenme, yazma, öğretme, alt kimliğini açıklama imkanı yani kısaca kültürel haklar verilmelidir. Bunların etkili olması için ikisinin de aynı zaman diliminde sağlanması gerekir. Ancak yazara göre bu hakların sadece Kürtlere tanınması da problem olacaktır. Bu yüzden temel hak ve özgürlüklerin ülkede yaşayan bütün vatandaşlara tanınması gerekir. Kısaca çözüm tam anlamıyla uygulanan demokratik bir sistemdir. Demokrasi ve hukuk devletinde bölünme söz konusu olmayacaktır¹²⁰⁵.

Kürt sorununun özerklik veya azınlık statüsü verilerek -dünya uygulamaları dikkate alındığında- çözülmesi bize pek mümkün görünmemektedir. Özerklik statüsü, üniter devletin parçalanmasına dahi yol açabilir¹²⁰⁶.

Öte yandan bizim tarihi, sosyolojik ve kültürel yapımız dikkate alındığında azınlık anlayışımızın batıdan oldukça farklı olduğu da diğer bir gerçekliktir. Ülkemizde Kürtler asırlardır Türklerle beraber yaşamaktadır. Aynı din ve mezhebi paylaşımları Türkler ve Kürtlerin adeta et, tırnak gibi olmasına yol açmıştır¹²⁰⁷. Ayrıca, Türkiye devletinin kuruluşunda asli unsurlardan olan Kürtlere azınlık statüsü tanımak bu

¹²⁰² Münci KAPANİ, "International Protection of Minority Rights and Statüs of Turkish Kurds" Turkish Year of Human Rights, Vol.XIII, 1991, s.17., nakleden, POLAT, 2004, s.149.; Muzaffer İlhan ERDOST, Azınlıklar Sorunu, Onur Yayınları, Ankara, 2005, s.72

¹²⁰³ Pulat TACAR, Terör ve Demokrasi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.245.; POLAT, 2004, s.149

¹²⁰⁴ KAPLAN, 1999-2000, s.20. nakleden POLAT, 2004, s.149.

¹²⁰⁵ ORAN, 2004, s.205.

¹²⁰⁶ POLAT, 2004, s.148.

¹²⁰⁷ ORAN, 2004, s.204.

toplulukta yeni sorunlar doğurabilir. Sonuç olarak, Kürt sorununun insan haklarının korunması çerçevesinde çözülmesi daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada, azınlıkların tarihsel gelişimi, kavramı tanımlama çabaları, etnik, dilsel, dinsel ve ulusal azınlıklar, azınlıkların uluslararası alanda korunmasını sağlayan mekanizmalar, bazı Avrupa Birliği üyesi ülkelerin ve Türkiye'nin azınlık konusundaki yaklaşımı incelenmiştir.

Dil, din, ırk gibi kavramlar yeryüzünde yaşayan insanları, taşıdıkları özellikler bakımından birbirinden ayırt etmek için kullanılırlar. Azınlık kavramı, bu anlatımları içinde barındıran ve bu özellikler açısından içinde yaşadıkları toplumdan farklı olan ve sayıca az olan topluluğu ifade eden bir kategori olarak ifade edilebilir. Bir ülkede, sayısal çoğunluk, kendi belirlediği politikalar doğrultusunda ülkeyi yönetir. Sayısal açıdan az olanların yönetimde temsil edilmesi, onların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, çoğunluk baskılarına karşı korunması önem arz ettiğinden azınlıklar, uzun süreden beri uluslararası hukuku meşgul etmiş, nihayetinde uluslararası düzenlemelere konu olmuştur.

Devletlerarası ilişkilerde kendisine önemli bir yer edinen azınlıklar, insan hakları kavramının ortaya çıkışından daha eskiye gitmektedir. Ancak azınlık kavramının ortaya çıkması, ulus devletler açısından sorun teşkil etmiştir. Devletler, azınlıkları ulusal bütünlükleri ve egemenlikleri açısından tehdit olarak değerlendirmiş ve bunu gidermek için asimilasyon politikaları uygulamışlardır. Azınlıklar ise, ulus devletlerden kolektif hak ve özgürlükler hatta self determinasyon talebinde bulunmuştur. Ulus-devletlerle azınlıklar arasındaki bu gerilim zaman zaman silahlı çatışmalara sebep olmuştur. Uluslararası kurumlar, yaşanan sorunları çözmek amacıyla çalışmalar yapmışlar ve azınlıkların korunmasına yönelik belgeler hazırlamışlardır.

I. Dünya Savaşına kadar geçen dönemdeki düzenlemelerin en önemli özelliği, azınlıkların içinde bulundukları devlete karşı korunması sorununun azınlık gruplarıyla dil, din veya etnik köken gibi bağları bulunan diğer devletler tarafından gündeme getirilmesi ve bu devletlerle yapılan antlaşmalarla garanti altına alınmasıdır. Başka bir ifadeyle, bu dönemde azınlıkların korunması siyasi bir hüviyet taşımakta genel olarak azınlıkların korunması düşüncesinden ziyade bir ülkedeki belirli azınlık grupların korunması söz konusu olmaktadır.

Yirminci yüzyıl, iki büyük dünya savaşına sahne olmuş ve bu savaşlar devletlerin yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Devletlerin birbirine katılmaları, imparatorlukların bölünmeleri yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Savaşın galipleri

ve mağlupları arasında yapılan antlaşmalarla, devletlerin yeniden parçalanması, azınlıkların birikmesi sonucunu doğurmuştur.

Azınlıklar, demokrasisi gelişmekte olan ülkelerde, demokratik ülkelerde, hatta demokratik olmayan ülkelerde bile gündemdedir. Azınlıklar, küreselleşmeyle birlikte dünyamızı son yıllarda etkileyen önemli olaylardır. Her ikisinin ortak noktası, ulus devleti sorgulaması ve zorlamasıdır. Devletlerin çoklu etnik yapısından kaynaklanan sorunlar, hükümetlerin uğraşmak zorunda kaldığı ve devletlerin toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek boyutlara ulaşabilen en çetin sorunlardır.

Bazı yazarlara göre küreselleşme; emperyalizmin yirmibirinci yüzyıldaki ismidir. Küreselleşmenin ekonomik boyutu batı kapitalizminin kendine yeni pazarlar aramasıdır. Dünyadaki gelir dağılımı küreselleşme dolayısıyla korkunç bir şekilde bozulmaktadır. Küreselleşmenin siyasal boyutu olarak belirtilen demokrasi ve insan hakları terimleri ise aldatma aracıdır. Çünkü, bu terimler ülkelerin iç dinamikleriyle ortaya çıkmadığından ihraç edildiği az gelişmiş ülkelerde başarılı olamamakta, ayrıca çoğunluk ve azınlık arasında çatışmalara neden olmaktadır¹²⁰⁸. Irak'ta görüldüğü gibi gelişmiş batılı ülkeler demokrasi ve insan hakları kavramını başka devletlerin iç işlerine müdahalede bir araç olarak kullanmaktadır. Küreselleşmenin sloganı olan "Yeni Dünya Düzeni" ise dünyada adeta kaosa yol açmaktadır.

Azınlıklar, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, yirminci yüzyılda uluslararası ilişkilere damgasını vuran pek çok antlaşmada yer almıştır. Uluslararası belgelere baktığımızda azınlıklara ilişkin düzenlemelerde, azınlık tanımı yapılmaksızın azınlık haklarının belirlenmeye çalışıldığını görürüz. Bu yaklaşımda, azınlık kavramına yere ve zamana göre farklı anlamlar yüklenmesi ile sorununun siyasi imalar taşıması etkili olmuştur. Her devlette etnik, dilsel veya dinsel yönden az ya da çok sayıda azınlık grup bulunduğu ve devletler kendi tanımlarıyla bağlı kalmak istediklerinden dolayı bugüne kadar azınlık kavramı üzerinde ortak bir tanıma ulaşılamamıştır.

Azınlıklar, ulusal ve uluslararası statüde önceleri devletlerin iç işi olarak kabul edilmiştir. Küreselleşme, ulus devlete ve azınlıklara bakış açısını değiştirmiştir. 18. yüzyılın sonundan 1990'lara kadar, gerek ulusal gerekse uluslararası alanda devletlerin tutumu azınlıkları gizlemek şeklinde olmuştur. Fransız ihtilalinden miras kalan ulus devlet modeli, halkların eşitliği, halkın birliği ve cumhuriyetin bölünmezliği

¹²⁰⁸ ORAN, 2001, s.4

adına azınlıkların varlığını inkar etmiştir. Gerek Milletler Cemiyeti Paktında, gerekse Birleşmiş Milletler Şartında azınlıklara yer verilmemiştir. Milletler Cemiyetinin öngördüğü azınlık sisteminde, antlaşmaya taraf devletlerin uluslararası denetime açık olması öngörülmüştür. Burada yapılan çok taraflı anlaşmalarla devletler ülkelerindeki azınlıkları korumalarına ilişkin anlaşmaları imzalamışlar ve Milletler Cemiyetinin garantörlüğünü kabul etmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın demografik yapısında ortaya çıkan değişiklikler, yeni oluşan siyasi şartlar, azınlık sorununun yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Devletler, kalıcı bir barışın kurulabilmesi için azınlık sorununun çözülmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varmıştır. Bu nedenle, insan hakları konusunda kapsamlı düzenlemeler yapılabilmesi için çalışmalara başlanmış ve yapılan ilk çalışmalarda azınlıklara eşit haklar tanınması ve ayrımcılığın önlenmesi fikri öne çıkmıştır. Zamanla, azınlıkların korunması temel insan hak ve hürriyetlerine saygı çerçevesinde değerlendirilmiş, azınlıkların da bütün insanlar gibi insan haklarının uluslararası korumasından yararlanacağı fikri yaygınlaşmıştır . Yani, İkinci Dünya Savaşından sonra azınlık hakları insan haklarıyla paralel bir şekilde uluslararası nitelik kazanmaya başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, BM, Avrupa Konseyi, AGİT, AGİK gibi kuruluşlar azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunmasına yönelik düzenlemeler yapmışlar ve denetim mekanizmaları kurmuşlardır. Bu dönemde, etnik dilsel veya dinsel azınlık mensuplarının haklarının korunması bireysel insan haklarının korunması içinde mütalaa edilmiştir. Başka bir ifadeyle, azınlıklarla ilgili sorunun yerel ya da bölgesel değil, evrensel olduğu, özel siyasi düzenlemeler ne olursa olsun ,sorunun insan hakları sorunu olduğu anlayışı kabul edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşından sonraki soğuk savaş döneminde ise, azınlıklar neredeyse gündemden düşmüştür. 1989 yılında, çift kutuplu dünyanın sembollerinden Berlin Duvarının yıkılmasıyla birlikte azınlıklar yeniden dünya gündemine girmiştir. Yugoslavya'nın dağılması, bölgedeki ulus devlet oluşum aşamasına gölge düşüren Balkanlar'daki bir dizi etnik savaş, azınlık sorununun aynı zamanda insan hakları ve temel haklar bağlamında dikkate alınmasını sağlamıştır. Azınlık mensubu olan kişilere özel haklar tanınması için yapılan çalışmalarda, merkez ve doğu Avrupa'daki etnik unsurların barış ve istikrarı bozucu etkisine çözüm bulma arayışı önemli rol oynamıştır. Azınlık hakları belirlendiği ve uluslararası alanda

etkili koruma mekanizmaları kurulduğu takdirde etnik uyuşmazlıklar önlenecek ve sürekli barış ortamı sağlanacaktır.

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme azınlık haklarının korunmasında önemli bir kilometre taşıdır. Bu sözleşme, ulusal azınlıkların korunması konusunda hukuki bağlayıcılığa sahip ilk çok taraflı hukuki belgedir. Yine Konsey tarafından hazırlanan, Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı, Konseyin azınlıklarla ilgili ortaya koyduğu diğer önemli bir belgedir.

Avrupa'da azınlıklarla ilgili tartışmalar, 19. Yüzyılın ikinci yarısından bu yana devam etmektedir. Konunun gündeme gelmesinde imparatorlukların tasfiye sürecinin hızlanması ve sınırların yeniden çizilmesi etkili olmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıklar konusu devletler için azınlıklar üzerinden politika yapma imkanı olarak görülmüştür. O nedenle Avrupa'daki bütünleşme sürecinde azınlıklar konusunun yeniden gündeme gelmesi, Avrupa'nın küresel boyutta bölgesel güç olmaya yönelmesinde müracaat ettiği bir araç olarak da değerlendirilmektedir. İmparatorlukların tasfiyesi sürecinde kullanılan bu yöntemin, ulus-devletlerin tasfiyesinde de değerlendirilmesi mümkündür.

İnsan haklarının bir parçası olarak algılanan azınlıkların korunması konusu Avrupa'da da uluslararası düzeyde yürütülen çabalarla paralel bir şekilde gelişim göstermiştir. Azınlıklar konusu, Avrupa'nın bütünleşme sürecinde önemli rol oynayan unsurlardan birisidir. Avrupa kimliğinin oluşmasının önündeki en büyük engel olarak değerlendirilen ulusal kimlikler, azınlıkların kullanılması yoluyla zayıflatılmak istenmektedir. Çünkü ulusçuluğun ve ulus devletlerin doğduğu Avrupa'da günümüzde oluşturulmaya çalışılan ulus üstü kimliğin önünde en büyük sorun ulusal kimliklerdir.

Avrupa'da azınlık hakları, ayrımcılık ve ırkçılıkla mücadelenin, insan haklarına saygının ve demokrasinin doğal sonucu olarak kabul edilmektedir. Birlik üyesi ülkelerin bütünleşme çabalarının yoğunlaşmasıyla birlikte azınlıklar konusunda bölgesel ve uluslararası düzeyde insan hakları çerçevesinde yapılan çalışmalar artmaktadır. Ancak, Avrupa ülkelerinde azınlık rejimine uyma konusunda bazı tereddütlerin yaşandığı da inkar edilemez.

Uluslararası alanda olduğu gibi, AB'nin kurucu anlaşmalarında ve hazırladığı belgelerde azınlıklar konusu göz ardı edilmiş ve konu doğrudan insan hakları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Daha sonra, uluslararası alandaki çalışmalarla paralel bir şekilde azınlıkların korunması insan haklarının ayrı ve özel bir parçası

olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle, azınlık anlayışının temelinde, Avrupa insan hakları rejimi bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'nin, azınlık hakları rejimi son derece yeni ve gelişmekte olan bir alandır. Hatta azınlık haklarının daha çok AB'ye katılma çabasındaki devletlerin gündemine konulduğu, bugüne kadar AB'nin kendi içerisinde aynı ölçüde popüler bir konu olmadığı ileri sürülebilir. AB'nin, genişleme sürecinde aday ülkelere azınlık konusunu olmazsa olmaz bir konu olarak directmesi, buna karşın konunun Birliğin içinde bu kadar ön sıralarda yer almaması çifte standart olarak değerlendirilebilir. Her şeye rağmen, AB azınlıklar konusunda bazı endişeler nedeniyle ihtiyatlı davranışa da azınlıkların korunmasına önem verdiği ve konuyla ilgili olduğu ifade edilebilir.

Dünyadaki azınlık rejimi uygulamalarıyla ilgili olarak şu değerlendirmeler yapılabilir.

Öncelikle uluslararası alanda bugüne kadar hukuksal anlamda herkesin üzerinde anlaştığı bir azınlık tanımı yapılamamıştır. Hazırlanan sözleşmelerde, azınlığın tanımını yapmaktan ziyade azınlık haklarından bahsedilmektedir.

Devletler, azınlık tanımlanması ve tanınması konusunda farklı davranışlar sergilemektedir. Bazı devletler, azınlık statüsü tanırken bazı devletler herhangi bir statü belirlemeden konuyu insan hakları çerçevesinde düzenlemektedir.

Etnik, dilsel veya dinsel grupların hangilerinin azınlık olduğunun belirlenmesinde uluslararası sözleşmelerde farklı hükümler bulunsa da fiiliyatta azınlık tespitinde devletler yetkilidir.

Azınlık hakları, tartışmalı olmakla birlikte genelde bireysel insan hakları kategorisinde değerlendirilmektedir.

Azınlık hakları konusundaki denetim mekanizmaları, hukuksal olmayıp siyasi niteliktedir. Bu durum, azınlıkların devletler arası ilişkilerde politik bir araç olarak kullanılmasına neden olmaktadır.

Azınlık haklarıyla ilgili sözleşmelerin belirsiz, tartışmaya açık bir şekilde düzenlenmesi, ayrıca denetim mekanizmalarının siyasal nitelik taşıması konunun özellikle büyük devletler tarafından istismar edilmesine yol açmaktadır. Söz konusu devletler, kendi ülkelerindeki azınlıkları tanıma konusunda çok istekli olmadıkları halde zayıf devletlere bu konuda baskı yapabilmektedirler.

Uluslararası alanda küreselleşme ve azınlıklar, ulus devleti aşındırmada araç olarak kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, azınlık hakları hukuksal olmaktan ziyade politik bir kavram olarak gündemdedir.

Azınlık haklarının, ülkelerin ulusal egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar vermeden düzenlenmesi gerektiği konusunda, uluslararası alanda konsensüs bulunmaktadır.

Türkiye'deki azınlıklar konusunda ise şu değerlendirmeler yapılabilir.

Türkiye'nin azınlıklarla ilgili tavrının anlaşılabilmesi için konunun tarihsel seyri ele alınmalıdır. Türkiye'nin azınlık anlayışı batıdan farklıdır. Bizdeki azınlık anlayışı din kriteri çerçevesinde şekillenmektedir. Nitekim, Türk tarihinde İttihat ve Terakki yönetimine kadar azınlık kavramı literatürde terim olarak dahi kullanılmamaktadır. Avrupa'da mezhep çatışmalarıyla azınlık sorunu gündeme gelmiş ve çözüm arayışları başlamıştır. Osmanlıdaki Millet Sistemi, bu tür çatışmalara set çekmiştir.

Osmanlıdaki Millet Sisteminde, ülkede yaşayan gayrimüslimler, Zimmet kurumu çerçevesinde din ölçütüne göre sınıflandırılmış ve bu gruplara kendi dinsel, hukuksal ve sosyal kurallarını uygulama imkanı sağlanmıştır. Başka bir ifadeyle, Millet Sisteminde gayrimüslimler, kendi iç uygulamaları bakımından özgür bırakılmışlar ve böylece kendi gelenek ve kültürlerini koruma imkanı bulmuşlardır. Bu yaklaşım çağının çok ilerisindedir. Avrupa'daki azınlık gruplar, gördükleri baskılar karşısında Osmanlı hoşgörüsüne sığınmışlardır. Millet Sistemi, Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde herhangi bir sorun yaşanmaksızın başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

19. yüzyılda Fransız Devrimi'nden sonra dünyaya yayılan milliyetçilik akımları çok uluslu imparatorlukları ciddi şekilde sarsmıştır. Osmanlı Devleti, bu süreci atlatabilmek için İslamcılık, Osmanlıcılık gibi çeşitli politikalar uygulamış, gayrimüslimlerin statülerini düzeltmek için ıslahat çalışmaları yapmış ancak bunlardan olumlu bir sonuç alamamıştır. Devletin dağılma döneminde, Avrupalı devletlerin, Osmanlıdaki gayrimüslimleri devleti parçalamada bir araç olarak kullandığını söylenebilir. Sonuç olarak, bu süreçte pek çok ulus Osmanlı'dan ayrılarak bağımsız devlet olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devletinin beraber savaştığı devletlerin yenilmesi sonucu galip devletlerle mağlup devletler arasında ağır hükümler içeren antlaşmalar imzalanmıştır. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Sevr Antlaşması'nda azınlıklar ayrı bir başlık altında düzenlenmiştir. Sevr antlaşmasından itibaren azınlıklarla ilgili konuları batılı devletler, her platformda gündeme getirmişlerdir. Bu antlaşmayı kabul etmeyen Mustafa Kemal ve arkadaşları bir

Kurtuluş Savaşı başlatmış ve bu savaş zaferle sonuçlanmıştır. Kurtuluş Savaşı sonucunda 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Lozan antlaşması, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalar arasında günümüzde de varlığını sürdüren az sayıdaki uluslararası hukuk metninden birisidir.

Osmanlı Devleti döneminde ortaya çıkan ve o güne kadar devam eden azınlıklar sorunu Lozan Konferansı'nda gündeme gelmiş ve bu konuda Türk Heyeti ile karşı taraf arasında şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Batılı devletler, Türkiye'de yaşayan bütün etnik, dilsel ve dinsel grupların, azınlık korumasından yararlanmasını istemişler, Türk tarafı ise yalnızca gayrimüslimlerin azınlık korumasından yararlanabileceğini ifade etmiştir. Sonuçta, azınlık olarak yalnızca gayrimüslimlerin olduğu konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu sonuç, yıllardır uygulanan Millet Sisteminin batılı devletlere kabul ettirilmesi olarak yorumlanabilir.

Lozan Barış Antlaşması'nın "Siyasal Hükümler" başlıklı I. Bölümü ile "Azınlıkların Korunması" başlıklı III. Kesiminde, azınlık kavramı yalnızca Müslüman olmayanlar için kullanılmış bunun dışında herhangi bir etnik, dinsel veya dilsel bir grup için kullanılmamıştır. Dolayısıyla, Türkiye'de hukuksal olarak sadece gayrimüslimler azınlık statüsüne sahip olup bunların dışındaki etnik, dilsel veya dinsel toplulukların azınlık statüsüne sahip olmadığı söylenebilir.

Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan Dostluk Antlaşması çerçevesinde Bulgarlar azınlık statüsüne sahip diğer bir gruptur. Türkiye, başta BM olmak üzere uluslararası örgütlerin azınlıklarla ilgili hazırladığı sözleşmeleri imzalarken bu konuda yapılan antlaşmalar çerçevesinde hareket edeceğini ifade etmektedir.

Azınlıklar, son iki asırdır Türk tarihini meşgul eden önemli konulardan birisidir. Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu tarafından Ekim 2004 yılında hazırlanan "Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu" nun yayınlanması¹²⁰⁹ Türkiye'de hararetli tartışmalara yol açmıştır. AB tam üyelik müzakerelerinin başlaması ise, konuyu gündemde tutmaya devam etmektedir.

Son yıllarda, Türkiye'nin mozaik bir yapıya sahip olduğunu ve içinde çok çeşitli etnik grupların bulunduğunu ileri sürmek¹²¹⁰ moda haline gelmiştir. Mozaik dendiği

¹²⁰⁹ Metin için bkz. ORAN, 2004, s.153.

¹²¹⁰ Peter Alford ANDREWS, Türkiye'de Etnik Gruplar, Çev.Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, 1989. Yazara göre; Türkiye mozağinin alt parçaları şunlardır: Sünni Türkler, Alevi Türkler, Sünni-Yörük Türkler, Alevi-Yörük Türkler, Sünni Türkmenler, Alevi Türkmenler, Tahtacılar, Abdallar, Şii Azeri Türkler, Karapapak Azeri Türkleri, Uygurlar, Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Özbek Tatarları, Kırım

zaman, bir ülkede yaşayan ve birbirine eşdeğerde farklı kültürler ve onların ortaya çıkardığı medeniyet anlaşılır. Burada, kültürlerden hiç birisi o coğrafyaya damgasını vuramamıştır. Başka bir ifadeyle; Türkiye'nin mozaik bir yapısının olduğunu söyleyebilmek için, farklı kültürlere sahip, ayrı etnik özellikler gösteren grupların bulunması ve bütünü temsil edecek belirli bir hakim kültürün Anadolu'da teşekkül etmemiş olması gereklidir. Ayrıca, mozaik özelliği taşıyan bir yapıda, milletleşmenin gerçekleşmesi zordur. Belçika, İsviçre, mozaik kültürel yapıya örnek olarak verilebilir¹²¹¹. Sonuç olarak mozaik yapı yorumu, milletleşme aşamasını asırlar önce tamamlamış¹²¹² ve 1071 yılında Anadolu'ya girerek hakim kültür haline gelmiş Türk milleti açısından gerçekçi bir değerlendirme değildir.

Hukuki olarak Türkiye'de her ne kadar Lozan Antlaşması dışında azınlıklar bulunmasa da bu konuda çoğulcu bir politika izlenmektedir. Türkiye, 2001 yılından itibaren kendisi için çok hassas bir mevzu olan azınlıklar konusunda, Avrupa Birliği'nin Katılım Ortaklığı Belgeleri ve İlerleme Raporlarında talep edilen, farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayını, dil kursları gibi konuları, içinde bulunduğu siyasi, sosyo-ekonomik şartları zorlayarak yaptığı reform niteliğindeki düzenlemelerle gerçekleştirmiştir. Özellikle "uyum paketleri" adı altında çıkarılan düzenlemeler takdire şayandır ve doktrinde devrim olarak nitelendirilmektedir¹²¹³. İzlenen bu çoğulcu politika, refah seviyesinin yükseltilmesiyle birlikte düşünüldüğünde ve ülkemizde farklı etnik kökene sahip olan grupların asırlardır birlikte yaşadığı dikkate alındığında azınlık sorununun büyük ölçüde çözüleceği söylenebilir.

Tatarları, Nogay Tatarları, Balkarlar-Karaçaylar-Kumuklar, Bulgaristan'dan Gelen Müslüman Göçmenler, Balkan Ülkelerinden Gelen Müslüman Göçmenler, Dağıstanlı Müslüman Göçmenler, Sudanlılar, Estonlar, Sünni Kürtler, Alevi Kürtler, Yezidi Kürtler, Sünni Zazalar, Alevi Zazalar, Osetler, Ermeniler, Hemşinliler, Arnavutlar, Kuban Kazakları, Molokan Asıllı Ruslar, Polonezler, Çingeneler, Hristiyan Rumlar, Rumca Konuşan Müslümanlar, Almanlar, Sünni Araplar, Nusayri Araplar, Hristiyan Araplar, Yahudiler, Süryaniler, Keldaniler, Çerkezler, Çeçen- İnguşlar, Gürcüler, Lazlar. Yazarın bu değerlendirmesi, Türkiye'deki etniklik bilincini körüklemek amacı taşımaktadır. Ülkemizde, Yahudi, Ermeni, Rum gibi hakim gruptan sayı bakımından üstün olamayan azınlıklar yanında Polonez, Süryani ve onun türevleri (Yakubiler, Aramiler, Keldaniler, Nasturiler ve Asuriler ile çingeneler ve Araplar) dışında başka azınlık grup düşünmek bulunmamaktadır. Yazarın türetmeye çalıştığı tüm gruplar, dince, dilce ve kültürce toplumun parçasıdır. Bu konuda 1993 yılında Konda araştırma şirketince yapılan ankete katılanların %69'u kendini türk olarak ifade etmiştir. Müslüman-Türk olarak hissedenlerin oranı ise %21'dir. Aslında burada Müslüman-Türk sorusu gereksizdir ve herhangi bir etnik kökeni karşılamaz. Bu oranla berber kendini Türk kabul edenlerin oranı büyük ölçekte %90'ını bulmaktadır. Bu rakam ülkemizin etnik bir havuz olmadığını göstermektedir. TÜRKDOĞAN, 2003, s.114.

¹²¹¹ Mustafa E. ERKAL, Etnik Tuzak, Der Yayınevi, İstanbul, 1998, s.98.

¹²¹² Atilla ÖZER, Türklerde Devlet Anlayışı ve Demokratik Rejim, Lazer Ofset, Ankara, 2002, s.3.

¹²¹³ ORAN, 2004, s.112.

Avrupa ve Türkiye'deki azınlık haklarının gelişimi oldukça farklıdır. Avrupa'da mezhep savaşları sonucunda binlerce insanın yaşamını yitirmesi azınlık sorununun ortaya çıkmasında etkili olmuş ve çoğunluktan farklı grupların korunması ciddi bir ihtiyaç haline gelmiştir. Türkiye'de ise böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Öte yandan, Türkiye'de sosyal hareketlilik oldukça fazladır her şehirde farklılıkları olan bireyler ve gruplar birlikte yaşamaktadır. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşından bu yana nüfusun çoğunluğu kırsal kesimde yaşarken bugün durum tersine dönmüş kentli nüfus, kırsalda yaşayan nüfusu geçmiştir. Göçün sonucunda ülkenin çok çeşitli yerlerinden gelen insanlar aynı çevrede yaşamaya başlamıştır. Dolayısıyla, etnik,dinsel veya dilsel açıdan farklılıkların birbirine karşı toleranslı olduğu söylenebilir.

Her ülkede, ne şekilde ifade edilirse edilsin, etnik yapısı, dili, dini çoğunluktan farklı olan ve sayıca az olan topluluklar bulunmaktadır. Burada problem, bu grupların ismi değil, bu gruplara mensup olan kişilerin hakkıdır. Bu durum ise, kanımızca insan hakkı olarak değerlendirilmesi gereken bir konudur. Bir kişinin, kişisel tercihi olmayan doğumla beraber kazandığı etnik kimliğinden dolayı farklı bir muameleye maruz kalması insan hakkı sorunu olarak değerlendirilmelidir. Kişinin doğumla birlikte kazandığı vazgeçilmez, devredilmez olan haklar, insan hakları olarak ifade edilmekte ve bu haklara sahip olabilmek için herhangi bir kayıt veya şartın olmadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla, azınlık hakları, farklılıkları nedeniyle çoğunluktan sayıca az olan kişileri koruyan insan haklarının korunması çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Azınlık sorunu, çoğunluk veya azınlığın mücadele alanı olarak değil, tüm birey ve toplulukların hak ve özgürlüklere eşit olarak sahip olmaları açısından değerlendirilmelidir. Hak ve özgürlüklerin egemen olmadığı bir sistemde ne azınlıkların ne de çoğunluğun mutlu olması mümkündür. Burada ortak payda insan hakları olmalıdır. Çoğunluk ve azınlığın birbirine baskı kurmasını engellemenin yolu, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün gerçekleştiği katılımcı ve çoğulcu bir toplumsal yapıyı oluşturmaktır. Başka bir ifadeyle, çözüm demokrasi ve hukuk devleti içinde aranmalıdır.

Son olarak, azınlıkların korunmasında bütün ülkelerde uygulanabilecek tek bir model önermenin mümkün olmadığı söylenebilir. Şunu kabul etmek gerekir ki, her devletin tarihi gelişimi, sosyal ve ekonomik yapısı, kültürel dokusu, gelenekleri, halkı, ve yönetim anlayışı birbirinden farklıdır. Bu sebeple, bir bölgede başarılı olan azınlık politikası, başka bir bölgede çatışmaya neden olabilir. Dolayısıyla devletler açısından

bu kadar farklılığın olduğu bir durumda her yerde yeknesak bir şekilde uygulanacak azınlık modeli üretmek gerçekçi değildir. Ülkeler kendi yapılarına göre çözüm üretmelidir. Azınlıklar konusunda en ileri seviyede olduğu ifade edilen Avrupa Birliği ülkelerinde bile tek bir azınlık uygulama modeli bulunmamaktadır. Bazı Avrupa ülkeleri azınlıkları tanımakta, bazı ülkeler ise üniter devlet yapısından hareketle genel vatandaşlık hakları dışında azınlıklara yönelik özel düzenleme yapmamakta, bazı ülkeler ise azınlıkları tamamen inkar etmektedir. Nitekim azınlıkların korunması konusunda, dünyada şu anda en ileri belge olan “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” de bu yaklaşımı tercih ederek sözleşmeye doğrudan uygulanabilir hükümler koymamış ve konuyu taraf devletlerin takdirine bırakmıştır.

KAYNAKÇA

AKGÜL, Hüseyin : Azınlık Kavramı, Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler, Azınlık Kavramı ile İlgili Temel Sorunlar ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Azınlıklara Bakış, Akademi Kitabevi, İzmir .

AKILLIOĞLU, Tekin: İnsan Haklarının Korunması Alanında Temel Belgeler, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995,

AKIN , İlhan: Genel Kamu Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1993

AKKAYA, Rukiye: Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu, Legal Yayıncılık İstanbul, 2004

ALAN, Phillips: “The Framework Convention for the National Minorities and Protection of the Economic Rights of Minorities” European Yearbook of Minority Issues Volume 3, Published 2005

ALFREDSSON, Gudmundur: “Article 4”, The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz: “ Azınlık Hakları ve Türk anayasa Mahkemesinin Azınlık Konusuna Bakışı” Ulusal ve Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör. İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz: “İnsan Hakları Uluslararası Belgelerinin Türk Anayasa Mahkemesi ve Öteki Mahkemeler Kararlarında Gözlenen Etkisi”, İnsan Hakları Yıllığı, C. 21-22, 1999-2000 .

ALLARDT, Eric: İmplication of the Etnic Revival in Modern Industrialized Society,

ALPKAYA, Gökçen(1992): “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler”, İnsan Hakları Yıllığı, C.XIV, 1992.

ALPKAYA, Gökçen: “Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.LV, No.2, Nisan-Haziran 2000.

ANDERSON ,Bridget: Minority Rights Group Publications. July 1997.

ANDREWS, Peter Alford: Türkiye’de Etnik Gruplar, Çev.Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, 1989

ARAL, Berdal: “Kolektif Bir İnsan Hakkı Olarak Halkların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı”, İnsan Hakları Yıllığı, C.21-22, 1999-2000 .

ARISOY, İ.Alper : Avrupa Birliği ve Azınlıklar, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002.

- ARMAOGLU , Fahir: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara,1983.
- ARSAVA, Ayşe Füsün (1981): "Self Determinasyon Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu", Seha L. Meray'a Armağan, Cilt I, Ankara 1981.
- ARSAVA, Ayşe Füsün (1992): "Azınlık Hakları ve Bu Çerçevede Ortaya Çıkan Düzenlemeler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XLVII, No:1-2 Ocak-HAZİRAN 1992.
- ARSAVA, Ayşe Füsün (1993): Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara 1993 .
- ARSAVA, Ayşe Füsün(1992): "Ulusal Grup Hakları ve Bu Konuda Meydana Gelen Gelişmeler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.47, S.3-4, 1992.
- AYTAÇ , Mehlika "İnsan Hakları Yönünden Türkiye'de Azınlıkların Hukuki Durumu", Adalet Dergisi, S.1, T.C. Adalet Bakanlığı Yayınları, Ekim 1999.
- AYTEKİN, Yılmaz Etnik Ayrımcılık, Ankara, 1994
- AYZİT, Aynur, "Mevzuatın Görünümü", Ulusal ve Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör. İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002.
- BALLAR, Suat: Yeni Vakıflar Hukuku, Seçkin Yayınevi, 2008;
- BARROS, J. : The Aland Qusetion: Its Settlement by the League of Nations(Alan Adası Sorunu; Milletler Cemiyeti tarafından Karara Bağlanması- New Haven: Yale University Press. 1968
- BALLAR, Suat: Yeni Vakıflar Hukuku, Seçkin Yayınevi, 2008
- BAŞ ,Hakan, Unutulan Batı Trakya Türkleri, Umay Yayınları, İzmir 2005, s. 59.
- BATUM, Süheyl, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İstanbul 1993.
- BEDJAOUA, Mohammed: International Law, Achievements and Prospects. London 1991 .
- BEYAZ, Şefik :“Dil, Dil Hakları ve Dil Politikaları”, 2003
- BİLGİN , Ülkü: Azınlık Hakları ve Türkiye, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- BİLİR, Faruk: “2004 Anayasa Değişiklikleri Üzerinde Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.IX, S.1-2, Haziran-Aralık 2005.
- BİLSEL, M. Cemil: Lozan, Sosyal Yayınları, İkinci Cilt, İstanbul 1998

- BOLAYIR, Cenk: “Amsterdam Antlaşması: Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları” İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, No.162
- BOSTANCI, Naci: “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, Türkiye Günlüğü, No.50, Ankara 1998.
- BOZKURT, Gülnihal: “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.43, S.1-4, 1993.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.II, 1986.
- CANATAN , Kadir (2007): “Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu İsveç, Fransa Ve Hollanda Örnekleri” Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/3 Summer 2007.
- CANATAN, Kadir “Azınlıklar ve Azınlıkların Oluşumu”, Avrupa Günlüğü, 2001/1.
- CAPOTORTİ , Francesco: Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. United Nations. New York, 1991.
- CAPOTORTİ, Francesco: “Are Minorities Entitled to Collective International Rights?” The Protection of Minorities and Human Rights. Edited by Yoram Dinstein- Mala Tabory, Kluwer Academic Publishers 1992.
- CASSESE ,Antonio: Self Determination of Peoples. Cambridge, 1995.
- Council of Europea, Text of The Framework Convention for The Protection of National Minorities, Explanatory Report, 1999.
- CRISTOPHER , J. Reeber: “Linguistic Minorities And The Right To En Effective Edition,” 3 Cal.W.Int’l, L.J., 112, 1972-1973
- ÇAVUŞOĞLU Naz, “Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye”
<http://kafkasya.net/modules.php?name=News&file=article&sid=25> (Erişim tarihi:20.04.2006)
- ÇAVUŞOĞLU, Naz: (1997-1998) : “Azınlık Nedir?”, İnsan Hakları Yıllığı, C. XIX-XX, 1997-1998.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz: (2001): Uluslararası İnsan Hakları hukukunda Azınlık Hakları Su Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz: “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme: Azınlık Dilinde Eğitim Hakkı/Azınlık Dilinde Yayın Hakkı”, Toplum ve Hukuk Dergisi, Y.3, S.11, 2004
- ÇEÇEN, Anıl: Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti, Avrasya Bir Vakfı, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara Çalışmalar Dizisi No:9, Ankara 2001.

ÇELİK Edip, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri ve Uygulanması”, İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi Yıl. 9, Sayı 1-3

ÇELİKEL, Aysel: “Gayrimüslim Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmesi ve 27.01.2004 tarihli Yargıtay Kararı”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:4 S.8 Güz 2005/2 .

Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic Religious and Linguistic Minorities. 14 HRLJ, 1993.

DELPEREE, Francis: “Avrupa ve Azınlıklar” Kopenhag Krtierleri Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin Ortak Paydası mı? Editör İbrahim Ö. Kaboğlu İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, İstanbul, 2001 .

DİNSTEİN ,Yoram, “Freedom of Religion and Protection Religious Minprities”, 1992

DİNSTEİN, Yoram: “Collective Human Rights of People and Minprities” International and Comparative Law Ouartly Vol.25, 1976

DOĞAN, İlyas: “Kendi Geleceğini Belirleme İlkesi”,Kamu Hukuku Arşivi, Yıl 9, S. 1-62, Mart 2006.

DOĞAN, İlyas: Parçalayan Küreselleşme, Yetkin Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Ankara 2006.

DONELLY , Jack: “The Teology of the Right to Devolopment: A Reply to Alston”, California Western International Law Journal, Vol. 15 1985.

DONNAN , Hastings -. WILSON, Thomas M: Sınırlar, Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, Çev. Zeki Yaş, Ütopya Yayınevi, Ankara 2002 .

DONNELLY, Jack: Teoride ve Uygulamada İnsan Hakları, Çev. Mustafa Erdoğan-Levent Korkut, Yetkin Yayınları, Ankara 1995.

DUGUİT, Leon: “Egemenlik ve Özgürlük” Devlet kuramı, Der. Cemal Bali Akal, Dost Yayınevi, Ankara, 2000.

DURAN, Hüseyin - ARIDEMİR ,Hakan: “Rum Azınlıklar Özelinde Türkiye’de Uygulanan Azınlıklar Rejimi”,Uluslararası Hukuk & Politika, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayını, Yıl 1, S. 4, Ankara, 2005.

DURUSOY, Gertrude: Avrupa Birliği Sürecince Dil Hakları, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayını 2003

DUVAN , Ayşe Özkan: “Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları”, Avrasya Dosyası, Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, C. 10, S. 2, 2004 .

EİDE, Asbjorn: “The Framework Convention in Historical and Global Perspective”, The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the Eoropean Framework

Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford Univeersty Press, New York, 2005.

EKİNCİ ,Tarık Ziya, “Türkiye’de Azınlık Sorunun Çözümü ve Demokrasi”, Ulusal, Uluslarüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002.

ERDOĞAN ,Birsen: “Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Korunması: BM ve Avrupa Sistemlerinin İncelenmesi”,Türkiye’de İnsan Hakları, TODAİE, Ankara 2000.

ERDOST Muzaffer İlhan, Azınlıklar Sorunu, Onur Yayınları, Ankara, 2005.

ERKAL, Mustafa E.: Etnik Tuzak, Der Yayınevi, İstanbul, 1998,

EROĞUL, Cem: “Ulusal Dil konusunda Fransa’da Yapılanlar İle Türkiye’de Yapılabilecekler”, Mülkiye Dergisi, c.XXIII, S. 219, Kasım-Aralık 1999

Explanatory Report, European Charter for Regional or Minority Languages

FENTON , Steve: Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür,Çev.Nihat Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara 2001.

GEMALMAZ, M.Semih: Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Beta Basım Yayım Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul, 2001

GİLBERT, Geoff: “Article 5”, The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the Eoropean Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

GİRON , Fronçois: “Avaluating Policy Measures For Minority Languages In Europea: Towards Effective, Cost Effective and Democratic İmplementantation”, European Center for Minority Issues, 23-24 June 2000,

GOEBEL, Roger J. : “The Treaty of Amsterdam”, Fordham İnternational Law Journal, Vol.22.

GOUVEİA , Jorge Bacelar - ROMEA, Margarida Teles: “The Treaty of Amsterdam: Some Progresses, Many Disappointments, İnternational Trade Law JournalVol. 63, 1998.

GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz – GÖZÜBÜYÜK: A. Şeref , Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005 .

GÖRGÜLÜ, Müjde: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Azınlıkların Durumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi 3, 1999

GÖZLER Kemal: Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Kitabevi, Bursa, 2007.

GÖZLER, Kemal: Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, İkinci Baskı, Bursa 2002.

GRELLOİS, Christian: “Azınlık Hakları”, Çev. M. Şerif Yılmaz, Ulusal, Ulusalüstü ve uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, İstanbul 2002

GREV, C. Joseph- Nur Dr. Rıza: Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923), Örgün Yayınevi, İstanbul 2003

GREV, Joseph: C. Amerika’nın İlk Türkiye Büyükelçisinin Anıları Lozan Günlüğü, Çev. Kadir Mustafa Orağlı, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.

GROTİC, Crnic European Centre Minority Conference, 2000.

GUİMEZANES, Nicole “Fransa ve Azınlıklar”, Ulusal ve Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör. İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002.

GÜLER Ali: (2003) Osmanlıda Cumhuriyete Azınlıklar, Berikan Elektronik Basım Yayım, Ankara, 2003.

GÜLER Ali: “Heybeliada Ruhban Okulu (Papaz) ve Gerçekler”, Bilge Dergisi, S.16, 1998.

GÜLMEZ , Mesut Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2004. ARSAVA, 1993.

GÜRSES, Emin: Milliyetçi Hareketler ve Uluslar arası Hukuk, Bağlam yayınları, İstanbul 1998.

GÜVEN , Dilek: Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları İletişim Yayınları, 2006.

GÜVENÇ, Bozkurt: İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981

GÜZEL, M. Şehmus: Avrupa Birliğinde Devlet ve Fransa’da Korsika, Peli Yayınları, 2006

HADDEN, Tom: “Uluslararası Hukukta Azınlıkların ve Halkların Hakları”, Schulze, Kirsten E.-Stokes. Martin- Campbell Colm, Ortadoğu’da Milliyetçilik, Azınlıklar ve Diasporalar, Çev. Ahmet Fethi, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998

HANNIKAINEN, Lauri: “Article 19”, The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

HAZIR, Hayati: "Demokrasilerde Etniklik Sorunu ve Türkiye Açısından Tartışılması", Avrasya Dosyası, 1996.

HEFFERNAN , Liz: "The Treaty of Nice: Arming The Courts to Defend a European Bill of Rights" Law and Contemporary Problems, Vol.65, No:2, 2002

HEINTZE, Hans-Joachim: "Article 1", The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

HILLION, Cristophe: "Enlargement of The European Union The Discrepancy Between Membership Obligations and Accession Conditions as Regards The Protection of Minorities"

HOBBSAWM, Eric J.: 1780'den günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 1993.

İbrahim Ö. KABOĞLU: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002.

İMAMOĞLU, M.Altuğ: Azınlık Vakıfları ve Yabancıların Taşınmaz Edinimleri, Yazıt Yayıncılık, Ankara, 2006.

İNANÇ, Zeri: Uluslar arası Belgelerde Azınlık Hakları, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2004.

İNCEOĞLU, Sibel: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Beta Basım Yayım, İstanbul 2005

KABOĞLU , İbrahim, Ö. (1996) Özgürlükler Hukuku, (İnsan haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme), Alfa Yayınları, İstanbul, 1996.

KABOĞLU, İbrahim Ö.(1989): Kolektif Özgürlükler, DÜHF Yayınları, Diyarbakır, 1989

KABOĞLU, İbrahim, "İnsan Hakları, Azınlık Hakları ve Türkiye",Ulusalüstü ve uluslararasıHukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, İstanbul 2002.

KALAYCI , Hüseyin , "AB Azınlıklardan sınıfta Kaldı", ASAM Stratejik Analiz Yayınları, Cilt 6,

KALAYCI, Hüseyin (2006) : " Üniter Devletten Federasyona: Belçika'da Ne Değişti?" Stratejik analiz, Ocak 2006.

KALAYCI, Hüseyin (2006): Avrupa Birliği'nde Azınlıklar ve Mikro Milliyetçilik, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara 2006.

KALAYCI, Hüseyin, (2005) : "Federalleşen İspanya'da Bitmeyen Milliyetçi Talepler: Katalanlar", Stratejik Analiz, Aralık 2005

- KAMER , Kasım: “Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Kıbrıs, Ermeni Sorunu ve Azınlıklar”, Avrasya Dosyası, C.11, S.1, 2006
- KAPANI, Münci (1993): Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara 1993.
- KAPANI, Münci: “İnternational Protection of Minority Rights and Statüs of Turkish Kurds” Turkish Year of Human Rights, Vol.XIII, 1991
- KAPANI, Münci: İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998,
- KAPLAN, Hasip: “21. yüzyılda Yurttaşlık ve Kültürel Haklar”, Açık Sayfa, No.33 Aralık 1999-Ocak 2000.
- KAPTAN, Eyüp: Lozan Konferansında Azınlıklar Sorunu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul 1997
- KARAOŞMANOĞLU, Ali: “Kendi Kaderini Tayin, Ülke Bütünlüğü, Uluslararasıİstikrar ve Demokrasi” Doğu-Batı, Yıl, 6, sayı, 24, Ağustos.Eylül, Ekim, 2003.
- KARLUK ,Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARLUK Rıdvan, Avrupa Birliği'ne Evet mi? Hayır mı? Beta Yayınları, İstanbul, 2008.
- KLEBES, Heinrich: “The Council of Europe’s Framework Convention for the Protection of National Minorities/İntroduction”, HRJLJ, 28 April, 1995, Vol.16, No:1-3, s.92-98.
- KINGA Gal: The Council of Europea Framework Convention for the Protection of National Minorities and its İmpact on Central and Eastern Europea, European Centre for Minority Issues Germany, 2000,
- KOSKENNİEMİ , Martti: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.1, S.1, 1997.
- KURUBAŞ, Erol (2006): Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2006.
- KURUBAŞ, Erol (2006):“Kuzey Irakta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self Determinasyon Sorunu”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt, 59, Sayı, 3, 2004.
- KUZU, Burhan: Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994.
- KÜTÜKÇÜ, M. Akif: “UluslararasıHukukta Self Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 12, 2004
- KYMLİCKA, Will: “Nation Building and Minority Rights:Comparing West and East” Journal of Ethnic and Migration Studies. April 2000, Vol.26, Issue 2

KYMLİCKA, Will: Çok Kültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

LAPONCE , Jean A., The Protection of Minorities. University of California Presss. 1961

LAURANS Jan Brinkhorst: An Appraisal of the Treaty of Amsterdam from the Perspective of a Member of the European Parliament, Fordham International Law Journal, Vol.22, 1998-1999

LİLLİCH, Richard B.: The Human Rights of Aliens in Contemporary International Law, Manchester Universty Presss. 1984

MACHNYİKOVA, Zdenka: "Article 7" The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the Eoropean Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

MALLOY, Tove H.: "The Title an The Preamble", The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the Eoropean Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

MARİO Amor Martin Estabanez and Kinga Gal: "Implementing the Framework Convention for the protection of National Minorites", 3 ECMI Report 10 June 12-14 1998 .

MEİJKNECHT, Anna K.: Minority Protection: Standards And Reality, Implementation Of Council Of Europe Standards, Cambridge University Presss, 2004

MERAY, Seha: L. Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Yapı Kredi Yayınları, Cilt 1, Kitap 1, 3.Baskı İstanbul 2001

MİLACİC , Slobodan: "Azınlık Meydan Okuması Karşısında Demokratik Teori", Ulusal ve Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör. İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002.

MUSTAFAİ, Habil: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, "Balkanlar'da Azınlık Hakları" yayınlanmamış yüksek lisans tezi Ankara, 2006.

OKANDAN, Recai Galip: Umumi Amme Hukuku Dersleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1952

OKUTAN, Çağatay "Teori ve UluslararasıMetinlerde Azınlık Tanımı" A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı 59-2, Nisan-Haziran 2004.

ORAN , Baskın: (1998)"Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik - Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", Ankara Ünivertesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.48, No.1-4, Ocak-Aralık Ankara, 1998 .

ORAN , Baskın: "1936 Beyannamesi" Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.2 İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

ORAN Baskın, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar, C.1, 1919-1980, İletişim Yayınları, Ankara 2001.

ORAN, Baskın (2004): Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

ORAN, Baskın: (1991) Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Bilgi Yayınevi, Güncelleştirilmiş İkinci Basım, Ankara 1991.

ORAN, Baskın: Küreselleşme ve Azınlıklar,(2001) İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.

ÖDEN, Merih: Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi Yetkin Yayınevi, Ankara, 2003.

ÖNDER, Ali Tayyar: Türkiye’nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler, Pozitif Yayınları, İstanbul 2002.

ÖYMEN Onur: Ulusal Çıkarlar Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005.

ÖZBUDUN, Ergun Türk Anayasa Hukuku Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.

ÖZÇER, Akin, Euskal Herria: İspanya Siyasi Tarihinde Bask Milliyetçiliği, Doğan Kitap, İstanbul, 1999

ÖZDEK, Yasemin: "İnsan Haklarında Gelişmeler: AİHS’ne İlişkin 11 No’lu Protokol ve Ulusal Azınlıkların Korunması Üzerine Çerçeve Sözleşme", TODAİE İnsan Hakları Yıllığı, C. 16, 1994.

ÖZER, Attila: Türklerde Devlet Anlayışı ve Demokratik Rejim, Lazer Ofset, Ankara, 2002

ÖZER Attila (2005) : Anayasa Hukuku (Genel İlkeler), Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

ÖZTAN, Bilge: Medeni Hukukun Temel Kavramları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s, 299

ÖZTÜRK, Nazif: Azınlık Vakıfları, Altinküre Yayınları, Ankara, 2003.

PALLEY , Claire: Constitutional Law and Minorities. London Minority Rights Group , 1978.

PARKER, John and HOLT Sally: The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the Eoropean Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Presss, New York, 2005

PARLAK, Alparslan: Azınlık Hakları ve Türkiye, TODAİ, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

PAZARCI, Hüseyin: "İkili Anlaşmalardan Doğan Uluslararası Kurallar Işığında, Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Sorunu", İstanbul Barosu Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu, İstanbul, 1988

PAZARCI, Hüseyin: Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003

PEJIC, Jelena: "Minority Rights in International Law" Human Rights Ouarterly, Vol. 19, 1997.

PERLMAN , Fredy: "Milliyetçiliğin Bitmeyen Çekiciliği", Birikim, Çev. Gün Zileli-Kemal Orcan, S. 128, 1999.

PESTIEAU, Joseph: "Minority Rights: Caught Between Individual Rights and Peoples' Rights." Canadian Journal of Law and Jurisprudence Vol.4, no 2 July 1991

PETITE, Michel: "European Integration and the Amsterdam Treaty" Saint Louis-Warsaw Transatlantic Law Journal 87, 1999.

PIERSON, Christopher: Modern Devlet, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul 2000.

POLAT, Eylem: Avrupa Birliği'nin Azınlık Anlayışı ve Azınlıklara Yaklaşımı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları (Uluslararasıİlişkiler) Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

POMERANCE , Michla: Self Determination in Law and Practice, The New Doctrine in the United Nation, 1982 .

PREECE , Jennifer Jackson: Minority Rights. Blackwell Publishing, 2005.

PREECE ,Jennifer Jackson, Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi, Çev. Ayşegül Demir, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001 .

PREECE, Jennifer Jackson: "Article 16", The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the Eoropean Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

REÇBER , Kamuran, Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004,

REHMAN , Javaid: "Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları", Ulusal, Ulusalüstü ve uluslararasıHukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa

Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, İstanbul 2002.

REHMAN, Javaid: “Yeni Dünya Düzeni ve Azınlıkların Geleceği”, Çev. Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, Ulusal, Ulusalüstü ve uluslararasıHukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002.

RIGAUX , François: “Azınlıklar Hukuku: Tanımlama Sorunları”, Ulusal ve Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör. İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002.

RİVERO, Jean: Sur le Droit au Developpement, UNESCO, UN Doc. 55-78/Conf./6302 1978

ROBİNSON, Jacob: Were the Minorities Treaties a Failure? New York : Institute of Jewish Affairs. 1943

SARAÇLI, Murat: Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar, Lotus Yayınevi, Ankara 2007.

SCHAEFER, Donald D. A: “The Need for a Charter or Bill of Rights for Guidance for the European Courts on Fundamental Rights in the EU:The Treaty of Amsterdam and Beyond”, Gonzaga Journal of İnternational Law, 2003-2004

SHAW , Malcolm N.: “The Definition of Minorities in İnternational Law, Kluwer Academic Publishers. Dordrecht-Boston-London, 1993.

SMİTH, Antony D.: Milli Kimlik, Çev. Bahadır Sina Şener, 2004, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi I-IV, İstanbul, 1990, azınlık maddesi, I-136

SOYSAL Mümtaz: “Anayasaya Uygunluk Denetimi ve UluslararasıSözleşmeler, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayını, C. 2, Ankara 1986

SÖNMEZOĞLU , Faruk: Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul, DER Yayınları, 2000.

STEGER, Manfred b.: Küreselleşme, Çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi Ankara 2006

ŞAHİN, Mustafa: Avrupa Birliğinin Self-Determinasyon Politikası, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.

ŞAHİN, Mustafa: Yeni Türkiye Dergisi, Özel sayı:22 1998.

TACAR Pulat, Kültürel Haklar Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye için Bir Model Önerisi, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.

TACAR Pulat: Terör ve Demokrasi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.245.

Taha Akyol: Milliyet Gazetesi, 13.06.2003

TARHANLI, Turgut: “Kendi Kaderini Tayin Hakkı ya da Öteki’nin İradesi”, Türk Dış Politikasının Analizi, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul 1994

TAŞDEMİR , Fatma: Yeni Dünya Düzeninde Self Determinasyon, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.

TAŞDEMİR , Hakan - DEMİR ,Hasan, “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.2, No.3, 2002

TAŞDEMİR, Fatma ” Yeni Dünya Düzeninde Self Determinasyon” Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C, 12, Ankara,1996.

TAŞDEMİR, Fatma: “İsrail-Filistin Sorununun Self Determinasyon Hakkı Çerçevesinde Analizi” Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.2, S.2, 2000.

TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku, Beta Basım, İstanbul 2001.

THORNBERRY Patrick (2005) : “Article 12”, The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

THORNBERRY, Patrick, and VARENNE Fernand: “Article 14”, The Rights of Minorities in Europea, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

THORNBERRY, Patrick: “Is There, a Phoenix in The Ashes International Law and Minority Rights”, Texas International Law Journal, Vol. 15.421, 1980

THORNBERRY, Patrick, International Law and the Rights of Minorities. Oxford Clarendon Press.1991

TOGGENBURG Gabriel: A Rough Orientation Through Delicate Relationship: The European Union’s Endeavours for (its) Minorities, EIOP, Vol.4 no.16, 2000

TOLUNER, Sevin: “Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları” Beta Yayınları, 2000, s, 237.

TUNÇ, Hasan-Faruk BİLİR: “Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçili Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği” Prof Dr.İhsan Tarakçıoğluna Armağan, G.Ü.H.F. Dergisi, Ankara, 1998

TUNÇ, Hasan: Anayasa Hukukuna Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 1999

TUNÇ, Hasan: “2001 Değişiklikleri Çerçevesinde Milli Güvenlik ve İnsan Hakları İlişkisi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Haziran- Aralık 1999, C.III, S.:1-2.

TUNÇ, Hasan (2004): “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.VIII, S.1-2, Haziran-Aralık 2004.

Türk Dış Politikasında 50 yıl Lozan, (1922-1923), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1973

TÜRKDOĞAN, Orhan: Etnik Sosyoloji, Timaş Yayınları, İstanbul, 2003.

TÜRKDOĞAN, Orhan: Niçin Milletleşme? Milli Kimliğin Yükselişi, İstanbul, 1995

TÜRKMEN, Füsün Avrupa Birliği ve İnsan Hakları, Boyut Yayınları, İstanbul, 2003

ÜNAL, Şeref: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:89

ÜNAL, Şeref: Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:79, Ankara 1997

ÜRER, Levent, Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları, Derin Yayınları, İstanbul, 2003

ÜSTEL, Füsün: “Yurttaşlık ve Demokrasi” Ulusal ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör. İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın no.2, 2002.

ÜZELTÜRK, Sultan Tahmazoğlu: “Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı ve Türkiye” Ulusal, Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması), Editör, İbrahim Ö. KABOĞLU, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, Yayın No.2, İstanbul 2002.

VALENTINE, John R.: “Toward A Definition of National Minority”, Heinonline, 32 Denv. J. Int'l L., Pol'y 445 2003-2004

VARENNE Fernand: “Article 10”, The Rights of Minorities in Europe, A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ed. Marc Weller, Oxford University Press, New York, 2005

WELLER, Marc: The Rights of Minorities in Europe, (A Commentary on the European Framework Convention for the Protection of National Minorities) Oxford University Press, New York, 2005

WHEATLEY, Steven: “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” Ulusal, Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul 2002,

YAVUZ, Ercan: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, Belleten, Cilt LV, Sayı 212-214 (1991) .

YILDIZ , Ahmet, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

YILDIZ, Ahmet: Milli Bütünleşmede İspanya Modeli, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Araştırma Birimi, Hukuk ve Siyaset Bilimi Raporu No:37, Ankara 1993

YILMAZ , Ejder: Hukuk Sözlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara, 1992.

YÜKSEL, Metin: “ Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.57, No.4, Ekim-Aralık 2002

İNTERNET KAYNAKLARI

Ana Britanica Ansiklopedisi, c.III, 1987, s. 118; <http://www.britannica.com/eb/article-9052878?query=minority&ct=http://www.britannica.com/eb/article9052878?query=minority&ct=> (Erişim tarihi: 16.03.2006)

ATAK, Songül “İnsan Hakları Komitesi ve Bireysel Şikayet Yönetimi” <http://www.akader.org/sbard/sayilar/2005Eylul/10.pdf>; www.un.org/selecteddecisions of the human rights committee, (Erişim tarihi: 21.01.2007)

CANATAN, Kadir: “Avrupa Birliğinde Azınlık Hakları ve Azınlık Haklarına Yönelik İhlaller” www.anafilya.net/y1_04/azinlik.htm (Erişim tarihi: 19.05.2008)

ÇAPOĞLU , Seval: “Avrupa Birliği’ne Üyelik Koşulu Olarak İnsan Hakları ve Türkiye’nin Durumu” <http://archiv.jura.uni-saarland.de/turkish/SCapoglu.html> (erişim tarihi:10.06.2008)

ÇAVUŞOĞLU , Naz: “Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye” <http://kafkasya.net/modules.php?name=News&file=article&sid=25> (Erişim tarihi:20.04.2006)

DUVAN , Ayşe Özkan, “Avrupa Birliği’nde Azınlık Hakları ve Fransa’nın Yaklaşımı”, 22 Şubat 2005, <http://www.avsam.org/tr/arsivgoster.asp?ID=419&kat1=&kat2=> (Erişim tarihi: 30.02.2008)

Fransa Resmi Gazete, <http://www.journal officiel.gouv.fr> (Erişim tarihi: 19.05.2008) <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta90/erec1134.htm> (Erişim tarihi: 05.01.2008)

http://assembly.coe.int/ASP/Search/PACEWebItemSearchDoc_E.asp (Erişim tarihi: 25.08.2006)

<http://assembly.coe.int/default.asp> (Erişim tarihi:13.03.2007)

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1492.htm>
(Erişim tarihi: 22.01.2008)

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1201.htm>
(Erişim tarihi: 11.01.2008)

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta95/EREC1255.htm>
(Erişim tarihi:17.01.2008)

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta95/EREC1255.htm>
(Erişim tarihi:17.01.2008)

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm> (Erişim tarihi:05.10.2007)

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/123/04/PDF/G0312304.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi:07.01.2008)

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/115/01/PDF/G0511501.pdf?OpenElement> (Erişim tarihi:08.01.2008)

<http://eiop.or.at/eiop/pdf/2000-016.pdf>

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/temelhak.pdf> (Erişim tarihi: 20.04.2007)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/ulusalpr/> (Erişim tarihi:24.06.2008)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle01.pdf> (Erişim tarihi: 23.06.2007)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle02.pdf> (Erişim tarihi: 23.06.2007)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle04.pdf> (Erişim tarihi: 23.06.2007)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/ilerle05.pdf>, (Erişim tarihi 30.06.2008).

<http://ihami.anadolu.edu.tr/belgeliste.asp?parm=0> (Erişim tarihi: 05.05.2007)

<http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/411/PROTOKOL.doc> (Erişim tarihi: 21.01.2007)

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.4462&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=cemaat%20vakıfları> (erişim tarihi:14.03.2008)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Bask> (erişim tarihi: 14.6.2007)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/ETA> (erişim tarihi:14.06.2007)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Gali%C3%A7ya_%28%C4%B0spanya%29 (erişim tarihi:14.06.2007)

<http://trakya.ihh.org.tr/azinlik/ulahlar.html> (Erişim tarihi: 22.05.2008)

http://undp.un.org.tr/unic_tur/ekler.html (Erişim tarihi: 27.05.2007)

<http://untreaty.un.org/English/treaty.asp> (Erişim tarihi: 14.03.2007);

<http://www.Osce.org/hcnm/documents/recommendations>

<http://www.1911encyclopedia.org/Alsace-Lorraine> (Erişim tarihi: 17.05.2008)

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/turkey_apd_2008.pdf

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=21433&l=1> (Erişim tarihi:06.06.2008)

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1992/K1992-01.htm>
adresinden ulaşılabilir. (erişim tarihi: 10.02.2008)

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1993/K1993-03.htm>

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1995/K1995-01.htm>

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1996/K1996-01.htm>

<http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1997/K1997-01.htm>

<http://www.asimaykan.com/VAKIFLAR%20KANUNUN%20HAKKINDA%20SORU%20CEVAPLI%20B%C4%B0LG%C4%B0%20NOTU.pdf> (erişim tarihi: 11.03.2008)

<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp#TITLE%20> (Erişim tarihi: 14.05.2008)

<http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp#TITLE%20> (Erişim tarihi: 14.05.2008)

http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_157.htm; <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/157.htm> (Erişim tarihi:18.06.2007)

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html (Erişim tarihi: 21.04.2007)

<http://www.belgenet.com/arsiv/bm/bmsiyasihak.html> (Erişim tarihi: 26.05.2007)

<http://www.belgenet.com/arsiv/parissarti.html> (Erişim tarihi: 21.05.2008)

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html> (Erişim tarihi: 15.03.2007)

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/bmsarti.html> (Erişim tarihi:05.01.2008)

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/hns1975.html> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/hns1975.html> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/irkayrim.html> (Erişim tarihi:07.01.2008)

<http://www.belgenet.com/yasa/k4778.html> (erişim tarihi:12.03.2008)

http://www.un.org.tr/doc_pdf/metin138.pdf; (Erişim tarihi: 17.04.2006)

http://www.bkd.org.tr/analiz_ac.asp?id=13 (Erişim tarihi: 27.08.2007)

<http://www.bluegenclik.com/printthread.php?tid=2176> (Erişim tarihi: 08.2.2007)

<http://www.ciemen.org/mercator/UE18-GB.HTM> (Erişim tarihi:10.06.2008)

<http://www.ciemen.org/mercator/UE21-GB.HTM> (Erişim tarihi:05.06.2008)

<http://www.ciemen.org/mercator/UE-GB.HTM> (Erişim tarihi:05.06.2008)

http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/ (Erişim tarihi: 17.05.2008)

http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/5-archives/1-ecri%27s_work/1-country_by_country/CBC1-France.pdf (Erişim tarihi: 17.05.2008)

<http://www.deltur.cec.eu.int/!publish.docs/tr/RRTurkey2001.pdf>, (erişim tarihi 27.06.2008).

<http://www.devmadensen.org/belge/ekosok/index.html> (Erişim tarihi: 20.05.2008)

http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1359 (erişim tarihi: 25.04.2008);

http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=1360 (erişim tarihi: 25.04.2008)

<http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/kob/KOB-DPT21Nisan2003.pdf> (Erişim tarihi:24.06.2008)

<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law>

http://www.ecmi.de/doc/CoE_Project/intro.html (Erişim tarihi: 21.08.2007)

<http://www.egt.ie/udhr/udlr-en.html> (Erişim tarihi: 05.09.2006)

<http://www.eiop.or.at/eiop/texte/2000-016.htm#2.2> (Erişim tarihi: 21.06.2008)

http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=BE (Erişim tarihi:29.05.2008)

http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=ES (Erişim tarihi:10.06.2008)

http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=GR (Erişim tarihi: 22.05.2008)

http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=NL (Erişim tarihi: 24.05.2008)

http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=SE (Erişim tarihi:26.05.2008)

http://www.eurolang.net/index.php?option=com_content&task=view&id=3054&Itemid=1&lang=en (Erişim tarihi: 18.05.2008)

http://www.europarl.eu.int/plenary/default_en.htm (Erişim tarihi:25.06.2008)

<http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/ilerle03.pdf>, (Erişim tarihi 29.06.2008).

<http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/rapor1998.doc>, (Erişim tarihi 25.06.2008).

<http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/rapor2000.doc>, (Erişim tarihi 25.06.2008).

<http://www.greekhelsinki.gr> (Erişim tarihi: 23.05.2008)

<http://www.greekhelsinki.gr/english/reports/pomaks.html> (Erişim tarihi: 22.05.2008)

<http://www.hri.org/MFA/syntagma/> (Erişim tarihi: 19.05.2008)

<http://www.hri.org/MFA/syntagma/artcl25.html#A4> (Erişim tarihi: 20.05.2008)

<http://www.ihd.org.tr> (Erişim tarihi:05.01.2008)

<http://www.ihf-hr.org/> (Erişim tarihi: 22.05.2008)

<http://www.karakalem.net/?article=821> (Erişim tarihi: 07.08.2008)

<http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf> (Erişim tarihi:25.08.2006)

<http://www.mess.org.tr/ab/absol/Maastricht%20Antlasmasi.pdf> (erişim tarihi:09.06.2008)

<http://www.minorityrights.org> (Erişim tarihi: 12.03.2006)

<http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx> (Erişim tarihi:05.01.2008)

<http://www.ohchr.org/english/issues/minorities/docs/docstable.doc> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

http://www.osce.org/documents/hcnm/1996/10/2931_tr.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2008)

http://www.osce.org/documents/hcnm/1998/02/2699_en.pdf (erişim tarihi: 20.07.2008)

http://www.osce.org/documents/hcnm/1999/09/2698_en.pdf (Erişim tarihi: 15.07.2008)

http://www.osce.org/documents/hcnm/2003/10/2242_en.pdf (Erişim tarihi: 25.07.2008)

http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf (Erişim tarihi:18.06.2007)

<http://www.osce.org/hcnm/documents/recommendations/oslo/index.ph3> (Erişim tarihi: 10.09.2006)

<http://www.osce.org/inst/hcnm/docs/doc1.html> (Erişim tarihi: 24.06.2007)

http://www.riksdagen.se/templates/R_Page_6357.aspx (Erişim tarihi:27.05.2008)

http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended_6309.aspx (Erişim tarihi:26.05.2008)

<http://www.scc-csc.gc.ca/> (Erişim tarihi: 12.05.2007)

http://www.senado.es/constitu_i/index.html (Erişim tarihi:10.06.2008)

http://www.servat.unibe.ch/law/icl/be00000_.html (Erişim tarihi:02.6.2008)

<http://www.serwext.com/niviskar.php?idx=330> (Erişim tarihi:26.05.2008)

<http://www.sweden.gov.se/sb/d/2188/a/19443;jsessionid=aw6iNePt7pm>, (Erişim tarihi:26.05.2008)

<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/pdf01/215-219.pdf> (Erişim tarihi:14.03.2007)

http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf (erişim tarihi: 14.07.2008)

<http://www.tdk.gov.tr/>(Erişim tarihi: 12.03.2006);

http://www.tobb.org.tr/abm/haberler/epb/IlerlemeRaporu_8Kasim2006_evirisiMFA.pdf

<http://www.tuday.de/turkce/yayinlar/nisan2000/nisan2000.pdf>; (Erişim tarihi: 30.04.2007)

<http://www.turkcebilgi.net/bilim/osmanli-tarihi/berlin-konferansi-ve-antlasmasi-31423.html> (erişim tarihi: 30.03.2007)

<http://www.turktarih.net/t-302-kucuk-kaynarca-antlasmasi.html> (erişim tarihi: 29.03.2007)

<http://www.turktarih.net/t-304-lozan-antlasmasi.html> (Erişim tarihi:22.05.2007)

<http://www.un.org/documents/> (Erişim tarihi:05.01.2008)

<http://www.un.org/documents/> (Erişim tarihi:05.01.2008)

<http://www.un.org/documents/ga/res/15/ares15.htm> (Erişim tarihi:08.05.2007)

<http://www.un.org/documents/ga/res/21/ares21.htm> (Erişim tarihi: 23.05.2007)

<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> (Erişim tarihi:08.04.2006)

<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/trk.htm> (Erişim tarihi: 10.01.2007)

<http://www.westtraken.com/batitrakya/sorunlari/haklarininihlali.html> (Erişim tarihi: 22.05.2008)

<http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php>;

<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/148.ht> (Erişim tarihi: 18.06.2007)

<http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php>;<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/148.ht> (Erişim tarihi: 05.09.2006)

<http://www.youthforhab.org.tr/tr/kaynaklar/icerikler/bm/bm-04.html> (Erişim tarihi:07.01.2008)

<http://www20.gencat.cat/portal/site/Llengcat/menuitem.b318de7236aed0e7a129d410b0c0e1a0/?vgnextoid=f0a7f9465ff61110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=f0a7f9465ff61110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=default> (Erişim tarihi:13.06.2008)

İNSEL , Ahmet, “Korsika Sorununda Yeni Aşama”,

http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=1450 (Erişim tarihi: 18.05.2008)

KARAKUŞ, Hakan “Avrupa sadece Makyaj istiyor”,

<http://www.evrensel.net/00/07/11/politika.html> (Erişim tarihi: 04.05.2007)

KILIÇ YAŞIN, Gözde, “Avrupa Birliğinin Azınlıklara Yaklaşımı”, 2005,

<http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=288&sayfa=47> (Erişim tarihi: 30.02.2008)

KILIÇ, YAŞIN Gözde, “Avrupa Birliğinin Azınlık Anlayışı”, Ulusal Güvenlik

Araştırmalar Merkezi, Balkan Araştırmaları Masası,

KIRIKKANAT, Mine G. <http://www.milliyet.com.tr/2005/02/16/dunya/adun.html> (Erişim tarihi: 14.05.2008)

ÖZALP, Güven “Azınlık Böler”,<http://www.milliyet.com.tr/2005/02/16/dunya/adun.html> (Erişim tarihi: 17.05.2008)

ŞİMŞİR, Bilal “Bulgaristandaki Türk Azınlığı, http://turk1989.blogcu.com/turkiye-bulgaristan-dostluk-antlasmasi-ve-ekli-protokol-18-ekim-1925_12567721.html (Erişim Tarihi: 20.01.2008)

www.tdk.org.tr (erişim tarihi:21.03.2007)

www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php;

<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/148.htm> (Erişim tarihi:05.10.2007)

www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma6.php;

YAYLA ,Atilla: “Bireyler,Toplumlar ve Vakıflar” 29.09.2005,

<http://www.liberaldt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=274> (Erişim tarihi: 15.11.2006)

ÖZET

Azınlıklar, bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayıca az olan, egemen olmayan konumda bulunan, üyeleri o devletin vatandaşları olarak etnik, dinsel ya da dilsel açıdan nüfusun geri kalanından ayrılan özellikler taşıyan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumak amacıyla üstü örtülü bir dayanışma duygusu gösteren gruplardır.

Azınlık sorunu uluslararası ilişkilerde önemli bir sorun olmuştur. “İnsan Haklarının Korunması Çerçevesinde Azınlık Hakları” isimli bu çalışmada, azınlık hakları normatif bir biçimde ele alınmış, azınlık kavramı incelenerek sınıflandırmalar yapılmış, azınlık haklarının genel bir tarihi incelenmiştir. Azınlık haklarının kapsamı içinde, konu ile ilgili Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler çerçevesinde uluslararası belgeler ve bölgesel nitelikte Avrupa’da meydana gelen gelişmeler, İnsan hakları sözleşmeleri, Dil Şartı ve Çerçeve Sözleşme’de yer alan haklar üzerinde durulmuştur.

Azınlık sorunu, 1990’lardan itibaren salt bir ekonomik topluluktan siyasi bütünleşme hedefleyen Avrupa Birliği’nin de gündemini meşgul etmektedir. Birçok uluslararası kuruluş tarafından standart bir tanım çerçevesinde ele alınarak, somut düzenlemelerle çözümlenmeye çalışılan “azınlıklar konusu”, uluslararası alanda net bir şekilde tanımlanamamış, dolayısıyla hukuki ve siyasi yaptırımlar ülkelerin kendi iç uygulamalarına kalmıştır.

Türkiye’de azınlıkların korunmasıyla ilgili temel belge, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu antlaşması olan, Lozan Barış Antlaşmasıdır. Antlaşmanın “Siyasal Hükümler” başlığını taşıyan I. Bölümünün “Azınlıkların Korunması” başlıklı III. Kesimidir (37-45. maddeler). Bu çerçevede Türkiye’de hukuksal olarak sadece gayrimüslimlerin azınlık olarak tanınmıştır.

Anahtar Kelimeler

1. Azınlık hakları
2. Azınlıkların korunması
3. Azınlık sorunu
4. İnsan hakları

ABSTRACT

A group numerically inferior to the rest of the population of a state, in a nondominant position, whose members-being nationals of the state, posses ethnic, religious, or linguistic characteristics differing from those of the rest of the population and show, if only implicitly, a sense of solidarity, directed towards presserving their culture, traditions, religion or language may be termed as minorities.

The issue of minorities which has always been a crucial problem in the context of international relations. In this study titled "Minority Rights in the Context of Protection of Human Rights", the minority rights were considered in a normative way and the categorizations were made examining the concept of minority then a general historical progress of the minority rights were examined. International documents concerned with the subject within frame of the League of Nations and the United Nations and progresses have regional characteristics occurred in Europe, conventions on human rights and rights specified on the Language Rights of Minorities and the Framework Convention were discussed within the scope of minority rights.

The issue of minorities, one of the main concerns of the European Union especially after 1990's when Union agreed to be a political union besides an economic one. Despite the fact that the majority of international organisations is in the aim to identify the minority problem and define a generally accepted solution in the supra-national level , there is neither a clear-cut definiton of the term of the "minority", nor an internationally standardised legal basis has been determined yet. The fundamental act regarding the protection of minorities in Turkey is provided and referred in the Lausanne Treaty, particularly at the 1st Section titled as " Political Terms" and .in .1st Section .titled . " Protection .of .Minorities" and .3rd part .(articles no. 37-45). It appears that the minorities are legally described as only the non Muslims.

Key words

1. Minority rights
2. Protection of minorities
3. Issue of minority
4. Human rights